

BIBLIOTHECA INDICA SERIES WORK NO—175

RASĀRŪPA रसाणवम्

Edited by

Prabhulla Candra Rāy
Haris Candra Kaviratna

THE ASIATIC SOCIETY

1, PARK STREET, CALCUTTA-16

1985

© The Asiatic Society

First published in 1910
Reprinted in 1985

Published by
Dr Chandan Roychaudhuri
General Secretary
The Asiatic Society
1, Park Street
Calcutta-700 016.

Printed by
M. Sarkar
M/s. Communik Media Service
50, Ashoke Avenue
Calcutta-700 047

SL. No.
077440

Price : Rs. 85.00

RASĀRŪNAVA
रसाणवम्

Edited by

Prabhulla Candra Rāy
Hariś Candra Kaviratna

THE ASIATIC SOCIETY

CALCUTTA-700016

Acc. No. B 2609 .....

Date..... 19 6. 86. ....

PREFATORY NOTE

The Rasārṇava, a twelfth century Sanskrit treatise on Alchemy, is one of the most important scientific works of medieval India. It was edited from several manuscripts by the eminent chemist Sir Prafulla Chandra Roy and Pandit Harischandra Kaviratna and was published in the early years of the present century (1908-10) by the Asiatic Society. The book remained out of print for a long time and it was only during the bicentenary of the Society that a decision could be taken for its reprinting, keeping in view the importance of the work and the persistent demand from scholars for it. I hope the books newly printed by the Society will go a long way to meeting the needs of scholars and researchers.

12th March, 1985.

Chandan Roychaudhuri
General Secretary

PREFACE

While collecting materials for my History of Hindu Chemistry I was very much struck with the wealth of information and chemical knowledge of which *Rasárnava* is the repository. Thus 'Nature' in its review of the "History of Hindu Chemistry" (Vol. I) speaking of the progress of chemistry in ancient India quotes two remarkable passages from *Rasárnava* :

"Copper yields a blue flame...that of tin is pigeon-coloured ; that of lead is pale-tinted,"

and as another example :—

"A pure metal is that which, when melted in a crucible, does not give off sparks, nor bubbles, nor spurts, nor emits any sound, nor shows any lines on the surface, but is tranquil as a gem" (see pp. 51-52 vs 49-52.) *

Among the alchemical Tantras *Rasárnava* holds a unique position and I have referred to it in the following terms in the Introduction to the History of Hindu Chemistry, Vol. 1., 2nd ed. Intro. lxxxiii :

"It is to be regretted that of the several works quoted by Mádharma *Rasárnava* alone seems to have survived to our days. This work is almost unknown in Bengal, and extremely rare even in N. India and the Deccan. We have been fortunate enough

---

* "Nature", 1903, LXVIII, 51.

to procure a transcript of it in the Raghunátha Temple Library, Kashmir, and another from the Oriental MSS. Library, Madras. As one of the earliest works of the kind, which throws a flood of light on the chemical knowledge of the Hindus about the 12th century A.D., Rasárnava must be regarded as a valuable national legacy. It has, besides, the merit of being the inspirer of several works of the Iatro-chemical period, notably Rasaratna-samuchchaya and Rasendrachintámáni."

It was thought highly desirable that the full and correct text of this great Tantra be presented to the world, and the Publication Committee of the Bibliotheca Indica have laid me under a debt of obligation by acceding to my request to include it in their series. A serious difficulty, however, arose in the way of restoring the text. The MSS. mentioned above were both faulty and defective. I was, however, fortunate in procuring three more transcripts from the libraries of Bikanir, the Deccan and Mysore respectively. The text of the present work is thus based upon a careful collation of five distinct MSS. It is a remarkable fact that these MSS., though procured from such widely divergent sources, often concur in repeating the same errors. There is a close agreement between the MS. of Bikanir and that of Kashmir--possibly they are both derived from the same exemplar. The Kashmir MS. has been found to be on the whole complete and reliable, and it has been mainly followed. The other MSS. are more or less fragmentary, but these *disjecta membra* have been of signal service in throwing light upon doubt-

ful passages. Additional help has also been derived from a comparison of several extracts from *Rasárnava* with which *Rasendra-chintāmani*, *Rasaratnasamuchchaya*, *Sarvadarsanasamgraha*, *Yogatarangini* etc. abound. In spite of all these collateral advantages there was much that could be desired. While the third and concluding part of the present work was in the press, I received a letter from Kavirāj Durgánárāyan Sen Sāstrī, who had been to Jammū on a professional visit, volunteering his services for the search of rare Sanskrit MSS. bearing upon Chemistry and Medicine. Among the several MSS. which the scholarly instinct of the Kavirāj had hit upon was one entitled *Rasakāmadhenu*. Although this work is merely a compilation, it proved to me like a God-send, as it is full of lengthy extracts from *Rasárnava* of remarkable textual accuracy. Indeed, so material has been the help rendered by *Rasakāmadhenu* that it has been thought advisable to draw up a list of corrections based upon this work and it has been inserted as an appendix.

As the Preface appears over my signature alone, I avail myself of this opportunity of expressing my deep obligations to my collaborator, Pandit Harischandra Kaviratna, on whom has mainly devolved the vast labour of going carefully and critically through the text of the MSS. He has also drawn up the exhaustive table of contents (अनुक्रमणिका) and the alphabetical index with glossary of technical terms. It is to be hoped that even a casual reader will have no difficulty in finding out the particular information he is in need of.

I have not attempted here any historical review of the *Rasárna*. The probable date of the work will be found discussed at length in the *History of Hindu Chemistry*, Vol. I. Introduction, under the *Tantric Period* and in Vol. II., Intro., ch. I., under the *age of Nágárjuna and the alchemical Tantras*.

P. C. Ráy

Presidency College.

October, 1910.

रसार्णवस्य अनुक्रमणिका ।

	पृष्ठे
प्रथमः पटलः—तन्त्रावतारः	१-१०
रसस्य उत्पत्तिः माहात्म्यं नामत्रयञ्च	५
रसविद्या परा विद्या	७
रसनिन्दाफलं	७-८
द्वितीयः पटलः—दीक्षाविधानः	१०-३४
रसगुरुलक्षणं	१०-११
शिष्यलक्षणं	११-१२
शिष्यालक्षणं	१३-१४
रसदीक्षाविधानं	१६-२४
रसकर्मस्थानं	१६-१७
रसाङ्गुशीदेवीपूजनं	१८
रमेश्वरस्य मन्त्रः	२१
प्रश्नावताराय महाकालपूजनं	२६
तृतीयः पटलः—मन्त्रन्यासाः	३५-४१
चतुर्थः पटलः—यन्त्रमूषाग्निवर्णनः	४१-५६
यन्त्रसंग्रहः	४२
दीलायन्त्रं	४३

(२)

मूषायन्त्रं	४४
गर्भयन्त्रं	४५
वज्रमूषा	”
वरमूषा	४८
प्रकाशमूषा	”
अश्वमूषा	”
भस्ममूषा	५०
शुल्वादीनां विभिन्नवर्णाः ज्वालाः	५१
कोष्ठकं	५३
मर्दकः	५४
पञ्चमः पटलः औषधिनिर्णयः	५६-६७
रसनियामकौषध्यः	५७-५८
रसनिर्जीवकारकौषध्यः	५८-६०
रसमारकौषध्यः	६०-६१
रसबन्धकरौषध्यः	६१-६२
द्राविकाः	६२
क्रामिकाः	६२-६३
मूलिकाः	६३
रसशोधन जारणे पञ्चरसं	६३-६४
वृक्षक्षाराः	६४

अश्लगणाः	.	.	.	६४
अवणाः	.	.	.	”
महाविषाः	.	.	.	६५
उपविषाः	.	.	.	”
तैलानि	.	.	.	”
मूत्राणि	.	.	.	”
पित्तानि	.	.	.	”
वसाः	.	.	.	”
विषः	.	.	.	”
रक्तवर्गः	.	.	.	६६
पीतवर्गः	.	.	.	”
शुक्लवर्गः	.	.	.	”
द्रावणानि	.	.	.	”
शोधनानि	.	.	.	”

षष्ठः पटलः—अभ्रकादिलक्षणसंस्कारनिर्णयः ६७-६४

शक्तिचतुष्टयम्—अभ्रक-कान्त-वज्र-वैकान्तरूपम्	६८-६४
अभ्रकस्य उत्पत्तिः भेदाः शोधनादीनि च	६८-७५
कान्तस्य भेदाः शोधनादीनि च	७६-८०
वज्रस्य उत्पत्तिः भेदाः मारणादीनि च	८०-८१
वैकान्तस्य उत्पत्तिः भेदाः सत्त्वादीनि च	८१-८४

सप्तमः पटलः—महारसोपरस-लोहलक्षण-

संस्कार-रत्नद्रावणमारण-निर्णयः . ६५-१२५

महारसाः (माक्षिकाद्यष्ट) . ६५-१०७

माक्षिकस्य उत्पत्तिः भेदाः शोधनादीनि पर्यायश्च ६५-६८

विमलस्य शोधनादीनि . ६६

शैलस्यः उत्पत्तिः शोधनं पर्यायश्च . ६६-१००

चपलस्य भेदाः शोधनञ्च . १००-१०१

रसकस्य भेदाः शोधनादीनि पर्यायश्च . १०१-१०३

सस्यकस्य उत्पत्तिः शोधनं पर्यायश्च . १०३-१०५

दरदस्य भेदाः शोधनं पर्यायश्च . १०५-१०७

स्त्रोतोऽञ्जनस्य शोधनं . १०७

उपरसाः (गन्धकाद्यष्ट) . १०७-११५

गन्धकस्य उत्पत्तिः भेदाः शोधनञ्च . १०८-११०

तालकस्य भेदौ शोधनञ्च . ११०-१११

शिलायाः (मनःशिलायाः) शोधनं . १११-११२

सौराष्ट्र्या भेदौ शोधनञ्च . . ११२

काशीस्य भेदाः शोधनञ्च . . . »

गैरिकस्य भेदाः शोधनञ्च . . . »

राजावत्तस्य भेदौ शोधनञ्च . . ११३

कङ्कुष्ठस्य सत्त्वं . . . »

(५)

लोहानि (सुवर्णादि षट्)	११५
सुवर्णस्य भेदाः शोधनञ्च	११५-११६
रजतस्य भेदौ शोधनञ्च	११६
ताम्रस्य भेदौ शोधनञ्च	११६
तीक्ष्णस्य भेदाः शोधनञ्च	११७
वङ्गस्य भेदौ	११७
नागस्य (सीसकस्य) शोधनं	११७-११८
लोहद्रावविधिः	११८-१२२
रत्नद्रावविधिः	१२२-१२३
लोहमारणविधिः	१२३-१२५
अष्टमः पटलः—बीजसाधनः	१२६-१४०
महारसानां रागसंख्या	१२६-१२८
बीजानां साधनं	१२८-१३०
हृन्मेलापनं—हेमाभ्रं, ताराभ्रं, वङ्गाभ्रं, नागाभ्रं, शुल्वाभ्रं, तीक्ष्णाभ्रं.	१३०-१३२
बीजानां रञ्जनं	१३३-१३४
पक्वबीजानि, तेषां रञ्जनञ्च	१३४-१४०
नवमः पटलः—विडुक्थनः	१४१-१४४
दशमः पटलः—रसशोधनः	१४५-१४६
रसस्य लक्षणं, नामानि, भेदाश्च	१४५-१४६

रसस्य स्वेदनं, मर्दनं, चारणं, जारणं, द्रावणं,
रञ्जनं, सारणं, कामणं । स्वेदनात् तीव्रत्वं,
मर्दनात् अमलत्वं, चारणात् बलकरणं,
जारणात् बन्धनं, द्रावणात् एकत्वं, रञ्ज-
नात् रक्तत्वं, सारणात् व्यापित्वं, काम-

णात् कामित्वं . . .	१४६-१४७
रसस्य पञ्च गतयः पञ्च अवस्थाश्च . . .	१४६
रस(पारद)दोषाः . . .	१५०
लिप्तादि-भारान्तानि परिमाणानि . . .	१५०-१५१
श्लेष्मस्वेदनं (समाप्तं) . . .	१५२
सन्धानास्त्रस्वेदनं . . .	"

एकादशः पटलः—बालजारणाः १५६-१६३

रसस्य जारणा . . .	१५७
रसस्य बालजारणा . . .	१५७-१५८
अभ्रक(व्योम)जारणं . . .	१५८-१६३
अभ्रकसत्त्वस्य जारणं . . .	१६३
रसस्य ग्रामदानं—जीर्णस्य च लक्षणम् . . .	१६४
त्रिविधा चारणा . . .	१६५
रसस्य ग्रामजारणं . . .	१६६

रसस्य सर्ज्यदोषविनाशनं (जीर्णम षड्गुणेन अभ्रकेण	१६७
जीर्णाभ्रकस्य लक्षणं (पञ्च अवस्थासु)	१६८
सर्ज्यसत्त्वजारणं	१६९
भूचरी जारणा	१७०-१७२
खेचरी जारणा	१७२-१७३
जारणान्तरं	१७३-१७४
जारणाक्रमः	१७४
रत्नजारणा	१७६
सीसजारितरसस्य प्रभावः	१८१
सीसाभ्रजारणं	१८६
रसस्य संस्काराः (सप्त), तेषां च लक्षणानि	१८९-१९०
रसस्य शोधनादिक्रमाः-तज्ज्ञानेन च सिद्धिः	१९१-१९३

द्वादशः पटलः—

रसस्य बन्धनं	१९४-१९९
रसस्य बन्धनान्तरं	१९९-२००
रसस्य बन्धनान्तरं	२०१-२०४
रसस्य बन्धनान्तरं	२०४-२०६
रसस्य बन्धनान्तरं	२०६-२०७
रसस्य बन्धनान्तरं	२०७-२१०

(८)

मूर्च्छितरसस्य प्रभावः	२१०-२११
रसस्य बन्धनान्तरं	२११-२१६
रसबन्धकरी उच्चटी	२१७
रक्तस्रुहीकल्पः	२१८
स्थूलपद्मिनीविधिः	२१९
कुमुदिनीविधिः	२२०
चित्रकविधिः	२२१
ज्योतिष्मतीतैलविधिः	२२३
रसबन्धकरी दग्धारोहा	२२४
रसबन्धकरी कटुतुम्बी	२२६
क्षीरकन्दविधिः	२२७
शाकवृक्षविधिः	२२८
देवदालीविधिः	२२९
श्वेतगुञ्जाविधिः	२३०
चन्द्रोदकेन रसबन्धनं	२३१
कर्त्तरीरसबन्धनं	२३४
विषोदरसबन्धनं	२३७
[विषट्णविधिः	२४१-२४२]
सञ्जीवनी(न)जलविधिः	२४२-२४७
उष्णोदकविधिः	२४७-२५१
शैलोदकविधिः	२५१-२६६

गुटिकया अट्टश्यत्वलाभः वर्षसहस्रजीवनञ्च	२६३-२६६
रसभस्मरसायनं	२६६-२७२
त्रयोदशः पटलः—द्रुतिबन्धनः	२७४-२८०
बद्धजारणा, त्रिविधबन्धनम्	२७४-२७६
द्रुतिबन्धः, द्रुतीनां मेलनम्	२७६-२८०
चतुर्दशः पटलः—वज्रबन्धः	२८१-३१४
वज्रबन्धः (रसस्य)	२८१-२८७
वज्रबन्धान्तरं (रसस्य)	२८७-२९५
द्रव्यसंस्कारः	२९५-२९६
वज्रभस्म	२९७-२९८
वज्रभस्म	२९८-३०३
सिद्धरसः	३०३-३०४
द्रुतबन्धः	३१२-३१४
पञ्चदशः पटलः—महारसीपरसलोहबन्धः	३१५-३५३
वैक्रान्तेन (महारसनान्नापि ख्यातेन) रसबन्धः	
—वैक्रान्तबन्धः	३१६-३२४
वैक्रान्तसत्त्वेन रसबन्धः	३१६
श्वेतवैक्रान्तेन	३१८
रक्तवैक्रान्तेन	३१९
कृष्णवैक्रान्तेन	३२०

पीतवैक्रान्तेन रसबन्धः	३२१
नीलवैक्रान्तेन „	३२२
अयस्कान्तेन (महारसनाम्नापि ख्यातेन)	
— कान्तबन्धः	३२४-३२५
चपलेन „ -- चपलबन्धः	३२५-३२७
गन्धकेन „ -- गन्धकबन्धः	३२७-३३५
तालकेन „ -- तालकबन्धः	३३५-३३६
कुन्द्या (मनःशिलया) बन्धः	३३६-३३८
लोहैः माक्षिकादिभिश्च „	३३८-३५३
षोडशः पटलः—रसरञ्जनः	३५४-३७२
रसद्रावणं	३५४-३५६
वच्चादिरत्नानां जारणं द्रावणञ्च	३५६-३५८
जीर्णरसस्य कापालिरञ्जनम्	३५८-३६०
„ नानाविधरञ्जनप्रकाराः	३६०-३७२
सप्तदशः पटलः—लोहवेधः	३७३-३८८
रसस्य सारणं, प्रतिसारणम्, अनुसारणञ्च	३७३-३७४
रसस्य क्रामणं	३७४-३७५
हेमतारदलानि	३७५-३८७
तत्र हेमदलं	३७५-३८६
तथा तारदलं	३८६-३८७

रसवेधः	३८७-३८८
उद्धाटः, रसविहनागः	३८८-३८९
अष्टादशः पटलः—	४००-४३६
देहशोधनं	४००-४०१
आरोटसेवनम्	४०१-४०२
क्षेत्रीकरणम्	४०२-४०३
वज्रजीर्णरसभक्षणम्	४०३-४०४
लोहजीर्णभस्मरसभक्षणम्	४०४-४०५
हेमजीर्णभस्मरसभक्षणं वैक्रान्तजीर्णभस्मरसभक्षणञ्च	४०५-४०६
हेमादिजीर्णभस्मरसभक्षणफलम्	४०६-४०८
रसवीर्यरक्षणोपायाः	४१०-४११
वज्रभस्मरसायनम्	४११-४१४
वज्रमत्त्वरसायने उपचारः	४१४-४१५
मन्त्रहीनस्य दुर्गतिः	४१५-४१६
रसस्य कामणीपायाः	४१७-४१८
रससेवनकाले वर्जनीयानि	४१८-४२०
तत्काले सेवनीयानि	४२०-४२१
रसाजीर्णं अनिष्टानि	४२१-४२२
देहवेधः—त्वग्वेधः, मांसवेधः, रक्तवेधः,	

अस्थिवेधः, मज्जवेधः, नाडीवेधः,

धातुवेधः, कवचवेधः	४२३-४२४
एतेषां वेधानां फलानि	४२३-४२४
तक्रादिमर्दनम्	४२४
अजरामरत्वलाभः	४२५
वज्राङ्गसुन्दरीगुटिका	४२७
सर्वसिद्धिदा गुटिका	४२८
रसशास्त्रज्ञानविहीनस्य निन्दा	४२९
अन्यत् गोलबन्धनम्	४३०
अन्यः वज्रबन्धः	४३२
वज्ररसप्रभावकथनम्—तप्तकटाहे रससिद्धस्य पुंसः देहक्षेपणं, तत उत्थानम्, दिव्य- कन्यागमनम्, तथा सह सिद्धलोके गमनम्, तत्र सर्वसुखभोगः, प्रलये विलयश्च	४३३-४३६

रसार्णवम्

पारदादिरसोपरसविषयकं तन्मन्

श्रीलश्रीयुक्त-

वङ्गदेशीयासियाटिकसमितेरनुज्ञया

कलिकाता-प्रेसिडेन्सीकलेजे रसायनाध्यापकेन

डि. एस.सि.—पि एड्. डि.—उपाधिद्वयधारिणा

हिन्दुरसायनेतिहासप्रयोगेना

श्रीप्रफुल्लचन्द्र-रायेण

तथा

तस्यैव कलेजस्य संस्कृताध्यापकचरितेन

श्रीहरिचन्द्र-कविरत्नेन

संकलितं संप्रोधितम् ।

कलिकाता-राजधान्याम्

घोषवर्त्मनि २७ संस्थक-भवने सस्रयम्ने

श्रीहितव्रतचरोपाध्यायेन मुद्रितम्

पार्कवर्त्मस्थ-५७-संस्थकभवनात्

प्रकाशितम् ।

शकाब्दाः १८१२ ।

Title Page of the first edition of Rasārṇava

रसार्णवम् ।

ॐ श्रीगणेशाय नमः ।

प्रथमः पटलः ।

यस्मिन् सर्वं यतः सर्वं यः सर्वं सर्वतश्च यः ।
यश्च सर्वमयो नित्यं तस्मै सर्वात्मने नमः ॥ १ ॥¹
कैलामशिखरे रम्ये नानारत्नविभूषिते ।
नानाद्रुमलताकीर्णे गुप्तसंबन्धवर्जिते ॥ २ ॥
देवदेवं सुखासौनं नीलकण्ठं त्रिलोचनम् ।
प्रणम्य शिरसा देवी पार्वती परिपृच्छति ॥ ३ ॥

श्रीदेव्युवाच ।

देवदेव महादेव काल कामाङ्गदाहक ।
कुलकौल-महाकौल-सिद्धकौलादिनाशन ॥ ४ ॥

(1) The portion from the first sloka to the first hemistich of the 54th is wanting in the Bikānī MS (B) — Slokas from 1st to the 43rd are wanting in the Madras MS (M).

त्वत्प्रसादाच्छ्रुतं सर्वं मशेषमवधारितम् ।
 यदि तेऽहमनुग्राह्या यद्यहं तव वल्लभा ॥ ५ ॥
 सूचिता सर्वतन्त्रेषु या पुनर्न प्रकाशिता ।
 जीवन्मुक्तिरियं नाथ कीदृशी वक्तुमर्हसि ॥ ६ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

साधु साधु महाभागे साधु पर्वतनन्दिनि ।
 साधु पृष्टं त्वया देवि भक्तानां हितकाम्यया ॥ ७ ॥
 अजरामरदेहस्य शिवतादात्म्यवेदनम् ।
 जीवन्मुक्तिर्महादेवि देवानामपि दुर्लभा ॥ ८ ॥
 पिण्डपाते च यो मोक्षः स च मोक्षो निरर्थकः ।
 पिण्ड तु पतिते देवि गर्हभोऽपि विमुच्यते ॥ ९ ॥
 यदि मुक्तिर्भगक्षोभे किं न मुञ्चन्ति^१ गर्हभाः ।
 अजाय वृषभाश्चैव किन्न मुक्ता गणास्त्रिके ॥ १० ॥
 तस्मात् संरक्षयेत्^२ पिण्डं रसैश्चैव रसायनैः ।
 शुक्रमूत्रपुरीषाणां यदि मुक्तिर्निर्धवणात् ॥ ११ ॥
 किन्न मुक्ता महादेवि ज्ञानशूकरजातयः ।
 षड्दर्शनेऽपि मुक्तिस्तु दर्शिता पिण्डपातने ॥ १२ ॥
 करामलकवत्^३ सापि प्रत्यक्षं नोपलभ्यते ।
 अकथ्यमपि देवेशि मद्भावं कथयामि ते ॥ १३ ॥

(1) Káśmír Ms. (K) reads मुञ्चन्ति, which is incorrect. (2) सर्व-
 दर्शनसंग्रह reads तस्मात् संरक्षयेत्. (3) K reads करसामलकवत्, which is in-
 accurate.

शून्यपापो मन्त्रयाजी^१ न पिण्डं धारयेत् क्वचित् ।
 देवानामपि देवेशि दुर्लभं पिण्डधारणम् ॥ १४ ॥
 किं पुनर्मानुषाणान्तु धरणीतलवामिनाम् ।
 धर्मं नष्टे कुतो धर्मः धर्मं नष्टे कुतः क्रिया ॥ १५ ॥
 क्रियानष्टे^२ कुतो योगः योगे नष्टे कुतो गतिः ।
 गतिनष्टे^३ कुतो मोक्षो मोक्षे नष्टे न किञ्चन ॥ १६ ॥
 (तेन पिण्डो महाभाग रक्षणीयः प्रयत्नतः ॥)^४

श्रीदेव्युवाच ।

जीवन्मृतिस्वरूपं तु देवदेव श्रुतं मया ।
 तत्प्रत्युपायं मे ब्रूहि यद्यस्ति करुणा मयि ॥ १७ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

कस्मैयोगेन देवेशि प्राप्यते पिण्डधारणम् ।
 रसश्च पवनश्चित् कस्मैयोगो द्विधा मनः^५ ॥ १८ ॥
 मूर्च्छितो हर्षते व्याधिं^६ मृतो जीवन्मृति स्वरूपम् ।
 ब्रह्मः खेचरतां कुर्यात् रसो वायुश्च सैरवि ॥ १९ ॥^६
 ज्ञानान्मात्तः सुरेशानि ज्ञानं पवनधारणात् ।

(1) K reads शून्यपायामन्त्रयाजी, which seems to be grammatically incorrect. (2) क्रियानष्टे - क्रियामाश्रिते, गतिनष्टे - गतिनश्रिते [तु] (3) K reads गतो नष्टे, which is incorrect. (4) K adds the line with in brackets without affixing a serial number to it. (5) स द स and रसद्वयस्य माण read मृत. (6) स द स reads हरात यद्योन्. (6) The 15th and the 19th ślokas are quoted in स. द. स.

तत्र देवि स्थिरं पिण्डं यत्र स्थैर्यं रसः प्रभुः ॥ २० ॥
 अचिराज्जायते देवि शरीरमजरामरम् ।
 मनसश्च यथा ध्यानं^१ रसयोगादवाप्यते ॥ २१ ॥
 सत्यं स^२ लभते देवि ज्ञानं विज्ञानपूर्वकम्^३ ।
 तस्य^४ मन्त्राश्च सिध्यन्ति योऽश्नाति^५ मृतसूतकम् ॥ २२ ॥
 यावन्न शक्तिपातस्तु न यावत् पाश^६कन्तनम् ।
 तावत्तस्य कुतो बुद्धिः^७ जायते मृतसूतके ॥ २३ ॥
 मद्यमांसरता नित्यं भगलिङ्गेषु ये रताः ।
 तेषां विनष्टबुद्धीनां रसज्ञानं सुदुर्लभम् ॥ २४ ॥
 कुलशासनहीनानां सदृशं नमकाङ्क्षिणाम् ।
 न सिध्यति रसो देवि पिबन्ति मृगतृष्णिकाम् ॥ २५ ॥
 गोमांसं भक्षयेद्यस्तु पिबेदमरवारुणीम् ।
 कुलीनं^८ तमहं मन्ये रसज्ञमपरेऽधमाः ॥ २६ ॥
 न गर्भः संप्रदायार्थे^९ रसो गर्भो विधोयते ।
 तेनायं लभते सिद्धिं न सिद्धिः सूतकं विना ॥ २७ ॥

(1) र. चि. reads समाधानम्. (2) सत्त्वञ्च, a variant in र. चि. (3)
 र. चि. reads विज्ञानं ज्ञानपूर्वकम्. (4) सत्यं, a variant in र. चि. which is
 not appropriate here. (5) K reads अश्नुते in the sense of अश्नाति.
 (6) र. चि. reads शक्ति, which is tautological. (7) र. चि. reads बुद्धिः.
 (8) अहं तं कुलीनं ककार्थीलीनं कदाचारं मन्ये . कुलीनशब्दादुत्पन्नं कौलीनं लोकाज्जन्दा
 इत्यर्थः । अन्ये अधमाः तं रसज्ञं मन्यन्ते इत्यर्थः । (9) We have adopted the
 reading in र. चि.

यावन्न हरवीजन्तु भक्षयेत् पारदं रसम् ।
 तावत्तस्य कुतो मुक्तिः कुतः पिण्डस्य धारणम् ॥ २८ ॥^१
 मद्यमांसरताप्रज्ञा^२ मोहिताः^३ शिवमायया ।
 जल्पन्ति च वयं मुक्ता यास्यामः शिवमन्दिरम् ॥ २९ ॥
 पिण्डधारणयोगे च निस्पृहा मन्दबुद्धयः ।
 खण्डज्ञानेन देवेशि रञ्जितं सचराचरम् ॥ ३० ॥
 स्वदेहे खेचरत्वं च शिवत्वं येन लभ्यते ।
 तादृशे तु रसज्ञाने नित्याभ्यासं कुरु प्रिये ॥ ३१ ॥

श्रीदेव्युवाच ।

शिवतारं रसेन्द्रस्य माहात्म्यं तु सुरेश्वर ।
 श्रांतुमिच्छामि देवेश वक्तुमहंसि तत्त्वतः ॥ ३२ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

साधु पृष्टं महाभागे गुह्याद्गुह्यतरं त्वया ।
 अनुग्रहकरं ध्यानं लोकानामुपकारकम् ॥ ३३ ॥
 त्वं माता सर्वभूतानां पिता चाहं सनातनः^४ ।
 द्वयोश्च यो रसो देवि महामैथुनसम्भवः ॥ ३४ ॥
 स्वैरतः सम्भवाद्देवि^५ पारदः कीर्तितो महः^६ ।

(1) र. चि. exactly quotes this śloka. (2) K reads मद्यमांसरता
 प्रज्ञा, which is inc. (3) K reads मोहिता, which seems to be an error
 of the scribe. (4) K reads सनातनम्, which is inc. This śloka (34th)
 is also found in र. चि. (5) K reads स्वैरतस्य भवोद्देवि, which is absurd,
 being gram. untenable. (6) K reads महा, which is inc.

पारदो गदितो यश्च परार्थं साधकोत्तमैः ॥ ३५ ॥
 सूतोऽयं^१ मत्समो देवि मम प्रत्यङ्गसम्भवः ।
 मम देहरसो यस्मात् रसस्तेनायमुच्यते^२ ॥ ३६ ॥
 दर्शनात् स्पर्शनात् तस्य भक्षणात् स्मरणादपि^३ ।
 पूजनाच्च प्रदानाच्च^४ दृश्यते षड्विधं फलम् ॥ ३७ ॥
 केदारादीनि लिङ्गानि पृथिव्यां यानि कानि च^५ ।
 तानि दृष्ट्वा तु यत्पुण्यं तत्पुण्यं रसदर्शनात् ॥ ३८ ॥
 चन्दनागुरुकर्पूरकुङ्कुमान्तर्गतो रसः ।
 मूर्च्छितः शिवपूजायां^६ शिवसान्निध्यसिद्धये ॥ ३९ ॥
 भक्षणात् परमेशानि हन्ति पापत्रयं रसः ।
 तथा तापत्रयं हन्ति रोगान् दोषत्रयोद्भवान् ॥ ४० ॥
 दुर्लभं ब्रह्मनिष्णातैः^७ प्राप्यते परमं पदम् ।
 हृद्ब्योमकर्णिकान्तःस्थ-रसेन्द्रस्य महेश्वरि ॥ ४१ ॥^८
 स्मरणान्मुच्यते^९ पापैः सद्यो जन्मान्तरार्जितैः ॥ ४२ ॥
 स्वयंभूलिङ्गसाहस्रैः^{१०} यत्फलं सम्यगर्चनात् ।

(1) स. द. सं. reads सूतोऽयम्. (2) K reads रसमेनं समुच्यते, which is
 gram. inc. We have adopted the variant in स. द. सं. (3) र. चि.
 reads स्मरणात् प्रिये. (4) स. द. सं. reads पूजनात् रसदानाच्च. This variant
 exactly agrees with that in र. चि. (5) स. द. सं. and र. चि. read
 कानिचित्. (6) शिवपूजा सा, a variant in र. चि. (7) र. चि. reads
 ब्रह्मविष्णुतैः. (8) The reading in र. चि. is as follows :—तद्व्योमकर्णिका-
 न्तःस्थं रसेन्द्रं परमेश्वरि. (9) स्मरन् विमुच्यते, a variant in र. चि. (10)
 K reads साहस्रैः, which is inc.

सत्फलं कोटिगुणितं रसलिङ्गार्चनाइवेत् ॥ ४३ ॥
 अधमः खगवादस्तु^१ विलषादस्तु मध्यमः ।
 उत्तमो मन्त्रवादस्तु रसवादो महोत्तम^२ ॥ ४४ ॥
 मन्त्रतन्त्रपरिज्ञाने रसयोगस्य^३ दूषकाः^४ ।
 प्रयान्ति नरकं^५ सर्वे क्खित्वा सुकृतसञ्चयम् ॥ ४५ ॥
 रसविद्या परा विद्या त्रैलोक्येऽपि सुदुर्लभा^६ ।
 भुक्तिमुक्तिकरी यस्मात् तस्माद्देया गुणान्वितैः ॥ ४६ ॥
 अस्तीति भाषते कश्चित् कश्चिन्नास्तीति भाषते ।
 आस्तिके तु भवेत्किञ्चिः^७ तस्य सिद्धयति भूतले ॥ ४७ ॥
 नास्तिकेनानुभावं^८ नास्ति नास्तीति यो वदेत् ।
 तस्य नास्ति प्रिये मिडिजन्मकोटिशतैरपि ॥ ४८ ॥
 ब्रह्मज्ञानेन मुक्ताः^९सौ पापी यो^{१०} रसनिन्दकः ।

(1) M reads खन्यवादस्तु. रससार reads ग्रन्थवाद in place of खगवाद, and
 क्षेत्रवाद in place of विलषाद. (2) रसवादोत्तमोत्तमः, a variant in M, which
 is gram. inc. (3) रसो योगस्य, a variant in K, which seems to be inc.
 M reads रसवादस्य. (4) K reads दूषकाः, which is inc. M reads भूषकाः,
 which deteriorates the sense. (5) K reads रसकं, which has no sense
 here. (6) M reads च दुर्लभा, which agrees with र. चि. (7) मुक्ति-
 मुक्तिकरी यस्मात् तस्माद्देया गुणान्विता is the reading in र. चि. (8) अस्तीति
 भाषते यन्तु, a variant in M. (9) नास्तिकेन तु वदन्, a variant in M.
 (10) M reads पापीयान्. सोऽयुक्तो यः पापी, a variant in र. चि.

नाहं चाता भवे तस्य^१ जन्मकोटि^२शतैरपि ॥ ४९ ॥
 खानोऽयं जायते देवि यावत्^३ जन्मसहस्रकम् ।
 त्रिकोटिजन्मलक्षणि मार्जारो जायते रसात् ।
 रासभो लक्षजन्मानि लक्षजन्मानि वायसः ॥ ५० ॥^४
 कृमिको लक्षजन्मानि कुक्कुटो^५ जन्मलक्षकम् ।
 गृध्रको लक्षजन्मानि यः पापी रसनिन्दकः ॥ ५१ ॥
 आलापं गात्रसंस्पर्शं यः कुर्याद्रसनिन्दकैः ।
 यावज्जन्मसहस्रं तु स भवेद्दुःखपीडितः ॥ ५२ ॥^६
 रसवीर्यविपाके च सूतक^७स्त्वमृतोपमः ।
 तेन जन्मजराव्याधोन्^८ हरते सूतकः प्रिये ॥ ५३ ॥
 गुरुमाराधयेत् पूर्वं विशुद्धेनान्तरात्मना^९ ।
 संप्रदायं प्रयच्छन्ति^{१०} गुरौ तुष्टे मरीचयः ॥ ५४ ॥

---

(1) K reads भवेत्तस्य ; so also र.चि. M reads भवेत्तस्य. Both are gram. inc. The correct reading is either भवाम्यस्य or भवे तस्य. (2) K reads जन्मकोटी. (3) अयान्तां जायते सोऽपि याति, a variant in M. (4) Slokas 50—52 are wanting in M. The sense of रसात् is not accurate. (5) कुक्कुटः, a variant in K, is palpably an error of the scribe. (6) The hemistich as quoted in र. चि. is as follows :—यावज्जन्मसहस्राणि स भवेत् पापपीडितः. (7) रसो वीर्यो विपाके चा पारद, a variant in M, which is gram. inc. (8) M reads जन्मजराव्याधीः. (9) This charaṇa is wanting in M. (10) M reads संप्रदायमपृच्छन्ति, which has no sense here.

गुरुसेवां विना कर्म यः कुर्यान्मूढचेतनः¹ ।
 स याति निष्फलं कर्म² स्वप्नलब्धं धनं यथा³ ॥ ५५ ॥
 यः कर्म कुरुते दृष्टं तस्य लाभः⁴ पदे पदे ।
 कारयेद्रसवादन्तु तुष्टेन गुरुणा प्रिये ॥ ५६ ॥
 सिद्धपायोपदेशोऽयमुभयोर्भोगमोक्षदः ।⁵
 रसार्णवं महातन्त्र⁶मिदं परमदुर्लभम् ॥ ५७ ॥
 गोप्यं गुरुप्रसादेन लब्धं स्यात् फलसिद्धये ।⁷
 लब्धा⁸ रसकर्माणि नाहङ्कारं समाचरेत् ॥ ५८ ॥
 अनुज्ञातश्च गुरुणा लब्धा चाज्ञां रसाङ्गुशीम् ।⁹
 भैरवीं तनु¹⁰माश्रित्य साधयेद्रसभैरवम् ॥ ५९ ॥
 एवमुक्त्वा रसोत्पत्तिः माहात्म्यञ्च¹¹ सुरेश्वरि ।
 तन्ममाचक्ष्व¹² देवेशि किमन्यच्छांतुमिच्छसि ॥ ६० ॥

---

(1) B reads विन, which is inc. मूढचेतसा, a variant in M. (2) B and M read जन्म. (3) B reads यथा धनं. M reads स्वय लब्धं यथा धनम्, which is senseless. (4) B and K read लाभ, which is gram. inc. M reads पाप, which is absurd. (5) B reads माक्षयाः. This hemistich is wanting in M. (6) रसार्णवमिदं तन्त्रम्, a variant in M. (7) This hemistich is wanting in M. (8) लब्धा तु, a variant in M. (9) B reads लब्धा चाज्ञ. This hemistich is wanting in M. (10) B reads भैरवीतनु. K reads भैरवीमनु. (11) K reads रसोत्पत्तिं माहात्म्यञ्च, which is inc. (12) B reads ममाचक्ष्वि, which is inc. This hemistich is wanting in M.

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^१

रसार्णवे रससंहितायां^२

तन्मावतारो नाम^३

प्रथमः पटलः ॥१॥

द्वितीयः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।

रसोपदेशदाता च^१ कथं स्याद्द मे^२ प्रभो ।

शिष्यश्चैव कथं^३ देव रसानुष्ठानतत्परः ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

निस्पृहो निरहङ्कारो लोभमायाविवर्जितः ।

कुलमार्गरतो नित्यं गुरुपूजारतश्च यः ॥ २ ॥^४

(1) श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे is wanting in M. (2) रससंहितायां is wanting in M. (3) B reads रसावतारो नाम.

(1) K reads रसोपरसदाता. We have adopted partly the reading in B and that in M. (2) कथं मम वद, a variant in B and M. (3) K reads रस, which is senseless. (4) B reads षट्कपूजा instead of गुरुपूजा. This śloka is wanting in M.

दास्तः शिष्योपदेशज्ञः^१ शक्तिमान् गनमत्सरः^२ ।
 धर्मज्ञः सत्यवाक् दक्षः शीलवान् गुणवान् शुचिः ॥ ३ ॥
 अनेकरसशास्त्रज्ञो रसमण्डपकोविदः ।^३
 रसदोषाविधानज्ञो यन्त्रीषधि^४महारसान् ॥ ४ ॥
 रागसंख्यां^५ वीजकलां हन्व^६मैलापनं विडम् ।
 रञ्जनं^७ सारणं तैलं^८ दलानि क्रामणानि च^९ ॥ ५ ॥
 वर्णोत्कर्षं^{१०} मृदुत्वञ्च जारणां बालवद्वयोः^{११} ।
 खेचरीं भूचरीं चैव यो वेत्ति स गुरुर्मतः^{१२} ॥ ६ ॥
 देशकालक्रियाभिज्ञो^{१३} दयादाक्षिण्यसंयुतः ।
 लोभमायाविनिर्मुक्तो मन्त्रानुष्ठानतत्परः ॥ ७ ॥
 सामुद्रलक्षणोपेतो गम्भीरो गुरुवत्सलः ।

(1) शिष्योविशेषज्ञः, a variant in B. शिष्योविनीतज्ञ, a variant in M. Both are inc. (2) K reads विमत्सरः, which breaks the metre. We have adopted the reading in M. (3) The portion from धर्मज्ञः to कोविदः is wanting in M. B reads शीलवान्, which is inc. (4) B reads दिक्षा. K reads मन्त्रीषधि. Both are inc. (5) रागसंख्यां, a variant in K. (6) B reads वीजकलां, which is inc. K reads हन्व, which is a palpable mistake. (7) M reads रञ्जकं. (8) तैलम्, a variant in K. (9) K reads बलाद्विष्कम्भानि च. दलानीकामणानि च, a variant in M, which seems to be inc. (10) K reads वर्णोत्कर्षं, which is gram. inc. (11) जारणावलङ्घये, a variant in K. (12) B has खेचरीं, and भूचरीं, which are inc. खेचरीञ्चैव यो वेत्ति भूचरीं स गुरुर्भवेत्, a variant in M. (13) देशकालक्रियाभिज्ञ, a variant in K, which cannot be reconciled without the word युक्तः to be understood.

देवाग्नि^१योगिनीचक्र-कुलपूजारतः सदा ।
 शिष्यो विनीतस्तन्त्रज्ञः सत्यवादी दृढव्रतः ॥ ८ ॥^२
 ये नराः^३ कुम्भकुदाल-ध्वजशंखादिलाञ्छितैः^४ ।
 करै^५रधिष्ठिता देवि योज्यास्ते निधिसाधने^६ ॥ ९ ॥
 बलवन्तो महासत्त्वाः^७ कृष्णरक्त^८विलोचनाः ।
 वक्रघोणाः^९ सदा^{१०} क्रूराः प्रशस्ता विल^{११}साधने ॥ १० ॥
 निर्मांस^{१२}मूर्धपिण्डिकान्^{१३} रक्तकेशान् गतालसान्^{१४} ।
 कठिनानुष्णपादांश्च^{१५} धातुवादे^{१६} नियोजयेत् ॥ ११ ॥
 आदौ परीक्षयेद्देवि साधकान्^{१७} सुसमाहितान् ।
 ब्राह्मणान् क्षत्रियान् वैश्यान् शूद्रांश्चानुक्रमेण तु^{१८} ॥ १२ ॥
 जितेन्द्रियाः क्लेशसहा नित्योद्यमसमन्विताः ।

- (1) K reads देवाग्नी, which is inc. (2) K reads सिद्धो instead of शिष्यो. The portion beginning from लोभमायाविनिम्बकौ and ending in सत्यवादी दृढव्रतः is not to be found in M. (3) K reads क्रूरा (without विसर्ग), which is absurd and inc. (4) B reads लाञ्छनेः. K reads लक्षणेः. (5) M reads नरैः, which is inappropriate. (6) निधिदर्शने, a variant in M. (7) K reads महासाधु, which is gram. inc. (8) B reads कृष्णरक्त. (9) K reads वक्रघोराः. (10) सदा, a variant in K, which is meaningless. (11) K reads किल, which is a mere expletive. (12) K reads निर्मांसा. (13) B reads मूर्धपिण्डिकं. M reads मूर्धफलिकान्. (14) K reads रक्तकेशाङ्गनामिकाः. (15) K reads कठिनात्युष्णपादाश्च. कठिनानुष्ण...श्च, an incomplete variant in M. (16) K reads धातोर्वादे. (17) M reads साधकान्, which is gram. inc. (18) ब्राह्मणं क्षत्रियं वैश्यं शूद्रं चानुक्रमेण तु, a variant in K. M has च instead of तु.

शूराश्च कृतविद्याश्च प्रशस्ताः^१ साधकाः प्रिये ॥ १३ ॥
 रसदीक्षाविहोना ये^२ प्रोक्तलक्षणवर्जिताः ।
 विप्लावकाः पापरता^३ वर्जयेत्तान्^४ प्रयत्नतः ॥ १४ ॥
 दुश्चारिणी दुराचारा निष्ठुरा कलहप्रिया ।
 बह्वाशिनी^५ च दुश्चिता कोटराक्षी च निर्दया ।
 रसनिन्दाकरी या च तां नारीं परिवर्जयेत् ॥ १५ ॥
 ईदृशीभिर्वरारोहे^६ सम्पूर्णं क्षितिमण्डलम् ।^७
 न तादृशी^८ भवेन्नारी यादृशी रसबन्धकी ॥ १६ ॥^९
 काकिणी कीकणी नारी तथैव काञ्चिकाचिनी ।^{१०}
 कृष्णपक्षे ऋतुमती सा नारी काकिणी स्मृता ॥ १७ ॥
 उभयपक्षे ऋतुमती सा नारी कीकणी मता^{११} ॥ १८ ॥
 शुक्लपक्षे ऋतुमती सा नारी^{१२} काञ्चिकाचिनी ॥ १९ ॥

(1) K reads विज्ञेयाः. The portion commencing from the 14th śloka and ending in the first hemistich of the 45th is wanting in M.
 (2) K reads नरा दीक्षाविहीनाश्च. (3) K reads अवैश्वान्वायरताः. (4) K reads वर्जये तान्, which is gram. inc. (5) B reads वकाशनी. (6) K reads इदृशी, which is palpably inc. (7) K has सम्पूर्णक्षितिमण्डले. (8) K reads तादृशी च. (9) Cf. रसरवसमुच्चय, Chap. VI. ślokas 34—38.
 (10) काकणी काञ्चिकाचिनि कीकणी, a variant in K, which we have not adopted for its deficiency in words and defect in metre. र. र. स. reads कालिनी in lieu of काकिणी. (11) उभयपक्षे ऋतुमती सा कीकणी, a variant in K, where some words are wanting. (12) This word is not found in K. The ślokas 17—19 are not found in B.

नवयौवनसम्पन्ना सुरूपा चारुहासिनी ।
 सूक्ष्मकेशा तु या नारी क्षौराहारप्रिया सदा ॥ २० ॥
 प्रियालापकरो^१ नित्यं शिवशास्त्रकथाप्रिया ।
 पद्माकारं^२ मुखं यस्या दृष्टिरिन्द्रीवराकृतिः ॥ २१ ॥
 दशना वक्षसदृशाः प्रवालसदृशोऽधरः^३ ।
 यस्याः पयोधरौ देवि तुङ्गपीनौ समावुभौ ॥ २२ ॥
 अश्वत्थपत्रसदृशी योनी यस्या भगः समः ।^४
 यत्पादौ मांसलौ स्निग्धौ वर्तुलावर्त्तरोमकौ^५ ॥ २३ ॥
 श्यामा च मध्ये क्षामा च^६ तन्वौ भक्तिपरा^७ शिवे ।
 पद्मिनी सा तु विज्ञेया प्रसन्ना^८ मृगलोचना ॥ २४ ॥
 पूर्णिमायाममायां वा पक्षे पक्षे रजस्वला ।
 षड्भेदा काकिणौ नाम्ना पूर्वप्रोक्ता रसप्रदा ॥ २५ ॥^९
 यस्य तुष्टो महादेवस्तस्य सिद्धो^{१०} रसायने ।
 तयैव^{११} देवदेवेशि रसकर्माणि कारयेत् ॥ २६ ॥

(1) प्रियालापकरि, a variant in K, which is inc. (2) K has सदा
 कमल. (3) B reads प्रवालसदृशाधरा. K has दशनं वक्षसदृश प्रवालसदृशाधर,
 which seems to be inc. (4) अश्वत्थपत्रसदृशयोनिदेशसुशोभिता, a variant
 in R. R. S. (5) वर्तुलावेकरोमकौ, a variant in B. (6) मध्यसूक्ष्मा च,
 a variant in K. (7) भक्तीपरा, a variant in K, which is inc. (8)
 B reads सततं. (9) The 25th śloka is not found in B. (10) B
 reads तस्य सिद्धिर्वा तादृशा. K reads सिद्धि, which is gram. inc. (11) K
 reads तद्यैव.

तस्य हि निर्मला बुद्धिर्निश्चिता रससाधने ।
तस्माद्गुरुश्च शिष्यश्च पूर्वोक्तः सिद्धिभाग्भवेत् ॥ २७ ॥

श्रीदेव्युवाच ।

ईदृशैर्लक्षणैः^१ नारीं कुतः प्राप्नोति साधकः ।
यत्र रूपं महादेव लक्षणं नात्र विद्यते ॥ २८ ॥
लक्षणं विद्यते यत्र भावना नात्र विद्यते ।
अथवा रूपहीनाया रूपं केन प्रवर्त्तते ॥ २९ ॥
लक्षणत्रितयं^२ कुत्र त्वया दृष्टं महेश्वर ।
तदेतज्जायते येन तमुपायं वद प्रभो^३ ॥ ३० ॥

श्रीभैरव उवाच ।

शृणु देवि परं गुह्यं यत्सुरैरपि दुर्लभम् ।
पितुः सदाशिवाज्जातं^४ जन्म यच्चण्डिकोदरे ॥ ३१ ॥
तासां बुद्धिर्भवेद्देवि निर्मला रससाधने ।
दापयेत्त्वरितामन्त्रं जपेत्तं^५ दर्पवर्जिता^६ ॥ ३२ ॥
लक्ष्मन्त्रं^७ जपेद्या तु जायते सा सुलक्षणा ।
बद्धा तु खेचरीं मुद्रां जपेत् फेट्कारभैरवीम् ॥ ३३ ॥

(1) ईदृशीं लक्षणां, a variant in K, which is gram. untenable. [Here उपलक्षितां is to be understood.] (2) K reads लक्षण त्रितयं. (3) K reads तदुपाय वद मे प्रभो, where the word मे can be left out in order to keep up the metre. (4) The reading in K is gram. inc. ; the text runs thus :—पितुः सदाशिवाज्ञाय तन्मायाश्चण्डिकादरे. (5) [Here सा is to be understood.] (6) तं जपेद्दर्पवर्जिता is the reading in B. (7) B reads लक्ष्मात्र.

ममेयं^१ चण्डिका माता जन्म च त्रिपुरान्तकात्^२ ।

कालिकाहं समुद्भूतास्मीदृशं संस्मरेत्तु^३ सा ॥ ३४ ॥

भूतं भव्यं भविष्यच्च त्रैलोक्ये^४ कथयेत्तु सा ।

सहायास्तादृशास्तस्य यादृशी भवितव्यता ॥ ३५ ॥^५

श्रीदेव्युवाच ।

देवदेव महादेव समस्तज्ञानभाजन ।

रसदीक्षां तु पृच्छामि साधकानां हिताय वै ॥ ३६ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

शृणु भैरवि यद्भावम्^६ अपूर्व्वं वर्णयामि ते ।

रसदीक्षाविधानन्तु^७ तस्मान्निगदितं शृणु ॥ ३७ ॥

यत्र राजा नयपरो^८ बलवान् धर्मतत्परः ।

मन्त्री च धर्मतत्त्वज्ञो भक्तिश्रद्धासमन्वितः ॥ ३८ ॥

तत्रेदं कारयेत् कर्म रसबन्धं रसायनम् ।

जना माहेश्वरा यत्र तत्र स्थाने^९ तु कारयेत् ॥ ३९ ॥

-
- (1) After the 33rd śloka we find a hemistich in B, which runs thus :—तदा प्रवर्तते भावो जन्म स्मरति साद्भुतं ; we have rejected it, since the 34th śloka serves the same purpose. K reads ममेव. (2) K reads स्मरतांतका, which is inc. (3) K reads संस्मरंतु सा, which is gram. inc. (4) B has भूत च भवद्भविष्यं च, which mars the metre. K reads त्रैलोक्य, which is inc. (5) After the 35th śloka we have the following hemistich in B :—रसदीक्षां विधायैवं तस्मात् कर्म समाचरेत् । We have rejected it, because रसदीक्षाविधान is not yet explained. (6) K reads यद्भावि. (7) Cf. र. र. स. Chap. VI. ślokas 12—66. (8) K reads ऽभयपरो, (9) K reads माहेश्वरास्तत्र प्रच्छन्नं नं.

कारयेद्विजने स्थाने पशुर्यत्र न विद्यते ।
सुगुप्ते सुषमे स्थाने सर्व्वाधाविवर्जिते ॥ ४० ॥
प्राकार^१परिखोपेते कपाटागलरक्षिते ।
एकान्ते निर्मले हृद्ये नानापुष्पद्रुमान्विते ॥ ४१ ॥
हंसकारण्डवाकीर्णे चक्रवाकोपशोभिते ।
दिव्यौषधिगणोपेते सजले श्यामशाहले^२ ॥ ४२ ॥
कुमुदोत्पलकङ्कारकदलीषण्डमण्डिते ।
चित्रिते^३ भवनोद्याने कारयेत् परमेश्वरि ॥ ४३ ॥
तन्मध्ये देवदेवेशि मत्तवारणसंयुतम्^४ ।
वातायनसमोपेतमूर्द्धनिर्गामिधूमकम्^५ ॥ ४४ ॥
रक्त^६पताकासंयुक्तं सज्जीपकरणं तथा ।
प्रविभक्तौषधितुषा^७काष्ठारण्योत्पलालयम्^८ ॥ ४५ ॥
समालिखितदिग्देवं^९ समर्चितविनायकम्^{१०} ।

- (1) K reads प्रकार, which seems to be an error of the scribe.
(2) K reads स्यात् ससाहले, wherein the first word (स्यात्) is redundant.
(3) B reads विस्तृते. (4) यन्तोद्धारं तु कारयेत्, a variant in K, which seems to be unconnected. (5) K reads निष्काम instead of निर्गामि.
(6) B reads रक्षा. K reads रक्ता, which is inc. (7) K reads प्रविभक्तौषधीरूपं, wherein रूपं has no meaning. (8) काष्ठ वन्योत्पलालयकं, a variant in K, wherein the word काष्ठ is an error of the scribe. काष्ठारण्योत्पलालयन, a variant in M, wherein some of the terms are inc.
(9) This śloka (46th) is wanting in B. K reads दिग्बन्धं, which has no clear meaning. (10) M reads विनायकम्, which is a palpable error of the scribe.

प्रतिष्ठितमुमेशाभ्यां^१ लोकपालैश्च रचितम् ॥ ४६ ॥
 निर्मापयेदेकतलं द्वितलं वापि मण्डपम्^२ ।
 अथ पक्षे सिते देवि चन्द्रताराबलान्विते^३ ॥ ४७ ॥
 पुण्ये तिथौ मुहूर्त्ते च^४ लम्बे सौम्यग्रहेक्षिते ।
 स्नातः शुक्लाम्बरधरः शुक्लमाख्यामुलेपनः ॥ ४८ ॥
 मधुसर्पिर्दधिक्षीरतिलैः संपूज्य बालिकाः^५ ।
 कपिलागोमयालिप्ते हिरण्यकलसाहते ॥ ४९ ॥^६
 यवसिद्धार्यकास्तीर्णे^७ गन्धमाल्योपशोभिते ।
 तत्रेष्टिकाभिः रचिते^८ करपीठे सुरेश्वरि^९ ॥ ५० ॥
 शिलापट्टं समुत्कीर्य शिलापट्टार्गलं प्रिये ।
 न्यासं रसाङ्गुशेनैव कृत्वाङ्गुलिहृदादिषु^{१०} ॥ ५१ ॥
 रसलिङ्गं न्यसेत्तत्र हेम्नः च^{११} सहितं प्रिये ।

-
- (1) प्रतिष्ठितोमामहेश, a variant in M, which breaks the metre.
 (2) B reads मण्डलं. M reads मण्डपम्, which is an error of the scribe.
 (3) चन्द्रताराबले सति, a variant in B and K. We have adopted the reading in M. (4) पुण्यतीर्थे मुहूर्त्ते च, a variant in K, which seems to be unconnected. (5) M reads पालकः. (6) The portion from स्नातः to कलसाहते is wanting in M. (7) B reads यवसिद्धार्यकास्तीर्णे; M reads यवसिद्धार्यकास्तीर्णे; both the readings seem to be erroneous.
 (8) तत्रेष्टिकाभिरुचिते, a reading in B. तत्रेष्टिकाभिः रचिते, a reading in M.
 (9) K reads कारट्टेण. करपीठे सुरेश्वरीम्, a variant in M, which has no clear sense. (10) न्यासाङ्गुशेनैव कर्तव्याः स्वाङ्गुलीहृदादिषु, a variant in K. कृत्वाङ्गुलिमृतादिषु, a reading in M, which seems to be erroneous.
 (11) K reads पान्त्रिणी.

ॐ श्रीं श्रीं^१ सूतराजस्य मूलमन्त्र उदाहृतः ॥ ५२ ॥
 तस्मिन् रसाङ्गुशीं देवीं^२ मूलेनावाहयेत्प्रिये ।
 चतुरस्रे तु दिक्पालान्^३ पूजयित्वा वह्निः क्रमात् ॥ ५३ ॥
 मन्दिनञ्च महाकालं भृङ्गिगीटं महाबलम्^४ ।
 कुम्भकर्णञ्च सुग्रीवं भृङ्गोकञ्च^५ दृढायुधम्^६ ॥ ५४ ॥
 द्वारे चतुर्धा विन्यस्य पूजयेद्दक्षवामयोः ।
 शुक्रं पूर्वोऽभि^७संपूज्य स्कन्दमाग्नेयगोचरे^८ ॥ ५५ ॥
 दक्षिणस्यां ततो रुद्रं^९ पवनं नैऋते तथा^{१०} ।
 शिवं पश्चिमभागे तु पावकं वायवे न्यसेत् ।
 उमामुत्तरभागे तु व्यापकं चेशगोचरे^{११} ॥ ५६ ॥
 लेपिका क्षेपिका चैव क्षारिका तथा^{१२} ।
 लोहटी बन्धकारी च भूचरी मृत्युनाशिनो^{१३} ॥ ५७ ॥
 विभूतिः खेचरी^{१४} चैव दश दूत्यः क्रमेण च^{१५} ।

- (1) श्रीं श्रीं श्रीं, a variant in M. (2) B reads रसाङ्गुशीं. M reads रसाङ्गु देवी, which is grammatically inc. (3) चतुरः श्रेष्ठादिक्पालान्, a variant in M. (4) M reads मनोबलं. (5) B reads भृङ्गकञ्च. M reads मृगाङ्गु. (6) K reads सुधायुधम्, which has no clear sense. (7) B reads पूर्वोऽभि. M reads शुक्र पूर्वोऽभि. (8) B reads :माचरेम्. (9) K reads भद्र. (10) K reads यजेत्. (11) B reads चैत् समाचरेत्. (12) B has क्षामिका रक्षिका तथा. K has लेपिकां क्षेपिकां चैव रक्षकां रक्षिकां तथा. (13) लोहटीं बन्धकारीं च भूतमृत्युविनाशिनीं, a variant in K. (14) विभूतीं खेचरीं, a variant in K. (15) दशदूत्यक्रमेण च, a reading in M, which is grammatically inc.

पूज्यास्वष्टदले^१ पद्मे जङ्घाधस्तु दलेषु च^२ ॥ ५८ ॥
 माक्षिको विमलः^३ शैल^४श्चपलो रसकस्तथा ।
 सस्यकी^५ गन्धताली च पूर्व्यादिक्रमयोगतः ॥ ५९ ॥
 अष्टादशभुजा रुद्राः^६ पञ्चवक्त्रास्त्रियम्बकाः^७ ।
 चन्द्रार्धशोभिमुकुटा^८ नीलग्रीवा वृषध्वजाः^९ ॥ ६० ॥
 स्वस्ववर्णधराः^{१०} सर्वेऽप्यष्टविद्येश्वरास्तथा^{११} ।
 पूजनीया महेशानि द्वितीयेऽष्टदलाम्बुजे^{१२} ॥ ६१ ॥
 कर्णिकायान्तु पूर्व्यादिपूर्व्वं^{१३} शक्तिचतुष्टयम् ।
 मालिनी हेमशक्तिश्च परा शक्तिर्बला स्मृता^{१४} ।
 अपरा वज्रशक्तिश्च कान्तिज्ञेयं परापरम्^{१५} ॥ ६२ ॥

- (1) पूज्या चाष्टदले is the reading in K, which is a palpable error.
- (2) पूर्व्यादिषु दलेषु च, a variant in B. ऊर्ध्वं चाधःस्थलेषु च, a variant in M.
- (3) K reads माक्षिकां विमलां. (4) M reads शैलः, which seems to be erroneous.
- (5) सस्यका is the reading in K, and सस्यकी is that in M. Both are incorrect. (6) K reads भद्रा (without विसर्ग).
- (7) पञ्चवक्त्रा त्रियम्बका (without विसर्ग), a variant in K. (8) M reads मुकुटा.
- (9) K reads वृषध्वजा (without विसर्ग). (10) The portion from the 61st to the first hemistich of the 94th is wanting in B. स्वस्व-कर्णधराः, a variant in K, which is absurd. (11) विद्येश्वरास्तु ते, a variant in K. विद्येश्वरस्तथा, a reading in M, which is inc. (12) M reads महेशाना द्वितीयाष्टदलाम्बुजे.
- (13) पूर्व्वं चै पूर्व्याः is the reading in M, which seems to be incorrect. (14) K reads स्मृते, which is incorrect. This charana and the next are wanting in M. (15) कान्ते चै परापरम्, a variant in K.

मध्ये तासाञ्च शक्तीनां सर्व्वञ्च रसभैरवम् ।
 शुद्धस्फटिकसंकाशं पञ्चवक्त्रं त्रियम्बकम्^१ ॥ ६३ ॥
 ज्वलत्पिङ्गोयनेत्रञ्च^२ ज्वलज्जिह्वाननं तथा ।
 ज्वलद्रुवं^३ ज्वलत्केशं दुःप्रेक्ष्यं^४ प्रेतविष्टरम् ॥ ६४ ॥
 जटामुकुटसंयुक्तं चन्द्रार्चकतशेखरम्^५ ।
 व्याघ्रचर्मधरं नागोपवीतं वृषभध्वजम्^६ ॥ ६५ ॥
 अष्टादशभुजं देवमोषप्रहसिताननम् ।
 द्वात्रिंशार्णेन मनुना पूजयेत् सकलं शिवम् ॥ ६६ ॥
 रसेश्वरस्य मन्त्रञ्च कथ्यमानं निबोध मे^७ ॥ ६७ ॥
 ॐ ह्रीं क्रीं^८ रसेश्वराय महाकालाय महाबलायाघोर-
 भैरवाय^९ वज्रवीर^{१०} क्रोधकङ्काल क्षीः क्षुः^{११} ॥ ६८ ॥
 तस्योत्सङ्गे महादेवीं रत्नाभरणभूषणाम्^{१२} ।

-
- (1) M reads त्रियम्बकम्, which is the correct form of त्रियम्बकम्.
 (2) K reads ज्वलत्पिङ्गोयनेत्रञ्च. (3) M reads ज्वलद्रुवं. (4) M reads दुष्प्रेक्ष्य, which is an alternative form of दुःप्रेक्ष्य. (5) M reads चन्द्रार्चकतशेखरम्. (6) M reads नाग उपवीत वृषध्वजम्, wherein the former is grammatically incorrect. (7) In lieu of this hemistich M has only रसेश्वरमन्त्रम्, which ought to be रसेश्वरमन्त्रः. (8) M reads क्षीम् ह्रीम् प्रेम् प्रम्. (9) M reads भैरव. (10) वज्रवीर is the reading in M. The correct form would be वज्रवीराय and क्रोधकङ्कालाय. (11) M reads क्षी क्षुः । After this, is added इति मन्त्रः. This मन्त्र contains 32 letters (द्वात्रिंशार्णेन), the last two (क्षीः क्षुः) being excepted. (12) *रत्नाभरणभूषिताम्, a variant in K.

उत्तमहेमचिरां पीतवस्त्रां त्रिलोचनाम् ॥ ६८ ॥
 श्वेतचामरयोर्मध्ये मुक्ताच्छ्रेण शोभिताम्^१ ।
 अङ्गुशं चाक्षमालां च दधतीं दक्षहस्तयोः ॥ ७० ॥
 पाशाभये च वामाभ्यां^२ चन्द्रार्द्धकृतशेखराम् ।
 रसाङ्गुशीं^३ महादेवीं नीलग्रीवां कृपामयीम् ॥ ७१ ॥
 पूजयेद्रससिद्धयर्थं विद्यया पञ्चवीजया ।
 वाग्भवं भुवनेशीञ्च^४ त्र्योवीजञ्च सुरेश्वरि ॥ ७२ ॥
 मादनं^५ शक्तिवीजञ्च—विद्या^६ परमदुर्लभा ।
 धूपदीपैस्तु नैवेद्यैः^७ पुष्पताम्बूलचन्दनैः ॥ ७३ ॥
 शान्तिपाठस्य निर्घोषैः^८ स्तोत्रमङ्गलनिस्वनैः^९ ।
 घण्टाटङ्कारसंयुक्तैः पूजां कृत्वा यथाविधि ॥ ७४ ॥
 अघोरेण बलिं दद्यात् सर्वविघ्नोपशान्तये^{१०} ।

- (1) K reads मुक्ताच्छ्रेणोपशोभितां, which is a palpable error of the scribe. (2) वरदाभयहस्ताढां, a variant in K. पाशाभयी च वामाभ्यां, a variant in M, wherein the first term is grammatically incorrect. (3) रसाङ्गुशां, a reading in M. (4) K reads भुवनेशानो. भुवनेश्विञ्च, a variant in M, which ought to be भुवनेशीञ्च. (5) K reads मदनं. (6) K reads विद्यया, which is incorrect. This charaṇa “विद्या परमदुर्लभा” is the remark made by Śiva to draw special attention of his consort. This विद्या is to be communicated by the गुरु to his शिष्य (see śloka 82). (7) धूपदीपैः सुनैवेद्यैः, a variant in K. (8) K reads शान्तिपाठस्य निर्घोषैः. M reads शास्त्रपाठस्य निर्घोषैः. We have adopted the above reading after collating all the texts. (9) K reads निःस्वनैः. (10) K reads सर्वविघ्नस्य शान्तये ।

भूतेभ्यो यच्चरक्षभ्यो^१ पिशाचेभ्यश्च यत्नतः ॥ ७५ ॥
 अघोरमन्त्रसंयुक्त^२मोक्षारादिमनोऽन्तकम् ।
 सर्वकर्माकरं^३ देवि विघ्नोपद्रवनाशनम्^४ ॥ ७६ ॥
 यथाशक्ति जपित्वा तु विद्यामेव रसाङ्गुशीम् ।^५
 कुण्डं विधाय देवेशि योनिचक्रं^६ समेखलम् ॥ ७७ ॥
 तत्राज्यतिलसंयुक्तं होमं कृत्वा क्रमेण तु ।
 कलशं स्थापयेद्देवि पयःपूर्णं फलान्वितम्^७ ॥ ७८ ॥
 पञ्चरत्नसमोपेतं वासोभिः परिवेष्टितम् ।
 तत्राष्टादश^८विद्याभिरभिमन्त्र्य पृथक् पृथक् ॥ ७९ ॥
 गन्धपुष्पादिभिः पूर्णं^९ पङ्क्तवैरुपशोभितम् ।
 अर्घ्यपात्रञ्च^{१०} संपूज्य वर्धन्याभ्युक्ष्य साधकम्^{११} ॥ ८० ॥
 शतमष्टोत्तरं चैवमर्घ्यपात्रोदकेन^{१२} तु ।

-
- (1) Both K and M read यच्चरक्षेभ्यः, which is grammatically incorrect, the term being रक्षस् and not रक्ष. (2) M reads संयुक्तां, which is incorrect. (3) सर्वकर्णाकरं, a variant in M, which is meaningless. (4) K reads विघ्नोपद्रवनाशनम्, which is palpably an error of the scribe. M adds here after the 76th śloka अघोरिभ्योऽथ चोर इति मन्त्रं मनोऽन्तकम्, which we have rejected as it is redundant. (5) K reads विघ्नोपविद्या विद्या तु, which has no clear sense. (6) योनिचक्रं, a variant in K. (7) पयःपूर्णफलान्वितम्, a reading in M. (8) K reads तत्राष्टमत्. (9) M reads कौर्ण. (10) K reads वलिपात्रञ्च. (11) Both K and M read वर्धन्याभ्युक्ष्य, which is incorrect. M reads साधकः, which is grammatically untenable. (12) चैव मन्त्रपादोदकेन, a variant in K.

अभिषिच्य^१ विधानेन कुम्भतोयेन मन्त्रवित् ॥ ८१ ॥
 विद्यामुपदिशेद्देवि पाठयेद्रससाधकम्^२ ।
 कुमारयोगिनौयोगि^३साधकांश्च यथोचितैः^४ ॥ ८२ ॥
 तर्पयेदन्नपानैश्च^५ जागरं तच्च कारयेत् ।
 एवंविहितदीक्षस्तु^६ साधकः सुरनायिके ॥ ८३ ॥
 महाभूतमयीं तत्र^७ वर्णपञ्चकसंयुताम्^८ ।
 पञ्चबीजात्मिकां^९ विद्यां प्राणायामात्मसूत्रके^{१०} ॥ ८४ ॥
 मुद्रां रसाङ्गुलीं बध्वा लक्ष्मीकं जपेत्प्रिये ।
 तस्य सिध्यति देवेशि निर्विघ्नं रसभैरवः ॥ ८५ ॥
 प्रणवादिनमोऽन्तस्तु तर्पणान्ते जपः परः^{११} ।
 अहिंसा चन्दनं^{१२} सत्यं पुष्पमस्त्येयधूपनम्^{१३} ॥ ८६ ॥
 ब्रह्मचर्यं महादीपमप्रतियहघण्टिकाम्^{१४} ।

- (1) K reads अभिषिच, which is incorrect. (2) K reads साधक, which is incorrect. M reads शासनं, which conveys a different idea.
- (3) K reads योगी, which is erroneous. (4) M reads साधकाश्च यथोचित, wherein the first term is incorrect. (5) दानपानैश्च, a variant in M. (6) K reads दीक्षा तु, which is erroneous. (7) M reads वन्तः, which means dependent. (8) वर्णात् तां महात्मिकां, a variant in M. (9) पञ्चविद्यात्मिकां, a reading in K, which is absurd. (10) K reads प्राणायामात्मसूत्रके. M reads प्राणापानात्मसूत्रके. We have adopted the above reading after collating all the texts. (11) K reads परम्. प्रणवादिनमोऽन्तः स्वादर्शनान्ते जपः परः, a variant in M. (12) K reads चन्दनं. (13) M reads धूपकम्. (14) M reads कर्षिकाम्.

पायसात्रं^१ महेशानि सर्वभूतदयात्मकम्^२ ॥ ८७ ॥
 संगृह्याराधयेद्देवीं^३ स भवेत्सिद्धिभाजनम्^४ ।
 सहस्रं वा शतं वापि त्रिसन्ध्यं संजपेदिमाम्^५ ॥ ८८ ॥
 अस्या आशा^६प्रसादेन जायते खेचरो रसः ।
 दिव्यौषध्यश्च तस्यैव सिध्यन्ति सुरवन्दिते ॥ ८९ ॥
 अनङ्गुशं समाकृष्ट्य बने मत्तगजं यथा ।
 तथाऽरसाङ्गुशाभिज्ञो^७ रसेन्द्रं प्राप्य सौदति^८ ॥ ९० ॥
 विद्यया^९ सह मन्तव्यं गुरोः^{१०} सत्सम्प्रदायिनः ।
 रसप्रयोगजातन्तु^{११} सर्वतः सिद्धिमिच्छता ॥ ९१ ॥
 अथ प्रश्नावताराय^{१२} पूर्वोक्तं रसभैरवम् ।
 समाहितमना ध्यायेत् तदालीनं^{१३} समाचरेत् ॥ ९२ ॥

-
- (1) K reads पायसानि, which seems to be incorrect. (2) सर्व-
 भूतमयात्मकम्, a reading in M. (3) M reads देवि, which makes
 the sentence incomplete. (4) सन्धवेत is the reading in M. सिद्धि-
 भाजनः is the reading in K. (5) त्रिसन्ध्या सञ्जपेदिमाम्, a variant in
 M, wherein the first term is incorrect. (6) अशाज्ञया is the reading
 in K, which is not correct. (7) रसाङ्गुशायुक्तं, a variant in K.
 In this reading no nominative to सौदति is to be found. (8) K
 reads सिध्यसि, which is absurd. (9) K reads सद्यया, which is
 senseless. (10) K reads गुरो (without विसर्ग), which is erroneous.
 (11) M reads रसप्रयोगजातस्तु, which is incorrect. [जात is neuter.]
 (12) -श्चावताराय is the reading in M, which is an evident error of the
 scribe. (13) M reads नानालीनं.

अनाहते^१ ब्रह्मरन्ध्रे मनः कृत्वा निरामये ।
 करन्यासं पुरा^२ कृत्वा अङ्गन्यासमनन्तरम्^३ ।
 यथाशक्ति जपेन्मन्त्रं रसेन्द्रस्य समाहितः ॥ ८३ ॥
 चतुष्कोणं पुनः^४ कृत्वा मध्ये षट्कोणमण्डलम्^५ ।
 हस्तमात्रं द्विहस्तं वा तण्डुलेर्विमलैर्लिखेत् ॥ ८४ ॥
 सुगन्धैर्लेपिते स्थाने^६ पूजयेच्चन्द्रनादिभिः ॥ ८५ ॥
 कर्णिकायां^७ न्यसेद्देवि^८ पूर्वोक्तं रसभैरवम् ।
 षट्कोणे^९ देवताषट्कं महाकालादि विन्यसेत् ॥ ८६ ॥
 महाकालं महाबल^{१०}मघोरं वज्रवोरकम्^{११} ।
 न्यसेत् क्रोधश्च कङ्कालं मालामन्त्रैः समर्चयेत् ॥ ८७ ॥

ॐ ह्रीं क्रौं ह्रौं ह्रूं ह्रीं ह्रीं ह्रीं ह्रूः ह्रूं फट्—रसेश्वराय
 महाकालभैरवाय रौद्ररूपाय कृष्णपिङ्गललोचनाय । अवतर २
 अवतारय २ जल्प २ जल्पय २ शुभाशुभं कथय २ कथापय २
 महारक्षां कुरु २ रससिद्धिं देहि ॥ इति मालामन्त्राः ॥^{१२}

(1) अनाहते, a variant in M, which is incorrect. (2) M reads
 पुनः. (3) The portion commencing from this charana and ending
 in the third charana of the 94th śloka is not found in K. (4) B
 reads पुरा. (5) K and M read मण्डले (6) B reads सुगन्धि-
 लेपितस्थाने. (7) M reads कर्णिकाया, which seems to be an error of
 the scribe. (8) न्यसेद्देवं, a reading in K. (9) M reads षट्कोण,
 which is inc. (10) B and K read महाबल ; this reading we have
 adopted, though it makes a defective metre : because we see the same
 word occurring afterwards. M reads महाबल. (11) वज्रवोरकम् is
 the variant in M. (12) B reads ॐ ह्रीं क्रौं ह्रौं ह्रूं ह्रीं ह्रीं ह्रीं ह्रूः ह्रूं फट् ।

ॐ महाकालभैरवाय हृदयाय नमः । ॐ महाबलभैरवाय
शिरसे स्वाहा । ॐ अघोरभैरवाय शिखायै वीषट् । ॐ वज्र-
बीरभैरवाय कवचाय हुम् । ॐ क्रोधभैरवाय नेत्राय वीषट् ।
ॐ कङ्कालभैरवाय अस्त्राय फट् । सर्वत्र स्वाहान्तम् । एव-
मङ्गन्यासाः ।¹ एवमङ्गुलीन्यासान् कुर्यादादौ । एते षडङ्ग-
पूजने च मूलमन्त्राः ॥

एवं न्यासाक्षरैः कूटैः² गन्धपुष्पैः समर्चयेत्³ ।

पूर्णकुम्भं⁴ न्यसेन्मध्ये शरावं तण्डुलैः सह ॥ ६८ ॥

तस्योपरि घृतदीपं⁵ वर्त्ती मन्त्रैश्च⁶ मन्त्रयेत् ॥ ६९ ॥

समानोय कुमारो तु कुमारं वा सुशोभनम् ।⁷

रसेश्वराय महाकालभैरवाय रौद्ररूपाय कृष्णपङ्कजलोचनाय । कथापय महारचां कुरु कुरु
कथापय कुरु रससिद्धिं देहि । M reads श्रीम् होम् प्रम् स्त्रीम् स्त्रीः स्त्रीम् स्त्रीम् स्त्रीं ह हुम्
फट् । रसेश्वराय महाकालभैरवाय क्रोधरूपाय कृष्णपङ्कजलोचनाय । अवतर अवतर ।
अवतारय अवतारय । जल्प जल्प । जल्पय जल्पय । शुभाशुभ कथय कथय । कथापय-
कथापय । महारचां कुरु कुरु । कथापय कथापय । मम रससिद्धिं देहि । We have
adopted the fore-mentioned reading after collating the texts.

(1) श्री महाकालभैरवाय is wanting in B. K reads श्री महाकालभैरवाय
ठः ठः स्वाहा अस्त्राय फट् । The portion beginning from हृदयाय नमः and
ending in एवमङ्गन्यासाः is wanting in K. (2) K reads एव न्यासान् करैः
कृत्वा. (3) B reads गन्धपुष्पैश्च पूजयेत्. गन्धैः पुष्पैश्च पूजयेत्, a variant in M.
(4) पूर्णकुम्भं is the reading in K, which is palpably an error of the scribe.
(5) B reads घृतं दिव्य. M reads स्थित दीप. (6) B reads वर्त्तिमन्त्रैश्च.
M reads तत्तन्मन्त्रैश्च. (7) समानोय कुमारो कुमारं वा सुशोभनम्, a variant
in B. समानोय कुमारस्तु कुमारो वा सुशोभनम्, a variant in M, which is inc.

एकद्वित्रिचतुःपञ्च^१ यथास्नाभं समानयेत् ।
 गन्धपुष्पैर्धूपदीपैः नैवेद्येन च पूजयेत् ॥ १०० ॥
 एकैकस्यां^२ म्यसेन्मन्त्रं हृदयाद्याद्य^३ देवताः ॥ १०१ ॥
 ततो निरीक्ष्य^४ तद्दीपं^५ सर्वास्तत्र^६ कुमारिकाः^७ ।
 पश्यन्ति देवता दीपे कुमाराद्य^८ शुभाशुभम् ।
 सिद्धिं वा^९प्यथवासिद्धिं कथयन्ति कुमाराः^{१०} ॥ १०२ ॥
 प्रश्नावतारं ज्ञात्वेति^{११} रसकर्माणि सञ्चरेत्^{१२} ॥ १०३ ॥
 यः पुरा देवदेवेशि रसेन्द्रे^{१३} भावितात्मवान् ।
 सप्तजन्म^{१४} मृतो जातो न त्यजेद्रसभावनम्^{१५} ॥ १०४ ॥
 एवं शुभाशुभं ज्ञात्वा देवतानुग्रहान्वितः ।

-
- (1) एकद्वित्रिचतुपञ्च is the reading in K, which is not correct.
 (2) B reads एकैक स्यात्. M reads एकैकस्य. (3) हृदयादीद्य is the
 reading in M. They are mentioned in p. 27. (4) M reads
 निरीक्ष्य. B and K read निरीच, which seems to be inc. (5) B reads
 तद्दीपं. K reads ते दीपं, which is grammatically untenable. (6) B
 reads सर्वे ते च. K reads सर्वे तत्र, which is a palpable mistake.
 (7) B and M read कुमारकाः. (8) ते कुमाराः is the reading in B
 and M. (9) B and M read चा. (10) B and M read
 कुमारकाः. (11) शतावतारात् ज्ञात्वेव is the reading in M, which seems
 to be incorrect. (12) B reads सर्वकर्माणि. M reads रसकर्माणि
 सञ्चरेत्, which is incorrect. (13) या पुरा देवदेवेशि रसेन्द्रं is the reading
 in M, which is incorrect. (14) B and M read वारं. (15) B
 reads रसभावनां. रसभाविनम् is the variant in M, which has no sense here.

मण्डपे पूर्ववद्देवी^१मर्चयित्वा रसाङ्कुशोम्^२ ॥ १०३ ॥
 आचार्यमपि संपूज्य धूपस्रक्चन्दनादिभिः ।
 अघोरेण बलिं दत्त्वा ततः कर्म समाचरेत् ॥ १०४ ॥
 ओषधी मण्डपे^३ प्राच्यां रसस्वेदोऽग्निगोचरे^४ ।
 दक्षिणस्यां लोहमारो नैर्ऋत्यां पेषणादिकम्^५ ॥ १०७ ॥
 द्रुतिक्रिया तु^६ वारुण्यां वायव्ये धमनं प्रिये ।
 वर्षोत्कर्षसु^७ कौवेर्याम् ऐशान्यां रसवेधनम्^८ ॥ १०८ ॥
 आसनन्तु गुरोर्मध्ये^९ निवेश्य^{१०} सुरनायिके ।
 नियामनादिकं कर्म क्रामणान्तं^{११} वरानने ।
 रसाङ्कुशेन मन्त्रेण कर्त्तव्यं साधकेन तु ॥ १०९ ॥

-
- (1) B and K read देवि, which is incorrect. (2) B reads रसाङ्कुशा. M reads रसाङ्कुशम्. Both are grammatically erroneous.
- (3) ओषधी मन्त्रवित्, a variant in K, wherein मन्त्रवित् has no final verb to govern. (4) B reads रसं स्वेदोऽग्निगोचरे. K reads रसे स्वेदोऽग्निगोचरे.
- (5) K reads पेषणं दक, wherein पेषणं is incorrect. The correct form is पेषणं. [दकं = water.] (6) B reads द्रुतिक्रिया तु, which ought to be spelt द्रुतिक्रिया तु. K reads कर्त्तुं कूपीति. M reads ध्रुतिक्रिया तु. (7) वर्षोत्कर्षणं, a reading in K. (8) ईशान्यां रसवेधनम्, a variant in B and M. Cf. रसरत्नसमुच्चय, Chap. VII., śloka 3—5. (9) आसनन्तु गुरोर्मध्ये, a reading in K, which is incorrect. (10) K reads निवेश्य, which is not accurate here. (11) कर्त्तव्यान्तं, a reading in M, which seems to be incorrect. But K has a different reading in the 5th. Paṭala-śloka 1, नियामिकादिकं कर्म क्रामणान्तं.

यः पुरा देवदेवेशि वर्णितो^१ रसभैरवः ।

सद्योजातं तस्य जानु^२ वामदेवस्तु गुह्यकम्^३ ॥ ११० ॥

अघोरं हृदयं^४ तस्य वक्त्रं तत्पुरुषं स्मृतम्^५ ।

यावद्^६भ्रूमध्यमीशानमर्धचन्द्रं ललाटकम्^७ ॥ १११ ॥

बिन्दुर्देवेशि तस्योर्ध्वे^८ बिन्दोरुर्ध्वे स्थितो नदः^८ ।

ललाटशिरसोर्मध्ये^९ शक्तिस्तत्रैव संस्थिता ॥ ११२ ॥

व्यापिनो^{१०} ब्रह्मरन्ध्रस्था^{११} तस्योर्ध्वे तून्मना^{१२} भवेत् ।

उन्मना उन्मनोभावम्^{१३} उन्मनापदमव्ययम् ॥ ११३ ॥

-
- (1) M reads वर्णतः, which is incorrect. (2) K reads जानौ. सद्योजातस्तथा जानु, a variant in M, wherein जानु is an error of the scribe.
- (3) K reads गुह्यके. वामदेवैस्तु गुह्यकम्, a reading in M, wherein the first term is erroneous. (4) K and M read अघोरहृदय, which is not correct. (5) B reads तत्पुरुषः स्मृतः. K reads तत्पुरुषः स्मृतम्.
- (6) B and M read भवेद्, which is not appropriate. (7) K reads ललाटके. M reads अर्धचन्द्रललाटकम्. The final verb व्यापितु, stated in the śloka 116, is to be understood here (in the ślokas 110-111) by मल्लुक-भृति connection. (8) The 112th śloka is not found in B, except the initial and final words, i. e. बिन्दुर्देव and संस्थिता. बिन्दोरुर्ध्वस्थितो नदः, a variant in M, which is incorrect. [Here the correct word is नद as is stated in the कौञ्जकान्त, Paṭala I. "आसाद्बिन्दुस्ततो नादो नादाश्चक्तिः समुद्भवा।"
- (9) ललाटे शिरसो मध्ये, a reading in M. (10) K reads व्यापिनि. M reads व्यापिनि. Both are incorrect. (11) M reads ब्रह्मरन्ध्रस्थां.
- (12) B and K read समना. (13) B and M read उन्मनादुन्मनोभावम्. [उन्मनाः = उन्मनापद.]

तस्योद्धे^१ परमं सत्यं^१ व्योमस्थायि परात्परम्^२ ।
 शून्यं शून्यं पुनः^३ शून्यं त्रिशून्यञ्च^४ निरामयम् ॥ ११४ ॥
 नभश्च गगनं व्योम खमाकाशं^५ च केवलम् ।
 निष्कलं निश्चलं नित्यं निस्तरङ्गं निरामयम् ॥ ११५ ॥
 निष्प्रपञ्चं^६ निराधारं निर्गुणं गुणगोचरम्^७ ।
 एवरूपं सदा ध्यायेत् स्वदेहे रसभैरवम् ॥ ११६ ॥
 यदा च निश्चलं^८ ध्यायेत् यदा च निश्चलं^९ मनः ।
 वह्निमध्ये तदा^{१०} सूतो बध्यते निश्चलस्तथा^{११} ॥ ११७ ॥
 यदा च^{१२} चलति ध्यानं रसो वह्नौ न तिष्ठति ॥ ११८ ॥
 मण्डलस्य वह्निः^{१३} रात्रौ सुरामत्स्यामिषादिभिः ।
 अश्चयेद्^{१४} यत्तगन्धर्वान् पिशाचान् राक्षसांस्तथा ॥ ११९ ॥

- (1) B reads तस्योद्धे. K reads तु पदं शून्यं. M reads तु परं सत्यं.
 (2) B has व्योमव्यापि परापरं. व्योमव्यापीञ्च तत्परम्, a variant in M, which is erroneous. (3) K reads पर. (4) B reads त्रिशून्यञ्च. (5) खप्रकारं, a variant in K. [This repetition expresses the intensity of essence of God, who is compared with nothing but the sky] (6) K reads निःप्रसङ्गं. (7) नागमन्गुणगोचरम्, a variant in M, which has no clear meaning. (8) K reads त्वनिश्चलं, which is inc. (9) B reads न चल. K reads तदा च. M reads यदा वै. (10) B reads तथा. (11) M reads तदा, thus creating a tautology. (12) B and K read यथा च. M reads यदा स. (13) K reads मण्डल स. M reads मण्डलं कारयेत्. (14) The portion beginning from अश्चयेद् and ending in वटुकेश्वरम् is wanting in M.

क्रियाकरणविघ्नाच्च फलविघ्नाच्च^१ कोटिशः ।
 सम्भवन्ति तथा तत्तच्छान्त्यै च^२ वटुकेश्वरम् ।
 अर्चानु^३ग्रहषट्कञ्च संपूज्यादौ समाचरेत् ॥ १२० ॥
 कर्मन्ते च पुनर्बाल^४मष्टाष्टकमनुग्रहम् ।
 संपूज्य विनियुक्त्यात्तत्^५ सिद्धद्रव्यन्तु सिद्धिदम् ॥ १२१ ॥
 सिद्धस्तु नाशयेद्वादं^६ तद्देशं^७ तु परित्यजेत् ।
 भ्रमेन्माधुकरि^८ भिक्षां सुसिद्धे तु^९ महारसे ॥ १२२ ॥
 प्रमादादुत्थितो विघ्नो^{१०} रसबन्धे कृते सति ।
 रसशान्तिर्विधातव्या रसक्षोभं न कारयेत् ॥ १२३ ॥
 रसं न दर्शयेद्देवि नारीहस्ते^{११} न पातयेत् ।
 नार्यै^{१२} गुह्यं न वक्तव्यं द्रव्यं ताभ्यो हि^{१३} गोपयेत् ॥ १२४ ॥
 परद्रव्यै^{१४} न कर्तव्यं परदारा^{१५} न संस्पृशेत् ।
 परान्नं नैव भुञ्जीत परांश्चैव न विश्वसेत् ॥ १२५ ॥^{१६}

- (1) K has विघ्न तु कुलविघ्नादि. (2) K reads तत्र शांत्यैव, which is senseless and incorrect. (3) K reads यथाता. M reads अर्चानु.
 (4) K reads कर्मन्ते च पुनर्बाल. M reads बाला. Both are incorrect.
 (5) K reads विधिवद्वि. (6) हार is the reading in M. (7) K reads तं देश.
 (8) B reads मधुकरि. The portion commencing from अन्माधुकरि to the end of the 123d. śloka is wanting in M.
 (9) B reads सुसिद्धे च. (10) B has प्रमादादुत्थिते नारी. (11) नारीहस्ते is the reading in M. (12) B and M read नार्या. (13) The term द्रव्यं is wanting in B. B and M read तासाञ्च. (14) M reads परद्रव्यं.
 (15) M reads परदारं, which is grammatically incorrect. (16) The hemistich परान्नं नैव &c. is not found in K.

न देयं दुष्टबुद्धीनां गोष्ठोरूपेषु याचके ॥ १२६ ॥^१
 अष्टम्यां पौर्णमास्यां च^२ अमावास्यां^३ युगादिषु ।
 अयमे विषुवे^४ चैव चतुर्दश्यां विशेषतः ।
 रसोत्सवं प्रकुर्वीत यथावित्तानुसारतः ॥ १२७ ॥^५
 एवं रसोत्सवं देवि यः कुर्याद्भक्तिसंयुतः ।
 ब्रह्महत्यादिपापानि नश्यन्ति विविधानि च ॥ १२८ ॥
 अनेन विधिना यत्र पूजां कुर्वन्ति साधकाः^६ ।
 न तत्र रोगदौर्गत्यं नेतयः^७ प्रभवन्ति च ॥ १२९ ॥
 एवंविधां^८ रसे पूजां प्रतिष्ठाप्य यथाविधि ।
 पश्चात्कर्म विधातव्यमात्मनः शुभमिच्छता^९ ॥ १३० ॥
 अन्यथा^{१०} कुरुते यस्तु तस्य सिद्धिर्न जायते ।
 अपायः^{११} पापशंका च बुद्धिभङ्गो हि जायते ॥ १३१ ॥

- (1) K reads गोष्ठोभूय न पाचयेत्. This hemistich is wanting in M.
- (2) K reads पूणमायां च, which seems to be an error of the scribe. M reads पूर्णिमायां वा. (3) अमावस्यां वा युगादिषु, a variant in K, which destroys the metre. (4) M reads विषुवै, which is incorrect.
- (5) After this śloka, there is a hemistich in M, which runs thus :—
 नश्यन्ति पापसंहानि मद्भासिद्धिः प्रजायते ॥ Also the following two ślokas (128 and 129) are not found in M. (6) K has यस्तु पूर्वं कुर्वीत साधकः, wherein पूर्वं is incorrect. (7) K reads रोगा आयत्ते न पुनः. (8) K reads एवंविधे. (9) सिद्धिमिच्छता, a variant in M. (10) M reads अन्यथा. (11) The portion beginning from अपायः and ending in प्रिये (Ślokas 131-- 132) is wanting in M.

अवज्ञा रोगजातश्च^१ सन्देहश्च^२ पदे पदे ।
 आलस्य (दृग्)रुलोभाश्च^३ परस्य कथनेन च^४ ।
 उत्पन्नमापे विज्ञानं हरन्ति कुलकाः प्रिये ॥ १३२ ॥
 दौक्षितो रसकर्माणि मन्त्रन्यासविदाचरेत् ।^५
 तन्ममाचक्ष्व देवेशि किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ १३३ ॥^६

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^७

रसार्णवे रससंहितायां^८

दोषाविधानो नाम^९

द्वितीयः पटलः ॥२॥

-
- (1) B and K read रोगजातश्च, which seems to be incorrect.
 (2) K reads सन्देहश्च. (3) K reads लोपश्च. (4) B has पञ्चस्य
 कथनेन वा. (5) मन्त्रे न्यासं विचारयेत्, a variant in K. दौक्षिते रसकर्माणि
 मन्त्रात्मापि समाचरेत्, a variant in M (6) This hemistich is not
 found in M. (7) (8) (9) These portions are not found in M.
 K reads दोषाविधान नाम.

तृतीयः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।¹

भगवन् देवदेवेश लोकनाथ जगत्पते ।

मन्त्रन्यासं समाचक्ष्व रसकर्णोपकारकम् ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।²

पुनरन्यं³ प्रवक्ष्यामि मन्त्रमूर्त्तिं रसाङ्कुशोम्⁴ ।

पञ्चमं तु गृहं देवि दुर्लभं देवदानवैः ॥ २ ॥

चत्वारः प्रधानगृहाः हंसगृहं⁵ तु पञ्चमम् ।

यत्र सिद्धिमकारादिः⁶ तिष्ठत⁷ पञ्चमे गृहे⁸ ॥ ३ ॥

लिङ्गाश्रयं यथा रूपं⁹ लिङ्गिमाया¹⁰ तु लिङ्गिनी ।

गगनेन¹¹ तु सा ज्ञेया भगरेखा¹² तु पञ्चमे ॥ ४ ॥

-
- (1) M reads देवी. (2) This as well as the above-mentioned śloka are not found in M (3) K reads पुनरन्यत्, which is grammatically untenable. (4) M reads रसाङ्कुशम्. (5) B reads चत्वारः प्रधानगृहाः. M reads प्रधानगृहाः चत्वारं गृहाः. Both have no clear sense (6) K reads सिद्धिरकारादि. M reads सिद्धिर्नकारादि. (7) K reads तिष्ठति. (8) गृहे is the reading in M. (9) K reads लिङ्गो अश्रय. which is evidently an error of the scribe. M reads लिङ्गाश्रयं. We have adopted the above text after collating all the readings. The portion commencing from यथा रूपं and ending in the 20th śloka is not found in B. (10) लिङ्गिमाया, a variant in M, which is properly लिङ्गिमाया. (11) M reads गगने. (12) भगरेखा, a variant in K

प्रणवं पूर्वमुच्चार्य वीजं शब्दमनुत्तरम्^१ ।
 क्रींकारश्चैव^२ क्रींकारं हंसबुद्धि^३मनन्तरम् ॥ ५ ॥
 कालपाशं महामन्त्रं गृह्णीयात्साधकेश्वरः^४ ।
 महारन्ध्रे तु तन्मन्त्रं प्रतीहारं रसाङ्कुशाम्^५ ॥ ६ ॥
 लक्ष्मेकं जपेत्तस्य महासिद्धिः प्रवर्त्तते ।^६
 बालवत्सपुरीषं तु^७ ततः केनैव ग्राहयेत्^८ ॥ ७ ॥
 चितान्नि^९भस्म तेनैव ग्राहयेत् परमेश्वरि ।
 क्षेत्रं तदुत्तमं स्थानं रसेन्द्रस्तत्र तिष्ठति ॥ ८ ॥
 मार्जन्या मार्जयेत्स्थानं कुञ्जिकाख्या तु खेचरी^{१०} ।
 द्वात्रिंशदक्षरा^{११} देवि पञ्चनादेषु संस्थिता ॥ ९ ॥
 ततः सिद्धास चत्वारः पुरुषाष्टादश^{१२} स्मृताः ।
 अथ^{१३}पञ्चकसंयुक्ता ध्यानं स्यात्^{१४} पञ्चकं पुनः ॥ १० ॥
 योगिनोषट्कसंयुक्तं^{१५} सप्तविंशत्क्रमान्वितम्^{१६} ।

- (1) शिवशब्दमनन्तरम्, a variant in K. (2) क्रींकारः चैव, a variant in K. which is incorrect, as it is connected with उच्चार्य. (3) K reads हंसशब्द. (4) This charaṇa and the next are wanting in K. (5) K reads प्रणिहार रसाङ्कुश, which is incorrect. (6) This hemistich is wanting in M. (7) K reads चीण in lieu of बाल. M reads बालवत्सपुरीषेषु. (8) K reads पुनस्केनैव ग्राहयेत्, which has no clear sense. M reads गृह्णीयात्, which is incorrect. (9) K reads चितान्नि. (10) कुञ्जिकाख्यां तु खेचरीं, a reading in M. (11) M reads द्वात्रिंशदक्षरां. (Vide Paṭala II, verse 68.) (12) K reads पुरुषाष्टदशः. (13) M reads अथ. (14) K reads ध्यानाख्या. (15) योगिनोषट्कसंयुक्ताः, a variant in K. (16) K reads सप्तविंशत्क्रमान्विताः.

एकाशोतिपदैर्युक्तं पञ्चावरणसंयुतम् ॥ ११ ॥
 अनेन क्रमयोगेन मार्जनीं परिपूजयेत्^१ ।
 अनेन मार्जयेत् क्षेत्रं रसेन्द्रो यत्र तिष्ठति ॥ १२ ॥
 उपलेपन्तु तत्रैव चण्डघण्टान्तु कारयेत् ।
 पूर्वे गृहे^२ तु सा देवी चण्डघण्टा व्यवस्थिता ॥ १३ ॥
 चण्डभैरविका देवी संस्थिता^३ दक्षिणे गृहे ।
 गोमयं तेन गृह्णीयात्क्षेपनार्थं वरानने ॥ १४ ॥
 चण्ड^४कापालिनो देवी^५ संस्थिता^६ चोत्तरे गृहे ।
 गृहीत्वा चोदकं तेन^७ लेपयेद्भूमिमण्डलम्^८ ॥ १५ ॥
 सप्तदशाक्षरां कालीं^९ खल्ल^{१०}पाषाणतो न्यसेत् ।
 द्वात्रिंशदक्षरं घोरां मर्दके^{११} तु नियोजयेत् ॥ १६ ॥
 गृह्णीयात् काञ्चिकां देवि कालपाशेन मन्त्रितः ।^{१२}
 एवं सुकर्म्मसंयोगं कुरुते खेचरोकुलम् ॥ १७ ॥
 षष्टाशोतिसहस्राणि याः स्थिता दिव्यखेचरी^{१३} ।

(1) M reads तेन पूजयेत्. (2) पूर्वगृहे, a variant in K. (3) K reads सा स्थिता. (4) M reads पञ्च. (5) M reads देव्या, which is incorrect. (6) K reads सा स्थिता. (7) M reads देवि. (8) लेपनभूमिमण्डले, a variant in M. (9) सप्तदशाक्षरी काली, a variant in K. (10) All the MSS. agree in spelling खल्ल thus--खल्ल. But no lexicon supports the latter spelling. (11) K reads मर्दने. (12) गृहीत्वा काञ्चिकां देवि कालपाशेन चार्चिताम्, a variant in K. (13) [इति नाम्ना] is to be understood after दिव्यखेचरी. Both K and M read वा (without विसर्ग), which is incorrect.

ताः सर्वाः किंकरास्तस्य^१ औषधं पेषयन्ति ताः^२ ॥ १८ ॥
 तासां सर्वान्तु मन्त्रैकं^३ चतुरक्षरसंयुतम् ।—“सोहं हंसः”
 सा विद्या खेचरीणां तु^४ नाम्ना^५ तु कुलखेचरो ॥ १९ ॥
 राजिकां सैन्धवं न्यस्य^६ सा विद्या कुलखेचरो ।
 मन्त्रयेत् काञ्चिकां^७ तत्र मन्त्रराजो रसाङ्गुशो^८ ॥ २० ॥
 अस्त्रविद्यां जपेत्तत्र^९ या ज्ञाता पूर्वभार्गवे^{१०} ।
 गुडैष्टकान्तु सम्मर्द्य^{११} प्रिये तन्मर्दितं^{१२} रसम् ॥ २१ ॥
 का कथा मन्त्रराजस्य^{१३} न वाक्यं त्रिशिरस्य च^{१४} ।
 षडङ्गं योजयेत् तं^{१५} तु त्वरितं^{१६} धारयेत् ततः ॥ २२ ॥
 डामराख्यं महामन्त्रं धमनीषु^{१७} नियोजयेत् ।

-
- (1) खेचरास्तस्य is the reading in M. [Here किंकराः = female servants.]
 (2) K reads पेषयन्तः. (3) तासाञ्च सर्वमन्त्रैक, a reading in K.
 (4) K reads खेचरो नाम. (5) M reads नाम्ना, which is an error
 of the scribe. (6) राजिका सैन्धव न्यस्यां, a variant in M, which
 seems to be erroneous. (7) M reads काञ्चिक. (8) B
 reads रसाङ्गुश. K reads रसाङ्गुशी. (9) B has अस्तु विद्या जपे तत्र.
 (10) K has या ज्ञाता पूर्वभ.भवेत्. M has या ज्ञाता पूर्वभा.भवेत्. (11) B
 reads गुडैष्टक. K reads गुडैष्टक तु सस्र, wherein the last term seems to be
 an error. (12) B reads तं मर्दित. (13) B reads कालपात्र
 मन्त्रराजस्य, which mars the metre. (14) B reads न वाक्त्रा त्रिशतस्य च.
 K reads तत्त्वात्त्रिशिरस्य च. (15) K reads तत्. M reads ते, which
 is incorrect. (16) B and K read त्वरितां, which is a palpable
 mistake. (17) B reads महामन्त्रं डामरीषु. M reads भूपुरेषु, which
 has no clear sense.

चिन्तामणिमहाविद्यां कवचेषु नियोजयेत् ॥ २३ ॥

चण्डिकाया महामन्त्रं तं तु पात्रे नियोजयेत् ।^१

नवविद्यां^२ वरारोहे विन्यसेत्तुषगोमये ॥ २४ ॥

त्रिपुराभैरवीं देवीं^३ राजिकाकाञ्चिके^४ न्यसेत् ।

गुडस्य कालरात्रिस्तु न्यस्तव्या वीरवन्दिते^५ ॥ २५ ॥

त्रिकूटाक्षं त्रिनेत्रं तु^६ अनलस्य तु विन्यसेत्^७ ।

उदके विन्यसेद्देवि चतुरशीति^८चण्डिकाः ॥ २६ ॥

क्षेत्रपालमधोरास्त्रं^९ न्यस्तव्यं कोष्ठके प्रिये^{१०} ।

महापाशुपतास्त्रन्तु मूषायां च नियोजयेत्^{११} ॥ २७ ॥

एतन्मन्त्रगणं^{१२} देवि रसस्थाने नियोजयेत् ।

- (1) The portion commencing from चिन्तामणिमहाविद्यां and ending in पात्रे नियोजयेत् is not found in M. (2) K reads नवचित्रां.
- (3) B reads त्रिपुराभैरवि देवि. M reads त्रिपुराभैरवी देवि. Both seem to be incorrect. (4) M reads राजिकां काञ्चिके. (5) गुडस्य कालरात्रिस्तु व्यस्तव्या वीरवज्रिता, a variant in M, which is inc. (6) K reads त्रिकूटाक्षत्रिनेत्रं च. M reads त्रिचण्डिकाकाञ्चिकीयेत्रन्तु. (7) K reads अनले च द्रव्ये न्यसेत्. M reads erroneously अनलस्यन्तु विन्यसेत्. [गुडस्य = गुडे, अनलस्य = अनले ; षष्ठी सर्व्वेषु युज्यते ।]
- (8) All the MSS. read चतुराशीति, which is grammatically incorrect. (9) क्षेत्रपालमधोरास्त्रा, a variant in M. (10) K reads क्षिये. All the MSS. read कोष्ठके, which is incorrect. (11) महापाशुपतं या तु मूषायां तन्नियोजयेत्, a variant in M, which is inc. K reads मूषायां, wherein ख is written in the place of ष, which is pronounced by the up-countrymen as ख. (12) This hemistich is wanting in B. K reads एतन्मन्त्रगणं, which is incorrect.

तदा तु सिद्धते^१ तस्य साधकस्य फलं^२ प्रिये ॥ २८ ॥
 रसाङ्गुशं महामन्त्रं जपेत्तु हृदयान्तरे^३ ।
 अन्ये ये^४ योगिनोमन्त्राः सर्वाङ्गारीषु जापयेत्^५ ॥ २९ ॥
 अप्रकाशन्तु^६ तेनैव मन्त्रराजं रसाङ्गुशम् ।
 अप्रकाशञ्च^७ नारीणां रक्षयेत्प्रणवं तथा^८ ।
 महासमयविभ्रंशं^९ नारीणां हृदयं यथा^{१०} ॥ ३० ॥
 कुञ्जिकाद्यास्तु ये मन्त्रा मया^{११} ते संप्रकाशिताः ।
 त्रैलोक्यं क्षीभितास्ते तु^{१२} न मन्यन्ते मम प्रिये ॥ ३१ ॥^{१३}
 रसाङ्गुशेन ज्ञानेन^{१४} त्रैलोक्यं वश्यतां^{१५} व्रजेत् ॥ ३२ ॥

- (1) B reads भिद्यते, which is incorrect. (2) B reads परं. M reads रमं. (3) B reads जपय्य तु हृदयान्तरे. M reads हृदयान्तरे. All the texts read जपय्य, which is grammatically incorrect, as the term मन्त्र is not neuter. (4) B and M read च. (5) B has सर्वाङ्गारीषु च. सर्वाङ्गारीषु जायते, a variant in K, which has no clear meaning. (6) K reads अप्रकाशन्तु. M reads सप्रकाशन्तु, which is incorrect. (7) K reads अप्रकाशन्तु. (8) B reads प्राणहृदयथा. K reads प्राणवच्च तां, wherein तां is incorrect. (9) महासमयविभ्रंश is the reading in K, which seems to be defective. (10) हृदयतथा is the variant in K, which is incorrect. This hemistich is wanting in M. (11) B reads मन्त्रा ये त्वया, wherein the last term is incorrect. (12) K reads तैस्तु, which seems to be incorrect. (13) The portion beginning from कुञ्जिकाद्यास्तु and ending in प्रिये is not found in M. (14) K reads ज्ञानेन. (15) K reads वश्यतां.

मन्त्रन्यासमिति^१ ज्ञात्वा यन्त्रमूषाग्नि^२मानयित् ।
कुर्वाणो रसकर्माणि सिद्धिं प्राप्नोति साधकः ॥ ३३ ॥

इति श्रीपार्वतोपरमेश्वरसंवादे

रसार्णवे रससंहितायां

मन्त्रन्यासो नाम^३

द्वितीयः पटलः ॥ ३ ॥

चतुर्थः पटलः ।

श्रीदेश्युवाच ।^१

यन्त्रमूषाग्निमानानि न ज्ञात्वा मन्त्रवेद्यपि ।

किं करोति^२ महादेव तानि मे वक्तुमर्हसि ॥ १ ॥

(1) मन्त्रन्यासमिति, a variant in K. (2) K reads मूषाग्नि. (See the remark in p. 39.) (3) M reads रसार्णवे मन्त्रन्यासनाम द्वितीयः पटलः.

(1) K has the following śloka, which being absurd, we have not adopted :—रसोपरसलोहानि बलशंभूमूषाग्निना । मानितो ज्ञानतां मन्त्रसंज्ञास्तु मन्त्र-वेद्यपि ॥ The portion commencing from the opening श्रीदेश्युवाच &c. up to श्रीभैरव उवाच (next page) is not found in M except the word भैरवः.
(2) * K reads किं करोमि, which is inaccurate.

श्रीभैरव उवाच ।

रसोपरसलोहानि वसनं^१ काञ्चिकम्^२ विडम् ।
 धमनी-लोहयन्त्राणि^३ खल्ल^४पाषाणमर्दकम् ॥ २ ॥
 कोष्ठिका^५ वक्रनालं च^६ गोमयं सारमिन्धनम् ।
 मृन्मयानि च यन्त्राणि मुषलोलूखलानि च ॥ ३ ॥
 संडसी-पट्टसंदंशं^७ मृत्पात्रायःकटोरकम्^८ ।
 प्रतिमानानि च तुला-च्छेदनानि कषोपलम्^९ ॥ ४ ॥
 वंशनाली-लोहनाली^{१०}-मूषाङ्गारां^{११}स्तथौषधीः ।
 स्नेहाम्ललवणक्षारविषाण्युपविषाणि च ॥ ५ ॥
 एवं संगृह्य^{१२} सम्भारं कर्मयोगं समाचरेत् ॥ ६ ॥
 द्रवद्रव्येण भाण्डस्य पूरितार्द्धोदरस्य^{१३} च ।

(1) B and M read वासना. (2) B reads किञ्जिकां. M reads काञ्चिक. (3) K reads लोहपत्राणि. (4) All the texts read खल्ल, which is not supported by any lexicon. (5) B and K read कोष्ठिका, which is not correct. (6) M reads चक्रनालञ्च, which seems to be incorrect. (7) K reads पाट्टसंदंश. M reads मण्डवीपट्ट-सन्दंशं. (8) K reads करोटकम्. M reads कमोरकम्. Both are inc. (9) शोदिनीनि, a reading in M, which has no meaning. K reads कषोत्पलम्, which is not correct. (10) K reads वंसनालि लोहनालि, which is incorrect. (11) M reads मूषायाम्. K reads मुखमार्गा, which has no clear sense. (12) M reads संग्राह्य. (13) K reads द्रवद्रव्येण भाण्डं च पूरितमर्द्धरसेन, which seems to be an error. We have adopted the reading in B and M, which agrees with that in रसरत्न-समुच्चय, Chap. IX. v. 3.

मुखे तिर्यक्कृते¹ भाण्डे रसं सूत्रेण लम्बितम् ।
तं² खेदयेत् तल³गतं दोलायन्त्रमिति स्मृतम् ॥ ७ ॥
लोहमूषाद्वयं कृत्वा द्वादशाङ्गुलमानतः ।⁴
ईषच्छिद्रान्वितामेकां तत्र⁵ गन्धकसंयुताम्⁶ ॥ ८ ॥
मूषायां रसयुक्तायाम् अन्यस्यां तां प्रवेशयेत् ।
तोयं स्यात् सूतकस्याधः⁷ ऊर्ध्वो वक्त्रिदापनम्⁸ ॥ ९ ॥
रसोनकरसं भद्रे यन्नतो⁹ वस्त्रगालितम् ।
दापयेत्प्रचुरं यन्नात् आप्लाव्य¹⁰ रसगन्धकौ¹¹ ॥ १० ॥
स्थालिकायां निधायोर्ध्वं¹² स्थालोमन्यां दृढां कुरु¹³ ।
सन्धिं¹⁴ विलेपयेद्यन्नात् मृदा वस्त्रेण चैव हि¹⁵ ॥ ११ ॥

(1) K reads मुखतिर्यक्कृते. (2) K reads तत्. (3) K reads तत्र. M reads तैल. For the definition of दोलायन्त्रं vide रसरत्नसमुच्चय Chap. IX. vs. 3-4. (4) This śloka and the following six ślokas are nearly the same as in रस.स. in Chap. IX. vs. 15-21. (5) K reads ईषच्छिद्रां छिद्रमितमेकां. (6) M reads गन्धकसंयुतम्, which is grammatically inc. (7) B reads सूतकस्याधे. (8) Both K and M read दीपकम्. We have adopted the reading in B and रस.स. (9) M reads यन्नतः, which is evidently an error of the scribe. (10) B reads आप्लाव्या, which is incorrect. K reads आप्लव्यौ. (11) M reads रसगन्धकौ, which seems to be incorrect. (12) B reads निधायोष्वा. K reads विधायोर्ध्वं. विधायोर्ध्वं is the reading in रस.स. We have adopted the reading in M. (13) स्थालोमन्यां दृढां कुरु, a variant in K. (14) K reads सार्धं, which seems to be incorrect. (15) M reads वेष्टयेत्.

स्थाल्यन्तरे कपोताख्यं पुटं कर्षाग्निना^१ सदा ।
 यन्त्रस्याधः करौषाग्निं^२ दद्यात्तौव्राग्निमेव वा ॥ १२ ॥
 एवन्तु त्रिदिनं^३ कुर्यात् ततो यन्त्रं विमोचयेत्^४ ।
 तप्तोदके तप्तचुल्लां^५ न कुर्याच्छीतले क्रियाम्^६ ॥ १३ ॥
 न तत्र क्षोयते^७ सूतो न च मच्छति कुत्रचित् ।
 अनेन क्रमयोगिन^८ कुर्याद्गन्धकजारणम्^९ ॥ १४ ॥
 ऊर्ध्वं वक्त्रिधश्चापो मध्ये तु^{१०} रससङ्ग्रहः ।
 मूषायन्त्रमिदं देवि^{११} जारयेद्गगनादिकम्^{१२} ॥ १५ ॥

- (1) M reads पुटकर्षाग्निना, which is incorrect. (2) B reads करिष्याग्नि, which is not correct. (3) B, K and M read त्रिविध, the sense whereof is not clear. We have adopted the reading in रसरत्नसमुच्चय. (4) तप्ततोयं विमर्दयेत्, a variant in K. We have adopted the reading in B, M and रस.स. (5) तप्तोदके तदा चुल्ला, a variant in K. M reads तप्तोदकेन तप्तल्या, which seems to be an error. We have adopted the reading in B and रस.स. (6) B reads न कुर्याच्छीतलक्रिया. K reads न कुर्यात्त्रिलतां क्रियाम्, which is evidently a mistake. न कुर्याच्छीतलक्रिया, a reading in M. We have adopted the reading in रस.स. (7) K reads जायते. M reads क्षयते. We have taken the reading in B and रस.स. (8) अनेन च क्रमैव, a variant in रस.स. (9) M reads गन्धकजारणम्. (10) M reads च. (11) तुषायन्त्रमिदं देवि, a variant in M, which seems to be an error. K reads मूषायन्त्र, which ought to be मूषायन्त्र. सोमानलमिदं प्रोक्तं, or सोमानलमिदं प्रोक्तं, a reading in रस.स. Most probably सोमानलयन्त्र is the modern name of मूषायन्त्र. (12) सारयेद्गगनादिकं, a variant in B. जार्यते गन्धकादिकं, a variant in K. सारयेद्गगनादिकं, a reading in M, which destroys the metre.

गर्भयन्त्रं प्रवक्ष्यामि पिष्टिकाभस्मकारणम्^१ ।
 चतुरङ्गुलदीर्घां तु^२ मूषिकां मृन्मयीं दृढाम् ॥ १६ ॥
 त्र्यङ्गुलां मध्यविस्तारे^३ वर्त्तुलं कारयेन्मुखम् ।
 लोहस्य^४ विंशतिर्भागा एको भागस्तु गुग्गुलीः^५ ॥ १७ ॥
 सुश्लक्ष्णं पेषयित्वा तु तोयं दद्यात्^६ पुनः पुनः ।
 मूषालेपं ततः कुर्यात्^७ तले पिष्टीं च निक्षिपेत्^८ ॥ १८ ॥
 तुषकर्षाग्निना भूमौ^९ मृदुस्वेदन्तु कारयेत्^{१०} ।
 अहोरात्रं त्रिरात्रं वा रसेन्द्रो भस्मतां व्रजेत् ॥ १९ ॥

- (1) B reads भस्मकारकं. K reads पिष्टिकायन्त्रकारकम्. We have adopted the reading in रसरत्नसमुच्चय. For पिष्टिका, see रस.स. Chap. VIII. ślokas 7—8 ; and for गर्भयन्त्रं vide do. Chap. IX. vs. 28—31. This hemistich is wanting in M. (2) K reads चतुरङ्गुलदीर्घं च, which is incorrect. दीर्घान् मूषीकां, a variant in M. (3) B reads अङ्गुलं मध्यविस्तारे. K reads अङ्गुलं मध्यविस्तारं. त्र्यङ्गुलीन्मितविस्तारं is the reading in रसरत्नसमुच्चय, wherein the last term seems to be incorrect, as the term विस्तर is invariably used to express a collection of words and not the breadth. Vide Pāṇini 3.3.33. (4) B and K read लोहस्य. M reads लौहस्य. We have adopted the reading in रस.स. (5) B reads एकभागस्तु गुग्गुलीः. M reads एको भागस्तु गुग्गुलीः. (6) B and M read दद्यात्. दद्याद्दवारंवारं is the reading in रस.स. (7) K reads मुखालेपं. दृढं कृत्वा is the reading in रस.स. (8) K reads तिलपिष्टं सुनिक्षिपेत्. तैलपिष्टं निक्षिपेत्, a variant in M. रस.स. has लवणार्धमृदुस्वभिः. (9) B has भूयो instead of भूमौ. K has कुर्यान्नुषादिं भूमौ च. कर्षेत्तुषादिना भूमौ, a variant in रस.स. (10) रस.स. reads स्वेदयेन्मृदु मानवित्.

जारणे मारणे^१ चैव रसराजस्य रञ्जने ।
 यन्त्रमेकं^२ परं मर्मं यन्त्रौषधो महाबलम्^३ ॥ २० ॥
 औषधीरहितश्चायं हठाद्^४यन्त्रेण बध्यते ।
 सर्वत्र सूतको याति^५ मुक्ता भूधरलक्षणम् ॥ २१ ॥
 देवताभिः समाकृष्टो लोष्टस्योऽपि^६ हि गच्छति ।
 तस्माद्यन्त्रबलं चैकं न विलङ्घ्यं^७ विजानता ॥ २२ ॥
 मन्त्रौषधिसमायोगात् सुसिद्धं कुरुते ह्ययम्^८ ।
 मन्त्रोऽघोरोऽत्र जप्तव्यो^९ जपान्ते^{१०} पूजयेद्द्रसम्^{११} ॥ २३ ॥
 एकान्ते तु क्रिया कार्या दृष्टान्यैर्विफला^{१२} भवेत् ॥ २४ ॥
 गन्धकस्य क्षयो नास्ति^{१३} न रसस्य क्षयो भवेत् ।

-
- (1) B reads आरणमारणे. K reads सारणे. (2) K reads यन्त्रमेकं
 परं कर्म. M reads यन्त्रौषध परं कर्म. (3) K reads यन्त्रौषधो महाबला.
 M reads यन्त्रौषध्या महारसम्. Both are partly correct. (4) M reads
 हिकाद्, which is incorrect and absurd. (5) सूतका यान्ति, a variant in M.
 (6) B has a defective hemistich समाकृष्टोऽपि हि न गच्छति. तथा पीतोऽ-
 ऽपि, a variant in M. (7) B has मविलङ्घ्यं. M reads नाविलङ्घ्यं, which
 seems to be inaccurate. (8) B and M read जवात्. In this reading
 the sentence becomes incomplete. (9) K reads मन्त्रौषधीरोऽत्र यप्तव्यो.
 M reads मन्त्रोऽघोरोऽत्र जप्तव्यो. Both the readings are not free from slight
 errors. (10) K reads यजान्ते. M reads यजान्ते. Both are inc.
 (11) K reads पूजयेद्द्रसम्. (12) दृष्टान्यैर्विफलं, a variant in M, which
 is incorrect. (13) गुरुकार्यक्षयो नासीत्, a reading in M, which has
 no sense at all.

क्षयो यन्त्रस्य विज्ञेयः^१ यन्त्रे विक्रियते क्रिया^२ ।
 अलाभे कान्तलोहस्य यन्त्रं लोहेन कारयेत् ॥ २५ ॥
 वङ्गिलक्ष्य^३मविज्ञाय रसस्यार्धक्षयो^४ भवेत् ।
 यन्त्रक्षयविधिज्ञस्य चतुर्थांशक्षयो^५ भवेत् ॥ २६ ॥^६
 द्विमासेन द्वितीयांशं तृतीयांशं त्रिभिर्भवेत् ।
 महाग्निं सहते क्षेष सारितो यत्र^७ तिष्ठति ॥ २७ ॥
 खपरं सिकतापूर्णं^८ कृत्वा तस्योपरि न्यसेत् ।
 अपरं खपरं^९ तत्र शनैर्मृहग्निना^{१०} पचेत् ॥ २८ ॥
 पञ्चचारैस्तथा मूत्रै^{११}लवणैश्च^{१२} विडुन्ततः^{१३} ।
 हंसपाकः स विज्ञातो^{१४} यन्त्रतत्त्वार्थकोविदैः^{१५} ॥ २९ ॥

- (1) K reads विज्ञाय. B and M read यत्रमविज्ञाय. (2) M reads क्रियते, which is incorrect. (3) K reads वङ्गैर्लक्ष्य. M reads वङ्गिलक्ष्य. (4) रसस्यार्धक्षयो, a variant in M, which seems to be an error of the scribe. (5) यन्त्रक्षयविधिज्ञस्य चतुर्थांशक्षयो, a variant in M, which is inc. (6) This hemistich is not found in K. (7) K reads खेदात् instead of क्षेष. B reads सारिणावर्त्य. M reads स्मरिदावत्य. Both the readings are unintelligible. (8) B reads कपूर, which is inc. कर्पर सिकतापूर्णं, a variant in M. (9) तत्र कर्पर, a reading in M. (10) K reads शनै मृहग्निना, which is a palpable mistake of the scribe. (11) B reads पञ्चचारैस्तथा मूत्रैः. M reads पञ्चचरैः, which is senseless. (12) लवणश्च is the reading in रसरत्नसमुच्चय. (13) K reads विडुस्ततः. (14) स विख्यातो, a variant in B. हंसपादः सुविख्यातो, a variant in M. हंसपाकं समाख्यात, a variant in रस.स. (15) M reads यत्र तत्त्वार्थकोविदैः. We see यत्र तत्रार्थकोत्तमैः in रस.स.

कृष्णा रक्ता च पीता¹ च शुक्लवर्णा² च मृत्तिका ।
 आद्या श्रेष्ठा कनिष्ठान्या³ मध्यमा मध्यमा मता ॥ ३० ॥
 दग्धधान्यतुषोपेता मृत्तिका कोष्ठिकाविधौ⁴ ।
 वक्रनालकृता⁶ वापि शस्यते सुरसुन्दरि ॥ ३१ ॥
 गारा⁶ दग्धा तुषा दग्धा दग्धा वल्मीकमृत्तिका ।
 अजाश्वानां मलं⁷ दग्धं यावत्तत् कृष्णतां गतम्⁸ ॥ ३२ ॥
 वासकस्य च पत्राणि वल्मीकस्य मृदा सह ।
 पेषयेदङ्गितोयेन यावत्तत् श्लक्ष्णतां गतम् ॥ ३३ ॥⁹
 मर्दयेत्तेन बध्नीयात् वक्रनालञ्च कोष्ठिकाम्¹⁰ ॥ ३४ ॥
 गारा दग्धा तुषा दग्धा दग्धा वल्मीकमृत्तिका ।
 चौरमङ्गारकः किट्टं वज्रेणापि न भिद्यते ॥ ३५ ॥¹¹
 दग्धाङ्गारस्य षड्भागं भागैका¹² कृष्णमृत्तिका ।
 चौरमङ्गारकः किट्टं वज्रमूषा¹³ प्रकीर्त्तिता ॥ ३६ ॥

(1) M reads सीता. (2) M reads शुक्लकृष्णा. (3) कनिष्ठा
 च, a variant in K. (4) B reads कोष्ठकाय वै. K reads कोष्ठकार्ग्य वै,
 which is inc. The correct reading appears to be कोष्ठकाय वै. (5) B
 and M read वक्रनालकृता. (6) M reads गौरा. [गार or गारा = black
 earth mixed with kankar or nodular stones.] (7) K reads अजा-
 श्वाता मल. M reads अजाश्वानमल. Both are inc. (8) दग्धा मृत् कृष्णतां
 गता, a variant in K. (9) अनेन वज्रतां गत, a variant in K. This
 śloka (33) is not found in M. (10) B reads मर्दयेते तेनौषधी या, which
 is not intelligible. M reads कोष्ठिकम. (11) This śloka is wanting
 in M. (12) M reads भगैकं, which is not correct. (13) Accord-
 ing to रसरत्नसमुच्चय this appears to be गारमूषा (Chap. X. v. 13).

तुषं वस्त्रसमं दग्धं¹ मृत्तिका चतुरंशिका² ।
 कूपी³पाषाणसंयुक्ता वरमूषा⁴ प्रकौर्त्तिता ॥ ३७ ॥
 प्रकाशश्च चान्धमूषा च मूषा तु द्विविधा स्मृता⁵ ॥ ३८ ॥
 प्रकाशमूषा देवेशि शरावाकारसंयुता ।
 द्रव्यनिर्वाहणे सा च वादिकैः⁶ सुप्रशस्यते ॥ ३९ ॥
 अन्धमूषा तु कर्त्तव्या गोस्तनाकारसन्निभा ।
 पिधानकसमायुक्ता किञ्चिदुन्नतमस्तका⁷ ॥ ४० ॥
 पत्रलेपे तथा रङ्गे⁸ इन्द्रमैलापके तथा ।
 सैव च्छिद्रान्विता⁹ मन्दा गभीरा सारणीचिता ॥ ४१ ॥
 तिलभस्म द्विरंशं तु¹⁰ दृष्टकांश¹¹समन्वितम् ।

- (1) तुषं दग्धसमं दग्धं, a variant in K, which is a senseless tautology.
 2) B reads चतुरश्रका. (3) K reads कूर्च. M reads कूपी. (4) B, K and M read वज्रमूषा. According to स्वरवसमुच्चय this appears to be वरमूषा (Chap. X. v. 15.) Hence we have adopted the reading in रस.स. in order to avoid tautology. (5) प्रकृतिर्द्विविधा स्मृता, a variant in K. (6) K reads वैदिकैः. M reads सा चावैदिकैः. (7) किञ्चिदुन्नतमस्तका, a variant in K. किञ्चिदुन्नतमस्तका, a variant in M. Both are incorrect. [उन्नत should be उत्तान, and उन्नत should be उन्नित] This मूषा is called in रस.स. as गोस्तनी. (Vide Chap. X. v. 25.) (8) B reads तत्र लेपे. K reads भागे in place of रङ्गे. (9) M reads च्छिद्रान्विता, which is a mistake of the scribe. (10) M reads द्विरंशस्तु, which is not correct. (11) B reads रप्रकाश. K reads दृष्टकांश. Both appear to be incorrect.

भस्ममूषा तु विज्ञेया तारसंशोधने हिता¹ ॥ ४२ ॥
 मोक्ष²क्षारस्य भागौ द्वौ इष्टकांशसमन्वितौ³ ।
 मृद्गागास्तारशुद्धार्थमुत्तमा⁴ वरवर्णिनि⁵ ॥ ४३ ॥
 रक्तवर्गेण सन्ध्या रक्तवर्गपरिष्कृता⁶ ।
 रक्तवर्गकृतालेपा⁷ सर्वशुद्धिषु शोभना⁸ ॥ ४४ ॥
 शुक्लवर्गेण सन्ध्या⁹ शुक्लवर्गपरिष्कृता ।
 शुक्लवर्गकृतालेपा शुक्लशुद्धिषु शोभना¹⁰ ॥ ४५ ॥
 विडवर्गेण¹¹ सन्ध्या धृतिमिच्छति जारणे¹² ।

(1) तस्मान्मूषा तु विज्ञेया तारसंशोधने हिता, a variant in B. तारके शोधने हिता, a variant in K. तारसंशोधने हिता, a variant in M. All appear to be the error of the scribe. We do not find any mention of this मूषा (भस्ममूषा) in रस.स. (2) M reads मीच. (3) इष्टकां च समन्वितं, a variant in B, which is incorrect. इष्टकांशसमन्वितं, a variant in M. (4) B and K read सुत्तम, which is not grammatically correct. (5) सुरवर्णिनि is the reading in K, which is not accurate. (6) K reads रक्तवर्णपरिष्कृता, which is incorrect. (7) रक्तवर्गकृतालेपा, a variant in K, which is an error of the scribe. (8) This charana and the next three charanas are wanting in M. (9) K reads स्या या. (10) सर्वशुद्धिषु शोभना, a reading in K. शुक्लशुद्धिषु शोभना, a reading in M. [For रक्तवर्ग and शुक्लवर्ग see the next Paṭala, v.39 and v.40 respectively.] (11) K reads विडवर्गेण. M reads षड्वर्गेण च. (12) धृतिमिच्छति जारणे, a variant in M, which is meaningless. K reads कृतिमिच्छति जारणे, which has no clear meaning. We have adopted the above reading, after collating all the texts.

निर्वाहणं प्रकुर्वीत¹ रक्तवर्गप्रलिप्तया² ॥ ४६ ॥
 विषटङ्गणगुञ्जाभिः मूषालेपन्तु³ कारयेत् ।
 प्रकाशायां प्रकुर्वीत यदि वाङ्गारलेपनम्⁴ ॥ ४७ ॥
 तस्यां विन्यस्य मूषायां द्रव्यमावर्त्तयेद्बुधः ।
 लेपो कर्णपुटं देवि रक्तमृत्सिन्धुभूखगैः⁵ ॥ ४८ ॥
 आवर्त्तमाने कनके पीता तारि⁶ सिता प्रभा⁷ ।
 शुक्ले⁸ नीलनिभा तीक्ष्णे कृष्णवर्णा सुरेश्वरि ॥ ४९ ॥
 वङ्गे ज्वाला कपोताभा⁹ नागे मलिनधूमका¹⁰ ।
 शैले तु धूसरा देवि आयसे कपिलप्रभा ॥ ५० ॥
 अयस्कान्ते धूमवर्णा¹¹ सस्यके¹² लोहिता भवेत् ।
 वज्रे नानाविधा¹³ ज्वाला खसत्त्वे¹⁴ पाण्डुरप्रभा ॥ ५१ ॥

(1) B and M read प्रकुर्वन्ति. (2) B reads रक्तवर्गप्रलिप्तया. [मूषया is to be understood after this charana] (3) K reads मूषालेपन्तु, wherein मूषा = मूषा. (4) K reads वाङ्गारलेपयन्तु, which is gram. inc. M reads वाङ्गारलेपनम्, which is not accurate here. (5) रक्तमृत्सिन्धुभूखगैः, a variant in K, which appears to be incorrect. M reads रक्तमृत्सितभूखगैः. (6) B reads तार. K reads पितागारि, which is evidently a mistake. (7) K reads सिता शुभा. M reads सितप्रभा. (8) K reads शुक्ले, which is inc. (9) कपोता च, a reading in B and K. (10) B and K read मलिनधूमका. (11) K reads धूमवर्णा. (12) K reads सस्यके, which is incorrect. (13) K reads नानाभिधा. [According to Varáha and Garuḍa a diamond may be रक्तं पीतं सितं शैरीषं and चाताम्रं. Hence it emanates different kinds of flames.] (14) K reads खसत्त्वे, which seems to be incorrect. [ख = अभ.]

न विस्फुलिङ्गो^१ न च बुद्बुदश्च^२

यदा न रेखापटलं^३ न शब्दः^४ ।

मूषागतं रत्नसमं स्थिरश्च^५

तदा विशुद्धं प्रवदन्ति लोहम् ॥ ५२ ॥

प्रतीवापः पुरा योज्यो^६ निषेक^७स्तदनन्तरम् ।

छादनं तु प्रतीवापः^८ निषेकं मज्जनं^९ विदुः ।

अभिषेकं^{१०} तदिच्छन्ति स्रपनं क्रियते तु यत्^{११} ॥ ५३ ॥

वापो निषेकः स्रपनं^{१२} द्रुते^{१३} निर्मलतां गते ।

उष्णेनैव हि वाञ्छन्ति शीतलं^{१४} न च वाञ्छति ॥ ५४ ॥

शुक्लदीप्तिः सशब्दश्च^{१५} यदा वैश्वानरो भवेत् ।

- (1) K reads विस्फुलिङ्गा. (2) B reads बुद्बुदाश्च. K reads बुद्बुदाश्च, which is incorrect. (3) नरैः खापटल, a variant in M, which is senseless. (4) न शब्दम् is the reading in M, which is grammatically incorrect. (5) M reads मूषासमा, which is meaningless. B reads स्थितं च. (6) K reads यो हि. M reads प्रतिवापं पुरा योज्यो, which is gram. inc. (7) K reads निषेकैः. M reads निषेकाः. (8) छादनम् प्रतिवापे, a variant in K, wherein the latter term is inc. (9) M reads मज्जनं. (10) K reads अभिषेकं, which is gram. inc. (11) K reads यः, which is gram. incorrect. स्रपितं क्रियते तु यत्, a variant in M. (12) वापे निषेकः स्रपनः, a variant in K, which is erroneous. (13) K has रुचि. M has only the letter ते. Both are absurd. (14) M reads शीतले. (15) B reads शुक्लदीप्तिश्चशब्द स्याद्. शुक्लदीप्तिः सशब्द स्यात् तदा, a variant in K, which seems to be inaccurate.

लोहावर्तः स विज्ञेयः सत्त्वं पतति निर्मलम् ॥ ५५ ॥¹
 षोडशाङ्गुलविस्तोर्णं हस्तमात्रायतं शुभम्² ।
 धातुसत्त्वनिपातार्थं³ कोष्ठकं⁴ वरवर्णिनि ॥ ५६ ॥
 वंश⁵खादिरमाधूक⁶-बदरोदारुसम्भवैः⁷ ।
 परिपूर्णं दृढाङ्गारैः धमेदातेन कोष्ठकम्⁸ ।

(1) To illustrate the above technical terms, we quote here the verses from रसरत्नसमुच्चय (Chap. VIII. vs. 49—52) :—

द्रुते द्रव्यान्तरक्षेपो लोहाद्ये क्रियते हि यः ।

स अवापः प्रतीवापस्तदेवाच्छादन मतम् ॥ ४९ ॥

द्रुते वक्रिस्थिते लाङ्गे विरम्याष्टनिमेषकम् ।

सलिलस्य परिक्षेपः सोऽभिषेक इति स्मृतः ॥ ५० ॥

सप्तस्याप्तु विनिक्षेपो निवापः सप्तमश्च तत् ।

प्रतीवापादिकं कार्यं द्रुते लाङ्गे सुनिर्मले ॥ ५१ ॥

यदा हुताग्नी दीप्तार्चिः शक्नोत्यानसर्मान्वितः ।

शुद्धावर्तस्तदा ज्ञेयः स कालः सत्त्वनिर्गमे ॥ ५२ ॥

(2) B, K and M read शुभम् ; but we see समम् in रस.स. and in अत्रि.

(3) तनुसत्त्वनिपातार्थं, a variant in M, which is not correct. (4) B,

K and M read कोष्ठकं, which is not correct. It is called कोष्ठिकावन्तु in the 6th Paṭala, śloka 16, and कोष्ठीयन्तु in रस.स. (Chap. IX. v. 44.)

(5) K reads वसाः, which is incorrect. (6) M reads माधूकं, which has no clear sense. (7) बदरोदारुदारिसमभवैः, a variant in M, which

is absurd. (8) B reads अधोवातेन कोष्ठकैः. K reads धमेदातेन

कोष्ठकैः. अधोवातेन कोष्ठकैः is the reading in M. अधोवातेन कोष्ठकैः is the variant in अत्रि. [We cannot account for the third case-ending in

कोष्ठकैः, which has an adjective परिपूर्णं.]

भस्त्रया^१ ज्वालमार्गेण ज्वालयेच्च हुताशनम् ॥ ५७ ॥
 प्रविततमुखभागं संवतान्तःप्रदेशं^२
 स्थलरचितचिरान्तर्जालकं कोष्ठकं स्यात् ।^३
 वकगलसममानं^४ वङ्गनालं विधेयं^५
 शुषिरनलिनिका स्या^६मृन्मयो दीर्घवृत्ता^७ ॥ ५८ ॥
 मृन्मये लोहपात्रे वा^८ अयस्कान्तमयेऽथवा ।
 पाषाणे स्फटिके वाथ मुक्ताशैलमयेऽथवा ॥ ५९ ॥
 सुदृढो मर्दकः कार्यः^९ चतुरङ्गुलकोच्छ्रयः^{१०} ।

(1) भावया is the reading in अत्रि. (2) प्राग्वत्तन्मुखाभागात् संवतान्तः-
 प्रदेशतः, a variant in K, which is inc. B and M read प्रविततमुखभागः
 संवतान्तःप्रदेशः, whereas they state कोष्ठक (neuter). (3) स्थलरचितविदांतः-
 पावकं कोष्ठकस्य तु, a variant in K, which has no sense, neither metre.
 M reads चितान्तर्जालकं. (4) वंकगलसमान च, a reading in K, which
 is not correct. M reads वकगलसमान, wherein वकग has no meaning.
 (5) B reads वङ्गनाल. K reads विधारयत्, which mars the metre. (6) B
 reads शुषिरनलिकांन्या. शिशुन् वरनलिकास्या, a variant in K, which is a
 palpable error. शुषिरनलिनिकाद्या, a variant in M. [शुषिर=सच्छिद्र, नलि-
 निका=बली, नाल.] (7) K reads दीर्घवृत्तया, which is incorrect. M
 reads दीर्घवृत्ता, the meaning whereof is not intelligible. (8) K reads
 च. M reads मन्मयेऽहपात्रे वा, which seems to be incorrect. (9) B
 and K read मर्दकं कार्यं. M reads कार्यो, which is incorrect. रसरत्नसमुच्चय
 has the term मर्दकः in the masculine gender. (Chap. IX. v. 87.) We
 have adopted that reading. (10) चतुरङ्गुलकोटयः, a variant in K.
 चतुरङ्गुलगोत्रियः, a reading in M. Both are unintelligible.

स च^१ लोहमयः शैलो ह्ययस्कान्त^१मयोऽथवा ॥ ६० ॥

अघोरास्त्राभिधानेन महापाशुपतेन वा ।

मन्त्रेण रचयेच्छुद्धिं भूमिं तेनैव शोधयेत् ॥ ६१ ॥

हृन्धनानि च सर्वाणि द्रव्याणि च विशेषतः ।

दाहकं ज्वालयेत्तेन खल्लं तेनैव शोधयेत् ॥ ६२ ॥^२

रसं विशोधयेत्तेन विन्यसेत् दिवसे शुभे^३ ।

खल्लोपरि न्यसित्वा^४ च शिवमूर्त्तिमनुस्मरेत् ॥ ६३ ॥

देवतानुग्रहं^५ प्राप्य यन्त्रमूषाग्निमानवित् ।

देवेशि रससिद्धयर्थं जानीयात्^६ ओषधीरपि^७ ॥ ६४ ॥

यन्त्रमूषाग्निमानानि^८ वर्णितानि सुरेश्वरि ।

तन्ममाचक्ष्व देवेशि^९ किमन्यच्छोतुमिच्छसि ॥ ६५ ॥^{१०}

---

(1) K reads सैव, and ह्यस्कान्त. Both the readings are incorrect. [The अघोरमन्त्र is mentioned in detail in the 2nd Patala. Vide the portion between the ślokas 97 and 98] (2) This śloka is wanting in M. (3) विन्यसेदासवे तथा, a variant in B and M. (4) K reads न्यसित्वा, which is incorrect. (5) देवमानुग्रहं is the reading in K, which seems to be an error of the scribe. (6) K reads यानि वा, which is inconsistent. (7) M reads द्दोषधीरपि, which seems to be दोषधीरपि. (8) यन्त्रमूषाग्निमानानि, a variant in K. (9) This charaṇa is wanting in M. K reads तन्ममाचक्ष्व, which is an error of the scribe. (10) This hemistich is written in K between the two hemistichs of the 64th śloka, which is an evident error of the scribe.

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^१

रसार्णवे^२ रससंहितायां

यन्त्रमूषाग्निवर्णनो^३ नाम

चतुर्थः पटलः ॥४॥

—

पञ्चमः पटलः ।

—

श्रीदेव्युवाच ।^१

नियामनादिकं^२ कर्म क्रामणान्तं सुरेश्वर ।

यया सम्पद्यते ह्येषामोषधीं^३ वक्तुमर्हसि ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।^४

---

(1) This is wanting in B and M. (2) This is wanting in M.
(3) B reads यन्त्रमूषाग्निवर्णन नाम. M reads only मूषाग्निवर्णनम् and omits the term यन्त्र.

(1) M reads only देवी. (2) B and M read here नियामकादिकं ; but they have stated नियामनादिकं in the 2nd Paṭala. K reads here नियामनादिकं but it has stated नियामनादिक in the 2nd Paṭala. (Vide Paṭala II, śloka 109.) (3) B reads मोषधी. K reads मौषधिः. [यया इत्यत्र जातिवाचकत्वादेकवचनम् ।] (4) M reads only भैरवः.

सर्पाक्षो वङ्गिककोटो¹ कञ्चुको जलविन्दुजा² ।
 शतावरो भृङ्गराजः³ शरपुङ्खा⁴ पुनर्नवा ॥ २ ॥
 मण्डूकपर्णी⁵ मत्स्याक्षो ब्रह्मदण्डी शिखण्डिनो⁶ ।
 अनन्ता काकजङ्घा च काकमाची⁷ कपोतिका⁸ ॥ ३ ॥
 विष्णुक्रान्ता सहचरा⁹ सहादेवी¹⁰ महाबला ।
 बला नागबला कृष्णा¹¹ चक्रमर्दः कुरुङ्गिणी¹² ॥ ४ ॥
 पाठा चामलकी नीलो¹³ ज्वालिनो पद्मचारिणी ।
 फणिविजिह्वा गोजिह्वा¹⁴ कोकिलाक्षी¹⁵ घनध्वनिः¹⁶ ॥ ५ ॥

- (1) K reads वङ्गिकाकोटो. M reads वङ्गिकाकोटो. (2) B reads कञ्चुको जलविन्दुजा. K reads कञ्चुकि जलविन्दुजा. M reads कञ्चुकी जलविन्दुजा.
 (3) M reads भृङ्गराजो. (4) B reads शरपुङ्खी. (5) K has मण्डूकपर्णि (without विसर्ग). (6) K has शिखण्डिनि, which is gram. inc.
 (7) B reads काकमाची, which is not accurate. K reads only माचि.
 (8) B reads कपोतकी. K reads कपोतिका तथा. M reads कपोतका.
 (9) K reads सहसा च. (10) K and M have सहादेवी. (11) B and K read मूर्वा. But this is a tautology : since we see afterwards ज्वालिनो meaning मूर्वा.
 (12) चक्रमर्दकुरुङ्गिणी, a variant in B. चक्रमर्दकुरुङ्गिणी, a variant in M. (13) K has चामलकि नीलि, which is gram. inc.
 (14) B reads वंटिविजिह्वा गोजिह्वा. K reads गोजिह्विका विजिह्वा च. (15) K reads erroneously कोकोलाक्षा. M reads कोकिलाक्षा.
 (16) B has घनध्वनिः, which is incorrect. K has घनध्वनी, which is also incorrect. M has घनाघना (which means काकमाची), which has been already mentioned.

चाखुपर्णी^१ त्रिपर्णी च^२ द्विपर्णी चैकपर्णिका^३ ।
 तित्तिडी^४ क्षीरिणी रास्ना^५ मेषशृङ्गी च कुकुटी^६ ॥ ६ ॥
 कृष्णपर्णी^७ च तुलसी श्वेता च गिरिकर्णिका^८ ।
 एता नियामकौषध्यः^९ पुष्पमूलदलान्विताः^{१०} ।
 दोलास्वेदः प्रकर्त्तव्यो^{११} मूलेनानेन सुव्रते^{१२} ॥ ७ ॥
 चण्डाली^{१३} राक्षसी व्याघ्रो खड्गारी गजकर्णिका^{१४} ।
 शङ्खपुष्पान्निधमनी^{१५} लाङ्गली बालमोचका^{१६} ॥ ८ ॥

- (1) B reads चाखुकर्णि. M reads चषुपर्णी. Both are gram. incorrect.
- (2) B reads त्रिपुवी च. M reads तिलपर्णी च. (3) B reads चैकपर्णिका.
- (4) K has तित्तिनी. M has तित्तिरी. (5) B reads लक्ष्मीः. M has लक्ष्मीः and रास्ना. (6) B reads कुकुटी. K reads कुकुटी. [All meaning the same.] (7) K reads कृतपर्णि, which is gram. inc. M reads कृष्णवर्णा. (8) M reads erroneously श्वेताली गिरिकर्णिका.
- (9) B reads एता नियामकौषध्यः. K reads एताश्च यामकौषध्यः, which is inc.
- (10) K reads erroneously पुष्पमूला दलान्विता. (11) B reads दोलास्वेदाः प्रकर्त्तव्यो. M reads दोलास्वेद प्रकर्त्तव्यः. Both are grammatically incorrect. (12) Both K and M have a defective charaṇa मूलेनाने सुव्रते. (13) K and M read चाण्डाली, which is also correct.
- (14) B reads षड्गारी राजकर्णिका. K reads षट्कारि गजकर्णिका. M reads षड्गारी गजकर्णिका. All the texts have ष as the initial letter. ष is pronounced as ख by the up countrymen. We do not find any name as षड्गारि or षट्कारि or षड्गारी in any lexicon. Hence we have adopted a word with ख as its initial. (15) B reads शङ्खपुष्पा, which is rarely found in the lexicons. (16) K reads बालमोचिका.

रक्तसुही रक्तशृङ्गी रक्तिका¹ नीलचित्रकः ।
 शृगालजिह्वा वृहती वज्रो चक्री च राजिका ॥ ८ ॥²
 एकवीरा नरकसा रुदन्ती ब्रह्मचारिणी³ ।
 उच्चटा⁴ मानिनोकन्दा⁵ कुमारी रक्तचित्रकः ॥ १० ॥⁶
 लक्ष्मीः शाखाटकशैव⁷ कञ्चुकी⁸ मेषशृङ्गिका ।
 हिमावती सोमलता मोदा⁹ व्याघ्रनखी शमी¹⁰ ॥ ११ ॥
 काञ्चनी वनराजी च¹¹ काकमाची च केशिनी¹² ।

(1) B has सक्तकं. M has रक्तकर्णी च चित्रका. (2) This hemistich and the next two are not found in M. K reads चक्रा. B reads जारिका. But all other texts have the above reading. After this (9th) śloka we find a hemistich in B and K, which we have omitted, as it appeared to be a repetition of the above-mentioned objects. (3) B reads पञ्चचारिणी. (4) B reads उच्चटा. K reads उच्चला. (5) K has an absurd reading मानिलिङ्गलीवकु. (6) After the 10th śloka B and K read the very same hemistich, which is the first part of the 9th śloka. (7) B and M read लक्ष्मीशाकोटकशक्री. K reads लक्ष्मीशाखोटकशक्री. All the texts read चक्री, which is once mentioned in the 9th śloka. (8) B and K read वज्रिणी, which is once mentioned in the shape of वज्रो. (9) B and K read व्याघ्रो, which is once mentioned in the 8th śloka. (10) K reads व्याघ्रनखी शमी. M reads व्याघ्रशमी नश. Both seem to be incorrect. (11) B reads वनराजा च, which is gram. incorrect. M reads काञ्चिनी वनराजी च. (12) B has काचमाची च केशमी. K has काकमाची कमीदनी.

अजमारी¹ कोटराक्षी हनुमत्यङ्गनायिका² ॥ १२ ॥
 नरजोवा³ हेमपुष्पो⁴ काकमुण्डो च कालिका ।
 तोरवल्ली गजारो च⁵ हंसाक्षी कुडुकांक्षिका⁶ ।
 ताम्बूली सूर्यभक्ता च⁷ रसनिर्जीवकारिकाः⁸ ॥ १३ ॥
 कटुतुम्बी च गोसन्धी देवदालोन्द्रवारुणी⁹ ।
 वाकुची ब्रह्मबीजानि¹⁰ कार्पासं कृष्णजीरकम् ॥ १४ ॥
 कङ्गुनी¹¹ कृष्णकनकं श्वेतार्कं च पिपीलिजम्¹² ।
 दन्तिनी यवचिन्ना च कर्कोटी¹³ कारवल्लिका¹⁴ ॥ १५ ॥
 गोजिह्वा काकजङ्घा च महाकाली च शम्बरी¹⁵ ।

- (1) M reads अजमारी. (2) K has हनुमतगणायिता, which has no sense. M has हनुमत्यङ्गशिका, which is a defective charana. (3) M reads नरजिह्वा. (4) K reads हेमपुष्पि.....का, thus wanting a charana. (5) B reads जगारी च. K reads जगतारी. (6) K has हंसाक्षी च कङ्किका. M has हंसाक्षी गुडुभञ्जिका. (7) K has नाकली सर्पभक्ता च. (8) B reads रसनीजीवकारकाः. K reads रसनिर्जीवकारिकाः. M reads रसनिर्जीवकारकाः. All the readings are more or less void of grammatical accuracy, (the correct term being कारिकाः, qualifying बोधः to be understood.) (9) B reads इन्द्रवारुणी. M reads देवताली. (10) M has वाकुची ब्रह्मबीजानो, wherein the last term is not gram. correct. (11) K reads कचुकी. M reads कङ्गुणी. (12) B reads पिपीलुजं. K reads वा पिपीलुक. M reads पिपूलुजम्. (13) M reads कारकोटी. (14) K reads कारवेल्जिका. (15) B and M read शंबरा. K reads दर्वरी. (The correct term appears to be शम्बरी, which we have adopted above.)

श्वेतगुञ्जा सिताङ्गोलः^१ पटोली विल्वमेव च ।
 एकैकमौषधीवीजं^२ मारयेद्रसभैरवम् ॥ १६ ॥
 रक्तसुहो सोमलता रुदन्ती रक्तचित्रकः^३ ।
 शाखोटको^४ दग्धरुहा मोदिनी^५ वृद्धदारुकः ॥ १७ ॥
 त्रिशूली कृष्णमार्जारी^६ चक्रिका क्षीरकुक्कुटी^७ ।
 देवदाली^८ शङ्खपुष्पो काकमाची हनुमती^९ ॥ १८ ॥
 नीलज्योतिस्तृणज्योति^{१०}-रुक्ता हेमवल्लरी^{११} ।
 त्रिदण्डी ब्रह्मदण्डी च चक्राङ्गी^{१२} स्थलपद्मिनी ॥ १९ ॥
 नागजिह्वा नागकर्णी वीरा वर्तुलपर्णिका^{१३} ।
 अर्कपत्री वंशपत्री^{१४} ताम्रपर्णी तथेश्वरी^{१५} ।

- (1) B has सिताङ्गोल, which is incorrect. K has सिताङ्गोलं. M has सिताङ्गोला. (The proper term is अङ्गोलः.) (2) एकैकमौषधीवीजं, a variant in B. एकैकौषधीवीजेश्च, a variant in K. एकैकमौषध वीजं, a variant in M. (3) M reads रक्तचित्रकम्. (4) B reads शाकोटरौ. K reads साखोटको. M reads शाकोटका. (5) K reads रोहिणि, which is grammatically incorrect. M reads मोहिनी. (6) K reads कृष्ण मंजीरौ. M reads कृष्णमञ्जारी. (7) B reads चक्रौका क्षीरकुक्कुटी. K reads चक्रिका क्षीरकुक्कुटी. (8) M reads देवदाली. (9) K reads हनुमती, which, though correct, mars the metre. (10) B has लताज्योतिस्तृणज्यांति. (11) उर्वरा हेमवल्लिका, a variant in K. उच्चका हेमवल्लरी, a variant in M. (12) M reads चक्राङ्गी. (13) M has वर्तुलवर्णिका. (14) K reads ताम्रपर्णी. (15) B reads तथेश्वरी. K reads वृद्धवर्ण तथेश्वरी, which is partly incorrect. M reads ताम्रपर्णी तथैव च, wherein the term श्वरी is wanting.

इन्दुरी^१ देवदेवेशि रसबन्धकराः^२ प्रिये ॥ २० ॥

तीव्रगन्धरसस्पर्शैर्द्रव्यैः^३ स्थावरजङ्गमैः ।

म्रियते बध्यते^४ चैव रसः स्वेदनमर्दनात् ॥ २१ ॥

सूर्यावर्तश्च कदली बन्ध्या^५ कोशातकी तथा ।

वज्रकन्दोदककणा^६ काकमाची च शिथुकः^७ ॥ २२ ॥

देवदाली च देवेशि द्राविकाः परिकीर्त्तिताः^८ ।

दोषान् हरन्ति योगेन^९ धातूनां पारदस्य च^{१०} ॥ २३ ॥

काकमाची घनरवः^{११} कासमर्दः^{१२} कृताञ्जलिः ।

वराहकर्णी सटिरो^{१३} हंसदावो^{१४} शतावरी ॥ २४ ॥

ताम्बूलो नागिनो ब्रह्मी^{१५} हंसपादो च लक्षणा ।

(1) B has उद्विरो. K has उगरी. M has इन्दुरी. We have adopted the above reading after collating all the texts. (2) K reads रस-सिद्धिकरः. M reads रसबन्धकराः. (3) K has स्पर्शा दिव्यैः, which is not gram. accurate. M has स्पर्शैः, which is incorrect. (4) B reads वधते, which is gram. inc. (5) M reads बन्ध्या, which is not correct. (6) K reads वज्रकन्दोदकद्रेका. (7) B has काचमारी. M has शिथुकैः, which is inc. (8) द्रवलिकाः प्रकीर्त्तिताः, a variant in B. (9) दोषं हरन्ति देवेशि, a variant in B. This charaṇa and the next are wanting in M. (10) B has द्राविकाः परिकीर्त्तिताः, which is a tautology. (11) K and M read घनरवः, which seems to be an error of the scribe. (12) K and M read कासमर्द (without विसर्ग), which is gram. incorrect. (13) B reads वाराहकर्णी चगरी. M reads शर्भरी. (14) K has हंसदोषा. M reads हंसपादो, which is a tautology. [Perhaps the term is हंसदाही = अगुरु.] (15) K reads ब्राह्मी.

अर्जुनी क्षोरनाली च^१ कारवेलीऽर्कपत्रिका^२ ।

व्याघ्री चवी कुरवका^३ क्रामिकाः सुरवन्दिते^४ ॥ २५ ॥

ब्रह्मदण्डः^५ सुदण्डश्च लोहदण्डस्तृतीयकः ।

एते रसायने योग्या^६ ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ २६ ॥

भूपाटली च कौमारी^७ सिंहवल्ली च शूकरी^८ ।

हेमवर्णी^९ पटोलो च नागवल्ली च भृङ्गराट्^{१०} ।

इत्यष्ट मूलिकाः^{११} प्रोक्ताः—पञ्चरत्नं शृणु प्रिये^{१२} ॥ २७ ॥

मन्त्रसिद्धासना देवी^{१३} तथा कङ्कालखेचरी ।

इन्दिरा च क्षमापाली^{१४} पञ्चमी तु निशाचरी^{१५} ।

-
- (1) K reads erroneously अर्जुनि क्षोरनालि च. M reads कौरनाली च.
 (2) कारवेलीकपत्रिका, a variant in B, which destroys the metre and has no clear sense. कारवेलीकपत्रिका, a variant in K. कारवेलीकपत्रिका, a variant in M. We have adopted a reading after collating all the texts.
 (3) व्याघ्री च भीरुषका, a defective charana in B. व्याघ्री च भीरुषी रिक्ता, a variant in K. व्याघ्री चभी कुरवका, a variant in M. We have taken up a reading after collating the texts.
 (4) B reads क्रामिका सुरवदीते. K reads क्रामिका सुरवन्दिनी. M reads क्रामिकी सुरवन्दिनी.
 (5) K reads ब्रह्मदण्डौ. (6) M reads ब्राह्मा. (7) B reads ग्यमारी. M reads गौमारी. (8) B reads शूकरा. K reads शूकरी. M reads ब्रह्मवल्ली च शूकरी.
 (9) B has हेमवर्णी. K has हेमवर्णा. (10) B reads भृङ्गरा. M reads भृङ्गराट्. (11) M reads मूलिकाः. (12) B reads प्रियो, which is inc. (13) B has देवि. K has मन्त्रसिद्धासनी देवी. M has मन्त्रसिद्धासना देवि, which seems to be inc. (14) इन्दिरा क्षमापाला च, a variant in K. M reads इन्दिरौ. (15) B has पञ्चमं. K reads पञ्चमा. M reads पञ्चमा तु निशाचरा. Both are gram. inc.

पञ्चरत्नमिदं देवि रसशोधनजारणे^१ ॥ २८ ॥
 रसस्य बन्धने शस्तमेकैकं^२ सुरवन्दिते ।
 रसाङ्गुशेन गृह्णीयात् पञ्चरत्नानि^३ सुव्रते ।
 ददाति खेचरीं सिद्धिं^४ रसभैरवसङ्गमे ॥ २९ ॥
 त्रिचक्षारं^५ टङ्गणक्षारो यवक्षारश्च सर्जिका^६ ।
 तिलापामार्गकदली-पलाशशिशु रोचिकाः^७ ।
 मूलकार्दकचिञ्चाश्च^८ वृक्षक्षाराः प्रकीर्तिताः^९ ॥ ३० ॥
 अम्लवेतसजम्बीर-लुङ्गाम्लचणकाम्लकम् ।
 नारङ्गं तिलिणीकं च चाङ्गेर्यम्लगणोत्तमाः^{१०} ॥ ३१ ॥
 सामुद्रं सैम्भवं चैव चूलिकालवणं तथा ।
 सौवर्चलं च काचं च लवणाः पञ्च कौर्त्तिताः^{११} ॥ ३२ ॥

- (1) B reads रसाशोधनजारणे. K reads रसशोधनकारण. (2) K has
 शस्ता एकैका, which is grammatically incorrect. (3) M reads पञ्च-
 रत्नेन, which is not gram. correct. (4) K reads ददतां. M reads
 खेचरींसिद्धि. (5) B and K have त्रिचक्षाराः, which is not gram. accurate.
 (6) K reads सर्जिकः. M reads सर्जिकम्. (7) पालाशशिशुमोचकैः, a
 variant in B. पलाशशिशुमोचकैः, a variant in M. Both are not accurate.
 (8) मूलार्दकचिञ्चाश्च, a variant in K, which is inc. (9) Compare
 this with the क्षारत्रय and क्षारपञ्चक in रसरत्नसमुच्चय (Chap. X. vs. 71,72.)
 (10) The 31st and 32nd ślokas are not found in K and M. Cf.
 रस.स. Chap. X vs 80--85. (11) Cf. रस.स. Chap. X. v. 71,
 wherein the salts are enumerated as six in number ; viz.

“लवणानि षड्चक्रे सामुद्रं सैम्भवं त्रिडम् ।

सौवर्चलं रसकं च चूलिकालवणं तथा ॥”

सक्तुकं^१ कासकूटं च सितमुस्ता^२ तथैव च ।
 शृङ्गी कृष्णविषं चैव^३ पञ्चैते तु महाविषाः^४ ॥ ३३ ॥
 सुद्यकीभक्तकञ्चैव करवीरं च लाङ्गली ।
 पञ्चैवोपविषा मुख्याः^५ – तैलानि द्युत्तमानि वै^६ ।
 कुसुम्भकङ्गुणी^७ नक्ता तिल^८ सर्षपजानि तु ॥ ३४ ॥
 हस्त्यश्वच्छागनारीणां मूत्रं गव्यं च^९ पञ्चमम् ॥ ३५ ॥
 पित्तं पञ्चविधं मत्स्य-गवाश्वनरवर्हिजम्^{१०} ॥ ३६ ॥
 वसा पञ्चविधा मत्स्य-मेषाहिनरवर्हिजा^{११} ॥ ३७ ॥
 कपोतचाष^{१२} गृध्राणां शिखिकुकुटयोश्च विट् ॥ ३८ ॥

- (1) B reads शक्तुकं, which appears to be the error of the scribe.
 (2) B reads चसितमुस्ता, which appears to be erroneous. K reads सितं मुस्तं.
 (3) B reads शृङ्गी. K reads कृष्णविषञ्चैव, which is incorrect.
 (4) Cf. रसरत्नसमुच्चय Chap. X. vs. 86,87. (5) Cf. रस.स. Chap. X. v. 88.
 (6) K reads यैः, which is incorrect. M reads तैलानि द्युत्तमानि विषे, wherein the middle term is gram. inc.
 (7) B has कङ्गुली, which perhaps is incorrect. (8) B has तिला. Cf. रस.स. Chap. X. vs. 73—75.
 (9) M reads तु. Cf. रस.स. Chap. X. v. 78.
 (10) पित्तं पञ्चविधं गावं हस्त्यजानरवाजिजं, a variant in K. पित्तं पञ्चविधं मत्स्य-भवाश्वनरवर्हिणाम्, a variant in M. No mention is made of पित्तं in रस.स.
 (11) K reads वाजिजा instead of वर्हिजा. M reads वर्हिजा, which is not correct. Cf. रस.स. Chap. X. vs. 76,77.
 (12) B reads कपोतचाष-गृध्राणां, wherein the first term is gram. inc. M reads कपोतचाष instead of चाष. Cf. रस.स. Chap. X. vs. 91,92.

मञ्जिष्ठा कुङ्कुमं^१ साक्षा खदिरसासनं^२ तथा ।
 रक्तवर्गस्तु देवेशि^३—पीतवर्गमतः शृणु ।
 कुसुम्भं किंशुकं रात्री^४ पतङ्गा मलयन्तिका^५ ॥ ३९ ॥
 शुक्लवर्गः सुधाकूर्म^६शङ्खशुक्तिवराटिकाः^७ ॥ ४० ॥
 गुप्ताटङ्गणमध्वाण्यगुडा^८ द्रावणपञ्चकम् ॥ ४१ ॥
 काचटङ्गणसौवीरं शोधनत्रितयं^९ प्रिये ॥ ४२ ॥
 सर्वे मलहराः^{१०} क्षाराः सर्वे चास्त्राः प्रबोधकाः^{११} ।
 विषाणि च तमोघ्नानि^{१२} स्नेहा मार्दवकारकाः^{१३} ॥ ४३ ॥
 द्रव्योषधिगणाः^{१४} प्रोक्ताः सिद्धिदा रससङ्गमे ।

- (1) B has मञ्जिष्ठाकुङ्कुम. M has कुङ्कुमा. (2) M has खदिरसासनं.
- (3) Cf. रस.स. Chap. X. vs. 92,93. (4) B reads निशा, which destroys the metre. M reads नीशा. [रात्री=two sorts of हरिद्रा]
- (5) B has पतंगमर्दयन्तिका. M has पतङ्गयदयन्तिका, which is incorrect. Cf. रस.स. Chap.X. v.94. (6) This charapa and the next three are not found in K. M has शुक्लवर्गन्तया कूर्पः शङ्खशुक्तिवराटिका. (7) Cf. रस.स. Chap. X. v. 95, where the names are different from these mentioned above. (8) M has मध्वाण्यं गुड. Cf. रस.स. Chap. X. v. 100.
- (9) K has शोधने त्रितयं. Cf. रस.स. Chap. X. v. 97. (10) B and K read मलहरा (without विसर्ग), which is gram. inc. (11) K reads श्वापिका, which is gram. inc. (12) K has विषाणि मरुतां घ्नानि, which is gram. incorrect. (13) स्नेहसांद्रवकानि वै, an incorrect reading in K. Cf. रस.स. Chap. X. v. 101. (14) B reads द्रव्योषधिगणा (without विसर्ग), which is not gram. correct. K reads द्रव्योषधिगणाः. M reads द्रव्योषधिगणाः.

षष्ठः पटलः ।

६७

क्रियां कुर्वन्ति^१ तद्योगात् शक्तयश्च^२ महारसाः ॥ ४४ ॥

तन्माचक्ष्व देवेशि^३ किमन्यच्छं।तुमिच्छसि ॥ ४५ ॥

इति ओपार्व्वतीपरमेश्वरसंवादे^४

रसार्णवे रससंहितायां^५

श्रीषधिनिर्णयो नाम^६

पञ्चमः पटलः ॥ ५ ॥

षष्ठः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।^१

देवदेव महादेव शक्तीनां लक्षणं कथम्^२ ।

रसकर्माणि योग्यत्वे^३ संस्कारस्तस्य कथ्यताम् ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।^४

-
- (1) K and M read कुर्वन्ति, which is gram. inc. (2) B has
व्यक्तयश्च. M has व्यक्तयश्च. (3) This charaṇa is wanting in M.
(4) This portion is wanting in B. (5) रसार्णवे is wanting in M.
(6) K reads श्रीषधिनिर्णयो नाम.

-
- (1) M reads only देवी. (2) K reads तथा. (3) K has
येष्यन्ते or येष्यन्ते, which is unintelligible. (4) M has only भैरवः.

कदाचिद्गिरिजा देवी^१ हरं दृष्ट्वा मनोहरम् ।
 मुमोच यत्तदा वीर्यं^२ तज्जातं शुभमभ्रकम्^३ ।
 पीतं कृष्णं तथा शुक्लं रक्तं भूमेष सङ्गमात्^४ ॥ २ ॥
 अभ्रकं कान्तषाषाण्यं^५ वज्रं वैक्रान्तकं शृणु ॥ ३ ॥
 पिनाकं दर्दुरं नागं^६ वज्रं चाभ्रं चतुर्विधम्^७ ।
 पिनाकेऽग्निं प्रविष्टे तु शब्दश्चिटिचिटिर्भवेत्^८ ॥ ४ ॥

- (1) B reads दैक. (2) K has मुमोच यत्तदवीर्यं, which is inc.
- (3) B reads तज्जातः, which is not grammatically correct, अभ्रकं being neuter. K reads तच्च जात समभ्रकम्. M reads शुभमभ्रकम्, which is inc. [For अभ्रक as गीरीतेजः vide रसरत्नसमुच्चय Chap. II. v. 3. For रस as हरतेजः vide ditto Chap. I. vs. 61—68.] (4) B has पीत कृष्ण तथा रक्तं तत्त-
 भूमेष सङ्गमात्, wherein only three sorts of mica are mentioned ; whereas four sorts are stated in रस.स. Chap. II. vs. 5,10. K has पीत कृष्णं तथा
 शुक्लं रक्तं धृष खसगमात्. M agrees with B in the first charaṇa, but wants the second charaṇa, stating partially त.....सङ्गमात्. We have adopted the above reading after collating all the texts and specially referring to what follows (in the 8th śloka.) (5) B reads लोहपादैकं. K reads लोहपादाक्तं. Here we have adopted the reading in M, which states four objects—1. अभ्रक, 2. कान्त, 3. वज्र and 4. वैक्रान्त. These four objects (called शक्तis) are described in this Paṭala. Vide śloka 139. (6) सितक-
 सुदर्दुरं नागं, a variant in M. (7) B reads चतुर्भुजं. K reads वज्रं चिति चतुर्विधं. Cf. रस.स. Chap. II. v. 10. (8) K has चिटिचिटीर्भवेत्. M has an erroneous reading शब्दं चिटिचिटिं भवेत्.

अगस्त्यपुष्पतोयेन¹ कुमुदानां रसेन च ॥ १० ॥
 कपि²तिन्दुकजम्बीर मेघनादपुनर्नवैः³ ।
 यवचिञ्चारनालाम्ना-करवोरारुणोत्पलैः ॥ ११ ॥
 वनसूरणभूधात्री-भिण्डिमूलाम्नावेतसैः ॥
 मेषशृङ्गी⁴शशवसा शृङ्गतैलशमोरसैः ॥ १२ ॥
 वज्रवल्लीक्षीरकन्द⁵-मरिचंः सुमुखेन च⁶ ।
 त्रिदिनं खेदयेद्देवि जायते दोषवर्जितम् ॥ १३ ॥
 धान्याभ्रकं⁷ पुरा कृत्वा⁸ सुश्लक्ष्णं नवनीतवत्⁹ ।
 त्रिंशत्पलं व्योमरजः¹⁰ क्षुद्रमत्स्यपलद्वयम्¹¹ ॥ १४ ॥
 तिलचूर्णपलं¹² गुञ्जा-त्रिपलं¹³ पादटङ्कणम्¹⁴ ।
 गोधूमबद्धा¹⁵ तत्पिण्डी पञ्चगव्येन भाविता ॥ १५ ॥

- (1) K has अगस्तिः. M has अगस्त्यपुष्पसारिणः. (2) M reads कम्बिः.
 (3) K has पुनर्नवा, which is gram. incorrect. (4) B reads मेषशृङ्गः.
 (5) B reads क्षीरकन्द, which is an error of the scribe. K reads क्षीरकन्द,
 which is not accurate. (6) K has सुमुखेपि च, which has no sense.
 M reads मरीचैः. (7) B reads धान्यभ्रकं, which is inc. K reads
 धान्यमभ्र. (8) K has पुरस्कृत्य. (9) B has नवनीतवत्, which
 is incorrect. K has सुश्लक्ष्ण, which is also inc. (10) त्रिंशत्पलव्योम-
 रजः, a variant in K. त्रिंशत्पल व्योमरजः, a variant in M, wherein the first
 term is inc. (11) K reads क्षुद्र. M reads फल. Both the read-
 ings seem to be inc. (12) K reads तिलचूर्णपल, which is evidently
 an error of the scribe. M reads तिलचूर्णफलं, which is inc. (13) B
 and M read गुञ्जात्रिपलं, which seems to be an error. (14) B reads
 पादं टङ्कणम्. (15) M reads गोधूमबद्धा, which is not gram. correct.

धमनात् कोष्ठिकायन्त्रे भस्त्राभ्यां¹ तीव्रवह्निना ।
 पतत्यभ्रकसत्त्वं तु² सत्त्वानि निखिलानि च³ ॥ १६ ॥
 स्वेदनौषधिनिर्यास⁴-लोलितं पुटितं मुहुः ।
 सृतं तु पञ्चनिचुल⁵-पुटैर्बहुलपोतकम्⁶ ॥ १७ ॥
 पिण्डितं व्योम निष्क्रेदं⁷ दत्त्वा सत्त्वं निरञ्जनम्⁸ ।
 उमाफलैश्च पुष्पैश्च⁹ षष्टिकान्त्र¹⁰परिप्लुतैः ।
 श्रौमदण्डविमर्देन गगनं द्रवति स्फुटम् ॥ १८ ॥
 अग्निजारं नवे कुम्भे स्थापयित्वा धरोत्तरम्¹¹ ।
 गगनं द्रवति क्षिप्रं मुक्ताफलसमप्रभम् ॥ १९ ॥
 शतधा कञ्चुकौचूर्णं कञ्चुकौरसभावितम्¹² ।
 द्रावयेद्गगनं देवि¹³ लोहानि सकलानि च ॥ २० ॥

-
- (1) M has हस्ताभ्यां. For कोष्ठिकायन्त्रं vide 4th Paṭala, ślokaś 56-58.
 (2) पतत्यभ्रकसत्त्वानि, a variant in M. (3) M reads विविधानि च.
 The portion commencing from गोधूमवह्नि and ending in च is not found
 in K. (4) M has स्वेदने भूमर्याग्निर्यास, which has no clear sense.
 [A list of चाषधिस for स्वेदन is given in detail in the 4th Paṭala.]
 (5) K reads निचुला. M reads निचुल. (6) पुटैर्बहुलपोतक, a variant
 in M. (7) B reads निष्क्रेद. K reads निष्क्रेद. M reads व्यषक टदं.
 None of the readings appears to be correct. (8) M reads सत्त्वं
 निरञ्जनं. (9) K reads षष्ठैश्च. (10) B reads पिण्डिकाञ्त्र. K reads
 कोष्ठिकाञ्त्र. (11) K reads धरोत्तरं. (12) M reads भावितः, which
 is grammatically incorrect, as it is stated as an adjective to चूर्णं.
 (13) K reads दिव्यं.

धान्यान्लके पर्युषितं^१ निचुलक्षारवारिणि^२ ।
 स्थितं तद्भवतां याति निलंपरससन्निभम्^३ ॥ २१ ॥
 अगस्त्यपुष्यतोयेन पिष्टा सूरणकन्दके ।
 कोष्ठभूमिगतं^४ मासं जायते रससन्निभम् ॥ २२ ॥
 छागमूत्रेण संसिक्तं^५ कपि^६तिन्दुकरिणुना ।
 अभ्रकं वापितं^७ देवि जायते जलसन्निभम्^८ ॥ २३ ॥
 काकिनी^९बीजचूर्णेन घृष्ट^{१०}मभ्रकजं रजः ।
 स्रुहिर्क्षीरेण सप्तार्हं सिक्तं धातं^{११} द्रुतं^{१२} भवेत् ॥ २४ ॥
 अपामार्गस्य पञ्चाङ्गमभ्रकञ्च सुपेषितम्^{१३} ।
 स्थापयेन्मृन्मये पात्रे^{१४} तद्भवेत् सलिलं यथा^{१५} ॥ २५ ॥

(1) धान्याभके पर्युषिते, a variant in K (2) B has निचुल क्षीर-
 वारुणी. K has निचुलाक्षरवारिणा. M has निचुल क्षारवारुणी. We have
 adopted a reading after collating all the texts. (3) B reads
 सन्निभा, which is incorrect, as it is an adjective to तत्. K reads अनले
 रससन्निभ. M reads निलंपे. (4) B reads गोष्ठभूमिगतं. This śloka
 (22nd) is wanting in K. (5) M reads सयुक्त. (6) K reads
 कपी. (7) K reads धापित. M reads पावित. (8) M reads
 रससन्निभ. (9) K reads वाकिनी. (10) B reads कष्ट. (11) K
 reads स्रुग्धधातं. (12) B reads द्रुतं, which is not accurate. [Up-
 country-men generally pronounce ऋ as रु ; hence they pronounce द्रुतं
 as द्रुत.] (13) K reads मधकं च सुपेषितं. (14) M reads देवि.
 (15) द्रवते सलिलं यथा, a variant in K. जायते रससन्निभ, a variant in M.
 After this we find in M a hemistich, which is nearly a repetition of the
 former, the hemistich runs thus :—काकिनीबीजचूर्णेन तद्रसैस्सलिलं यथा.

घृष्टमभ्रकचूर्णं तु^१ कपालीमरिचैः सह ।
 शिलाया वापितं भूयो^२ऽप्यगस्त्यरससंयुतम्^३ ॥ २६ ॥
 मार्जारपादीस्वरस^४-फलमूलान्त्रमर्दितम् ।
 मातुलुङ्गफले^५ न्यस्तं व्रीहिमध्ये^६ निधापयेत् ।
 तद्भवेत् पक्षमात्रेण^७ शिलासैन्धवयोजितम् ॥ २७ ॥
 एकपत्रीकृतं सप्तदिनं^८ मुनिरसे क्षिपेत्^९ ।
 दार्वीमरिचसंमिश्रं^{१०} मौर्वीरसपरिप्लुतम्^{११} ॥ २८ ॥
 सौवर्चलयुतो मेघा^{१२} वज्रवह्नोरसप्लुतः ।
 शरावसंपुटे धातो^{१३} जायते जलसन्निभः^{१४} ॥ २९ ॥
 वेगाफलस्य^{१५} चूर्णम् समप्रभ्रकजं रजः ।

- (1) B reads घृत instead of घृष्ट. M reads च instead of तु. (2) शिलाया वापितं भूष्, an incorrect variant in K. शिलावापितं भूयो, an incomplete variant in M. (3) अगस्त्यरससंयुतं, a variant in B. अगस्त्यरसभावितं, an incorrect variant in K. (4) K reads मार्जारपादस्वरसा. M reads मार्जारपादस्वरस. (5) K and M read मातुलिङ्गफले. (6) M reads व्रीहिमध्ये, which appears to be incorrect. (7) K reads पक्षमात्रेण. M reads तद्भवेः, which is inc. (8) B reads एकपत्रीकृतसप्त. M reads एकपत्रीकृत सप्त दिनं. (9) B and M have मुनिरसोक्षितम्. (10) B has मरिचै संमिश्र, which is inc. K and M have मरुचसंमिश्र. (11) K reads मौर्वीपत्रपरिप्लुत. M reads मौर्वीपत्ररसप्लुतम्. (12) K has युतौ मेघौ. This charana and the next are wanting in M. (13) K reads शरावसंपुटो धातो. M reads शरावसंपुटे धाते. (14) M reads erroneously जायते जलसन्निभम्. (15) B reads जमाफलस्य. M reads वजाफलस्य.

भावितं¹ कुलिशक्षीरे ध्वातं द्रवति² तत्क्षणात् ॥ ३० ॥
 वज्रवल्लीरसैः³ पिष्ट्वा व्योम सौवर्चलाग्वितम् ।
 शरावसंपुटे पक्त्वा⁴ द्रवेत् सलिलसन्निभम् ॥ ३१ ॥⁵
 गोमांससैन्धवाकैस्तु⁶ मुनितोययुतं पुनः ।
 कदलो⁷ कन्दकान्तःस्थं गोमयाग्नी त्र्यहं द्रवेत् ॥ ३२ ॥
 कृष्णाभ्रपत्रं⁸ संगृह्य पीलुतैलेन लेपयेत्⁹ ।
 सप्ताहमातपे तप्त-मान्ने क्षिप्त्वा¹⁰ दिनत्रयम् ॥ ३३ ॥
 वज्रार्कचित्रकक्षारं तुम्बीक्षारस्तथार्जुनः¹¹ ।
 सर्जक्षारो¹² यवक्षारष्टङ्गणश्चाष्टमो¹³ भवेत् ॥ ३४ ॥
 क्षीरकन्दरसं चैव¹⁴ वज्रकन्दरसं तथा¹⁵ ।

-
- (1) K reads साधितं. (2) M reads भवति. (3) K and M read रसे. (4) K reads युक्तं. M reads पक्के. (5) This śloka contains an idea, which is similar to that in the 29th. (6) B has गोमांससैन्धवाकैस्तु. K has गोमांसे सैन्धवाकैस्तु. M has गोमांसे सैन्धवाक्तस्तु. We have adopted the above reading after collating all the MSS. (7) K reads कदलि. (8) B has कृष्णाभ्रकपत्रं, the letter क being redundant mars the metre. (9) पीलुतैलेन लेपयेत्, a variant in K, which is inc. (10) K reads तैले. M reads क्षिप्तं. (11) B reads तुम्बीक्षारं. K reads तुम्बिक्षारं. M reads तुम्बीक्षारं. (12) M has सद्यक्षारं, which appears to be the error of the scribe. (13) यवक्षारं टंकयाश्चाष्टमो, a variant in B. यवक्षारष्टङ्गणश्चाष्टमो, a variant in M. (14) B and K read रसश्चैव, which is not correct, since it is an object to लेपयेत्. (15) B and K read रसस्तथा, which is also inc. for reason stated just above.

दृष्टतीक्ष्णयसंयुक्तं चारवर्गञ्च लेपयेत्¹ ॥ ३५ ॥
 कल्केनानेन लिप्तं तत् पत्राभ्रं² कांस्यभाजने ।
 धमनात्³ सूर्यतापोत्यात्⁴ त्रिदिनेन द्रुतं⁵ भवेत् ॥ ३६ ॥
 अथवाभ्रकपत्रं तु⁶ कञ्चुकौक्षीरमध्यगम् ।
 भावयेच्च तथा तेन⁷ यावच्चूर्णं ततो⁸ भवेत् ॥ ३७ ॥
 ग्राहयेदभ्रपत्राणि⁹ निक्षिप्यान्ने दिनत्रयम् ।
 लेपयेत्तेन कल्केन कांस्यपात्रे निधापयेत् ।
 सूर्यतापेन¹⁰ सप्ताहं द्रुतिः¹¹ सञ्जायते क्षणात् ॥ ३८ ॥
 काकाण्डीफलचूर्णेन¹² द्रावकैः पञ्चभिस्तथा ।
 अभ्रकस्य युतं चूर्णं धातं मूषागतं¹³ द्रवेत् ॥ ३९ ॥
 ॥ इति अभ्रकविधिः ॥

-
- (1) चारवांशाखिल भवेत्, an incorrect and absurd reading in K.
 (2) B reads पात्राभ्र, which seems to be inc. (3) B reads धमनात्.
 K reads धामनात्. (4) सूर्यतापस्य, a reading in K. सूर्यतापादा, a read-
 ing in M. (5) B reads erroneously त्रिदिनद्रुत. (6) M reads
 पात्रन्तु, which seems to be inc. (7) B has तथामेन, which is inc.
 [It ought to have been तथानेन.] (8) यावच्चूर्णसमं, a variant in K.
 यावच्चूर्णं ततो, a variant in M, wherein the last term is inc. (9) M
 reads पात्राणि, which seems to be inc. (10) K and M read सूर्यातपेन.
 But as all the texts have ताप in the 36th śloka, so we have adopted it
 in order to keep uniformity. (11) B reads द्रुतिः, which is inc. for
 reasons stated before. K reads द्रुति (without विसर्ग) which is inc. M
 reads द्रुतं. (12) काकाण्डीद्रावकैः पञ्च, a variant in B. M reads काकाण्ड.
 (13) K reads मूषागतं. It is a blunder. Vide p. 39, note (11).

भ्रामकं चुम्बकं चैव कर्षकं द्रावकं^१ तथा ।
 एवं चतुर्विधं कान्तं रोमकान्तञ्च पञ्चमम् ॥ ४० ॥
 एकद्वित्रिचतुःपञ्च-सर्वतोमुखमेव तत्^२ ।
 पीतं कृष्णं तथा रक्तं त्रिवर्णं^३ स्यात् पृथक् पृथक् ॥ ४१ ॥
 क्रमेण देवतास्तत्र ब्रह्म^४ विष्णुमहेश्वराः ॥ ४२ ॥
 स्पर्शवेधि^५ भवेत् पीतं कृष्णं श्रेष्ठं रसायने^६ ।
 रक्तवर्णं महाभागे रसबन्धे^७ प्रशस्यते ॥ ४३ ॥
 भ्रामकं तु कनिष्ठं स्यात् चुम्बकं मध्यमं^८ प्रिये ,
 उत्तमं कर्षकं देवि द्रावकं चोत्तमोत्तमम् ॥ ४४ ॥
 भ्रामयेल्लोहजातं^९ तु तत्कान्तं^{१०} भ्रामकं प्रिये ।
 चुम्बयेच्चुम्बकं कान्तं कर्षयेत् कर्षकं प्रिये ॥ ४५ ॥
 यत्साक्षाद्द्रावयेल्लोहं^{११} तत्कान्तं द्रावकं भवेत्^{१२} ।
 तद्रोमकान्तं स्फुटितात्^{१३} यथा रोमीद्गमो भवेत्^{१४} ॥ ४६ ॥

- (1) M reads here कर्षणं द्रावणं ; but it states afterwards कर्षकं and द्रावक. (2) सर्वतोमुखमेव, a variant in K. (3) K reads वर्णतः.
- (4) B reads ब्रह्मा, which is gram. inc. (5) B has स्पर्शवेधी. K has सर्ववेधी. Both the readings are gram. inc. (6) M reads वरानने.
- (7) M reads रसबन्ध, which is incorrect. (8) K has मध्यमं चुम्बकं.
- (9) B reads erroneously भ्रामयेल्लोहजातं. (10) M reads erroneously तत्कान्तं.
- (11) यत्साक्षाद्द्रावकं लोहं, a variant in K, which is not accurate. (12) M reads प्रिये. (13) रोमकान्तन्तु लोहं, a variant in K.
- (14) रोमीद्गमनकारक, a variant in K.

कनिष्ठं^१ स्यादेकमुखं मध्यं द्विमुखं भवेत्^२ ।
 चतुःपञ्चमुखं श्रेष्ठम् उत्तमं सर्वतोमुखम् ॥ ४७ ॥
 भ्रामकं चुम्बकञ्चैव व्याधिनाशे प्रशस्यते ।
 रसे रसायने चैव कर्षकं द्रावकं हितम् ॥ ४८ ॥
 मदोन्मत्तगजः सूतः^३ कान्तमङ्गुशमुच्यते ।
 क्षेत्वं खात्वा^४ ग्रहीतव्यं^५ तत्प्रयत्नेन भूयसा^६ ॥ ४९ ॥
 मारुतात्प^७ विक्षिप्तं वर्जयेत् सुरसुन्दरि ।
 वह्निःस्थितं त्वयस्कान्तं^८ छागरक्तेन भावयेत् ॥ ५० ॥
 छागरक्तप्रलिप्तेन^९ वाससा परिवेष्टयेत्^{१०} ।
 छागचर्मपरीवेष्ट्य^{११} विन्यसेत् पूर्ववत् क्षिती ॥ ५१ ॥
 उद्धृतं^{१२} सप्तभिर्मांसैः तीयकुम्भे विनिक्षिपेत् ॥ ५२ ॥

- (1) M reads कनिष्ठि, which is incorrect. (2) द्विमुखं मध्यमं भवेत्, a variant in K. मध्य मन्त्रिमुखं भवेत्, a variant in M, which ought to be मध्यमं विमुख. (3) M reads गजसूतः, which is inc. (4) K reads खात्वा. (5) All the MSS. read ग्रहीतव्यं, which is gram. inc. (6) M read भूयसः. (7) मारुतात्प, an incorrect reading in B. मारुतायत्, a reading in K, which can be maintained with difficulty. मान्भतात्प, a reading in M, which is absurd. (8) K reads वह्निस्थित तयस्कान्तं, which is incorrect. M reads वह्निःस्थितश्च यत्कान्तं. (9) छागरक्तफलपेन, an incorrect variant in M. (10) B and M read तत्र वेष्टयेत्. (11) B has परिवेष्टा. K has छागचर्मो. M has परिवेष्टा. None of these is perfectly correct. (12) B reads उद्धृतं. K reads उद्धृत्य. Both are inc. M reads म.....त, which is unintelligible.

रक्तपुष्पैः सदा पूज्यं रक्तमाख्यानलेपनैः ।
 पूजितं मद्यमांसेषु योज्यं रसरसायने^१ ॥ ५३ ॥
 संस्कृतं छागरक्तेन भ्रामकं चुम्बकं भवेत् ।
 अनेन क्रमयोगेन द्रावकं भवति प्रिये ॥ ५४ ॥
 सूतलोहस्य वक्ष्यामि संस्कारमतिशौख्यदम् ।
 जोवदेहे प्रवेशे च देहशौख्यबलप्रदम् ॥ ५५ ॥^२
 कान्तलोहं विना सूतो देहे न क्रामति क्वचित् ।
 वेधयेद्व्यापयेच्छीघ्रं^३ तैलविन्दुरिवाम्भसि ॥ ५६ ॥
 न सूतेन विना कान्तो न कान्तः सूतवर्जितः^४ ।
 कान्तसूतसमायुक्तः^५ प्रयोगो देहधारकः^६ ॥ ५७ ॥
 यवचारन्तु संगृह्य^७ स्निग्धभाण्डे^८ निधापयेत् ।
 मरिचाभ्रकचूर्णन^९ पिण्डीबन्धन्तु^{१०} कारयेत् ।
 कान्तलोहं द्रवेद्भातं^{११} नात्र कार्या विचारणा ॥ ५८ ॥

- (1) B has रसरसायनैः. M has only सायने, a defective charana.
- (2) This śloka (55) is not found in K and M. (3) बहुयद्वापयत् सिद्धिः, a variant in K, which has no clear sense. (4) M reads सूतवर्जितः, which is incorrect. (5) K has कान्तः सूतसमायुक्तः. M has कान्तसूतसमायोग. Both the readings seem to be incorrect. (6) K reads देवधारकः, which is erroneous. (7) यावत् चारं तु संगृह्य, a variant in B. K reads यवचारन्तु संगृह्य, which is inc. M has यवचारात् संगृह्याः, which is gram. inc. (8) M reads तस्मिन् भाण्डे. (9) K and M read मरिचाभ्रकचूर्णेन. (10) K has पिण्डबद्ध तु. M has विन्धिबन्धन्तु, which is inc. (11) B has मतेत् भातं. K has यतभात. Both are inc.

त्रिंशच्चुम्बककान्तं च^१ पिष्टा तु त्रिफलाश्रसा^२ ।
 तेनैव क्षालनं कार्यं पञ्चनिष्कं तु टङ्कणम् ॥ ५९ ॥
 जीर्णवस्त्रे^३ विनिक्षिप्य मधुसर्पिर्युतं पुटेत् ।
 संस्थाप्य मासपर्यन्तं तत्र शुद्धिर्भवेत्त्रिये ॥ ६० ॥
 सिनाडिकाया मूलं तु^४ दशनिष्कमितं युतम्^५ ।
 फलत्रय^६कषायेन खल्ले^७ तु परिमर्दयेत् ॥ ६१ ॥
 त्रिमूषासु समं स्थाप्य^८मष्टाङ्गुलमितासु च ।
 मूषका^९लेपनं कार्यं तन्मूलं निष्कमात्रकम् ॥ ६२ ॥
 शिवपञ्चमुखीकार्य^{१०} मूषां^{११} प्रति समं ततः ।
 यन्त्रहस्ते सुसंबध्य^{१२} खोटकं च^{१३} शिलातले ॥ ६३ ॥
 तैलेन मिश्रितं कृत्वा कान्तनागं^{१४} लभेत्ततः ।

(1) त्रिंशच्चुम्बककान्तं च, a variant in K. (2) पिष्टा तु त्रिफलाश्रसा, a variant in M, which is incorrect. (3) M reads जीर्णे वस्त्रे.
 (4) B has सिनाडिकीलात् सूतं तु, which has no clear sense. M has सिनाडिकाया मूलं तु. (5) K reads दशनिष्कयुतं मितं, which seems to be inaccurate. (6) M reads बलत्रय. (7) All the MSS. read खल्ले.
 (8) K reads त्रिमूषासु समास्थाप्य. M reads त्रिमूषासु संस्थाप्य, which is a defective charana. (9) M reads मूषिका. (10) B has शिव-पञ्चमुखीकार्या. K has शिवपञ्चमूषीकार्यं. M has शिवपञ्चमूषीकार्यं. (11) K reads मूषां. M reads मूषा, which is gram. inc. (12) यन्त्रहस्ते वधः सर्वे, a variant in K. यन्त्रहस्ते तु संबध्य, a variant in M. (13) B reads खोटकं च. M reads तटकच. (14) B reads कान्ते नागं. M reads कान्तं नागं.

अभ्रक^१क्रमयोगेन द्रुतिपातञ्च^२ साधयेत् ॥ ६४ ॥

॥ इति कान्तविधिः ॥

सुरासुरैर्मथ्यमाने क्षीरोदे मन्दराद्रिणा^३ ।

पीतं तदमृतं देवैरमरत्वमुपागतम्^४ ॥ ६५ ॥

पिबतां बिन्दवो देवि पतिता भूमिमण्डले^५ ।

शुष्कास्ते वञ्चतां याता नानावर्णा महाबलाः ॥ ६६ ॥

बिन्दवः केऽपि सञ्जाताः^६ सस्यका विमलास्तथा^७ ।

ब्राह्मणाः^८ क्षत्रिया वैश्याः^९ शूद्राश्चैवमनेकधा ॥ ६७ ॥

श्वेता रक्तास्तथा पीताः^{१०} कृष्णाश्चैव चतुर्विधाः ।

पुरुषाश्च स्त्रियश्चैव नपुंसक^{११}मनुक्रमात् ॥ ६८ ॥

वृत्ताः फलकसंपूर्णा^{१२}स्तेजस्वन्तो महत्तराः^{१३} ।

- (1) K has अभ्रकं क्रमयोगेन, which seems to be incorrect. (2) B reads द्वातपातञ्च. K reads द्रुतिपादेव. M reads द्रुतीपातञ्च. None of the above readings is correct. (3) K has क्षीराब्धौ मदवारिणा, which is inc. M has मन्दराद्रिणाम्, which is also inc. (4) रमरत्वमुपागताः, a variant in K, which is grammatically inc. रमृतत्वमुपागतम्, a variant in M. (5) K reads भुविमण्डले, which is not accurate. (6) वीजव-
क्षेपि सञ्जात, an incorrect variant in M. (7) B has शास्यकविमला-
स्तथा. K has सस्यकांतामलास्तथा. (8) K reads ब्राह्मणा (without विसर्ग), which is inc. (9) K reads वैश्या (without विसर्ग), which is inc. (10) B reads श्वेता रक्ता तथा पीता, which is gram. inc. (11) K reads नपुंसक, which mars the metre. (12) वृत्ताकफलसंपूर्ण, an inc. variant in K. वृत्ता बलकरुम्पूर्णा, a variant in M. (13) K reads तेजोवन्तो महत्तराः.

पुरुषास्ते निबोधव्या¹ रेखाबिन्दुविवर्जिताः ॥ ६६ ॥

रेखाबिन्दुसमायुक्ताः खण्डाश्चैव तु योषितः² ।

त्रिकोणाः पत्तला दीर्घा³ विज्ञेयास्ते नपुंसकाः ॥ ७० ॥

सत्त्ववन्तो बलोपेता लोहे क्रामणशीलिनः⁴ ।

रसबन्धकराः शीघ्रं पुंवज्राः⁵ सुरधन्दिते ॥ ७१ ॥

शरीरकान्तिजननाः⁶ स्त्रोवज्राः स्वल्पशक्तयः⁷ ।

नपुंसकाः सत्त्वहीनाः कष्टं⁸ लोहे क्रमन्ति च ॥ ७२ ॥

क्षत्रियाः⁹ सर्वकार्येषु वर्ज्याश्च¹⁰ रसकर्माणि ।

उत्तमा मध्यमाश्चैव कनिष्ठाः परिकीर्त्तिताः ॥ ७३ ॥

स्थूलातिस्थूलमध्याश्च सूक्ष्माः सूक्ष्मतराः¹¹ प्रिये ।

आस्फोटदाहभेदैश्च¹² निर्व्याङ्गा¹³ निरुपद्रवाः ।

- (1) B reads निषिद्धव्या. K and M read निबोधव्या, which is incorrect.
 (2) B reads खण्डैश्चैव तु योषितः. K has व्यन्तसाश्चैव योषितः. M has योषिताः. Both are inc.
 (3) त्रिकोणाः पत्तला दीर्घा, a variant in B. त्रिकोणाः पत्तला दीर्घा, a variant in K. त्रिकोणा वर्तुला दीर्घा, a variant in M.
 (4) B reads क्रामणशीलिनः, which is not perfectly correct. M reads क्रामणि, which is inc.
 (5) B and K read erroneously पुंवज्रा (without विसर्ग). M reads पुर्ववज्र, which is absurd.
 (6) B has जनना (without विसर्ग). M has जनन. Both are gram. inc.
 (7) M reads स्वल्पशान्तयः, which is inaccurate.
 (8) M reads अष्ट.
 (9) B and M read क्षत्रियाः, which we have rejected, the term क्षत्रिय being stated in the previous śloka (67th).
 (10) K reads वर्ज्याश्च. (11) M has सूक्ष्मतराः.
 (12) आस्फोटाहभेदाश्च, a variant in K. आस्फोटदोहभेदाश्च, a variant in M.
 (13) B reads निर्व्याङ्गा, which seems to be inc.

वीर्यवन्तश्च¹ ते ज्येष्ठा निर्मला बलवत्तराः² ॥ ७४ ॥
 रसायने भवेद्विप्रो³ ह्यणिमादिगुणप्रदः⁴ ।
 क्षत्रियो मृत्युनाशार्थो⁵ बलीपलितरोगहा⁶ ॥ ७५ ॥
 द्रव्यकारो तथा वैश्यः⁷ शरीरं दृढतां नयेत्⁸ ।
 व्याधिप्रशमनं शूद्रो⁹ वयःस्तम्भं करोति च¹⁰ ॥ ७६ ॥
 क्लीवे क्लीवाः स्त्रियः स्त्रीणां¹¹ सर्वेषां पुरुषा हितारः ॥ ७७ ॥
 यथा जातिस्तथोत्साहं¹² यथा सत्त्वं तथा गुणान्¹³ ।
 यथा रुचिस्तथा शीलं यथा शीलं तथा वरम्¹⁴ ।
 यथा वरस्तथा¹⁵ वर्षं कुर्वन्ति कुलिशाः प्रिये ॥ ७८ ॥
 श्यामा शमी घनरवो वर्षाभूमत्तकोद्रवाः¹⁶ ।
 आखुरकर्णी¹⁷ मुनितरुः कुलत्थं चाम्बवेतसम् ॥ ७९ ॥
 मेषशृङ्गी रसोऽप्येषां¹⁸ कन्दस्य¹⁹ सूरणस्य तु ।

- (1) K reads वीर्यवन्तश्च. (2) विल्ववन्तुलाः, a reading in K.
 (3) K reads भवेद्विप्रा, which is gram. inc. (4) K and M read
 गुणप्रदाः. (5) K has क्षत्रियाः मृत्युनाशास्य, which has no sense. (6) K
 reads नाशनाः. (7) K has द्रव्यवृद्धिकरा वैश्याः. (8) K has शरीर-
 दृढताकराः. (9) K reads व्याधिप्रशमनाः शूद्राः. (10) K has वयः-
 स्तम्भकरा हि ते. (11) M reads erroneously क्लीवे क्लीवस्त्रिय स्त्रीणां.
 (12) K reads भयात्साह. [उत्साहं &c. are objects to कुर्वन्ति] (13) K
 reads यथावश्य तथा गुणाः, which has no sense. (14) This charaṇa
 and the next are not found in K and M. (15) B reads यथा वरं
 तथा. (16) M reads वर्षाभूमत्तकोद्रवाः. (17) B reads erroneously
 आखुरकर्णी. K reads आखुरपर्णी. (18) B has रसे त्वेषां. K has रसवेषां.
 (19) B reads कन्दस्य M reads कन्दस्य. Both are inc.

शोधयेत्त्रिदिनं वज्रं शुद्धिमेति¹ सुरेश्वरि ॥ ८० ॥
 मेषशृङ्गं भुजङ्गास्थि कूर्मपृष्ठं² शिलाजतु ।
 सुक्कीलालरसं स्तम्भं³ कान्तपाषाणमेव च ॥ ८१ ॥
 वज्रकं चापि वैक्रान्तं⁴ तन्मध्ये प्रक्षिपेत् प्रिये ।
 तीव्रानले पुटं⁵ दत्त्वा पुटान्तं⁶ यावदागतम् ॥ ८२ ॥
 कुलस्यं कोद्रवं⁷ चापि हयमूत्रेण पेषयेत् ।
 तप्तं निषेचयेत् पीठे⁸ यावत्तद्भस्मतां गतम् ॥ ८३ ॥
 एष कापालिको⁹ योगो वज्रमारण उत्तमः¹⁰ ॥ ८४ ॥
 भाक्षिकं मेषशृङ्गं च¹¹ शिलागन्धकटङ्कणम्¹² ।
 वैक्रान्तं तालकं चापि¹³ वज्रोक्षीरपरिप्लुतम्¹⁴ ॥ ८५ ॥

-
- (1) M reads सिद्धिमेति, which is not accurate. (2) B has कर्म-
 पृष्ठ, which is evidently an error of the scribe. (3) सुहीमूलरसस्तम्भं,
 a variant in K. (4) K reads वज्र चापि सुवज्र च. After this, next
 four charaṇas are not found in K. (5) M reads पुटे. (6) B
 reads पुटं तं, which seems to be an error. (7) M reads कुलस्यकोद्रव,
 which is an error of the scribe. (8) B reads पीठे, which appears
 to be inc. K reads पृष्ठे. M reads तस्मिन्निषेचयेत् पृष्ठे. (9) B reads
 कापालिकी, which seems to be the blunder of the scribe. (10) B
 and M read वज्रमारणमुत्तमम्, which can also be maintained grammati-
 cally. (11) मेषशृङ्गे च, a variant in B, which is evidently an error.
 (12) शिलागन्धकटङ्कणं, a reading in M, which is incorrect. (13) B
 reads तालकं चापि. K reads चैव. (14) M reads वज्रोक्षीरं परिप्लुतम्,
 which is inc.

लेपं मूषोदरे^१ दत्त्वा समावर्त्तं तु^२ कारयेत् ।
 म्रियन्ते हीरकास्तत्र दन्हे सम्यङ्मिलन्ति च ॥ ८६ ॥
 गन्धकं च शिलाधातुं^३ भ्रामकस्य मुखं तथा^४ ।
 शशकस्य च दन्तांशु^५ बेतसास्त्रेण पेषयेत् ॥ ८७ ॥
 अनेन सिद्ध^६कल्केन मूषालेपं^७ तु कारयेत् ।
 अन्धमूषागतं धातं^८ वज्रं तु म्रियते क्षणात् ॥ ८८ ॥
 तेनैव^९ मिलितं वज्रं तारहेन्नि न संशयः ॥ ८९ ॥
 तालकं गन्धकं कान्तं ताम्रं कर्पूरटङ्कणम् ।
 चिञ्चास्थि^{१०} मेषशृङ्गं च^{११} स्त्रीरजःपरिपेषितम्^{१२} ।
 मूषालेपगतं^{१३} धातं वज्रं तु म्रियते क्षणात् ॥ ९० ॥
 शरपुङ्खस्य पञ्चाङ्गं^{१४} पेष्यं स्त्रीरजसा ततः^{१५} ।

-
- (1) K reads मूखोदरे, which is incorrect. Vide p. 39, note (11).
 (2) K reads सवताका तु. (3) गन्धकश्च शिलाधातु, an incorrect variant in K. M reads गन्धकश्च शिलाजातु, which is also inc. (4) K has भ्रामकस्य मुखस्तथा, which is gram. inc. (5) B reads दन्ताश्च, which is not correct. K reads शशकस्य तु दन्ताश्च, which is also not perfectly correct.
 (6) M reads सत्य. (7) Both B and K read मूखालेप. Vide p. 39, note (11). (8) B has not the term धात. K reads मूखागत. (9) B reads तेनेत, which is evidently an error. After this charana two ślokas are wanting in M. (10) K reads चिञ्चास्थि, which is not correct.
 (11) B reads मेषशृङ्गं च. (12) K reads परीवेष्टितं, which is inc.
 (13) K reads मूखालेपागतं, which is not correct. (14) K has सर्वाङ्गं.
 (15) B reads erroneously स्त्रीरजस ततः. K reads रजसमन्वितम्. M reads रजसागतः, which is erroneous.

पेटारी^१बीजमयवा संपेषं तण्डुलाभसा^२ ॥ ८१ ॥
 पेषं त्रिकर्षकार्पास^३मूलं वा तण्डुलाभसा ।
 आरक्तारकामूलं वा^४ स्त्रोस्तव्येन तु पेषितम्^५ ॥ ८२ ॥
 पेषयेद्वज्रकन्दं वा^६ वज्रोत्तरेण^७ सुव्रते ।
 तत्कल्कपुटितं धातं^८ वज्रं चैव मृतं भवेत् ॥ ८३ ॥
 महानदीश्वेतशुक्र्या^९ दिनमेकन्तु भावितम्^{१०} ।
 क्षीरेणोत्तरवारुण्याः^{११} कल्केनानेन्द्र^{१२} सुव्रते ॥ ८४ ॥
 तालेन मेषशृङ्गा च^{१३} वज्रवज्रा च^{१४} वेष्टितम् ।
 अश्वमूषागतं धातं^{१५} वज्रं तु म्रियते क्षणात् ॥ ८५ ॥

- (1) K reads पेटरी. M reads पेटारि. (2) पेषिकं तण्डुलाभसि, a variant in K. (3) K has शीषककर्पास. M has त्रिकर्षकार्पास.
 (4) आरक्त चार्कमूल वा, a variant in K. आरौतराकामूलं वा, a variant in M, which seems to be inc. (5) K reads च पेषितं. M reads सुपेषितम्.
 (6) पेषयेद्वज्रकन्देन, a variant in K. (7) M reads वज्रोत्तरेण, which is an error of the scribe. (8) तत्कल्क पुटिधातं, a defective variant in B. तत्कल्क पुटितधातं, a variant in M. (9) K has महानदीश्वेतशुक्र्या, which is gram. inc. M has महानदीश्वेतशुक्र्या.
 (10) K reads भावयेत्. (11) K has no विसर्ग after वारुण्या, which is gram. inc. (12) K reads कल्केनाने, wherein न is left out by the scribe. (13) तालस्य मेष-शृङ्गास्य, an incorrect variant in B. तालस्य मेषशृङ्गास्य, a variant in M. which is also inc. (14) B reads वज्रवज्रास्य. M reads वज्रवज्रास्य. Both the readings are inc. (15) K reads अश्वमूषागतं धातं. M reads अश्वमूषागतध्यात.

कात्स्य पिष्टिकामध्ये वज्रं देवि विनिक्षिपेत् ॥
 पेषयेद्दन्धतैलेन म्रियते वज्रमौखरि ॥ ९६ ॥
 कुलस्थान्भसिः^१ कासोससौराष्ट्रोतालकान्विते^२ ।
 अपामार्गक्षारयुते^३ वज्रं सिक्तं मृतं भवेत् ॥ ९७ ॥
 अमृताकन्दतिमिर-बीजात्वक्क्षीरवेष्टितम् ।^४
 मेषशृङ्गगतं^५ वज्रं मृत्तमं म्रियते पुटैः ॥ ९८ ॥
 पेटारी हंसपादौ च वज्रवल्ली च सूरणम् ।
 अश्वत्थस्याङ्गुरा देवि सर्व्वे स्त्रीस्तन्यपेषिताः^६ ॥ ९९ ॥
 अनेन सिद्धकल्केन वेष्टितं बृहतीफलैः^७ ।
 क्षिप्तं वह्निर्मृदा^८ लिप्तं म्रियते सप्तभिः पुटैः ॥ १०० ॥
 श्वेतन्दुरेखापुष्पासु^९-गन्धकत्रयमाक्षिकैः^{१०} ।
 वेष्टितं कुलिशं देवि पुटपाकात्^{११} मृतं भवेत् ॥ १०१ ॥
 अश्वत्थवदरीभिण्डो^{१२}-माक्षिकं^{१३} कर्कटास्थि^{१४} च ।

- (1) B reads कुलित्यान्भसि. M reads कुलस्थान्भस, which is incorrect.
- (2) K has तालकान्वितम्. M has an incomplete and incorrect charapa रष्टितालखानिते. (3) अपामार्गक्षारयुक्ते, a variant in M. (4) This hemistich is not found in K. This śloka and the next four ślokas (98—102) are not found in M. (5) B reads मेषशृङ्गगवे, which has no sense. (6) K reads पेषिता (without विसर्ग), which is gram. inc. (7) K has बृहतीफलं. (8) K reads क्षिप्ता वज्रौ मृदा. (9) B reads श्वेतन्दुरेखा. K reads श्वेतान्दुरेखा. Both are inc. (10) गन्धकं माक्षिकैः सह, a variant in K. (11) B has पुटं पाकात्. (12) B reads वदरि. K reads भाखी. (13) B reads माक्षिकं. (14) K reads कर्कटास्थिः.

सुहीचीरेण^१ संपेष्य पुटाद्विप्रो मृतो भवेत् ॥ १०२ ॥
 करवोरार्कदुग्धेन मेषशृङ्गं^२ सहिङ्गुलम् ।
 उदुम्बर^३समायुक्तं पुटात्^४ क्षत्रियमारणम् ॥ १०३ ॥
 बाला चातिबला^५ चैव गन्धकं कर्कटास्थि^६ च ।
 क्षीरेणोत्तरवारुण्याः^७ पुटनाद्वैश्यमारणम् ॥ १०४ ॥
 कण्डूलसूरणेनैव^८ शिलया^९ लशुनेन च ।
 न्यग्रोधशङ्ख^{१०}दुग्धेन शूद्रोऽपि म्रियते क्षणात् ॥ १०५ ॥
 स्थूला बहुस्थूलपुटैः^{११} नश्यन्ति फलकादयः^{१२} ।
 सुखिन्ना^{१३} इव जायन्ते मृदुत्वमुपजायते ॥ १०६ ॥^{१४}

- (1) B has सुहिचीरेण. (2) B reads मेषशृङ्ग, which is incorrect.
- (3) M reads औदुम्बर. (4) Both B and M read पुटे ; but they read पुटात् and पुटनात् (in the 5th case-ending) before and after this śloka, i.e. पुटात् in 102, and पुटनात् in 104. (5) B reads बला चातिबला (a mere tautology, चातिबला is a kind of बला, which has four different kinds.) [बाला = झीवेर.] K reads बला वा निम्बुना, which has no clear sense. (6) K has कच्छपास्थि. M has गन्धं कच्छवरास्थि, which is inc. (7) पुटेनोत्तरवारुण्याः, a variant in M. (8) K reads कङ्कुनी च सूरणेन, which is not only grammatically incorrect, but also defective in metre. (9) B reads शिया, ल being left out by the scribe. (10) B reads शंख, which seems to be the blunder of the scribe. (11) K reads पुटे. M reads बहुमूलपुटैः. (12) K has शकलादयः. (13) सुखिन्ना is the incorrect reading in B. This hemistich is wanting in K. M reads सुखिन्न, which is inc. (14) After this śloka we find in B—सामान्यवज्रमारणम्. As other MSS. are silent in this point, we did not adopt this in the body of the text.

पिष्टामलकपञ्चाङ्गं गौराभा¹मिन्द्रवारुणीम् ।
 अनेन देष्टितं² वज्रं म्रियते सप्तभिः पुटैः ॥ १०७ ॥
 माहवाहकजीवस्य³ मध्ये वज्रं विनिक्षिपेत् ।
 दोलास्त्रेदे त्र्यहं देवि⁴ गुणपत्रसमं⁵ भवेत् ॥ १०८ ॥
 एरण्डवृक्षमध्ये तु वज्रं देवि विनिक्षिपेत् ।
 एकमासे⁶ मते देवि गुणपत्रसमं⁷ भवेत् ॥ १०९ ॥
 कान्तस्य पिष्टिकामध्ये⁸ वज्रं देवि विनिक्षिपेत्⁹ ।
 कार्पास¹⁰निम्बपत्रं च बदरीपत्रसंयुतम् ॥ ११० ॥
 एकत्र पेषयेत्तत्¹¹ कान्तगोलकवेष्टितम्¹² ।
 वाह्ये¹³ ताम्बूलपत्रेण¹⁴ स्थापयेज्जानुमध्यतः¹⁵ ॥ १११ ॥
 यामःयेन तद्वज्रं जायते मृदु निश्चितम्¹⁶ ।

- (1) B reads गौराभा. K reads राजिनी. (2) M reads पेषितं.
 (3) K has माहवाहकजीवस्य. M has माहवाहकजीवस्य. Both the texts seem to be incorrect. (4) This charana and the next three are not found in B. K reads दोलास्त्रेदे. M reads त्र्यहं देवि. (5) K reads गुणत्रयसमं. (6) M reads एकमास, which is gram. inc. (7) K reads गुणत्रयसमं. (8) कान्तस्य पिष्टिकामध्ये, a variant in K, which has no clear sense. (9) सुस्त्रिर्मात जायते, a variant in K, which is unconnected. After this we do not find the next two charanas in K. (10) B reads कार्पास. M reads कार्प, स being left out by the scribe. (11) B reads पेषयेत्तत्. M reads पेषयेत्तत्. (12) B has कान्तगोलकवेष्टित. M has कान्तगोलकवेष्टितम्, which seems to be inc. (13) B reads वाह्ये. (14) K reads ताम्बूलपत्रेण वज्रं तु. (15) K has स्थापयेदनुमध्यतः. (16) This charana and the next are not found in K.

सत्क्षणाभियते¹ वञ्चं तारे हेम्नि न संशयः ॥ ११२ ॥
 जम्बोरफलमध्यस्थं वस्त्र²पोटलिकागतम् ।
 काथयेत् कोद्रवकाथे³ क्रमेणानेन तु त्युहम्⁴ ।
 तद्वञ्चं जायते खोटं⁵ हेम्ना मिलति तत्क्षणात्⁶ ॥ ११३ ॥
 नागवस्त्रा प्रलिप्तं तु तत्पत्रेणैव⁷ वेष्टितम् ।
 जानुमध्ये⁸ स्थितं यामं मृदु सञ्जायते ध्रुवम्⁹ ॥ ११४ ॥
 मूले वञ्चलतायास्तु मृदु वञ्चं विनिक्षिपेत् ।
 पुटं दद्यात् प्रयत्नेन भस्मीभवति¹⁰ तत्क्षणात् ॥ ११५ ॥
 सुखाद्वन्धकरं ह्याशु¹¹ सत्त्वं मुञ्चति तत्क्षणात् ।
 सर्वमृत्युप्रशमनाः¹² सर्वसिद्धिकराश्च ते¹³ ॥ ११६ ॥
 अस्थिशृङ्गलमध्यस्थं¹⁴ कृत्वा वञ्चं विरन्धितम्¹⁵ ।

- (1) M reads तत्क्षणाज्जायते. (2) K reads वञ्चं पोटलिकागतम्. M reads वस्त्रपटलिकागतम्. (3) K reads कोद्रवकाथैः. (4) M reads तद्युह, which is senseless. (5) B has only खो. M reads खोट. (6) K reads लक्षणात्. (7) M reads तत्पत्रेणैव, wherein 'न' is gram. inc. (8) K reads शोनिमध्ये. (9) K has मञ्जायते द्रुतम्. (10) K reads म्रियते देवि. (11) K has सुखाद्वन्धं करोत्याशु, which has no clear sense. M has सुखाद्वन्धकग ह्याशु. (12) सर्वमृत्युप्रशमना (without विसर्ग), a variant in B. सर्वमृत्युः प्रशमनाः, a variant in K. सर्वमृत्युप्रशमन, a variant in M. All are incorrect. (13) सर्वं सिद्धिकराश्च ते, a reading in B, which is not correct. सर्वव्याधिप्रशमनाश्च ते, a reading in M, which is absurd. (14) K reads अस्थिशृङ्गलमध्यस्थ. M reads अथ शृङ्गलमध्यस्थं. (15) विराट्-इतं, a reading in K. M has a defective charana - कृत्वा वञ्चं विरं-तम्

जलभाण्डे तु तत् स्निग्धं^१ सप्ताहं^२ द्रवतां व्रजेत् ॥ ११७ ॥
 चारत्रयं रामठञ्च^३ चणकास्त्रवेतसम्^४ ।
 क्षिप्त्वा^५ ज्वालामुखीक्षीरं स्थलकुम्भी^६रसेन च ॥ ११८ ॥
 एतैस्तु मर्दितं वज्र^७ सुद्वर्कपयसा तथा^८ ।
 दोलायां^९ स्वेदयेद्देवि जायते^{१०} रसवदुयथा ॥ ११९ ॥
 अथवाप्यभ्रकं^{११} स्निग्धं मौक्तिकं च प्रवालकम् ।
 माक्षिकं नीलपुष्पं च^{१२} पीतं मरकतं महत्^{१३} ।
 वैदूर्यस्फटिकादीनि^{१४} द्रवन्ति सलिलं यथा ॥ १२० ॥
 लोहजातं तथा^{१५} धातम् अग्निवर्णं तु दृश्यते ।
 वापितं सकृदेकेन^{१६} मृतं जलसमं^{१७} भवेत् ॥ १२१ ॥
 मुक्ताफलन्तु सप्ताहं वेतसान्नेन भावितम् ।

-
- (1) K reads तत् क्षिप्त्वा. M reads जलमध्ये तु. (2) K reads सप्ताहात्. (3) K has चारत्रयं. M has हि रामञ्च. (4) K has only चणकास्त्रवेतसा. M has चणकास्त्रवेतसम्. (5) K reads क्षिप्त्वा. (6) M reads: स्थलकुम्भी. (7) B has मर्दिता वज्रा. M has मर्दिता वज्र, which is incorrect. (8) M reads पयसस्तथा, which is not correct. (9) M has डोलायां. (10) B reads जायते. (11) B and M read स्वभ्रक. (12) M reads नीलपुष्पं च, which is inc. (13) B reads मयकतं, which is inc. K reads मरकतक. M reads पीतमरकतक भवेत्, which has no sense. (14) All the texts read वैदूर्य. But the reading we have adopted above is generally used, and stated in रस.स. Chap. VIII. v. 57. (15) K and M read यथा. (16) M reads सकृदेकेन. (17) B has दंतं समजलं. K has घृत instead of मृत.

जम्बीरोदरमध्यस्थं धान्यराशौ निधापयेत् ।

पुटपाकेन तच्चूर्णं^१ जायते सलिलं यथा ॥ १२२ ॥

॥ इति वज्रविधिः ॥

शृणु देवि महाभागे वैक्रान्ताख्यं महारसम् ॥ १२३ ॥

दैत्येन्द्रो महिषः सिद्धो हरदेहसमुद्भवः^२ ।

दुर्गा भगवती देवो^३ तं शूलेन व्यमर्दयत्^४ ॥ १२४ ॥

तस्य रक्तं तु पतितं यत्र यत्र स्थितं भुवि ।

तत्र तत्र तु वैक्रान्तो वज्राकारो महारसः^५ ॥ १२५ ॥

विन्ध्यस्य दक्षिणे चास्ति उत्तरे नास्ति सर्वथा^६ ।

विकृतयति^७ लोहानि तेन वैक्रान्तकः स्मृतः^८ ॥ १२६ ॥

श्वेतः पीतस्तथा रक्तो नीलः^९ पारावतप्रभः ।

मयूरबालसदृशश्चान्यो मरकतप्रभः^{१०} ॥ १२७ ॥

• (1) K reads तदूर्णं, which is not correct. (2) सर्वदेवसमुद्भवः, a variant in K. (3) B reads भगवति देवि. M reads देवि. (4) तं बलेनैव मर्दयेत्, a variant in M. (5) All the texts read वैक्रान्त वज्राकारं महारसं. But the term रस is in masculine gender, meaning mercury or any metal. [Rules on genders are not strictly observed in the Purānas and Tantras.] (6) सर्वथा सर्वसिद्धिदम्, a variant in K, which is unconnected with the context. (7) K reads विकृतयति. M reads निवृत्तयति. Both are gram. inc. (8) K has वैक्रान्तकं स्मृतम्. [The term वैक्रान्त is used here in both the genders, masculine and neuter, as it is stated in रस.स. Chap. IV. v. 73.] (9) M reads खलः, which is erroneous. [But the term कृष्ण is used as its synonym in the next śloka.] (10) This hemistich is not found in M.

देहसिद्धिकरः कृष्णः^१ पीते पीतः सिते सितः^२ ।
 सर्वार्थसिद्धिदो रक्तः^३ तथा मरकतप्रभः^४ ।
 शेषे हे निष्फले वर्ज्ये^५ वैक्रान्तमिति सप्तधा ॥ १२८ ॥
 यत्र क्षेत्रे स्थितं देवि^६ वैक्रान्तं तत्र भैरवम् ।
 विनायकं च^७ संपूज्य गृह्णीयात् साधकोत्तमः ॥ १२९ ॥
 वैक्रान्तं चूर्णितं सूक्ष्मं सुरासुरनमस्कृतम्^८ ।
 व्याघ्रीकन्दस्य मध्यस्थं^९ धमयित्वा पुटे स्थितम्^{१०} ॥ १३० ॥
 अश्वमूत्रेण^{११} मृद्वग्नी स्वेदयेत् सप्तवासरात् ।
 छायाशुष्कं ततः कुर्या^{१२}दिदं वैक्रान्तमुत्तमम् ॥ १३१ ॥
 अथवा लवणचारमूत्राम्लकृष्णतैलकैः^{१३} ।
 कुलत्यकोद्रवकाथे^{१४} स्वेदयेत् सुप्त वासरान् ॥ १३२ ॥

- (1) B reads देहसिद्धिकर कृष्ण. M reads देहसम्बिकर कृष्ण, which is inc.
- (2) B and M read पीते पीत सिते सित. K reads पीतः पीते सितः सिते. We have adopted the above reading after collating all the MSS.
- (3) B and K read सर्वार्थसिद्धिदं रक्त. (4) B, K and M read तथा मरकतप्रभम्. (5) K reads वर्ज्ये, which is inc. [From this charaṇa the term वैक्रान्त is used in neuter gender.]. (6) B reads स्थिते देवि. M reads यत्र क्षेत्रे स्थितं देवि. Both are gram. inc. (7) K reads तु.
- (8) सुरासुरनमस्कृत, a variant in B. (9) M reads व्याघ्रकन्दकमध्यस्थं. (10) K reads धमयित्वा पुटस्थितं. M reads पुटं स्थितम्. (11) B has अश्वमूत्रेण. M has अश्वमूत्रेण. Both are inc. (12) This hemistich and the next two are wanting in K. M has a defective charaṇa—तथा कुर्या. (13) B reads तुषतैलकैः. (14) कुलत्यं कोद्रवकाथे, a variant in B. कुलत्यकोद्रवकाथे, a variant in M, which is not correct.

बन्ध्याचूर्णन्तु वैक्रान्तं समांशेन तु चूर्णयेत्^१ ।
 अजामूत्रेण^२ संभाव्य छायाशुष्कं तु कारयेत् ।
 अश्वनाले धमित्वा तु^३ मूषासत्त्वं तु जायते^४ ॥ १३३ ॥
 मोक्षमोरटपालाश-क्षारगोमूत्रभाषितम्^५ ।
 वज्रकन्दशिफाकल्क^६-लाक्षाटङ्गणसंयुतम् ॥ १३४ ॥
 वैक्रान्तसम्भवं चूर्णं मेषशृङ्गो^७ द्रवान्वितम् ।
 पिण्डितं मूकमूषायां^८ धातं सत्त्वं विमुञ्चति ॥ १३५ ॥
 वैक्रान्तं वज्रकन्दं च^९ पेषयेद्वज्रवारिणा^{१०} ।
 माहिषे नवनीते च^{११} सक्षीद्रं पिण्डितं ततः ।
 शोधयित्वा धमेत् सत्त्वं^{१२} इन्द्रगोपसमं पतेत्^{१३} ॥ १३६ ॥
 केतकोस्वरसः काञ्ची^{१४} मणिमयं सखेचरम्^{१५} ।

- (1) K reads कारयेत्. M reads पूजयेत्. (2) M reads अजामूत्रेण.
 (3) M reads erroneously अश्वनालयामित्वा तु. (4) K has मूषासह तु जायते.
 (5) M reads गोमूत्रभाषितः, which is inc. (6) K has कल्क. M has शिलाकल्क.
 (7) B reads मेषशृङ्गो, which is inc. M reads मेषशृङ्गि.
 (8) K reads मूकमूषायां. M reads मूकमूषाया, wherein the omission of अनुस्वार is the error of the scribe.
 (9) वज्रान्तं वज्रकन्दे च, a variant in K, which has no sense. (10) M reads वज्रसोरिणा, which is inc.
 (11) B reads पेषित नवनीतेन. M reads माहिषं नवनीतम्.
 (12) शोधयित्वा धमेत् सत्त्वं, a variant in M. (13) इन्द्रगोपासम भवेत्, a variant in K. M reads इन्द्रगोपसम पतेत्, which is inc.
 (14) B reads केतकोस्वरसं काञ्ची. K and M read केतकोस्वरसं काञ्चि. [But the term स्वरस is in masculine gender.]
 (15) K has सखेचरी, which is not correct. M has मणिमय.

स्वेदनाज्जायते^१ देवि वैक्रान्तं रससन्निभम् ॥ १३७ ॥

॥ इति वैक्रान्तविधिः ॥

सुवर्णं रजतं ताम्रं कान्तलोहस्य वा रजः^२ ।

अनेन स्वेदविधिना द्रवन्ति सलिलं यथा ॥ १३८ ॥

इत्युक्तमभ्रकादीनां चतुर्णां लक्षणादिकम् ।

तन्ममाचक्ष्व देवेशि किमन्यच्छोतुमिच्छसि ॥ १३९ ॥

इति श्रीपार्व्वतीपरमेश्वरसंवादे^३

रसार्णवे रससंहितायां

अभ्रकादिलक्षणसंस्कारनिर्णयो नाम

षष्ठः पटलः ॥ ६ ॥

---

(1) K reads erroneously स्वेदना ज्जायते। (2) B reads कान्तलोहं च वाजरः. K reads कान्तलोहं च वाजरं. M reads कान्तलोहस्य च रजः. All the texts seem to be incorrect. We have adopted a reading after collating all of them. (3) This portion is wanting in B and M.

सप्तमः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।¹

सह लक्षण²संस्कारै-राज्ञापय महारसान् ।

अन्यच्च तादृशं देव रसविद्योपकारकम् ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।³

माक्षिको विमलः शैलः⁴ चपली रसकस्तथा ।

सस्यको दरदस्यैव स्त्रीतोऽञ्जनमथाष्टकम्⁵ ।

अष्टौ महारसास्यैव⁶मेतान्⁷ प्रथमतः शृणु ॥ २ ॥

कृष्णस्तु भारतं श्रुत्वा⁸ योगनिद्रामुपागतः⁹ ।

तस्य पादतले विद्धं¹⁰ व्याधेन सृगशङ्कया ॥ ३ ॥

ये तत्र¹¹ पतिता भूमौ क्षताद्रुधिरबिन्दवः ।

-
- (1) M reads देवी and nothing else. (2) B reads लक्षणे, which is not gram. correct. (3) B has भैरवीवाच । K has श्रीभैरव्युवाच । Both the readings are incorrect. M has श्रीभैरवः and nothing else. (4) B reads मलसः instead of विमलः, which seems to be the blunder of the scribe. K reads माक्षिका विमला शिला. M reads शैली, which is gram. inc. (5) K has स्त्रीताजनकथाष्टकम्, which is inc. [Vide रसरत्नसमुच्चय Chap. II., and रससार, 6th Paṭala, vs. 2-3.] (6) B reads महारसास्यैव. M reads महारसास्यैव. Both the readings are inc. (7) K reads मेतत्. (8) K has कृत्वा. (9) B reads सुपागताः, which is gram. inc. (10) K has चिह्नं, which has no sense here. (11) K reads एकत्र.

ते निम्बफलसंस्थाना जाता वै माक्षिकीपलाः^१ ॥ ४ ॥
 माक्षिकी द्विविधस्तत्र^२ पीतशुक्लविभागतः^३ ।
 विमलस्त्रिविधो^४ देवि शुक्लः पीतश्च लोहितः^५ ॥ ५ ॥
 तैलारनालतक्रेषु गोमूत्रे कदलीरसे^६ ।
 कुलस्यकीद्रवकाथैः^७ माक्षिकं विमलं तथा^८ ।
 मुहुः शूरणकन्दस्थं स्वेदयेद्वरवर्णिनि^९ ॥ ६ ॥
 क्षाराम्ललवणैरण्ड-तैलसर्पिः^{१०}समन्वितम् ।
 पुटत्रयं प्रदातव्यं तद्वयं शोधितं भवेत् ॥ ७ ॥

- (1) This hemistich is wanting in B. K reads माक्षिकीपला (without विमर्ग), which is gram. inc. M reads जाता माक्षिकीमलाः. (2) This hemistich is not found in B. K has an incomplete charana —माक्षिकी द्विविधस्तत्र. (3) पीतः शुक्लो विभागतः, a variant in K. [रसरवसमुच्चयु reads माक्षिकी द्विविधी हेममाक्षिकक्षारमाक्षिकः. Chap. II. v. 80.] The following śloka is found in MS. K only;—चतुर्धा करकाकारः शक्तिकापुटसन्निभः । तथांगुलीयकाकारी भस्मकर्षारिकामसः ॥ इति माक्षिकलक्षणं ॥ We have placed it in the footnote, because we do not find these varieties of माक्षिक in any other MS., neither in रस.स., nor in रससार. (4) B reads विमलास्त्रिविधा. K reads विमलास्त्रिविधी, which is inc. (5) B has शुक्लः पीतश्च लोहिताः : here the last term is inc. K has शुक्लपीतश्च. [रस.स. mentions the different names of विमल according to its colour, as पीतः— हेमावमलः, शुक्लः—सारविमलः, लोहितः—कांस्यविमलः. Chap. II. v. 96.] (6) गोमूत्रकदलीरसैः, a variant in K. (7) M reads कुलस्यकीद्रवकाथैः, which is inc. (8) K reads माक्षिकी विमलस्तथा, which is not gram. correct, as these are objects to स्वेदयन्त. (9) K reads this hemistich very imperfectly—मुहुः शूरणक दन्द्वरवर्णिनि. (10) B and M read तैलसर्पिः.

माक्षिकं चूर्णितं स्तन्य^१-सुघ्नकचौरभावितम् ।
 सत्त्वं मुञ्चति सुधातं टङ्कककुष्ठमोदितम्^२ ॥ ८ ॥
 कदलोकन्दतुलसी-गारङ्गास्तपरिप्लुतम्^३ ।
 सप्तसप्तपुटोपेतं^४ पञ्चद्रावकसंयुतम्^५ ।
 स्त्रीस्तन्यमोदितं धातं^६ सत्त्वं मुञ्चति माक्षिकम् ॥ ९ ॥
 क्षौद्रगन्धर्व्वतैलाभ्यां^७ गोमूत्रेण घृतेन च ।
 कदलोकन्दसारेण भावितं माक्षिकं मुहुः ।
 मूषायां^८ मुञ्चति धातं सत्त्वं शुल्बनिभं मृदु^९ ॥ १० ॥
 देवदालीरसं क्षिप्त्वा^{१०} पादांशटङ्कणैर्युतम्^{११} ।
 प्रकटां मूषिकां^{१२} कृत्वा धमेत् सत्त्वमपेक्षितम्^{१३} ॥ ११ ॥
 किमत्र चित्रं कदलीरसेन
 सुपाचितं^{१४} सूरणकन्दसम्पुटे ।

- (1) मर्दकं चूर्णितं स्तन्य, a variant in M, which is partly correct.
 (2) टङ्कक कुष्ठमोदितं, a variant in K. (3) M reads पयःप्लुतम्.
 (4) M reads व्यसप्तं पुटोपेत, wherein the first term is inc. (5) M
 reads सन्नतम्. (6) B reads erroneously स्त्रीस्तन्यं मोदितं धातं. K has
 स्त्रीस्तन्यमोदितं धातं. (7) क्षौद्र गन्धर्व्वतैलाभ्यां, a variant in B. [Vide रस.स.
 Chap. II. vs. 89-90.] (8) K reads मूषायां, which is incorrect.
 [Vide p. 39, note (11)]. (9) B reads मृदुः, which is not gram.
 correct. M reads सत्त्वं शुल्बकं मृदु, which is inc. as well as incomplete.
 (10) M has कृत्वा. (11) B and M read पादांशं टङ्ककं युतम्. (12) K
 reads erroneously मूषिकां. (13) धमेत् सत्त्वमपेक्षितः, a variant in B.
 स च मुञ्चति पेक्षितम्, a variant in M. (14) K reads सुभावित.

वातारितैलेन पुटेन ताप्यं

पुटेन दग्धं वरशुद्धिमेति^१ ॥ १२ ॥

गोमूत्रैश्च सुहिचीरैः^२ भाव्यमेरण्डतैलकैः^३ ।

माक्षिकं दिनमेकन्तु मर्दितं वटकीकृतम् ।

अभ्रवदधमयेत् सत्त्वं^४ सस्यकस्याप्ययं विधिः^५ ॥ १३ ॥

ताप्यमावर्त्तकं धातु^६-माक्षिकं^७ मधुधातुकम् ।

माक्षिकं तिक्तमधुरं मेहार्शः^८क्षयकुष्ठनुत् ।

कफपित्तहरं बल्यं^९ योगवाहि रसायनम् ॥ १४ ॥

ज्वरसन्निपातदारिद्र्याप्यपि^{१०} यन्नामकथनमात्रेण^{११} ।

नश्यन्ति योजनशते^{१२} कस्तस्मान्नोहवेधकरः^{१३} ॥ १५ ॥

॥ इति माक्षिकशुद्धिः ॥^{१४}

-
- (1) M reads परशुद्धिमेति. (2) गोमूत्रैश्च सुहिचीरैः, a variant in K.
 (3) B reads तैलकै. (4) K reads सत्त्वे. M reads अभ्रकानु पतेत् सत्त्वं.
 (5) B has an incomplete charapa—सस्यकस्याप्ययं विधिः. (6) ताप्य आव-
 र्त्तकम्, an incorrect variant in M. (7) M reads माक्षिकं, which
 is an error of the scribe. (8) B has मेहार्शः, which is inc. M
 has महार्शः. (9) M reads बल्य (without अनुसार). (10) K has
 ज्वरसन्निपातदारिद्र्याप्यपि. M has ज्वरसन्निपातदारिद्र्याप्यपि. Both seem to be inc.
 (11) K has तु after मात्रेण. But we have not adopted it, because the
 final ष is optionally a नुद-letter. (12) K reads योजनशतान्तरे.
 (13) B has कस्तस्मान्नोहवेधकरः, which is entirely absurd. M has कस्त-
 स्मान्नोहवेधकरः, which has no clear sense. (14) B reads इति
 माक्षिकशुद्धिः। This is wanting in M.

विमलं^१ शिशुतोषेन काञ्चिकासीसटकैः^२ ।
 वषट्कन्दसमायुक्तं भावितं कदलीरसेः^३ ॥ १६ ॥
 मोक्षक^४कारसंयुक्तं धामितं मूकमूषया^५ ।
 सत्त्वं चन्द्रार्कसंकाशं^६ प्रयच्छति न संशयः ॥ १७ ॥
 ॥ इति विमलशुद्धिः^७ ॥
 पतितोऽपतितश्चेति^८ द्विविधः शैल ईश्वरि^९ ।
 ग्रन्थान्तरेऽपि कौत्स्योऽसौ^{१०} कौत्सितो बहुभिः सुरैः ॥ १८ ॥
 निदाघे घर्म्मसंतप्ता धातुसारं धराधराः ।
 निर्यासं च विमुञ्चन्ति तच्छिलाजसु^{११} कौत्सितम् ॥ १९ ॥
 शिलावद्धातुकं^{१२} धातं शैलजं गिरिसानुजम्^{१३} ।

(1) B and K read विमला, but use its adjectives in the neuter gender ; this is ungrammatical. (2) काञ्चिकासीसटकैः, a variant in K. काञ्चिकासिसटकैः, a variant in M. (3) M reads कदलीरसे. (4) K reads मोक्षिक. M reads मोक्षण. (5) M has सन्धितं instead of धामितं. K has मूकमूषया, which is incorrect. (6) M reads संयुक्तं. [The 16th and the 17th ślokas nearly agree with the texts in रस.स. Chap. II. vs. 103-104.] (7) Both B and K read विमलाशुद्धिः । This is wanting in M. (8) पतितः पतितश्चैव, a variant in K. (9) B reads शैलमौञ्चरि. M reads द्विविधा शैलमौञ्चरि, which is gram. inc. (10) The portion commencing from this charaṇa and ending in श्रीधयेत्तु यवतः (ślokas 18--21) is not found in B and M. (11) K reads शिलानितु, which seems to be inc. [Cf. रस.स. Chap. II, vs. 110--111.] (12) K reads incompletely धातु. (13) K has गिरि-सानुजम्.

जत्वद्रिजं^१ गिरिः शैलः प्रोक्तस्वयानुकीर्तितः ॥ २० ॥

क्षारास्त्रगोजलैर्धातं^२ शुध्यते च शिलाजतु ।

अथवा गोघृतेनापि त्रिफलह्यार्द्रकद्रवैः ।

लोहपात्रे विनिक्षिप्य शोधयेत्तत्तु यत्नतः ॥ २१ ॥

शैलं विचूर्णयित्वा^३ तु धान्यान्नीपविषैर्विषैः^४ ।

पिण्डं बद्ध्वा तु विधिवत्^५ पातयेत्तपलं यथा^६ ॥ २२ ॥

॥ इति शैलशुद्धिः^७ ॥

गौरः श्वेतोऽरुणः कृष्णश्चपलस्तु प्रशस्यते ।

हेमाभश्चैव ताराभो विशेषाद्रसबन्धकः^८ ॥ २३ ॥

- (1) K reads जत्वद्रिज, which is incorrect. (2) This charana and the next five charanas are not found in B and M. [रस.स. reads “क्षारास्त्रगोजलैर्धातं शुध्यते च शिलाजतु । शिलाजतु च दुग्धेन त्रिफलामार्द्रकद्रवैः ॥” Chap. II. v. 117.] (3) विचूर्णयित्वा is gram. inc. The correct form is विचूर्णयित्वा, which, if adopted, destroys the metre. [This form of grammatical error is generally met with in the Purānas and Tantras. To avoid this error रस.स. reads शैलं तु चूर्णयित्वा तु, which creates tautology of तु. This śloka (22nd) nearly agrees with the text in रस.स. Chap. II. v. 148.] (4) K has an incorrect reading—धान्यान्नीपदकर्विषैः. (5) This charana is wanting in K. M reads कृत्वा instead of बद्ध्वा. (6) This charana is not found in K. M has पातयेत्तपलं यथा, which is unintelligible. [रस.स. reads तथा. Chap. II. v. 148.] (7) K reads इति शिलाजितशुद्धिः, which ought to be शिलाजतुशुद्धिः. (8) B reads रसबन्धनः. M reads रसबन्धनम्.

शेषी मध्यौ च लाक्षावत्^१ शीघ्रद्रावी तु निष्कली^२ ।

वङ्गवद्भवते^३ वङ्गी चपलस्तेन कीर्तितः^४ ॥ २४ ॥

वस्त्रेण बद्धा चपलं लङ्घयेद्यदि सागरम् ।

वस्त्रञ्च वेष्टयेत् सद्यः तेनासौ चपलः स्मृतः ॥ २५ ॥^५

सारयेत् पुटपाकेन चपलं गिरिमस्तके ।

देहबन्धं करोत्येव विशेषाद्भवन्धनम् ॥ २६ ॥

चपलश्चपलावेधं करोति घनवस्त्रलः ।

चपलो लेखनः स्निग्धो देहलोहकरो मतः ॥ २७ ॥

॥ इति चपलशुद्धिः ॥^६

मृत्तिका^७ गुडपाषाण-भेदतो रसकस्त्रिधा^८ ॥ २८ ॥

पीतसु मृत्तिकाकारो मृत्तिकारसको वरः^९ ।

- (1) B has शेषा मध्याय लाक्षावत्. M has शेषा मध्याय लाक्षाय, wherein the last term seems to be incorrect. (2) शीघ्रं द्रावास्तु निष्कलीः, a variant in B. K has शीघ्रद्रावीस्तु, which is inc. रसद्रावास्तु निष्कलीम्, a variant in M, wherein the last term is inc. (3) M reads नागवद्भवते. (4) The ślokas 23rd and 24th nearly agree with the texts in रस.स. Chap. II. vs. 143-144. (5) The 25th śloka is not found in B and M. (6) The 26th and the 27th ślokas with the portion— इति चपलशुद्धिः are not found in B and M. [The latter hemistich of the 27th śloka exactly agrees with the text in रस.स. Chap. II. v. 145.] (7) M reads मृत्तिका, which is inc. (8) B reads भेदको तो, which is not correct. M reads भेदको रसस्त्रिधा, which is a defective charana. [But रस.स. states two sorts of रसक. Vide Chap. II. v. 149.] (9) मृत्तिकारसतो वरम्, a variant in M, which is erroneous.

गुहामो मध्यमो ज्ञेयः पाषाणमः कनिष्ठकः^१ ॥ २८ ॥

कटुकालावुनिर्व्यासेनालोद्य^२ रसकं पचेत् ।

गुहो दोषविनिर्मुक्तः^३ पीतवर्णस्तु जायते^४ ॥ २९ ॥

किमत्र चित्रं रसकं^५ रसेन

रजस्वलायाः कुसुमेन^६ भावितम् ।

क्रमेण कृत्वा उरगेन^७ रश्चितं

करोति गुह्यं त्रिपुटेन^८ काञ्चनम् ॥ ३० ॥

क्षीयते नापि वङ्गस्थः सत्स्वरूपो महाबलः ॥ ३१ ॥^९

रसकं चूर्णयित्वा तु बद्धा वस्त्रे विचक्षणः ।

मूत्रे निधापयेत् स्त्रीणां सप्तरात्रं सुरेखरि ॥ ३२ ॥

पुष्पाणां रक्तपीतानां रसैः पत्रैश्च^{१०} भावयेत् ॥ ३३ ॥

-
- (1) K reads कनिष्ठकः. M reads कनिष्ठिकः. Both are incorrect.
 (2) B has निर्व्यासे चालोद्य. M has निर्व्यासे चालोद्या. Both are incorrect.
 (3) K reads दोषः विनिर्मुक्तः. M reads विनिर्मुक्तो. Both are gram. inc.
 (4) पीतवर्णस्तु जायते, a variant in K, which seems to be an error of the scribe. जायते पीतवर्णकः, a variant in M. [Vide रस.स. Chap. II. vs. 153-154.] (5) M reads रसको. [The term रसक is of both genders.]
 (6) M reads रजस्वलाया चतुर्जेन. (7) K reads तुरजेन. [Both उरज (lead) and तुरज (sulphur) are mentioned in रसचिन्तामणि, Chap. 3.]
 (8) M has त्र्यं पुटकेन. (9) This hemistich is not found in B and M. After this 32nd śloka we find चक्षुः in K only; hence we have not inserted it in the text. It appears to be redundant.
 (10) B reads पत्रैश्च, which is evidently an error of the scribe. K reads पित्तैश्च, which is also incorrect, as the पित्त of flowers is unusual.

चारैः खेईस्ताया चाब्धेः भावितं रसकं मुहुः ।
 खर्वालाद्यानिशा^१पथ्या भूलताधूमसंयुतम्^२ ॥ ३५ ॥
 मूकमूषागतं^३ धातं टङ्गणेन समन्वितम् ।
 सत्त्वं कुटिलसङ्काशं मुञ्चत्येव^४ न संशयः^५ ॥ ३६ ॥
 गोभदो रसकस्तुयं^६ चित्तिकिदो^७ रसोद्भवः ।
 खर्परो^८ नेत्ररोगारिः रौतिकताम्ररञ्जकः^९ ॥ ३७ ॥
 रसको रञ्जको रुचो वातघ्नत् श्लेष्मनाशनः^{१०} ।
 त्रिदोषघ्नस्तु तत्सत्त्वं नेत्रदोषविनाशनम्^{११} ॥ ३८ ॥
 ॥ इति रसकशुद्धिः^{१२} ॥
 कालकूट^{१३}विषं पीत्वा गरुडः सोढुमक्षमः ।

(1) B has खर्वालाद्या तथा, wherein the first term is not correct. K has तथा in lieu of निशा. M has ऊर्ष instead of खर्वा. [Vide रस.स. Chap. II.:v. 162, which mentions निशा.] (2) K reads संयुता, which is gram. inc. (3) B has गते. K has मूखा. M has एक in place of मूक. All the readings are inc. (4) Vide रस.स. Chap. II. v. 161, which says “वङ्गाभं पतितं सत्त्वं.” K reads मुञ्चत्येव. M reads मुञ्चत्येवं. (5) Cf. रस.स. Chap. II. v. 162. (6) M has an incomplete charana—रसन्तु.....त्य. (7) M reads भदो, which seems to be inc. (8) B has खर्परो. M has कर्परो. (9) K reads रतिकताम्ररञ्जकः. M reads रौतिकता चिरञ्जकः. (10) M reads नाशनी, which is not correct. [रस.स. states कफपित्तविनाशनः. Chap. II. v. 150.] (11) K reads नेत्ररोगविनाशनम्. M reads नेत्रदोषं हरन्ति च, which is gram. inc. (12) B has not इति. M reads रसशुद्धिः, which is not correct. (13) B reads कालकूटे.

सुधामपि तथावामत्^१ भुक्त आशीविषामृते^२ ।
 स्वयं विनिर्गते चक्षुः सखकोऽभूत् स कालिकः^३ ॥ ३९ ॥
 एकधा सखकस्तस्य^४ स्त्रीमूत्रे भावयेद्भजः^५ ।
 अश^६शोषितमध्ये वा दिनमेकं निधापयेत् ॥ ४० ॥
 तस्य चूर्णं महेशानि पादसौभाग्यसंयुतम्^७ ।
 करच्छतैलमध्यस्थं दिनमेकं निधापयेत्^८ ॥ ४१ ॥
 मध्यस्थमश्वमूषायाः^९ धमयेत् कोकिलाचयम्^{१०} ।
 इन्द्रगोपकसंकाशं^{११} सखं पतति शोभनम्^{१२} ॥ ४२ ॥
 एकधा सखकस्तस्मात्^{१३} धातो निपतितो भवेत् ।

- (1) B reads स्वधामामत्. K reads सुधां चारु. M reads सुधामविश्रुधामानं, which is unintelligible. We have kept चवामत्, though gram. incorrect, merely for the sake of metre. (2) प्रोक्तमासीविषामृते, a variant in B. भुक्तमासीविषामृते, a variant in K. प्रोक्तमाशीविषाहृते, a variant in M. [Vide रसरत्नसमुच्चय Chap. II. vs. 126-127.] (3) M reads सखामृतः. (4) एकधा सखकस्तस्य, a reading in K, which seems to be inc. M reads एकया instead of एकधा. (5) M reads द्रावयेद्भजः. (6) M has अर. (7) M has an incorrect reading—पादच्छतसायसंयुतम्. (8) Cf. रस.स. Chap. II. v. 133. (9) K has अश्वमूषायां, which is erroneous. M has मयकूषायां, which is absurd. रस.स. has अश्वमूषासमध्यस्थं. Chap. II. v. 134. (10) K reads आपयेत्. रस.स. reads also आपयेत् कोकिलचयम्. Chap. II. v. 134. (11) M has an absurd reading—वगोपकाशासा-काशा. रस.स. has इन्द्रगोपाकति चैव. (12) रस.स. reads भवति instead of पतति. Chap. II. v. 134. (13) K reads सखकस्तस्य. M reads एकधा सखकामध्ये.

कालिकारहितो रक्तः शिखिकांठ^१समाकृतिः ॥ ४३ ॥

सखो मयूरतुत्यं स्यात्^२ वङ्गिकत् कालनाशनः^३ ।

रसायने तु योग्यः स्याद्^४ वयस्तन्मकरो भवेत् ॥ ४४ ॥

सस्यकः शुद्धिमाप्नोति रक्तवर्गेण भावितः^५ ॥ ४५ ॥

॥ इति सस्यकशुद्धिः ॥

दरदस्त्रिविधः प्रोक्त^६श्चर्मरः शुकतुण्डकः^७ ।

हंसपादस्तृतीयः स्याद्^८ गुणवानुत्तरोत्तरः^९ ॥ ४६ ॥

चूणपारदभेदेन^{१०} द्विविधो दरदः पुनः ॥ ४७ ॥

(1) K has शिखिकांठ. M has शिखिकर्षि. But रस.स. has मयूरकण्ठसखायं. Chap. II. v. 127. (2) B has तुत्य स्याद्. K has तुत्य स्वा. M has तुर्धस्य. All the readings are gram. incorrect. (3) B reads कालनाशनः, which has no clear sense. K reads वङ्गिकवङ्गिनाशनः. (4) B and K have योग्य स्याद्. M has योग्यस्यद्. Both are gram. inc. (5) K and M read रसवर्गेण, which is evidently an error; because we find in रस.स. रक्तवर्गेण, which is supported by the MS. B. M has भावितम्, which is gram. erroneous. [Vide रस.स. Chap. II. v. 130.] (6) दरदस्त्रिविधो रक्त, a variant in B and M. (7) B has चर्मरगुकदडकः. M has चर्मरिभः शुकदडकः. (8) B and M read हंसपादस्तु छेपः स्यात्. [रस.स. reads हंसपाकः. Vide Chap. III. v. 139.] (9) All the MSS. have उत्तरोत्तरम्; but since दरद is written in the masculine gender, it ought to have an adjective in the same gender. (10) K reads द्विविधिः. M reads द्वारदः. Both are inc.

गोमांशे माहिषे मूत्रे^१ दध्मसतिलतैलयोः^२ ।
 एकैकं त्रिदिनं पक्त्वा त्रिस्त्रिपित्तेन भावयेत् ॥ ४८ ॥
 दरदं पातनायन्त्रे^३ पातयेत् सलिलाग्रये^४ ।
 सत्त्वं तु सूतसंकाशं^५ जायते नात्र संशयः^६ ॥ ४९ ॥
 लघुकन्दरदो म्लेच्छो^७ हिङ्गुलं चूर्णपारदम्^८ ।
 मखिरामजमस्यैव^९ नाम चर्मरगन्धिकम्^{१०} ॥ ५० ॥
 तित्तोष्णं हिङ्गुलं दिव्यं^{११} रसगन्धकसम्भवम्^{१२} ।
 लोहकुष्ठहरं दिव्यं^{१३}-बलमेघाम्बिदोपनम् ॥ ५१ ॥

- (1) The portion commencing from this charaṇa and ending in घृताक्तकर्पटीपरि (48—70) is wanting in K. (2) दध्मं सतिलतैलयोः, a variant in M, which seems to be incorrect. (3) M has दरदः पातयेत् पात्रे, wherein the first term is gram. inc. [For पातनायन्त्रं vide रस.स. Chap. IX. vs. 6—8.] (4) The term पातयेत् is wanting in B, which reads सलिलाग्रया. M reads सलिलाग्रयः. But as we see in रस.स., which nearly agrees with this śloka, the term अलाग्रये, we have adopted the above reading as correct one. [Vide Chap. III. v. 144.] (5) सत्त्वं सूतसंकाशं, a variant in M. [रस.स. reads तत्सत्त्वं सूतसंकाशं. Chap. III. v. 144.] (6) रस.स. reads पातयेन्नात्र संशयः. [Chap. III. v. 144.] (7) M has an incorrect and incomplete reading—लघुकन्दरदो म्लेच्छेन. (8) B reads चूर्णपारदम्. M reads पृथ्वीपारदम्. (9) मखिरामजकरंदसेव, a variant in B. मखिकामाकरं सैव, a variant in M. Both the readings seem to be inc. (10) B reads नामा. M reads नामा चर्मरगन्धिकम्. (11) M reads दिव्यं. (12) M reads संभवत्, which is not correct. (13) B has लोहकुष्ठहरं दिव्यं. M has दीका, which has no sense.

किमत्र चित्रं दरदः कुभावितः

चोरिच भेषा बहुभोऽवर्गैः ।

सितं सुवर्णं बहुवर्णतापितं

करोति साचाहरकुटुमप्रमम् ॥^१ ५२ ॥

॥ इति दरदशुद्धिः ॥

वञ्जीकशिखराकारं मङ्गे नीलोत्पलयति ।

घृष्टन्तु गैरिकच्छायं^२ स्रोतोजं सुरवन्दितं^३ ॥ ५३ ॥

गोशकद्रसमूत्रेषु घृतचौद्रवससु च ।

भावितं बहुशस्तस्य चिप्रं वप्राति सूतकम्^४ ॥ ५४ ॥

॥ इति स्रोतोऽञ्जनशुद्धिः ॥^५

॥ इत्यष्टमहारशुद्धिः ॥^६

एवं महारसाः^७ प्रोक्ताः ऋक्षुष्वोपरसान्^८ प्रिये ॥ ५५ ॥

(1) M reads बहुवर्णभावितं. This śloka agrees with the text in रस.स. except the term सितं, which is एवं. [Chap. III. v. 143.] (2) घृष्टन्तु गैरिकच्छायं,—an incorrect variant in M. (3) M reads स्रोतोऽञ्ज, which is evidently an error. This śloka agrees with the text in रस.स. except the last term, which is सचवदुव. (4) Cf. रस.स. Chap. III. v. 107. (5) This portion is wanting in M. (6) This portion is not found in M. (7) B reads महारसा (without विशर्ग), which is inc. (8) M has ऋक्षुष्वेव रसान्, which is gram. inc. [The verb ऋक्षुष्व is gram. inc. The correct form is ऋक्षु. This sort of error is generally seen in the Purāṇas and Tantras. For a similar grammatical anomaly vide ante page 100, note 3.]

गन्धकस्तालकः^१ शिला सौराष्ट्री खग^२गैरिकम् ।
 राजावर्त्तश्च^३ कङ्कुष्ठम्^४ चष्टा^५ उपरसाः स्मृताः^६ ॥ ५६ ॥
 श्वेतद्वीपे पुरा देवि सर्व्वरत्नविभूषिते ।
 सर्व्वकाममये रम्ये तीरे क्षीरपयोनिधेः^७ ॥ ५७ ॥
 विद्याधरीभिर्मुख्याभिरङ्गनाभिश्च योषिते ।^८
 सिद्धाङ्गनाभिस्त्रिष्टाभिस्तथैवाप्सरसां गणैः ॥ ५८ ॥
 देवाङ्गनाभिरन्याभिः क्रोडिताभिः पुरा प्रिये ।
 गीतनृत्यैर्विचित्रैश्च वाद्यैर्नानाविधैस्तथा ॥ ५९ ॥
 एवं^९ संक्रोडमानायास्तवाभूत् प्रसृतं^{१०} रजः ।
 तद्रजोऽतीव सुश्रोणि^{११} सुगन्धि सुमनोहरम्^{१२} ॥ ६० ॥
 रजसश्चातिबाहुल्यात् वासस्ते रक्ततां^{१३} ययौ ।
 तत्र त्यक्त्वा तु तद्वासः^{१४} सुस्नाता^{१५} क्षीरसागरे ॥ ६१ ॥

-
- (1) B reads here मन्धकं तालकं. But it writes afterwards मन्धकः and तालकः. (2) M reads खर here ; but we see afterwards in B and M काशीग्रं instead of खग or खर. [Vide śloka 81.] (3) B and M read at first राजावर्त्त, but afterwards राजावर्त्त.. (4) B reads कङ्कुष्ट.
 (5) B has महा, which is grammatically inc. (6) B reads प्रिये.
 (7) B has पयोनिधे (without विसर्ग), which is incorrect. (8) This hemistich and the next three are not found in M. (9) M reads बहु.
 (10) B reads प्रसृतं, which is neither accurate nor metrical.
 (11) M has सुश्रोणि, which is gram. inc. (12) B reads सुमनोहरम्.
 (13) B reads पक्ततां. (14) B has तद्वस्त्र. (15) M reads तद्वस्त्रि.

वृता^१ देवाङ्गनाभिस्त्वं सुरैश्चापि पुरं^२ गता ।
 जग्मिभिस्ते रजोवस्त्रं^३ नीतं मध्ये^४ पयोनिधेः ॥ ६२ ॥
 एवं ते शोणितं भद्रे प्रविष्टं क्षीरसागरे ।
 क्षीराब्धिमशने चैतदमृतेन सहोत्थितम् ।
 निजगन्धेन तान् सर्वान् हर्षयद्देवदानवान्^५ ॥ ६३ ॥
 ततो देवगणैरुक्तं^६ गन्धकास्थो भवत्वयम् ॥ ६४ ॥
 रसस्य बन्धनार्थाय जारणाय^७ भवत्वयम् ।
 ये गुणाः पारदे प्रोक्ता^८स्ते चैवान्न भवन्त्विति ॥ ६५ ॥
 इति देवगणैः प्रीतैः पुरा प्रोक्तं सुरैस्त्वरि ।
 तेनायं गन्धको नाम विख्यातः क्षितिमण्डले ॥ ६६ ॥
 स चापि त्रिविधो देवि शुकचञ्चुनिभो वरः ।
 मध्यमः पीतवर्णः स्याच्छुक्लवर्णोऽधमः प्रिये ॥ ६७ ॥
 करञ्चैरण्डतैलेन द्रावयित्वाजदुग्धके^९ ।
 सिञ्चेदुत्तनिर्यासे^{१०} त्रीन् वारास्तं^{११} पृथक् पृथक् ॥ ६८ ॥

- (1) B reads वृता, which is not accurate. (2) B has सुरैराप्तु पुरा, which has no sense. (3) सर्वशोभिस्तद्रजोवस्त्रं, a variant in M. (4) This term is wanting in M. (5) Both B and M read सर्व-दानवान्, which creates tautology. (6) M has देवगणैरुक्तं, which appears to be incorrect. (7) M reads जारणार्थाय. (8) B has पारदैः प्रोक्ताः, which is gram. inc. M has पारदेऽप्युक्ताः. (9) द्रावयित्वा च दुग्धकेः, a variant in M. (10) M reads सिञ्चेदुत्तनिर्यासेः, wherein the middle term seems to be inaccurate. (11) Both B and M read त्रीन् वारास्तं, which is gram. inc.

ज्वालिनीवीजचूर्णेन मस्यपित्तैश्च भावयेत् ।

शृङ्गाश्यासा वा सप्ताहं भावितः चालितोऽश्यासा¹ ॥ ६८ ॥

तापितो बदराङ्गारैः² घृताक्ते सोहभाजने ।

भावर्त्तितश्च शृङ्गानौ घृताक्त³कर्पटोपरि ॥ ७० ॥

क्षिप्रं शृङ्गस्य निर्यासे⁴ चालितो गन्धको हितः⁵ ॥ ७१ ॥

गन्धको हि स्वभावेन रसरूपः⁶ स्वरूपतः ।

गन्धकं शोधयेत् क्षीरे⁷ शृङ्गवेररसे तथा⁸ ॥ ७२ ॥

रसे च⁹ शृङ्गराजस्य निम्बुकस्य रसे तथा¹⁰ ।

शोधितः सप्तवाराणि¹¹ गन्धको जायतेऽमलः¹² ॥ ७३ ॥

॥ इति¹³ गन्धकशुद्धिः ॥

तालकः पटलः पिण्डो द्विधा तत्राद्य उत्तमः ।

कुष्माण्डे तु शतं¹⁴ वारान् तालकं खेदयेद्बुधः ॥ ७४ ॥

-
- (1) B has भावित चालिताश्यासा. M has भावित चालिताश्यासा. Both the readings seem to be inaccurate. (2) तापीतयदराङ्गारैः, a variant in M, which is evidently an error of the scribe. (3) M reads घृताक्ते, (4) निक्षिप्य शृङ्गनिर्यासे, a variant in K. M reads शृङ्गस्य सारेण. (5) M reads हितम्, which is grammatically inc., being an adjective to गन्धकः. (6) B reads रसः रूपः, which is not correct. (7) M has क्षीरे. (8) K has शृङ्गवेररसे तथा. M has शृङ्गवेररसे तथा. (9) K reads रसं, which is inc. (10) निम्बकस्य रसे तथा, a variant in K. निम्बकस्य रसे तथा, a variant in M. (11) All the texts have this reading, which is not authorised by any lexicon. The correct form is सप्तवारान्. (12) M reads गन्धको निर्मलो भवेत्. (13) This term is wanting in B. (14) M read --- which is gram. inc.

सुक्चीरकटुकालानु^१-रसवीः सप्तधा पृथक् ।
 तिलसर्षपशियूनि लाक्षा च सवचं गुडः^२ ।
 टह्णं च युतैर्छतैः^३ तालकं भूधरे द्रवेत्^४ ॥ ७५ ॥
 व्याधिघातफलचारं^५ मधु^६कुषाण्डकं तथा ।
 द्रवैः^७ पुनर्नवोद्भूतैः सप्ताहं मर्दयेद्बुधः ॥ ७६ ॥
 दत्त्वा पादांशकं^८ सर्व्वं ततः पातनयन्त्रके ।
 दद्यात् पुटं गजाकारं^९ पतेत् सत्त्वं सुतालकात्^{१०} ॥ ७७ ॥
 ॥ इति तालकशुद्धिः ॥^{११}
 रक्ता शिला^{१२} तु गोमांसे लुङ्गान्त्रेण विपाचिता^{१३} ।
 (त्रिपुष्पेण पृथग्भाव्या शिला तालकवद्भवेत् ।)^{१४}

-
- (1) B has सुक्चीरकरंदुकालानु, which is unintelligible, as well as defective in metre. K has सुक्चीरकटुकी. M has सुक्चीरकटुकालानु.
 (2) M has गुडम्. (3) B reads युत छते, which is gram. incorrect. M reads युतं छतैः. (4) K reads धमेत्. M reads द्रवत्, which is inc.
 (5) व्याधिघातफलचार, a variant in B. व्याघ्रीघृतफलचार, a variant in K. M has an incomplete charapa—व्याधिघातप...रञ्ज. (6) B reads मधु. M has not this term. (7) B reads द्रवैः. (8) M reads पादात् क्रमं. (9) M reads गजकाद्यान्. (10) पतेत् सर्व्वं सुतालकम्, a variant in M. (11) This is wanting in B and M.
 (12) K reads रक्तां शिलां, which seems to be gram. inc. (13) भङ्गास्त्रे च विपाचिता, a variant in B. लुङ्गान्त्रेण तु पाचिते, a variant in K. लुङ्गान्त्रेण विपाचितम्, a variant in M. The last two readings are gram. incorrect.
 (14) This hemistich is found only in M

तां रक्तपीतपुष्पाणां रसेः पित्तैश्च भावयेत् ॥ ७८ ॥

॥ इति शिलाशुद्धिः ॥¹

सिता कृष्णा च सौराष्ट्रो चूर्णखण्डाम्बिका च सा² ॥ ७९ ॥
गोपित्तेन³ शतं वारान् सौराष्ट्रं भावयेत्ततः ।

धमित्वा पातयेत् सत्त्वं कामणं चातिगुह्यकम् ॥ ८० ॥

॥ इति सौराष्ट्रीशुद्धिः ॥⁴

काशीसं त्रिविधं शुक्लं⁵ कृष्णं पीतमिति प्रिये ॥ ८१ ॥

काशीसं चूर्णयित्वा तु कासमर्हरसेन च ।

राजकोशातकीतोयैः⁶ पित्तैश्च⁷ परिभावयेत् ॥ ८२ ॥

॥ इति काशीसशुद्धिः ॥⁸

गैरिकं त्रिविधं रक्तहेमकेवलभेदतः⁹ ।

रक्तवर्गरसकाथपित्तै¹⁰स्तद्भावयेत् पृथक् ॥ ८३ ॥

अर्धेन क्रमयोगेन गैरिकं विमलं धमेत्¹¹ ।

क्रमात् सितञ्च¹² रक्तञ्च सत्त्वं पतति शोभनम् ॥ ८४ ॥

॥ इति गैरिकशुद्धिः ॥¹³

(1) This is wanting in B and M. K has इति मनःशिलाशुद्धिः ॥

(2) M reads चूर्णिते सात्मिकाचसा, which is unintelligible. (3) M has गोपित्तेन, which is inc. (4) This is wanting in B and M. (5) K has काशीसं त्रिविधं शुक्लं. M has काशीसन्तुष्टौ.....शुक्लं. Both are incomplete.

(6) K reads कोशातकी, M reads तोयै. (7) M reads पित्तैश्च. (8) This is wanting in B and M. (9) हेमार्धे सितभेदतः, a variant in M.

(10) M reads कित्तै, which is inc. (11) K reads भवेत्. (12) M reads पीतञ्च. (13) This is wanting in B and M.

राजावर्त्तो द्विधा देवि गुलिका^१चूर्णभेदतः ॥ ८५ ॥
 तच्चूर्णं देवदेवेशि महिषीक्षीरसंयुतम्^२ ।
 विपचेदायसे पात्रे गोघृतेन विमिश्रितम्^३ ॥ ८६ ॥
 तच्चूर्णितं सुरेशानि^४ कुनटीघृतमिश्रितम्^५ ।
 सौभाग्यपञ्चगव्येन पिण्डीबद्धं तु^६ कारयेत् ।
 धमितं खादिराङ्गारैः^७ सत्त्वं मुञ्चति शोभनम् ॥ ८७ ॥

॥ इति राजावर्त्तशुद्धिः ॥^८

कङ्कुष्ठं विद्रुमच्छायं^९ तच्च सत्त्वमयं प्रिये^{१०} ॥ ८८ ॥

॥ इति कङ्कुष्ठम् ॥

सूर्यावर्त्तोदककणा-वङ्गिशिग्रुशिफारसैः^{११} ।

कदली^{१२}कन्दसारैः 'बन्ध्याकोशातकीरसैः^{१३} ॥ ८९ ॥

-
- (1) K reads गुटिका. (2) K reads मिश्रित. (3) M reads संमिश्रितम्. (4) M has महेशानि. (5) B reads कुनटि. K reads संयुतम्. M reads कुनदौ, which appears to be the error of the scribe. (6) B reads पिण्डीबद्धं तु. K reads पिण्डीबद्धं तु. M reads पिण्डीबद्धम्. (7) धमितः खादिराङ्गारैः, a variant in B. K reads धमितं. M reads धमितः. (8) This is wanting in B and M. We find the 84th śloka in all the MSS. after इति राजावर्त्तशुद्धिः ; but looking at the context, we placed the same after the 83rd śloka. (9) M reads विद्रुमच्छायां, which is gram. inc. (10) B reads यच्च. K reads सत्त्वं तु यत्प्रिये. (11) B has वङ्गिशिग्रु. K has नवसीय. M has शिवारसैः. (12) K reads कदली. (13) K reads कोशातकी, which seems to be incorrect.

काकमाची^१ देवदाली^२-वज्रकन्दरसैस्तथा^३ ।
 एभिर्व्यस्तैः^४ समस्तैर्वा चारान्त्रेहसैन्धवैः ।
 महारसाद्योपरसाः शुद्धिमायान्ति भाविताः ॥ ८० ॥
 लाक्षालवणसौभाग्य-धूमसार^५कटुत्रयम् ।
 शिग्रुमूल^६-मधूच्छिष्टं पथ्यागुग्गुलुधातवः^७ ॥ ८१ ॥
 सर्जिकासर्जनिर्यास^८-पिण्याकोर्णसमन्वितम्^९ ।
 पारावतमलक्षुद्रमत्स्यद्रावकपञ्चकम्^{१०} ॥ ८२ ॥
 तिलसर्षपगोधूम-माषनिष्पावचिकसम्^{११} ।
 छागक्षीरेण^{१२} संयुक्तं वज्रपिण्डी तु कीर्त्तिता^{१३} ॥ ८३ ॥
 अनया वज्रपिण्डा तु पञ्च^{१४}माहिषयुक्तया ।
 महारसा मोदितासु पञ्चगव्येन भाविताः ॥ ८४ ॥
 कोष्ठे^{१५} खराम्निना धाताः^{१६} सत्त्व' मुञ्चन्ति^{१७} सुव्रते ।

- (1) K has काचूमाचि, which appears to be incorrect. (2) M reads देवदाली. (3) B and M have रसेन च. (4) M reads एभिलैश्च. (5) M reads धूमसार. (6) K reads शिग्रुमूल. M reads शिग्रुमूलं. (7) पथ्या गुग्गुलुधातवः, a variant in B, wherein the first term is incorrect. M reads सर्जिकम् instead of धातवः. (8) B has सर्जनिर्यास. M has सर्वनिर्यासपिण्याको. (9) पिण्याकोर्णसमन्विता, a variant in K. M has an incomplete charaṇa—नागसमन्वितम्. (10) B reads पञ्चमं. (11) M has निष्पावचिकसः. (12) K reads छागौ-क्षीरेण. (13) वज्रपिण्डी तु कीर्त्तिताः, an incorrect variant in K. वज्रपिण्डीति कीर्त्तिताः, a variant in M, wherein the last term is gram. inc. (14) M reads फल. (15) K reads काश. M reads काष्ठ. (16) B and M read धात. (17) K and M read मुञ्चति.

इवं शिलाभ्यो जीवेभ्यो मृद्भ्यः सच्चं प्रजायते^१ ॥ ८५ ॥

॥ इत्युपरसा अष्टौ ॥^२

एवं चोपरसाः प्रोक्ताः शृणु^३ लोहान्यतः परम् ॥ ८६ ॥

सुवर्णं रजतं ताम्रं तीक्ष्णं वङ्गं भुजङ्गमम्^४ ।

लोहन्तु^५ षड्विधं तच्च यथा पूर्वं तदक्षयम् ॥ ८७ ॥

तत्रादितः सुरेशानि सारं लोहद्वयं स्मृतम्^६ ।

साधारणे तीक्ष्णशुल्के^७ वङ्गनागौ^८ तु पूतिकौ^९ ॥ ८८ ॥

रसजं^{१०} क्षेत्रजं चैव लोहसंकरजं^{११} तथा ।

त्रिविधं^{१२} जायते हेम चतुर्थं नोपलभ्यते ॥ ८९ ॥

रक्ताभं पीतवर्णं च द्विविधं^{१३} देवि काञ्चनम् ।

दाहे^{१४} रक्तं सितं कृदे निकषे^{१५} कुङ्कुमप्रभम् ॥ ९० ॥

सगौरवं मृदु^{१६} स्निग्धं तार^{१७} शुल्कविवर्जितम् ।

(1) B reads प्रदापयत्. M reads प्रतापयत्. (2) This is wanting in B and M. (3) M reads तृण, which is incorrect. (4) ताक्ष्णा वङ्गभुजङ्गमाः, a variant in K. तीक्ष्णवर्णं तु वङ्गमा, an incorrect variant in M. [The term नाग=भुजङ्गम=शौष.] (5) तु is wanting in K. (6) K reads मतं. (7) B reads तीक्ष्णशुल्के. K reads साधारणे, which is gram. inc. (8) M reads नागवङ्गी. (9) B has पूतिकौ. K has यूनिकौ. M has पीतिकौ. We have adopted the above reading after collating all the texts. (10) M reads रसक. (11) M has साहसहरजौ, which is gram. inc. (12) M reads त्रिविधो, which is not gram. correct. (13) M has विविधं. (14) M reads दाहे. (15) K reads निकषे. (16) B has गुरु, which seems to be a tautology. (17) B reads शशि.

हेम षोडशवर्णाकां शस्यते देहलोहयोः ॥ १०१ ॥

मृत्तिका^१ मातुलुङ्गाक्षैः^२ पञ्चवासरभाविता^३ ।

सभस्मलवणा^४ हेम शोधयेत् पुटपाकतः ॥ १०२ ॥

शुक्लञ्च तारकृष्णञ्च^५ द्विविधं रजतं प्रिये ।

गुरु स्निग्धं मृदु श्वेतं तारमुत्तममिष्यते ॥ १०३ ॥

नागेन क्षारराजेन द्रावितं शुद्धिमिच्छति ।

तारं त्रिवारं निक्षिप्तं पिशाची^६तैलमध्यतः ॥ १०४ ॥

ताम्रं च द्विविधं प्रोक्तं रक्त^७ कृष्णं सुरेश्वरि^८ ।

घनघातसहं स्निग्धं^९ रक्तपत्रं^{१०} मृदूत्तमम्^{११} ॥ १०५ ॥

सुहृत्कक्षीरलवण^{१२}-क्षाराम्लपरिलेपितम्^{१३} ।

ताम्रपत्रं च निर्गुण्डी-रसमध्ये तु ढालयेत्^{१४} ॥ १०६ ॥

- (1) M reads मृत्तिका, which is gram inc. (2) B has मातु-
शुङ्गाक्षै, which is incorrect. (3) K reads पञ्चवार सुभावित. M reads
पञ्चवासरभाविताम्, which is gram. incorrect. (4) M has सभस्मलवणे,
which is not correct. (5) B reads तापकृष्णञ्च. K reads तायकृष्णञ्च.
(6) B has पिश्याी, which is unintelligible. (7) रक्त is wanting
in B, thus destroying the metre. (8) K reads सुरेश्वरि, which is a
palpable error of the scribe. (9) घनघातसहस्रिग्ध, a variant in K.
घनघातसहस्रिग्ध, a variant in M, wherein घात seems to be inc. (10) K
reads रक्तपीत. M reads रक्तपत्रं. (11) Both B and K read मृदूत्तमम्,
which is inc. (12) B reads क्षारलवण. The letter क after सुहृत् is
wanting in M. (13) K reads यरिदेवितं. M reads चिरलेपितम्.
(14) निर्गुण्डीरसमध्येन ढालयेत्, a variant in M. .

रोहणं वाजरं चैव^१ तृतीयं च पडालकम्^२ ।
इति तीक्ष्णं त्रिधा तच्च कान्त^३लोहमिति स्मृतम् ॥ १०७ ॥
गौलं कृष्णमिति स्निग्धं^४ सूक्ष्मधारमयः^५ शुभम् ।
गुडूची^६ हंसपादौ च नक्तमालः^७ फलत्रयम्^८ ॥ १०८ ॥
गोपालकी^९ गोरसानं^{१०} तुम्बुरुलीहनिघ्नकः^{११} ।
एषां रसे ढालयेत्तत्^{१२} गिरिदोषनिवृत्तये ॥ १०९ ॥
त्रपु च^{१३} द्विविधं ज्ञेयं श्वेत^{१४}कृष्णविभेदतः ।
श्वेतं^{१५} लघु मृदु स्निग्ध-मुत्तमं वङ्गमुच्यते ॥ ११० ॥
नागस्त्वेकविधो^{१६} देवि शोघ्रद्रावी^{१७} मृदुर्गुरुः ॥ १११ ॥
महिषस्यास्थिचूर्णेन वापात्तन्मूत्रसेचनात् ।
वङ्गं शुद्धं भवेत्तद्वत्^{१८} नागो नागास्थिमूत्रतः^{१९} ॥ ११२ ॥

-
- (1) M reads राजक चैव. (2) M reads पटालकम्. (3) B reads कार्ती. M reads काशी. (4) गौल कृष्णं त्वतिस्निग्ध, a variant in K. (5) K has सूक्ष्मधारमय. M has सूक्ष्मधारमधु. The terms मय and मधु are not correct. (6) B reads गुडची. M reads गन्ची. (7) B and K read नक्तमाला. M reads नक्तमाल. (8) M has फलत्रयम्, which seems to be the error of the scribe. (9) B reads गोपालिकी. K reads सेफालिका. (10) All the texts read गोरसानां, wherein the sixth case-ending cannot be accounted for. (11) K has तुम्बुरुलीहनिघ्नकः. M has तुम्बुरुलीहनिघ्नकम्. (12) M reads ढालयेत्तत्. (13) K reads त्रपुश्च. (14) B and M read सित. (15) K reads सितं. (16) M has नागमेकविध. (17) K reads शौघ्रद्रावि. (18) K reads भवेद्द्रौ. M reads भवेत्तत्. (19) The term नागो is wanting in B. K has वापास्थिमूत्रतः, which is incomplete as well as incorrect.

गौरीफलानि^१ क्षुरको रजनी तुम्बुरुणि च^२ ।

कुवेराक्षस्य वीजानि मल्लिकायाश्च सुन्दरि ॥ ११३ ॥

पलाशशुष्कापामार्ग^३-चारस्रुक्क्षीरयोगतः^४ ।

सप्तधा परिवापेन शोधयन्ति भुजङ्गमम्^५ ॥ ११४ ॥

स्रुही^६क्षीरसमायोगात् वङ्ग^७ चावापयेत्ततः ॥ ११५ ॥

स्रुह्यर्कक्षीरहलिनो-कञ्चुकी^८कन्दचित्रकैः ।

गुञ्जाकरञ्जधुर्त्तूर^९-हयगन्धाङ्घ्रितालकैः^{१०} ॥ ११६ ॥

नक्तमालेङ्गुदोशक^{११}-वारुणीमूलसंयुतैः ।

पिष्टैर्माहिषतक्त्रे तु^{१२} सप्तरात्रोषितैस्ततः ।

निषेकः सर्व्वलोहानां मलं हन्ति न संशयः^{१३} ॥ ११७ ॥

देवदालोफलरजः-स्वरसैर्भावितं मुहुः ।

-
- (1) B has गौरीफलानि. M has गौरीखलनी. Both the readings seem to be incorrect. (2) रजनि तु कुरुणि च, an incorrect variant in K. M reads रजनी instead of रजनी. (3) पलाश शुष्क्यामार्ग, a variant in B, which seems to be erroneous. (4) चारस्रुक्क्षीरयोगतः, a variant in K, which destroys the metre. (5) M reads भुजङ्गमाः, which is gram. incorrect. (6) B reads ऊक्. M reads पुञ्जी. Both are unintelligible. (7) M reads पाक. (8) K has कञ्चुकी, which appears to be the error of the scribe. (9) B reads धर्त्तूर. K reads धर्त्तूर. M reads धुधूर. (10) B has तालकैः. K has वि instead of हि, which is not correct. (11) K reads नक्तमाला-गुदीशक, which is gram. inc. M reads वज्र instead of शक. (12) M reads तक्त्रे. (13) M reads निषेकतः, which is a tautology. °

द्रावयेत् कनकं वापात्^१ भूयो न^२ कठिनं भवेत् ॥ ११८ ॥

अखिलानि च सत्त्वानि^३ द्रावयेत्तत्रभावतः^४ ॥ ११९ ॥

समांशं सुरगोपस्य सुरदात्याश्च^५ यद्भजः ।

आवापात् कुरुते देवि कनकं जलसन्निभम् ॥ १२० ॥

मण्डूकास्थिवसाटङ्क-हयलालेन्द्रगोपकैः^६ ।

प्रतिवापेन कनकं सुचिरं तिष्ठति द्रुतम्^७ ॥ १२१ ॥

त्रिःसप्तकत्वो^८ गोमूत्रे ज्वालिनोभस्म^९गालितम् ।

शोषयेत्तस्य वापेन तीक्ष्णं मूषागतं^{१०} द्रवेत् ॥ १२२ ॥

त्रिःसप्तकत्वो^{११} निचुल-भस्मना भावितेन तु^{१२} ।

केतक्यास्तु रसैस्तीक्ष्णम्^{१३} आवापाद्भवतां व्रजेत् ॥ १२३ ॥

पक्वधात्रोफलरसं शङ्खे^{१४} सप्ताहभावितम् ।

-
- (1) K reads वापि. (2) M reads भूयेन, which is gram. inc.
 (3) अखिलानि च सत्त्वानि, an incomplete variant in B. K reads सत्त्वानि.
 अखिलाश्च च सत्त्वानि, an incorrect variant in M. (4) B has an in-
 complete charaṇa—द्रावयेत् प्रयवतः. K has द्रावयेत्तत्रयवतः. (5) M reads
 सुरदाराश्च यद्भजः, which is incorrect. (6) K reads गोपकैः. M reads
 हल्ललालेन्द्रगोपकैः, which is unintelligible. (7) B has an incomplete
 charaṇa—सुचिरं तिष्ठति द्रुतम्. (8) B reads त्रिःसप्तकत्वा. K and M read
 त्रिसप्तकत्वो. Both are gram. inc. (9) K reads ज्वालनि. M reads
 ज्वालिनोपत्र. (10) K has मूषागतं, which is inc. [Vide p. 39, note
 (11)]. (11) All the MSS. read त्रिसप्तकत्वो, which is grammatically
 erroneous. (12) K reads विस्तृतेन तु. (13) B reads रसैस्तीक्ष्णम्.
 K reads केतक्यास्तु सुरसैस्तीक्ष्णा. Both are gram. inc. (14) B reads
 संखे.

पुनः कञ्चुकितोयेन^१ भावितं सप्त^२वासरम् ॥ १२४ ॥
 शरावयुगलान्तःस्थं^३ सुदृढं परिधामितम्^४ ।
 तत्तीक्ष्णचूर्णं^५ देवेशि रसरूपं प्रजायते ॥ १२५ ॥
 तालकं गन्धपाषाणं^६-शिलामाक्षिकगैरिकम् ।
 काशीसं खण्डसौराष्ट्रौ^७-तुल्यमभ्रकमेव च ॥ १२६ ॥
 श्वशृगालतरचूर्णं^८ कुक्कुटस्य मलं^९ तथा ।
 मयूरगृध्रमाज्जार-विष्टा च समभागकम्^{१०} ॥ १२७ ॥
 भावयेत्त्रिः^{११} स्रुहीक्षोरै^{१२} देवदाली^{१३} रसेन च ।
 तत्कल्कं^{१४} मष्टमांशेन लोहपात्राणि^{१५} लेपयेत् ॥ १२८ ॥
 धमे द्रुतं भवेत्लोहमेतरेव निषेचयेत्^{१६} ।

- (1) K reads कचुकौ. M reads पान in place of पुनः, which is inc.
- (2) M reads भावितस्मत्. (3) शरावयुगलस्य च, a variant in B. शराव-
युगलस्य च, a variant in K. Both the readings seem to be incorrect.
- (4) B reads erroneously—परिधावापित. M reads परिधामितः. (5) K
has तीक्ष्णचूर्णानि, which is not gram. correct. (6) B and K read
गन्धपाषाणं, which is not correct, as the term is in masculine gender. M
reads तालगन्धकपाषाण, which is not accurate. (7) M has काशीसं
खण्डसौराष्ट्र. (8) M reads श्वशृगालखरीद्राणां. (9) B and K
have मलमया. (10) B and K read समभागिकम्. (11) B
reads भावय त्रिः. K reads भावये त्रिः. M reads भावयेत्तु. The first two
readings are incorrect, and the last is incomplete. (12) M reads
स्रुहीक्षोरैः. (13) M reads देवदाली. (14) M has तत्कल्क, which
seems to be inc. (15) B and M read लोहपात्राणि. (16) एतै-
रेतन्निषेचयेत्, an incorrect variant in K.

अङ्गोलस्य तु मूलानि काष्ठीकेन प्रपंथयत् ।
 लोहलेपं ततो दद्याद्-अग्निस्थं धारयेत्^२ प्रिये ॥ १२६ ॥
 पुनर्लेपं ततो दद्यात् परिच्छिन्ना^३रसेन तु ।
 मत्स्यपित्तेन^४ देवेशि वङ्गिस्थं धारयेत् प्रिये ॥ १२७ ॥
 पुनर्लेपं प्रकुर्वीत लाङ्गलीकन्दसम्भवम् ।
 त्रिभिलेपैर्द्रुतं^५ लोहं निर्मलं स्वच्छवारिवत्^६ ॥ १२८ ॥
 चूर्णितं देवि कूर्मास्थि मेषशृङ्गं शिलाजतु^७ ।
 कुरुते प्रतिवापेन बलवज्जलवत् स्थिरम्^८ ॥ १२९ ॥
 अर्कापामार्गमुसलो^९ निचुलं चित्रकं तथा ।
 कदलो पीतकौ दाली^{१०} चारमेषां तु साधयेत् ॥ १३० ॥
 गालयेन्माहिषे मूत्रे षड्वारान्^{११} सुरवन्दित ।
 आवापाद्वावयेदेतदभ्रसत्त्वादिजं^{१२} रजः ॥ १३१ ॥
 दन्तीदन्तो^{१३} विशेषेण द्रावयेत् सलिलं यथा ॥ १३२ ॥

- (1) This hemistich is wanting in K. (2) M reads धामयेत्
 (3) B reads परिच्छिन्न. (4) B and M have मत्स्यपित्तञ्च. (5) M
 reads त्रिभिलेप द्रुत, which is not gram. correct. (6) B reads स्व.च्छ
 वारिवत्, which is an error of the scribe. (7) K has शिलाजित्,
 which seems to be erroneous (8) B reads कांक्षीर जलवत् स्थिरम्.
 M reads कांस्यपात्र व्यषास्यतम्. (9) M reads कदली, which is incorrect,
 as the very same word is mentioned afterwards. (10) M reads
 कदल्यपीतकौ माली. (11) M reads चत्वारः, which seems to be gram.
 inc. (12) K has अभ्रसत्त्वादिक् M has अभ्रसत्त्व. रजः. (13) K
 has दन्तीदन्त (without त्रिसर्ग). M has दन्तादन्ता.

रसेनीत्तरवारुष्याः^१ प्लुतं वैक्रान्तजं रजः^२ ।

प्रतिवापेन^३ लोहानि द्रावयेत् सलिलोपमम् ॥ १३६ ॥

॥ इति लोहद्रावविधिः ॥

रत्नानां द्रावणं वक्ष्ये गगनस्य द्रुतिं तथा ॥ १३७ ॥

त्रिफला च^४ त्रिकटुकं त्रिद्वारं कटुपञ्चकम्^५ ।

बला चातिबला चैव तृतीया च महाबला^६ ॥ १३८ ॥

अश्वगन्धा चवो नारी^७ भूलता मातृवाहकः ।

गोपेन्द्रमण्डली चैव षड्बिन्दुर्हिमुखी^८ तथा ॥ १३९ ॥

वीरा सूरणकन्दश्च^९ कञ्चुको च पुनर्नवा^{१०} ।

सुहृत्कीर्त्तहलिनी पाठा चोत्तरवारुणी ॥ १४० ॥

अयस्कान्तो गोक्षुरश्च^{११} मृदुदूर्वास्त्रवेतसम्^{१२} ।

शिलाजतु च^{१३} सौवीरं विषगन्धकटङ्गम्^{१४} ॥ १४१ ॥

(1) रसेनीत्तमशारुष्याः, a variant in M. (2) B reads रजं, which is evidently an error of the scribe. (3) M reads अत्रिवापेन, which is unintelligible. (4) K and M read तु. (5) M has पुटपञ्चकम्. (6) B reads महाबला. (7) B reads च दीनारौ. (8) K reads षड्बिन्दुर्हिमुखी. (9) M reads कन्दश्च. (10) B has कञ्चुकी सपुनर्नवा. (11) B has an incomplete charana —अयस्कान्तक्षुरश्च. (12) B reads मृदुदूर्वास्त्रवेतसम्. K reads मृदुदूर्वास्त्रवेतसम्. M reads मृदुधूर्वास्त्रवेतसम्. We have adopted the above reading after collating all the texts. [मृदुदूर्वा perhaps = नौलदूर्वा, as मृदुत्पल = नौलोत्पल.] (13) B has शिलाधातु च. K has शिलधातु च. M has शिलाजतुश्च. All the readings are gram. inc. (14) विषं मन्धकटङ्ग, a variant in B. विषमन्धकटङ्गैः, a variant in K.

पृथग्दशपलं^१ सर्वं सूक्ष्मचूर्णं तु कारयेत् ।

कुम्भद्वयं कुलत्यानां काष्ठेन तिमिशस्य च^२ ॥ १४२ ॥

क्वाथयेन्मृदुतापेन यावत् कुम्भावशेषितम् ।

तेन क्वाथेन तच्चूर्णं भावयेदेकविंशतिम्^३ ॥ १४३ ॥

रत्नानि तेन लिप्तानि तत्क्वाथस्थं धमेत्^४ पुनः ।

अहोरात्रेण तान्याशु द्रवन्ति सलिलं यथा ॥ १४४ ॥

॥ इति रत्नद्रावविधिः ॥^५

अभ्रकादीनि लोहानि द्रवन्ति ह्यविचारतः ।

निर्मलानि च^६ जायन्ते हरवीजीपमानि च^७ ॥ १४५ ॥

मिलन्ति च रसेनाशु वह्निस्थान्यक्षयाणि च^८ ।

तैर्द्रुतः स्पर्शमात्रेण^९ क्षणाद्बुध्येत सूतकः^{१०} ॥ १४६ ॥

लोहानां मारणं^{११} वक्ष्ये समाहितमनाः^{१२} शृणु ।

(1) B reads दशफल, which is incorrect. (2) B has तिमिरस्य च. K has तिमरस्य च. M has काष्ठेन तिमिशस्य च. We have adopted the above reading after collating all the texts. (3) B and M read एकविंशति. K reads एकविंशतिः. All the readings are inc. (4) तेन क्वाथे तद्भुतम्, a reading in M, which has no sense. (5) This portion is not found in B and M. (6) B and M read निर्लेपानि च. (7) K has हरवीजीपयोनि च, which has no clear sense. (8) K reads वह्निस्थान्यक्षयाणि च, which seems to be inc. (9) तैर्द्रुतैः स्पर्शमात्रेण, an incorrect variant in K. (10) B reads क्षणाद्बुध्येत. K reads क्षणाद्बुध्येत. M reads क्षणाद्बुध्येत सूतकम्. (11) B has मारणै, which is gram. inc. (12) K has समाहितमना (without विसर्ग), which is gram. inc.

सुही^१क्षीरेण सिन्दूरं^२ कनकं रजतं पुनः^३ ॥ १४७ ॥

तेनैव^४ मात्तिकं ताम्रमजाक्षीरेण गन्धकः^५ ।

स्तन्येन हिङ्गुलं^६ तोक्ष्णं कङ्कतालपलाशकम् ॥ १४८ ॥

नागं शिलार्कक्षीरेण स्वच्छपत्रोक्तं^७ प्रिय ।

मारयेत् पुटपाकेन^८ निरुत्थं^९ भस्म जायते ॥ १४९ ॥

न सोऽस्ति^{१०} लोहमातङ्गो यं न गन्धककेसरो ।

निहन्याद्वन्धमात्रेण^{११} यदा मात्तिककेसरो ॥ १५० ॥

रसाभवन्ति^{१२} लोहानि मृतानि सुरवन्दिते ।

हरन्ति रोगान् सकलान्^{१३} रसयुक्तानि^{१४} किं पुनः^{१५} ।

शीलनान्नाशयन्त्येव^{१६} चलोपलितरुग्जराः^{१७} ॥ १५१ ॥

-
- (1) B and M read सुह. K reads सुही, which seems to be inc.
 (2) K has सिन्दूर, which is erroneous. M has समह. (3) K reads तु वा. (4) B has तेनैव, which is evidently an error. (5) K and M read गन्धकम्. (6) M has an incorrect reading—हिङ्गुलं.
 (7) B reads स्वच्छ पत्रोक्त M reads स्वच्छपत्रन्तु त. (8) B and M read पुटयोगेन. (9) B has निरुत्थ. M has निरुत्थ. Both of these readings appear to be inc. (10) B and M read रसास्ति, whereof the sense is not clear. (11) निहन्याद्वन्धमात्रेण, a variant in B, which seems to be inc. (12) B has रसभवन्ति. K has रसोभवती. M has रस भवन्ति. We have adopted the above reading after collating all the texts. (13) M reads सकलान् रोगान्. (14) B reads रसयुक्तानि.
 (15) K reads वै पुनः. (16) B has शीलनान्नाशयन्त्येव. M reads शीलानां नाशयन्त्येव. None of these texts is correct. (17) K reads रुग्ज्वरान्. M reads रुक्पराण्.

वज्र^१माक्षिकतीक्ष्णाभ्रं शस्यते देहकर्मणि^२ ।
 नागं वज्रं सुवीरञ्च^३ द्रव्यकर्मणि योजयेत् ॥ १५२ ॥
 परिवालन्तु^४ यल्लोहं तथाच मलयोद्भवम् ।
 एतल्लोहद्वयं देवि विशेषाद्देहरक्षणम् ॥ १५३ ॥
 रागं^५ महारसादोनां ज्ञात्वा वीजानि साधयेत् ।
 तन्ममाचक्ष्व देवेशि^६ किमन्यच्छ्रोतुमर्हसि ॥ १५४ ॥

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^७
 रसाणवे रससंहितायां
 महारसोपरसलोहलक्षणसंस्कार^८-
 रत्नद्रावणमारणनिर्णयो नाम^९
 सप्तमः पटलः ॥७॥

(1) B reads वज्रं. (2) M reads मेहकर्मणि, which appears to be incorrect. (3) वज्रनागस्सुवीरञ्च, a variant in M. (4) B has परिवालन्तु. K has विदीबाल. (5) K reads नागं, which is incorrect ; because the next Patala opens with the description of रागसंख्या. (6) तन्मयाचक्ष्व देवेशि, a variant in B. This charaṇa is wanting in M. (7) This portion is wanting in B and M. (8) K reads रत्न between महारसोपरस and लोह. The word महा is not found in M ; it reads रसोपरससंस्कारलोहलक्षणमारणनिर्णयो नाम. (9) K reads only निर्णयो नाम, omitting रत्नद्रावणमारण.

षष्ठमः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।¹

महारसानां लोहानां रत्नानाञ्च सुरेश्वर² ।

रागसंख्यां³ तथा वीजसाधनञ्च⁴ वद प्रभो ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

महारसेषु द्विगुण⁵स्ताम्ररागः⁶ सुरेश्वरि ।

गिरिदोषे क्षयं नीते⁷ सूतकं रञ्जयन्ति ते⁸ ॥ २ ॥

सस्यकश्चपलश्चैव राजावर्त्तश्च मात्तिकः⁹ ।

विमलो¹⁰ गैरिकश्चैषा¹¹मेकैकं द्विगुणं भवेत् ॥ ३ ॥

भ्रामकादिषु कान्तेष्वप्येकद्वित्रिगुणो¹² हि सः ।

एकैकमभ्रकैश्चैव¹³ श्वेतपीतारुणः¹⁴ सिते ॥ ४ ॥

-
- (1) K reads देव्युवाच. This is wanting in M. (2) M has रत्नानां च सुरेश्वरि, which is erroneous. (3) B has not this word. K has रागसंख्या. M has रागसङ्ख्या. (4) M reads here सारञ्च, but it reads साधनञ्च in its colophon. (5) B reads द्विगुणा. (6) M reads ताम्रै रागः. (7) गिरिदोषक्षयकर, a variant in M. (8) स्याद्वीजं रञ्जयन्ति ये, a variant in M. (9) M reads राजावर्त्तश्च मात्तिकम्, which is incorrect. (10) K and M read विमला. (11) K has गैरिकशैषा. M has गैरिकश्चैव. (12) K reads कान्तेषु अप्येव द्विगुणो. (13) एकैकमभ्रकैश्चैव, a variant in K. (14) श्वेतपीतारुणो, an incorrect reading in M.

अष्टमः पटलः ।

अष्टादशसहस्राणि स्थिता रागाश्च^१ गन्धके ।
 अयुतं दरदे देवि^२ शिलायां द्विसहस्रकम्^३ ॥ ५ ॥
 रसके^४ सप्तसाहस्रं कङ्कुष्ठे तु^५ चतुष्टयम् ।
 रसगर्भे प्रकाशन्ते जारणं तु^६ भवेद्यदि ॥ ६ ॥
 द्वादशाभं शतं^७ पञ्च नागे रागा^८ व्यवस्थिताः^९ ।
 शतहीनं सहस्रं तु बङ्गे रागा^{१०} व्यवस्थिताः ॥ ७ ॥
 रागाणां शतपञ्चाशत् शुक्लमध्ये व्यवस्थिताः ।
 रक्तपीताश्च शुक्लाश्च^{११} हेम्नि रागाश्च षोडश ॥ ८ ॥
 रागाः षष्टि^{१२}सहस्राणि शक्रनीले व्यवस्थिताः ।
 महानीले च^{१३} देवेशि ते रागा द्विगुणाः^{१४} स्थिताः ॥ ९ ॥
 माणिक्ये तु सुरेशानि रागा^{१५} लक्षत्रयोदश ।
 गजवारिसमुत्पन्नं रत्नं^{१६} मुक्ताफलं विदुः ॥ १० ॥

- (1) M reads नागाश्च, which seems to be incorrect. (2) अयुतं दरदे वीश, a reading in M, which appears to be inc. (3) M reads शिलायाश्च द्विपञ्चकम्. (4) K reads रक्तके. (5) M reads कङ्कुष्ठे चैव, which seems to be inc. (6) M has जारणान्तु, which is gram. inc. (7) द्वादशाभशतं, a variant in M, which is inc. (8) M reads नागे राग, which is gram. inc. (9) K reads अस्थिताः, which is an error of the scribe. (10) M reads बङ्गे राग, which is not correct. (11) K has शुक्लाश्च. M reads रक्तपीता च शुक्ला च. (12) K reads षष्टी. M reads erroneously रागाषष्टि. (13) M has महानीलश्च, which is gram. inc. (14) M reads द्विगुणे, which is not grammatically correct. (15) K reads राग, which is not gram. correct. (16) M reads रत्न, which is inc.

गजे^१ त्रीणि सहस्राणि षट्सहस्राणि वारिजे^२ ।
 नवलक्षं च रागाणां पद्मरागे व्यवस्थिताः ॥ ११ ॥
 भेदयेत् सर्व्वलोहानि यच्च^३ केन न भिद्यते^४ ।
 तद्वज्रं तस्य देवेशि रागं लक्षद्वयं^५ विदुः ॥ १२ ॥
 षोडशैव सहस्राणि पुष्परागे व्यवस्थिताः ।
 पादानलक्षरागास्तु^६ प्रोक्ता भरकते^७ प्रिये ॥ १३ ॥
 रागसंख्यां न जानाति^८ संक्रान्तस्य^९ एसस्य तु ।
 अधिकं मारयेत्सोहं हीमं चंघ प्रकाशयेत्^{१०} ॥ १४ ॥
 मानदेन्द्रः^{११} प्रकुर्व्वीत यो हि जानाति पार्व्वति ।
 शतकोटिप्रमाणेन^{१२} रागसंख्यां प्रकल्पयेत् ।
 स्पर्शनं चैवमालोक्य^{१३} शतकोटिस्तु विध्यते^{१४} ॥ १५ ॥
 अतः परं प्रवक्ष्यामि वीजानां साधनं प्रिये ।
 हेमतारवशाद्द्वोजं^{१५} द्विविधं तावदौखरि ॥ १६ ॥

- (1) गजे is the reading in M, which is incorrect. [गजे=गजजे.]
- (2) M reads वारिते, which is not correct. (3) K and M read येन.
- (4) M reads येन केनापि विध्यते, which conveys the reverse sense.
- (5) M has लक्षद्वय. (6) K has पादान्न. M has पादेन लक्ष रागास्तु, which has no clear sense. (7) प्रोक्त भरकते, an incorrect reading in M. (8) K reads जानति, which is not accurate. (9) M reads साकान्तस्य, which has no clear sense. (10) M has प्रकारयेत्.
- (11) मारयेत्सः is the reading in M. (12) शतकोटीप्रमाणेन, a variant in K. (13) चैवमालोक्य, a reading in M. (14) K reads विध्यति. M reads विद्यते. We have adopted the above text, after collating the MSS. (15) K reads वशाद्वोजं, which is a palpable error.

षोडशरुणै^१र्हमवोजं^२ तारवोजं सितैर्भवेत् ।
 कल्पितं रञ्जितं पक्कमिति भूयस्त्रिधा भवेत् ॥ १७ ॥
 कल्पितं द्विविधं तच्च^३ शुद्धमिश्रविभेदतः ॥ १८ ॥
 रसोपरसलोहानां^४ वीजानां कल्पनं पृथक्^५ ।
 शुद्धं मिश्रं तु^६ संयोगात्^७ यथालाभं^८ सुरेष्वरि ॥ १९ ॥
 सत्त्वमावर्तितं व्योम्नि शोधितं काचटङ्कणैः ।
 चिञ्चाफलान्निर्गुण्डो^९-पक्ककल्कनिषेचनैः^{१०} ।
 पक्कं निविडितं देवि^{११} रसपिष्टिस्रमं भवेत् ॥ २० ॥
 स्नेहक्षारान्म्लवर्गैश्च^{१२} शिलायाश्च पुटत्रयात्^{१३} ।
 मृताहे धूपनायम्बे^{१४} धूपगन्धानुलेपनात् ।
 वङ्गस्यापि^{१५} विधानेन तालकस्य हतस्य^{१६} वा ॥ २१ ॥
 ताप्यहिङ्गुलयोर्वापि हतं च^{१७} रसकस्य वा ।

- (1) M has षोडशरुणो. (2) K has ह्रमवीजै, which is gram. inc.
 (3) K reads तत्र. (4) रसोपरसमत्वानि, a variant in K. (5) वीजा-
 नाश्च पृथक्स्थिते, a variant in M. (6) M has शुद्धमिश्रश्च. [रञ्जितं is
 described in the 41st śloka ; and पक्कं in the 50th.] (7) K reads
 योगाय. (8) पालभग is the absurd reading in K. (9) K reads
 फलान्म्लवर्गैश्च. (10) K reads निषेचनैः. M reads पक्ककल्क. Both
 are inc. (11) K has पक्कनिविडितं तद्देवि. (12) M has स्नेह-
 क्षारान्म्लवर्गैः. (13) M reads शिलाया च पुटत्रयात्. K reads पुटत्रय.
 (14) धूपनायम्बे is wanting in K. (15) K reads वङ्गस्याभि, which
 seems to be inc. (16) K has हतं M has तालकेन. (17) M
 reads वान्तिनां, which is unintelligible.

रसगर्भे द्रवेत् कृष्णं^१ पत्रं कनकतारयोः ॥ २२ ॥

सङ्गराख्यन्तु^२ दुर्मेल्यं प्रिये मृदुखराह्वयम्^३ ।

ततः संमृदितं^४ देवि इन्दुमेलापनं द्रुतम्^५ ।

भवेत् समरसं गर्भे^६ रसराजस्य च द्रवेत्^७ ॥ २३ ॥

अतः परं^८ प्रवक्ष्यामि इन्दुमेलापनं शृणु ॥ २४ ॥

वर्षाभूकदलीकन्द-काकमाचौपुनर्नवाः ।

स्वर्णं नरकपालं च^९ गुञ्जाटङ्गणसंयुतम्^{१०} ।

क्षीरतैलेन सुधातं हेमाभ्रं मिलति प्रिये ॥ २५ ॥^{११}

अनेनैव विधानेन ताराभ्रमपि मेलयेत्^{१२} ॥ २६ ॥

वङ्गमावर्त्य^{१३} देवेशि पुनः सूतकयोजितम्^{१४} ।

कदलीकन्दतोयेन मर्हयेदृङ्गणान्वितम् ।

अन्धमूषागतं^{१५} धातं वङ्गाभ्रं^{१६} मिलति क्षणात् ॥ २७ ॥

चूर्णं नरकपालस्य स्त्रीस्तन्यं वनशिशुकम् ।

- (1) K reads कृष्णात्. M reads भवेत् कृष्ण. (2) K reads संगराख्य-
तु. (3) K has an incomplete charana—दुखराह्वयोः. M reads खरा-
ह्वयात्. (4) K reads सम्मृदितं. (5) K reads ततः. (6) सवेत्
सरससंसर्गो, a variant in K, which is partially incorrect. M reads वरेत्,
which is senseless. (7) K reads चन्द्रवत्. (8) K reads अतएव.
(9) M reads तु. (10) M has सम्मितम्. (11) This hemistich
is not found in K. (12) तालकाभ्रं विमेलयेत्, a variant in M.
(13) K reads भ्रं, which is incorrect. M reads erroneously वङ्गमावत्य-
(14) K has योजितः. (15) K reads अन्धमूषागत. M reads अन्धमूषा-
गत. Both are inc. (16) M reads वङ्गाभ्र.

शुक्राटङ्गसंयुक्तं वङ्गाभ्रं^१ मिलति क्षणात् ॥ २८ ॥
 अभ्रकं चूर्णयित्वा तु काकमाचो^२रसप्लुतम् ।
 कपित्थतोयमंसृष्टं^३ रस^४टङ्गसंयुतम् ।
 वङ्गपत्रान्तर^५न्यस्तं धातं वङ्गाभ्रकं^६ मिलेत् ॥ २९ ॥
 आवर्त्य कटुतलेन भस्मापामार्गजं क्षिपेत् ।
 वङ्गाभ्र^७ हरितालञ्च^८ नागाभ्रे तु^९ मनःशिलाः ॥ ३० ॥
 हेमाभ्रं नागताप्येन^{१०} ताराभ्रं वङ्गतालकात् ।
 गन्धकेन तु शुल्वाभ्रं^{११} ताक्षणाभ्रं सिन्धु^{१२}हिङ्गुलात् ।
 वङ्गाभ्रं^{१३} हरितालेन नागाभ्रं शिलया मिलेत् ॥ ३१ ॥
 लाङ्गलो च नरोकिश^{१४}-कार्पासास्थिकुलत्थकम् ।
 भूलता चाश्मदलनो^{१५} स्वास्तन्यं सुरगोपकः^{१६} ॥ ३२ ॥
 एतत्प्रलिप्तमूषायां^{१७} सुधातास्तीव्रवङ्किना^{१८} ।

- (1) M reads वङ्गाभ्र. (2) K reads काकमाचि. (3) M reads ससृष्ट. (4) M reads मन. (5) K reads वङ्गपत्रान्तरे, [which is = वङ्गपत्रान्तरे.] M reads वङ्ग. (6) M reads वङ्गाभ्रक. (7) K reads वङ्गाभ्रं. M reads वङ्गाभ्र. (8) K reads erroneously हरितालञ्च. (9) K has नागाभ्र तु. M has नाकाभ्रेण, which is inc. [न.ग.भ्रेण is correct.] (10) K reads नागतापेन. (11) M reads शुल्वीभ्र, which is gram. inc. (12) K has सिन्धु. (13) M has वङ्गाभ्र. (14) M reads उरोकिश, which is inc. (15) K reads करयुग्मा च. (16) K and M read गोपकम्, which is incorrect, the term being used in the masculine gender. (17) एतत्प्रलिप्तमूषायां, a variant in K, which seems to be inc. (18) सुधात तीव्रवङ्किना, a variant in K, wherein the first term is gram. inc.

कान्ताभ्रशैलविमला मिलन्ति सकलान्^१ क्षणात् ॥ ३३ ॥
 सताकुन्दरीमांसं^२ विषटङ्गणयोजितम् ।
 मूषालेपेन^३ कुरुते सर्व्वहन्धेषु^४ मेलनम् ॥ ३४ ॥
 अभ्रकं सुरसा शृङ्गं^५ मण्डूकस्य वसा विषम् ।
 गुञ्जाटङ्गणयोगेन^६ सर्व्वसत्त्वेषु^७ मेलनम् ॥ ३५ ॥
 टङ्गणीर्णागिरिजतु-कर्णाख्यामलककटैः^८ ।
 मिलन्ति सर्व्वहन्धानि स्त्रीस्तन्यपरिपेषितैः ॥ ३६ ॥
 धातकौगुगुलुगुडं^९-सर्जयावकटङ्गणैः^{१०} ।
 स्त्रीस्तन्यपेषितैः सर्व्वं^{११} हन्धजं तु रसायने ॥ ३७ ॥
 खसत्त्वं सूक्ष्मचूर्णं तु^{१२} पूर्व्वकल्केन संयुतम् ॥
 अन्धमूषागतं^{१३} धातं सङ्करं मिलति क्षणात् ॥ ३८ ॥
 वापितं^{१४} ताप्यरसकं^{१५}-सस्यकैर्दरदेन च ।
 खसत्त्वं स्यान्निबद्धं च^{१६} दृढं धातं मिलेत्ततः ॥ ३९ ॥ .
 रसोपरसलोहानि सर्व्वार्ण्यकत्र धामयेत् ।

-
- (1) K reads सकल. (2) M reads चुचुन्दरीमांस. (3) मूखालेपेन,
 an incorrect reading in K. (4) M reads सब हन्धेषु. (5) आराभ
 सुरशृङ्गञ्च, a variant in M. (6) M reads लेपेन. (7) M reads
 सर्व्वं सर्व्वेषु. (8) कर्णाक्षीमीनककट्टी, a variant in K. (9) धातु-
 गुगुलुगुड, a variant in K. (10) सर्जयावकटङ्गणैः, a variant in M.
 (11) M reads शसो. (12) सूक्ष्मचूर्णेन यत्किञ्चित्, a variant in K,
 (13) K reads अन्धमूषागत, which is inc. (14) M reads वापितं,
 which is not technical. (15) K reads ताप्यरसकं. (16) खसत्त्वं
 चापिबन्धञ्च, a variant in M.

अन्योन्यं हन्वतां यान्ति^१ द्रवन्ति^२ सलिलं यथा ॥ ४० ॥

वोजानि कल्पितान्येवं^३ रञ्जितानि परं^४ शृणु ॥ ४१ ॥

घनं^५ माक्षिकचूर्णेन शुल्बवूर्णेन रञ्जितम् ।

हन्वितं ताप्यसत्त्वेन^६ रसराजस्य रञ्जनम् ॥ ४२ ॥

आरक्तवल्लीगामूत्रैः^७ बहुधा परिभाविताः^८ ।

कुनटीगन्धपाषाणैः^९ हर्ममाक्षिकहिङ्गुलैः^{१०} ॥ ४३ ॥

वापितं सेवितं रक्त^{११}गणैः स्नेहैर्मृतं^{१२} ततः ।

रञ्जनं रसराजस्य तीक्ष्णताम्ब्री^{१३} विशेषतः ॥ ४४ ॥

केवलं विमलं ताम्रं वापितं^{१४} दरदेन च^{१५} ।

कुरुते त्रिगुणं जीर्णं लाक्षारसनिभं रसम्^{१६} ॥ ४५ ॥

रसकं द्विगुणं^{१७} दत्त्वा ताम्रं सुभातमीश्वरि ।

कृष्णाभ्रकस्य चूर्णं च रक्तवर्गैर्मुहुः^{१८} पुटैः ॥ ४६ ॥

-
- (1) अन्योन्यहन्वतामेति, a variant in M. (2) M reads द्रवती, which is gram. incorrect. (3) M has कल्पितान्येव. (4) M reads वर, which is not correct. (5) M reads घन, which has no clear sense. (6) हन्वन् ताप्यसत्त्वेन, a reading in K, which seems to be erroneous. (7) आरक्तवल्लीभिर्मूत्रैः, a variant in K. आरक्तवर्गगणित, a variant in M. (8) गोमूत्रं बहुभाविताः, a variant in M. (9) M reads पाषाण. (10) M reads हिङ्गुलम्. (11) M reads रक्तं. (12) M reads गणस्नेहमृतं. (13) M reads तीक्ष्णताम्ब्रं. (14) K reads वापितं, which is inc. (15) M reads वा. (16) K reads रसः, which is grammatically inc. (17) द्विगुणं रसकं, a reading in K. (18) M reads रक्तवर्णं मुहुः.

ताप्येन वा मृतं हेम त्रिगुणेन निवापितम्^१ ।
 भाण्डिकायां^२ तु रसकं ताप्य^३सैन्धवसंयुतम् ॥ ४७ ॥
 इन्द्रगोपनिभं यावत् सर्वं द्विगुणजारणात् ।
 द्रुतं^४ हेमनिभं सूतं कुरुते नात्र संशयः ॥ ४८ ॥
 अभ्रकं हेम ताम्रं च शिलया^५ माक्षिकेण च ।
 गैरिकेण च मुख्येन रसकेन च रञ्जयेत् ॥ ४९ ॥ /
 वोजानि रञ्जितान्येवं^६ पक्वबीजान्यतः^७ शृणु ॥ ५० ॥
 महारसानुपरसान्^८ तीक्ष्णलोहानि च क्षयेत्^९ ।
 समांशं सममाक्षीकं गन्धकावापयोगतः ॥ ५१ ॥
 शतशो वापयेदेतत्^{१०} अक्षीणं सावशेषितम्^{११} ।
 समांशं रसराजस्य गते द्रवति निश्चितम्^{१२} ॥ ५२ ॥
 तदेतद्विष्टिकास्तम्भे जारणायां सुरेश्वरि ।
 रञ्जने रसराजस्य सारणायां च शस्यते ॥ ५३ ॥
 तदेवं^{१३} शतशो रक्तगणैः स्नेहनिषेचितम्^{१४} ।

-
- (1) M reads विपाचितम्. (2) हुण्डिकायां, a reading in K.
 (3) K reads रसकताप्य. M reads रसकान्तनप्य, which is unintelligible.
 (4) M reads मृत. (5) M reads शिलायां. (6) वोजानां रञ्जना-
 न्येष, a variant in M. (7) M reads पक्वबीजमतः. (8) M has
 महारसानुपरसा. (9) K reads वक्षते, which is gram. inc. M reads
 तीक्ष्णलोहानि, which is unintelligible. (10) शतशो वा भवेदेतत्, a
 variant in M. (11) K has an incomplete charana—अक्षी सावशेषितं.
 (12) This charana and the next three charanas are not found in K.
 (13) M reads तदेव. (14) K has निषेचित. M has रक्तगणस्नेहनिषेचितम्.

अधिकं^१ शस्यते तेषु महस्त्रांशिन वेधकत्^२ ॥ ५४ ॥
 निर्व्यूढं नागवङ्गाभ्यां क्रियायां ह्रमतारयोः ।
 खसत्त्वं रविणा योज्यं द्वन्द्वितं स्याद्रसायने ॥ ५५ ॥
 सन्नेहचारपञ्चाक्षैः^३ रसैस्त्रैस्तालकादिभिः^४ ।
 समद्वित्रिगुणान् ताम्ब्रे^५ वाहयेदङ्गपन्नगान् ॥ ५६ ॥
 रक्तस्त्रेहनिषिक्तं तद्रसाकृष्टिरिति^६ स्मृतम् ॥ ५७ ॥
 माक्षिकं गन्धपाषाणं हरितालं मनःशिलाम्^७ ।
 वैक्रान्तकं कान्तमुख्यं^८ सस्यकं विमलाञ्जनम् ।
 रसकं वापितं शश्वत्^९ चूर्णितं हेन्नि वाहयेत् ॥ ५८ ॥
 लोहपर्पटिकाताप्य^{१०}-कङ्कष्ठविमलाभ्रकैः ।
 मृतशुल्ब^{११}शिलासूत-सुह्यकचौरहिङ्गुलैः ।
 नागो निर्जीवतां^{१२} याति पुटयोगैः पुनः पुनः ॥ ५९ ॥
 रसतालकशङ्खाभ्र^{१३}-चिञ्चान्चारैस्तथा त्रपुः^{१४} ।
 मृतं नागं मृतं बद्धं शुल्बं तीक्ष्णञ्च वा मृतम् ।

- (1) K reads अंधक. (2) M reads वेधयत्. (3) सन्नेहचारक
 क्षैः, a variant in K. (4) अरिभिक्षालकादिभिः, a variant in M.
 (5) समद्वित्रिगुणास्ताम्ब्रे, a variant in M. (6) M reads तद्वर्षाभिरिति च,
 which seems to be gram. incorrect. (7) M reads erroneously
 मनःशिला. (8) M has काकसुख. (9) K reads वापि शतशः.
 (10) K reads लोहपर्पटिकां ताप्य. (11) M reads शिल्प. (12) K
 reads नाम्ने निर्जीवतां, which is inc. (13) रसतालकशङ्खाभ्र, a variant
 in K. (14) K reads त्रपु.

एकैकमुत्तमे हेन्नि¹ वाहयेत् सुरवन्दिते² ॥ ६० ॥
 निरुत्ये³ पन्नगे हेन्नि निर्व्यूढे⁴ शतसद्गुणे⁵ ।
 गोरोचनानिभं धाम⁶ भास्करे तारसन्निभम्⁷ ॥ ६१ ॥
 तोक्ष्णाभ्रकं रविसमं⁸ माक्षिकं द्विगुणं तथा⁹ ।
 आवर्त्तितं चूर्णितं, च भारितं¹⁰ सप्तभिः पुटैः ॥ ६२ ॥
 व्यूढे शतगुणे¹¹ हेन्नि तद्वीजं जारयेत् समम् ।
 चन्द्रार्क¹² पत्रलेपेन शतभागेन वेधयेत् ॥ ६३ ॥
 जङ्घीधो माक्षिकं दत्त्वा शुल्बं हेमसमं भवेत्¹³ ।
 एवं दशगुणं व्यूढं वीजं कारणसन्निभम्¹⁴ ॥ ६४ ॥
 रसकाभ्रं कान्तताम्रं¹⁵ भागवद्व्या धमेत्ततः¹⁶ ।
 माक्षिकेण हतं तच्च वीजे¹⁷ निर्वाहयेत् प्रिये ॥ ६५ ॥
 द्वात्रिंशद्गुणितं¹⁸ हेन्नि नागं ताप्यं हतं¹⁹ वहेत् ।

- (1) एकैकमुत्तमेहेन्नि, a variant in M. (2) M reads सुरसुन्दरि.
 (3) K reads निरुत्य. (4) K reads निर्व्यूढे, which appears to be inc.
 (5) शतसद्गुणे is the reading in M, which is unintelligible. (6) K
 reads हेम. M reads गोरोचननिभ. (7) K has तारसन्निभ [तु + तारसन्निभ].
 (8) तोक्ष्णाभ्रकरवी हेम, a variant in K. M reads तोक्ष्णाभ्रके. (9) M
 reads यथा. (10) M reads भारिता, which is gram. inc. (11) M
 has व्यूढ शतगुणं. (12) M reads चर्वाक, which is inc (13) M
 reads धमेत्. (14) M reads किरणसन्निभम्. (15) रसकाभ्रकताम्रं,
 a variant in M. (16) M reads समेत् ततः. (17) K reads
 वीजे, which is an error of the scribe. (18) द्वात्रिंशद्गुणं, a reading
 in K. (19) M reads गत.

त्रिंशद्गुणशिलावाहं^१ नागबीजमुदाहृतम् ॥ ६६ ॥
 ताप्यतालकवापेन^२ सच्चं पीताभ्रकस्य तु ।
 बीजे निर्वाहयेदेतत् धोषामृष्टस्य^३ वेधकम् ॥ ६७ ॥
 नागः करोति मृदुतां निर्व्यूढस्तां च रक्तताम् ।
 खादति^४ पीततां तीक्ष्णं कान्तस्थां कालिकां विना ॥ ६८ ॥^५
 हेमबीजमिति प्रोक्तं—तारबीजमतः शृणु ॥ ६९ ॥
 तीक्ष्णाभ्रताप्यविमल^६ रसकं समभागिकम्^७ ।
 वङ्गभागास्तु चत्वारः^८ सर्व्वं धातं विचूर्णितम् ॥ ७० ॥
 पुटेन निहतं कार्य्यं^९ व्यूढं तारन्तु वेधयेत् ।
 द्वात्रिंशत्सद्गुणं^{१०} तारे वङ्गे^{११} ताप्यं हृतं वहेत् ।
 त्रिंशद्गुणात्तालवापात्^{१२} वङ्गबीजमुदाहृतम् ॥ ७१ ॥
 कुठिलं^{१३} विमलं तीक्ष्णं खसत्त्वं चापि वाहयेत् ।
 वङ्गाभ्रं ताप्यसत्त्वं वा^{१४} ताल^{१५} माक्षिकवापतः ।

- (1) K reads वायां instead of वाह, which seems to be incorrect.
 (2) M reads वाचेन or पाचेन. Both are gram. inc. (3) K has
 घाषाकृष्टस्य. (4) K reads खादते, which is gram. inc. (5) This
 śloka is wanting in M. (6) K reads विमला. (7) K reads
 समभागीकम्, which is not gram. correct. (8) M reads erroneously
 वङ्गबीजमिति प्राक्त भागास्तु चत्वारः. (9) M reads भाय्यं, which has no
 clear sense. (10) K reads सद्गुण. (11) M reads वङ्ग.
 (12) त्रिंशद्गुणात्तालकावापात्, a variant in M, which has no meaning.
 (13) K reads कुटील, which is inc. (14) वङ्गायतालम्ल वा, a variant
 in M, which appears to be inc. (15) M reads त न.

शुक्लपुष्पगणैः सेकं स्नेहयुक्तेस्तु कारयेत् ॥ ७२ ॥
 उक्तानि तारवीजानि—वीजानां रञ्जनं शृणु ॥ ७३ ॥
 तीक्ष्णमाक्षिकशुल्बञ्च^१ नागञ्चपलमारितम्^२ ।
 सिन्दूरसन्निभं यावत्^३ तेन वीजानि रञ्जयेत् ॥ ७४ ॥
 निधाय खर्परे नागं ब्रह्मबीजदलैः सह ।
 दग्धमग्निमधो^४ दत्त्वा वङ्गिवर्णं यदा^५ भवेत् ॥ ७५ ॥
 वासकेन विभीतेन^६ काक^७ किंशुकशिशुभिः ।
 कोरण्डकस्य^८ पुष्पेण वकुलस्यार्जुनस्य^९ च ॥ ७६ ॥
 अहिमारेण^{१०} नागिन्या^{११} कुमार्थ्या नागकन्यया ।
 शिलया^{१२} च त्रिगुण्या क्वथितेनाजवारिणा^{१३} ॥ ७७ ॥
 भावितं खर्परस्थञ्च वापयित्वा^{१४} पुनः पुनः ।
 सप्तभिर्दिवसैरेव मारितं सुरवन्दिते^{१५} ॥ ७८ ॥
 पुटयेद्बन्धकेनादा^{१६}वास्त्रैश्च तदनन्तरम् ।

-
- (1) K has तीक्ष्ण माक्षीकशुल्बञ्च. (2) नाम धवलमौरितं, a variant in K, which has no clear sense. (3) K reads सन्निभं याते. M reads सिन्दूर. (4) दग्धमग्निमधो, a variant in M. (5) M reads यथा. (6) वासकेन समूलेन, a variant in M. (7) K reads शाक. (8) M reads कोरण्डस्य च. (9) M has वल्कलेनार्जुनस्य. (10) K reads अहिमारेण, which seems to be inc. (11) M reads नाभिन्वा, which is incorrect. (12) K reads शिलया. (13) K reads क्वथितेन. (14) M reads प्रापयित्वा. (15) M has सुरसुन्दरि. (16) पुरयद्बन्धकेनाद्य, a variant in M.

द्रुवं दलानां^१ बीजानां रसराजस्य रञ्जने ।
 उद्घाटे क्रामणे^२ योज्यं पिष्टीस्तम्भे^३ विशेषतः ॥ ७९ ॥
 मञ्जिष्ठाकिंशुक^४रसे खदिरं रक्तचन्दनम् ।
 करवीरं देवदारुं^५ सरलं रजनीद्वयम्^६ ॥ ८० ॥
 अन्यानि रक्तपुष्पाणि पिष्ट्वा साक्षारसेन तु ।
 तैलं विपाचयेद्देवि^७ तेन बीजानि रञ्जयेत्^८ ॥ ८१ ॥
 द्विगुणे रक्तपुष्पाणां^९ रक्तपौतगणस्य च^{१०} ।
 काथे चतुर्गुणे क्षीरे^{११} तैलमेकं सुरेश्वरि ॥ ८२ ॥
 ज्योतिष्मतीकरञ्जाख्य^{१२} कटुतुम्बीसमुद्भवम् ।
 पाटनीपिप्पलीकाम-काकतुण्डी^{१३} रसान्वितम् ॥ ८३ ॥
 भेकशूकरमेषाहि^{१४} मत्स्यकूर्मजलौकसाम्^{१५} ।
 वसया^{१६} चैकया युक्तं षोडशांशैः सुपेषितैः^{१७} ॥ ८४ ॥
 भूलतामलमाक्षीक इन्द्रमेलापनीषधैः ।

- (1) M reads उद्देशानां, which is unintelligible. (2) M reads
 क्रामटे, which is incorrect. (3) M reads पिष्टस्तम्भे. (4) K reads
 किंसुक. (5) M reads देवदारु. (6) सरसे रजनीद्वयं, a variant in
 M. (7) M reads व्यापातयेत्तेन. (8) कथ्यां बीजादिरञ्जनम्, a variant
 in M. (9) द्विगुणं रक्तपुष्पाणि, a variant in K, which is not gram-
 correct. (10) M reads त. (11) K reads काथं. M reads
 चतुर्गुणं क्षीरं. (12) M reads करञ्जाच. (13) M reads काकमुण्डी.
 (14) K reads माहिष instead of मेषाहि. (15) मत्स्यै कर्म जलौकसाम्,
 an incorrect variant in M. (16) M reads वसया, which is g am
 inc. (17) M has षोडशांशं सुपेषितम्.

पाचितं गालितं चैतत् सारणा^१ तैलमुच्यते ॥ ८५ ॥
 रसतुल्यं यथा बीजं^२ गतं गर्भदृतिं^३ प्रिये ।
 व्यापकत्वेन सर्वं^४ च समभागास्तथेष्यते ॥ ८६ ॥
 पक्वं श्रेष्ठं समं गर्भं यद्रवेद्रज्जयेच्च तम्^५ ॥ ८७ ॥
 एवमुक्तानि बीजानि जारयेद्द्विड^६ योगतः ।
 तन्ममाचक्ष्व देवेशि^७ किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ ८८ ॥

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^८

रसार्णवे रससंहितायां

बीजसाधनो^९ नाम

अष्टमः पटलः ॥८॥

---

(1) M reads सारक. (2) K reads यदा जीणं. (3) M reads गर्भदृति, which is incorrect. (4) व्यधतकेण सर्वत्र, a variant in M, which is not intelligible. (5) यद्रवेद्रज्जयेद्रसे, a variant in M, wherein the first term is inc. (6) K reads जारयेद्द्वीन, which is incorrect. (7) This charapa is not found in M. (8) This portion is not found in M. (9) K and M read बीजसाधनं ; but as it qualifies पटलः, which is in masculine gender, it ought to be also in the same gender. The neuter gender may be supported by the rule of विशेष-विशेषण. But in order to keep up the uniformity we have adopted the masculine gender.

नवमः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।¹

बीजानां कल्पनं² प्रोक्तं विशेषेण च साधनम्³ ।

जार्यन्ते⁴ तानि यैः सूते⁵ तान् विडान् वक्तुमर्हसि ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।⁶

काशोसं⁷ सैन्धवं काङ्क्षी⁸ सौवीरं व्योषगन्धकम् ।

सौवर्चलं सर्जिका च⁹ मालतीनीरसम्भवम्¹⁰ ।

शियुमूलरसैः¹¹ सिक्तो विडोऽयं सर्व्वजारणः ॥ २ ॥

निर्दग्धं शङ्खचूर्णन्तु रविस्त्रीरशतप्लुतम् ।

पुटित¹² बहुशो देवि प्रशस्तो जारणाविडः¹³ ॥ ३ ॥

शतशो वा प्लुतं चूर्णं गन्धकस्य गवां जलैः ॥ ४ ॥

निर्दग्धं शङ्खचूर्णं तु¹⁴ शियुमूलाख्यभाषितम् ।

-
- (1) M reads श्रीदेवी. (2) K reads प्रघनं. (3) K has विशेषरससाधन. (4) K reads जार्यन्ते. (5) M reads सूता, which is gram. incorrect. (6) M has श्रीभैरवः. (7) M reads कासीसं. (8) K reads माक्षी. (9) K has व्योषका च, which creates a tautology. (10) K reads मालतीनीरससम्भवः. We find also मालतीनीरसम्भवम् in the medical lexicons. (11) K reads शियुमूलरसैः, which is inc. (12) K reads erroneously पुटीत. (13) K has प्रशस्तो जारणं विडः, wherein the first term is gram. inc. (14) M reads शङ्खचूर्णं तु.

शतशो विषसिन्धूत्^१-संयुतं^२ वडवामुखम् ॥ ५ ॥
 टङ्कणं शतशो देवि भावयेत् किंशुकद्रवैः ।
 विड़ो वङ्गिमुखाख्योऽयं^३ लोहानां जारणे प्रिये ॥ ६ ॥
 चूलिका गन्धपाषाणः^४ कान्तस्य च मुखं प्रिये ।
 एकैकमेव^५ पर्याप्तं लोहचूर्णस्य जारणे^६ ॥ ७ ॥
 गन्धतालकसिन्धूत्^७ चूली^८टङ्कणभूखगम्^९ ।
 चारैर्मूत्रैश्च विपचेदयं^{१०} ज्वालामुखो विड़ः^{११} ॥ ८ ॥
 एकविंशतिपर्याप्तं देवदालीदलद्रवैः^{१२} ।
 भावितो निचुलचारः सर्वसत्त्वानि जारयेत् ॥ ९ ॥
 वास्तुकरण्डकदली^{१३}-देवदालीपुनर्नवम्^{१४} ।
 वासा^{१५}पलाशनिचुलं तिलकाञ्चन^{१६}माच्चिकम् ॥ १० ॥

- (1) K reads विश्वसिन्धूत्. M reads विषसिन्धूत्. (2) K reads सन्धूत्. M reads संयुतं. We have adopted the above reading, after collating the texts. (3) M has वङ्गिमुखाख्योऽयं. (4) K reads पाषाणं, which is gram. incorrect. M reads भवपाषाण. (5) तेष्वेवमेक is the reading in M, wherein the last term is inc. (6) K has an incomplete charaṇa लोहचूर्णजारणे. M has लोहचारणजारणे. (7) M reads सिन्धूत्. (8) K reads चुलि. (9) K has मुखणं or correctly भूषणं. (10) M reads विपचेद्व, which is evidently an error. (11) K reads विड़ः, which is inc. (12) देवदालिद्रवोद्भवैः, a variant in K. (13) M reads वास्तुकरण्डकदली, which is not gram correct. (14) K reads पुनर्नवम्. M reads देवदालीपुनर्नवम्. (15) M reads वाशा. (16) M reads तिलकाञ्चन.

संख्याङ्गं खण्डशस्त्रिन्नां^१ नातिशुष्कं^२ शिलातले^३ ।
 दग्धकाण्डेस्तिलानां तु पञ्चाङ्गं मूलकस्य च ॥ ११ ॥
 प्रावयेन्मूत्रवर्गेण जलं तस्मात् परिष्कृतम्^४ ।
 लोहपात्रे पचेद्यन्त्रे हंसपाकेऽग्निमानवित्^५ ॥ १२ ॥
 वाष्पाणां^६ बुद्बुदानाञ्च बहूनामुद्गमो यदा ।
 तदा काशोससौराष्ट्रा-क्षारत्रयकटुत्रयम् ॥ १३ ॥
 गन्धकञ्च^७ सितं हिङ्गु-लवणानि च षट् तथा ।
 एषां चूर्णं क्षिपेदेष^८ लोहसम्पुटमध्यगः^९ ।
 सप्ताहं भूगतः पश्चाद्धान्यस्थः प्रवरो विडः ॥ १४ ॥
 जम्बोराम्बुन पचनं^{१०} शिग्रुमूलद्रवणं च ।
 चूलिकागन्धकासिक्तौ^{११} हो विडो शतशः क्रमात् ॥ १५ ॥
 कोषातकी^{१२} दलरसः चारुर्वा निचुलीद्रवैः^{१३} ।

(1) खण्डशस्त्रिन्नां is the incorrect variant in M. (2) M has जातिशुष्कां, which seems to be inc. (3) K reads शिलातल, which is gram. inc. (4) K reads परिष्कृत, which destroys the metre. M has जानितस्मात् परिष्कृतम्, which has neither grammar nor sense. (5) हंस-पाकाग्निमानवित्, a variant in K. (6) K reads वाष्पाणां, which is incorrect. (7) K and M read गन्धकस्य, which is inc. (8) M reads क्षिपेदित्, which is not gram. correct. (9) M reads मध्यगम्, which is not gram. correct. (10) M reads च वन, which is inc. (11) K reads सिक्ता. M reads सिक्ता. Both the readings are not correct. (12) M reads कोशातकी (13) K has चारु वा M has चारा वा निचुलीद्रवै

देवदालोशिवावीजं^१ गुञ्जासैश्वर्यम्^२ ।
 भावयेदस्त्रवर्गेण^३ विडोऽयं हेमजारणः^४ ॥ १६ ॥
 मूलकाद्रक^५चित्राणां चारैर्गोमूत्रगालितैः ।
 गन्धकः शतशो भाव्यो विडोऽयं हेमजारणे ॥ १७ ॥
 हरितालशिलाचारो^६ लवणं^७ शङ्खशुक्तिका^८ ।
 हंसपाकविपक्वोऽयं विडः स्याद्धेमजारणे ॥ १८ ॥
 एवं संगृह्य सन्भारान् रसकर्म समाचरेत् ।
 तन्ममाचक्ष्व देवेशि किमन्यच्छोतुमिच्छसि ॥ १९ ॥

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^९

रसार्णवे रससंहितायां

विडकथनो नाम^{१०}

नवमः पटलः ॥९॥

-
- (1) K reads शिफावीजं. M reads देवदालोशिवा, which is incomplete.
 (2) M reads गुञ्जाटङ्गसैश्वर्यम्. (3) भावयेदस्त्रवर्गेण, a variant in M.
 (4) विडायं हेमजारणे, a variant in M, wherein the first term is incorrect.
 (5) M reads erroneously मूलकाद्रक. (6) K reads चारैः. (7) K
 reads भावन. (8) K has शरसुक्तीका, which destroys the metre.
 (9) This portion is not found in M. (10) M reads विडकलो
 नाम.

दशमः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।

रसस्य लक्षणं किंवा रसकर्म च कोदृशम् ।

तन्न जानामि देवेश वक्तुमर्हसि तत्त्वतः ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

प्रागेवोक्ता रसोत्पत्तिस्तल्लक्षणमतः¹ शृणु ॥ २ ॥

तस्य नामसहस्राणि अयुतान्यर्बुदानि च ।

शक्यते न मया वक्तुं संक्षेपात् कथ्यते शृणु ॥ ३ ॥²

रसो रसेन्द्रः सूतश्च पारदश्चाथ मिश्रकः³ ॥ ४ ॥

रसं सिद्धरसं विद्यात् सिद्धक्षेत्रसमाश्रयम् ।

नाशयेत् सकलान् रोगान् बलीपलितमेव सः⁴ ॥ ५ ॥

देहलोहकारं शुद्धं⁵ रसेन्द्रं⁶ मधुना शृणु ।

शरीरे हेम्नि कर्त्ता च जारणे सारणासु च ॥ ६ ॥

---

(1) K reads रसोत्पत्तिस्तल्लक्षणमतः, which is grammatically incorrect.
(2) This śloka is not found in M. (3) M reads मिश्रकम्: [Vide रस.स. Chap. I. v. 68.] (4) K reads बलि. M reads फलितनाशनम्, which is inc. [Vide रस.स. Chap. I. vs. 69 and 77.] (5) M reads सिद्धं.
(6) But vide रस.स. Chap. I. vs. 70—72 and 78, which state सूतं instead of रसेन्द्र.

ईषत्पीतस्य रुचाङ्गो दोषयुक्तस्य सूतकः ॥ ६ ॥ (क)^१
 यो वाच्याभ्यन्तरे श्वेतो^२ बहुलं^३ कञ्चुकावृतः ।
 तं विद्यात्^४ पारदं देवि तारकर्मणि योजयेत् ।
 यथा काञ्चिकसंस्पर्शात् क्षीरभागुं^५ विनश्यति ।
 तथा हेम शरीरञ्च^६ पारदेन विनश्यति ॥ ७ ॥
 मयूरपत्रिकाभासं^७ मिश्रकञ्च विदुर्बुधाः ।
 धूम्रवर्णं रसं^८ दृष्ट्वा विशेषेणोपलभ्यते ।
 मिश्रकन्तु^९ विजामीयादुहाहकर्मकारकम्^{१०} ॥ ८ ॥
 एवं पञ्चविधा देवि रसभेदा निरूपिताः ॥ ९ ॥^{११}
 स्नेहने मर्दने चैव चारुणं^{१२} जायते तथा ।

(1) After the 6th śloka we do not find in any of our MSS. a śloka, which defines सूत. Hence we have inserted the above hemistich from रस.स. [Chap. I. v. 72] in order to complete the list of 5 different sorts of quicksilver, i.e. रस, रसेन्द्र, सूत, पारद and मिश्रक. (2) M has वाच्याभ्यन्तरस्वेदी. (3) K reads बहुल. M reads बहुलः. (4) M reads विद्यात्. [Vide रस.स. Chap. I. v. 73.] (5) M reads क्षीर भागुं, which seems to be inc. (6) K reads शरीरसु, which is not correct. (7) मयूरपत्रिकाभासं, a variant in M. [Vide रस.स. Chap. I. v. 74, which states—“मयूरचन्द्रिकाभासः स रसो मिश्रको मतः.”] (8) M reads धूम्रवर्ण-रसं. (9) K reads मिश्रकन्तु, which is inc. (10) K reads कारकः, which is gram. incorrect. M has an incomplete charapa—कर्मकारकम्. (11) This hemistich is wanting in M. (12) K reads स्नेहं. [Vide रस.स. Chap. VIII. v. 78.]

द्रावणं रञ्जनं चैव सारणं^१ क्रामणं क्रमात् ।
 इति यो वेत्ति सत्त्वेन तस्य सिध्यति सूतकः ॥ १० ॥
 सोढत्वं जायते^२ स्वेदात् अमलत्वञ्च मर्दनात् ।
 चारणेन^३ बलं कुर्यात् जारणाद्बन्धनं भवेत्^४ ॥ ११ ॥
 एकत्वं द्रावणात्^५ तस्य रक्तत्वं रक्तकाञ्चनात्^६ ।
 व्यापित्वं सारणात्^७ तस्य क्रामित्वं क्रामणात्तथा ॥ १२ ॥
 जलगो जलरूपेण त्वरितो^८ हंसगो भवेत् ।
 मलको मलरूपेण सधूमो धूमगो भवेत् ॥ १३ ॥
 अन्या^९ जोवगतिर्देवि जोवोऽण्डादिव निष्क्रमेत्^{१०} ।
 स तावज्जीवयेज्जीवं^{११} तेन जोवां रसः^{१२} स्मृतः ॥ १४ ॥
 चतुष्टयो मतिस्तस्य निपुणेन तु लभ्यते^{१३} ।

-
- (1) K reads चारणं. [Vide रस.स. Chap. VIII. v. 70.] (2) M reads जगयेत्. (3) K reads सारणेन. (4) K reads विभोः.
 (5) K has an incomplete charana—स्तुत्वं द्रावणात्तस्य. M reads द्रावणं.
 (6) K reads रक्ताजनात्, which mars the metre. (7) K has चारणात्. M has सारणं. (8) K has जलगोलकरूपेण तारितो, which seems to be inc. M has कारितो. in lieu of त्वरितो. [Vide रस.स. Chap. I. vs. 82-85, the readings whereof mostly agree with the above texts (13 to 16).]
 (9) M reads अन्या, but रस.स. reads अन्या. (10) K reads ऽण्डादिव, which is incorrect. M reads जीवोऽण्डादिव निष्क्रमेत्, which is senseless.
 (11) सजीवं जीवयेज्जीवं, a variant in M. Cf. रस.स. Chap. I. v. 84 :—स तांश्च जीवयेज्जीवान्. (12) M reads जीवरसः, which is not correct.
 (13) M reads रच्यते.

चतस्रो गतयो दृश्या अदृश्या^१ पञ्चमी गतिः ॥ १५ ॥
 मन्त्रध्यानादिना तस्य चीयते^२ पञ्चमी गतिः ॥ १६ ॥
 धूमचिटिचिटिश्चैव^३ मण्डूकप्रुतिरेव च ।
 अकम्पश्च विकम्पश्च^४ पञ्चावस्था रसस्य तु ॥ १७ ॥
 मथ्यमानस्य^५ कस्केन सम्भवेद्दि गतिचयम्^६ ।
 जले गतिर्मलगतिः पुनर्हंसगतिस्ततः^७ ॥ १८ ॥
 हेम^८ दत्त्वा ततः शुद्धं तत्तु स्तम्भेन्नियामके^९ ।
 नियामकगणौषध्या^{१०} रसं दत्त्वा विपाचयेत् ॥ १९ ॥
 नियमितो^{११} न प्रयाति तथा धूमगतिं^{१२} शिवे ॥ २० ॥
 कणिकाचालरहितो बुद्बुदेषापवर्जितः^{१३} ।
 नियमितो भवत्येष^{१४} चूलिकाग्निसहस्तथा^{१५} ॥ २१ ॥

- (1) M reads न दृश्या. Cf. रस.स., which exactly agrees with the above. (2) रस.स. reads रुध्यते. [Vide Chap. I. v. 85.] (3) K reads धूमचिरीचिटिश्चैव. M reads धूम instead of धूम. (4) K has सपकश्च विपकश्च. (5) M reads मथ्यमानस्य, which appears to be inc. (6) K reads erroneously सम्भवेद्दी गतिचये. M reads सम्भवेद्दि गतिचयम्, which is not perfectly correct. (7) M has जलेन विमलगतिस्तथा हंसगतिः पुनः. (8) K reads हंस. (9) K has तलस्तम्भो नियामयेत्. M has स्तम्भेन्नियामके. (10) नियामकगणौ, विध्यो, a variant in M. (11) K reads नियमानौतो, which destroys the metre. All the texts read नियमितो, which is gram. inc. (12) K reads धूमगतिः. (13) K has बुद्बुदेषापवर्जितः. M has बुद्बुदेषापवर्जितः, which is inc. (14) M reads भवत्येष. (15) चूलिकाग्निसहस्तथा, a variant in K.

अनियम्य यदा^१ सूतं जारयेत् काञ्चिकाशये^२ ।
जायते निश्चितं भद्रे तदा^३ तस्य गतित्रयम् ॥ २२ ॥
दोलास्वेदेन चावश्यं^४ स्वदितो हि दिनत्रयम्^५ ।
वसुभण्डादिभिर्देवि रसराजो न^६ हीयते ॥ २३ ॥
अक्षीणं तु रसं दृष्ट्वा दद्याद्द्वयोमादिकं ततः ।
स्वेदवं च^७ ततः कर्म दीयमानस्य मर्दनम् ॥ २४ ॥
रसालिङ्गित आहारः^{१०} पिष्टिकैस्त्रिभिर्घीयते ।
तद्द्रुतं रसगर्भं तु जारणं परिकीर्तितम् ॥ २५ ॥
जारणा तत्समाख्याता तदेवञ्चोपलभ्यते^{११} ।
जीर्णान्ते रञ्जनं कार्यं रक्तवर्ग^{१२}गणेन च ॥ २६ ॥
जीर्णं जीर्णन्तु^{१३} संरक्तं^{१४} समहेन्ना तु सारयेत् ।
सारणायत्नयोगेन बध्यते सारितो^{१५} रसः ॥ २७ ॥

-
- (1) M reads यथा, which seems to be incorrect. (2) जालयेत् काञ्चिकाशय, a variant in K. (3) M reads यथा, which is not correct. (4) K reads दालास्वेदनतोऽवश्य. M reads डाला in place of दोला. (5) The portion commencing from दिनत्रयम् and ending in रसराजो न ही is wanting in K. (6) M reads वसुभण्डादिभि. (7) M has रसराजिन, which is not accurate. (8) K reads देया, which is gram. inc. (9) K reads तु. (10) रस लिङ्गीतकाहार, an incorrect variant in K. (11) K has नात्रय नोपलभ्यते. (12) K reads रक्तवर्ण. (13) M reads जीर्णाजीर्ण तु. (14) M reads सरक्त (without अनुस्वार). (15) M has सारता, which seems to be an error of the scribe.

सारितः सारितश्चैव^१ यथा भवति सूतकः ।

क्रामणेन समायुक्तं तच्च^२ वेधे नियोजयेत् ॥ २८ ॥

पारोटः^३ पारदो ब्रह्मा मूर्च्छितस्तु जनार्दनः ।

बद्धस्तु रुद्ररूपः स्यात्^४ कर्मयोगबलाद्रसः ॥ २९ ॥

शृणु देवि प्रवक्ष्यामि कर्मयोगस्य विस्तरम् ॥ ३० ॥

पारदस्य त्रयो दोषा विषं वङ्गिमलस्तथा^५ ।

विषेष सविषं विद्यात्^६ वङ्गौ कुष्ठी भवेन्नरः ।

मलेनोदररोगो स्यात् म्रियते च रसायने ॥ ३१ ॥

षट्त्र्यस्यैकलिप्ता स्यात्^७ षट्लिप्ता यूक एव च^८ ।

षट्कूकास्तु रजःसंज्ञाः^९ कथितास्तव सुव्रते ॥ ३२ ॥

-
- (1) चारौतं चरितश्चैव, an incorrect variant in K. सारितसारितश्चैव, a variant in M, wherein the middle term is incorrect. (2) K and M read तच्च, which is gram. incorrect. (3) M reads चघाटः. [रस.स. defines चाराट thus :—"सुशोधितो रसः सन्धगारोट इति कथ्यते." Chap. XI. v. 60. Cf. "मलहीनो यदा सूतः पितामहसमी भवेत् । स बद्धो विष्कराख्यातो रश्मितः शिव उच्यते ॥" रससार, 1st Paṭala, v. 5.] (4) K has an incorrect reading—ववूर्पा स्यात्. (5) M reads विषवङ्गिमलस्तथा, wherein the term कल is incorrect. [Vide रस.स. Chap. XI. v. 14.] (6) K reads दद्यात्. M reads विन्द्यात्. [Vide रस.स. Chap. XI. v. 15.] (7) M reads लप्ता. [रस.स. agrees closely with the texts in vs. 32, 33 and 34. Vide Chap. X. vs. 102-105.] (8) K reads incompletely the whole hemistich thus :—ष...स्यैव...चा स्यात् षट्त्र्यस्यैव च. M reads यूकमेव षट्. (9) आकरस रजःसंज्ञा, a variant in M, which seems to be inc.

षड्रजः सर्षपः साक्षात्^१ सिद्धार्थः स च कीर्तितः^२ ।
 षट्सिद्धार्थाश्च द्विर्वाश यवस्वेकः प्रकीर्तितः ॥ ३३ ॥^३
 यद्ध्यवैरेकगुञ्जा स्यात्^४ षड्गुञ्जास्यैकमाषकः ।
 माषा द्वादश तोलः स्यात्^५ षष्टी तोलाः पलं भवेत्^६ ॥ ३४ ॥
 द्वात्रिंशत्पलकं देवि शुभन्तु^७ परिकीर्तितम् ।
 शुभन्तु तु सहस्रं द्वे भार एकः प्रकीर्तितः ॥ ३५ ॥
 द्वे सहस्रे पलानाम् तु सहस्रं शतमेव वा ।
 षष्टाविंशत् पलानाम् तु दश पञ्चकमेव वा ॥ ३६ ॥^८
 पलाद्वेनैव^९ संस्कारः कर्तव्यः सूतकस्य तु ॥ ३७ ॥
 महाधला-नागवला-मेघनादा-पुनर्णवम्^{१०} ।
 मेघशृङ्गी^{११} च तत्सारैः^{१२} नवसारसमन्वितम्^{१३} ।

- (1) M reads षड्रजः, which is an error of the scribe. रस.स. reads स सात्. (2) K has सिद्धार्थः स च प्रकीर्तितः, wherein प्र is redundant. (3) This hemistich is wanting in K. रस.स. reads षट्सिद्धार्थेन. (4) रस.स. has तु instead of स्यात्. After this charapa we find in रस.स. "त्रिगुञ्जा वल्ल उच्यते । षड्भिरेव तु गुञ्जाभिर्माष एकः प्रकीर्तितः ।" (5) माष-द्वादश तोला स्यात्, a variant in K. (6) K has तदनुभिः पलं भवेत्, thus differing from other texts as well as from रस.स. [Vide Chap. X. v. 105.] (7) K reads शुभन्तु. M reads शुभन्तु. (8) This śloka nearly agrees with रस.स. [Vide Chap. XI. v. 21.] (9) M reads पलाद्वेनैव न. (10) K reads पुनर्णवा. (11) K reads मेघशृङ्गा. (12) K reads तत्सारैः. (13) M reads एव सारसमन्वितम्, which appears to be incorrect.

पारदं देवदेवेशि स्वदयेद्विवसत्रयम् ॥ ३८ ॥

॥ इत्यौषधस्वेदनम् ॥^१

गिरिकर्णी च मोनाक्षी सहदेवी पुनर्णवा ।

उरगा त्रिफला कान्ता^२ लघुपर्णी^३ शतावरी ॥ ३९ ॥

तुषवर्जं तु धान्यान्ने^४ सर्वं संक्षुभ्य^५ निक्षिपेत् ।

एकादशगुणे^६ ऽन्ने ऽस्मिन् षोडशांशैर्विमर्दितम् ॥ ४० ॥

आसुरोलवणव्योष चित्रकार्द्रकमूलकैः^७ ।

दोलायां^८ स्वदयेद्देवि त्रिदिनं मृदुनाग्निना ॥ ४१ ॥

॥ इति सन्धानाम्लस्वेदनम् ॥

अङ्गोलस्तु^९ विषं हन्ति वक्त्रि^{१०} मारग्वधः प्रिये ।

(1) K has इत्यौषधस्वेदनं तु कथितं तत्र सूत्रे । After this we find in K the following verses, which we have rejected, as these seemed to us incongruous, incorrect and unconnected with the text :—

षडतर्षपमाक्षी सिद्धार्थं स च ।

स्वेदनं मर्दनं मूर्च्छा स्थापनं पातनं त्रिधा ।

निराधनं नियामं च दीपनं चानुवासनम् ।

चारणं जारणं चैव गर्भं वाच्या द्रुति तथा ।

रजनं चारणं चानुसारणां प्रतिसारणां ।

क्रामणं... देहस्य कर्तव्यं रससाधकैः । ४०

(2) K reads कान्ता. (3) K reads लघुपर्णी. (4) तुषवर्ज्यासुधान्यान्नेः,

a variant in K. (5) K reads संक्षुभ्यः. M reads संक्षुभ्यः. (6) एकांश-

द्वीगुणं, an incorrect variant in K. (7) Vide रस.स. Chap. XI. v. 23.

(8) M reads दोलायां. (9) M reads अङ्गोलैस्तु, which is gram. inc.

(10) K reads वक्त्रि, which is inc.

चित्रकसु^१ मलं हन्यात् कुमारी सप्तकशुकम् ॥ ४२ ॥^२
 तस्मादेभिः समोपेतै^३र्मर्दयेत् पातयेद्बुधः^४ ॥ ४३ ॥
 विद्याधरेण यन्त्रेण भावयेद्दोषवर्जितम्^५ ।
 ततस्त्रिगुणवस्त्रस्थं^६ तं रश्मिं देवि गालितम्^७ ॥ ४४ ॥
 त्रिफलांबुक्लिमूलत्वात्^८ गृहकन्या^९रसान्वितम् ।
 निरुद्गारे^{१०} तु पाषाणे मर्दयेत् पातयेत् पुनः ॥ ४५ ॥
 धूमसारगुह^{११}व्योष-रजनोसित^{१२}सर्षपैः ।
 दृष्टिकाकाञ्चिकोर्षाभिः^{१३} त्रिदिनं मर्दयेत्ततः^{१४} ॥ ४६ ॥
 निर्मलो जायते सूतः^{१५} मत्प्रभावं प्रकाशयेत्^{१६} ॥ ४७ ॥
 पासकेन^{१७} विभीतेन मर्दयेत् पातयेत् पुनः ।
 नागवङ्गादिका दोषा यान्ति नाशमुपाधिजाः^{१८} ॥ ४८ ॥

- (1) M reads चित्रकसु. (2) But compare रेसं.स. Chap. XI. v. 28, which differs from the above in certain points. (3) K reads समोपेतै, which is incorrect. M reads तस्मादितत्. (4) K reads पुनः. After this śloka we find नागशुद्धिः in the MS. M. (5) K has वर्जितः, which is gram. erroneous. (6) K has ततस्त्रीगुणवस्त्रस्थं, which is partly inc. [शेष = वस्त्र.] (7) M reads भावितम्. (8) त्रिफलांबुक्लिमूलत्वात्, a variant in K. (9) K reads erroneously गृहकन्या. (10) K reads निरुद्गारे, which has no clear sense. (11) K has गुह. M has गुह. (12) K reads नेत. (13) K reads दृष्टिका. M reads काञ्चिकोर्षाभिः. (14) K has मर्दितं ततः. (15) K and M read सूतं. (16) M reads चात्मभामात् प्रकारयेत्. (17) M reads पासकेन. (18) K reads नागमुपाधिजा. M reads नागमुपाधिकाः.

सप्तवारं काकमाथा गतदोषं^१ विमर्दयेत् ।
 पातयेत्^२ सप्तवारं च गिरिदोषं त्यजेद्भ्रसः^३ ॥ ४९ ॥
 क्षेत्रदोषं त्यजेद्देवि गोकर्णरसमूर्च्छितः ॥ ५० ॥
 कार्पास^४पत्रनिर्यासे स्त्रिन्नस्त्रिकटुकान्विते^५ ।
 सप्तकच्चुक्^६निर्व्यूक्तः सप्ताहाज्जायते रसः ॥ ५१ ॥
 काकमाची^७ जया ब्राह्मी^८ गाङ्गेरो^९ रक्तचित्रकः^{१०} ।
 मण्डूकी^{११} मुद्गपर्णी च शृङ्गवेरं रसाङ्कुशः^{१२} ॥ ५२ ॥
 देवदाली^{१३} शङ्खपुष्पी काकजङ्गा शतावरी ।
 कुमारो भृङ्गराजश्च निर्गुण्डी श्रीषसुन्दरः^{१४} ॥ ५३ ॥
 शूलिनो शूर्पपर्णी च^{१५} गोजिह्वा क्षीर^{१६}कच्चुकः ।
 तद्रसैर्मर्दितः^{१७} पात्यः^{१८} सप्तधा निर्मली भवेत् ॥ ५४ ॥
 ताम्ब्रेण^{१९} पिष्टिकां कृत्वा पातयेद्दूर्हपातने^{२०} ।

- (1) K has गतदेह, which has no clear sense. (2) M reads पातयेत्. (3) M reads जयेद्भ्रसः. (4) K reads कर्पास. (5) K reads त्रिकटुकान्वितः. स्त्रिन्नं स्त्रिकरकान्विते, a variant in M. (6) M reads काचुक. (7) K reads काकमाचि. (8) M reads ब्राह्मी. (9) K reads मार्जारी. (10) M reads रक्तचित्रकम्. (11) K reads मण्डूका. M reads मण्डूकी. (12) K has ससाङ्कुशः. M has शृङ्गवेर. (13) देवदाली is the reading in M. (14) श्रीषसुन्दरम् is the variant in M. (15) च is wanting in K. M reads शूर्पपाली च. (16) K reads क्षीर, which is inc. (17) K reads सर्वतः. M reads मर्दितं, which is gram. inc. (18) K reads पात्यं. M reads पात्य. Both are gram. inc. (19) K reads ताम्ब्रेण. रस.स. reads शूलिने. (20) K reads ऊर्हपातने, which is an error of the scribe. But रस.स. reads ऊर्हभावने.

वङ्गनागौ परित्यज्य शुद्धो भवति सूतकः ॥ ५५ ॥^१
 मर्दित^२स्त्रिफलाशियुराजिका^३पटुचिककैः ।
 जङ्घभाण्डगतः पाच्यः प्रदीप्तैरुपलैरधः^४ ॥ ५६ ॥
 सृष्ट्यम्बुजनिरोधेन लब्धापायो भवेद्रसः ।
 कर्कोटो^५कञ्चुकाविम्बो-सर्पात्यम्बुजसंयुतम् ॥ ५७ ॥
 रसं नियामके दद्यात् तेजस्वी निर्मलो भवेत् ।
 एवं विशोधितः सूतो भद्राष्टांशविशोधितः ॥ ५८ ॥^६
 सुद्रास्त्रलवणचार^७-भूखगोषणशियुभिः^८ ।
 राजिकाटङ्गणयुतैरारनाले^९ दिनत्रयम् ।
 स्वेदनाद्दोषितो देवि यासार्थी^{१०} जायते रसः ॥ ५९ ॥^{११}
 व्योमसत्त्वादिवोजानि रसजारणशोधने^{१२} ।
 तन्ममाचक्ष्व देवेशि^{१३} किमन्यच्छोसुमिच्छसि ॥ ६० ॥

- (1) This hemistich closely agrees with रस.स. (vide Chap. XI. v. 31.)
- (2) M reads मर्दित, which is gram. inc. (3) M reads रासका.
- (4) प्रदीप्तरुक्फलैरधः, a variant in M, which appears to be inc. (5) M reads कर्कोटो. [Vide रस.स. Chap. XI. vs. 41 and 42.]
- (6) The ślokas 57 and 58 are not found in K. (7) चौद्र-सल्लवणचारः, a variant in M. (8) यूपगोषणशियुभिः, a variant in K.
- (9) K reads चारनाले. (10) K reads यासार्थि, which is gram. inc. M reads यासाथी.
- (11) The 43rd śloka in रस.स. Chap. XI. mostly agrees with the 59th śloka of this text. (12) रसे जारण-शोधने, a variant in K. रसो जारय शोधिते, a variant in M. Both of these readings do not convey a clear sense. (13) This charana is not found in M.

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^१

रसार्णवे रससंहिताया

रसशोधनो नाम^२

दशमः पटलः ॥ १० ॥

एकादशः पटलः ॥

श्रीदेव्युवाच^१ ।

सक्षणं शोधनं चैव पारदस्य श्रुतं मया ।

चारणं जारणं चव श्रोतुमिच्छामि भैरव ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच^२ ।

सर्वपापक्षये ज्ञाते^३ प्राप्यते रसजारणा^४ ।

तत्प्राप्तौ प्राप्तमेव स्याद्विज्ञानं^५ मुक्तिकारणम् ॥ २ ॥

मोक्षाभिव्यञ्जकं^६ देवि जारणं साधकस्य तु ।

यावन्न जार्यते^७ सूतः तावत्तु न च निर्वृतिः^८ ॥ ३ ॥

(1) This is wanting in M. (2) K and M read रसशोधनं नाम.

(1) M has only देवो. (2) M has only भैरवः. (3) K reads सर्वपापक्षयं तस्य. (4) K reads रसजारणात्. (5) M has विज्ञानं. (6) M reads मोक्षाभिव्यञ्जनं. (7) यावत् सुजीर्यते, a variant in K. यावन्न जायते, a variant in M. (8) K has an incomplete charana—तावन्न च तिष्ठति.

खल्लसु पीठिका^१ देवि रसेन्द्रो लिङ्गमुच्यते ।
 मर्दनं वन्दनं^२ तस्य ग्रासः पूजा^३ विधीयते ॥ ४ ॥
 यावद्दिनानि वस्त्रिस्थो जार्यते^४ धार्यते रसः ।
 तावद्युगसहस्राणि शिवलोके महीयते ॥ ५ ॥
 दिनमेकं रसेन्द्रस्य यो ददाति हुताशनम्^५ ।
 द्रवन्ति तस्य पापानि कुर्वन्नपि न लिप्यते ॥ ६ ॥
 जारणा द्विविधा बाल^६ जारणा बद्धजारणा^७ ।
 तत्रादौ परमेशानि वक्ष्यते बालजारणा ॥ ७ ॥^८
 गगनं जारयेदादौ सर्व्वसत्त्वमतः परम् ।
 ततो मासिकशुद्धं च^९ सुवर्णं तदनन्तरम् ॥ ८ ॥
 गर्भस्थं द्रावयित्वा तु^{१०} ततो वाद्यद्रुतिं^{११} द्रवेत् ।

(1) K reads खल्लं तु पिठिका. M reads खल्लन्. (2) M has चर्दनं, which is incorrect. (3) K reads पूजा, which is incorrect. (4) M reads जारणा, which seems to be gram. inc. (5) M has सिताशनम्, which has no clear sense. (6) K reads बाला, M reads विविधा बाल. (7) K reads जारणादभ्युपासना, which is unintelligible. बद्धजारणा will be explained in the 13th Paṭala. (8) This hemistich is not found in M. [Vide रस.स. Chap. VIII. vs. 65 and 66, which state जारणा first as त्रिधा, and next as द्विविधा.] (9) K has मासिकशुद्धे च. We do not find this charaṇa and the next in M. (10) गर्भे संद्रावयित्वा तु. a variant in K, which is gram. inc. (11) M reads द्रुति, which seems to be inc. [Vide रस.स. Chap. VIII. v. 72, wherein वाद्यद्रुति is explained.]

सितं मितेन द्रव्येण रक्तं रक्तेन रञ्जयेत् ॥ ९ ॥

सारणं क्रामणं ज्ञात्वा ततो वेधं प्रयोजयेत् ॥ १० ॥^१

॥ चारणजारणमन्त्रः ॥

ॐ नमोऽमृतलोहाय परामृतरसोद्भवाय हुं स्वाहा ॥११॥

सर्व्वसत्त्वोपकाराय भगवन् त्वदनुज्ञया ।

जारणं कर्त्तुमिच्छामि ग्रासं गृह्ण^२ मम प्रभो ॥ १२ ॥

कुरुष्वेति शिवेनोक्तं ग्राह्यमेव^३ सुबुद्धिना ॥ १३ ॥

शृणु देवि प्रवक्ष्यामि व्योमजारणमुत्तमम् ।

पत्राभ्र^४जारणं सत्त्वजारणञ्चति तद्विधा^५ ॥ १४ ॥

निर्मुखं समुच्च^६ चैव बासनामुखमेव च ।

एकैकं त्रिविधं तच्च तद्वक्ष्याम्यानुपूर्व्वशः^७ ॥ १५ ॥

वैक्रान्त^८वज्रसंस्पर्शात्^९ दिव्यौषधिवलेन वा ।

निर्मुखो भक्षयेद्देवि^{१०} क्षणेन गगनं रसः^{११} ॥ १६ ॥

-
- (1) This hemistich is wanting in M. (2) K reads ग्राह्य. M reads गृह्ण. Both the readings are gram. inc. [गृह्ण is generally used by Rishis, though the correct form is गृह्याण.] (3) भावमेव सुबुद्धिमान्, a variant in K. ग्राह्यमेव, a variant in M. (4) M reads पत्राभ्र, which appears to be incorrect. (5) K reads erroneously तद्विधा. (6) K has निर्मुख. M has समुच्च. रस.स. reads—“समुखा निर्मुखा चेति जारणा द्विविधा पुनः ॥” “इयं हि समुखा प्राक्ता जारणा मृगचारिणा ॥” (Chap. VI, vs. 66 and 69.) (7) K and M read तद्वक्ष्याम्यानुपूर्व्वशः. (8) M reads वैक्रान्त, which is inc. (9) K and M read संस्पर्श (without any suffix), which seems to be inc. (10) लक्षयेद्देवि, a reading in K. (11) M reads रसम्, which is gram. erroneous.

हेमकर्मणि हेमैव तारे तारो मुखं^१ भवेत् ॥ १७ ॥
 तसखसक्तता पिष्टिः^२ स्रष्टु^३मल्पाल्यमभ्रकम् ।
 अश्ववेतस^४जम्बीरवोजपूराम्भूषणैः^५ ।
 मर्दितं^६ चरते देवि सेयं समुखजारणा^७ ॥ १८ ॥
 चारत्रयं^८ पञ्चपटु^९ काक्षो^{१०}-काशीसगन्धकम् ।
 भाक्षिकं चाश्वसंयुक्तं ताम्रपात्रे तु जारयेत्^{११} ॥ १९ ॥
 एतच्चाभिषवाद्^{१२}दिव्यं कारयित्वा विचक्षणः ।
 जारणार्थञ्च वोजानां^{१३} वज्राणाञ्च विशेषतः ॥ २० ॥
 तस्मिन्नावर्त्तितं नागं वङ्गं^{१४} वा सुरवन्दिते ।
 निषेचयेच्छतं धारं न रसायनकर्मणि ॥ २१ ॥
 अनेन सकलं देवि^{१५} चारणावस्तु भावयेत्^{१६} ।
 चाराम्भे^{१७} भावितं थ्योम रजसा प्रथमेन च ॥ २२ ॥

(1) रस.स. defines मुख thus :—“गुहं स्वर्णं च रुच्यं च वीजमित्यभिधीयते ॥६७॥
 चतुःषष्टाशतो वीजप्रक्षेपो मुखमुच्यते । ६८ ॥” (Chap. VIII.) (2) तत्र खल्ले
 कृतापिष्ट, a variant in K. M reads कृतापिष्टि. (3) K reads स्रष्टु.
 (4) M reads आश्ववेतस. (5) K has वीजपूराम्भूषणैः, which is
 gram. inc. (6) M reads मर्दित. (7) K has जारणात्. M has
 समुखजारणा. (8) K reads चारत्रयं. (9) K reads पञ्चलवण. M
 reads पञ्चपटुः, which seems to be incorrect. (10) K has काक्षि.
 M has काक्षि. (11) K reads जारयेत्. (12) एतच्चाभिषग, a
 variant in K. (13) जारणाथे तु वीजानि, a variant in K. (14) M
 reads वङ्गं. (15) अनेन स चारणां यस्तु, a variant in K. (16) भावये
 तद्विचक्षणः, a variant in K. (17) K reads चाराम्भे.

सृष्टित्रयोदककणा¹ तुम्बुरद्रवमर्दितम्² ।
 चरेज्जरेह्य पुटितं³ यवचिञ्चारसेन च ॥ २३ ॥
 शतावरो गदा रन्धा मेघनादा पुनर्नवा ।
 श्रियुको यवचिञ्चा च भावितं तद्रसैः क्रमात् ॥ २४ ॥
 मूलं हिलमुचायासु⁴ कौवेरीमूलमेव च ।
 कदलीमुसलोश्रियु-ताम्बूलीवाणपोलुकम्⁵ ॥ २५ ॥
 अलम्बुषा बला कोल मास्फोटः खरमञ्जरी ।⁶
 तुम्बुरस्तिक्तशकं वाप्येषामेकरसेन तु ।
 राजिकाव्योषयुक्तेन त्रिदिनं खिन्नमन्त्रकम् ॥ २६ ॥
 काशीसतुवरोसिन्धु⁷-टङ्कणचारसंयुतः⁸ ।
 पूर्वाभिषव⁹योगिन सूतकचरति क्षणात् ॥ २७ ॥
 मोलको¹⁰ भवति क्षिप्रं सर्वसिद्धिप्रदायकः¹¹ ॥ २८ ॥
 गृह्यत्वा देवि धान्यान्म-मन्त्रवर्गेण¹² संयुतम् ।

-
- (1) K reads शृष्टी. M reads सृष्ट. Both the readings are incorrect.
 (2) M reads तुम्बुरसमर्दितम्. (3) याजयेद्दी पटौ चैक, a variant in K,
 which seems to be unconnected with the text. (4) K reads
 erroneously हिलमुचायासु. (5) K has बालपोलुका. (6) This
 hemistich and the next two are not found in K. (7) K reads
 काशीसतुवरोसिंधू, which is inc. (8) K has संयुतं, which is gram. inc.
 M has टङ्कणं चारसंयुतः, which is partly inc. (9) K reads पूर्वाभिषया,
 which is inc. (10) K has मोलकं. (11) सर्वसिद्धीप्रदायकं, a
 variant in K. M reads प्रदायकम्, which is gram. inc. (12) अस्त्रवर्गेण
 is the reading in K, which is not correct.

काथयित्वाभ्रकं तत्तु^१ स्रुहीक्षीरेण^२ मर्हयेत् ॥ २८ ॥
 आरण्य^३गोमयेनैव कपोताख्यं पुटं^४ ततः ॥ ३० ॥
 कदलीकन्दनिर्यासे^५र्मूलकन्दरसेन च ।
 काकभाषी च मौनाक्षी अपामार्गी मुनिस्तथा^६ ॥ ३१ ॥
 एरण्डमार्द्रकञ्चैव^७ मेघनादा^८ पुनर्नवा ।
 एकैकस्य द्रवैरेव^९ पुटैकैकं प्रदापयेत्^{१०} ॥ ३२ ॥
 वर्ज्जाक्षीरेण संयुक्तं दोलायन्त्रेण^{११} पाचयेत् ।
 छायाशुष्कं ततः कृत्वा चणकाम्बेन संयुतम्^{१२} ॥ ३३ ॥
 नवमारं च काशीसं वचा^{१३} निम्बं तथैव च ।
 अभ्रस्य^{१४} षोडशांशेन एकैकं तत्र^{१५} निक्षिपेत् ॥ ३४ ॥
 निधाय^{१६} ताम्रपात्रे तु घर्षयेत्तच्च^{१७} सुव्रते ।
 नववारं^{१८} ततो देवि लोहपात्रे तु जारयेत् ॥ ३५ ॥
 रसेन सह देवशि चणकाम्बेन काञ्चिकम् ।

- (1) K reads काथयित्वा भ्रकं तत्तु. (2) M reads स्रुहीक्षीरेण.
 (3) M reads आरण्य. (4) M reads कपोताखापुट. (5) M has
 नियामे. (6) K reads अपामार्गमनौ तथा. (7) K reads
 मार्द्रकञ्चैव. (8) M reads मेघनाद. (9) एकैकरसद्रवैकेन, a variant in
 K (10) K has पुटैकैक. M has सुदापयेत्. (11) M reads
 दोलायन्त्रं ण. (12) K reads भैरवि (13) M reads वसा.
 (14) K reads अभ्रकात्. (15) M reads तत्तु. (16) M reads
 विडारो, which is unintelligible. (17) घर्षयेत्तच्च, a variant in K,
 which has no sense. M reads घर्षयेत्तच्च. (18) K has नववारी,
 which is absurd.

सृष्टिग्निना तु निःक्वाथं प्रहराद्धेन जायते ॥ ३६ ॥
 सोमवल्लीरसैः पिष्ट्वा व्योम सौवर्चलान्वितम् ।
 शनैः शनैर्हसपाद्या^१ दापयेच्च पुटत्रयम् ॥ ३७ ॥
 सोमवल्लीरसेनैव सप्तवारश्च दापयेत्^२ ।
 पातयेन्मृन्मये भाण्डे^३ रसेन सह संयुतम् ॥ ३८ ॥
 मूलं वल्लीषुपुष्पाया^४ गव्यक्षीरेण घर्षयेत्^५ ।
 कल्केन लेपयेत् सूतं गगनश्च तदूर्ध्वगम्^६ ॥ ३९ ॥
 तापयेद्रवितापेन निर्मुखं असते क्षणात् ।
 जायते पिष्टिका शीघ्रं नात्र कार्या विचारणा ॥ ४० ॥
 तिलपर्णीरसेनैव गगनं भावयेत् प्रिये^७ ।
 मर्दनाज्जायते पिष्टी^८ नात्र कार्या विचारणा ॥ ४१ ॥
 मुण्डोनिर्यासके नागं^९ बहुशस्तु निषेचयेत् ।^{१०}
 तेनाभ्रकं तु संग्राह्य^{११} भूयोभूयः पुटे दहेत् ॥ ४२ ॥

(1) The portion commencing from रसेन सह and ending in हस
 पाद्या is not found in M. (2) K reads तापयेत्. (3) दापये
 न्मृन्मये पात्रे, a variant in K. (4) K has शितेषुपुष्पाया. (5) गो
 क्षीरे सह पेषयेत्, a variant in K, which is gram. inc. (6) K reads
 गगनं तदूर्ध्वगम्. (7) गगनं तेन भावयेत्, a reading in K. (8) M
 reads पिष्टिः. (9) K reads नापि. (10) After this charana
 we find in K the following hemistich :—कल्केन लेपयेत् सूतं गगनं तदूर्ध्वगम्,
 which we have not adopted, seeing it to be the repetition of the
 latter half of the 39th śloka. (11) K reads संभाष्य.

चित्रकार्द्रकमूलाना^१मेकैकेन तु सप्तधा ।
 प्रावितव्यं^२ प्रयत्नेन गन्धकाभ्रकचूर्णकम् ॥ ४३ ॥
 नागमुण्डीरसस्तन्य^३रजो^४लुङ्गास्तभावितम् ।
 षोडशांशेन तद्वत्सं दोलायां^५ तु चरेद्रसः ॥ ४४ ॥
 चतुःषष्टि^६गुणं देवि द्वाविंशद्गुणमेव वा^७ ।
 अथवा षोडशगुणं तथाष्टगुणमेव वा^८ ।
 चतुर्गुणं वा^९ द्विगुणं समं वा चारयेत्^{१०} प्रिये ॥ ४५ ॥
 परमभ्रकसत्त्वस्य^{११} जारणं शृणु पार्व्वति ॥ ४६ ॥
 व्योमसत्त्वं समांशेन ताप्यसत्त्वेन संयुतम्^{१२} ।
 स खल्वेदं^{१३} चरेद्देवि गर्भद्रावी^{१४} भवेद्रसः ॥ ४७ ॥
 नागाभ्रं देवि वङ्गाभ्रं^{१५} तीक्ष्णाभ्रं^{१६} करकाभ्रकम्^{१७} ।
 ताराभ्रं देवि^{१८} हेमाभ्रं^{१९} रसगर्भेण^{२०} जारयेत् ॥ ४८ ॥

-
- (1) K reads मूलानि. (2) All the texts have this reading, which is gram. erroneous, the correct form being प्रावयितव्यं. (3) K reads नागं मुण्डीरसस्तन्य. (4) K reads रसं लुङ्गास्तभावितम्. (5) M reads डोलायां. (6) K reads चतुषष्टि, which is inc. (7) K reads च. (8) K and M read च, which is not accurate. (9) M reads च. (10) K has समं जारयेत्. (11) K reads पत्रस्य. (12) K reads erroneously पुंसकं. (13) K has संकल्पेन. (14) K reads गर्भद्रावि. M reads गर्भद्रावं. Both the readings are gram. incorrect. (15) M reads वङ्गाभ्रं. (16) K reads तिक्ताभ्रं. (17) K reads भास्कराभ्रकम्. (18) K reads तु, which mars the metre. (19) M reads गुल्माभ्रं. (20) K reads रसगर्भे, thus wanting one letter.

पूर्वाभिषेक^१योगेन गर्भे द्रवति मर्दनात् ॥ ४६ ॥
 चतुःषष्ट्यंशकः पूर्वः^२ द्वात्रिंशांशो द्वितीयकः^३ ।
 तृतीयः षोडशांशस्तु^४ चतुर्थोऽष्टांश एव च^५ ॥ ५० ॥
 पञ्चमस्तु चतुर्थांशः^६ षष्ठो द्वांशः प्रकीर्तितः^७ ।
 ग्रासो रसस्य दातव्यः^८ ससत्त्वस्याभ्रकस्य च^९ ॥ ५१ ॥
 चतुःषष्ट्यंशके^{१०} ग्रासे दण्डधारी भवेद्रसः ।
 जलीकावद्वितीये च^{११} ग्रासयोगे सुरेश्वरि ॥ ५२ ॥
 ग्रासेन तु तृतीयेन^{१२} काकविष्टासमो भवेत्^{१३} ।
 ग्रासेन तु चतुर्थेन दधिमण्डसमो भवेत् ॥ ५३ ॥
 पञ्चमे चारिते ग्रासे नवनोतसमो^{१४} भवेत् ।
 षष्ठे तु गोलकाकारः^{१५} क्रमाज्जोर्णस्य लक्षणम् ॥ ५४ ॥
 काञ्चिकेन निषिक्तेन रक्तव्योम शतप्लुतम्^{१६} ।

- (1) K reads पूर्वाभिषेक, which is incorrect. (2) चतुषष्ट्यंशक पूर्वः, an incorrect variant in K. (3) द्वात्रिंशांश द्वितीयक, a variant in K. (4) तृतीय षोडशांशिन, a variant in K. (5) चतुर्थांशमेव च, a variant in K, which is inc. (6) पञ्चमोपि चतुर्थांशो, a variant in K. (7) षष्ठो द्विसप्तकीर्तितः, a variant in M. (8) K reads ग्रासो रसस्य दातव्याः. M reads ग्रासो रसस्य दातव्य, wherein the last term is inc. (9) K has सत्वस्याभ्रकस्य वा. (10) K reads चतुषष्ट्यंशतो. M reads चतुष्षष्ट्यंशतो. Both are inc. (11) जलूकवद्वितीयं तु, a variant in M. (12) M reads तृतीयस्य. (13) येन काकविष्टा भवेत्, a variant in M. (14) K reads नवनोतः समो, which is not correct. (15) K reads गोलकाकारं. (16) K reads रक्ते व्योम, which is inc. तेन व्योम is the reading in M.

खल्लान्तधारयेत्तच्च^१ शुक्लवासनया^२ सह ॥ ५५ ॥
हेम तारञ्च संष्ट्य^३ खल्ले तत्र रसं न्यसेत्^४ ।
काञ्चीसहितकाशीसं^५ सिन्धुना चरते रसः ॥ ५६ ॥
हेम सौसन्तु संष्ट्य^६ रसं तत्र प्रदापयेत् ।
नागहेमयुतं व्योम समजीर्णं द्रुतं^७ भवेत् ।
अभ्रकोपरसान्^८ क्षिप्रं मुखेनैव चरत्ययम् ॥ ५७ ॥
तारं वङ्गं च संष्ट्य^९ रसं तत्र प्रदापयेत् ।
नागहेमयुतं व्योम समजीर्णं द्रुतं भवेत् ।^{१०}
मुखेन चरते व्योम तारकर्मणि शस्यते^{११} ॥ ५८ ॥
समुखं निर्मुखं^{१२} वापि यत्नतश्चारयेन्नभः^{१३} ॥ ५९ ॥
चारणां त्रिविधामेवं^{१४} कृत्वा गर्भद्रुतिं रसे ।
चारयेत् स्वेदयेत् पिण्डं^{१५} परिणामक्रमैस्त्रिभिः^{१६} ॥ ६० ॥
कट्वन्त^{१७} चारगोमूत्र-सुहोक्षीरैः प्रलेपितम्^{१८} ।

- (1) खल्ले तु चालयेत्तच्च, a variant in K. (2) K reads शुक्ल वासनया. M reads वासनाया, which is inc. (3) K reads सस्याप्य. (4) खल्ले तत्र च संन्यसेत्, a variant in K. (5) काञ्चीसहितकाशीस, a variant in M. (6) K reads संष्ट्य. (7) M has समजीर्णद्रुत (8) M reads अभ्रकोपरसान्. (9) K reads संष्ट्य. M reads संष्ट्य. (10) This hemistich is not found in K. (11) K reads समुख. (12) निर्मुखं समुख is the reading in K. समुख निर्मुख is the reading in M. (13) K reads ततः, which is not accurate. (14) M reads चारणां त्रिविधामेव. (15) K reads incompletely—चारयेत् पिण्डं. (16) M reads incompletely—परिक्रमैस्त्रिभिः. (17) M reads पट्टम्. (18) सुहोक्षीरैः प्रलेपितम्, a variant in M.

वह्निश्च बद्धं वस्त्रेण^१ भूयो ग्रासं निवेदितम्^२ ।
 चारारनालतैलेषु स्वेदयेन्मृदुनाग्निना ॥ ६१ ॥
 क्रमेणानेन देवेशि जायते दिवसैस्त्रिभिः^३ ।
 यन्त्रादुद्धृतमात्रं तु^४ लोहपात्रे स्थितं रसम्^५ ॥ ६२ ॥
 साम्नेन^६ काञ्चिकेनादौ चालितं वस्त्रगालितम् ।
 पात्रे सुखीण^७ हस्तेन यावत् शेषं विमर्दयेत् ॥ ६३ ॥
 चतुर्गुणेन वस्त्रेण पोडितो निम्बलश्च सः^८ ॥ ६४ ॥
 गालनक्रियया ग्रासे सति निष्पेषनिर्गते^९ ।
 स^{१०} भवेद्दण्डधारो च जीर्णग्रासस्तथा रसः^{११} ॥ ६५ ॥
 अजीर्णं पाचयेत् पिष्टीं^{१२} स्वेदयेन्मर्दयेत्तथा ।
 वासवान्म^{१३} प्रयोगेण जीर्णं ग्रासं तु दापयेत्^{१४} ॥ ६६ ॥
 इष्टिकागुडदुग्धोर्णा^{१५}-राजोसैन्धवधूमजैः^{१६} ।

-
- (1) K has बद्धवस्त्रेण. M has बद्धे वस्त्रेण. (2) भूजं चार निबोध्यताम्, a variant in M. (3) M has वा त्रिभिस्त्रिभिः. (4) M reads मात्रं तु. (5) M has रसः, which is gram. inc. (6) M reads सोखीण, which is perhaps काण्णेन. (7) M has सुखीणे. (8) विद्धतो निम्बल रसः, a variant in M, wherein the second term is inc. (9) सति निष्पेषनिर्गते, a variant in K. (10) M reads न, which is an error of the scribe. (11) We do not find तथा रसः in K. (12) K reads त्याजयेत् पिष्टीं. M reads पिष्टं. (13) K has वासवान्म. (14) M reads तापयेत्. (15) B reads दुग्धार्ण. M reads इष्टिकागुडदिग्धोर्ण. (16) M reads धूमकैः.

षोडशांशैः स धान्यान्त्रैः^१ मर्द्यः स्वद्यश्च पारदः^२ ॥ ६७ ॥
निर्मलीकरणार्थं तु^३ यासे यासे^४ पुनः पुनः ।
जोर्णाभ्रो जोर्णवोजोऽपि रागान् गृह्णाति^५ निर्मलः ॥ ६८ ॥
क्रमेणानेन दालायां^६ चार्थं^७ यासचतुष्टयम् ।
ततः कच्छपयन्त्रेण ज्वालनं बन्धनं^८ क्रमात् ॥ ६९ ॥
ऊर्द्धाधश्चोष्टमांशेन विडं दत्त्वापि जारयेत्^९ ।
समजीर्णाभ्रकः सूतः शतवेधी^{१०} भवेत् प्रिये ॥ ७० ॥
सहस्रवेधी द्विगुणे त्रिगुणेऽयुतवेधकः ।
चतुर्गुणे लक्षवेधी स भवेद्भूचरो रसः ॥ ७१ ॥
जीर्णे पञ्चगुणे^{११} देधि ब्रह्मायुर्जायते रसः^{१२} ।
आयुस्तु^{१३} षड्गुणे^{१४} विष्णोः कोटिवेधी भवेद्रसः ॥ ७२ ॥
रसस्य सर्व्वदोषास्तु^{१५} षड्गुणेनाभ्रकेन तु^{१६} ।

- (1) B has an incomplete charaṇa षोडशांशैः स धान्यान्त्रैः. M has षोडशांशैः स धान्यान्त्रैः. (2) B reads स पारदः. K reads श्वेद्यः, which is incorrect. (3) K reads करणार्थं तु. (4) The second यासे is omitted in B. (5) रागानाग्राति is the variant in B. नागादगृह्णाति is the variant in M. (6) M reads डालायां. (7) B reads चार्थं. K reads चार्थं. Both are inc. (8) B has ज्वालनं बन्धनं, which is inc. M has मर्दनं. (9) B reads तत्रापि instead of दत्त्वापि. पिच्छौ दत्त्वापि जौर्यते, a variant in K. दत्त्वा विचारयेत्, a reading in M. (10) B reads शतवेधि, which is inc. (11) M reads पञ्चगुणं, which is not correct. (12) B and M read नरः. (13) B reads आयुश्च. (14) K reads षट्गुणे. M reads षड्गुणे. (15) M has सर्व्वदोषास्तु, which seems to be incorrect. (16) K reads षट्गुणेन. M reads षड्गुणेनाभ्रकस्य तु.

जीर्णेन नाशमायान्ति¹ नात्र कार्या विचारेणां ॥ ७३ ॥
 रसराजे² यदा जीर्ण³ षड्गुणं गगनं⁴ प्रिये ।
 तदा⁵ ग्रसति लोहानि त्यजेच्च मतिमात्मनः⁶ ॥ ७४ ॥
 धूमश्चिट्चिट्चैव⁷ मण्डूकप्लुतिरेव च⁸ ।
 सकम्पश्च विकम्पश्च⁹ यच्चावस्था रसस्य तु ॥ ७५ ॥
 कपिलोऽथ मिरुद्गारि¹⁰-विप्लुषश्चैव मुञ्चति¹¹ ।
 अग्नौ तिष्ठति¹² निष्कम्पो व्योमजीर्णस्य लक्षणम् ॥ ७६ ॥
 समजीर्णो भवेद्बालो¹³ यौवनस्य¹⁴ द्युतुर्गुणम् ।
 बृहस्तु षड्गुणं जीर्णः¹⁵ कुर्यात्¹⁶ कर्म पृथक् पृथक् ॥ ७७ ॥

- (1) K has जीर्णं जीर्णं रसायाति. M has जीर्णं न नाशका याति. The sense of these readings is not clear. (2) B reads रसराजो.
 (3) K reads जीर्णं. M reads यथा जीर्णं. (4) M has गगन षड्गुणं.
 (5) B has यदा, which is mc. (6) Both B and K read मतिमात्मनः, which has no clear sense. (7) धूम विद्धि चिट्चैव, a variant in K.
 (8) मण्डूकप्लुतिरेव च, a variant in B. K has मण्डूकप्लुतिरेव च. Both the readings seem to be mc. (9) K reads सकप च विकप च. (10) M reads कपिलोऽथ मिरुद्गारि.
 (11) B reads विप्लुषश्चैव. In K, the whole hemistich seems to be incorrect, which is as follows—कपिलोऽथ मिरुद्गारि-
 मेव च षड्गुणं मुञ्चति (12) K reads तिष्ठति, which is gram. incorrect.
 (13) समीवर्णो भवेद्बालो, an incorrect variant in K. (14) B reads यौवनस्य, which has no sense. K reads यौवनस्य (without विसर्ग), which is gram. mc.
 (15) B has बृहस्तु षड्गुणं जीर्णस्तु. K has बृहस्तुः षड्गुण-
 जीर्णस्तु. M has बृहस्तु षड्गुणो जीर्णं. We have adopted the above reading after collating all the texts. (16) Both B and K read तदा.

बालसु पत्रलेपेन कस्कयोगेन यौवनः^१ ।
 वृद्धो^२ विध्यति लोहानि जारितः सारितोऽथवा ॥ ७८ ॥
 कुमारसु रसी देवि न समर्थो रसायने ।
 यौवनस्यो रसो^३ देवि क्षमो देहस्य रक्षणे ॥ ७९ ॥
 जरावस्यो रसो यच्च देहे लोहेन संक्रमेत्^४ ।
 अभावेऽभ्रकसत्त्वस्य^५ कान्तसत्त्वं प्रदापयेत् ॥ ८० ॥
 कान्तस्य चाप्यभावे^६ तु तोक्षालोहन्तु दापयेत् ।
 अनेन क्रमयोगेन सर्वसत्त्वानि जारयेत्^७ ॥ ८१ ॥
 एकोऽपि हेमसंयुक्तशामौकरकरः क्षणात् ।
 गन्धकात् परतो नास्ति रसेषूपरसेषु वा^८ ॥ ८२ ॥
 पूर्वोक्तयन्त्रयोगेन^९ द्विरष्टगुणगन्धकम्^{१०} ।
 अथवा द्वादशगुणं षड्गुणं^{११} वापि जारयेत्^{१२} ॥ ८३ ॥
 माक्षिकं^{१३} सत्त्वमादाय पादाशेन तु^{१४} जारयेत् ।
 ततोऽपि सर्वसत्त्वानि द्रावयेत् सूतगर्भतः ॥ ८४ ॥

- (1) M reads यौवनः, which is incorrect. [Here अर्थआदित्वात् अच्.]
 (2) K reads वृद्धो, which is incorrect. (3) K reads यौवनस्यो रसो.
 (4) K reads संक्रमे, which is an error of the scribe. M reads देहलाहय.
 (5) अभावे अभ्रसत्त्वस्य, a reading in M. (6) K reads चाप्यभावे.
 (7) M reads रक्षयेत्. (8) K reads च. From this hemistich,
 some portion is wanting in B. (9) M has पूर्वोक्तयागयन्त्रं ण.
 (10) K reads द्विरष्टगुणं गन्धकं, which is incomplete. (11) K has
 षट्गुणं (12) M has वा विजारयेत्. (13) M reads माक्षिकः
 (14) तु is wanting in K.

हेमपावकयोः सख्यं तथा¹ काञ्चनसूतयोः ।
 वङ्गिसूतकयोर्वैरं तयोर्मित्रेण मित्रता² ॥ ८५ ॥
 अग्निको³ यवचिञ्चा च स्वणुभट्टश्च रागिणी⁴ ।
 दोलाखेदेन⁵ तत् पक्वं हेमजारणमुत्तमम् ॥ ८६ ॥
 पलाशमस्त्रापामार्गो⁶ यवक्षारश्च काञ्चिकम्⁷ ।
 सौवर्चलं च काशीसं⁸ सामुद्रं सैन्धवं तथा ॥ ८७ ॥
 भासुरी टङ्गश्चैव⁹ नवसार¹⁰स्तथैव च ।
 कर्पूरश्चैव माञ्चीकं¹¹ समभागानि कारयेत् ॥ ८८ ॥
 सुन्नर्कदुग्धैर्देवेशि¹² मूषा¹³लेपस्तु कारयेत् ।
 विडचूर्णं ततो दत्त्वा कमकं जारयेत् प्रिये ॥ ८९ ॥
 शृणु देवि प्रवक्ष्यामि भूषराख्यस्तु¹⁴ जारणम् ॥ ९० ॥

- (1) M reads सूत, which creates a tautology. (2) तयोर्मित्रेण मित्रता, a variant in M. (3) K reads चञ्चोलं. (4) K reads incompletely—सुमटेन नाग्निनी. The meaning of स्वणुभट्ट is unintelligible. (5) M reads डोलाखेदेन. (6) K reads पमार्ग, which seems to be incorrect. (7) M reads काञ्चिकम्. (8) K reads कौशीसं, which is an error of the scribe. M reads काशीसं. (9) K has भा.....री टङ्गश्चैव, which is incomplete. (10) M reads नागसार. (11) कर्पूरश्चैव माञ्चीकं, a variant in K. (12) K reads सुन्नर्कदुग्ध-देवेशि, which appears to be inc. M reads सुन्नर्कदुग्ध, which is not also accurate here. (13) K reads मूषा, which is inc. (14) K has भूषराख्यस्तु. M has भूषराख्यस्तु. Both seem to be inc. ; since we see afterwards (in śloka 98) भूषरी जारणा and not भूषरी or भूषरी जारणा.

कृष्णं पीतं^१ तथा रक्तं^२ शुल्बे तीक्ष्णे च मेलयेत् ॥ ८१ ॥

शुल्बे तीक्ष्णं यदा चूर्णं^३ द्वाविंशतिगुणं प्रिये^४ ।

गन्धनागं ततोऽर्द्धं^५ तु^६ क्रमेणैव तु मेलयेत् ॥ ८२ ॥

हेम्ना तु सह दातव्यं सूतकैकेन षोडश^६ ।

गन्धनागं यदा जीर्णं^७ तदा^८ बद्धो^९ भवेद्रसः ।

हेम्नि जीर्णं ततोऽर्द्धेन^{१०} मृत्^{११} लोहेन रञ्जयेत् ॥ ८३ ॥

गन्धकेन हतं शुल्बं^{१२} मात्तिकं दरदायसम् ।

पुटेन मारयेच्छुद्धं हेम दद्यात् तु षड्गुणम्^{१३} ॥ ८४ ॥

सूतके हेमवीजं च यदा जीर्णं^{१४} चतुर्गुणम् ।

बद्धरागं विजानोयात् हेमाभो जायते रसः ॥ ८५ ॥

सारणायन्त्रमध्यस्थं तनेव सह सारयेत्^{१५} ।

त्रिभाग^{१६} सारितं कृत्वा पुनस्तत्रैव^{१७} जारयेत् ॥ ८६ ॥

-
- (1) K reads कृष्णपीतं. (2) M reads रक्तगुणं. (3) शुद्धं यदा भवेज्जीर्णं, a variant in K ; after this, one charapa is wanting in it.
- (4) K reads द्वाविंशतिगुणं चैव न सारस्यैव च, which is incomplete.
- (5) M reads ततोऽर्द्धे तु, which is unintelligible. (6) सूतके चैव षोडशं, a reading in K. (7) M reads यथा चूर्णं. (8) M reads तथा.
- (9) K reads मद्रो, which seems to be incorrect. (10) K has an incomplete charapa—हेमजीर्णं ता...न. (11) M has मृत्ता, which is inc. (12) K reads सुल्बं. (13) हेम दद्यात् षड्गुणं, an incomplete variant in K. (14) K reads यदार्धं, which is an error of the scribe. M reads यथा जीर्णं. (15) M reads सारयेत्. (16) M reads त्रिभागं. (17) K reads पुनस्तत्रैव.

जारितः सारितश्चैवं पुनर्जारितसारितः^१ ।
 सप्तशृङ्गलिका^२योगात् कोटिवेधो^३ भवेद्द्रसः ॥ ९७ ॥
 मृचरी जारसा प्रोक्ता— खेचरी^४ जारसां शृणु ॥ ९८ ॥
 हीरमुख्यानि रत्नानि^५ रसोच्छिष्टानि कारयेत् ।
 कटुतुम्बस्य बीजानि तस्यार्धेन^६ तु दापयेत् ॥ ९९ ॥
 महाजारसमायुक्तं^७ कर्कं कुर्याद्विचक्षणः ।
 वज्रमूषामुखे^८ चैव तन्मध्ये स्थापयेद्द्रसम् ॥ १०० ॥
 कतकं कनकं चैव^९-मेकीकृत्य^{१०} च मर्दयेत् ।
 पञ्चरायप्रलेपेन^{११} रसे रसं तु दापयेत्^{१२} ॥ १०१ ॥
 एकादशगुणं यावत् पञ्चरागं तु सूतके ।
 रागजोर्षस्तु^{१३} देवेशि लिङ्गाकारो भवेद्द्रसः ॥ १०२ ॥
 रक्षितव्यं^{१४} प्रयत्नेन लोकपालाष्टकेन च^{१५} ।

- (1) K has an incomplete charana पुनर्जारितः. (2) K reads शृङ्गलिका. (3) K has an incorrect reading—कोटिवेधि. (4) K reads खेचरी. (5) K has an incomplete charana—हीरमुख्यानि. M has भीरमुख्यानि, which seems to be an error of the scribe. (6) M reads तस्योर्धेन. (7) K reads महाजारसयुक्तं, which seems to be महाजारसंयुक्तं. (8) K has वज्रमुख...खे. M has वज्रमूषामुखे. Both are inc. (9) K reads कतकं कनकं च, which is incomplete as well as tautological. (10) M reads मिलीकृता, which is not grammatical. (11) K has पञ्चरागं प्रयत्नेन. (12) K reads जार्यते. M reads रसो in lieu of रसे. (13) M reads रागचूर्णस्तु. (14) K reads रक्षितव्यं. (15) K has three letters only of this charana—
 लः.....शः.....शु.....

षड्भासं सूतकेन्द्रस्य तेषु सर्वेषु दापयेत् ॥ १०३ ॥

भक्षितव्यं प्रयत्नेन^१ नत्वा च गुरुदेवयोः ।

सर्वसिद्धान्तमस्कृत्य देवतासु विशेषतः ॥ १०४ ॥

मूर्च्छाङ्गदाहस्य^२ ततो जायते^३ नात्र संशयः ।

आत्मानमुत्थितं पश्येत् दिव्यतजो^४महाबलम् ॥ १०५ ॥

शङ्खकाहल^५निर्घोषैः सिद्धविद्याधरैः सह ।

इच्छया विचरेत्लोकान् कामरूपो^६ विमानगः ॥ १०६ ॥

देवासु^७ यत्र लीयन्ते सिद्धस्तत्रैव लीयते ॥ १०७ ॥

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि जारणा^८योगमुत्तमम् ॥ १०८ ॥

सृष्टं पादितं^९ सूतं सर्वद्वेषोज्झितं ततः^{१०} ।

शाकपल्लवसारेण विष्णुकान्ता^{११}रसेन च ॥ १०९ ॥

पलाश^{१२}पुष्पतोयेन भावितं गन्धकं समम् ।

समं^{१३} कृष्णाभ्रसत्त्वञ्च रसकञ्चाष्टकं गुणम् ॥ ११० ॥

तौक्ष्णशुक्लोरगञ्चैव कूर्मयन्त्रेण जारयेत् ।

-
- (1) After this we find two redundant charanas in K, which are as follow—रसे यासं तु दापयेत् । रक्षितव्यं प्रयत्नेन. (2) मूर्च्छाङ्गदाहं च, an incorrect reading in K. मूर्च्छाङ्गदाहस्य, an incomplete reading in M. (3) K reads जायते, which is gram. inc. (4) M reads incorrectly दिव्यतजो. (5) K reads संखकाहल, which appears to be incorrect. (6) K reads कामरूपो. (7) K reads देवा वै. (8) K reads जारणं. (9) K has सृष्टं पादितं. (10) This charana is wanting in K, (11) M reads विष्णुकान्त. (12) K reads पलाश. (13) K reads सेवं.

काञ्चनं जारयेत् पश्चात् विडयोगिन पार्वति^१ ॥ १११ ॥

ततः सिद्धं^२ विजानीयात् द्वैधं^३ शुल्बस्य दापयेत् ।

कर्म्मसंख्याप्रमाणेन नागो भवति काञ्चनम् ॥ ११२ ॥

अतः परं प्रवक्ष्यामि जारणाक्रममुत्तमम् ॥ ११३ ॥

वोजचूर्णानि तैलेन भावयित्वा पुनः पुनः ।

षोडशांशेन तद्भास^४मङ्गुल्या मर्दयेच्छनैः ॥ ११४ ॥

आर्द्रकादि ततो योगाद्^५-दातव्यं षोडशांशतः^६ ।

भूर्जे^७ दत्त्वा ततो देयं दोलायन्त्रे^८ विनिक्षिपेत् ॥ ११५ ॥

अहोरात्रेण तद्बीजं सूतको ग्रसति^९ प्रिये ।

तमुद्धृत्य^{१०} रसं देवि खल्ले^{११} संमर्दयेत्ततः ॥ ११६ ॥

ततो यन्त्रे विनिक्षिप्य दिवारात्रं विडाम्निना^{१२} ।

तप्तं समुद्धृतं^{१३} यन्त्रात् तप्तखल्ले^{१४} विमर्दयेत् ॥ ११७ ॥

मर्दयित्वाभ्रके^{१५} पिण्डे क्षिप्त्वा तत्र पुटं ददेत् ।

ततो गर्भं पतत्याशु जारयेत् तत्^{१६} सुखेन तु ॥ ११८ ॥

- (1) K reads पार्वती, which is not gram. correct. (2) K reads शुल्ब. (3) K reads द्वैध. (4) K reads त यास. (5) K has योग. (6) K has षोडश ततः. (7) K reads भूर्जे. (8) M reads डोलायन्त्रे. (9) सूतके ग्रसते is the reading in K, which is gram. incorrect. (10) K reads तमुद्धृत्य, which is not gram. correct. (11) All the MSS. spell खल्ले, which is not corroborated by any lexicon. (12) K reads दौर्पाग्निना, which mars the metre. (13) M reads समुद्धृत. (14) K has तदा खल्ल. (15) K reads मर्दयित्वा रसे. (16) This is wanting in K.

दोलायन्त्रे ततो दत्त्वा¹ आर्द्रपिण्डे नपुंसकम्² ।
 ग्राहयेद्³दिवसे सूतो जरते यमते ततः⁴ ॥ ११८ ॥
 समजीर्णं ततो यावत् दोलायन्त्रविचक्षणः⁵ ।
 पश्चात् कच्छपयन्त्रेण समजीर्णं⁶ तु पार्वति ।
 तं ग्रासद्वादशांशिन⁷ कच्छपेन तु जारयेत् ॥ १२० ॥
 यावदारद्रक⁸योगं च गर्भद्रावणमिव च ।
 पश्चात्त⁹ देवि नित्तिप्य पुटं दद्याद्विचक्षणः ॥ १२१ ॥
 अष्टांशिन ततो ग्रासं गर्भद्रावञ्च पूर्ववत्¹⁰ ।
 कन्दोदरे¹¹ सूरणस्य तं विमिश्रित्य सूतकम् ।
 पुटेत्तु जारितस्तावत्¹² यावत् कन्दो न दह्यते¹³ ॥ १२२ ॥
 पादांशिन तु मूषाया¹⁴ ग्रासः सूत¹⁵ विधीयते ।
 पूर्ववच्च विडं दद्यात् गर्भद्रावणमिव च ॥ १२३ ॥
 एदं¹⁶ चतुर्गुणे जीर्णं सूतको बलवान् भवेत् ।

- (1) K reads दद्या, which is inc. M reads डोलायन्त्रे. (2) This charana is wanting in M. (3) K has तृतीय. (4) जरते यमते रसः, a variant in K. (5) दोलायन्त्रेण विचक्षणः, a reading in K. M reads डोलायन्त्रे. (6) K has an incomplete reading- -सजीर्णं. (7) K reads ग्रास द्वादशांशिन. (8) M reads ग्रासादारद्रक, which is not intelligible. (9) K reads यथाभ. M reads पञ्चल. Both are un- intelligible. (10) M reads पूर्वकम्. (11) M reads कन्दोदके. (12) पुटयेजारितस्तावत्, a variant in M. (13) यावत् कन्दो न दह्यते, an incorrect variant in K. (14) मूषाया is the reading in K. (15) M reads सूतो. (16) K reads पम्.

ततः शलाकया ग्रासान्^१ अग्निस्थो यसते रसः^२ ॥ १२३ ॥

ततो रत्नानि आर्याणि^३ वक्ष्यमाण^४क्रमेण तु ॥ १२४ ॥

अभ्रकं भ्रामकश्चैव^५ शंखनाभिं^६ तथैव च ।

रसानुपरसान् दन्त्वा^७ महाजारसमन्वितान्^८ ॥ १२६ ॥

वक्षकन्दं वक्षलता^९ मेषशृङ्गमृतायसम्^{१०} ।

कटुतुम्बस्य बीजानि मृतलोहानि पाचयेत्^{११} ॥ १२७ ॥

सर्वाणि समभागानि शिखिशोणितमाचितम्^{१२} ।

तावत्तं मर्दयेत् प्राञ्चो यावत् कर्म दृढं भवेत् ॥ १२८ ॥

मूषा वल्लाकृतिश्चैव^{१३} कर्त्तव्या क्वादनैः सह ।

तन्मध्ये स्थापयेत् सूतम् अधोवातेन धामयेत्^{१४} ॥ १२९ ॥

आदौ तत्रैव दातव्यं^{१५} वक्षमौषधलेपितम्^{१६} ।

गृह्यते कोऽत्र^{१७} सन्वेहो यथा तीव्रे हुताग्ने^{१८} ॥ १३० ॥

(1) K reads घासम्.

(2) This charaṇa is wanting in M.

(3) K reads नानानि, which is gram. incorrect, the word नाना being an indeclinable.

(4) K has वलमान.

(5) K reads भ्रामकश्चैव.

(6) M reads सुखनाभिः.

(7) K has रसानुपरसा दन्त्वा. M has रसा-

नवरसान्दत्वा.

(8) K has महाजारसमन्वितम्. M has महाजारसमन्वितम्.

(9) कदलभा व्रज, an incomplete variant in K.

(10) K reads

मृतायस, which seems to be an error of the scribe.

(11) M reads

सेचयेत्.

(12) शिखिशोणितसमन्वितं, a variant in K.

(13) मूषा

वल्लाकृतीश्चैव, a variant in K. मूषामल्लाकृतिश्चैव, a variant in M.

(14) M

reads वयोवातेन धारयेत्.

(15) K has आदौ तावत् प्रदातव्यं.

(16) K

reads लेपन.

(17) K reads नात्र.

(18) यथापूर्वं हुताग्ने, a variant

in K.

कुलिशेन पुटे दग्धे^१ कर्ष्मौ^२ तेन मर्दयेत् ।
यावदेकादशगुणं कुलिशं^३ जारयेत् पुनः ॥ १३१ ॥
सुदग्धशंखनाभिश्च^४ मातुलुङ्गरसप्लुतः^५ ।
मुक्ताफलं^६ ततो देयं वज्रजोर्णे तु सूतके^७ ॥ १३२ ॥
अनेन क्रमयोगेन श्लोकादशगुणं^८ भवेत् ।
केवलं शिखिपित्तञ्च^९ नीली^{१०}निर्यासमिश्रितम् ॥ १३३ ॥
नीलोत्पलानि^{११} लिप्तानि प्रक्षिप्तानि तु सूतके^{१२} ।
रसे कल्पेऽम्हारागान् हीनरागान् परित्यजेत्^{१३} ॥ १३४ ॥
रक्तानि शिखिपित्तञ्च^{१४} महारत्न^{१५}समन्वितम् ।
सद्रत्नं^{१६} लेपयेत्तेन प्रद्वेत्^{१७} रसमध्यतः ॥ १३५ ॥
रजनीं चैव कुष्ठं च^{१८} ब्रह्मनिर्यासभावितम् ।
जारणं पुष्परागस्थ तेनैव सह दापयेत् ॥ १३६ ॥

- (1) कुलसारिपुटे दग्धे, a variant in K. कुलिशनिपुटेदग्धे, a variant in M.
(2) K reads कर्षाञ्च. (3) K reads कुलीश. (4) K has नाभिस्तु.
M has सुदग्ध शंखनाभिश्च. (5) M reads रसप्लुतम्. (6) M has
मुक्ताफल. (7) वज्रमूले सुजोर्णके, a variant in K. (8) K reads
एकादशगुणं. (9) M reads पित्त तु. (10) K has नीलि. M has
नीलि. (11) K reads लिप्तमद्यानि, which is unintelligible.
(12) K reads भूतले. (13) In lieu of this hemistich, K has
अनेन क्रमयोगेन एकादशगुणं भवेत्. (14) K has an incomplete charana
रक्ता शिखिपित्त च. (15) K reads महारत्न, which seems to be incorrect.
(16) K has सरक्त (without any suffix.) (17) प्रक्षिपेत् is the read-
ing in K. (18) रजनी चैव क्रमुकौ, a variant in M.

बहुरक्षेषु^१ जीर्णेषु भृङ्गरागेषु^२ सुव्रते ।
 रसेन्द्रो दृश्यते देवि नीलपीतारुणच्छविः ॥ १३७ ॥
 शुद्धानि हेमपत्राणि शतांशिन तु लेपयेत्^३ ।
 पुटेन मारयेदेतदिन्द्रगोपनिभं^४ भवेत् ॥ १३८ ॥
 संस्पर्शाद्बेधयेत्सर्वमिदं हेम सृतं^५ प्रिये ।
 त्रिभागं सूतकेन्द्रस्य तेनैव सह सारयेत् ॥ १३९ ॥
 मूषामध्यस्थिते^६ तस्मिन् पुनस्तेनैव जारयेत् ।
 धूमवेधी भवेद्देवि पुनः सारितजारितः^७ ॥ १४० ॥
 अनेन क्रमयोगेन यदि जीर्णा त्रिशृङ्खला^८ ।
 वेधयेन्नात्र^९ सन्देहो गिरिपाताल^{१०}भूतलम् ॥ १४१ ॥
 पार्श्वज्योतिः^{११} प्रदृश्येत चोर्ध्वं^{१२} नैव तु दृश्यते ।
 भूचरं तं विजानोयात् रसेन्द्रं^{१३} नात्र संशयः ॥ १४२ ॥
 तेनाश्रान्तगतिर्देवि^{१४} योजनानां शतं व्रजेत् ।
 दिव्यतेजा^{१५} महाकायो दिव्यदृष्टि^{१६}महाबलः ॥ १४३ ॥

-
- (1) K reads बहुरक्षेषु. (2) K reads भृङ्गराजेषु. (3) शलां-
 शिनानुलेपयेत्, an incorrect variant in K. (4) K reads नीभं, which is
 unusual. (5) मदं हेम त is an incomplete reading in K. (6) K
 has मूषामध्ये स्थिते. (7) पुनः सारितसारितः, a variant in M. (8) K
 reads त्रिसंखला. (9) वेधयनात्र is an incorrect reading in K.
 (10) K reads पाषाण. M reads भूतलः, which is gram. inc. (11) K
 has an incomplete reading पा.....ज्योतिः. (12) K reads ऊर्ध्वं.
 (13) M reads रसेन्द्रो, which is inc. (14) K reads गति देवि. M
 reads तेनाश्रान्तगतिर्देवि. (15) K has दिव्यतेजो. (16) K reads दिव्या दृष्टि.

सर्वरोगविनिर्मुक्तो जीवेदाचन्द्रतारकम्^१ ।
 तस्य मूत्रपुरोषं तु सर्वलोहानि विध्यति ॥ १४४ ॥
 समजोर्णेन वज्रेण हेन्ना च सहितेन च ।
 अग्निस्थां जारयेत्लोहान्^२ बन्धमायाति सूतकः ॥ १४५ ॥
 सारयेत्तेन वोजेन सहस्रमपि^३ वेधयेत् ।
 सारितं जारयेत्^४ पश्चात् लेप्यं क्षेप्यं सहस्रशः^५ ॥ १४६ ॥
 सारयेत्^६ तेन वोजेन लक्षवेधमवाप्नुयात् ।
 अनेन क्रमयोगेन कोटिवेधो भवेद्रसः ॥ १४७ ॥
 केवलं तु यदा वज्रं समजोर्णं तु जारयेत् ।
 बद्धः^७ सूतस्तदा क्षेयो निष्कम्पो निरुपद्रवः ॥ १४८ ॥^८
 अग्निस्थो जायते सूतः शलाकां^९ यसते क्षणात् ।
 हठाग्निना धाम्यमानो^{१०} यसते सर्वमादरात्^{११} ॥ १४९ ॥
 चरते जरते सूत^{१२} आयुर्द्रव्य^{१३}प्रदायकः ।

-
- (1) जीवेन्द्रार्कतारकं, a variant in K. (2) K. reads जारयेत्लोहं.
 M reads जायते लोहात्. (3) समस्रमपि is the reading in K.
 (4) K reads जारितं. (5) लोप्ये क्षेप्यं सहस्रशः, a variant in K. लेप्यं
 क्षिपसहस्रतः, a variant in M [For the explanation of लेप्य and क्षेप्य vide
 रस.स. Chap. VIII. v. 80.] (6) K reads सारयेत्, which seems to
 be incorrect. M reads धारयेत्. (7) B reads बद्ध (without विसर्ग).
 (8) This śloka is not found in M. (9) M reads शलाका.
 (10) B and M have धाम्यमाने. K has हठाग्निर्धाम्यमानेन. None appears
 to be gram. correct. (11) M has सर्वपारदान्. (12) जरते
 जरते सूत, a variant in B. रसते जारते सूते, a variant in K. (13) B.
 reads आयुर्द्रव्यः, which is incorrect.

मूषास्थं धमयेत्^१ सूतं हठाग्नी नैव कम्पते^२ ॥ १५० ॥
 जारयेत् सर्वरत्नानि बद्धः^३ खेचरतां^४ नयेत् ।
 इति^५ लोहेऽष्टगुणित^६ जीर्णे स्याद्रसबन्धनम् ॥ १५१ ॥
 लोहानि सत्त्वं त्रिगुणं द्विगुणं^७ कनकं तथा ।
 धूमावलोकवेधी^८ स्यात् भवेन्निर्वाणदी रसः^९ ॥ १५२ ॥
 आदावष्टगुणं जार्यं व्योमसत्त्वं महारसम्^{१०} ।
 समं हेमदशांशिन वज्ररत्नानि जारयेत् ॥ १५३ ॥
 सर्वं^{११} च जारयेद्द्वयं तदासौ^{१२} खेचरो रसः ।
 भ्रमेत् प्रदक्षिणावर्तः कोटिवेधी च जायते ॥ १५४ ॥
 समे तु पन्नगे जीर्णे दशवेधी भवेद्रसः ।
 द्विगुणे शतवेधा स्यात् त्रिगुणे तु सहस्रकम्^{१३} ॥ १५५ ॥
 चतुर्गुणेऽयुतं^{१४} देवि क्रमेणानेन^{१५} वर्धयेत् ।

- (1) K reads धमते. M reads धामयेत्. (2) B has नैव कम्पते.
 M has नावकम्पते. (3) M reads बद्धः. (4) K reads खेचरतां.
 (5) The portion commencing from इति and ending in जारयेत् (153)
 is not found in K, only the following portion is found after भवेद्रसः
 (155),—गुणोता जीर्णे स्याद्रसबन्धन लोहसत्त्वं त्रिगुणं त्रिगुणकनकं तथा ४८ धमलोहकवेधी
 स्याद्भवेन्निर्वाणदी रसः । M reads इष्ट in lieu of इति. (6) B read:
 गुणोता, which is inc. (7) M reads त्रिगुणं. (8) धूमलोहकवेधी
 is the reading in B. (9) B reads वरः. (10) Two slokas
 are wanting in B, beginning from this word. (11) K reads सम.
 (12) M reads तथासौ. (13) सहस्र च त्रिगुणे, a variant in B. सहस्र
 तु चतुर्गुणे, a variant in K. (14) K reads पञ्चगुणेऽयुतं. (15) K
 reads incompletely क्रमेणानेन वर्धयेत्.

उत्तरोत्तरवृद्धा तु^१ जारयेत्^२ तत्र पन्नगम् ॥ १५६ ॥
 कुटिलं पन्नगं जार्यं तत्र^३ संख्याक्रमेण तु ।
 तद्वादमेति देवेशि^४ कोटिवेधी भवेद्रसः ॥ १५७ ॥
 बरुणा दानवेन्द्रेण^५ भक्षितो भस्मसूतकः^६ ।
 जारितं द्वादशगुणं^७ यत्र तोष्णं सुरेश्वरि ॥ १५८ ॥
 भक्षयित्वा^८ पल्लिकं तु दानवो बलदर्पितः ।
 जगदुत्पाटितं^९ तेन कैलासोऽपि च चूर्णितः^{१०} ॥ १५९ ॥
 तत्र मया क्षणं ध्यात्वा^{११} दृष्ट्वा तन्मायया कृतम्^{१२} ।
 जारितं पन्नगे सूतं^{१३} समांशं शिलया हतम्^{१४} ॥ १६० ॥
 तेन सूतेन संलितं त्रिशूलं हिमशैलजे^{१५} ।
 तेन शूलेन निहतो दानवो बलदर्पितः ॥ १६१ ॥

- (1) M has उत्तरोत्तरवृद्धार्थं. (2) B reads जायते. (3) B reads जायतेऽच. (4) तत्वातिमेतु देवेशि, a variant in B. दत्त्वा तु.....देवि is an incomplete variant in K. (5) K reads दानवेनापि. M reads कूरिणा दानवेन्द्रेण. (6) K reads भस्मपूतकः, which is evidently the error of the scribe. M reads सूतकम्. (7) K has वा दशगुण. M has जारितद्वादशगुणं. (8) M reads रक्षयित्वा. (9) B reads जगदुत्पाटितं. K reads जगदुत्पाटित, which is not intelligible. (10) कैलास-नपि चालितः, an incorrect variant in K. (11) तत्र काले मयातुत्वा, a variant in B. तद्दृष्टिकाक्षममय, a variant in M. Both the readings are unintelligible. (12) B reads महदक्ष मायया कृत. K reads वृत्. M reads कृत्वा दृष्ट्वा मायया कृतम्, which mars the metre. (13) K reads पन्नगे सूतैः. M reads पन्नगं सूत. (14) M reads सह. (15) B reads रसवे जले. K reads शूलगुरुसि शैलजे. M reads रसवज्जलम्.

हेम शुल्भं^१ तथा तीक्ष्णं वाजरं च पडालकम्^२ ।
 रोहणं कान्तलोहं च^३ जारयेत्तत्त्वसंख्यया ॥ १६२ ॥
 एकके^४ रसराजोऽयं बद्धः^५ खेचरतां नयेत्^६ ।
 गन्धनागे द्रुते^७ देवि जारणां सुकरां शृणु^८ ॥ १६३ ॥
 आदौ^९ संगोधितं सूतं रजनीचूर्णसंयुतम्^{१०} ।
 मर्दयेद्यथावदाकृष्णं^{११} चालयेदुष्णकाञ्चिकैः ॥ १६४ ॥
 एवं मुहुर्मुहुर्वृष्टो गन्धनागो द्रुतिं चरेत्^{१२} ॥ १६५ ॥
 नागस्य सूत्रे^{१३} देवेशि वत्सस्य महिषस्य वा^{१४} ।
 आवर्त्यावर्त्य भुजगं^{१५} सप्त वारान् निषेचयेत्^{१६} ॥ १६६ ॥

- (1) B reads रामशुल्भ. K reads समशुल्भ. (2) वाजरं च पडालकं, a variant in B. नारसत्त्व पडालक, a variant in K. [Vide ante 7th Patala, v. 107.] (3) Both B and M read काञ्चिलोह. च. (4) K reads एकैक (without any suffix). (5) M reads बद्ध, which is incorrect. (6) B reads नयम्, which is inc. (7) B has गन्धनागे द्रुतं. K has गन्धनागद्वत. M has गन्धनागद्वते. (8) कुरुपां भृण, an incorrect reading in B. कुरया शृणु, a reading in K, which has no sense. (9) M reads अथ. (10) रजनीचूर्णसंयुत, a variant in K. रजनीचूर्णमिश्रितम्, a variant in M. (11) B reads यावदोक्ता, which seems to be the error of the scribe. (12) गन्धनागद्वति चरेत्, a variant in B. गन्धनाग. द्रुतिं चरेत्, a variant in K. Both the texts are inc. (13). K reads सूत्र, which is not correct. M reads नरस्य सूत्रे. (14) M has च. (15) B reads तजग, which is incorrect. आवर्त्यावर्त्य. नाग, a variant in K. (16) B reads सप्तवारं. K reads सप्तवार निषेचयेत्, wherein the last term. is incorrect.

कृत्वा¹ कण्टकवेधानि तस्य पत्राणि सुन्दरि ।
 चतुर्थांशप्रमाणेन² गन्धकस्य तु योजयेत् ॥ १६७ ॥
 प्रसार्य लाक्षापटलं³ रोमाणि⁴ तदनन्तरम् ।
 ऊर्ध्वं गन्धकचूर्णं च⁵ ततो नागदलं तथा⁶ ॥ १६८ ॥
 गन्धकं नरलोमानि लाक्षायाः पटलं⁷ क्रमात् ।
 ऊर्ध्वं प्रसार्य संस्थाप्य⁸ सूत्रवर्त्ति⁹ तु कारयेत् ॥ १६९ ॥
 करञ्जतल¹⁰मध्ये तु दशरात्रं निधापयेत्¹¹ ।
 दोसाग्रभागां तां वर्त्ति¹² संडश्या तु विधारयेत्¹³ ॥ १७० ॥
 तां द्रुतिं पातयेत् पात्रे सौवोरटङ्कणान्वित¹⁴ ।

- (1) K reads एवं. (2) B reads चतुर्थांशप्रमाणेन. M reads चतुर्थांशे प्रमाणेन. Both are incorrect. (3) B reads लाक्षापट, which seems to be the error of the scribe. (4) B reads रोमाणि, which is inc. M reads रामाणि, which is also inc. (5) B reads गन्धकचूर्णं च. K reads तु. M reads ऊर्ध्वं. (6) नागादलत्वय, an incorrect reading in B. K reads त्वया, which is inc. (7) B has लाक्षायाः. M has पाटल. Both the readings are inc. (8) This charaṇa and the next are wanting in K. M reads सञ्हाय instead of संस्थाप्य. (9) B has सूत्रे वर्त्ति. (10) K reads कारञ्जतल. (11) K has नियोजयेत्. M has दशरात्रेण दापयेत्. (12) B reads वा वर्त्ति. K reads दोषमयगतां वर्त्ति. M reads दोषो हयाया तावर्त्ति, which is unintelligible. (13) संडश्या तु विधारयेत्, a variant in B. संडश्या तु विधारयेत्, a variant in K. तस्यार्थं विविधारयेत्, a variant in M. (14) मौचीदृष्टिकान्विते, an incomplete reading in B. सौवीरधटिकान्विते, a reading in M.

काचकूप्याश्च^१ मध्ये तु तत्तैलं स्थापयेत् प्रिये^२ ॥ १७१ ॥
 कृत्वा गोस्तनमूषायां^३ लिप्तायां शिलया रसम् ।
 चतुःषष्ट्यादिभागेन^४ ज्ञात्वा देवि बलाबलम् ॥ १७२ ॥
 गन्धनागद्रुतिं दत्त्वा तां मूषां सुरवन्दिते^५ ।
 गर्त्तं गोमयसंपूर्णं विन्यस्य पुष्टपाचनम् ।
 दद्यात् करीषतुषयोः^६ प्रसृतिद्वितयेन च^७ ॥ १७३ ॥
 दद्यादजीर्णशंकायां^८ सिद्धवल्लीरसस्य तु^९ ।
 चतुर्बिन्दून् पुटे^{१०} प्राग्बदेषं^{११} प्रतिदिनं भवेत् ॥ १७४ ॥
 जारणात्रिगुणात् सूतो^{१२} भवेज्जम्बूफलप्रभः^{१३} ॥ १७५ ॥
 माक्षिकं सत्त्वमल्पाल्पं मृतनागसमन्वितम् ।
 मूषागतं भवेदद्यावत्^{१४} काचं^{१५} दत्त्वाधरीत्तरम् ।

- (1) Both B and K read काचकूपस्य. (2) K reads पुनः.
 (3) B has गौस्तनमूषायां. K has गोस्तनमूषायां. (4) B reads पातेन.
 (5) K reads तु सुखसुद्विते. (6) करीषतुषये, an incorrect reading in
 B. करीषतुषयोः, a reading in M, which seems to be the error of the
 scribe. (7) प्रसृतिद्वितयेन वा, a variant in K, which is gram. inc.
 M has प्रसृत instead of प्रसृति. (8) B reads संकायां, which is gram.
 incorrect. (9) K reads श्रीहृद्वल्लीरसेन तु. M reads सिद्धवल्लीरसस्य तु.
 (10) B and K read चतुर्बिन्दुपुटे. (11) K has प्राग्बदेयं, which has
 no sense. (12) जारणात्रिगुणा सूता, a variant in B. जारणात्रिगुणे सूतो,
 a variant in M! (13) भवेज्जम्बूफलं प्रभः, an incorrect reading in B.
 (14) भवेदद्यावत्, a reading in B. भवेदद्यावत्, a reading in K. (15) The
 word काच is not found in K.

एवं द्वादशवारास्तु^१ सुध्मातं रञ्जितं^२ भवेत् ॥ १७६ ॥

तेन पक्वं वोजचूर्णं पारदे पादभागिकम्^३ ।

मर्दितं चणकाम्बेन क्षणाद्गर्भद्रुतिर्भवेत्^४ ॥ १७७ ॥

गर्भद्रुतिर्न चेद्देवि^५ वर्णिकाद्वयगन्धयोः^६ ।

रक्तसिन्धुश्चालकं^७ टङ्कणाशुगपुञ्जतः^८ ।

कल्केन लिप्तं पुटितं^९ वीजं गर्भं द्रुतं^{१०} भवेत् ॥ १७८ ॥

वोजे पादार्धं^{११} तुल्यांशे जीर्णे वेधं करोति सः ।

दशषोडशभागेन द्वाविंशंशेन^{१२} च क्रमात् ॥ १७९ ॥

संयोज्य त्रिगुणां रीतिं^{१३} तारे तारावशेषितैः^{१४} ।

- (1) K reads द्वादशवारैस्तु. M reads द्वादशवारस्तु, which is incorrect.
- (2) B reads रञ्जितं. K reads रञ्जन. (3) B reads घृणभागिक. M reads पारद वोजभागिकम्. (4) B has गर्भं द्रुतिर्भवेत्. K has an incomplete text—क्षणाद्गर्भवेत्. (5) गर्भद्रुतिर्भवेद्देवि, a variant in K, which is partly incorrect. (6) K has वानकाद्वयगन्धयोः. M has यन्त्रिकागन्धगन्धयोः. Both seem to be inc. (7) रक्तसिन्धुश्चालकं, an incorrect variant in B. सुसैधवचालकं, a variant in K. रक्तसिन्धुश्चालकं, a variant in M. (8) B reads पुञ्जतः. M reads कङ्कणाशुगपुञ्जतः. (9) M has कल्केन लिप्तं पुटितं, which seems to be inc. (10) B reads गर्भद्रुति. K reads वीजगर्भं द्रुत. M reads वीजगर्भद्रुत. All are gram. inc. (11) B reads पादार्ध, which is not correct. (12) B reads द्वाविंशंशेन. (13) The portion beginning from this charana and ending in मनःशिला (vs. 180 & 181) is wanting in B. M reads त्रिगुण, which is gram. inc. (14) K reads तारावशेषित.

तारारिष्टमिदं लिप्ता¹ तेन सूतेन वेधयेत् ॥ १८० ॥

अतः परन्तु संस्कारं² वक्ष्ये नागाभ्रजारणम् ।

करवीरारुणां³ देवि चूर्णयित्वा मनःशिलाम् ॥ १८१ ॥

भावयेद्द्विंशतिं वारान्⁴ यवचिञ्चारसेन तु ।

तेन कल्केन संलिप्य नागपत्रं प्रयत्नतः⁵ ।

कर्षणलेन⁶ विपचेत् यावत्तत् चूर्णितं भवेत् ॥ १८२ ॥

रसकस्य च भागांस्त्रीन्⁷ भागैकं दरदस्य च⁸ ।

पेषयेन्मातुलुङ्गेन पादगन्धं⁹ शिनाविषम् ॥ १८३ ॥

कल्केनानेन लिप्तायां¹⁰ मूषायां¹¹ पुटपाचितम् ।

तं नागं धमयेदेवं¹² समधा हेमवद्भवेत् ॥ १८४ ॥

पीताभ्रकं त्वेकदलं¹³ लिप्तायां¹⁴ मरिचेन तु ।

मूषायां धातमन्याभं सौभाञ्जनरसे¹⁵ क्षिपेत् ॥ १८५ ॥

- (1) तारारिष्टमिदं लिप्ता, a variant in K. (2) K reads सुलभं.
 (3) K reads करवीरारुण, which is incorrect. (4) K reads द्विंशति-
 वार. M reads द्विंशतीन् वारान्, which is inc. (5) K reads संलिप्य
 नागपत्रं प्रयत्नतः. (6) B reads कर्षणलेन. K reads कर्षणलेन. M reads
 कर्षणलेन. [But the real word is कर्ष + णल = कर्षणल = करीषादि. Vide
 ante कर्षणी, v. 131.] (7) B reads भागास्त्रीन्. K reads रसकस्य तु
 भास्त्रीन्. M reads रसकस्य अनुर्भागाः. All the readings are incorrect.
 (8) M has त्रिभागं कन्दरस्य च. (9) B reads पादगन्ध. K reads पादगन्ध.
 (10) M reads लिप्तायाः. (11) K reads मूषायां, which is incorrect.
 M reads मूषायाः. (12) K reads धमयेद्देव, which is inc. (13) त्वेक-
 दलो is the reading in M. (14) M reads लिप्ताया, which is gram.
 inc. (15) B reads सौतीञ्जनरसे.

वातयेत् पूर्वविधिना तत् सत्त्वं हेमभासुरम्^१ ॥ १८६ ॥

वद्रं रक्षितनागस्य सत्त्वं पीताम्बकस्य च^२ ।

स्रोस्तन्यकाचधूमोत्थ^३-गुञ्जायस्कान्तटङ्कचैः ।

तुल्येन संयुतेनैतन्नागाभ्रं^४ दन्वितं^५ भवेत् ॥ १८७ ॥

क्विवारनाल^६सिद्धार्थ-धूमसारिष्टकागुणैः^७ ।

मर्दयेच्चिदिनं सूतं^८ दोलायां^९ स्वेदयेत् त्वृहम् ॥ १८८ ॥

पुनर्मवामेषशृङ्गो-सर्पाक्षीकस्कसंयुतम् ।

अथासुरो^{१०}सिन्धुविषं मरिचैः परिपेषितैः^{११} ।

दोलायन्त्रे पुनरपि^{१२} स्वेदयेद्द्विसप्तयम्^{१३} ॥ १८९ ॥

अष्टमांशेन नागाभ्रं चारयित्वा^{१४} सुरेष्कारि ।

शिलाभागद्वयं चैकं सिन्धुसौवर्चलं^{१५} भवेत् ॥ १९० ॥

टङ्काच्च विषपादश्च^{१६} विष्टः पिष्ट्वाष्टमांशतः^{१७} ।

-
- (1) तत् सर्वं हेमभासुरम्, a variant in M. (2) K reads तु.
 (3) B reads धूमोत्थं. K reads धूमोत्थ. M reads धूमोत्थं. All the texts appear to be incorrect. (4) B has संयुतेनैतन्नागाभ्रं. M has सिन्धुजै-
 रितैर्नागाभ्रं. (5) K reads दन्वितं. (6) M reads क्विवारनाल.
 (7) धूमसारिष्टकागुणैः, a variant in K. धूमसारिष्टकागुणैः, a variant in M.
 (8) K has an incorrect reading—मर्दयेच्चिदिनं सूतं. (9) M reads
 दोलायां. (10) B reads अथासुरि. (11) मरिचैः परिवेष्टितैः, a
 variant in M. (12) दोलायन्त्रे च रसं, a variant in K. M reads
 दोलायन्त्रे. (13) B has an incorrect reading—स्वेदयेद्द्विसप्त यम्.
 (14) K reads चारयित्वा. (15) B has सिन्धुसौवर्चलात्. (16) K
 reads टङ्काच्चविषं पादः. (17) M has विष्टपिष्ट्वाष्टमांशकम्, which seems to
 be incorrect.

त्रिदिने^१ कच्छपे जार्यमेवं^२ जार्यन्तुं षड्गुणम्^३ ॥ १८१ ॥
 शैलं तुत्योरगं^४ ताम्रं तीक्ष्णघोषारकाञ्चनम्^५ ।
 क्रमवृद्धमिदं तुत्यं ताप्यसत्त्वनिपातनात्^६ ॥ १८२ ॥
 हेमावशेषं तद्बीजं पादांशं^७ मातुलाभसा ।
 चारयेद्रसराजस्य जारयेत् कनकान्वितैः^८ ॥ १८३ ॥
 ताप्यसौवर्चलगिला-गन्धकासीस^९टङ्कणैः ।
 पद्मयन्त्रे^{१०} निवेश्याथ कोलं दत्त्वा सुरेश्वरि ॥ १८४ ॥
 धमेद्दिनत्रयं^{११} मन्दं यावद्बीजं द्रुतं^{१२} भवेत् ।
 तमेव समजोर्णन्तु^{१३} वङ्गौ निष्कम्पनं रसम्^{१४} ॥ १८५ ॥
 ततः षड्गुण^{१५}बीजेन सारणा^{१६}क्रमयोगतः ।
 तारारिष्टमहिं शुल्बं^{१७} सहस्रांशेन वेधयेत् ॥ १८६ ॥
 विषगन्धकताप्याभ्र^{१८}-काकविष्ठा घनध्वनिः ।

- (1) K reads त्रिदिन. (2) B reads मेव. M reads मेव. (3) K has षट्स. (4) K reads शैल तुत्योरगः. M reads शैलं दुग्धारग.
 (5) तीक्ष्णघोषारकक्रमात्, a variant in B. (6) Both K and M read निवापनात्. रस.स. says "निवापणं पातनसप्तमुक्तम्" Chap. VIII. v. 60.
 (7) K reads पचांशे. (8) K reads कन्ययान्वितैः. (9) K reads काशीस.
 (10) K reads पद्मपत्रे. (11) K reads erroneously धमेदिनत्रयः. (12) B reads erroneously द्रुतं. (13) B has सजोर्णं तु, which is defective. K has समजोर्णे तु.
 (14) K reads निःकपित रसं. निष्कम्पन रयः is the reading in M, which is unintelligible.
 (15) K reads षट्गुण. (16) The letter क is wanting in K.
 (17) B reads जडिशुल्ब. K reads तारारौष्टमहिशुल्ब. (18) B reads ताप्यभ्र. K reads ताप्योभ्र. M reads तासाभ्र.

सहदेवो व^१ङ्गिणिला कल्केन क्रमते रसः^२ ॥ १९७ ॥

मूर्च्छितो मृतसूतश्च^३ जलूकाबन्ध एव च^४ ।

चतुर्थो मूर्त्तिबन्धस्तु^५ पट्टबन्धस्तु^६ पञ्चमः ।

भस्मसूतश्च खोटश्च संस्कारात्^७ सप्तधा रसः ॥ १९८ ॥

नागवर्णं^८ भवेत् सूतं विहाय घनचापलम् ।

लक्षणं दृश्यते यस्य मूर्च्छितं तं वदन्ति हि ॥ १९९ ॥

आर्द्रत्वश्च घनत्वश्च^९ तेजोगौरवचापलम्^{१०} ।

यस्यैतानि न दृश्यन्ते^{११} तं विद्यान्मृतसूतकम्^{१२} ॥ २०० ॥

नानावर्णं तथा स्वच्छं^{१३} द्रुतं योनौ जलूकवत्^{१४} ।

बध्यते^{१५} सूतकं यच्च^{१६} जलूकाबन्ध^{१७} लक्षणम् ॥ २०१ ॥

- (1) The letter व is wanting in B. (2) B reads रसः. (3) B reads मृतसूतस्व, which is incorrect. M reads मृतसूतश्च, which is evidently an error of the scribe. (4) B reads बधमेव च, which is incorrect. (5) B and K read मूर्त्तिबन्धस्तु. (6) K reads पट्टबन्धश्च. (7) M reads खोटश्च संस्काराः. (8) B and K read नागवर्णं. (9) आर्द्रत्वं चापलत्वं च, a variant in K. M reads आर्द्रत्वश्च, which seems to be inc. (10) M reads चापलः, which is gram. inc. (11) रसस्यैतानि दृश्यन्ते, a variant in M, which conveys just the opposite sense. (12) विद्यात्तं मृतसूतकम्, a variant in K. तं विद्यान्मृतसूतकम्, a variant in M. (13) B reads स्वच्छं, which appears to be inc. (14) B has द्रुतं योनौ, which is inc. K has योनौ पाण्डकवत्, which seems to be incorrect. M has यो न, which is also inc. (15) B reads बध्यते, which is inc. K reads बध्यते. (16) K reads यच्च. Another reading is सूतको यच्च. (17) K reads जलूकाबन्ध.

गुरुत्वमरुणत्वञ्च^१ तेजसा सूर्यसन्निभम् ।
 शिखिमध्ये धृतं^२ तिष्ठेत् मूर्तिबन्धस्य^३ लक्षणम् ॥ २०२ ॥
 शलाकाजारणाद्वापि^४ मूर्तिबन्धत्वमिष्यते ॥ २०३ ॥
 श्वेतं पीतं गुरु तथा मृदु सिक्थक^५सन्निभम् ।
 अग्निमध्ये यदा^६ तिष्ठेत् पटवन्धस्य^७ लक्षणम् ॥ २०४ ॥^८
 कृष्णं श्वेतं तथा पीतं^९ नीलं^{१०} भस्मनिभं तथा ।
 चपलत्वं यदा^{११} नष्टं भस्मसूतस्य^{१२} लक्षणम् ॥ २०५ ॥
 कुक्कुटाण्डनिभं^{१३} सूतं यदा लवणभेदि च^{१४} ।
 आवर्त्तते^{१५} रसस्तद्वत् खोटकस्य च^{१६} लक्षणम् ॥ २०६ ॥
 अथवा कृदने स्निग्धं^{१७} रश्मिना मृदुना द्रवेत् ।

- (1) K has गुरुत्वं मरुणत्व च, which is incorrect. (2) B reads ध्रुव. M reads द्रुत. (3) K reads मूर्तिबन्धस्य. (4) This charaṇa and the next are not found in K. M reads शलाकाधारणाद्वापि. (5) B reads सिक्थक. M reads सिद्धक. (6) M reads यथा. (7) B has पटवन्धस्य here ; but it has mentioned पटवन्ध in the 198th śloka. (8) This śloka is not found in K. (9) B reads रक्तपीत instead of पीतं, which mars the metre. K reads भेदिन्नेतं instead of कृष्ण श्वेत. M reads कृष्णश्वेतं. (10) M reads नील (without any suffix). (11) M reads यथा. (12) B and M read भस्मसूतक. (13) B has an erroneous reading—कुक्कुटाण्डनिभं. (14) K reads लवणसंघर्षं. M reads लवणभेदि च. Another reading is पटु भेदि भवेद्यदा. (15) K and M read आवर्त्तते. Another reading is आवर्त्तितं पुनस्तद्वत्. (16) B reads खोटवन्धस्य. M reads चोटवन्धस्य. (17). B reads स्निग्ध.

अक्षयं कठिनं खेतं^१ खोटाबन्धस्य लक्षणम् ॥ २०७ ॥^२
 खोटादयस्तु ये पञ्च^३ विहाय जलुकाकृति^४ ।
 हठाग्नौ धामिताः सन्ति^५ न तिष्ठत्येव^६ मूर्च्छितः ॥२०८॥
 तरुणादित्यसंकाशो नानावर्णः^७ सुरेश्वरि ।
 वेधयेद्दहलोहाग्निं रञ्जितो रसभैरवः ॥ २०९ ॥
 शोधनं सूतकस्यादौ ग्रासमानमतः परम् ।
 जारणं व्योमसत्त्वस्य सर्व्वसत्त्वस्य^८ जारणम् ॥ २१० ॥
 गर्भवाह्यद्रुतिः पश्चात् सुवर्णस्य तु जारणम् ।
 दिव्यौषधिपुटः^९ पश्चात् रत्नबन्धमतः परम्^{१०} ॥ २११ ॥
 रञ्जनञ्च ततो देवि जारणा चानुसारणा^{११} ।
 क्रामणञ्च ततो देयं^{१२} सूतकस्य विचक्षणैः ॥ २१२ ॥
 एवं क्रमं तु यो वेत्ति तस्य सिद्धिर्न संशयः ॥ २१३ ॥

- (1) B reads कठिनश्वेत. (2) This śloka is not found in M.
 (3) खोटादयस्तु ये पञ्च, a variant in K. खोटादयस्तु ये पञ्च, a variant in M.
 Both the readings are incorrect. (4) विद्यया जलुकाकृतिः, a variant
 in K. विद्यया जलुकाकृतिः, a variant in M. Both of them are incorrect.
 (5) हठाग्नौ धामिताः सन्ति, an erroneous reading in B. अग्नी धामितः, an
 incomplete reading in K. हठाग्नौ धामितः, a reading of unintelli-
 gible sense. (6) K reads संतिष्ठत्येव, which is just the opposite in
 sense. (7) B reads ग्रासवर्णः. (8) K reads सर्व्वे सत्त्वस्य, which
 is inc. (9) B reads पुटः K reads दिव्यौषधोपुटे. M reads दिव्यो-
 षधपुटः. (10) K reads रत्नबन्धमतः पर. M reads रत्नबन्धमतः परम्.
 (11) K reads चानुसारणात्. M reads जारणाचानुसारणी Both seem to be
 inc. (12) K reads क्रामणम्. M reads देयः, which is gram. inc.

वेधकं यस्तु जानाति^१ देहे लोहे^२ रसायने ।
 तस्य जन्म^३ जरा व्याधिर्नश्यत्येव न संशयः ॥ २१४ ॥
 देहे तु पञ्चरत्नानि^४ नागं वज्रं तथायसम्^५ ।
 क्रामणं रसराजस्य भेषजं व्याधिनाशनम्^६ ॥ २१५ ॥
 औषधैः^७ क्रमते सूतो योगशक्तिक्रमेण^८ तु ।
 क्रमते^९ व्याधिसंघाते भ्रंसते दुष्टमामयम् ॥ २१६ ॥
 तस्य तु क्रामणं ज्ञात्वा^{१०} ततो वैद्यैरुपाचरेत्^{११} ।
 क्रामणेन विना सूतो न क्रमेत्^{१२} न च वेधयेत् ।
 देहलोहामयान् सर्वान्^{१३} वृथा स्यात् केवलं^{१४} श्रमः ॥ २१७ ॥
 यस्य रोगस्य यो योग^{१५}स्तेनैव सह^{१६} योजयेत् ।
 रसेन्द्रो हरति व्याधीन्^{१७} नरकुञ्जरवाजिनाम् ॥ २१८ ॥

- (1) वेधकं यो न विजानाति, a variant in B, wherein न is incorrect.
- (2) M reads देहदेहे, which is incorrect. (3) The word जन्म is not found in B. (4) B reads देहे, which is inc. M reads पञ्चरत्नानि, which is also inc. (5) नागवज्रं तथायसि, a variant in M. (6) B has व्याधिनाशने. (7) K reads औषधिः. (8) B has योगशक्ति-क्रमेण. M has व.२ उक्तः क्रमेण. (9) M reads क्रामतो, which appears to be inc. (10) B reads तस्मान्. K reads क्रामणां. M reads तत्तत् क्रामणकं वाच. (11) वैद्यैरुपाचरेत्, a reading in B. (12) B reads क्रामेत्. K reads कार्ष्णी. (13) K has देहलोहमयान् संघान्. M reads देहलोहमयान् सर्वान्. (14) K reads केवलः. M has रसः स्यात् केवलाश्रयः. (15) M reads यो योगैः, which is gram. inc. (16) K reads स instead of सह. (17) B reads व्याधिं. K reads हरते व्याधिं.

आरीटो बलमाधत्ते¹ मूर्च्छिती व्याधिनाशनः ।
 बद्धेन खेचरोसिद्धिः² मारितेनाजरामरः³ ॥ २१६ ॥
 विश्लेषाद्व्याधि⁴शमनो गन्धकेन तु⁵ मूर्च्छितः ।
 औषध्या घातितः⁶ सूतो यथा भूयो⁷ न जीषति ॥ २२० ॥
 सहि क्रामति लीहेषु⁸ तेन⁹ कुर्याद्रसायनम् ।
 तन्ममाचक्ष्व देवेशि किमन्यच्छेतुमिच्छसि¹⁰ ॥ २२१ ॥

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे¹¹

रसार्णवे रससंहितायां

बालजारणो नाम¹²

एकादशः पटलः ॥११॥

(1) K reads अरीगे. M reads आटौ चपलमाधत्ते, which is senseless. [For the explanation of आरीटो vide रस.स. Chap. XI. v. 60.] (2) बद्धन्तु खेचरोसिद्धिः, a variant in K. बद्धेन खेचरोसिद्धिः, a variant in M. (3) मारितेन जरामरः, a reading in B and M. मारितेनाजरामरं, a reading in K. Both the readings seem to be incorrect. (4) B reads विश्लेषाव्याधि. K reads विश्लेषव्याधि. (5) The letter तु is not found in K. (6) K has औषध्या पातितः. M has आषध्य (without any suffix). (7) M reads पतेद्भूयो. (8) स सहि क्रामति लीहेषु, a variant in B, wherein the first स is redundant. K reads देहेषु. (9) K reads न instead of तेन. (10) K reads महंसि. (11) This is wanting in B and M. (12) B, K and M read बालजारण नाम ; but this is not strictly correct.

द्वादशः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।¹

श्रीषधी² कीदृशी नाथ रसमूर्च्छाकरो शुभा ।

केन वा भस्मसूतः³ स्यात् केन वा खोटबन्धनम्⁴ ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच⁵ ।

शृणु भंरवि यत्नेन⁶ रहस्यं रसबन्धनम् ।

ब्रह्मविष्णुसुरेन्द्राद्यै⁷र्न ज्ञातं बोरवन्दिते⁸ ॥ २ ॥

गङ्गायमुनयोर्मध्ये प्रयोगो नाम⁹ राक्षसः ।

तस्यासने¹⁰ वरारोहे क्षणाद्बध्येत¹¹ सूतकः ॥ ३ ॥

निशाचरस्य पत्राणि¹² गृह्णीयात् साधकोत्तमः¹³ ।

अधो निष्पाडितं¹⁴ देवि रसो¹⁵ भवति चोत्तमः ॥ ४ ॥

- (1) This is wanting in M. (2) K reads श्रीषधी. M reads श्रीषधी, which is gram incorrect. (3) K reads सूतभस्म. (4) K reads बधन, which is incorrect. M reads कीदृशनम्, which is senseless. (5) M reads only भैरवः. (6) B reads शृणु देवि प्रयत्नेन. (7) K has सद्देन्द्राद्यै. M has शिवेन्द्राद्यै. (8) अज्ञात सुरवन्दिते, a variant in M. (9) K reads प्रयोग नाम. M reads प्रायोगो नाम. (10) K has तस्यासने. This charan and the next are wanting in M. (11) K reads erroneously क्षणाद्बध्येत. (12) K reads पत्रास्त्रि, which is incorrect. (13) M reads साधकोत्तमः, which is absurd. (14) B reads अतो. K reads निष्पाडित, which is inc. M reads निष्पीडित. (15) M has रसः, which is not correct.

रसं संमर्द्य^१ तेनैव दिनानि चोणि वार्त्तिकः^२ ।
 आरोटं^३ बन्धयेत् क्षिप्रं गगनं तत्र जारयेत् ॥ ५ ॥
 तेन^४ पत्ररसेनैव साधयेद्गगनं पुनः ।
 सप्तधा भावितं तेन त्रूपणेन^५ सहैकतः ।
 यन्त्रे विद्याधरे देवि गगनं तत्र जारयेत् ॥ ६ ॥
 मासमात्रेण देवेशि^६ जोर्यते तत् समं समे^७ ।
 समजोर्णे रसे देवि शतवेधो भवेद्रसः ॥ ७ ॥^८
 निशाचररसे देवि गन्धकं भावयेत्ततः ।
 भावयेत् सप्तवारं तु द्विपद्याश्च^९ रसेन तु ॥ ८ ॥
 तारस्य पत्रलेपेन^{१०} अर्धार्धकाञ्चनोत्तमम्^{११} ।
 गन्धके समजोर्णेऽस्मिन्^{१२} शतवेधो रसो भवेत्^{१३} ॥ ९ ॥

- (1) B reads समर्प, which is gram. incorrect. (2) M reads वार्त्तिकः, which is evidently an error of the scribe. (3) K reads आर्विट.
 (4) The following three hemistichs commencing from तेन are wanting in K. (5) M reads त्रूपणेन. (6) मासमात्र तु देवेशी, an incorrect variant in M. (7) जोर्यते तु समे सम, a variant in B. जिर्णति तत् समे समः, a variant in K. जोर्यते तु सम समे, a variant in M. (8) This hemistich is not found in M. (9) K reads द्विपद्याश्च. M reads द्विपद्याश्च. Both the readings are inc. [The first seems to be द्विपद्याश्च, and the second द्विपद्याश्च. द्विपा = द्विपटी द्विपादिका = नागकेसरवृत्त.] (10) तारस्यपत्रलेपेन, an incorrect variant in K. M reads पत्रलेपेन, which is not correct. (11) B reads काञ्चनोत्तमः. K reads काञ्चनोत्तम. M reads अर्धार्ध काञ्चिकोत्तमम्. (12) M reads समजोर्णेऽस्मिन्; which is inc. (13) M reads भवेद्रसः.

पुनस्तं गन्धकं दत्त्वा पचलेपे रविं हरेत्^१ ।
 तं रविं तारमध्ये तु चिगुणं वाहयेत्ततः^२ ॥ १० ॥
 हेमाहं मिलितं^३ हेम माटकासमतां व्रजेत्^४ ।
 पुनस्तं गन्धकं साक्षाद्वावयित्वा द्रुतं^५ कुरु ॥ ११ ॥
 रसेन्द्रं^६ मह्येत्तेन गतदेहं तु^७ कारयेत् ।
 लेपमात्रेण तेनैव कुष्ठानष्टादश^८ प्रिये ।
 अर्घ्यं भगन्दरं लूतां^९ शिरोरोगांश्च^{१०} नाशयेत् ॥ १२ ॥
 निशाचररसे भाव्यं^{११} सप्तवारं तु^{१२} तालकम् ।
 तेनैव घातयेद्दण्डं^{१३} वङ्गं तारे^{१४} तु निर्वहेत् ॥ १३ ॥

- (1) B has हनेत्, which is gram. incorrect. K has रवी हते. M has पचलेपरवि. (2) वाहये ततः, an incorrect reading in B. (3) K reads हीमल्ल, which is inc. M reads हेमाहं, which is also incorrect. (4) K reads माटकासमतां. M reads erroneously मावकासमतां व्रजेत्. (5) B reads द्रुतं. K reads द्रुत. M reads द्रुतं. We have adopted the reading in D (Deccan MS.) which begins from this charana, the previous portion of the text being wanting. (6) D reads रसकं. (7) B reads गतदेहं. M reads गतदेहान्. Both are inc. (8) कुष्ठा-ष्टादशान् प्रिये and कुष्ठमष्टादशान् प्रिये are incorrect readings in K and M respectively. (9) अर्घ्यं भगन्दरं लूता, an incorrect variant in K. अर्घ्यं भगन्दरलूतो, a variant in M, which seems to be inc. (10) Both D and M read शिरोरोगांश्च. (11) B has निशाचरे रसे. D has भाव्ये. (12) B reads सप्तवारः तु, which is gram. incorrect. (13) K reads वाहयेद्दण्डे. M reads घातयेत् अण्डं. (14) B and M read वङ्गतारे. D and K read तारये निर्वहेत् पर.

तं तारं जारयेत्^१ सूतं तत्सूतं बन्धनं व्रजेत्^२ ।
 लेपमात्रेण तेनैव चतुःषष्टितमो भवेत् ॥ १४ ॥^३
 चतुःषष्टितमे^४ भागे शुल्बवेधं^५ तु दापयेत् ।
 शुल्बं तु दापयेत्तारे तत्तारं काञ्चनं भवेत् ।^६
 तत्तारं जायते श्रेष्ठं^७ धर्मकामार्थमोक्षदम् ॥ १५ ॥
 निशाचरस्य पुष्पाणि^८ सूक्ष्मचूर्णाणि कारयेत्^९ ।
 पलानि^{१०} दश चूर्णस्य रसैर्धात्र्यास्तु भावयेत्^{११} ॥ १६ ॥
 घृतेन मधुनालोढ्य^{१२} नवभाण्डे^{१३} विनिक्षिपेत् ।
 धान्यराशौ निधातव्यं त्रिसप्ताहं सुरेश्वरि ॥ १७ ॥
 तेन भक्षितमात्रेण बलीपलितवर्जितः^{१४} ॥ १८ ॥

- (1) D and K read भावयेत्. (2) D and K read बधनं भवेत्. M reads बन्धनं व्रजेत्. (3) This hemistich is wanting in B and M. (4) This hemistich is wanting in D. K reads चतुषष्टितमो, which is incorrect. (5) K reads शुल्ब वेधं. (6) This hemistich is wanting in B and M. (7) M reads जारयच्छ्रेष्ठ, which seems to be inc. (8) All other texts read पुष्पाणि, but M only reads पुष्पाणि. We suppose the latter to be correct, since पुष्पाणि is already mentioned in verse 4. (9) चूर्णानि तु कारयेत्, a variant in D. चूर्णानि कारयेत्, a variant in K. (10) M reads पलानि, which is incorrect. (11) विराट् यस्तु भावयेत्, a variant in D. चर्कराट् यस्तु भावयेत्, a variant in K. द्रवे धात्र्या विभावयेत्, a variant in M. (12) B reads मधुनालोढ्य. K reads मधुनालोढ्य. Both are inc. (13) B reads नवभाण्ड. D reads नवभाण्ड. (14) K reads निजं, which is not correct.

वल्कलं सूक्ष्मचूर्णं^१ तु मधुना सहितं^२ लिहेत् ।
 अर्धमासप्रयोगेण^३ प्रत्यक्षोऽयं^४ भवेत् प्रिये ॥ १९ ॥
 तस्य मूत्रपुरीषेण शुल्बं भवति काञ्चनम् ।
 मासमात्रप्रयोगेण पन्नगः^५ काञ्चनं भवेत् ॥ २० ॥
 ग्राह्यं^६ तत्फलतैलं वा^७ यन्त्रे पातालसंज्ञके^८ ।
 तेन तैलेन देवेशि रसं संकोचयेद्वुधः ॥ २१ ॥
 तत्क्षणाज्जायते देवि^९ पट्टबद्धो महारसः^{१०} ॥ २२ ॥
 कटुकं कङ्कणं कार्यं^{११} रसलिङ्गे वरानने^{१२} ।
 संकोच्य मारणं^{१३} तेन कर्त्तव्यं परमाहुतम्^{१४} ॥ २३ ॥
 निशाचररसे क्षिप्तं सप्तवारं तु भास्करम् ।

- (1) D reads सूक्ष्मचूर्णे. (2) D reads मसीत, [perhaps मसित =
 सशर्कर.] M reads मसिधत. (3) अर्धमासे तयोः, an incorrect reading
 in D. (4) B and K read प्रत्ययोऽय. D reads प्रत्ययोग्य, which is inc.
 (5) M reads पन्नग. The MS. B is wanting about 250 slokas from
 this (20th) śloka. (6) M reads गृह्यं, which is not accurate here.
 (7) D, which begins from this portion, reads erroneously तत्फलतैलम्.
 K reads तत्फलतैलेन. M reads तत्फल तैलेन. (8) M reads मसितं
 (9) तत्क्षणादेव जायते, a variant in M. (10) D wants the term महा.
 K reads खाटबद्धो महारसः. M reads पट्टबद्धो महारसः. (11) D has
 an absurd reading—करक कङ्क सां कार्य. M reads कटक instead of कटुक.
 (12) D reads रसलिङ्ग. K reads रसलिङ्ग परायणं. M reads रसलिङ्गवराननेः
 (13) K reads संकोचमारसं. M reads संकाचमारसं. (14) D reads
 परमहुतम्. M reads erroneously परमव्यतम्.

कालिकारहितं तेन जायते^१ कनकप्रभम् ॥ २४ ॥
 तत्तारेण समं वाच्यं^२ तेन सिक्तं तु वापितम् ।
 दशांशं वेधयेत्^३ सूतं दश पीतं शतं च^४ ॥ २५ ॥
 शतं वेधयते लक्षं सहस्रं कोटिवेधकम् ।
 दशांशं कोटिवेधि^५ स्यात् कोटिवेधि समेन च^६ ॥ २६ ॥
 पुनरन्यं प्रबक्ष्यामि रसबन्धं सुदुर्लभम्^७ ॥ २७ ॥
 त्रैलोक्यजनना या स्यादोषधी^८ अजनायिका^९ ।
 तस्याः सम्पर्कमात्रेण^{१०} बद्धस्तिष्ठति पारदः ॥ २८ ॥
 सप्ताहं मर्दितस्तस्या^{११} महीषध्या रसेन सः^{१२} ।
 शतांशेनैव वेधेन^{१३} कुरुते दिव्यकाञ्चनम्^{१४} ॥ २९ ॥
 द्विसप्ताहं रसे तस्या मर्दनाद्वरवर्णिनि^{१५} ।

- (1) M has कालिका, which is a tautology. (2) D reads मवाच्य, which is incorrect and incomplete. M reads वाच्य. (3) M reads तथा वेधयते. (4) D reads रसेन वै. K reads रसेन च. (5) All the texts read कोटिवेधी, which is not gram. correct. (6) M reads तु. (7) तु दुर्लभ is the reading in D. (8) D and K have या सा औषधी. M has यस्यादोषधी, which is inc. (9) D reads अजनायिका. K reads अजनायिका. M reads अजनायिकम्. (10) तथा संसृष्टमात्रेण, a variant in M. (11) M has सप्ताहोमर्दित तस्या, wherein मर्दित is inc. (12) महीषधिरसेन सः, a variant in K. M reads महीषध्या रसे रसः. (13) D reads विधेन. M reads शतांशेन तु वेधेन. (14) D reads दिव्यकाञ्चनः, which is inc. (15) D reads वरवर्णिनी, which is gram. inc. K reads त्रिवर्णिनि, which is unintelligible.

लक्षणेधो रसः साक्षादष्टौ^१ लोहानि काश्चनम्^२ ॥ ३० ॥
 चिसमाहेन देवेशि दशसत्त्वानि विध्यति^३ ।
 चतुर्थे चैव^४ समाहे कोटिषेधो महारसः ॥ ३१ ॥
 स्नेदतापननिर्घृष्टो^५ महौषध्या रसेन तु ।
 ददाति खेचरीं सिद्धिमनिवारितगोचरः^६ ॥ ३२ ॥
 कामयेत् कामिनीनां तु सहस्रं दिवसान्तरे ।
 नष्टच्छायो द्रष्टव्यश्च^७ त्रैलोक्यं च भ्रमेद्रसैः^८ ॥ ३३ ॥
 महौषध्या रसेनैव^९ मृतसञ्जीवनं^{१०} भवेत् ।
 घनेन घातयेत्^{११} सूतं पञ्चावस्थं^{१२} कुरु प्रिये ॥ ३४ ॥
 मृतस्य दापयेत्तस्य^{१३} हस्तपादौ तु^{१४} मर्हयेत् ।
 तस्य तु प्रविशेज्जीवो^{१५} मृतस्यापि वरानने ॥ ३५ ॥

- (1) D reads साक्षादष्टौ. (2) M reads विध्यते. (3) D reads
 विध्यते. दश सत्त्वा स विध्यति, an incorrect reading in K. (4) D reads
 चैव, which is inc. (5) स्नेदतापननिर्घृष्टौ, a variant in D. स्नेदनापन-
 निर्घृष्टौ, a variant in K. स्नेदतापरिकषेण, a variant in M. None is correct.
 (6) समाचरितगोचरः, a variant in D. सचिवारितगोचराः, a variant in K.
 Both are gram. inc. (7) K has नष्टच्छाया तद्रसश्च. M has नष्ट-
 चायाद्रसश्च. (8) K reads भ्रमेद्रसैः. त्रैलोक्यं भवेद्रसैः, an incomplete
 variant in M. (9) K reads रसे चैव. (10) D has मृतसञ्जीवनं.
 K has मृते सञ्जीवनं. (11) K reads घातयेत्. (12) D reads
 पञ्चावस्थं. M reads पञ्चावस्थं, which seems to be inc. (13) D reads
 दापयेत्तस्य. K reads दापयेत्तस्य. Both are incorrect. (14) M reads
 हस्तपादौ. (15) K reads नस्नेन in place of तस्य तु. M reads प्रविशन्
 जीवो.

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि द्रुसवन्धं सुदुर्लभम्^१ ।
 नरसाररसेनैव^२ क्षणाद्बध्येत सूतकः^४ ॥ ३६ ॥
 नरसाररसं दत्त्वा^५ द्विपदीरजसा सह^६ ।
 दिगन्ते बन्धमायाति^७ सर्व्वलोहानि रक्षयेत्^८ ॥ ३७ ॥
 नरसाररसेनैव^९ जीर्णं षड्गुणपन्नगे^{१०} ।
 तारे तान्त्रेऽपि वा देवि^{११} भावयेत्तं मनःशिलाम्^{१२} ॥ ३८ ॥
 निर्गन्धा जायते सा तु^{१३} घातयेत्तद्रसायनम्^{१४} ।
 द्विपदीरजसा सार्धं^{१५} निःसत्त्वः पन्नगो भवेत्^{१६} ॥ ३९ ॥

(1) M reads वरानने. (2) D reads नरकरसारसम्पञ्जेनि. K reads नरकारस्य पञ्चेन M reads नरकसारसदर्शनेन. All the readings seem to be incorrect. [नरसार has different designations in different texts ;—as नरकसा and नरकसार.] (3) D reads क्षणाद्. (4) M reads सूतकम्. (5) नरकसारसे दत्त्वा, a variant in D. नरकसाररसं दत्त्वा, a variant in K. नरकसारसं दत्त्वा, a variant in M. (6) D reads सहि, which seems to be the error of the scribe. (7) M reads बन्धमायाति, which is incorrect. (8) D reads रक्षति. K reads रजति. (9) D and K read नरकसारसेनैव. (10) जीर्णः षड्गुणपन्नगः, a variant in D. This charana and the next are wanting in M. (11) तारतान्त्रेऽपि वा देवि, an incorrect variant in D. (12) K reads भावयेत्ता, which seems to be incorrect. M reads भावयेत्तु मनःशिलाः. (13) K has यावत्, which is incorrect. M reads चातुः. (14) घातयेतेन पन्नगं, a variant in K. घातयेतेन पन्नगम्, a variant in M. (15) D has द्विपदीरजसा सार्धे. M has सार्ध. (16) D reads निःसत्त्वपन्नगो भवेत्. K has an incomplete reading— निःसत्त्वपन्नगं. M has निःसत्त्वं पन्नगो भवेत्, which is not correct.

नरसाररसेनैव^१ जीर्णे षड्गुणपन्नगे^२ ।
 तारे ताम्नेऽपि वा देवि^३ कोटिवेधी भवेद्रसः ॥ ४० ॥
 नरसाररसस्तन्ये भावनाः^४ सप्तधा पृथक् ।
 रसेन्द्रं दापयेद्वासं^५ यन्त्रे विद्याधराह्वये ॥ ४१ ॥
 जीर्यते^६ गगनं देवि निर्मुखं च^७ वरानने ।
 नरसाररसेनैव^८ कीटमारीरसेन च^९ ।
 द्रावयेद्गगनं देवि^{१०} तीक्ष्णं लोहञ्च पन्नगम् ॥ ४२ ॥
 नरसाररसेनैव हनूमत्या रसेन च ।
 जायते काञ्चनं^{११} दिव्यं निषेकाद्^{१२} भाष्करप्रिये ॥ ४३ ॥
 नरसाररसे दत्त्वा^{१३} मञ्जिष्ठारक्तचन्दनम्^{१४} ।

- (1) D and K read नरकसाररसेनैव. M reads नरकसाररसेनैव. (2) जीर्णषड्गुणपन्नगः, a variant in D. (3) This hemistich and the next are wanting in M. D reads erroneously देवी. (4) D has नरकसारसारसास्तन्ये भावितः, which mars the metre. K has नरकसारसस्तन्ये. (5) रसेन्द्रे पाययेद्वासं, a variant in D. रसेन्द्रो दापयेत् वासं, a variant in K. रसेन्द्रे दापयेत् वासं, a variant in M. (6) D reads जीर्यते, which has no sense. (7) D reads निर्मुखं च. (8) D and K read नरकसाररसेनैव. M reads नरकसाररसेनैव. (9) सिन्धु-मुत्पाररसेन च, a reading in D. सिन्धुसाररसेन च, a reading in K. (10) This charaṇa and the next three are wanting in D and K. (11) D reads जायते काञ्चनं. M reads कनकं. (12) M reads निषेकाद्. (13) नरकसाररसे दत्त्वा, a variant in D and M. नरकसारसं दत्त्वा, a variant in K. (14) The MS. M has the following hemistich after चन्दनं— तारे ताम्नेऽपि वा देवि कोटिवेधी भवेद्रसः, which we have not adopted as it seems to us redundant.

स्वरसे मर्हयेत् पञ्चात्^१ पञ्चमं देवि सेचयेत् ॥ ४४ ॥
 तत्क्षणात् काञ्चनं दिव्यं सप्तवारं निषेचितम्^२ ।
 रविष्टुष्टं तु^३ तं देवि पञ्चमं त्रिगुणं प्रिये ॥ ४५ ॥
 तच्छुक्लं^४ हेमसंकाशं तारपञ्चांश^५योजितम् ।
 षष्टमांशयुतं हेम^६ हेमकर्मणि चौषधम्^७ ॥ ४६ ॥
 नरसाररसे^८ भाष्यं सप्तवारं तु द्विष्टुष्टम् ।
 तेनैव घातयेत्तीक्ष्णं^९ भस्मीभूतत्वमादिशेत्^{१०} ॥ ४७ ॥
 तद्भस्म ताम्रपिष्टं तु^{११} त्रिगुणं तेन निर्वहेत् ॥ ४८ ॥
 तच्छुक्लं हेमसंकाशं तारमष्टांश^{१२}योजितम् ।

-
- (1) D reads स्वरसो. M reads मर्हयन्त्याश्च, which is incorrect. (2) K and M read निषेचितं. (3) K reads रविष्टुष्टे तु, which is incorrect. M reads रविष्टुष्टे तु, which is grammatically incorrect. (4) K reads तच्छुक्ल, which is incorrect. M reads तत् शुक्ल, (without any suffix), which is gram. incorrect. (5) D and K read तारं पञ्चांश, which seems to be inaccurate. (6) This word is wanting in K. (7) हेमकर्म-निरीषधम्, a variant in M. (8) D reads नरकसाररसे. K reads नरकसारसे. M reads नरकसारसे. (9) तेनै तीक्ष्ण घातये, an incorrect variant in D. K has तापयेत्तीक्ष्णं. M reads घातयेत् सूक्ष्मं. (10) K reads मादिशेत्. M reads भस्मभूतत्वमांशयुतं, which is incorrect. (11) D reads ताम्रपिष्टं तु. K reads ताम्रपिष्टे तु. M reads ताम्रपिष्टे तु. (12) M reads तारे चाष्टांश.

तारहेम^१ समांशं तु^२ द्विगुणं पित्तलं^३ भवेत् ॥ ४९ ॥

नरसाररसे भाव्यं^४ रसकं^५ सप्तवारतः ।

तं रसं^६ रसकं चैव तीक्ष्णं लोहं च^७ पन्नगम् ।

नरसाररसेनैव^८ तेनैकत्र मर्दयेत्^९ ।

तत्क्षणाज्जायते बन्धो^{१०} रसस्य रसकस्य च ॥ ५० ॥

तीक्ष्णं नागं^{११} तथा शुल्बं रसकेन^{१२} तु रञ्जयेत् ।

समस्तं^{१३} जायते हेम कुष्माण्डकुसुमप्रभम्^{१४} ॥ ५१ ॥

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि रसबन्धं सुदुर्लभम्^{१५} ॥ ५२ ॥

- (1) D has तारहेमं. K has तारे हेम. M has तारं हेमं.
 (2) Both D and M read erroneously समांशं तु and समांसन्तु respectively.
 (3) K has द्विवारं दशवर्णं प्रजायते सतितं, which is absurd. M has द्विवर्णं पतितं.
 (4) नरकसारसरसे भाव्यं, a variant in D. नरकसारसे भाव्यं, a variant in K. This charana is wanting in M.
 (5) K reads नरकं. M reads रसेन्द्रं.
 (6) D reads नरसं. This charana and the next three are not found in M.
 (7) D has तीक्ष्णं पन्नोहं च, which is inc. K has तीक्ष्णलोहं च.
 (8) D and K read नरकसारसेनैव.
 (9) तेनैकत्र विमर्दयेत्, a variant in K.
 (10) K and M read बन्धो, which is gram. incorrect.
 (11) M reads तीक्ष्णनागं.
 (12) D reads रसेकेन, which seems to be an error of the scribe.
 (13) M reads हवित्त्वं, which is unintelligible.
 (14) हेम कुष्माण्डकप्रभम्, a variant in D. लमाणं कुसुमप्रभम्, a variant in M, wherein the first term is incorrect.
 (15) D reads बन्धं सुदुर्लभं. This hemistich and the next are wanting in K.

कंकालखेचरी नाम शीघ्रधी परमेष्ठरि¹ ।
 तस्यासौलं तु संगृह्य² माघखेचरि³संयुतम् ।
 भावयेत्⁴ दिनमेकान्तु पात्रे भास्करनिर्चिते ॥ ५३ ॥
 द्वितीये वासरे प्राप्ते⁵ वच्चरत्नं⁶ तु घातयेत् ।
 घनले धामयेत्तत् तु⁷ सुतप्तज्वलनप्रभम्⁸ ॥ ५४ ॥
 कंकाल⁹खेचरीतैले वच्चरत्नं निषेचयेत्¹⁰ ।
 दशवारं¹¹ निषिक्तं तु भस्माकारं हि¹² जायते ॥ ५५ ॥
 तद्येमपक्ववीजं तु¹³ तेन भस्मसमं कुरु¹⁴ ।
 त्रिभागं¹⁵ टङ्कणं दत्त्वा चक्षुमूषागतं¹⁶ धमेत् ।
 तत्क्षणाभिलति इन्द्रं¹⁷ वच्चरत्नं च¹⁸ काष्मणम् ॥ ५६ ॥

- (1) D reads परमेष्ठरी. M reads शीघ्रधी: Both are incorrect. (2) This charana and the next three are wanting in D. K reads संगृह्य, which is not correct. (3) M reads चक्षुखेचरि. (4) K reads स्यापयेत्. (5) D reads प्राप्ते. M reads द्वितीयवासरे. (6) K reads वचं रत्नं. (7) M reads यामयवन्तु, which is senseless. (8) सुतप्त-ज्वलनप्रभम्, a variant in D. युतप्रज्वलनप्रभम्, a variant in K. सुतप्त-ज्वलनप्रभम्, a variant in M. (9) K reads कंकाल. (10) वच्चरत्नं निषेचयेत्, a variant in D. (11) K reads दशवारं, which is incorrect. (12) D reads तु. (13) तद्येमत् पक्ववीजं तु, a variant in D. (14) D has तेचन्द्रेण भस्मसमं कुरु, wherein the first part seems to be incorrect. (15) M reads erroneously त्रिभाटः. (16) K reads चक्षुमूषागतं (where चक्षु = च). (17) D reads वच, which has no clear sense. (18) D and K have तु.

चन्द्रहेम^१ वरारोहे समं जारयते यदि ।
 कोटिवेधी रसो देवि^२ लोहान्यष्टौ च विध्यति^३ ॥ ५७ ॥
 पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि रसबन्धं^४ सुदुर्लभम् ॥ ५८ ॥
 सवीजा चौषधी याद्या^५ काचिद्गुल्ललता^६ प्रिये ।
 मन्त्रसिंहासनी नाम द्वितीया देवि खेचरी^७ ।
 पातालयन्त्रे तत्तैलं गृह्णीयात्ताम्रभाजने^८ ॥ ५९ ॥
 तस्य तैलस्य मध्ये तु प्रक्षिपेत् खेचरीरसम्^९ ।
 मेदिनी^{१०}यन्त्रमध्ये तु स्थापयेत्^{११} वरानने ॥ ६० ॥
 पूर्वोषध्या तु तद्देवि^{१२} गगनं मेदिनीतले^{१३} ।
 रमयासं^{१४} ततो दत्त्वा मर्दनात्^{१५} गोलकं^{१६} कुरु ॥ ६१ ॥

- (1) K reads चन्द्रे हेम. (2) D reads देवी, which is incorrect.
 (3) D reads वेधति. M has लोहाष्टौ च विविध्यति. (4) D has रसबन्ध,
 which is grammatically incorrect. (5) सवीजमौषधी याद्य, an
 incorrect variant in D. सवीज चौषधी याद्या, a variant in K. सवजा चौषधी
 याद्या, an incorrect variant in M. (6) D reads किञ्चित्. K reads
 किञ्चित् दुमलता. (7) D reads चविया देवि खेचरी, wherein the first term
 is incorrect. K reads द्वितीया द्विवि खेचरी, which is partly incorrect.
 (8) M reads ताम्रभाजनम्, which is not correct. (9) क्षिपेत् खेचरी-
 रसः, a variant in D, which is partly incorrect. (10) D reads मेदिनी.
 (11) M reads स्थापयिन्ता. (12) पूर्वोषध्या तु तं देवी, a variant in D.
 पूर्वोषध्या तु तद्देवि, a variant in M. Both seem to be incorrect. (13)
 D reads मेदिनीतले. K reads मेदिनीतले. M reads मेदिनीतले. (14)
 M reads erroneously रमयास (15) D reads मर्दयेत्. (16) M
 reads लोहकं.

बद्धा^१ पोटलिकां^२ तेन गगनं तेन जारयेत्^३ ।
समे^४ तु गगने जीर्णे बद्धस्तिष्ठति सूतकः ॥ ६२ ॥
भस्त्रा^५फूत्कारयुक्तेन^६ धाम्यमानेन नश्यति^७ ।
काकविठासमं रूपं समजीर्णस्य जायते^८ ॥ ६३ ॥
द्विगुणे गगने जीर्णे षष्ठी लोहानि संहरेत् ॥ ६४ ॥
पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि रसबन्धं सुदुर्लभम् ॥ ६५ ॥^९
शिवदेहात् समुत्पन्ना ओषधी तुरसिंहनो^{१०} ।
जारयेद्बन्धकं सा तु^{११} जारयेत् सापि तालकम्^{१२} ॥ ६६ ॥
काञ्चनं जारयेत् सापि^{१३} रसेन्द्रं सा च बद्धयेत्^{१४} ।
प्रवालं जारयेत् सा तु^{१५} गगनं द्रावयेत् तथा^{१६} ।

- (1) This is wanting in D. (2) M reads पटलिकां. (3) भागं तं तेन जारयेत्, a variant in D. M reads चारयेत् (4) D reads सम. (5) D has भस्त्र, which is not accurate. (6) M has भात्कारणात् यन्त्रेण, which is absurd. (7) D reads मस्यति. K reads सास्यति. (8) D reads जारयेत्. M reads सम जीर्णस्य. (9) This hemistich and the next are not found in D. (10) K reads ओषधी. M reads तदुगैडरी. (11) We do not find गन्धकं सा तु in K. (12) M has मालयेत् सा पटालकम्. The portion beginning from this charana and ending in बद्धञ्च घातयेत् सा तु is not found in K. (13) D has जारयेद्यामि, which is an error of the scribe. (14) रसेन्द्रस्यापि बन्धनात्, a variant in D. (15) D reads भावयेत्यासु, which seems to be भावयत्याशु. (16) M reads तत

वज्रं घातयेत् सा तु^१ सर्जसत्त्वं च^२ पातयेत् ॥ ६७ ॥

(जारयेत् सर्जलोहानि सत्त्वान्यपि च पाचयेत् ।)^३

हरींदरीरसे न्यस्य^४ गोशृङ्गे तु वरानने ।

धान्यराशौ निधातव्यं मृतं तिष्ठति सूतकम्^५ ॥ ६८ ॥

दिव्यौषध्या रसेनैव^६ रसेन्द्रः सुरवन्दिते^७ ।

सप्तमे तु कनके जीर्णे दशकोटीसु^८ वेधयेत् ॥ ६९ ॥

पञ्चमे लक्षकोटिसु^९ षड्गुणे स्पर्शवेधकः^{१०} ।

सप्तमे धूमवेधी स्यात् अष्टमे त्ववलोकितः^{११} ।

नवमे शब्दवेधी स्या^{१२} दत्त ऊर्ध्वं^{१३} न विद्यते ॥ ७० ॥

- (1) वज्रं तु घातयेत् वा तु, a variant in D, wherein वा is incorrect. (2) D reads न. (3) We have got this hemistich only in K, which we have printed within brackets. (4) हरींदरीरसे न्यस्य, a variant in K. इन्दितैरसमन्यस्य, a variant in M. (5) मृतस्तिष्ठति सूतकः, a variant in D. मृतस्तिष्ठति सूतकः, a variant in K. द्रुतं तिष्ठति सूतकम्, a variant in M. We have adopted the above after collating all the texts. (6) दिव्यौषधिरसेनैव, a variant in M. (7) D reads रसेन्द्रो सुरवन्दिने, which is grammatically incorrect. K reads रसेन्द्रो, which is also incorrect. M reads रसेन्द्र. (8) K has दशकोटि तु. M has दशकोटिम्. (9) K has लक्षकोटिं तु. M has लक्षकोटी तु. (10) D reads स्यात् स वेधयेत्. (11) D reads अवलोकितः. M reads अवलोकितः. (12) D has नवमे दशमे वेधी स्यात्, which mars the metre and the sense. (13) K reads दत्तो द्रुति, which is not correct.

भ्रमन्ति पशवो मूढाः^१ कुलीषधिविवर्जिताः^२ ।
 वृषीषधि^३रसानाञ्च नैव सिद्धिः प्रजायते ॥ ७१ ॥
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन ज्ञातव्या तु कुलीषधी^४ ॥ ७२ ॥
 दिव्यीषधी चतुःषष्टिः^५ कुलमध्ये व्यवस्थिता^६ ।
 नैव जानन्ति मूढास्ते^७ देवमोहेन^८ मोहिताः ॥ ७३ ॥
 अदिव्यास्तु वृषीषधी^९ जायन्ते^{१०} गिरिमहारे ॥ ७४ ॥
 वृषीषध्या रसे सूतं^{११} नैव बध्नं कदाचन^{१२} ।

- (1) D reads भ्रमन्ति पश्य मे मूढा. K reads भ्रमन्ती पशवो मूढाः, where-
 in the first term is inc. (2) कुलीषधिविवर्जिताः, a variant in D.
 (3) D has वृषीषधी. K has वृषीषधी. M has वृषीषधि. (4) D
 reads erroneously ज्ञातव्यो तु कुलीषधीः. K reads also incorrectly ज्ञात-
 व्यास्तु कुलीषधीः. M reads ज्ञातव्या तु कुलीषधीः, which is incorrect.
 (5) दिव्यीषधीचतुःषष्टी, a variant in D and K, which is incorrect.
 M reads दिव्यीषधि चतुष्षष्टि, which is also incorrect. (6) K
 reads व्यवस्थिताः, which is not correct. M reads कुलमध्ये which is incor-
 rect. (7) नैव जानति मूढा सा, a variant in D. K reads नैव
 जानन्ति मूढास्ते, which is grammatically incorrect. M reads नैव जानन्ति
 मूढास्मान्. (8) D and K read erroneously शिवमायेव, which
 ought to be शिवमाययेव. (9) D has अदीव्यास्तु वृषीषध्या, which is
 grammatically incorrect. M has also an incorrect variant—अदि-
 व्यास्तु वृषीषधी. (10) D reads जायते, which is incorrect. (11)
 D has वृषीषधीरसे सूत. वृषीषध्या विहीनास्ते, a variant in M. Both
 are incorrect. (12) K reads बध्नं, which is incorrect. न
 जारयन्ति ते. a variant in M.

अक्षयं च^१ वरारोहे वक्रिमध्ये न^२ तिष्ठति ॥ ७५ ॥
 न खोटो नैव वाहस्तु नैव द्रव्यं करोति सः ।
 किं तत् द्रव्यं प्रकुर्वीत धाम्यमानो न तिष्ठति ॥ ७६ ॥^३
 पत्रे पाके कटे छेदे^४ नैव तिष्ठति काञ्चने^५ ।
 न वेधं च शतादूर्ध्वं^६ करोति स रसः^७ प्रिये ॥ ७७ ॥
 यावन्न बहमेकान्तु^८ विक्रीतं तत्तु काञ्चनम् ।^९
 धर्मार्थकाममोक्षार्थं^{१०} नैव दद्यात्तु तत् प्रिये ॥ ७८ ॥

श्रीदेव्युवाच ।

निर्जीवत्वं^{११} गतः सूतः कथं जीवं ददाति च^{१२} ।

निर्जीवेन तु निर्जीवः कथं जीवति शङ्कर ॥ ७९ ॥

श्रीभैरव उवाच ।^{१३}

दिव्यीषध्या यदा^{१४} देवि रसेन्द्रो मूर्च्छितो^{१५} भवेत् ।

-
- (1) D reads अक्षयं न. M reads स रसस्तु. (2) M reads च.
 (3) This śloka is found only in M. (4) पत्रे वा पत्रकं
 हीना, a variant in D. पत्रे दाहे निकषे च, a variant in M. (5) नैव
 तिष्ठति काञ्चनम्, a variant in D. छेदने नैव काञ्चने, a variant in M.
 (6) च is wanting in D. च शता is wanting in K. M reads श्रितादूर्ध्वं,
 which is not correct. (7) D has an absurd reading अं करोति
 रसः. (8) M reads यावन्न वाहरेकान्तु. (9) This hemistich
 is not found in K. (10) D reads मोक्षार्थं, which is incorrect.
 (11) D reads निर्जीवत्वं. K reads नजीवत्वं. (12) K reads सः.
 (13) This is wanting in M. (14) यदा is wanting in D.
 M reads यदा, which is incorrect. (15) M reads मर्दिते, which
 is grammatically incorrect.

कालिकारहितः^१ सूतस्तदा भवति^२ पार्व्वति ॥ ८० ॥
 परस्य हरते कालं^३ कालिकारहितो रसः ।
 अष्टानां चैव लोहानां मलं शमयति क्षणात्^४ ॥ ८१ ॥
 महामूर्च्छागतं सूतं को वापि कथयेन्मृतम्^५ ।
 दिव्यीषध्या रसेनैव^६ जायते नष्टचेतनः^७ ॥ ८२ ॥
 पञ्चभूतात्मकः सूतस्तिष्ठत्येव^८ सदाशिवः ॥ ८३ ॥
 पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि रसबन्धनमीश्वरि^९ ॥ ८४ ॥
 आपालेन हतं वक्ष्य^{१०}मनेनैव तु काञ्चनम् ।
 वक्ष्यभस्म^{११} हेमभस्म तद्दे एकत्र बन्धयेत्^{१२} ॥ ८५ ॥
 निशाचररसे जार्यं नरजीवेन^{१३} जारयेत् ।

-
- (1) K reads कालिकारहितः. M reads कालिकारहितो देवि. (2)
 D has कथं जीवति. M has तथा भक्ति, which is incorrect. (3) M
 reads कालं, which seems to be incorrect. (4) मलं शमयति गुणान्,
 a variant in D, which has no clear sense. K reads नाशयति. M reads
 शमयते. (5) D reads वापी, which is an error of the scribe. M
 reads कथयेद्मृतम्, which is partly incorrect. (6) दिव्यीषधरसेनैव,
 a variant in K. (7) K reads नष्टचेतनः, which is gram. inc.
 (8) D reads तिष्ठत्येव, which is incorrect. (9) M reads रसबन्ध-
 नमीश्वरि. (10) K reads हते वक्ष्य, which is incorrect. M reads
 आपालेन. (11) D reads वक्ष्यभस्म, which has no clear sense. (12)
 वापिकत्र बन्धयेत् and त... कत्र बन्धयेत्, incomplete variants in D and K
 respectively. तदोमेकत्र बन्धनम्, a variant in M. (13) K
 reads नरजीवेन.

तं सूतं मारयेद्भद्रे^१ गजारिदिव्यकौषधी^२ ॥ ८६ ॥
 भक्षितः स रसो येन^३ सोऽपि साक्षात् सदाशिवः ।
 भक्षिते तोलकैकेन^४ स्पर्शवेधो भवेन्नरः ॥ ८७ ॥
 प्रस्वेदात्तस्य गात्रस्य रसराजश्च वेध्यते^५ ।
 प्रस्वेदादपि मूत्रेण^६ अष्टौ लोहानि काश्चनम् ॥ ८८ ॥
 सप्तवर्षसहस्राणि^७ स जीवेत् साधकोत्तमः^८ ।
 प्रजापतिः कृष्णतेजाः^९ क्षणाद्भ्रान्ति सूतकम्^{१०} ॥ ८९ ॥
 गजारिस्पर्शनाद्देवि^{११} क्ष्मापालेन च बध्यते^{१२} ॥ ९० ॥
 वज्रवज्जीरसेनैव^{१३} भावितं गगनं प्रिये ।
 जारयेद्बालुकायन्त्रे खोटो भवति तत्क्षणात्^{१४} ॥ ९१ ॥

- (१) D has मारयिद्रस्य, which is unintelligible. K has वज्रं.
 (२) D and K read दिव्यकौषधी. M reads दिव्य कौषधी. Both are incorrect.
 (३) भक्षितोरसयोगिन, a variant in D. भक्षयेत् कस्य रसो येन, a variant in K. M reads सा रसः. All are gram. inc.
 (४) D reads भक्षते. K reads तोलकैकेन. Both are incorrect.
 (५) M reads रसराजस्तु बध्यते.
 (६) प्रस्वेदात्तस्य गात्रस्य, a variant in M.
 (७) सप्तवर्षसहस्राणि, a variant in D, wherein the middle term is incorrect.
 (८) D reads नात्र संशयः.
 (९) D has कृष्णतेजः, K has प्रजापतेः कृष्णतेजा.
 (१०) क्षणाद्भ्रान्ति सूतकः, an incorrect variant in D. K has only क्षणा, and wants four charaṇas next following.
 (११) M reads क्ष्मनादेव.
 (१२) क्षालिं नयन बध्यते, a variant in D, which is unintelligible.
 (१३) M reads तीरकस्या रसेनैव.
 (१४) D reads क्षणात् instead of तत्क्षणात्. K reads खोटो, which is not correct.

मृतगोलकमाषैकं^१ माषैकं हेमगोलकम्^२ ।
 एकीकृत्य^३ तु संमर्द्ध^४ लुङ्गान्नेन^५ दिनत्रयम् ।
 कर्षैकं नागपत्राणि^६ रसकल्केन लेपयेत् ॥ ८२ ॥
 वेष्टयेद्दृशिकाख्या च^७ तत्पिण्डं लेपयेत् ततः ।
 मारयेत् पद्मगं देवि शक्रगोपनिभं^८ भवेत् ॥ ८३ ॥
 कर्षैकं तारपत्राणि मृतनागेन लेपयेत् ।
 वृशिकाख्या च तत्पत्रं लेपितं^९ वेष्टयेत्ततः ॥ ८४ ॥
 तत्तारं म्रियते देवि सिन्दूरारुण^{१०}सन्निभम् ।^{११}
 सहस्रांशेन तेनैव शुल्बवेधं प्रदापयेत् ॥ ८५ ॥
 जायते^{१२} कनकं दिव्यं देवाभरणभूषणम् ॥ ८६ ॥

(1) D reads माषिकं. K has मृतकमाषैकं मासिकं. M reads द्रुतकै-
 रसकं सूतं. All the texts seem to be inaccurate. (2) माषकं हेम-
 गोलकं, a variant in D. K reads मासिकं in lieu of माषैकं, which is
 incorrect. M reads हेमलोहकम्. (3) All the texts read एकी-
 कृत्यं, which is gram. inc. (4) D reads तत् सर्वं. M reads सम्मर्द्धं,
 which is incorrect. (5) D has तुगाम्नेन. K reads erroneously गाक्नेन.
 (6) कर्षं च नागपत्राणि, a variant in D. M reads कर्षकं for कर्षैकं. (7)
 The portion from this charaṇa upto the शुल्बवेधं प्रदापयेत् is not found
 in D. K has वेष्टयेद्दृशिकाख्या. लेपयेद्दृशिकाख्यं, a variant in M.
 (8) M reads शक्रेणभनिभ, which is apparently an error of the scribe.
 (9) K reads वृशिकाख्या तत् पत्रं लेपयेत्. (10) K reads सिधूराह्व,
 which seems to be incorrect. (11) The portion commencing
 from कर्षैकं तारपत्राणि and ending in सन्निभं is not found in M. (12)
 D reads मारयेत्, which is incorrect.

क्षीरयुक्ता^१ बहुफला ग्रन्थियुक्ता^२ च पार्व्वति^३ ।
 नाम्ना चटुलपणीति^४ शस्यते रसबन्धने ॥ ९७ ॥
 एकवौराकन्दरसे^५ मूकमूषा^६गतं रसम् ।
 धमेन्मुखानिलैर्बद्धो^७ भक्षणाय प्रशस्यते ॥ ९८ ॥
 रक्तकञ्चुकिकन्दं तु^८ स्त्रौस्तन्येन तु पेषितम्^९ ।
 मूषायां^{१०} पूर्व्वयोगेन कुरुते^{११} रसबन्धनम् ॥ ९९ ॥
 द्विषिकापत्रिका^{१२}वोजं नारी^{१३}क्षीरसमन्वितम् ।
 धमयेत्^{१४} पूर्व्ववत् सूतं भक्षणार्थाय वार्त्तिकः^{१५} ॥ १०० ॥

- (1) D has क्षीरयुक्ता. K has क्षीरे युक्ता. (2) D reads ग्रन्थियुक्ता. K reads ग्रन्थीयुक्ता. (3) K reads पार्वती, which is gram. inc. (4) D reads चतुलपणी. K reads चतुलपनीति. M reads चतुलपणेति. It is very difficult to find out the proper term from all these texts. We have adopted the above text after referring to the meaning of these terms. (5) M reads कन्दकल्के (6) Both D and K read मूकमूषा. [व being pronounced as ख.] (7) धमे मुखानिलैर्बद्धो, a variant in D. धमे मुखानिलोद्बद्धो, a variant in M. (8) D reads रक्तकञ्चुकिकन्देव. K reads कञ्चुकि in place of कञ्चुकि. M reads रक्तकञ्चुकि-कन्दान्, which appears to be incorrect. (9) D has पेषिता, which is incorrect. M reads पेषयेत्, which is not accurate here. (10) Both D and K read मूषायां. (11) M reads erroneously कुरुते. (12) D has द्विषिकापत्रिका. M has द्विषीवपत्रिका. (13) M reads नारी, which is evidently an error of the scribe. (14) K reads धमयेत्. (15) D reads वार्त्तिके. K reads मद्यार्थं य वार्त्तिकं. M reads वार्त्तिकः. All the texts are incorrect.

वज्रकन्दं समादायः रसमध्ये^२ विनिक्षिपेत् ।
 गजेन्द्रास्थं^३ पुटं दत्त्वा सप्तधा बद्धतां^४ नयेत् ॥ १०१ ॥
 भक्षयेत् तं रसं प्राज्ञः^५ षण्मासादमरो भवेत् ॥ १०२ ॥
 लाङ्गलोकन्दमादाय कर्कोटोकन्दमेव च ।
 रसं तन्मध्यगं^६ कृत्वा स्वेदयेन्मर्दयेत् पुनः^७ ॥ १०३ ॥
 म्रियते^८ नात्र सन्देहो भ्रात^९स्त्रीव्रानलेन तु ।
 शुकचञ्चुगतं सूतं पुटयेद्दामयेत्ततः^{१०} ॥ १०४ ॥
 शतांशं वेधकर्त्तायं^{११} देहसिद्धिकरो भवेत् ॥ १०५ ॥
 हंसपादोरसं^{१२} सूतं शुककन्दोदरे क्षिपेत्^{१३} ।
 गजेन्द्रपुटनं^{१४} दद्यात् म्रियते^{१५} नात्र संशयः ॥ १०६ ॥

- (1) वज्रकन्दं समानीयात्, a variant in D. (2) D reads रसे मध्ये. So also K. (3) D has गजेन्द्राणां. (4) D reads बन्दातां, which is incorrect. M reads बन्धतां. (5) भक्षयेच्च रसं प्रातः, a variant in D. K reads भक्षयेच्च रसं प्रातः. (6) D has रसं तं मध्यमं. (7) M reads ततः. (8) Both D and M read म्रियते, which is gram. inc. (9) Both D and K read भ्रातं, which is not accurate here. (10) This charaṇa and the next three charaṇas are not found in K. M reads आपःक्षतः. (11) M reads वेधयेत् कर्त्ता, which has no clear sense. (12) D has हंसपादरसं. (13) शुककन्दरसो भवेत्, a variant in D. M reads शुककन्दोदरे क्षिपेत्. (14) D has गजेन्द्रं पुटनं. K has गजेन्द्रपुटकं. (15) Both D and M read म्रियते, which is incorrect.

हंसाङ्घ्रिं युक्तुर्णीं च^१ गृहीत्वा^२ महयेद्रसम् ।
 क्रीचपादोदरे^३ दत्त्वा^४ ततो^५ दद्यात् पुटत्रयम् ॥ १०७ ॥
 म्रियते^६ नात्र सन्देहो लज्जवेधी महारसः ॥ १०८ ॥
 तृण^७ज्योतिरिति ख्याता शृणु दिव्यीषधी प्रिये ।
 निशासु^८ प्रज्वलेन्नित्यं नाङ्गि ज्वलति^९ पार्व्वति ।
 तस्या मूले तु निक्षिप्तं क्षीरं रक्तं भवेत् प्रिये ॥ १०९ ॥
 तन्मूलरसगन्धाभ्रै^{१०}र्मातुलुङ्गान्मपेषितैः^{१०} ।
 शुक्लपत्रं विलिप्तं तु^{११} भवेद्देम पुटत्रयात्^{१२} ॥ ११० ॥
 तन्मूलचूर्णसंयुक्तो^{१३} रसराजः सुरेश्वरि^{१४} ।
 मातुलुङ्गरसे घृष्ट^{१५}मभ्रकं चरति क्षणात् ॥ १११ ॥

- (1) हंसाङ्घ्रि युक्तुर्णीं च, a variant in D. हंसाङ्घ्रि युक्तुर्णीं च, a variant in K. हंसाङ्घ्रि युक्तुर्णीं च, a variant in M, which is incorrect. (2) M reads गृहीत्वा, which is not unanimously correct. (3) M reads क्रीचपादोदरे. (4) D has आनी. K has आनी. (5) D reads erroneously म्रियते. This hemistich and the next four are not found in M. (6) D reads तृण, which is evidently an error of the scribe. (7) This hemistich and the next are not found in D. (8) K reads ज्वलति. (9) D reads गन्धाभ्र. (10) K reads पेषितैः, which is incorrect. (11) शुक्लपत्रविलिप्तं तु, a variant in D, which is not correct. (12) D reads पुटत्रयम्, which is not correct. (13) तं चूर्णचूर्णसंयुक्तो, a variant in D, which has no sense. K reads संयुक्तो. M reads संयुक्तः, which is grammatically incorrect. (14) D has रसराजेश्वरेश्वरी, which is incorrect. M reads सुरेश्वरी, which is also incorrect. (15) K reads रसैर्मर्द्य. M reads रसैर्मर्द्य.

अथोच्चटौ^१ प्रवक्ष्यामि रसबन्धकरीं^२ प्रिये ।
 एकमेव^३ भवेत्नालं तस्य रोम तु^४ वेष्टनम् ॥ ११२ ॥
 तस्याग्रे च भवेत् पुष्पं शुकतुण्डस्य सन्निभम्^५ ।
 तत्पत्राणि च देवेशि शुकपिच्छनिभानि च ।^६
 तत्कन्दं कुष्ठसंस्थानं^७ चौरं सिन्दूरं^८ सन्निभम् ॥ ११३ ॥
 जलं स्रवेत्सधुष्छिष्टं^९ तत्समादाय पार्व्यति ।
 वेधयेत् सर्वलोहानि काञ्चनानि भवन्ति च ॥ ११४ ॥
 रसतालकतुल्यानि^{१०} मर्हयेदुच्चटोरसैः ।
 आतपे म्रियते^{११} तप्तो रसो दिव्यीषधीबलात्^{१२} ॥ ११५ ॥
 वेधयेत् सप्त^{१३} लोहानि लक्षांशेन वरानने ॥ ११६ ॥^{१४}

(1) D has प्रथाचटौ, which is unintelligible. K has अथोपटौ. M has अथोच्चटौ. (2) M reads रसबन्धकरं, which is incorrect. (3) D reads एकमेव, which is incorrect. (4) D reads रोमं तु. K reads रामं तु. M reads रोगम्. (5) D has सन्निभः. M has शुकतुण्डस्य. (6) This hemistich and the next are wanting in D. (7) M reads कूर्मसंस्थानं. (8) K reads सिंधुर, which is incorrect. (9) D has स्रवेत्. K has मधुपिष्टं, which is incorrect. M has जलद्रव्यमधुष्छिष्टे. (10) रसतालकतुल्यानि, a variant in D. रसतालकतुल्यानि, a variant in K. ससतालकतुल्यानि, a variant in M. (11) D reads मृतये which is incorrect. K reads म्रियते, which is unintelligible. M reads मृयते, which is gram. inc. (12) D has दीप्तौषधीबलात्, which is not correct. (13) M reads सर्व. (14) After this śloka we find in D—अथ रक्तं च देवेशि &c., a portion of चित्रककल्प, which is described afterwards ; and in K—ज्योतिष्मतीतैलविधिं, which will be mentioned after चित्रककल्प. We have adopted the text in M.

अथ रक्तसुहीकल्पं^१ वक्ष्यामि सुरसुन्दरि^२ ।
 सुहीचीरेण शुल्बस्य^३ पत्रलेपं तु कारयेत्^४ ॥ ११७ ॥
 चोरेण तापयेद्भूयः^५ सप्तवारं वरानने ।
 आवर्त्तितं^६ भवेद्यावज्जाम्बूनदसमप्रभम् ॥ ११८ ॥
 (अथातस्तिलतैलेन पाचयेच्च दिनत्रयम् ।
 तथा शुल्बस्य पत्राणि वेध्यं जाम्बुनदं भवेत् ॥)^७
 रसं रक्तसुहीचीरं^८ कुनटीं गन्धकाभ्रकम्^९ ।
 दरदञ्चैव लोहानि सहस्रांशेन वेधयेत्^{१०} ॥ ११९ ॥
 सुहीचीरं समादाय^{११} निशाधं हेम चोभयम्^{१२} ।

- (1) सुहीकल्पं प्रवक्ष्यामि, a variant in D. सुहीकल्पं प्रवक्ष्यामि, a variant in K. अथ रक्त सुहीकल्पं, a variant in M. (2) D reads विश्वात च सुख दिने. K reads विश्वात सुरवन्दिते. (3) D has सुहीचीरेषु शुल्बस्य. M has सुहिरक्तेन शुल्बस्य. (4) अत्र लेपस्तु कारयेत्, an incorrect variant in D. (5) Both K and M read तापयेत् भूयः. (6) D reads तप्ततप्तं. (7) We find this incongruous śloka in K only ; hence we have put it within brackets and have not numbered it. (8) रसगक्तं सुहीचीरं, an incorrect variant in D. K reads रक्तसुहीचीरं. M reads रत्नसुहीचीर, which is apparently an error of the scribe. (9) D has कुनटीगन्धकाचकम्. M reads कुनटी instead of कुनटीं. (10) K reads मर्दयेत् प्रहरचयं. After this charana K has an incorrect and incomplete hemistich which is not found in any other MSS. The hemistich runs thus :—सहस्रांश वेधयेत्तारं गुल्बयोभूतारसं. (11) D has an incomplete charana सुहीर समादाय. M reads सुहीचीरं. (12) निशाधं हेमदी भवेत्, a variant in D, which has not the following two hemistichs कुनटीं &c. and अनेनैव &c. निशामागेण वेष्टयेत्, a variant in M, which also does not contain the above two hemistichs.

कुनटीं गन्धचूर्णञ्च^१ सर्व्वमेकत्र मर्हयेत् ॥ १२० ॥

अनेनैव प्रकारेण निशाहं हेम शोधयेत् ।

गुटिकाकृत्य तेनैव^२ नागं विध्यति^३ तत्क्षणात् ॥ १२१ ॥

अथातः स्थलपद्मिन्या^४ दिव्यौषध्या विधिं शृणु ॥ १२२ ॥

पद्मिनीसदृशी पत्रैः^५ पुष्पैरपि च तादृशी^६ ।

भङ्गे चैव^७ भवेत् क्षीरं रक्तवर्णं सुशोभनम् ॥ १२३ ॥

प्राक्रम्य^८ वामपादेन पश्येद्गगनमण्डलम्^९ ।

पश्येच्च^{१०} तारकायुक्तं^{११} ग्रहनक्षत्रमण्डलम् ।

लक्षयोजनतो^{१२} देवि सा ज्ञेया^{१३} स्थलपद्मिनी ॥ १२४ ॥

तस्याः^{१४} पञ्चाङ्गमादाय हरगौरीसमन्वितम् ।

मनःशिलातालयुक्तं मादिकेण समन्वितम् ॥ १२५ ॥

-
- (1) K reads कुनटीं गन्धकं चूर्णेन, which seems to be partially incorrect. (2) D reads गुटिकाकृता तेनैव. K reads गुटिकाकृत्यानेनैव. M reads पुटीकृत्यन्तु तेनैव. All these texts are partly incorrect. (3) D reads वेधति, which ought to have been वेधयति. (4) D has प्रप्यान्यसा पद्मिन्या, an incomplete and incorrect charaṇa. (5) पद्मिनी तु शमपत्रैः, an incorrect reading in D. M reads पद्मिनीसदृशा पत्रैः. (6) M reads पत्रैरपि च तादृशैः, wherein the first term is tautological. (7) M reads भङ्गेऽपि च. (8) D reads प्राक्रम्य. (9) पश्येदूर्ध्वं तु मण्डलम्, a variant in D. (10) D has इशेष, which has no sense. (11) M reads तारकालोक. (12) M has लक्षयेज्जानतो, which has no sense. (13) D reads सा गेयाथ, which mars the metre. (14) Four hemistichs commencing from तस्याः are not found in M.

मर्दयेत् सप्तरात्रं तु तेन शुक्लञ्च वेधयेत्¹ ।

सहस्रांशेन देवेशि² विद्धं³ भवति काञ्चनम् ॥ १२६ ॥

तस्याः पञ्चाङ्गमादाय पूर्वोक्तविधिना प्रिये⁴ ।

चारयेत्⁵ सूतराजन्तु⁶ मूकमूषागतं⁷ धमेत् ॥ १२७ ॥

म्रियते⁸ मूषिकामध्ये संकोचेन न संशयः⁹ ।

तेनैव सर्व्वलोहानि सहस्रांशेन वेधयेत् ॥ १२८ ॥

अथातः¹⁰ संप्रवक्ष्यामि कुमुदिन्या¹¹ विधिं प्रिये ।

भित्त्वा काश्मीरिपाषाणे¹² पूर्णिमायान्तु कारयेत्¹³ ॥ १२९ ॥

तस्याः पञ्चाङ्गमादाय भावयेत्तु मनःशिलाम् ।

खर्परे¹⁴ धारयित्वा तु भावयेत्तु पुनः पुनः ॥ १३० ॥

- (1) मानं युक्त्वं च वेधयेत्, a variant in D. (2) D reads साह-
स्रांशे देवेशि, thus destroying the metre. (3) D reads सिद्धिः. K
reads शुद्धं. (4) K has मूर्त्तौ only for this charaṇa. (5)
D reads मारयेत्. (6) M reads सूतराजञ्च. (7) D has मूकं
मूषागतं. K has मुकमूषागतं. Both are incorrect. (8) M reads
मृयते, which is gram. inc. (9) संकेतेन मयेन च, a variant in D,
the sense whereof is not clear. (10) The whole piece relating
to कुमुदिनी is not found in M. (11) D reads कुमुदिन्या, which
is incorrect. (12) D reads काश्मीरिपाषाणे. (13) पूर्णिमायां
कारयेत् प्रिये, a variant in D. After this śloka we find in D the follow-
ing hemistich—कुमुदिनिकन्दमादाय तस्य मध्ये रसं क्षिपेत्; and in K—समु-
दायानि प्रयस्ता चित्रकस्य यथा नि आकंदादिकसंति हि. These seem to be re-
dundant. (14) K reads खर्परे (a slang term.)

स्वर्परं द्रावितं नागं^१ तत्कल्केन युतं^२ कुरु ।
 काश्मीरद्रवतुल्यं हि^३ जायते कनकं ध्रुवम् ॥ १३१ ॥
 चित्रकस्य यथा ग्राह्यं^४ कथयामि समासतः^५ ॥ १३२ ॥
 चेतकस्त्रिविधो ज्ञेयो^६ रक्तः कृष्णो रसायने^७ ।
 शुक्लो^८ व्याधिप्रशमने श्रेष्ठो मध्यः कनीयसः^९ ॥ १३३ ॥
 कृष्णं रक्तं सितं^{१०} वापि हेमन्ते नोद्धरेद्^{११} बुधः ॥ १३४ ॥
 कृष्णचित्रकमुत्पाद्य^{१२} गोभिर्नाघातमीश्वरि^{१३} ।

- (1) स्वर्परमंश्चिपे द्रावितं नागं, an absurd reading in D. (2) D reads सुतं, which is incorrect. (3) काश्चिद्रवाच्च द्रव्यतुल्यं हि, an absurd reading in D. (4) D reads यथाःग्राह्यं, wherein the first term is incorrect. This hemistich is not found in K. (5) M reads समागतः, which is incorrect. (6) D reads ज्ञेयो. M reads त्रिविधं चित्रको ज्ञेयः, wherein the first term is incorrect. (7) D and K read रक्तकृष्णो. M reads कृष्णो रक्तो रसायनम्, wherein the middle term is incorrect. (8) D reads शुक्ले, which is not correct. K reads शु only. M reads शुक्ल (without any suffix), which is gram. inc. (9) श्रेष्ठमध्यकनीयसः, a variant in D. श्रेष्ठमध्यकनीयसः, a variant in K. श्रेष्ठमध्यात् कनीयसम्, a variant in M. All are incorrect. (10) K reads सितं, which is erroneous. M reads erroneously रत्नं in place of रक्तं. (11) K reads चोद्धरेद्, which is not accurate. (12) Both D and K read कृष्णचित्रं समुत्पाद्य ; but the term is चित्रक and not चित्र. (13) गोपनीयातिशेचरी, a variant in D. गोभिर्नाघातमीश्वरी, an incorrect variant in K. M reads नीश्वरी, which is gram. inc.

क्षीरमध्वस्थितं क्षीरं^१ कृष्णवर्णं भवेत् क्षणात् ॥ १३५ ॥

तस्य पञ्चाङ्गचूर्णेन^२ पारदं^३ सह मर्दयेत् ।

धमेच्च^४ मूकमूषायां खोटो^५ भवति तत्क्षणात् ॥ १३६ ॥

रक्ताम्बरधरो भूत्वा^६ रक्तमाख्यानलेपनः ।

कृष्णपक्षे तु पञ्चम्यां रक्तशाल्योदनेन तु^७ ।

बलिं दत्त्वा महादेवि^८ रक्तचित्रकमुद्धरेत् ॥ १३७ ॥

रक्तचित्रकचूर्णेन^९ वङ्गस्तापैस्त्रिभिस्त्रिभिः^{१०} ।

सर्द्धदोषविनिर्मुक्तः^{११} स्तम्भमायाति^{१२} तत्क्षणात् ॥ १३८ ॥

तन्मूलं सूतकं चाम्ने^{१३} कङ्कुणीतैलसेचनात्^{१४} ।

एकविंशतिवारेण शुक्लं^{१५} शुद्धं भविष्यति ॥ १३९ ॥

-
- (1) क्षीरमध्ये क्षिपेत् क्षीर, a variant in D. स्थितं is wanting in M.
 (2) D reads पञ्चाङ्गचूर्णं तु. (3) D reads पारदेन. (4) D reads धामयेत्.
 (5) M reads खोटो. (6) K reads erroneously भूक्ता. The word धरो is wanting in M. (7) D reads रक्तमाख्यान-
 लेपनेन तु, which is incorrect. M reads रक्तशाल्योदनेन च, which is an error
 of the scribe. (8) M reads ततो देवि. (9) M reads चूर्णेन,
 which is incorrect. (10) K reads वंग (without any suffix), which
 is gram. incorrect. वङ्गावापैस्त्रिभिः, an incorrect variant in M.
 (11) D reads विनिर्मुक्ता. K reads विनिर्मुक्तो. M reads विदुन्मुक्तः. All
 the readings are incorrect. (12) M reads स्तम्भमायाच्च. (13)
 K reads चाम्ने. M reads चैव. (14) D reads संयुता. M reads सेच-
 नम्. After this hemistich we find in D the following hemistich, which
 runs thus :—पत्रलेपप्रमाणेन चन्द्रार्के काञ्चनं भवेत्. We have not adopted
 this, for it seems to us redundant. (15) K reads erroneously शुक्लं.

रक्तचित्रकभस्मात्-तैललिप्तं पुटेन तु^१ ।
 चन्द्रार्कपत्रं देवेशि जायते हेम शोभनम् ॥ १४० ॥
 नागिनीकन्दसूर्तेन्द्रं^२ रक्तचित्रकसंयुतम्^३ ।
 पत्रलेपप्रमाणेन^४ चन्द्रार्कं काञ्चनं भवेत् ॥ १४१ ॥
 रक्तचित्रकसंयुक्तो रसोऽपि सर्व्वदो भवेत् ॥ १४२ ॥^५
 ज्योतिष्मतोतैलविधिं^६ वक्ष्यामि शृणु पार्व्वति ॥ १४३ ॥
 ज्योतिष्मती नाम लता या च^७ काञ्चनसन्निभा ।
 वल्लीधितानबहुला हेमवर्णफला शुभा ॥ १४४ ॥^८
 प्राषाढपूर्व्वपक्षे तु^९ गृहीत्वा^{१०} बीजमुत्तमम् ।
 तिलवत् क्वाथयित्वा तु^{११} हस्तैः पादैरथापि वा^{१२} ।
 तस्य तैलं^{१३} समादाय कुम्भे ताम्रमये क्षिपेत्^{१४} ॥ १४५ ॥

- (1) M reads भवेन तु, which has no clear sense. (2) नागनी-
 करसूर्तेन्द्र, a reading in D. नागिनिकरसूर्तेन्द्रं, a reading in K. नागनीकन्द-
 सूतन्तु, a reading in M. We have adopted the above text, after col-
 lecting all the texts. (3) M reads संयुतम्. (4) M reads
 प्रतापैस्तु. (5) This hemistich is not found in M. After this we find
 in D चित्रककल्पः and in K कन्दचित्रकल्पः. (6) M reads अथ ज्योतिष्मती-
 तैलं. (7) M reads याति, which is not correct. (8) This
 hemistich is not found in M. (9) Both D and K read पूर्व्व-
 पक्षस्य. (10) M reads गृहीत्वा, which is not unanimously correct.
 (11) D reads क्वाथयित्वा तु. M reads व्यतीत्य साधयित्वा च. (12) D has
 हस्तोपादैरथापि वा, which is incorrect. K and M have हस्तपादैरथापि वा.
 (13) D and K read तस्मात्तैलं. (But the word बीजं is neuter.) (14)
 कुम्भे ताम्रे पयो क्षिपेत्, a variant in D, wherein the third term is incorrect.

तापयेद्भूगतं^१ कुम्भं क्रमादूर्ध्वं तुषाम्निना ।
 षण्मासे तु व्यतिक्रान्ते^२ स घटः काञ्चनं भवेत् ॥ १४
 तं तु^३ हेममयं कृत्वा तैलमाक्षिकमिश्रितम्^४ ।
 प्रतिवापे^५ निषिञ्चेत् तत् हेम ताम्रसमं^६ भवेत् ॥ १४७
 तथाच शतवेधि^७ स्यात्—विद्यारत्नं^८ मनुत्तमम् ॥ १४८ ॥
 दग्धारोहं^९ प्रवक्ष्यामि रसबन्धकरीं प्रिये^{१०} ।
 स्पर्शवेधे तु^{११} सा ज्ञेया सर्वकार्यार्थसाधिनौ ॥ १४९ ॥
 शस्त्रच्छिन्ना^{१२} महादेवि दग्धा वा पावकेन तु^{१३} ।
 प्ररोहति क्षणाद्दिव्या^{१४} दग्धा श्छिन्ना महौषधी^{१५} ॥ १५० ॥

- (1) D reads भूमितं. M reads स्थापयेत्. (2) षण्मासं तु व्यतिक्रम्य, a variant in D. षण्मासे स्वभ्यतिक्रान्ते, a variant in M. (3) D reads तच्छूलं, which has no sense. K reads ताम्रं. (4) तेन मक्षिकमिश्रितम्, a variant in D. K reads तेन instead of तैल. (5) This hemistich and the next one are not found in D. M reads प्रतिवाप. (6) K reads हेमं ताम्रमयं. (7) K has अथातश्शतवेधी. M has तथा च शतवेधी. (8) M reads विद्यारत्न, which seems to be incorrect. (9) D and K read दग्धलोहं, which appears to be incorrect. M reads दग्धारोहं, which is also incorrect; since we see just afterwards तस्याः पुष्पं &c. (10) रसबन्धकरा भवेत्, a variant in D. रसबन्धकरी भवेत्, a variant in K. (11) Both D and K read स्पर्शवेधेषु. (12) D reads शस्त्रच्छिन्ना, which is incorrect. (13) D reads erroneously दग्धा चापवकेन तु. (14) प्ररोहन्ति क्षणाद्देवि, a variant in D, wherein the first word is incorrect. प्ररोहति तत्क्षणा दिव्या, a variant in K, wherein the second word is incorrect. (15) K reads erroneously महौषधी. M reads दग्धा सा तु महौषधी.

रत्नं पीतं मितं कृष्णं^१ तस्याः पुष्पं प्रजायते ।
 चणकस्येव पत्राणि सुप्रसूतानि लक्षयेत्^२ ॥ १५१ ॥
 सा स्थिता गोमतीतीरे^३ गङ्गायामर्बुदे^४ गिरौ ।
 उज्जयिन्या^५ दक्षिणतो वनान्तेषु च दृश्यते^६ ॥ १५२ ॥
 तस्याः कन्दरसं^७ दिव्यं कृष्णराजि^८समन्वितम् ।
 ताम्बूलेन^९ समं कृत्वा गुटिकां^{१०} कारयेद्बुधः ॥ १५३ ॥
 सर्वेषामेव लोडानां^{११} द्रुतानां वङ्गिमध्यतः^{१२} ।
 सहस्रं वेधयित्वा तु काञ्चनं कुरुते क्षणात् ॥ १५४ ॥
 तथैव त्रियते सूतः^{१३} कान्तहेमाभ्रसंयुतः ।
 कुरुते काञ्चनं दिव्यं देवाभरणनूषणम् ॥ १५५ ॥^{१४}

- (1) श्वेतं पीतं मितं कृष्णं, a variant in D. श्वेतं पीतं सितं कृष्णं, a variant in K. (2) D reads भक्षयेत्. M reads सुप्रसूतानि. (3) साक्षी-गंगामन्तरे तीरे, an absurd variant in D. K reads गौतमीतीरे. M reads सा स्थिरा. (4) D has गङ्गायाश्चाश्रयं. M has गङ्गायामर्बुदे. Both the texts seem to be incorrect. (5) K reads उज्जयिन्यां. (6) वनं तेषु च दृश्यते, a variant in D वनान्तेषु च दृश्यते, a variant in K. Both the readings seem to be incorrect. (7) D reads कान्तरसं, which has no clear sense. K and M read तस्य, which is gram. inc. (8) D reads कृष्णराजि. K reads कृष्णराजि. (9) D has तत्र कृष्णेन. (10) M reads घटिकां, which is evidently incorrect. (11) D reads सर्वेषामपि वल्लूनां. (12) D has वङ्गिमृत्तानां मध्यतः. दत्तवान् वङ्गिमध्यतः, an absurd variant in K. (13) D reads सूतं and reads its adjective संयुतः. But M reads सूतं and reads its adjective संयुतः, which is gram. incorrect. (14) This hemistich is wanting in D and M.

कटुतुम्बोति विख्यातां^१ देवि दिव्यौषधीं शृणु^२ ॥१५६॥
 तस्या वीजानि^३ संगृह्य सूक्ष्मचूर्णानि कारयेत्^४ ॥ १५७ ॥
 एकद्विंशतिवारांस्तु^५ भाव्यं धात्रोरसेन तु ।
 पयसा सहितेनैव विश्वभेषजसंयुतम् ॥ १५८ ॥
 वीजं यस्त्रे विनिक्षिप्य तैलं संगृह्य पण्डितः ।^६
 रसं मूर्च्छापयेत्तेन^७ चक्रमर्हेन मर्दयेत्^८ ॥ १५९ ॥
 गोपित्तं शिखिपित्तञ्च काङ्गोकाशीससंयुतम्^९ ।
 तारतुल्यानि चैतानि सर्वेषां सूतकः समः^{१०} ॥ १६० ॥
 भेषशृङ्गे निधातव्यं^{११} मासमेकं^{१२} निरन्तरम् ।

(१) D and M read कटुतुम्बी तु विख्याताः. (2) देवि दिव्यौषधी शृणु,
 a variant in D and M. K reads दिव्यौषधं and at the same time
 reads its adjective विख्यातां, which is gram. inc. (3) D reads
 तस्य वीजानि. M reads तस्य वजानि. Both are incorrect. (4) D has
 an incomplete charana सूक्ष्मचूर्णं कारयेत्. M reads चारयेत्, which seems
 to be incorrect. (5) All the texts read वाराणि. But the term
 वार is a masculine. It means otherwise, when it is a neuter. (6)
 This hemistich is not found in D and K. (7) M reads मूर्च्छापयेत्तेन,
 which is gram. incorrect. (8) This hemistich is not found in
 D. K has an incomplete charana चक्रमर्दयेत्. M reads चक्रमर्दय. (9)
 This hemistich is not found in D. काङ्गोकाशीससंयुतं, a variant in K.
 काङ्गोकाशीससंयुतम्, a variant in M. (10) M reads सूतकसमः,
 which seems to be incorrect. (11) भेषशृङ्गेण धातव्य, a variant in D.
 भेषशृङ्गं धातव्या, an incorrect variant in M. (12) D reads याम-
 सिकं. K reads याममेकं, which is incorrect.

लोहदण्डेन संसिक्तं^१ सर्वलोहानि वेधयेत् ॥ १६१ ॥
 गन्धकं लोहदण्डेन एकविंशतिभावितम् ।
 युक्तं^२ लोहमनेनेव^३ जम्बीर^४रससंयुतम् ।
 सवोजं सूतकोपेतम्^५ अन्धमूषा^६निवेशितम् ।
 भूगतं मासमेकम्^७ तारं काञ्चनतां नयेत् ॥ १६२ ॥
 दलस्य भागमेकं तु^८ तारपञ्चकमेव च^९ ।
 शुक्लस्य पञ्चभागश्च^{१०} वोजस्यैकञ्च योजयेत् ॥ १६३ ॥
 एते द्वादश भागाः स्युः सर्वे^{११} तद्धारयेत् क्षिती ।
 स्थानस्यास्य निषेकं तु^{१२} भूदण्डेन तु^{१३} कारयेत् ॥ १६४ ॥
 पञ्चविंशद्दिनं स्तु^{१४} जायते कनकं तमम्^{१५} ॥ १६५ ॥
 क्षौरकन्दविधिं वक्ष्ये सर्वसिद्धिकरं परम् ।
 चतुर्वर्णविधिं^{१६} तत्र रत्नकन्दः^{१७} प्रशस्यते ॥ १६६ ॥

-
- (1) M reads संयुक्तं. (2) This term is wanting in D. K reads सुक्तं. (3) D reads लोहामनेनेव. M reads लोहमनेनेव. (4) K reads जम्बीर, which is also correct. (5) सवोजसूतकोपेतं, a variant in K. M reads सूतकोपेत, which is incorrect. (6) K reads अंधमूषा (मूषा = मूषा). (7) D has यममेकं तु. (8) D reads दलस्य, which is incorrect. M reads च in lieu of तु. (9) तारं पञ्चममेव च, a variant in D. (10) D reads पञ्चभागश्च. (11) D reads erroneously सर्वे. (12) K has तालस्यास्य निषेकं तु. (13) तु is wanting in D. M reads सुदण्डेन. (14) पञ्चविंशद्दिनं स्तु, a variant in M. (15) M reads कनकं तमः. (16) D and K read चतुर्वर्णविधिं. (17) M reads रत्नकन्द, which is incorrect.

भग्नमेतच्छवेत् क्षीरं^१ रक्तवर्णं सुशोभनम् ॥ १६७ ॥
 मेघानां^२ तु जिनादेन सञ्जातैरुपशोभितैः^३ ।
 पत्रैः स्रुहोसमैः स्रिग्धैः^४ सप्तभिर्हंसप्रभैः^५ ।
 बन्धनं^६ रसराजस्य सर्वसत्ववशंकरम्^७ ॥ १६८ ॥
 तस्य क्षीरम् संगृह्य तारं निर्वापयेद्बुधः ।^८
 धमेष्टवाग्निना^९ चैव जायते हेम शोभनम् ॥ १६९ ॥
 तित्तिणीपत्रनिर्यासे^{१०} रीषताम्न^{११} रजोयुतम् ।
 मर्दयेत् पारदं प्राज्ञो रसबन्धो भविष्यति ॥ १७० ॥
 तोयमध्ये विनित्तिष्य^{१२} गुटिका^{१३} वज्रवद्भवेत् ॥ १७१ ॥
 शकृत्तस्य देवेशि^{१४} निष्पीड्य रसमुत्तमम् ।
 रक्तचन्दनसंयुक्तं सर्वलोहानि जारयेत्^{१५} ॥ १७२ ॥
 गन्धपाषाणगन्धेन आयसे विनियोजयेत्^{१६} ।

- (1) भग्नमेतच्छवेत् क्षीरं, a variant in D. भग्नयेतच्छवेत् क्षीरं, a variant in K, which is partly incorrect. (2) M reads मेघानां, which is the error of the scribe. (3) संजातैरुपशोभितैः, an incorrect variant in M. (4) अन्धैः स्रुहोसमैः, an incorrect variant in D. M reads स्रुहोसमैः. (5) D has हंसप्रभैः. M has हेमस्रिग्धैः. (6) D reads बन्धनं. (7) सर्वसत्ववशंकरो, an incorrect variant in D. सर्वशक्तिवशंकरो, a variant in M. (8) This hemistich and the next three are not found in D. (9) M reads धमेष्टवाग्निना. (10) M reads निर्यासे. (11) K reads रीषताम्न, which is incorrect. (12) D reads विनित्तिष्य, which is not correct. (13) M reads गुटिका. (14) D has कलहत्तस्य. M has शकृत्तस्य देवेशी, which is not correct. (15) M reads रक्षयेत्. (16) M reads विगिर्वेष्टयेत्.

मिलन्ति^१ सर्जलोहानि द्रवन्ति सलिलं यथा ॥ १७३ ॥

गधकं रसकं ताप्यं पारदं रक्तचन्दनम् ।

रुदक्ष्या रससंयुक्तं^२ तारमायाति काञ्चनम्^३ ॥ १७४ ॥

शाकवृक्षस्य निर्थासं पत्रे तस्य च गालयेत्^४ ।

शियंपूलस्य चूर्णं तु तद्रसेन विमर्दयेत् ॥ १७५ ॥

प्रलिप्य शुल्बपत्राणि पुटे क्षिप्त्वा विपाचयेत् ।

तद्द्रुतं^५ काञ्चनं दिव्यं भवेत्क्षणसंयुतम्^६ ॥ १७६ ॥

फलानि शाकवृक्षस्य^७ परिपक्वानि संगृहेत्^८ ।

तद्रसेन युतं^९ प्राञ्जः सप्तरात्रन्तु भावयेत् ॥ १७७ ॥

तद्रसेन समायुक्तं मञ्जिष्ठामिश्रितं^{१०} तथा ।

लेपयेत्तारपत्राणि धातं भवति काञ्चनम् ॥ १७८ ॥

देवदाल्या महीषध्या^{११} विधिं वक्ष्यामि तत्परम्^{१२} ।

सा श्वेता व्याधिनाशे च^{१३} कृष्णा पीता रसायने ॥ १७९ ॥

(1) D reads श्रीलित. (2) M has मङ्ग संयुक्त. (3) सर्जलोहानि कारयेत्; a variant in M. (4) पत्रे तस्या च गालये, an incorrect variant in D. यत्रतः परिगालयेत्, a variant in K. This hemistich and the next one are wanting in M. (5) D reads उद्यत K reads उद्यत [correct form is उद्यत.] (6) भवेत् क्षणसंयुत, a variant in K, which is partly incorrect. (7) M reads शाकवृक्षस्य, which seems to be incorrect. (8) D reads पक्वानि च संगृहेत्, which is incomplete. M reads संगृहेत्. (9) M reads द्रुतं. (10) D reads erroneously मञ्जिष्ठामिश्रितं. M reads मञ्जिष्ठामिश्रितं. (11) D has देवदाल्यमहीषध्या. M has देवदाल्या महीषध्या. Both are incorrect. (12) D reads वक्ष्यामि M reads तत्परः (= तत्त्वतः). (13) M reads वायुशमने.

पौर्णमास्यां^१ त्रयोदश्यां राहुग्रस्ते दिवाकरे ।
 अथवा^२ कृष्णपञ्चम्यामिमां विधिवदुद्धरेत् ॥ १८० ॥
 देवदालीफलं^३ देवि त्रिणुक्कान्ता च सूतकम् ।
 मूर्च्छयेद्बन्धयेत् क्षिप्रं शुल्बं हेम करोति च ॥ १८१ ॥
 देवदालीफलं मूल-मौखरोरस एव च ।^४
 तोयेन मर्दितं कृत्वा^५ वङ्गं स्तम्भयति^६ क्षणात् ॥ १८२ ॥
 अनः परं प्रवक्ष्यामि^७ श्वेतगुञ्जाविधिं प्रिये ॥ १८३ ॥
 कृष्णपत्रे चतुर्दश्यामष्टम्यां वा^८ सुरार्चिते ।
 कपाले मृत्तिकां न्यस्य सेचयेत् मल्लिजेन तु ॥ १८४ ॥
 बीजानि सिनगुञ्जाया^९ पुष्पयोगेन वापयेत्^{१०} ।
 वक्ष्यमाणेन मन्त्रेण कुर्यात् संग्रहणं^{११} तथा ॥ १८५ ॥
 ॐ नमो भगवति श्वेतवल्ली^{१२} श्वेतपर्जन्यामिनि^{१३} सर्व-
 कार्याणि कुरु कुरु अतिहते^{१४} नमो नमः स्वाहा ॥

- (1) K reads पौर्णिमास्यां (2) D reads erroneously अथा.
 (3) K has देवदालीफलं. M has देवदालीफल Both are incorrect. (4)
 This hemistich is not found in M. (5) K reads मर्दनं कृत्वा. M
 reads घर्षणं, which is incorrect. (6) D reads भायं स्तम्भयते. M
 reads वङ्गं. (7) अथातः संग्रहयामि, a variant in K. (8) D
 and M have च, which is not proper. (9) D has सिनगुञ्जाया, which
 seems to be incorrect. (10) पुष्पयोगे तु चापयेत्, a variant in D.
 K reads पुष्पयोगे तु. (11) M reads erroneously मया तथा. (12)
 D and K read भगवतो श्वेतवल्ली. (13) D has श्वेतपर्जते शसिनि. (14)
 K reads प्रतिहते, which appears to be an error of the scribe.

अनेन मनुना प्रोक्ता सिद्धिर्भवति नान्यथा ।
 षण्मासेन तथा वल्लीं मन्त्रपूतेन रक्षयेत् ॥ १८६ ॥^१
 शुद्धशुक्लं^२ तु संगृह्य मूषामध्ये तु संस्थितम्^३ ।
 त्रिपञ्चपलसंख्यं तु^४ कर्षाद्विसितगुञ्जया^५ ॥ १८७ ॥
 सहैकत्र भवेत्तारं^६ तस्य गन्धविवर्जितम् ।
 ब्रह्मरोति^७ समायुक्तं गुक्लाचूर्णं सहैकतः ।
 देवानां भूषणं देवि जायते हेम शोभनम्^८ ॥ १८८ ॥

॥ इत्यौषधिक्रिया ॥^९

चन्द्रोदकेन^{१०} देवेशि वक्ष्यामि^{११} रसबन्धनम् ॥ १८९ ॥
 शकपत्रे पूर्णमास्यां दृष्ट्वा^{१२} पूर्णेन्दुमण्डलम् ।

(1) This śloka is not found in D and M. (2) K reads शुद्धं शुक्लं M reads शुद्धशुक्लं, which is incorrect. (3) K reads मूषामध्ये, [which = मूषामध्ये.] D reads संस्थिताम्, which is gram. inc. (4) त्रिपञ्चपलसंख्यता, a variant in D. त्रिपञ्चपलसंख्यं तु, a variant in K. त्रिपञ्चपलसंख्यत्, a variant in M. We have adopted the above reading after collating all the texts. (5) D has कर्षाद्विसितगुञ्जया. K has कर्षाद्विसितगुञ्जया. M has कर्षाद्विसितगुञ्जय, which is incomplete. (6) M reads भवेत्तारं. (7) D reads ब्रह्मरोति, which is evidently an error of the scribe. K reads ब्रह्मरोती. (8) M reads भूषणं, which creates a tautology. (9) This is not found in D and M. (10) After गुञ्जाविधि we find in M कर्षारोरसबन्धन, but in D and K चन्द्रोदकविधि. Hence we place the latter first. (11) D reads जायते. (12) D reads दृष्ट्वा. K reads दृष्ट्वा. Both are incorrect.

निर्गच्छन्ति महीं भित्वा चन्द्र^१तीयान्यनेकधा ॥ १८० ॥
 कानिचिन्मृत्तिकावर्णानि^२ रसेन लवणानि तु^३ ।
 कानिचिच्चन्द्रतुल्यानि व्योमभासानि^४ कानिचित् ।
 चन्द्रवृद्धाभिवर्द्धे^५रन्^५ क्षीयेरन् तत्क्षयेण तु^६ ॥ १८१ ॥
 दृष्टा^७ चन्द्रोदकं मन्त्रौ^८ पौर्णमास्यां विघ्नेषतः^९ ।
 निर्गच्छति^{१०} महीं भित्वा चन्द्रवृद्धा विवर्द्धते ॥ १८२ ॥^{११}
 क्षेत्रबन्धं पुरा^{१२} कृत्वा देवमभ्यर्च्य^{१३} शङ्करम् ।
 चतुर्दश्यां च^{१४} तत्क्षेत्रं पूजयित्वा^{१५} विचक्षणः ।
 अहोरात्रोषितो भूत्वा बलिं तत्र निवेदयेत् ॥ १८३ ॥

(1) D reads erroneously चन्द्रो. (2) D has कानिचिन्मृत्तिकावर्णानि, which mars the metre. K has कानिचिन्मृत्तिकावर्णानि, which is not proper here. (3) D reads च. (4) D reads व्योमभासानि, which is unintelligible. (5) चन्द्रवृद्धाभिवर्द्धे, a variant in D. K reads चन्द्रवृद्धाभिवर्द्धेत्. Both the readings are incorrect. (6) D has क्षीयेतान् चयेण तु, wherein the second term is incorrect. K reads क्षीयेते. The above-mentioned ślokas commencing from चन्द्रोदकेन द्वेषि &c. and ending in तत्क्षयेण तु are not found in M. (7) D reads दृष्टा. K reads दृष्टा. None of them is correct. (8) K has मन्त्रि, which is incorrect. (9) K reads पौर्णमास्यां. M reads प्रयत्नतः. After this we find in D the following hemistich—यद्वर्णं तस्य कर्तव्यं पौर्णमास्यां प्रयत्नतः, which we have rejected. (10) D reads निर्गच्छतु. M reads निर्गच्छति. None is correct. (11) This hemistich is not found in K. (12) M reads तदा. (13) D reads देवमभ्यं च. M has देवमभ्य यत्तः, an incomplete charana. (14) M reads तु. (15) We find in M a redundant letter च after पूजयित्वा.

पूर्णमास्यां^१ च रात्रौ च गत्वा तस्य समीपतः^२ ।
 चन्द्रोदकं तु संगृह्य^३ मन्त्रयुक्तं सुमन्वितम्^४ ।
 आलोच्य मधुसर्पिर्भ्यां पिवेत्तत्तु^५ समाहितः ॥ १८४ ॥
 पीतमात्रेण तेनैव मूर्च्छा भवति तत्क्षणात्^६ ।
 चन्द्रोदये ततो दृष्टे^७ क्षीरं तस्य तु दापयेत् ।
 सप्तरात्रप्रयोगेण^८ चन्द्रवन्निर्मलो^९ भवेत् ॥ १८५ ॥
 एकविंशतिरात्रेण^{१०} जीवेद्^{११} ब्रह्मदिनत्रयम् ।
 एकमास^{१२} प्रयोगेण ब्रह्मायुः स भवेन्नरः^{१३} ॥ १८६ ॥
 चन्द्रोदकेन गगनं रसं हेम च^{१४} मर्हयेत् ।
 मूषा^{१५} मध्यगतं धातं तत्क्षणाद्गुटिका भवेत् ॥ १८७ ॥

- (1) M reads पूर्णमास्यां. (2) गत्वा तु तस्मीपतः, a variant in K. (3) D reads संगृह्य. (4) K reads समन्वितं. (5) D reads पिवेत्त तु. M reads पिवेत्तत्तु. Both are gram. incorrect. (6) सूत वध्नाति तत्क्षणात्, a variant in D. (7) चन्द्रोदयेन ते दृष्टे, a variant in D. M reads ततोत्तिष्ठेत्, which is gram. inc. (8) M reads षड्मासे प्रयोगेण. (9) M reads निर्मल भवेत्, which is not gram. correct. (10) प्राक्विंशतिरात्रेण, a variant in D, which has no clear sense. एकविंशतिरात्रेण, a variant in K. (11) K reads ऋषेद्, which is inaccurate here. (12) D reads षड्मास. (13) उद्य-युर्जायते नरः, a variant in D, wherein the first term is incorrect. K reads ब्रह्मायुर्जायते नरः, wherein the middle term is gram. incorrect. (14) Both D and K read हेमं च ; [but the word is usually spelt as हेमन्.] (15) K reads मूषा (=मूषा).

अयं च^१ अर्घमात्रेण लोहान्यष्टी^२ च वेधयेत् ॥ १९८ ॥

तद्रसेन^३ रसं भाव्यं वक्ष्येण समजारितम् ।

चतुःषष्ट्यंशतः पिण्डे^४ द्विगुणे तु^५ सहस्रकम् ॥ १९९ ॥

दशसंकलिका^६ बद्धं गुञ्जामात्रं रसं नरः^७ ।

त्रिलोहवेष्टितं वक्त्रे धृत्वा चाट्टश्यतां व्रजेत्^८ ॥ २०० ॥

ॐ नमो रुद्राय दंष्ट्रोक्ताय^९ विघ्ननाशाय^{१०} दिशां रक्ष
रक्ष विदिशां रक्ष रक्ष रुद्रो विघ्नापयति^{११} हुं फट् स्वाहा ॥

॥ इति दिग्बन्धनमन्त्रः^{१२} ॥

ॐ नमो भगवते रुद्राय त्रिशूलहस्ताय^{१३} अमृतोद्भवाय^{१४}
रक्ष रक्ष हुं फट् स्वाहा ॥

॥ इति पानमन्त्रः^{१५} ॥

अथातः संप्रवक्ष्यामि कर्त्तरीरसबन्धनम्^{१६} ॥ २०१ ॥

-
- (1) M reads अयं तु. [Here अयं refers to रसः.] (2) M reads लोहान्यष्टी. (3) D reads तद्रसे तु. M reads तत्र सन्, which is incorrect. (4) चतुःषष्ट्यंशतो पिण्डे, an incorrect variant in D and M. K reads पिण्ड. (5) D reads द्विगुणं तु. (6) M has दशसंकलिखा, which is incorrect. (7) D reads रसे ततः. K reads रसेन तु. M reads न संशयः. (8) K has वाट्टश्यतां. M has व्रजेत्, which is gram. incorrect. (9) M reads दंष्ट्रोक्ताय, which is incorrect. (10) M reads विघ्ननाशाय, which is gram. incorrect. (11) M has अपयति. (12) M reads दिग्बन्धनमन्त्रः. (13) M reads शूलहस्ताय. (14) K reads अमृतोद्भव. (15) M reads परममन्त्रः. This पानमन्त्र is not found in D. (16) B reads कर्त्तरीरसबंधनं. कर्त्तरीरस बन्धनम्, a variant in D, which is incorrect ; since it states afterwards कर्त्तरीरस.

असुराणां समायोगे क्रोधाविष्टेन चेतसा ।
सुदर्शनं महाचक्रं^१ प्रेरितं सुरवैरिणा^२ ॥ २०२ ॥
भालपट्टात्ततस्तस्य^३ निपेतुः^४ स्वेदविन्दवः ।
ते भूमौ पतिता दिव्याः^५ संज्ञाताः कर्त्तरीरसः^६ ॥ २०३ ॥
रक्षार्थं स्थापितं तत्र^७ विष्णुना च सुदर्शनम् ।
चक्रतुल्यं भ्रमत्येत^८ दायुधानि निक्रान्तति^९ ॥ २०४ ॥
कुरुते गर्जितं^{१०} नादं धूमं ज्वालां^{११} विमुञ्चति ।
कर्त्तरी दृष्टिमात्रेण^{१२} तथान्या^{१३} शब्दकर्त्तरी ॥ २०५ ॥
सा स्पर्शकर्त्तरी छाया^{१४} कर्त्तरी धूमकर्त्तरी ।

- (1) सुदर्शनमहाचक्र, a variant in M. (2) D reads सुरवैरिणम्, which is incorrect. B and K read सुरवैरिणा, which is also incorrect. (3) भालपट्टात्ततस्तस्य, a variant in B, which is partly incorrect. तत्ताल-पट्टे ते तस्य, a variant in D, which conveys no idea at all. भालपट्टतस्तस्य, an incomplete charana in K. (4) M reads निर्याताः. (5) D and K read जाताः. (6) B has संज्ञात कर्त्तरीरसः, which is incorrect. संज्ञातात् कर्त्तरीरसः, a variant in D, wherein the first term is incorrect. कर्त्तरीरस-बन्धनम्, a variant in K. (7) D reads तस्य. (8) B, D and K read भ्रमत्येव. (9) तदा सुखं भिक्षां तति, an incorrect variant in D. K has सर्वयुद्धनिहन्तनम्. (10) B and K read गर्जनं. D reads erroneously गर्जन्नः. (11) B reads धमे ज्वाला, which is incorrect. D reads धूमवालां, which is incorrect. M reads महाज्वालां. (12) B reads कर्त्तरि, which is incorrect. K reads दृष्टीमात्रेण, which is incorrect. M reads दृष्टमात्रेण. (13) M reads तथान्य, which seems to be incorrect. (14) This charaṇa and the next one are not found in D. K reads छाया, which appears to be incorrect.

सा^१ज्वालाकर्त्तरी चैव शक्तिर्घोरस्य^२ कर्त्तरी ॥ २०६ ॥
 लोकानां तु हितार्थाय घोरशक्तिर्व्यवस्थिता^३ ।
 रसरूपा महाघोरा असिद्धानां तु छेदिनी^४ ॥ २०७ ॥
 तस्याः क्षेत्रं यदा गच्छेत्^५ अघोरास्त्रं जपेत्तदा^६ ।
 पुनर्घोरं^७ न्यसेत्त्र यथास्त्रं विन्ध्यसेद्बुधः^८ ॥ २०८ ॥
 अनुलोमविलोमेन देहेऽधिष्ठाप्य^९ कर्त्तरीम् ।
 मुद्रया मुद्रयेत्तां तु^{१०} अघोरास्त्रेण योजिताम्^{११} ॥ २०९ ॥
 दीपेनाराधयेत्तां तु^{१२} स्तम्भयेद्भूपनेन च^{१३} ।

- (1) D reads स. (2) B reads सत्स्यघोरस्तु, which is incorrect. D and M read शक्तिर्घोरस्य, which seems to be incorrect. (3) B reads घोरि शक्तिः. D reads घोरशक्ति (without विस्मर्ग). Both are incorrect. (4) D reads छेदनी. (5) B reads तस्य क्षेत्रं, which is incorrect. तस्य क्षेत्रं यदा गच्छेत्, a variant in M, which is partly incorrect. (6) दशरात्रं तदा जयेत्, a variant in D. अपोशस्त्रं तदा जयेत्, a variant in K. M reads जपेत्तथा, which is partly incorrect. (7) D reads पुनर्घोरं. (8) यथास्त्रं विन्ध्यसेद्बुधः, a variant in D, which is partly incorrect. (9) देहे जाधिष्ठाप, an incorrect reading in D (10) D has मुद्रय मुद्रयेतेन, which has no sense. K has मुद्रया मुद्रयेत्तं तु, which is partly correct. (11) M reads योजितः. (12) B reads क्षिप्तेन, which is incorrect. दीप्तेन राधयेत्तं तु, a variant in D. M reads दीप्तेन. (13) D and K read तु instead of च. B reads स्तम्भयेद्भूपनेन तु. M reads संभवद्दीपनेन च. We suppose that, भूपनेन is the proper word here, for in worshipping a deity दीप and धूप are necessary.

विष्टरा^१मुद्रया तां तु स्थानयोगं नियोजयेत्^२ ॥ २१० ॥

कञ्चुकी तु शिला क्रान्ता^३ कुमारी वज्रकन्दकम्^४ ।

योषिद्रक्तं गवां मूत्रं^५ तिलकः सर्व्ववयस्कत्^६ ॥ २११ ॥

अथातः संप्रवक्ष्यामि विषोद^७रसवन्धनम् ॥ २१२ ॥

विषोदकं विषसमं घृतवच्च घृतोदकम्^८ ।

सितपीतादिवर्णाढ्यं^९ तच्च देवि रमोत्तमम् ॥ २१३ ॥

तत्र गत्वा वनोद्देशे^{१०} स्मरेद्द्वोरसहस्रकम्^{११} ।

केशाः क्षिप्ताः स्फुटन्यस्मिन्^{१२}आत्म^{१३}च्छाया न दृश्यते ॥ २१४ ॥

- (1) B reads निष्ठरा. K reads निष्टया. M reads निपुरा. (2) स्थानयोगिन योजयेत्, a variant in D. K has an incomplete charaṇa स्था योजयेत्. (3) B reads कुञ्चुके, which is incorrect. M reads तुन्दिला क्रान्ता. (4) D reads कचकन्दकम्. (5) योषिद्रक्तं तु गोरक्त, a variant in B. योषिद्रक्तञ्चन्द्रोदकं, a variant in M. (6) In B we have this absurd reading—सर्दम संबधये देवो देहलोहचैवीज्ञाती रसबंधनं. Here ends the 12th Paṭala of the MS. B. व्याख्या स्याद्रसवन्धकम्, a variant in M. (7) D reads विषोदकस्य वन्धनम्, which seems to be incorrect. K reads विषोदकरसवन्धनम्, wherein क is redundant. (8) This hemistich is not found in M. (9) सौमयान्तादिवर्णैः, an incorrect variant in D. K reads वर्णापि, which is incorrect. (10) D reads ततो द्देशं. K reads वनोद्देश, which is incorrect. M reads भवेद्देश, which is also incorrect. (11) स्मर स्तोत्रं सहस्रकं, a variant in D. स्मरेद्द्वोरं सहस्रकं, an incorrect variant in K. (12) D reads केशाः क्षिप्र. K reads केशाः क्षिप्ता स्फुटन्यस्मिन्, which is incorrect. M reads केशक्षिप्राक् स्फुटतेस्मिन्, which is also incorrect. (13) M reads नाव.

तैलञ्च गोलकाकारं^१ घृतञ्चैव विसर्पति ।

गन्धकस्य हरेद्गन्धं^२ लवणान्मञ्च जायते^३ ॥ २१५ ॥

आम्बा पालाशपत्रेण^४ कटुकालावुके^५ क्षिपेत् ।

विषोदकं गन्धकं च हरवीजञ्च तत्समम् ॥ २१६ ॥

अजाक्षीरेण पिष्ट्वा तु^६ शुक्लपत्राणि^७ लेपयेत् ।

तत् पुटेन च^८ देवेशि सिन्दूरारुणसन्निभम् ।

शतांशिनैव देवेशि^९ सर्वलोहानि वेधयेत्^{१०} ॥ २१७ ॥

अनेन विधिना देवि नागः^{११} सिन्दूरतां व्रजेत्^{१२} ।

सहस्रांशिन तस्यैवं^{१३} तारं वेधं प्रदापयेत्^{१४} ॥ २१८ ॥

- (1) D has गोपालकाकार, which is absurd. M has गोलकार, which is incorrect. (2) D reads हरेद्गन्ध, which is an error of the scribe. (3) लवणान्म जायते, an incomplete variant in D. लवण...सलायते, an incomplete variant in K. लवण कलिलायते, a variant in M. [लवणा + अन्मञ्च, लवणा = लवणं.] (4) माला पाटलाशपत्रेण, a variant in D, which is not intelligible. तत् जाला फलमात्रेण, a variant in M. (5) D reads कटुकालाचक, which seems to be incorrect. K reads कटुकालावुके. (6) अजाक्षीरे गारुप्यात्, a variant in D, which is unintelligible. M reads अजक्षीरेण. (7) D reads पात्राणि, which is incorrect. (8) D reads तत् पुटेनाद्य. K reads तत् पुटेनैव. (9) शतेन वै शिवे सर्व, a variant in D. M reads शतांशिन तु. (10) लोहानि वेधयेद्दधुवम्, a variant in D. (11) M reads नागं. (12) K reads सिधुरतां. M reads व्रजेत्. Both are incorrect. (13) M reads तस्यैव. (14) तारवेधं प्रजापयेत्, an incorrect variant in D. K reads तारे. M reads तारवेध.

रक्तं पीतं^१ तथा कृष्णमुत्तरोत्तरकार्थकत् ॥ २१८ ॥
 त्रिपलं कान्तपात्रे वा^२ पात्रेऽलावुमयेऽपि वा^३ ।
 गृह्येत्वा पूर्ववत् पत्रैः^४ पलाशैर्वेष्टयेद्दहिः^५ ॥ २२० ॥
 स्थापयेद्धान्यराशौ तु^६ दिवसानेकविंशतिम्^७ ।
 महिषी^८क्षीरमध्ये तु विन्दुमेकन्तु साधयेत्^९ ॥ २२१ ॥
 पायसं भक्षयेद्यस्तु^{१०} मध्वाज्येन तु संयुतम्^{११} ।
 यावच्चूर्णपलं^{१२} देवि जीवेत्तद्विन्दुसंख्यया^{१३} ॥ २२२ ॥
 लाङ्गलो गृह्यधूमश्च^{१४} सिन्दूरं^{१५} रजनोदयम् ।

- (1) M reads रक्तपित्त, which is absurd. (2) D and K read त्रिफला. M reads कान्तपात्रेन. (3) पात्रे जाम्बुमये तथा, a variant in D. K reads erroneously यतीलांबुमये तथा. (4) D reads मन्त्रैः. M reads पात्रे, which is incorrect. (5) पलाशैर्वेष्टयेद्दहिः, an incorrect variant in D. M reads पलाशैरथ वेष्टयेत्, which has no clear sense. (6) M reads धान्यमध्ये तु. (7) दिवसानेकविंशतिः, an incorrect variant in K. M reads विंशति, which is incorrect. (8) D reads सुही. (9) D reads पाचयेत्. (10) भक्षयेद्यस्तु स पयः, a variant in M. (11) पञ्चषा न समायुतम्, a variant in D. यवे...यान्यसंयुत, an incomplete reading in K. (12) D reads यावच्चूर्णं पल, which is not correct. (13) यावद्विन्दुसंख्यया, a variant in D. यावद्विन्दुसंख्याया, a variant in K. which is unintelligible. जीवन्तद्विन्दुसंख्याया, a variant in M, which is partly correct. (14) D and M read गृह्यधूमश्च, which is not correct. (15) K reads सिंधूरं.

मेषशृङ्गीं च शृङ्गीं च^१ कृष्णोन्मत्तं च मारकम्^२ ।
 सुवीजं^३ सूतकञ्चैव विषतोयेन मर्दितम्^४ ।
 विषतोयेन मेधावी^५ सप्तवारांश्च^६ भावयेत् ॥ २२३ ॥
 अथवा भावयेत् तत्तु^७ यावच्चूर्णं तु तद्भवेत् ।
 तेन नागं प्रतिवाप्य^८ षोडशंशिन^९ संभवेत् ॥ २२४ ॥
 मूषास्थे वेणुयन्त्रे च^{१०} त्रिवारमपि^{११} भावयेत् ।
 धूमं परिहरेत्तस्य अङ्गव्याधिकरं परम् ॥ २२५ ॥
 स्यापयेन्नागसिन्दूरं^{१२} पात्रेऽलावुमये ततः^{१३} ।

- (1) मेषशृङ्गे च शृङ्गे च, a variant in D. मेषशृङ्गं च शृङ्गीं च, a variant in K. मेषशृङ्गिञ्च शृङ्गिञ्च, a variant in M. (2) K has an incomplete charana —कृष्णो च...च मारकम्. M has कृष्णोन्मत्ताय मारकम्. (3) D reads सुवीजं. (4) विषतोये विमर्दित, a variant in D. M reads मर्दयेत्. (5) K reads erroneously मेधा. M also reads incorrectly मेधावि. (6) All the texts read सप्तवारानि, which is gram. inc. (7) D and M read तं तु, which is not correct. (8) तेन वा प्रतिवाक्य, an incorrect and incomplete charana in D. K and M read प्रतिवाप्य which destroys the metre. (9) K has षोडशंशे...संभवेत्, which is both incorrect and incomplete. (10) सूतं विमर्दं मन्थानि, a variant in D. मूषास्थं वेणु...व, an incomplete variant in K. मूषास्ते वेणुयन्त्रा च, an incorrect variant in M. (11) D reads चारं तु, which is an error of the scribe. K has त्रिणि वाराणि. M has त्रीणि वाराणि. Both are incorrect. (12) K reads भागसिन्दूरं. M has an incomplete charana स्यापये... (13) पात्रे मांषपदेषु च, a variant in D. पात्रेलावुमये च, a variant in K. M has an incomplete charana —मवमये ततः.

तच्चूर्णं तु शतांशेन तारताम्राणि वेधयेत् ॥ २२६ ॥
 विषपानीयमादाय^१ यवागौ^२ वर्त्तितं शुभम् ।
 निषिक्तं^३ तच्च वर्त्तेऽयं^४ तारं भवति शोभनम् ॥ २२७ ॥
 विषपानीयमादाय प्रक्षिपेच्च रसोत्तमे ।
 कुनटी-गन्धपाषाण-विषटङ्गण-लाङ्गलि^५ ।
 नष्टपिष्टीकृतं खल्ले^६ तारपत्राणि लेपयेत् ।
 अन्धमूषा^७गतं धातं निर्वीजं^८ कनकं भवेत् ॥ २२८ ॥
 ॥ ॐ श्रीनीलकण्ठाय ठठः^९ ॥ अस्यायुतं जपेत्^{१०} ॥
 ॥ इति विषोदकग्रहणमन्त्रः^{११} ॥

[विषटङ्गणविधिं वक्ष्ये समाहितमनाः शृणु ॥ २२९ ॥^{१२}

-
- (1) This hemistich and the next five are not found in M. (2)
 D reads यावागौ. K reads यवागौ. [यवागौ should be यवाग्वाम्.] (3)
 D reads निषिक्तं. K reads निषिक्तं. Both are incorrect. (4) D
 reads वर्त्तेऽयं. K reads वर्त्तेयं. (5) M reads लाङ्गली. (6) D
 reads नष्टपिष्टकृतं खल्ले. (7) M reads अन्धमूषा, which is incorrect.
 (8) D reads नजीबं, which is not correct. (9) D has ॐ नील-
 कण्ठाय ठठः. M has ॐ श्री नीलकण्ठाय ठठः. (10) D has अस्य प्रयुतं जपेत्.
 K has अस्यायुतं जपतः. M has अस्य मन्त्रस्यायुतं जपं, which is incorrect.
 (11) विषोदकाग्रहणमन्त्र, a variant in D. अयं विषोदक...मन्त्रः, a variant
 in K. इदं विषयग्रहणमन्त्रम्, a variant in M. (12) This विषटङ्गणविधि
 is not found in M. [It seems to be an interpolation ; since it is not
 proper to resume औषधिक्रिया in the section of उदकक्रिया.]

गन्धमाक्षीकदरदं^१ कुनद्या^२ रससंयुतम् ।
 विषदण^३समायुक्तं मातुलुङ्गास्त्र^४मर्दितम् ॥ २३० ॥
 एतत् कल्कं पलमात्रं^५ चौषध्या लेपनं कुरु ।
 निर्यासे^६ तु पुटं कुर्याच्चिवारं हेम शोभनम्^७ ॥ २३१ ॥
 सञ्जीवनी^८जलस्थाय विधिं वक्ष्यामि पार्वति ॥ २३२ ॥
 शुक्रेणाराधितो देवि प्रागहं^{१०} सुरवन्दिते ।
 दानवानां हितार्थाय मृतानां देवसङ्करे ॥ २३३ ॥
 मया संजीवनी विद्या^{११} दत्ता चोदकरूपिणी^{१२} ।
 तया संजीविता दैत्या^{१३} ये मृता देवसङ्करे^{१४} ॥ २३४ ॥

- (1) गन्धमाक्षीकदरदं, a variant in D, wherein the middle term is incorrect. (2) D reads कुमधा. K reads कुनधा, Both of these texts are incorrect. (3) D reads विषदय. (4) K reads मातु लिंगास्त्र. (5) D reads कल्कतलेमात्र. K reads एतत्कल्कं र. . मात्रं. which is incomplete. (6) K reads निर्जने. (7) D reads हेमशोभनम्. (8) This विषदणविधि ought to have been placed after श्वेतगुञ्जाविधि, i.e. after the śloka 188. But as all the texts except M placed it here, we are compelled to follow them only putting it within brackets. (9) D reads erroneously सञ्चिनी. M reads संजीविनी. After the end of this विधि and before the commencement of उषोदकविधि we find in K—संजीवनजल-कल्पः and not संजीवनीजलविधिः. (10) D reads योगेहं. (11) मायासंजीविनी विद्यां, a variant in D. M reads सञ्जीविनी. (12) D reads चोदकतर्पणी. K reads चोदाररूपिणी. M reads बोधकरूपिणी. (13) तया संजीविनी दैत्या, an incorrect variant in D. तथा सञ्जीविता दैत्या, an incorrect variant in M. (14) M reads देवसङ्करे, which seems to be incorrect.

निक्षिप्ता मर्त्यलोके सा^१ सम्यक् ते^२ कथयाम्यहम् ॥२३५॥
 अस्ति मर्त्ये महापुण्या^३ पवित्रा दक्षिणापथे^४ ।
 नदी गोदावरी नाम प्रसिद्धा जाङ्गवी यथा^५ ॥ २३६ ॥
 दक्षिणे च तटे^६ तस्याः कदलीनगरं परम्^७ ।
 तस्य दक्षिणतः शैलः सर्वलोकेषु विश्रुतः ॥ २३७ ॥
 नाम्ना कृष्णगिरिश्चेति^८ दृश्यते सर्वमङ्गले^९ ।
 सुप्रसिद्धाम्बिका नाम ग्राम^{१०}स्तस्यास्ति सन्निधी ॥ २३८ ॥
 तत्राप्युदक^{११}मालोक्य परोक्ष्येत^{१२} सुरार्चिते ॥ २३९ ॥
 गृहीत्वा शुष्कवंशं तु^{१३} क्षिपेत्तोयस्य मध्यतः ।
 जायते हरितं स्निग्ध^{१४}महोरात्रेण निश्चितम्^{१५} ।

- (1) निर्जिता मर्त्यलोके सा, a variant in D, which is incorrect. (2) D reads मर्त्यलोके, which is incorrect. (3) D has an incorrect reading—महापुण्या. (4) D reads दक्षिणामये, which is incorrect. (5) D has यथा, which is not correct. (6) M reads तथा. (7) कदलीवनशंकरम्, a variant in D. K reads वरं. M reads उत्पल्लीनगरं परम्. (8) D has कृष्ण गौरीश्चेति, which is incorrect. (9) D reads सर्वमङ्गलम्. K reads सर्वमङ्गलः. (10) This word is wanting in D. (11) D reads तत्राप्युदक, which is not accurate. (12) M has an incomplete reading—परोक्ष. (13) M reads शुष्कवन्शम्, which is not appropriate here. M reads गृहीत्वा, which is not universally correct. (14) K reads हरितस्निग्धः. (15) महोरात्रीनिश्चित, an incorrect variant in D. K reads निश्चित. The term is सिद्धं and not निश्चित, though the latter is proper here.

मुञ्चत्यङ्कुरपत्राणि^१ दृश्यते तन्मनोहरम्^२ ॥ २४० ॥
 बलिपुष्पोपहारेण^३ ततो देवीं^४ समर्चयेत् ।
 क्षेत्राधिपं गणेशञ्च चण्डयोगीश्वरं तथा^५ ॥ २४१ ॥
 तस्य मन्त्रं प्रवक्ष्यामि त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् ॥ २४२ ॥^६
 ॥ ॐ चण्डाय^७ पिनाकिने शूलहस्ताय ॐ दिशां बन्धय^८
 विदिशां बन्धय ठठः ॥
 तिलांश्च तण्डुलांश्चैव^९ मन्त्रेणानेन सर्षपान् ।
 सप्ताभिमन्त्रितान्^{१०} कृत्वा साधको दिक्षु निक्षिपेत्^{११} ॥ २४३ ॥
 कटुकालाबुके तोयं^{१२} कृतरक्षं समाहितः^{१३} ।

- (1) भवशंकरपत्राणि, a variant in D, which has no clear sense. भवशंकरपत्राणि, a variant in K. (2) D and K read सुमनोहरम्. (3) D reads पूजोपहारेण. K reads पुष्पोपहारेण. (4) D has देवं, whereas all other texts have देवीं. (5) चन्द्रं योगीश्वरौ तथा, a variant in D. चण्डी योगीश्वरौ तथा, a variant in K. Both are incorrect. चण्डयोगीश्वरैः सह, a variant in M. (6) This hemistich is not found in D and M. (7) D reads चन्द्राय. M reads चन्द्र, which is incorrect. (8) D and K read बन्धय, which is not correct. The remaining portion is not found in M. (9) M reads तण्डुलान् वाच. (10) All the texts read अभिमन्त्रितं; but as the nouns (तिल, तण्डुल & सर्षप) are all in masculine gender, we ought to have the adjective अभिमन्त्रितान्. (11) K reads निःक्षिपेत्. M reads विक्षिपेत्. (12) कटुकालाबुकोये, a variant in D. कटुकालाबुकोयं, a variant in M. The sense of these texts is not clear. (13) D has कृतरक्षसमाहितः. K has कृत्वाचः सुसमाहितः. M has कृतरक्षसमाहितम्. All the texts seem to be incorrect.

गृहीत्वा तत्प्रयत्नेन^१ निजस्थानं समाश्रयेत् ॥ २४४ ॥

॥ ॐ नमोऽमृतेऽमृतरूपिणि^२ अमृतं मे^३ कुरु कुरु एवं
रुद्र आज्ञापयति^४ स्वाहा ॥

सप्ताभिमन्वितं कृत्वा मन्त्रेणानेन तज्जलम्^५ ।

दिनमेकं तथा सूतं स्वर्णमाषडयान्वितम्^६ ।

मर्हयेत्तेन तोयेन पिबेत्तत्तु^७ विचक्षणः ॥ २४५ ॥

एकविंशतिरात्रेण^८ क्षीराहारोऽथ यत्नतः^९ ।

जीवेत् कल्पायुतं साग्रं^{१०} कामरूपी महाबलः ॥ २४६ ॥

योजनानां^{११} शतं गत्वा पुनरेव^{१२} निवर्त्तते ।

अवध्यः सर्वभूतानां स्वेच्छाचारः^{१३} स खेचरः ॥ २४७ ॥

कनकं पारदं व्योम सममेकत्र योजयेत् ।

मर्हयेत्तेन तोयेन सप्तवारं तु स्वेदयेत्^{१४} ॥ २४८ ॥

-
- (1) संगत्वा तत् प्रयत्नेन, a variant in D. M reads गृहीत्वा. (2) D reads रूपिणी, which is gram. incorrect. K reads तर्पिणि. M has नमो-मृतबिन्दुरूपिणी, which is incorrect. (3) मे is not found in D. M reads आमृतं. (4) D reads incorrectly रुद्रास्त्राणापयति. M reads रुद्रो ज्ञापयति. (5) D reads मज्जलम्, which is an error of the scribe. (6) स्वर्णं यावदयान्वितम्, a variant in D, wherein the second term is incorrect. K reads स्वर्णं माषडयान्वितं. (7) D reads सं तु. K reads पवित्रं तु, which seems to be incorrect. (8) M reads रात्रे तु. (9) D has क्षीरहारो प्रयत्नतः. K has क्षीराहारो प्रयत्नतः. Both are partly incorrect. (10) M reads सौम्यः. (11) M reads योजनानि. (12) D reads पुनरेवं. (13) K reads erroneously स्वीचारी. M reads स्वेच्छा-हारः. (14) सप्ताहं स्वेदयेत्तत्, a variant in M

स रसः सर्वलोहानि षष्टांशेन तु वेधयेत्^१ ॥ २४९ ॥
 अथवा तं रसं दिव्यं मधुना सह भक्षयेत्^२ ।
 मासमात्रप्रयोगेण^३ जीवेद्ब्रह्मदिनायुतम्^४ ॥ २५० ॥
 तस्य मूत्रमलस्त्रेदैः^५ शुल्वं भवति काष्ठनम् ॥ २५१ ॥
 निर्वाते^६ तोयमादाय अञ्जलि^७ त्रितयं पिबेत् ।
 पीतमात्रे भवेन्मूर्च्छा स्वास्थ्यं स्यात् प्रहरत्रयात्^८ ॥ २५२ ॥
 एकविंशद्दिनान्येवं^९ क्षीराहारो भवेत्ततः ।
 षष्टवर्षाकृतिः प्राज्ञः^{१०} कामरूपो महाबलः ॥ २५३ ॥^{११}
 पश्येच्छिद्रां महीं सर्वा^{१२} सप्त^{१३} पातालसंयुताम् ।
 अवध्यो देवदैत्यानां^{१४} कल्पायुश्च प्रजायते ॥ २५४ ॥

- (1) षष्टांशेन सुवेधयेत्, an incorrect reading in D. (2) M has this hemistich in an irregular manner—तं रसं दिव्यं मधुना सममेकत्र योजयेत्, repeating the second charana of the 248th. śloka. (3) M reads मासमाप्ययोगेन, which is incorrect. (4) K reads ब्रह्मदिनायुषं. M reads erroneously ब्रह्मवादिना. (5) K has तस्य मूत्रमलैः स्त्रेदैः. M has स्त्रेदैः, which is incorrect. (6) K has only निर्वा. (7) K reads अञ्जली, which is incorrect. (8) स्वमध्य स्यात् प्रहरत्रये, an incorrect reading in D. शस स्यात् प्रहरत्रयम्, a variant in M, wherein the first term is incorrect. (9) D reads erroneously एकविंशद्दिनान्येदं. (10) D reads वाली instead of प्राज्ञः. M reads षष्ट instead of षष्ट. (11) After this śloka, we find in D only the 247th śloka repeated. Hence we have not adopted it. (12) K has an incomplete charana पस्व ...द्रा महि सर्वा. (13) K reads सर्व instead of सप्त. (14) D has देवदैत्यानां, which is not correct. M has देवतैश्चापि.

अथवीदक^१मादाय पारदञ्च^२ मनःशिलाम् ।
 मर्हयेत् खल्लपाषाणि^३ नष्टपिष्टं भवेत्ततः ॥ २५५ ॥
 खेदयेत् सप्तरात्रं तु त्रिलोहेन च वेष्टयेत् ॥ २५६ ॥
 अन्तर्धानं क्षणाद्गच्छेत् विद्याधरपतिर्भवेत्^४ ।
 सिद्धकन्याशतवृत्तो^५ यावत् कल्पान् चतुर्दश^६ ॥ २५७ ॥
 दिनेषु तेषु सर्वेषु दद्याच्छाल्योदनं घृतम् ।
 पयसा च समायुक्तं नित्यमेव तु^७ कारयेत् ॥ २५८ ॥
 उष्णोदकविधिं वक्ष्ये समाहितमनाः शृणु ।
 पश्येदुष्णोदकं^८ यत्र वासं तत्रैव कारयेत् ॥ २५९ ॥
 अस्ति गोदावरी नाम महाराष्ट्रे^९ऽतिविश्रुता ।
 तस्या उत्तरभागे तु सञ्जाद्रीः पुण्यपर्वतः^{१०} ॥ २६० ॥

(1) D reads अथ चीदक. (2) D reads मारीचं तु. (3) The word खल्ल is not found in D. All other texts read खल्ल. (4) विद्याधरपतिर्भवेत्, a variant in D. विद्याधरपतिर्भवेत्, a variant in K. (5) D reads प्रान्तवृत्तो. (6) D and K read कल्पचतुर्दश. (7) M reads सस्यमेवत्. After this charana we find the following three hemistichs in K only, which we have not adopted on account of their erroneousousness and redundancy. They are as follow:—ते सर्वे पुरुषास्तस्य दर्शनाय गविन्दितां । ताः कनाय मृत दद्युः सिद्धकामो भवेन्नरः । वल्मीपलितनिम्बोक्तो जीवेच्चन्द्रार्कतारक । इति विषोदकसंजीवनजलकल्पः । (8) M has भवत्युष्णोदकं. (9) D reads महाशष्टे. This hemistich and the following seven ones are not found in M. (10) D has सञ्जाद्री पुण्यपर्वतः, wherein the first word is incorrect. K has सञ्जाद्रीः पुण्यपावनः, wherein also the first word is incorrect.

तत्र मातापुरं^१ नाम प्रसिद्धं देवतागृहम् ।
 तस्मादुत्तरतो देवि कम्पाख्यं नगरं^२ परम् ॥ २६१ ॥
 तत्र कम्पेश्वरो देव^३स्तत्रास्त्युणोदकं^४ ध्रुवम् ।
 प्रणीताख्या^५ नदी तत्र स्नात्वा वै साधकोत्तमः ।
 पश्चादुणोदके कुण्डे विधिं कुर्याद्यथोदितः^६ ॥ २६२ ॥
 शर्वरीमुषितस्तत्र^७ धनवांश्च^८ दिने दिने ।
 भक्षयेन्मासमात्रं तु जीवेहर्षशताष्टकम्^९ ॥ २६३ ॥
 वर्षमेकं प्रयुञ्जीत^{१०} जीवेहर्षायुतं सुखी^{११} ।
 बलीपलितनिर्मुक्तो भोगी चैव पुरन्दरः^{१२} ॥ २६४ ॥

- (1) D reads मानापुरी. (2) D reads नागरं, which seems to be incorrect. (3) Both D and K read देवी, which is gram. inc. (4) तत्रास्त्युणोदकं is the reading in D. (5) D reads प्रीणीताद्या, which seems to be incorrect. (6) D reads यथेरितः. (7) मर्वरीमुषिते सत्र, a variant in D. शर्वरीभूषिता तत्र, a variant in K. मर्वरीमुषितां तत्र, a variant in M. None of the readings is perfectly correct. (8) D reads धनं कांश्चित्. K reads शृणकांश्च. Both are inc. M leaves a blank space here. (9) M reads वर्षसमाष्टकम्, which seems to be an error of the scribe. (10) K reads only प्रयु' and omits जीत. (11) This charana and the next three are not found in M. (12) भावी च सन्धयेततः, a variant in D. After this we have एकगुणेन सूतेन &c., (9th śloka), which occurs in the beginning of the fourteenth Paṭala. Hence the MS. D is wanting the remaining portion of this twelfth Paṭala and the whole of the thirteenth Paṭala, as well as the first eight ślokas of the fourteenth Paṭala.

वर्षमेकं पिबेत्तोयं^१ जीवेच्चन्द्रार्कतारकम् ।
 तस्य मूत्रपुरीषेण^२ शुल्वं भवति काञ्चनम् ॥ २६५ ॥
 उष्णोदकञ्च काशीसं^३ गन्धपाषाणसंयुतम् ।
 चतुर्थांशेन रसकं दशभागं विनिक्षिपेत्^४ ॥ २६६ ॥
 शुल्वञ्च मर्हयेत् सर्ब्वं नष्टपिष्टं क्षणेन तु^५ ।
 तेन लेपितमात्रेण शुल्वं भवति काञ्चनम् ॥ २६७ ॥
 निषिक्तं तेन तोयेन प्रतिवापं ददेद्बुधः^६ ।
 शुल्वञ्च जायते हेम तरुणादित्यवर्चसम्^७ ॥ २६८ ॥
 तज्जलेन निषिक्तञ्च हेम वीजार्थसंयुतम्^८ ।
 तारं चानेन मार्गेण^९ निषिक्तं हेमतां व्रजेत्^{१०} ॥ २६९ ॥
 उष्णोदकेन भस्मात् तिलपिष्टं^{११} च भक्षयेत् ।
 मासद्वयप्रयोगेण^{१२} जीवेद्वर्षशतत्रयम् ॥ २७० ॥
 रसगन्धाश्मरसकं^{१३} तुल्यं^{१४} दरदमाक्षिकम्^{१५} ।

- (1) This charana is not found in M. (2) M reads मूत्रपुरीषाभ्यां.
 (3) K reads काशीस. (4) K reads विनिःक्षिपेत्. (5) K reads
 चयेण तु. (6) ददेत् is an ungrammatical term. दद्यात् is the pro-
 per one. (7) तत्क्षणादित्यशोभन, a variant in M. (8) This
 hemistich is not found in M. (9) K reads erroneously मार्गं.
 (10) M reads व्रजेत्, which is incorrect. (11) K reads तिलमुष्टिं.
 (12) M has मासद्वयप्रयोगंर्जात्, which is incorrect. (13) रसकन्धाम-
 रसकं, a variant in M. (14) K reads तुल्य. (15) K reads
 माक्षिका, which is incorrect.

याम^१मुष्णाभसा घृष्टं तारपत्राणि लेषयेत् ॥ २७१ ॥
 द्विवारं तु धमेद्देवि^२ स्याच्चतुर्दशवर्षकम् ।
 क्रमेणानेन देवेशि शुल्बं षोडशवर्षकम् ॥ २७२ ॥
 एकैकं हेमतारांशं द्द्वन्द्वं^३ कान्ताभयोः पृथक् ।
 उष्णोदकेन संमर्द्य^४ धमनात् खोटतां व्रजेत्^५ ॥ २७३ ॥
 तन्मुखे धारयेन्नासं^६ वक्षकायो भवेन्नरः ।
 तच्चूर्णं यवमात्रं तु^७ भक्षयेन्मधुसर्पिषा^८ ।
 यावत् पलं तस्य मलैः^९ शुल्बं भवति काञ्चनम् ॥ २७४ ॥
 उष्णोदपाचितान् खादेत्^{१०} कुलत्यान् क्षीरपो^{११} भवेत् ।
 स्नानमुष्णाभसा कुर्यात् वर्षाद्द्विर्षशतायुषम्^{१२} ॥ २७५ ॥
 क्षीरमुष्णोदकं क्वाथं^{१३} त्रिफलायाश्च पाचयेत्^{१४} ।

- (1) M reads धाम, which seems to be incorrect. (2) M has विश्राम्य तु भवेद्देवि. (3) K reads द्वय. (4) M reads संमर्द्यात्. (5) B (which resumes from this verse) reads नयेत्. K reads खोटकां, which is incorrect. M reads खोटतां नयेत्, which is partly correct. (6) B reads erroneously तन्मुखधारयेन्नास. (7) K has पंचमात्रं तु. M has तच्च instead of तच्चूर्णं. (8) M reads मधुना चक्ष. (9) K reads यावत् पलं तस्य मलैः, which is incomplete. M reads यावत् पलं तस्य फलैः. (10) उष्णोदकपचिता भूजे, a variant in B, which has no clear sense. उष्णोदयोचितान् is the reading in K, which is partly incorrect. M reads उष्णोदपाचितात्, which is incorrect. (11) B and K read क्षीरयो, which is an error of the scribe. K reads कुलतां, which is incorrect. M reads कुलत्यान्. (12) K reads शतायुषी. (13) क्षीरमुष्णोदकक्वाथं, an incorrect variant in M. (14) K reads पाचनं.

पायसं कान्तपात्रे तन्मासमेकन्तु भक्षयेत्^१ ।
 भुक्त्वा जीवेत् शतकल्पं^२ वैष्णवायु^३र्भवेन्नरः ॥ २७६ ॥
 अतः परं प्रवक्ष्यामि शैलोदकविधिं प्रिये ।
 कर्दमापो महीशैलं^४ शिलञ्चेति^५ चतुर्विधम् ॥ २७७ ॥
 कानिचित् क्षणवेधोनि दिनवेधीनि कानिचित् ।
 पक्षमासादिषण्मास^६-वेधनानि^७ महीतले ॥ २७८ ॥
 क्षिप्तं यदा^८ भवेत् काष्ठं शैलीभूतं च^९ दृश्यते ।
 वह्निरन्तश्च देवेशि^{१०} वेधकं तत् प्रकीर्तितम् ॥ २७९ ॥
 हिङ्गुलं हरितालञ्च गन्धकञ्च मनःशिला ।
 एषां गन्धापहारं यत्^{११} कुरुते तंश्च वेधकम्^{१२} ॥ २८० ॥
 गन्धकं तालकञ्चैव तोयपूर्णे घटे क्षिपेत् ।^{१३}

- (1) मासमात्र तु is the reading in K. मासं भुक्त्वा महायुषः is the reading in M. (2) B has जीवेद्वर्षशत कल्पः. This charana and the next one are not found in M. (3) B reads विष्णवायु, which is incorrect. K reads विष्टवायु, which is also incorrect. After this śloka we find in K only—इति उष्णोदककल्पः । अथ शैलोदककल्पः । (4) B reads महाशैलं. K reads कर्दमा...महीशैलः, which is incomplete. M reads कर्दमापो महीशैलः. It is called afterwards भूशैलः. (see verse 286). (5) B and K read शैलञ्चेति. (6) पक्षमासादिषण्मासा, a variant in K. (7) K reads वेधकानि. (8) K reads क्षिप्र, which is incorrect. M reads यथा, which is also incorrect. (9) K reads तु. (10) M reads erroneously देवेशी. (11) K reads तु. (12) B reads कुरुते च वेधक, which is incomplete. K reads क्षिप्रकम्. M reads erroneously तत्र वेधश्च वेधकम्. (13) This śloka, (281) is not found in M.

यदा तद्बुद्धाकारं^१ तदा शैलोदकं भवेत् ।
 अन्यथा वेष्टकं^२ देवि तदग्राह्यं निरर्थकम् ॥ २८१ ॥
 श्रीशैले श्रीवनप्रान्ते^३ पर्यङ्गाख्ये^४ शिलातले ।
 तत्रस्थं क्षणवेधि^५ स्यात् नदीभगवतीतटे^६ ।
 एकाहे वेधकं तत्र^७ गोकर्णे तु दिनत्रयम् ॥ २८२ ॥
 भद्राङ्गे^८ दिनवेधि स्यात् त्रिस्थलान्ते त्रिवासरम् ।
 धारेश्वरे^९ पात्निकं स्यात् वर्षापुर्यां^{१०} दिनैकतः ॥ २८३ ॥
 ब्रह्मेश्वरे मासिकं स्यात् व्याघ्रपुर्यान्तु^{११} वासरम् ।
 अघोरेशे मासिकं तु^{१२} सिंहद्वीपे^{१३} तथा पुनः ।
 दिनमेकं ब्रह्मगिरौ विन्ध्ये तु क्षणवेधकम् ॥ २८४ ॥
 वासरं माल्यवन्तेषु^{१४} क्षणवेधि शिलोदकम्^{१५} ॥ २८५ ॥

- (1) यदा तद्बुद्धाकार, an incomplete variant in B. (2) M reads वेष्टन. (वेष्टक = मिर्यास). (3) B reads श्रीवने प्रान्ते. M reads श्रीशैल.
 (4) M reads पर्यङ्गाख्य. (5) All the texts read क्षणवेधी, which is grammatically incorrect. (6) B reads नद्यं भवतीतटे, which is incomplete. K reads नद्यं भगवतीतटे, which is incorrect. M reads अद्या भगवतीतटे, wherein the first term is unintelligible. (7) K reads एकाहं वेधयत्तव. (8) K reads तत्रस्थं. M reads चन्द्राङ्गे. (9) M reads तारेश्वरे. (10) B reads पार्श्वहर्ष्यां. This charana and the next one are not found in M. (11) B reads व्याघ्रपूर्य, which is incorrect. (12) अघोरेशे तु मासैकं, a variant in M. (13) B reads सिद्धद्वीपे.
 (14) वासर...ल्यकरणं च, an incomplete variant in K. M reads माल्यवन्ते तु. (15) B and M read क्षणवेधी तु तत्र च. K reads लक्षवेधी शिलोदकं, wherein the first term is incorrect.

किष्किन्ध्या^१पर्वते रम्ये पम्पातीरे तृणोदकम्^२ ।
 तस्य पश्चिमतो देवि योजनद्वितये पुनः ।
 भूशैलमस्ति तत्रैव त्रिदिनं वेधि पर्वते^३ ॥ २८६ ॥
 सहाचले पुरे देव्याः क्षीरक्षेत्रस्य सन्निधौ ।
 शैलोदकं कोटिवेधि दुर्जदेशेऽपि वासरम् ।
 लक्षवेधि नृसिंहस्य नगरे गोकुलाभिधे ॥ २८७ ॥^४
 अन्यत्र यत्र तत्रापि ब्रह्मविष्णुशिवोद्भवम् ।
 अमृतं तत्र तत्रापि वज्रीकरणमुत्तमम् ॥ २८८ ॥
 तस्योत्पत्तिं प्रवक्ष्यामि यथा जानन्ति साधकाः ॥ २८९ ॥
 महीं समुद्रतवतो वराहस्य कलेवरात् ।
 यः स्वेदः पतितस्तस्माज्जातं शैलोदकं परम् ॥ २९० ॥
 तन्मुखे क्षणिकं जातं क्रोडदेशे^५ तु वासरम् ।
 बाहुभ्यां त्र्यहवेधि^६ स्यात् मासवेधि तु पार्श्वयोः^७ ।
 षण्मासमपराङ्गे च^८ सर्वं समफलं भवेत्^९ ॥ २९१ ॥

(१) B reads किष्किध. K reads किष्किन्धे. (२) B and K read
 चणोदक. (३) B has वेध पार्वति, which seems to be incorrect (४)
 The portion commencing from सहाचले and ending in गोकुलाभिधे is
 found only in MS. K. (५) B reads क्वदेशे (probably कम्बदेशे).
 This charana is not found in M. (६) B and M read त्रय, which
 seems to be incorrect. (७) K reads स्वर्षयोः. M reads मासमेकत्.
 (८) B has an incomplete charana षण्मासमपराङ्गे च. (९) M
 reads समफलञ्च तत्.

अघोरास्त्रेण तत्क्षेत्र^१ रक्षां कृत्वा दिशां बलिम्^२ ।
 दत्त्वा लक्षं जपित्वा तु^३ गृह्णीयादमृतं परम् ॥ २८२ ॥
 गरुड्रीषवसन्तेषु हेमन्ते वा सुरार्चिते^४ ।
 आयसे ताम्रपात्रे वा^५ पात्रेऽलावुमयेऽथवा^६ ।
 शैलाम्बुपलमष्टौ तु^७ पलं क्षीरस्य निक्षिपेत् ॥ २८३ ॥
 क्षीरावशेषं संक्राय^८ त्रिसप्ताहं पिबेन्नरः^९ ।
 जीवेद्वर्षसहस्रं तु^{१०} बलीपलितवर्जितः ॥ २८४ ॥
 अथवाष्टपलं^{११} क्षीरं पलैकेनाम्बुना युतम्^{१२} ।
 क्षीरावशेषं सेवेत^{१३} पूर्वोक्तं लभते^{१४} फलम् ॥ २८५ ॥
 कुलत्याष्टगुणं^{१५} वारि पचेदष्टावशेषितम् ।
 चतुर्गुणेन तेनाज्यं^{१६} पाचयेद्दृतशेषितम्^{१७} ॥ २८६ ॥

- (1) अघोरास्त्रेण तत्क्षेत्रं, a variant in K. (2) K has कृत्वा दिवलिं, which is incomplete. (3) K reads जपं कृत्वा. This charana is not found in M. (4) M has सुरार्चितम्, which is incorrect. (5) अयस्के ताम्रपात्रे व, an incorrect reading in M. (6) B reads erroneously पात्रे कलावुमयेथवा. K reads ततैलावुमयेथवा, which seems to be incorrect. (7) शैलादक पलमष्टौ, a variant in K. (8) K reads संक्रायं. कृत्वावशेषं तत्क्राय, a variant in M. (9) M reads भवेन्नरः, which is incorrect. (10) M reads वर्षसहस्राणि. (11) B and M read अथवाष्टफलं, which is incorrect. (12) All the texts read पलैकेनाम्बुमिश्रितम्, which is not gram. correct. (13) B reads erroneously सेवेनि. (14) M reads फलते, which is incorrect. (15) K reads कुलस्याष्टगुणं, which is incorrect. (16) K reads erroneously तानाज्यं. (17) पाचयेच्च पुनर्घृत, a variant in K.

लिङ्गान्मधुसमोपेतं^१ त्रिसप्ताहं वृहस्पतिः^२ ।
 मासेन शास्त्रसम्पत्तिं^३ ज्ञात्वा देवि बलाबलम्^४ ।
 हिरण्यवर्षकाकारः^५ सहस्रायुर्न संशयः^६ ॥ २८७ ॥
 अवशिष्टकुलत्वं तु^७ पादांशं मधुसर्पिषा^८ ।
 भक्षयेद्वर्षमेकन्तु^९ मासेनायुतजीवितः^{१०} ॥ २८८ ॥
 तस्मिन्नेतैलेनाभ्यङ्गं मर्दनञ्चापि कारयेत्^{११} ।
 मासमेकं ततो मर्द्यं^{१२} देहसिद्धिं करोति च ॥ २८९ ॥
 पामाविचर्चिकादद्दु^{१३} कुष्ठानि सहसा जयेत्^{१४} ।
 बलीपलितनिर्मुक्तः सहस्रायुश्च जायते^{१५} ॥ ३०० ॥

- (1) B has लिङ्गान्मधुसमोपेतं. K has लिङ्गान्मधुसमपौतं. M has लिङ्गान्मायु-समोपेतं. None of the readings is perfectly correct. (2) M reads त्रिसप्ताहमहर्षिः. (3) B has समेन सर्वसम्पत्तिः, wherein the first term is incorrect. We do not find this charana and the next in M. (4) सत्वदेवी बलं बलं, a variant in B, which seems to be incorrect. (5) K reads हिरण्यवर्षकाकारः. M reads हिरण्यवर्षकाकारं, which is incorrect. (6) K has संसार्जुन संशयः, which is incorrect. (7) K reads कूलत्वं, which is incorrect. (8) K has पादांशमधुसर्पिषां. M has पादांशमधु-सर्पिषा. (9) B and K read वर्षमेकन्तु. (10) मासेनायुतजीवितं, an incorrect variant in B. मासेनायुतजीविनः, a variant in K, wherein the last term is incorrect. (11) सर्वदेहेषु कारयेत्, a variant in B. K reads भक्षणं [perhaps सक्षणं] चैव कारयेत्. (12) B and K read मर्द्यं, which is gram. inc. This charana and the next one are not found in M. (13) M reads दन्त instead of दद्दु, which is incorrect. (14) B reads erroneously सह योजयेत्. (15) K reads सहस्रायुः प्रजायते.

यः पिबेत् प्रातरुत्थाय शैलाम्बुचुलुक^१त्रयम् ।
 षण्मासात् स्यात्^२ सहस्रायुर्वलीपलितवर्जितः^३ ॥ ३०१ ॥
 अथवा सूतकं देवि वारिणा सह मर्हयेत् ।
 मासेनैकेन देवेशि नष्टपिष्टं भविष्यति ॥ ३०२ ॥
 मासमात्रं समश्रीयात्^४ स भवेदजरामरः^५ ॥ ३०३ ॥
 अथवा तं रसं हेन्ना^६ हेमभस्म ततो बली^७ ।
 मर्हयेत्तेन तोयेन धामयेत् खदिराम्बिना ॥ ३०४ ॥
 गुटिका सुन्दरी नाम^८ सर्वायुधनिवारणी^९ ।
 कर्त्ता हर्त्ता स्वयं सिद्धो जीवेश्चन्द्रार्कतारकम् ॥ ३०५ ॥
 कुनटी चाभ्रमाचीकं^{१०} हेम तारं तथैव च ।
 तत् सर्वं पयसा क्षीरैर्मद्यं पाच्यं दिनत्रयम् ।
 मासमात्रप्रयोगेण बलीपलितवर्जितः^{११} ॥ ३०६ ॥

- (1) All the texts read चुलुक, which no lexicon supports. (2) B reads षण्मासं. स्यात् is wanting in M. (3) निर्वलीपलितश्च सः, a variant in B. K reads बलि. (4) B reads तमस्त्रीयात्, which is incorrect. K reads मासमात्रं तु मश्रीयात्, which is incorrect. (5) स भवेदमराजरः, a variant in K. (6) B has अथवा पाचीत रसं हेन्ना, which mars the metre and sense. (7) This charana and the next one are not found in K and M. (8) B and M read गुलिका. M reads erroneously सुन्दरीरीणां. (9) सर्वायुधनिवारणम्, a variant in M, which is not correct. K reads निवारिणी. (10) This charana and the next five ones are not found in K and M. After these charanas, we find in B the ślokas 302 and 303 again repeated. (11) We find in B the first letter मा out of the whole hemistich.

अथ तेनोदकेनैव क्षीराहं पायसं पचेत् ।
 मासमात्रप्रयोगेण बलीपलितनाशनम् ॥ ३०७ ॥
 पक्का^१ तेनाभ्रसा पथ्याः षष्टिं^२ त्रीणि शतानि च ।
 मधु संयोज्य भाण्डस्थं^३ भूमौ सर्व्वं निधापयेत् ॥ ३०८ ॥
 दिने दिने तथैकैकं भक्षयेत् प्रातरुत्थितः^४ ।
 बलीपलितनिर्मुक्तो जीवेद्वर्षसहस्रकम् ॥ ३०९ ॥
 शैलीभूतं कुलस्थं वा^५ भक्षयेन्मधुसर्पिषा^६ ।
 षण्मासेन प्राशनेन^७ जीवेद्वर्षसहस्रकम् ॥ ३१० ॥
 कृष्णाण्डं मारितं कृत्वा^८ यानि कानि^९ फलानि च ।
 जले क्षिप्तानि लोहानि शैलीभूतानि^{१०} भक्षयेत् ।
 क्षीराहारश्च^{११} जीर्णान्ते वज्रकायो भवेन्नरः ॥ ३११ ॥
 तेनोदकेन संमर्द्दं अभ्रकं^{१२} काथयेत् प्रिये ।

-
- (1) B reads पक्का and पथ्या. Both of them are incorrect. (2)
 B reads षष्टी. K and M read षष्टि. Both are incorrect. (3) K
 has मधुना योज्य भाण्डस्थं, wherein the middle term is incorrect. M reads
 भाण्डोत्थं, which is inaccurate. (4) M reads पुनरुत्थितः. (5) This
 śloka (310) is not found in K. M has शैलीभूत कुलस्थं वा, which is incor-
 rect. (6) M reads मधुसर्पिषम्, which is not correct. (7) B
 reads प्रवेशेन. M reads षण्मासापहशेन, which has no sense at all. (8)
 All the texts read कृष्णाण्ड, which is also correct. K reads मरिचं कृष्णा,
 which is not correct. (9) K reads जातिकानि, which is incorrect.
 (10) B reads शैलीभूतानि, which is incorrect. M reads erroneously शिशु-
 तानि. (11) K reads क्षीराहारं च, which seems to be incorrect.
 (12) M has समर्द्दमभ्रकं.

कटुत्रययुतं खादेत् जीवेद्वर्षसहस्रकम् ॥ ३१२ ॥
 अथवा रसकर्षकं तज्जलेन तु^१ मर्हयेत् ।
 इङ्गुदी^२फलमध्यस्थं तच्छैलोदकमध्यगम्^३ ।
 कालेन^४ त्रिगुणेनैव काठिन्यं तस्य जायते ॥ ३१३ ॥
 षण्मासं तन्मुखे धार्यं^५ वज्रकायं करोति च^६ ।
 दशनागसमप्राणो^७ देवैः सह च^८ मोदते ॥ ३१४ ॥
 गृहीत्वा त्रिफलां^९ तत्र शैलवारिणि निक्षिपेत्^{१०} ।
 यदा भवति तच्छैलं^{११} गृहीत्वा चूर्णयेत्ततः^{१२} ॥ ३१५ ॥
 कान्तजीर्णरसं^{१३} तेन सार्द्धं घृत^{१४}मधुप्लुतम् ।
 भक्षयेद्वर्षमेकन्तु^{१५} ततः चीराशनो^{१६} भवेत् ॥ ३१६ ॥
 उदयादित्यसङ्काशो मिधावी^{१७} प्रियदर्शनः ।

- (1) B reads तं जलेन तु, which is incorrect. (2) M reads इङ्गुदी, which is not correct. (3) तत् शैलोदकमध्यगं, a variant in B. तत् शैलोदमध्यगम्, a variant in M. (4) K reads कालेन, which has no clear sense. (5) K reads तु मुखे. M reads कार्यं. (6) B reads तत्. (7) M has an incorrect reading यहशनागसप्राणो. (8) च is wanting in B. M has देवैश्च सह मोदते. (9) M has गृहीत्वा त्रिफल, which is not perfectly correct. (10) K reads निःक्षिपेत्. (11) तदा भवति तच्छैलं, an incorrect variant in M. (12) B reads गृहीत्वा चूर्णयेत्ततः, wherein the last term is incorrect. M reads गृहीत्वा, which is not perfectly correct. (13) B has कान्त जीर्ण रसं. (14) M reads घृतं, which seems to be incorrect. (15) B and K read कर्षमेक तु. (16) B reads erroneously चीरासनो. (17) K reads मिधावान्.

नीलकुञ्चित^१ केशश्च जीवेश्चन्द्रार्कतारकम्^२ ॥ ३१७ ॥

पारदं हरितालं च शिला मात्तिकमेव च ।

दरदं च विषं चैव सर्व्वमेकत्र कारयेत्^३ ॥ ३१८ ॥

मर्हयेत् खल्लपाषाणे^४ मातुलुङ्ग^५ रसेन च ।

मोलकं कारयित्वा तु^६ वारिमध्ये निधापयेत् ॥ ३१९ ॥

तेन तारं च^७ शुल्वं च काञ्चनं भवति ध्रुवम् ॥ ३२० ॥

उपयुञ्जीत मामैकं बलीपलितवर्जितः ।

सहस्रं जीवितं^८ तस्य महाबलपराक्रमः ॥ ३२१ ॥

शैलीभूतां हरिद्रां तु तच्चूर्णवापमात्रतः^९ ।

हेमत्वं लभते नागो बालार्कसदृशप्रभम्^{१०} ॥ ३२२ ॥

शैलोदके विनिक्षिप्य^{११} भृशैले कर्हमेऽपि वा^{१२} ।

(1) B reads erroneously निल. K reads imperfectly नीलमित. (2) B reads तार्क, which is an error of the scribe. (3) M reads, शोजयेत्. (4) All the texts read खल्वपाषाणे. (5) B reads मातुलिङ्ग. K reads मातुलग. (6) विधा च धमयित्वा तु, a variant in M. (7) B and K read तेनांतरे च, which has no clear sense. (8) सहस्रजीवितं is the reading in B and M. (9) We have only पमात्रत of this hemistich in M. B and K read तच्चूर्ण वापमात्रतः, which is not accurate. (10) B and K read बालार्कसदृश प्रभ, which is grammatically incorrect. (11) B reads विनिक्षिप्य, which is incorrect. K reads विनिलिप्य, which is also incorrect. (12) भृशैलकर्हपि वा, an incomplete variant in B भृशैले यवमे मेपिवा, an incorrect variant in K भृशैले मर्हयेच्च वा, an incorrect reading in M. (For भृशैल and कर्हमे see verse 277)

ज्ञात्वा कालप्रमाणेन बन्धयेत्^१ पारदं ततः ॥ ३२३ ॥
 रक्तचारयुतं धातं सुवर्णं समसारितम्^२ ।
 शतांशिन तु लोहानां सर्वेषां हेमकारकम्^३ ॥ ३२४ ॥
 द्वितीयसारणां^४ प्राप्य भक्षयेन्मधुसर्पिषा^५ ।
 तत्कालं चित्तजातानां^६ मूर्द्धं भवति चानिलः^७ ॥ ३२५ ॥
 कालज्ञानं भवेत्तस्य जीवेद्युतपञ्चकम् ॥ ३२६ ॥
 द्वितीयसारणां प्राप्य सहस्रांशिन विध्यति^८ ।
 तं खोटं^९ धारयेद्वक्त्रे दिव्यत्वं लभते ध्रुवम्^{१०} ॥ ३२७ ॥
 निचुले^{११} ककुभे चैव किंशुके मधुकेऽपि वा^{१२} ।
 द्विज्जुदी^{१३} फलमध्ये वा रजनीद्वयमध्यतः^{१४} ॥ ३२८ ॥

- (1) M reads बद्धयेत्. (2) K reads समसारितं M reads समवारि
 तम्. (3) B has an incomplete charana सर्वेषां वेधकं. M reads सारकम्
 (4) B and K read सारणं. (5) This charana and the next four
 ones are not found in M. (6) तत्कालचित्तजानां, an incomplete
 variant in K. (7) K reads चानिले. (8) M reads विन्दति
 (9) B reads तत्खोटं. M reads त शैल. (10) M has an incorrect
 variant—लव्यत्वं लभते ध्रुवम्. (11) K reads निवर्जे. M reads निचुले
 Both appear to be incorrect. (12) K reads च. M reads erroneously
 किंशुकै मधुकै पि वा (13) This hemistich and the next one
 are not found in K. M reads द्विज्जुदी, which is incorrect (14)
 रजनी चैव टकने, a variant in B. M reads मन्धगे, which is not correct
 After this charana we have a śloka in this text only which runs thus—
 —अमृते कन्दके वाय उक्तकन्दौषधौ न च । विधाय वाटकन्तत्र त्रिषा तेनैव साधयेत् ।
 which we have not adopted for its incorrectness.

पारदं गन्धकं चैव मर्दयेत् गुलिकाकृति^१ ।
 पाचयेद्दिनमेकं तु^२ हेम्ना संवेष्ट्य धारयेत् ॥ ३२८ ॥^३
 त्रिफलाद्योष^४कल्केन वेष्टयित्वा प्रयत्नतः ।
 पादेन^५ कनकं दत्त्वा पारदं तत्र योजयेत्^६ ।
 क्षिपेच्छैलाम्बुमध्यस्थं^७ गुलिका वज्रवद्भवेत् ॥ ३३० ॥
 पूर्ववत् सारणा कार्या^८ पूर्ववत् सिद्धिदा भवेत् ।
 धार्यमाणा मुखे सा तु सहस्रायुष्करी भवेत्^९ ॥ ३३१ ॥
 द्वितीय^{१०} सारणायोगाद्युतं वेधयेत्तु^{११} सा ।
 धार्यमाणा मुखे सेय^{१२} मयुतायुःप्रदा भवेत् ॥ ३३२ ॥
 तृतीय^{१३} सारणायोगाज्जायते लक्षवेधिनी^{१४} ।
 तं खोटं^{१५} धारयेद्वक्त्रे लक्षायुर्जायते नरः ॥ ३३३ ॥

- (1) B reads गुलिकाकृतिः, which is inaccurate. (2) K reads erroneously पाचयेद्दिनमेकं तु. (3) This śloka is not found in M. (4) B has त्र्याष. M has त्रिष. Both are incorrect. (5) M reads पादेन, which is absurd. (6) पादं तत्र प्रयोजयेत्, a variant in M. (7) B has क्षिपेतालाम्बुमध्यस्थ, which has no sense. M reads मध्यस्था, which is also correct. (8) B reads सारणा कार्य, which is incorrect. (9) This hemistich is not found in B. K reads सहस्रायुष्करी. (10) M reads द्वितीया, which is incorrect. (11) K reads दायुतं साधयेत्, which is not accurate. (12) K reads मयुस्य, which is incorrect. M reads मुखे सैव. (13) M reads तृतीया, which is incorrect. (14) B has लक्षवेधिनी, which is incorrect. K has लक्षवेधिनी. (15) B reads खोटं. M reads खोट. Both are incorrect.

चतुर्थी सारणां^१ प्राप्य कोटिवेधो^२ न संशयः ।
 कोट्यायुर्जीयितं^३ तस्य खेचरत्वं च लभ्यते^४ ॥ ३३४ ॥
 पञ्चभिर्दशकोटिः स्यात्^५ षड्भिः कोटिशतं भवेत्^६ ।
 यावच्चन्द्रार्कजीवित्व^७ मनन्तबलवीर्यवान् ॥ ३३५ ॥
 ददाति सप्तमीं सापि^८ सारणां गुटिका परा ।
 खेचरी नाम विख्याता भैरवेण प्रचोदिता ॥ ३३६ ॥
 यस्तु तद्राजिकामात्रं मासमेकन्तु भक्षयेत् ।
 वज्रदेहः स सिद्धः^९ स्यात् दिव्यस्त्रीजनवल्लभः ।
 क्रीडते खेचरैर्भोगैः^{१०} स्वेच्छया^{११} शिवतां व्रजेत् ॥ ३३७ ॥
 नानाविधफलं च स्यात्^{१२} तद्रसैर्वीजतैलतः^{१३} ।

- (1) B and K read erroneously चतुर्थीसारणां. M reads चतुर्थसारणां.
 (2) B and M read कोटिवेधी. K reads कोटीवेधी. Both the texts seem to be incorrect.
 (3) B reads कोट्यायु जीवित. K reads कोट्यायु-र्जायते.
 (4) M reads खेचरत्व भविष्यति.
 (5) K reads पञ्चमे दशकोटी स्यात्.
 (6) षष्ठे कोटीशत भवेत्, a variant in K. M reads कोटिक्रमं भवेत्, which is incorrect.
 (7) K reads जीवित्व, which is grammatically incorrect.
 (8) B reads सप्तमी चापी. K reads सप्तमी सापी. M reads सप्तमचापि. All are incorrect.
 (9) B reads ससिद्धिः. M reads वज्रदेहस्य सिद्धिः.
 (10) K reads खेचरे भोगैः. (11) M reads स्वच्छया, which is incorrect. The verb क्रीडते, though used in all the texts, is grammatically incorrect. The proper term is क्रीडति.
 (12) फलशान्या is the reading in B, which is incorrect. नानाविधफल चास्यात्, an incorrect variant in K. M reads erroneously फलान् चान्यान्.
 (13) K reads तद्रसैर्वीजतैलतः, which is partly incorrect. This charana and the next one are not found in M.

तद्वच्चं पारदं^१ चैव गुटिकां^२ शृणु सुन्दरि ॥ ३३८ ॥
 शुद्धवद्धरसेन्द्रस्तु^३ गन्धकं तत्र जारयेत् ।
 त्रिगुणे गन्धके जीर्णे तेन हेम तु^४ कारयेत् ॥ ३३९ ॥
 कारयेद्भस्म सूतन्तु^५ काञ्चनं तत्र सूतकम् ।
 तद्भस्म सूतके जार्यं^६ रसेन्द्रस्य समे समम्^७ ॥ ३४० ॥
 तेन सूतकजीर्णेन वञ्जरत्नन्तु जारयेत्^८ ।
 तद्वच्चं जायते भस्म सिन्दूरारुणं^९ सन्निभम् ॥ ३४१ ॥
 तद्भस्म जारयेत् सूते^{१०} त्रिगुणे तु सुरार्चिते^{११} ।
 हाटके^{१२} सारयेत्तं तु गुटिकां^{१३} तेन कारयेत् ॥ ३४२ ॥
 त्रिलोहावेष्टितं तं तु^{१४} मुखे प्रक्षिप्य साधकः ।
 नष्टच्छायो^{१५} भवेत् सोऽय-मदृश्यो देवदानवैः ॥ ३४३ ॥

- (1) B reads तद्वच्चं पारदं, which seems to be incorrect. (2) B and M read घटिकां (3) गद्धवच्च रसेन्द्र तु, a variant in B. शुद्धवच्चं रसेन्द्र तु, a variant in K. (4) B and K read हेमं तु which is unusual. (5) M reads भस्मसूतञ्च, which is inaccurate. (6) तद्भस्मं सूतकं जार्यं, an incorrect variant in K. (7) B reads समं सम, which seems to be the error of the scribe. (8) B has something redundant---मात्रं जारयेत् instead of जारयेत्. (9) K reads सिधूरारुण, which is not correct. (10) तद्भस्मं जार्यं सूते तु, an incorrect variant in B. तद्भस्मं जार्यं सूते तु, a variant in M. (11) त्रिगुणं तु सुसरीते, an absurd reading in B. M reads त्रिगुणं तु. (12) M reads हाटके, which is incorrect. (13) B and M read घटिकां. (14) B and K read त्रिलोकां वेष्टयेत् तं तु. (15) K reads नष्टायायो. M reads नष्टशायो. Both are incorrect.

तत्क्षणाद्देधयेद्देवि^१ सर्व्वलोहानि काञ्चनम् ।^२

बहुवर्ष^३सहस्राणि निर्बलीपलितो^४ भवेत् ॥ ३४४ ॥

शूलिनं शक्तिसंयुक्तं रत्नादिगुणभूषितम्^५ ।

वक्त्रे करे च विभ्रयात् सर्ब्बायुधनिवारणात्^६ ॥ ३४५ ॥

व्योम माक्षिकसत्त्वञ्च^७ तारामात्रं^८ सुरायुधम् ।

वैक्रान्तं तालकं सूतं^९ रत्नादि^{१०}गुणभूषितम् ॥ ३४६ ॥

गुटिका^{११} सा वरारोहे मधुरत्रयसंयुता^{१२} ।

वक्त्रस्था नाशयेत् साक्षात् पलितं^{१३} नात्र संशयः ।

शिवशक्तिश्च देवेशि रत्नादिशिवगा यथा^{१४} ॥ ३४७ ॥

हेम तारं तथा भानुः^{१५} समभागानि कारयेत्^{१६} ।

स्त्रीरजो व्याघ्रमध्यस्थं पद्मसूत्रेण वेष्टयेत् ॥ ३४८ ॥

-
- (1) After this charana, some portion of the MS. B is left blank.
 (2) This hemistich is not found in M. (3) K reads लक्षवर्ष.
 (4) K has निर्बली च वलीः. M has निर्बली फलित, wherein the last term is incorrect. (5) K reads रत्नादिगुणभूषण, which is partly incorrect.
 (6) This hemistich is not found in K. (7) K reads माक्षिकसूतं तु, which seems to be redundant. (8) K has तालकं च. (9) K reads तालसूतं च. (10) M reads रत्नादि. (11) M has गुटिका.
 (12) M reads संयुतम्, which is incorrect. (13) K reads पलिते. M reads फलित. Both the readings seem to be incorrect. (14) K has रत्नादिसिगोमघाः, which is unintelligible. (15) K and M read भानु (without विसर्ग), which is grammatically incorrect. (16) सम-भाग निकारयेत्, an incorrect variant in M.

सेचयेत्तत् तथावेद्य^१ गुह्यस्थाने^२ निधापयेत् ।
 रणे राजकुले द्यूते^३ दिव्ये काम्ये^४ जयो भवेत् ।
 यन्मुखे चैव तद्गोलं स सर्व्वरञ्जको भवेत्^५ ॥ ३४८ ॥
 वैक्रान्ताभ्रककान्तं तु^६ सस्यकन्तु सुरायुधम्^७ ।
 विभीतकादिसम्भूतं^८ काञ्चिकस्य समं^९ भवेत् ॥ ३५० ॥
 राजावर्त्तं^{१०} ततः सूते योजयेत् पादयोगतः ।
 कुमारीरससंघृष्टा^{११} कृतेका^{१२} गुटिका शुभा^{१३} ।
 रोगमृत्युजरा^{१४} हन्ति वक्तस्था नात्र संशयः ॥ ३५१ ॥
 पञ्च तारं^{१५} वरारोहे सूतकं हयमेव च ।
 चयो गगनभागाः स्युरेकैकं हिमकान्तयोः ॥ ३५२ ॥

- (1) सिचयत्त तथावेद्य, a variant in K, which is incorrect. सेचयेत्त-
 मावेद्य, a variant in M, which is partially correct. (2) K reads
 यन्मुखे. (3) K reads द्यूते. M reads रणे राजकुले द्यूते. (4) M
 reads दिव्यकाम्ये. (5) K reads शतस्था रजको भवेत्. This hemstich
 is wanting in M. (6) वैक्रान्ताभ्रककान्तैसु, an incorrect reading in K.
 (7) K has an incomplete charana—सक तु सुरायुधम्. (8) K and
 M read संभूतं, which appears to be inaccurate. (9) K reads सञ्जीवहे
 समं, which is unintelligible. M reads काञ्चिमसम, which makes the
 charana incomplete. (10) K reads सभावर्त्तं. M reads समावर्त्तं.
 (11) K reads संघृष्टे which is incorrect. M reads संघृष्टा, which is also
 incorrect. (12) K reads कृतेका. M reads कृताका. (13)
 K reads शुभा, which means brilliant. M reads घुटिका. (14) रोगा-
 मृत्युजरा, a reading in K, which is incorrect. रोगमृत्युजरां, a reading in M.
 (15) M reads भागं. which is not correct.

अर्ध^१शुक्लविधानेन गुटिकामरसुन्दरि^२ ।
 अक्षयो ह्यजरसैव^३ भवेत्तेन महाबलः ।
 सर्वरोगविनिर्मुक्तो जीवेद्वक्त्रे विधारणात्^४ ॥ ३५३ ॥
 भस्मसूतपलैकश्च^५ मृतकान्तपलं तथा^६ ।
 माक्षिकस्य पलसैव^७ शिलाजतुपलं^८ पुनः ॥ ३५४ ॥
 पलमेकं विडङ्गस्य^९ पथ्या^{१०}चूर्णपलं तथा ।
 एकीकृत्वा^{११} तत् सर्वं मध्वाज्येन तु पेषयेत् ॥ ३५५ ॥
 गुटिकां^{१२} कारयेद्देवि षष्ट्यधिक^{१३}शतत्रयम् ।
 एकैकं भक्षयेन्नित्यं वर्षमेकं निरन्तरम् ॥ ३५६ ॥
 जीवेद्वर्षसहस्राणि रुद्रतुष्यो^{१४} महाबलः^{१५} ॥ ३५७ ॥
 अतः परं प्रवक्ष्यामि रसभस्मरसायनम् ।
 विज्ञेयं निष्परीहारं^{१६} साक्षाद्दिव्यीषधं परम् ॥ ३५८ ॥

- (1) M reads अर्ध, which is incorrect. (2) K reads erroneously सुन्दरी. M reads गुटिका. (3) M reads अजरसैव. (4) K reads वक्त्रेऽस्य धारणात्, which is incorrect. This hemistich is not found in M. (5) K has an incomplete charana भस्मसूतपलैक. M has an incorrect reading—भस्मसूतं पलैकश्च. (6) This charana and the next nine ones are not found in K. (7) M reads erroneously पलसैव. (8) M reads शिलाजतुपलं, which is incorrect. (9) M reads विडङ्गस्य. (10) M has पथ्य, which seems to be the error of the scribe. (11) M has एकीकृत्वा, which is grammatically incorrect. (12) M reads गुटिकां. (13) M reads erroneously षष्ट्याधिक. (14) M reads यथा रुद्रो. (15) After this charana we find in K इति गुटिकाप्रमाणं । (16) K reads निःपरिहारं, which mars the metre.

आमलक्यादि कास्तश्च पारदश्च मनःशिलाम् ।
 वाकुचीसप्तभागश्च^१ क्षीरिणी^२रसपेषितम् ।
 मेघनादरसोपेतं मूकमूषागतं^३ पुटेत् ॥ ३५८ ॥
 माषं त्रिमाषं त्रिगुणं^४ भक्षयेत् क्रमेण तु^५ ।
 वर्षत्रयपरं^६ देवि पादनिष्कार्दकं^७ क्रमात् ॥ ३६० ॥
 षट् सप्ताष्टौ च वर्षाणि क्रमान्निष्कप्रमायतः ।
 भुञ्जीत स च दिव्यान्नं^८ जरावैरुप्यवर्जितः^९ ॥ ३६१ ॥
 किञ्चित् काञ्चनसंयुक्तं निष्कं निष्कार्दमेव च^{१०} ।
 यो भक्षयेत्^{११} त्रिभिर्वर्षैः सर्वव्याधीन्^{१२} जयत्यलम् ॥ ३६२ ॥
 अष्टवर्षे सहस्रायुः^{१३} द्वादशे सत्त्ववेधकः^{१४} ।

-
- (1) K reads सप्तभागानि, which is incorrect. M reads वाकुचिसप्त-
 भागानि, which is also incorrect. (2) M reads erroneously क्षीरीणि.
 (3) K reads मूकमूखागतं (मूखा = मूषा). (4) माषादिमाषत्रिगुणं, a variant
 in K. माषत्रिमाषं गमनं त्रिगुणं, a redundant reading in M. (5) भक्षये-
 त्त्रिगुणेन तु, a variant in M. (6) K has वर्षत्रयं परं. (7) M
 reads पादद्विषाडकं, which is unintelligible. (8) K reads दिव्यां तं,
 which is incorrect. M reads भुञ्जति, which is also incorrect. (9)
 जरावैरुप्यवर्जितः, a variant in K. M reads कर्जितः in place of वर्जितः.
 None of these seem to be correct. (10) K reads निष्कनिष्कार्दमेव च.
 M reads erroneously निष्कार्दं. (11) K reads यो भवेत् स, which is
 not correct. (12) K has सर्वव्याधि, which is incorrect. M has
 सर्वव्याधि. (13) K and M read अष्टवर्षसहस्रायुः, which has no clear
 sense. (14) K reads सत्त्ववेधकाः, which is incorrect.

षोडशे वत्सरे देवि^१ दिव्यरूपः स^२ जायते ॥ ३६३ ॥

शतपलमभयानामक्षधात्रयोस्तथैव^३

कथितजलशताष्टौ^४ भागमष्टावशेषम् ।

घृतमधुसितयाव्यं^५ व्योषचित्तं दशांशं

रसफलरससिद्धं लोहजीर्णं मृतञ्च^६ ॥ ३६४ ॥

गिरिजतुसममभ्रं^७ कान्तभृङ्गं विडङ्गं

रससहितसुभाय्यं तण्डुलैर्दिव्यमुख्यैः^८ ।

अहिमरकतकल्कं^९ लोह^{१०}पात्रस्थमाषं

त्रिदिनतनुसुसिद्धं^{११} कल्कमेतद्वरिष्ठम्^{१२} ॥ ३६५ ॥

लिहति शयनकाले^{१३} वामनेत्रावसेवी^{१४}

-
- (1) M reads दिव्यं, which seems to be incorrect. (2) M has दिव्यभूषणं. (3) K reads incompletely मक्षधात्र्यास्तु. M reads अक्षयान्योन्यैव. Both seem to be incorrect. (4) कथितजलशताष्टा, a variant in M, which is not correct. (5) घृतमधुमितयं, an incorrect reading in K. (6) K reads लोहजीर्णं मृतेभं, wherein the last term is unintelligible. (7) M reads incorrectly गिरियुतमसमभ्रं. (8) K reads मुखैः, which is incorrect. M reads तण्डुलैर्विलमज्जा, (विलमज्जैः?). (9) अहिमसुतसुकल्कं, a variant in K. अभमरकतकल्क, a variant in M. (10) M reads हिम. (11) K has दिनतनुसुसिद्धं. M has त्रिदिनतनु शुक्ल. Both are incomplete. (12) K has कल्कमेतं वरिष्ठं, which seems to be incorrect. (13) M reads शिशिरकाले. (14) K reads वसेवि, which is incorrect. M reads वामनेत्रावसेवि, which is also incorrect.

घननिविडसुमध्यो^१ मत्तमातङ्गदर्पः ।
 विगतसकलदोषः सर्वदिग्दिव्यचक्षुः^२
 मदन इव सुकान्तिः^३ कामिनीनां प्रवीरः ॥ ३६६ ॥
 जलदलववपुष्पान्^४ कुञ्चितानीलकेशः^५
 सुरगुरुरिव शुद्धः^६ सत्कविश्चित्रकारी^७ ।
 वृषभगतिविचेष्टः^८ स्निग्ध^९गम्भीरघोषः
 सुरगज इव लोके श्रान्तिहस्ताशु^{१०} नित्यम् ॥ ३६७ ॥
 प्रभवति खलु लोके सोमतारार्कजीवी
 कमलसदनसुश्री^{११}न्यायशास्त्रादिवेत्ता^{१२} ।
 सुजनसमयपाता^{१३} धर्मदीक्षानुमाता
 हरिहरमगभीरः^{१४} सूर्यसोमाब्धिधीरः^{१५} ॥ ३६८ ॥

-
- (1) घननीवडसुमध्यो, an incorrect variant in K. M reads घननिविड-
 सुसन्ध्या, which is partly correct. (2) M has सर्वदा दिव्यचक्षुः. (3)
 K reads erroneously मदनद्रवसुकान्ति. (4) K reads जलदमिव च पुष्पान्,
 which is incorrect. (5) कु चितांगोयकेशं, an incorrect reading in K.
 (6) स इ गुरुवविशुद्धः, an incorrect variant in K. सुरग इव च शुद्धः, a variant
 in M. (7) K reads incorrectly सत्कवि चित्रकारि. (8) M
 reads विवेष्टं, which is absurd. (9) M reads मन्द. (10) K
 reads शीतलस्ताशु (=शीतलस्ताशु). M reads श्रान्तहस्तासु. None is perfectly
 correct. (11) K reads कमलमदनमवक्री, which seems to be incor-
 rect. (12) This charana and the next three ones are not found
 in M. (13) K reads ताता, which is incorrect. (14) K
 reads मिव गभीरः, which is incorrect. (15) After this K has—सकल-
 गगनसगीरः मिद्धनेतालनीरः, which is incorrect.

कान्तहेमरविचन्द्रमभ्रकं^१
 गोलकं निहितमिङ्गुदीफले^२ ।
 शैलवारिवरसिद्धगोलकं
 सुन्दरं ह्यमररञ्जकं शुभम्^३ ॥ ३६८ ॥
 कान्तहेमरविचन्द्रमभ्रकं
 वज्ररत्नमहिराज^४गोलकम् ।
 क्षिप्रमामलककाष्ठकोटरे^५
 भूमिशैलनिहितं समुद्रुतम्^६ ।
 शैलतां गतमथाहितं मुखे
 वज्रकायकरमल्प^७वासरैः ॥ ३७० ॥
 ताल^८हेमवरशुल्बसूतकैः
 गोलकं वरणकाष्ठयन्त्रितम्^९ ।
 शैलवारिकृतसुन्दरीरसं^{१०}
 खेचरीति गुटिका^{११} निगद्यते ॥ ३७१ ॥

-
- (1) This śloka (369) is not found in K. M reads मभ्रकै, which seems to be incorrect. (2) M reads निहितहिङ्गुदीफलैः, which is incorrect. (3) M reads शुभः, which seems to be incorrect. (4) M reads सहकार. (5) क्षिप्रमामलककाष्ठकोटरे, an incorrect variant in M. (6) M reads भूमिशैलनिहित. K reads समुद्रुतं, which is incorrect. (7) M reads कल्प, which is incorrect. (8) M reads तार. (9) K reads चरण, which seems to be incorrect. M reads यन्त्रिते. (10) K reads रसं, which is grammatically incorrect. (11) M reads वटिका.

शैलाम्बुनिक्षिप्तपलाशवीजं^१
 शैलीकृतं चौद्रघृतेन खादेत् ।
 त्रिःसप्तवारं दिनमेकमेकं^२
 सहस्रजीवी विजयी^३ नरः स्यात् ॥ ३७२ ॥
 सूतकं चाभ्रकञ्चैव वञ्चीक्षीरसमन्वितम् ।
 छाटकेन समायुक्तं गुटिका खेचरी भवेत् ॥ ३७३ ॥
 करञ्जफलमध्यस्थं सूतकं तत्र निक्षिपेत्^४ ।
 घृतं^५शैलाम्बुमध्यस्थं सहस्रायुः प्रयच्छति ॥ ३७४ ॥
 तिन्दुके द्विसहस्रायुः जंवीरे त्रिसहस्रकम् ।
 मातुलुङ्गे च नारङ्गे^६ चतुःपञ्चसहस्रकम् ॥ ३७५ ॥
 रश्माफले षट्सहस्रं पनसे सप्तसंख्यकम्^७ ।
 विभीतकफले चैव दशसाहस्रसंख्यकम्^८ ॥ ३७६ ॥
 नारिकेले^९ महाभागे सहस्राणि चतुर्दश^{१०} ।

(1) K reads शिलांबुनिक्षिप्य पलाशवीज, which is not perfectly correct. M reads शैलाम्बु निक्षिप्य पलाशवीजं, which is also partly incorrect. (2) K has त्रिसप्तवारं दिनमेक, which is incomplete. M has त्रिसप्तवारं which has no clear sense. (3) K reads जितो. M reads विजितो. Both are incorrect. (4) सूत तत्रैव निक्षिपेत्, a variant in M. (5) M reads चूत. (6) च नारङ्गे is wanting in K. (7) K reads सप्तसंख्यया. This śloka (376) is not found in M. (8) K reads संज्ञक, which is incorrect. (9) K reads नारीकेले. (10) K reads erroneously चतुर्दशः.

त्रिंशत्सहस्रं पद्मे च^१ लक्षमामलके^२ पुनः ॥ ३७७ ॥
 अभ्रपत्रद्रवे काथ^३महोरात्रं शिलोदके ।
 तस्मात्तु चोद्धृतं सूतं^४ मृत्युदारिद्र्यनाशनम् ॥ ३७८ ॥
 सारणाक्रमयोगेन^५ नवीनं^६ जायते वपुः ।
 रसे^७ रसायने चैव लक्षवेधी न संशयः ॥ ३७९ ॥
 कर्हमञ्च कुमार्याश्च^८ रसेन कृतगोलकम्^९ ।
 धमनात् पतते सत्त्वं मुखे तद्धारयेन्नरः^{१०} ।
 षण्मासेन प्रयोगेण ह्यजरामरतां व्रजेत् ॥ ३८० ॥
 स्रोतोऽञ्जन^{११}युतं धातं सत्त्वं पारदमिश्रितम् ।
 तं खोटं^{१२} धारयेद्वक्त्रे अदृश्यो भवति ध्रुवम् ॥ ३८१ ॥
 यस्य यो विधिरान्नात उदकस्य शिवागमे^{१३} ।
 रसेनैव तु^{१४} काले तु कुर्यादेव^{१५} रसायनम् ॥ ३८२ ॥

- (1) K has पद्मानां, which is not accurate. M has सहस्रं पथ्यया लक्षं, which is not correct. (2) K reads लक्षमामलकैः. M reads लक्षमामलकं. (3) K reads अभ्रपत्रेदोत्काथ, which seems to be incorrect. (4) तस्मात्तं चोद्धृतं सूतः, an incorrect variant in K. M reads वध्नाति चोद्धृतं सूतं. which is partly incorrect. (5) M has सारसंक्रमयोगेन. (6) M reads वचवत्. (7) M reads रसा, which is incorrect. (8) K has an incomplete charana—षट्पंच कुमा च. (9) K reads कृतपिंडिकं. (10) K reads संधारयेन्नरः. M reads मुखस्य धारयेन्नरः. (11) K reads erroneously आताजन. (12) M reads खोटं, which is not correct. (13) K has सुदकं वा शिवागमे. (14) M reads रसेने तु, which is incorrect. (15) K has कुर्यादेव, which appears to be incorrect.

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^१

रसार्णवे रससंहितायां .

रसबन्धनो नाम^२

द्वादशः पटलः ॥ १२ ॥

---

(1) We do not find this in B and M. (2) B has सारण-
सारणविषासतशैलीच्छेदकक्रियासिद्धनाम. K has गुटिकाबंधनं नाम. M has रस-
शोधनं नाम त्रैलोक्यविधिः समाप्तः, which seems to be incorrect ; since we
see in the beginning of this Paṭala “अथ भैरवि बलेन रहस्यं रसबन्धनम्”. रस-
शोधनं is the subject of the 10th Paṭala. (See ante p. 156.)

त्रयोदशः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।¹

देव त्वं पारदेन्द्रस्य प्रोक्ता² मे बालजारणा³ ।

अतः परं समाचक्ष्व सम्यग्बद्धस्य जारणा⁴ ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।⁵

या पूर्वं वर्णिता⁶ सेयमधमा⁷ बालजारणा⁸ ।

उत्तमा दुर्लभा चैव⁹ श्रूयतां बद्धजारणा¹⁰ ॥ २ ॥

अबद्धं जारयेद्¹¹यसु जीर्यमाणः¹² क्षयं व्रजेत् ।

बद्धस्य जीर्यते चासौ¹³ जीर्णस्य च मुखं¹⁴ भवेत् ॥ ३ ॥

-
- (1) B reads श्रीपारदेव्युवाच. M wants this. (2) K reads प्रोक्तं, which is incorrect. (3) B reads बालजारणं. (4) B has बद्धस्य जारणं. K has जारणं. 'This śloka is not found in M. (5) This is wanting in M. (6) Vide 7th śloka of the 11th Paṭala. K reads पूर्वं किञ्चित्, wherein the last term is incorrect. (7) K reads मध्यमा, which is incorrect. (8) M reads बालजारणं, which is not correct. (9) B reads चैव, which is not correct. M reads उत्तमं दुर्लभचैव. (10) B has बद्धजारणं. K has बद्धभारणात्. M has बद्धचारणा. None of these readings is correct. (11) M reads चारयेद्. (12) K reads जीर्णमानः, which is grammatically incorrect. (13) K has चासौ, which is an error of the scribe. (14) जीर्णस्य च मुखं, a variant in K.

सुमुखो निर्मुखो^१ धत्ते^२ सम्पूर्णोत्तमलक्षणे^३ ।
सामान्योऽग्निसहत्वेन महारत्नानि जारकः^४ ॥ ४ ॥
सामान्यः प्रथमं कार्यः^५ मयासस्तु^६ सुसंमतः ।
वसुदेहकरो देवि सामान्यो हि भवेद्यम्^७ ॥ ५ ॥
यासहीनस्तु^८ यो बद्धो दिव्यसिद्धिकरो भवेत् ॥ ६ ॥
उत्तमो मूलबन्धस्तु^९ मध्यमं रसबन्धनम्^{१०} ।
अधमः पाकबन्धः स्या^{११} देवं त्रिविधबन्धनम् ॥ ७ ॥
मूलबन्धस्तु यो बन्धो वासनावन्ध उच्यते ।
स्याच्चतुः^{१२} षष्टिमूलेभ्यः किञ्चिन्मूलेन^{१३} बन्धनम् ॥ ८ ॥
प्राण्यङ्गमसुरादीनां^{१४} मूलाङ्गं देवतामतम् ।
पाषाणं चैव सिद्धानां मानुषाणाञ्च पूजितम् ॥ ९ ॥
पिण्डिकाद्रुतिसङ्कीर्णैस्त्रिविधं बन्धनं भवेत् ।

- (1) K reads सुमुखो निर्मुखो. M reads सम्मुखो निर्मुखो. (2) M reads दत्ते. (3) सम्पूर्वोत्तमलक्षणे, a variant in M. (4) K reads incompletely महा...नि जारकः । (5) M has सामान्या प्रथमं कार्यं, which seems to be incorrect. (6) K reads सायासस्तु, which is incorrect. M reads सयासस्तु, which is also grammatically incorrect. (7) सामान्यादि भवेद्यम्, a variant in K, which seems to be incorrect. (8) M reads यामं हीनस्तु, which is not correct. (9) उत्तम मूलबन्धं तु, a variant in K. उत्तम मूलबन्धनम्, a variant in M. Both the above readings seem to be incorrect. (10) K reads सारबन्धनं. (11) अधमं पाक बन्धः स्या, a variant in K, which is evidently an error. (12) K reads या चतुः. (13) K has कि कि मूलेन. M has किञ्चिन्मूले. (14) K reads incorrectly मन्त्रादीनां.

दिव्याभिरोषधीभिश्च प्रागुक्तं शुद्धबन्धनम् ॥ १० ॥
 द्रुतिभिर्बध्यते सूतः क्षयबन्ध उदाहृतः ॥ ११ ॥^१
 अन्नकं हरवीजं च^२ षोडशश्रेण काष्ठनम् ।
 धातं प्राकारमूषायां^३ शोधयेत् काचटङ्कैः ॥ १२ ॥
 दक्षिणावर्त्तितं धातं हरवीजेन मेलकम् ।
 मूषां त्यक्त्वा^४ वरारोहे तिष्ठते बद्धवद्रसः^५ ॥ १३ ॥
 रक्तिका^६र्धमात्रेण पर्वतानपि वेधयेत्^७ ।
 भक्षणात्तस्य देवेशि रुद्रतुल्यो भवेन्नरः ।
 क्रीडते सप्तलोकेषु^८ शिवतुल्यपराक्रमः ॥ १४ ॥
 द्रुतीनां मेलनं देवि दिव्यौषधिपरं मृष्टु^९ ॥ १५ ॥
 वज्रकन्दं लाङ्गली च^{१०} उष्ठाटेन^{११} समन्वितम् ।
 अन्नकं क्रमते शीघ्रमन्यथा नास्ति संक्रमः^{१२} ॥ १६ ॥
 कृष्णागुरुशङ्खनाभी^{१३}रसोनसितरामठैः^{१४} ।

- (1) The 10th and the 11th ślokas are not found in K, but only found in M, wherein the word द्रुति is written as दूति, which seems to be an error of the scribe. (2) M reads सारवीजं च. (3) धातं प्राकारमूषायां, a variant in M. (4) K reads मूषां पक्त्वा, which appears to be incorrect. (5) तिष्ठतेषु भवेद्रसः, a variant in M. (6) M reads रक्तिका. (7) M has an incomplete reading—पर्व.....यत् । (8) K reads सप्तलोकेषु. (9) This hemistich is not found in M. (10) वज्रकन्दङ्गुलीचो च, a variant in M. (11) M reads उष्ठादि. (12) K reads erroneously नास्ति संगतमः. (13) K has an incomplete charana—कृष्णागुरुशङ्खनाभीः. M has कृष्णागुरुशङ्खनाभिसंख्या. (14) रसे-नासितरामठैः, a variant in M.

नारीकुसुम^१पालाश-बीजतैलसमन्वितैः ।
 सोष्णैर्मिलन्ति कथिता^२ द्रुतयः सकला रसैः^३ ॥ १७ ॥
 माक्षिकं च विषं गुष्मा^४ टङ्कणं स्त्रीरजस्तथा^५ ।
 स्त्रीस्तन्येन विलिप्तञ्च^६ सर्व्वद्वन्द्वानि^७ मेलयेत् ॥ १८ ॥
 जीवाहि^८व्योमपाषाणैः क्रीष्टु^९जिह्वासुभावितम् ।
 क्रामणं^{१०} सर्व्वलोहानां द्रुतीनामपि^{११} मेलकम् ॥ १९ ॥
 अश्वस्य लाला लशुन^{१२}मार्द्रकं निम्बपल्लवम् ।
 टङ्कणञ्च रसं^{१३} व्योम वज्रं चापि^{१४} प्रवेशयेत् ॥ २० ॥
 अभ्रहेमद्रुतिं सूतं^{१५} नृपमेकत्र मेलयेत्^{१६} ।
 क्रामणेन तु^{१७} मूषायां लेपं दत्त्वा^{१८} विचक्षणः ।

- (1) K reads नारीकुसुम, which seems to be incorrect. (2) सोष्णे मिलन्ति कथिता, an incorrect variant in K. (3) K has an incomplete charana—द्रुतयः सकल. After this we find two ślokas 13 and 14 repeated here with the following additional hemistich—कवाट-मुदघाटितं तेन यमस्य धनदस्य च. (4) M has विषञ्च, which seems to be incorrect. (5) K reads टङ्कणास्थिरजस्तथा, which appears to be incorrect. (6) स्त्रीस्तन्यभावितं लिप्तं, a variant in K. (7) K reads वसवद्वन्द्वानि, which is incorrect. (8) K has जीवाहि. M has जीवाभि. (9) M reads क्रीष्ट. (10) K reads क्रामणा, which seems to be incorrect. (11) M reads द्रुतिन्वामपि, which is incorrect. (12) अश्वस्य लाल लशुन, a variant in K. (13) K reads रसो. (14) K reads वापि. (15) अभ्रं हेमद्रुतियुतं, a variant in M. (16) M reads त्रयमेकत्र मर्दयेत्. (17) M reads च. (18) M has लेपयित्वा.

तुषकर्षग्निना भूमौ स्वेदन^१ मिलति क्षणात् ॥ २१ ॥
 शतवेधी भवेत् सोऽयमारतारे च^२ शुल्बके ।^३
 तस्य मध्ये तथा देया चभ्रहेमद्रुतिः^४ पुनः ॥ २२ ॥
 तुषकर्षग्निना स्वेद्यं^५ यावत् सूतावशेषितम् ।
 सहस्रवेधी स भवेत् नात्र कार्या विचारणा^६ ॥ २३ ॥
 संकलैः संकलैर्वन्धे^७ वेधं दशगुणोत्तरम् ।
 सप्तसंकलिकावद्धः^८ कोटिवेधी महारसः ॥ २४ ॥
 शरीरार्थं यदा^९ भवेत् गुञ्जामात्रं^{१०} विचक्षणः ।
 त्रिकटुत्रिफलायुक्तं घृतेन मधुना सह ।
 जीर्णे जीर्णे तु संयाद्यं^{११} यावत् स्यादष्टरत्निकाः^{१२} ॥ २५ ॥

-
- (1) M reads स्वेदन. (2) K reads मारे च शुल्बके, which is incomplete. (3) This hemistich and the next two are not found in M. (4) B reads चभ्रहेमद्रुतिः, which is incorrect. (5) तुषकर्षग्निना स्वेद, a variant in K. (6) M reads विचक्षणा, which is incorrect. (7) संकलैः संकलैर्वन्धे, a variant in B. शकलैः वद्धे, an incomplete variant in K. त्रिखला त्रिखलैर्वन्धे, an incorrect variant in M. (8) K has सप्तसंकलिकावद्धः. M has सप्तत्रिखलित्रिखलवधे. The latter two seem to be incorrect. But we see in रस. स. "शुद्धत्वावद्धमस्तु देहलोहविधायकः" (Chap. xi. v. 74. (9) K reads पयो. M reads यथा. (10) B and M read गुजामकां, which is grammatically incorrect. (11) B reads जीर्णजीर्णे तु संयाद्या. M reads जीर्णाजीर्णे तु संयाद्य. (12) K reads रत्निका. M reads शक्तिका.

शतादिकोऽटिपर्यन्तं^१ संकलैर्यो हतो रसः^२ ।
 जीवेत्तेन प्रमाणेन^३ वज्रवल्ली यथा रसः^४ ॥ २६ ॥
 हेमाभ्रशुक्लद्रुतिभिः^५ पारदस्तु समन्वितः^६ ।
 वेधयेत् पूर्वयोगेन^७ भक्षयेत् सर्वयोगतः^८ ।
 लभते^९ वैष्णवं स्थानं विष्णुतुल्यपराक्रमः ॥ २७ ॥
 आराभ्रहेमद्रुतयः^{१०} पारदेन समन्विताः ।
 वङ्गस्य प्रतिवापेन^{११} शतांशे स्तम्भनं ध्रुवम् ॥ २८ ॥
 तीक्ष्णमारं तथा हेम पारदेन समन्वितम् ।
 नागस्य प्रतिवापेन शतांशे स्तम्भनं भवेत् ॥ २९ ॥
 तीक्ष्णं घोषं तथा तारं पारदेन समन्वितम् ।
 वङ्गस्य प्रतिवापेन स्तम्भनं स्याच्छतांशतः ॥ ३० ॥
 एवं हि द्रुतियोगास्तु^{१२} विघ्नतव्या विधानतः^{१३} ।

-
- (1) B reads erroneously शतादिकोऽटिपर्यन्तं. K reads कोटी instead of कोटि. (2) संकलैर्यो हतो रसः, a variant in B. संकलैर्यो हरद्रसः, a variant in K. सिद्धलैर्यो रसाहतः, a variant in M. (3) M reads प्रयोगेन. (4) K reads वज्रैव वायु आरणा, which has no sense here. (5) B reads द्रुतिभिः. M reads द्रुतीभिः. Both the readings seem to be incorrect. (6) M reads पारदस्तु समन्वितम्. (7) K reads सर्वयोगेन. (8) This charana is not found in B. M reads पूर्वयोगतः. (9) K reads लभते. The portion commencing from this sloka and ending in the 40th of the next Patala, is wanting in M. (10) B reads द्रुतयः, which is not correct. (11) K reads प्रतिवापेन, which is an error of the scribe. (12) एवं हि द्रुतियोगेन, a variant in K. (13) K wants this charana and the next one.

अनेन द्वितियोगेन देहलोहकरो रसः^१ ॥ ३१ ॥

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^२

रसार्णवे रससंहितायां

द्वुतिबन्धनो नाम^३

त्रयोदशः पटलः ॥ १३ ॥

---

(1) K has an incomplete charana—देहकरो रसः. (2) This is not found in B. (3) B has सारणारसबन्धो नाम. K has द्वुतिबन्धो नाम, which is grammatically incorrect. In the beginning of this Patala, we find in K, that the god Bhairava proposes to explain बहजारण. But as the Patala ends in several varieties of द्वुतिबन्ध, so it is named as द्वुतिबन्धन instead of बहजारण.

चतुर्दशः पटलः ।

श्रीभैरव उवाच ।¹

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि वज्रबन्धं सुरेश्वरि² ॥ १ ॥
गन्धकं भक्षयेन्नारी दिनागामेकविंशतिम्³ ।
तद्रजो⁴ रसराजस्य बन्धने जारणे हितम् ॥ २ ॥
वज्रभस्म⁵ तु भागैकं भागाः शुद्धरसास्त्रयः⁶ ।
द्विपदी⁷ रजसामर्द्यं यावत्तत् कल्कतां गतम् ॥ ३ ॥
पादांशेन सुवर्णस्य पत्रलेपं तु कारयेत् ॥ ४ ॥
थ्योमवल्लीरसं कान्तं टङ्कणं च सुचूर्णितम्⁸ ।
अभ्रकमष्टमांशेन⁹ खले कृत्वा विमर्दयेत्¹⁰ ॥ ५ ॥
नष्टपिष्टं चतुष्कं त¹¹ दन्धयित्वा¹² पुटेत्ततः ।
अश्वमूषागतं धातं क्रामणेन समन्वितम् ।

(1) B reads श्रीपार्वत्युवाच, which is inconsistent, as in the following śloka the god Bhairava addresses her. (2) B has सुरार्चिते. (3) दीनागामेकविंशति, an incorrect variant in B. K has विंशतिः, which is grammatically incorrect. (4) B reads तद्रसौ, which is incorrect. (5) K reads वज्रं भस्मं, which is not correct. (6) K has भागाः शुद्धं रसत्रयः, which is evidently incorrect. (7) B and K read द्वीपदी, which is not correctly spelt. (8) K reads टंकं तालं च चूर्णितं. (9) K has दद्यात्तदष्टमांशेन. (10) B has मर्दयेच्च प्रयत्नतः. (11) K reads incompletely नष्टपिष्टं च सु.....चे. (12) B reads दन्धयित्वा. K reads दधे दत्वा.

खोटस्तु जायते¹ देवि शतवेधी महारसः² ॥ ६ ॥
 सौवीरं टङ्कणं काचं दत्त्वा दत्त्वा विशोधयेत् ।
 अजीर्णं मिलिते³ हेन्ना समावर्त्तस्तु⁴ जायते ॥ ७ ॥
 एकोत्तरक्रमे वृद्ध्या⁵ संकलैः⁶ क्रामयेत्ततः ॥ ८ ॥
 एकगुणेन सूतेन एका⁷ संकलिकोचते ।
 त्रिगुणेन तु सूतेन द्वितीया संकली⁸ भवेत् ॥ ९ ॥
 षड्गुणेन तु सूतेन तृतीया संकली⁹ भवेत् ।
 दशगुणेन सूतेन चतुर्थी संकली भवेत्¹⁰ ॥ १० ॥
 पञ्चदशगुणेनेति¹¹ पञ्चमी संकली भवेत्¹² ।
 एकविंशद्गुणेनेति¹³ षष्ठी संकलिका मता ॥ ११ ॥
 अष्टाविंशद्गुणेनेति¹⁴ सप्तमी संकली¹⁵ स्मृता ।

- (1) खोटसंजायते is the reading in B, which is incorrect. (2) B has शतवेधी महारसः, which is partly correct. (3) K reads अजीर्णं मिलिते. (4) K reads समावर्त्तन. (5) K reads वृद्ध्या. (6) K reads शतवेधैः, which is an error of the scribe. (7) Both D and K read एका, which is grammatically incorrect. (8) D reads द्वितीया संकलिको, which is incorrect. (9) D reads erroneously तृतीया संकलिको. (10) This hemistich is not found in B, D and K. (11) B reads पञ्चदशगुणेनेति. D has repeated षड्गुणेन तु सूतेन, which is incorrect. (12) B has पञ्चमा संकली भवेत्, which is incorrect. This charaṇa is wanting in D and K. (13) एकविंशतिगुणेनेति, a variant in D. This charaṇa and the next two are not found in K. (14) B reads अष्टविंशद्. D reads अष्टविंशति. Both are incorrect. (15) D reads कलिका, which is incorrect.

षट्त्रिंशद्गुणसंबन्धा^१ भवेत् संकलिकाष्टमी ॥ १२ ॥
 पञ्चचत्वारिंशद्गुणैः^२ संकली नवमी रता^३ ।
 पञ्चपञ्चाशद्गुणेन^४ दशमी संकली स्मृता^५ ॥ १३ ॥
 एवञ्च क्रमवृद्ध्या^६ संकलीदशबन्धनम् ॥ १४ ॥
 प्रथमे दशवेधी स्यात् शतवेधी द्वितीयके ।
 तृतीये सहस्रवेधी च चतुर्थेऽयुतवेधकः^७ ॥ १५ ॥
 पञ्चमे लक्षवेधी स्यात् दशलक्षं तु षष्ठके^८ ।
 सप्तमे कोटिवेधी च^९ दशकोटि तथाष्टमे^{१०} ॥ १६ ॥
 धूमावलोको^{११} नवमे दशमे शब्दवेधकः^{१२} ।
 संकलैः संकलैर्बद्धो^{१३} वेधो दशगुणो^{१४} भवेत् ॥ १७ ॥

- (1) षट्त्रिंशत्सुगुणे बद्धा, a variant in B. (2) चत्वारिंशद्गुणेनेत्री, a variant in B. चत्वारिंशद्गुणेनेति, a variant in D. चत्वारिंशद्गुणेनेति, a variant in K. The word पञ्च is dropped in these MSS. This number should be 45 and not 40, in accordance with the rule stated in the 8th śloka. (3) D reads चता, which is incorrect. (4) पञ्चान्वधिकपञ्चाशद्, a reading in B. पञ्चपञ्चाशद्गुणेनेति, a reading in D. पञ्चपञ्चाशद्गुणेनेति, a reading in K. (5) B and D have दश संकलिका स्मृता. (6) B reads एवञ्च क्रमवृद्ध्या तु. (7) चतुर्थी युतवस्वकः, a variant in D, which is incorrect. (8) B reads षष्ठमे, which is grammatically incorrect. D reads चतुष्टये, which is incorrect. (9) K reads कोटीवेधी च, which mars the metre. (10) D reads दशकोटिसयाष्टमे. K reads दशकोटी तथाष्टमे. (11) D reads धूमतालोकि, which is incorrect. (12) D reads incorrectly शब्दवेधकम्. (13) D reads शकलं बद्धः. (14) B reads erroneously दशगुणं.

दशसंकलिकाबद्धः शब्दवेधो महारसः ।

यथा लोहे तथा देहे क्रमते नात्र संशयः^१ ॥ १८ ॥

वेधयेत्तत्रमाणेन धातुश्चैव^२ शरीरकम् ।

कारयेद्गुटिकां^३ दिव्यां वदरास्थि^४प्रमाणतः ॥ १९ ॥

महाकालीं पूजयित्वा^५ धारयेत् सततं बुधः^६ ।

तस्य^७ मन्त्रं प्रवक्ष्यामि त्रिदशैरपि दुर्लभम्^८ ॥ २० ॥

प्रणवो भुवनेशीवीजं^९ लक्ष्मीवीजं ततः परम्^{१०} ॥ २१ ॥

ॐ ह्रीं श्रीं कालिका^{११}कालि महाकालि मांसशोणितभोजिनि^{१२} ।

ह्रीं ह्रीं हुं^{१३} रक्तकणामुखे देवि^{१४} रससिद्धिं ददस्व^{१५} मे ॥२२॥

- (1) क्रमेन्नात्र न संशयः, a variant in D, which is partly correct. (2) D reads धातु चैक. K reads धातु चैव. (3) B reads घटिकां, which is not correct. (4) K reads वदर्यास्थि, which is incorrect. (5) K reads तु after पूजयित्वा ; but it is redundant. (6) Both D and K read बुधैः, which is grammatically incorrect. (7) K reads तस्या. (8) This hemistich is not found in D. (9) प्रणवं वीज-षट्शस्य, a variant in B. D wants this hemistich. प्रणवभुवनेशीनील, a variant in K. (10) B reads पुनः. K reads लक्ष्मीः वीज, which is not correct. (11) The word कालिका is not found in B. (12) B reads भोजिनी, which is incorrect. D has an incomplete charana मांसशोणितने. K reads भाजनं. (13) D has ह्रीं ह्रीं ह्रीं. K has ह्रीं ह्रीं हुं हुं. (14) रक्तकणामुखी देवी, a reading in B. रक्तकणामुखित्केन्द्री, a reading in D. रक्तकणामुखे देवि, a reading in K. (15) K reads रससिद्धिर्ददस्व, which is incorrect.

श्रीं क्लीं ऐं^१ रमा शक्तिश्च तारास्थो^२ मन्त्रोऽयं^३ सर्वसिद्धिदः ॥२३॥
 पूजयित्वा ततो देवीं^४ सिद्धचक्रं^५ विशेषतः ।
 तां क्षिपेद्वक्त्रमध्ये तु^६ गुटिकां दिव्यरूपिणीम्^७ ॥ २४ ॥
 शतवेधेन या बद्धा^८ रसेन गुटिका^९ प्रिये ।
 मासमेकं तु वक्त्रस्था जीवेश्चैव युगावधि^{१०} ॥ २५ ॥
 तथा सहस्रवेधेन या बद्धा गुटिका शुभा^{११} ।
 मासद्वयं तु वक्त्रस्था जीवेश्चन्द्रार्कतारकम्^{१२} ॥ २६ ॥
 दशसहस्रवेधेन बद्धा च^{१३} गुटिका यदि ।
 शक्रतुल्यं तदायुः स्यात्^{१४} त्रिभिर्मासैर्वरानने^{१५} ॥ २७ ॥
 लक्षवेधेन या^{१६} बद्धा गुटिका दिव्यरूपिणी^{१७} ।

- (1) B has only श्रीं ऐं. D has not this hemistich. (2) B reads ताराद्या. रथा शक्तिश्च तारास्थो, a variant in K. (3) K reads संशोय. (4) B has देविं. D has देवि. K has देवी. (5) B has सिद्धिं चक्र. D has सिद्धिं चक्रीं. K has सिद्ध. .क्र. (6) D reads नांता क्षिपेद्वक्त्र मध्ये तु, which is absurd. (7) B reads गुलिकां. K reads दिव्यरूपिणि, which is incorrect. (8) शतवेधीं न यावद्वा, a variant in D, which is not correct. (9) B reads गुलिका. (10) D reads गुणावधी. K reads गुणावधि. (11) बद्धा या गुटिका शुभा, a variant in B. D reads चतुः instead of शुभा, which is probably पुनः, an error of the scribe. (12) B has वैश्वं लभते फलं, which is not consistent with other texts. (13) च is not found in K. (14) D reads तदायुश्च. (15) त्रिभिर्मासैस्तु जायते, a variant in K. (16) या is not found in D. (17) K reads incorrectly दिव्यरूपिणि.

चतुर्मासं तु वक्रस्था^१ ब्रह्मायुषं प्रयच्छति^२ ॥ २८ ॥

दशलक्षेण या बद्धा^३ गुटिका दिव्यरूपिणी ।

पञ्चमासं^४ तु वक्रस्था विष्णुतुल्यायुषं लभेत्^५ ॥ २९ ॥

कोटिवेधेन या बद्धा^६ गुटिका दिव्यरूपिणी^७ ।

षण्मासं^८ संस्थिता वक्त्रे साक्षाद्^९ रुद्रतां नयेत् ॥ ३० ॥

शतकोटिप्रभेदेन^{१०} गुटिका दिव्यरूपिणी^{११} ।

सप्तमासं^{१२} तु वक्रस्था स लभेद्देश्वरं^{१३} पदम् ॥ ३१ ॥

धूमावलीकने^{१४} बद्धा गुटिका शिवरूपिणी ।

अष्टमासं तु वक्रस्था ईशानस्य^{१५} फलं लभेत् ॥ ३२ ॥

शब्दवेधेन या^{१६} बद्धा गुटिका शिवरूपिणी ।

- (1) D has an absurd reading —दशष' चतुस्या सं तु वक्रस्थो. (2) D has ब्रह्मतुल्यं नरायणम्. K has वसा प्रयच्छति युष्य, which is incorrect. (3) D reads लक्षेण यदा न बद्धा, which is incorrect. (4) D has चतुर्मासं, which is not correct. (5) D has विष्णो तुल्यायुष भवेत्, which is incorrect. We do not find the above three ślokas (27th, 28th, 29th) in B. (6) दशलक्षेण यद्वा, an incorrect variant in D. K reads कोटी in place of कोटि. (7) B has वृटिका दिव्यरूपिणि, which is partly correct. (8) D has दशषण्मासं, which is incorrect. K reads षण्मास. (9) D has त्याष्टाद्, which is an error of the scribe. (10) K reads कोटी. (11) B has वृटिका. (12) D reads दशमास, which is incorrect. (13) B reads भवेद्देश्वर. D reads लभेद्देश्वर. (14) धूमावलीकने is the reading in D, which is incorrect. (15) D reads ईशानस्य. K reads इशानस्य. (16) D has an absurd reading—दश-शताद्देश्वरो

नवमासं^१ तु वक्रास्था स भवेद्वापकी नरः^२ ॥ ३३ ॥
 नवसंकलिकाबद्धः स्वयम्भुर्वा महेश्वरः ।^३
 कर्ता हर्ता स्वयं भोक्ता शापानुग्रहकारकः^४ ॥ ३४ ॥
 सर्वज्ञः सर्वकर्ता च सूक्ष्मरूपो निरञ्जनः ।
 इच्छया कुरुते वृष्टि^५मिच्छया संहरेज्जगत्^६ ॥ ३५ ॥
 सच्छन्दगमनो भूत्वा विश्वरूपो भवेन्नरः ।
 पूज्यते सर्वदेवैश्च^७ ब्रह्मविष्णु^८महेश्वरैः ॥ ३६ ॥
 पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि वचनम्यं सुदुर्लभम्^९ ॥ ३७ ॥
 समांशं भक्षणं^{१०} हेम शुद्धसूतेन कारयेत् ।
 मृतवचं पलाशिन^{११} मर्दयेद्विपदीरसैः^{१२} ॥ ३८ ॥

- (1) D reads नवमासं, which is an error of the scribe. (2) स भवेद्वर्षकं भवेत्, a variant in D. स भवेपकीनव, a variant in K. Both are incorrect. (3) This hemistich is not found in B. D reads स्वयम्भुवा. K reads स्वयं भोक्ता, which is repeated in the next śloka. (4) This hemistich is not found in D. (5) D reads वृष्टि. K reads वृष्टी. (6) मिच्छया वा इवे जगत्, an incorrect variant in D. मिच्छया वा हरे जयेत्, a variant in K, which is partly incorrect. (7) K reads erroneously पूज्यते स देवैश्च. (8) B and K read ब्रह्मविष्णु, which is grammatically incorrect. (9) D has वचनम्यं सुदुर्लभम्, which is incorrect. (10) B reads समांशभक्षणं. (11) K reads पलाशिन, which appears to be the error of the scribe. (12) मर्दयेद्विपदीरसैः, a variant in B. मर्दयेद्विपदीरसैः, a variant in D. मर्दये दि.....रसै, a variant in K. All the texts are incorrect.

प्राग्वच्छेषं पुराजातं^१ हंसपाद्या^२ विमर्दितम् ।
 भावितं पुटितं रत्नैः^३ पूर्ववत् सफलं भवेत्^४ ॥ ३९ ॥
 वज्रबद्धो भवेत् सिद्धो^५ देवदानवदुर्जयः ।^६
 चतुर्विंशतिसिद्धानां नायकः सर्वसिद्धिदः^७ ॥ ४० ॥
 वज्रचूर्णसमं^८ सूतं हंसपाद्या विमर्दयेत्^९ ।
 पुटित्वा मारयेत्तं तु^{१०} पुनस्तुल्य^{११}रसं क्षिपेत् ॥ ४१ ॥
 ध्यातः खोटो भवत्याशु^{१२} शोधितः काचटङ्गणैः ।
 यावच्छक्रोदयप्रस्थो^{१३} जायते स रसः^{१४} प्रिये ॥ ४२ ॥

- (1) पूर्वस्थं सुपराजात, a reading in D. पूर्वस्थं तु पुराजात, a reading in K, which is partly incorrect. (2) K reads हंसपाद्या, which is incorrect. (3) B has पुटित्वा मारयेत्तत्. (4) पूर्ववत् सफलं भवेत्, a variant in B. पूर्ववत् सफलं लभेत्, a variant in D. (5) B reads वज्रसिद्धो भवेत् सिद्धो. (6) D has an absurd hemistich—बंधं बंधीं पारसिद्धैर्द्रैरत्नसर्वदुर्जयैः. (7) D reads सर्वसिद्धः, which destroys the metre. (8) B reads वज्रचूर्णं सम. D reads विचूर्णात्पिपियत्वापि सम, which is absurd. (9) B reads विमर्दितं. D reads हंसपाद्यां. (10) D has सुक्लिष्टानप्रयत्नेन, which is unintelligible. (11) D reads पुनस्तुल्य. (12) B reads ध्यातरकोटी भवत्याशु, which is incorrect. D reads ध्यानः खोटो भवत्याशु, which is absurd. K reads ध्याता, which is an error of the scribe. (13) B reads यावच्छक्रोदयप्रस्थो. D reads यावच्छक्रोदयः प्रस्थो, which is incorrect. K reads यावच्छक्रोदयः प्रस्थो, which is also incorrect. (14) B reads च रसः. D reads सोऽपि स.

वज्रसत्त्वं च गगनं^१ रसं हेम च मेलयेत्^२ ।
 अमरत्वमवाप्नोति^३ वक्रस्थेन सुराधिपे^४ ॥ ४३ ॥
 जारयित्वा रसं तद्वि^५ पुनस्तेनैव जारयेत् ।
 कोटिवेधी^६ न सन्देहो वक्रस्थः^७ खेचरं पदम् ॥ ४४ ॥
 वेधयेत्तत्रमाणेन^८ धातुं चैव शरीरकम्^९ ।
 कारयेद्गुटिकां दिव्यां^{१०} वज्रसिद्धेन काञ्चने^{११} ॥ ४५ ॥
 अनेन क्रमयोगेन यावच्छक्यं तु मारयेत् ।
 तद्गन्ध^{१२}सूतकं देवि^{१३} सर्ज्जरोगनिवर्हणम्^{१४} ॥ ४६ ॥
 हेम्ना च सारयित्वादी^{१५} चन्द्रार्कं लेपयेत्ततः^{१६} ।

- (1) वक्रसत्त्वं च गगनं, an incorrect variant in D. (2) D has महेम च मेलयेत्, which mars the metre. K has रसं हेम च मेलयेत् (3) अमरत्वमजरावहं वज्र, a variant in D. अमरत्वमवाप्नोति, a variant in K. (4) B reads सुराधिपे, which is incorrect. D reads वक्रस्थे च सुराधिपे. K reads वक्रस्थं सुराधिपे. (5) जारयद्विविध रूप, a variant in D. (6) B reads कोटिवेधि. (7) D reads वक्रस्थः. (8) D reads वेधयेत् प्रमाणेन, which is incomplete. (9) धातुं चैव शरीरके, a reading in B. K has धातु. (10) B reads कारयेद्गुटिकां दिव्या. D reads वक्रस्थं गुटिका दिव्य. K reads वक्रस्थ्या गुटिका दिव्या. (11) K has वज्रसोडो त कांचन, which is apparently erroneous. (12) D reads न तस्य, which seems to be incorrect. (13) B reads देवी, which is incorrect. (14) M reads निवारणम्. (15) हेम्ना च सारयित्वा तु, a variant in B. हेमां च सारयित्वादी, a variant in D. M reads तु instead of च. (16) This charaṇa and the next two are not found in B.

द्वात्रिंशत्तरेण हेमार्धं^१ मात्रिकाभ्यधिकं^२ भवेत् ॥ ४७ ॥
 वदरास्त्रिप्रमाणेन कारयेद्गुटिकां^३ बुधः ।
 यथा लोहे तथा देहे क्रमते नान्यथा क्वचित् ॥ ४८ ॥
 वक्षेण हन्वितं हेम^४ कान्तशुक्लकयोजितम्^५ ।
 रञ्जयेत् सप्तवाराणि^६ तं खोटं सूक्ष्मचूर्णितम्^७ ॥ ४९ ॥
 भावितं स्त्रीरजस्येव^८ गुञ्जापञ्चमितं युतम्^९ ।
 भूर्जपत्रे निवेश्याथ^{१०} बद्ध्वा वस्त्रेण पोटलीम्^{११} ।
 स्वेदयेद्देवदेवेशि यावद्भवति गोलकम् ॥ ५० ॥

(1) द्वात्रिंशत्तरेण तु हेमार्धं, a reading in K. द्वात्रिंशत्तरेण हेमार्धे, a reading in M. (2) K and M read erroneously मात्रिकाभ्यधिकं and मात्रिकाभ्यधिकं respectively. (3) K has गुटिकां कारयेत्. (4) वक्षेण हन्वितं हेमे, a variant in B. वक्षेण शोधितं हेम, a variant in D. वक्षेण वक्षितं हेमि, a variant in K. (5) B has कान्तशुक्लकपालिनी. M has an incomplete charana—कान्तं कपालिना. (6) सप्तवाराणि is grammatically incorrect ; yet it is found so in all the texts. (7) खोटं तस्य विचूर्णितं, a reading in D. खोटं सूक्ष्मविचूर्णितं, a reading in K. तं खोटं सूक्ष्मचूर्णकम्, an incorrect reading in M. (8) B reads स्त्रीरजस्येव. D reads स्त्रीरजस्यैव. K reads स्त्रीरजस्यैव. M reads स्त्रीरजं स्येव. None of the readings is perfectly correct. (9) D reads गुञ्जायां च मितं युतम्. M reads भूर्जपत्रे निवेशितम्. (10) भूर्जपत्रे निवेशे तु, a variant in B. द्रुतसूत्रेण संयुक्तं, a variant in M. (11) D reads बन्धेत्. M reads पोटलीम्. After पोटली we have an incorrect hemistich in D only, which runs thus : द्रुतसूत्रेण संयुक्तं, which, if written correctly, becomes द्रुतसूत्रेण संयुक्तं as the text in M.

लाङ्गली जीवकश्चैव^१ मुस्तायुक्तेन्द्रवारुणी^२ ।
एतेषां निक्षिपेत् पिण्डे^३ वज्रगोलं तु वेष्टयेत्^४ ॥ ५१ ॥
मूषामध्ये तु निक्षिप्य^५ चम्पयित्वा^६ प्रयत्नतः ।
भूमौ मूषां विनिक्षिप्य पुटं मूर्ध्नि प्रदापयेत्^७ ॥ ५२ ॥
चनेनैव प्रदानेन^८ बन्धमेति महारसः ॥ ५३ ॥
गोलकं^९ धारयेद्वक्त्रे वर्षमेकं^{१०} यदि प्रिये ।
जीवेत् कल्प^{११}सहस्राणि यथा नागो^{१२} महाबलः ॥ ५४ ॥
वर्षैर्द्वादशभिः^{१३} साक्षात् रुद्ररूपस्तु^{१४} जायते ।
गात्रस्य तस्य प्रस्वेदात्^{१५} अष्टौ लोहास्तु^{१६} काञ्चनम् ॥५५॥

- (1) D and K read जीवकश्चैव. M reads जीवको चैव. (2) स्कन्दं चोत्तरवारुणि, a variant in B. मुस्तायुक्तेन्द्रवारुणी, a variant in D. गांधारी नरवारुणी, a variant in M. (3) D reads एतेषां निक्षिपेत्वेद, which is unintelligible. (4) D has वज्रा गोलं तु वेष्टयेत्. M has वज्रगोलस्तु वेष्टयेत्. (5) This śloka is not found in D. (6) B reads चम्पयित्वा. K reads चम्पयित्वा. M reads चाम्पयित्वा. (7) K reads मूर्ध्नी, which is incorrect. M reads प्रदापयेत्. (8) B reads प्रदीपेन. M reads प्रकारेण. (9) D reads erroneously गासक. (10) D reads वर्षमेकं, which is an error of the scribe. (11) D reads वर्ष. (12) D reads तथा नागो, which is partly incorrect. K and M read यथानागो. (13) B reads वर्षैर्द्वादशभिः. K reads वर्षैर्द्वादशभिः, which is partly incorrect. (14) B has रसपुचस्तु. K has रसयस्तु. M has रसउमिस्तु. None of them is correct. (15) D reads तस्य गात्रस्य तत्-स्वेदात्. K reads तस्य गात्रस्य प्रस्वेदात्. (16) K reads अष्टौ लोहानि. M reads दम्बलोहस्तु

वज्रभस्म तथा सूतं^१ काञ्चनेन समन्वितम् ।
 वक्रस्थं कुरुते यस्तु सोऽव्दात्^२ पलितवर्जितः ॥ ५६ ॥
 कृष्णाभ्रकस्य सत्त्वं च तारं ताम्रं च^३ हाटकम् ।
 माक्षिकं कान्ततीक्ष्णं च समभागानि कारयेत् ॥ ५७ ॥
 अश्वमूषा^४गतं धातं खोटो भवति तत्क्षणात्^५ ।
 तं खोटं^६ सूक्ष्मचूर्णन्तु द्रुतसूतेन^७ गोलकम् ॥ ५८ ॥
 मृतवज्रस्य भागैकं भागाश्चत्वारि^८ गोलकम् ।
 मर्दयेत्तप्तखलेन^९ भस्मीभवति सूतकः^{१०} ॥ ५९ ॥
 मारयेद्गुधरे यन्त्रे सप्तसंकलिका^{११} क्रमात् ।
 गुञ्जामात्रं तु तद्भस्म^{१२} मध्वाज्येन तु लेपयेत्^{१३} ॥ ६० ॥
 संवत्सरप्रयोगेण^{१४} ह्ययुता यु^{१५} भवेन्नरः ।

- (1) D has तथा कान्ते. K has तथा कान्तं. (2) B and M have अव्दात्. D has वल्दा. K has वायुः. (3) B reads तारे ताम्रं च. D reads तारताम्रं च. (4) B reads अश्वमूषा. D has an incomplete charana अश्वमूषा. K reads अश्वमूषा. M reads अश्वमूषा. (5) B reads खोटं. D wants next three charanas. M has खोटं भवति तत्क्षणात्, which seems to be incorrect. (6) M reads त खोटं, which is incorrect. (7) K reads कृतसूतेन. (8) M reads erroneously भागं चत्वारि. (9) D reads मर्दयेत् सत्वत्वेन, which is unintelligible. (10) K reads सूतकं. (11) M reads सप्तसि खलिका, which is incorrect. (12) This charana and the next two are not found in D. K has an incomplete charana—चं तु तद्भस्म. M reads तत्भस्म. (13) K and M read लेपयेत्. (14) K reads प्रयोगेण, which is gram. incorrect. M reads प्रयोगेणा. (15) K has अयुतायु. M has अयुतायु.

बलीपलितनिर्मुक्तो महाबलपराक्रमः ॥ ६१ ॥
 तद्भस्मपलमेकन्तु^१ पलेकं गन्धकस्य च^२ ।
 अश्वमूषागतं धातं खोटो भवति तत्क्षणात्^३ ॥ ६२ ॥
 जीवेत् कल्पसहस्राणि यथानङ्गो महाबलः ।
 तस्य मूत्रपुरीषाणां^४ लोहान्यष्टौ च^५ काञ्चनम् ॥ ६३ ॥
 तं खोटं^६ रञ्जयेत् पश्चात् वङ्गाभ्रक^७ कपालिना ।
 रञ्जयेत् सप्तवाराणि^८ भवेत् कुङ्कुमसन्निभम् ॥ ६४ ॥
 हेम्ना सह समावर्त्य^९ सारणात्रय^{१०} सारितम् ।
 सहस्रांशेन तेनैव सर्वलोहानि वेधयेत्^{११} ॥ ६५ ॥
 कृष्णाभ्रकस्य सत्त्वञ्च तारं ताम्रञ्च हाटकम्^{१२} ।
 तीक्ष्णं च बहसूतं च^{१३} माक्षिकञ्च^{१४} समन्वितम् ॥ ६६ ॥

(1) K has an incomplete charana—तत्भस्ममेकन्तु. M has तद्भस्मपलमेकन्तु, which is incorrect. (2) K reads तु. (3) B reads खोट. वाद्यो भवति तत्क्षणात्, an incorrect reading in M. (4) K reads मूत्रपुरीषाभ्यां. (5) K reads अष्टौ लोहानि. (6) K has तत् खोट, which is incorrect. (7) M reads नागाभ्रक. (8) This word is grammatically incorrect. (9) हेम्ना सहस्रमावर्त्य, a variant in B. D reads सम समाचारी, the latter word being incorrect. K reads हेम्ना समं. M reads erroneously समावर्त्या. (10) B reads सारणत्रियं, which is incorrect. D reads सारितात्रय, which is not correct. K reads त्रिय, which is incorrect. (11) अष्टांशेन तु तेनैव तारादिषु वेधयेत्, a variant in M. (12) D and K read टकण. (13) तीक्ष्णं च बहसूतं च, a variant in D. K reads erroneously तीक्ष्णं बहसूतं च. (14) D and K have माक्षिकेण.

अश्वमूषा^१गतं धातं खोटो^२ भवति तत्क्षणात् ।
 हेन्ना सह समावर्त्य^३ सारणात्रयसारितम्^४ ॥ ६७ ॥
 शतांशिन तु तेनैव शुल्बवेधं प्रदापयेत्^५ ।
 जायते कनकं दिव्यं देवाभरणभूषणम्^६ ॥ ६८ ॥
 बद्धसूतस्य^७ भागैकं भागैकं पद्मगस्य च ।
 हाटकस्य च^८ भागैकं भागैकं चाभ्रकान्तयोः ॥ ६९ ॥
 एकीकृत्य तु तद्वाम्यं^९ रसे जीर्णं^{१०} तु जारयेत् ।
 शतांशिन तु^{११} तेनैव शुल्बवेधं^{१२} प्रदापयेत् ॥ ७० ॥
 बद्धसूतस्य भागैकं भागैकं कुटिलस्य^{१३} च ।
 अश्वमूषा^{१४}गतं धातं खोटो^{१५} भवति तत्क्षणात्^{१६} ॥ ७१ ॥

- (1) K has अश्वमूषा, which is not correct. (2) B reads खोटं. M reads बोद्धं. (3) हेन्ना सहसमावर्त्य, a variant in B. K reads समं instead of सह. (4) D reads सारणात्रयसारणम्. K reads सारणा-विय, which is incorrect. M reads सारकं चय, which is also incorrect. (5) शतांशिनैव तेनैव शुल्बं बद्धं तु प्रदापयेत्, a variant in D. (6) D reads मूषितम्. M reads भुषणम्, which is incorrect. (7) D has बद्धसूतस्य, which is senseless. (8) D and K read तु. (9) All the texts read एकीकृत्वा, which is grammatically incorrect. B reads तद्वाम्यं. D reads तद्वामि. (10) D and K read रसजीर्णं. (11) D reads शतांशिनैव. (12) D reads शुल्बं बद्धं. (13) B reads कुटिलस्य. K reads कुटीलस्य. Both seem to be incorrect. (14) K reads मूषा. (15) B reads खोटं. M reads बोद्धं. (16) M reads तत्क्षणात्, which is incorrect. We do not find this charaṇa and the next three in D.

तस्य खोटस्य भागैकं^१ भागैकं गन्धकस्य च^२ ।
 अन्धमूषागतं धातं यावद्दङ्गावशेषितम्^३ ॥ ७२ ॥
 अनेन क्रमयोगेन वङ्गं निर्वाप्य षड्गुणम्^४ ।
 अनेन क्रमयोगेन वह्निना षड्गुणम्^५ ॥ ७३ ॥
 तद्रसं रक्षयेत् पश्चात् तीक्ष्णशुक्लकपालिना^६ ।
 रक्षयेत् तत् प्रयत्नेन यावत् कुङ्कुमसन्निभम्^७ ॥ ७४ ॥
 हेन्ना सह समावर्त्य^८ सारणात्रयसारितम्^९ ।
 शतांशे^{१०} वेधयेत् शुक्लं, दिव्यं हेम प्रजायते ॥ ७५ ॥
 पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि द्रवसंस्कारमुत्तमम्^{११} ॥ ७६ ॥
 रक्षयेत्^{१२} शुद्धकनकं तीक्ष्णशुक्ल^{१३}कपालिना ।

(1) तत्खोटभागैकैकं, a variant in B. तत्खोटभागैकैकं, a variant in M. (2) K reads erroneously गन्धकस्य च. (3) यावत् सूतो-वशेषितं, an incorrect variant in M. (4) B reads षड्गुणं. D reads निर्वाप्यं. K reads षट्गुणं. M reads निर्वाप्य. (5) B reads षड्गुणं. D has वह्निना षड्गुणं वङ्गं, which is senseless and void of metre. K has षट्गुणं. This hemistich is not found in M. (6) D has तीक्ष्णशुक्ल-कपालिकान्, which seems to be incorrect. (7) K wants this hemistich. M reads सन्निभः, which is incorrect. (8) हेन्ना सह-सावर्त्यं, a variant in B. हेन्ना सहसमावर्त्यं, a variant in D. This charana and the next are not found in K. (9) सारण यत्रसरित, a variant in D. (10) K reads शतांशं. (11) रसवन्धनमुत्तमम्, a variant in D. दिव्यसंस्कारमुत्तमम्, a variant in M. (12) This hemistich is not found in D. M reads रक्षयेत्. (13) K reads तीक्ष्णं शुक्ल. M reads erroneously तीक्ष्णशुक्ल

पक्षबीजस्य भागैकं भागैकं द्रुत^१सूतकम् ।
 मर्दयेन्मध्यमान्नेन^२ गोलकं भवति क्षणात्^३ ॥ ७७ ॥
 मृतवज्रस्य^४ भागैकं भागाश्चत्वारि गोलकम्^५ ।
 मर्दयेत् तप्तखल्लेन^६ भस्मीभवति सूतकम्^७ ॥ ७८ ॥
 मारयेद्भूधरे यन्त्रे सप्तसंकलिका^८क्रमात् ।
 तद्भस्म तु पुनः पश्चात् मध्यमान्नेन^९ मर्दयेत् ॥ ७९ ॥
 पुटं दद्यात् प्रयत्नेन षष्ट्याधिकशतत्रयम्^{१०} ।
 तद्भस्म जायते दिव्यं सिन्दूरारुणसन्निभम्^{११} ॥ ८० ॥
 तन्नैव वेधयेत्तारं^{१२} सहस्रांशेन^{१३} काञ्चनम् ।

- (1) B reads द्रुत, which is incorrect. (2) मर्दयेत्तप्तमान्नेन, a variant in D, which seems to be partly incorrect. (3) D has तत्क्षणात्, which mars the metre. M has गोलकं तत् कारयेत्, which appears to be partly incorrect. (4) D reads मृतबीजस्य. M reads द्रुतसूतस्य भागं, which destroys the metre. (5) B reads भागाश्चत्वारि, which is incorrect. D has an absurd variant—भागाश्चत्वारि भागैकं गोलकम्. M has an incomplete charana—चत्वारि गोलकम्. All the texts read चत्वारि, which is gram. inc. (6) M reads तप्तखल्ले च. (7) B and D read सूतकः. (8) M reads त्रि खलिका, which is incorrect. (9) M reads मध्यमान्ने तु. (10) All the texts read षष्ट्याधिक, whereas षष्ट्याधिक is more proper. K reads शतसूतक, which is incorrect. After शतसूतक this text has a single charana—देवदाली शंखपुष्पा, which is found in no other texts. (11) D has सिन्दूरारुणसमप्रभम्, which destroys the metre. K has सिधूरारुणसन्निभं. M has सिन्दूरारुणप्रभम्, which is grammatically incorrect. (12) D reads वस्त्रयेत्तारं. (13) M has स्वर्वांशेन तु.

मृतवज्रस्य भागैकं भागाः षोडश सूतकम्^१ ॥ ८१ ॥
 देवदाली-शंखपुष्पी-रसेन मर्दितं^२ क्रमात् ।
 मारयेद्^३भूधरे यन्त्रे भस्मीभवति तत्क्षणात्^४ ॥ ८२ ॥
 फूत्काराणां सहस्रेषु^५ धाम्यमानो न^६ गच्छति ।
 ईदृशं भस्मसूतं च देहे लोहे च योजयेत्^७ ॥ ८३ ॥
 तद्भस्मपलमेकं तु^८ पलमेकं तु गन्धकम्^९ ।
 अश्वमूषागतं^{१०} धातं खोटो^{११} भवति तत्क्षणात् ॥ ८४ ॥
 तं खोटं^{१२} रञ्जयेत् पश्चात् कापालि^{१३}क्रमयोगतः ।
 सारणात्रययोगेण^{१४} शुल्बवेधं^{१५} प्रदापयेत् ॥ ८५ ॥
 भस्मसूतपलैकं च^{१६} पलैकं पद्मगस्य च^{१७} ।

- (1) D reads सूतकम्, which is an error of the scribe. (2) B and M read मर्दितं. (3) D and M read मर्दयेद्. (4) M reads erroneously तत्क्षणात्. (5) K reads फूत्काराणां. M reads पुत्काराणां सहस्राणि. Both are incorrect. (6) D has धाम्यमानेन. K has धाम्यमानेन. M has धाम्यमानानि. (7) देहे च योजये, an incomplete variant in K. देहलोहे च वेधयेत्, a variant in M. (8) M has तद्भस्मपलमेकम्, which is partly incorrect. (9) K reads पलैकं गन्धकस्य च. (10) D reads अश्वं मूषागत, which is incorrect. K reads अश्व-मूषागतं, which is also incorrect. (11) D has खोटो. M has खोटो. (12) M reads तत् खोट. (13) K reads कपाली. M reads कापाली. (14) सारणाक्रमयोगेन, a variant in M. (15) D has शुल्ब वेध. K has शुल्ब वेधं. (16) B reads तु. (17) B reads कनकस्य च. D reads गन्धकस्य च. K reads पलमेकं च गन्धकं. We have adopted the reading in M, since we see afterwards the term नामेन in all the texts.

पुटेन जायते भस्म^१ सिन्दूरावणसन्निभम्^२ ॥ ८३ ॥
 तद्भस्म तु पुनः पश्चाद्-गोपितेन तु मर्दयेत्^३ ।
 ताम्रपात्रेण तत्^४ कृत्वा मर्दयेत्सोहमुष्टिना ॥ ८७ ॥
 मृदग्निना ततः पात्रं यावन्नाग्नि^५ मेलनम् ॥ ८८ ॥
 तद्भस्मभागमेकं तु^६ भागैकं हेमगोलकम् ।
 एकीकृत्याथ^७ संमर्द्य क्रामयेन्^८ सहैकतः ॥ ८९ ॥
 तारारिष्टं तु तेनैव^९ सहस्रांशेन काञ्चनम्^{१०} ।
 घनेन क्रमयोगेण वज्रभस्म प्रजायते ॥ ९० ॥
 सहस्रांशेन तेनैव शुल्बवेधं प्रदापयेत्^{११} ।
 तच्छुल्बं जायते तारं शंखकुन्देन्दुसन्निभम् ॥ ९१ ॥
 श्वेताभ्रकस्य सत्त्वं च^{१२} कान्ताकान्तं^{१३} तथायसम् ।

- (1) This charana and the next are put in M after the next śloka.
- (2) D reads सिन्दूरावणसमप्रभम्, which destroys the metre. K reads सिंधूरा. M reads सिन्दूरावणसमप्रभम्. (3) This hemistich is placed in M after the next śloka. (4) B, K and M read त्, which seems to be incorrect. (5) D reads erroneously यावन्नाग्नेन. (6) D has an incomplete charana—तद्याग्नमेकं तु. (7) All the texts read एकीकृत्वा, which is grammatically incorrect. (8) M reads क्रमयेन. (9) D has an incomplete charana—तारिष्टं तु तेनैव. K has तारारिष्टं तु तेनैव. (10) This charana and the next are not found in K. (11) शुल्ब वेधं प्रजायते, a variant in D. K reads शुल्बे वेधं. (12) D has श्वेताभ्रकस्यत्वं चात्, which seems to be incorrect. This charana and the next are not found in K. (13) D reads कंचित्-चात्, which appears to be incorrect. M reads चाचिदान्.

वङ्गं तारं तथा श्वेतं^१ वैक्रान्तश्च कदम्बकम् ॥ ८२ ॥
 अन्धमूषागतं^२ धातं खोटं^३ कुन्देन्दुसन्निभम् ।
 तं खोटं^४ सूक्ष्मचूर्णं तु द्रुतसूतेन^५ गोलकम् ॥ ८३ ॥
 मृतवज्रश्च भागैकं भागाद्यत्वारि^६ गोलकम् ।
 मर्हयेत्तप्तखलेन^७ भस्मीभवति सूतकः^८ ॥ ८४ ॥
 मारयेद्गुधरे यन्त्रे सप्तसंकलिका^९ क्रमात् ।
 ततश्च जायते भस्म शङ्खकुन्देन्दुसन्निभम् ॥ ८५ ॥
 तद्भस्म पलमेकं तु^{१०} पलमेकं तु गन्धकम् ।
 अन्धमूषागतं^{११} धातं खोटो भवति तत्क्षणात्^{१२} ॥ ८६ ॥
 तारेण च समावर्त्य^{१३} सारणाद्यसारितम्^{१४} ।

- (1) वङ्गं तारं तथा श्वेतं, a variant in D. K and M read श्वेत. (2) K reads अन्धमूषागतं. (3) B and K read खोट. M reads खोटं. Both the readings are incorrect. (4) K reads खोट. M reads खोटं. (5) B reads द्रुत instead of द्रुत. D has धृतमेव च, which is unintelligible. K reads द्रुतसूतेन. (6) B and D read भागाद्यत्वारि. M reads भागद्यत्वारि. None is correct. (7) D reads तप्तखलेन. K reads तप्तखलेन. (8) D reads सूतकम्. M reads गोलकम्. (9) M reads सप्तसंकलिका. (10) M reads पलमेकम्, which is incorrect. (11) K reads अन्धमूषागतं, which is not correct. (12) खोटं भवति तद्रसं, a variant in B. खोटो भवति तद्रसम्, a variant in D. खोटं भवति तत्क्षणात्, a variant in M. After the 96th śloka we find the following hemistich in K only—पुटेन जायते भस्म शङ्खकुन्देन्दु तद्रसं. (13) D has तारे तच्च समावर्त्यं. (14) D has सारणाद्यसारितम्, which seems to be incorrect.

सहस्रांशेन तेनैव शुक्लवेधं प्रदापयेत् ॥ ९७ ॥

तीक्ष्णसूतपलान्यष्टी^१ द्रुतसूतपलाष्टकम्^२ ।

मर्द्दयेत्तप्तखलेन कुष्ठकृत्नी^३रसेन च^४ ॥ ९८ ॥

तत्क्षणाज्जायते पिण्डं^५ तीक्ष्णेन सह गोलकम् ।

मर्द्दयेत्तप्तखलेन भस्मीभवति तत्क्षणात्^६ ॥ ९९ ॥

मारयेद्भूधरे यन्त्रे सप्तसंकलिकाक्रमात्^७ ।

षोडशांशेन तेनैव^८ वक्रवेधं^९ प्रदापयेत् ॥ १०० ॥

तद्भस्मपलमेकान्तु पलैकं गन्धकस्य च ।

अन्धमूषागतं^{१०} धातं खोटो भवति तत्क्षणात्^{११} ॥ १०१ ॥

तस्य खोटस्य^{१२} भागं च तीक्ष्णचूर्णं च तत्समम्^{१३} ।

द्वौ भागौ द्रुतसूतस्य^{१४} सर्वमेकत्र मर्द्दयेत् ॥ १०२ ॥

-
- (1) This charana and the next fifteen are not found in D. (2) पलाष्टी द्रुतसूतकं, a variant in B. K has an incomplete charana—द्रुतसूतकं. (3) B reads टकुचुत्नी. K reads कुष्ठकृत्नी. M reads कुष्ठशीली. (4) M reads तु. (5) K reads पिण्डो. (6) M reads erroneously तत्क्षणात्. (7) सप्तसंकलिकाक्रमात्, a variant in M, wherein the middle term is incorrect. (8) This charana and the next five are not found in B. (9) K reads वने वेधं. M reads वक्रवेधं. (10) K reads अन्धमूषागतं, which is not correct. (11) M reads बोधं भवति तत्क्षणात्, which is incorrect. After this charana we find in K the following hemistich—मारयेद्भूधरे यन्त्रे सप्तसंकलिकाक्रमात्. (12) D reads खोटं च. M reads बोधस्य. (13) तीक्ष्णचूर्णं तु सम, a variant in D. तीक्ष्णं तु तत्समं, a variant in K. Both are incomplete. M reads तत्समः, which is incorrect. (14) Both D and K read द्रुतसूतस्य.

तप्तखले तु संमर्द्य^१ गोलको भवति क्षणात्^२ ।
 मारयेद्भूधरे यन्त्रे सप्तसंकलिकाक्रमात्^३ ॥ १०३ ॥
 तत् सर्व्वं जायते भस्म^४ शङ्खकुन्देन्दुसन्निभम् ।
 तद्भस्म कारयेत् खोटं^५ तीक्ष्णेन दन्धितं सह ॥ १०४ ॥
 अनेन क्रमयोगेण सप्तसंकलिकाक्रमात्^६ ।
 तद्भस्म^७ जारयेत् पश्चात् सारणात्रयसारितम्^८ ॥ १०५ ॥
 लक्षांशेन तु तेनैव^९ वङ्गवेधं^{१०} प्रदापयेत् ।
 भस्मसूतपलैकं तु^{११} शुद्धं वङ्गं प्रलेपयेत्^{१२} ॥ १०६ ॥
 मर्दयेदायसे पात्रे वङ्गन्तु म्रियते^{१३} क्षणात् ।
 द्विपलं मृतवङ्गस्य तारचूर्णं^{१४} पलद्वयम् ॥ १०७ ॥
 द्विपलं^{१५} गन्धकं दद्यात् पलैकं^{१६} टङ्गणस्य च ।

- (1) D has तप्तखले संमर्द्य, which is incomplete. (2) गोलको भवति तत्क्षणात्, a variant in D, which destroys the metre. (3) M reads सप्तत्रिंशत्संकलिकाक्रमात्, which is partly incorrect. (4) This śloka and the next are not found in D. (5) K reads वोट. M reads वोट. (6) M reads त्रिंशत्संकलिका, which is incorrect. (7) M reads सं वोट. (8) M reads सारणात्रयसारणात्. (9) Both D and K read लक्षांशेन तेनैव. (10) K reads वङ्गे वेध. M reads वङ्गवेध. (11) भस्मसूतं पलैकं तु, a variant in D. M reads erroneously भस्मसूत. (12) D reads प्रदापयेत्. M reads शुद्धमङ्ग, which seems to be incorrect. (13) D reads मृतये. K reads म्रियते. M reads म्रियते. All are grammatically incorrect. (14) B reads तारचूर्ण. D reads मृतचूर्ण. K reads तारचूर्ण. (15) M reads सपल. (16) M reads द्विपल.

रसार्णवे

अश्वमूषागतं¹ धातं खोटो भवति तत्क्षणात्² ॥ १०८ ॥
 पलैकं खोटचूर्णस्य³ पलैकं द्रुतसूतकम्⁴ ।
 मर्ह्येष्मातुलुङ्गाक्षैः⁵ गोलको भवति क्षणात्⁶ ॥ १०९ ॥
 षोडशांशिन तेनैव शुष्ववेधं⁷ प्रदापयेत् ।
 वङ्गस्थाने ददेन्नागं⁸ तारस्थाने तु⁹ काञ्चनम् ॥ ११० ॥
 पूर्ववत् क्रमयोगेण¹⁰ रसं खोटम्¹¹ कारयेत् ।
 तं खोटं सूक्ष्मचूर्णं तु द्रुतसूतेन¹² गोलकम् ॥ १११ ॥
 षोडशांशिन तेनैव तारारिष्टं तु वेधयेत् ॥ ११२ ॥
 मृतवङ्गपलैकं तु पलैकं सूतकस्य च¹³ ।
 सत्त्वचूर्णपलैकं तु त्रयमेकत्र मेलयेत्¹⁴ ॥ ११३ ॥
 मर्ह्येष्मातुलुङ्गाक्षैः गोलको भवति क्षणात्¹⁵ ॥ ११४ ॥
 मृतवङ्गस्य भागैकं भागाद्यत्वारि¹⁶ गोलकम् ।

- (1) K reads अश्वमूषागत, which is incorrect. (2) खोटो भवति तत्क्षणात्, a variant in M. (3) M has खोटचूर्णस्य. (4) B reads द्रुतसूतकं. D and K read मृतसूतकम्. (5) M reads erroneously मातुलुङ्गाक्षैः. (6) खोटो भवति तत्क्षणात्, a variant in M. (7) D has शुष्व वेधं. K has शु ल्वे वेधं. (8) D has ददेन्नागं. M has वङ्गस्थाने. (9) D has क, which is an error of the scribe. (10) Both D and M read पूर्वक्रमप्रयोगेण. (11) D reads रसखोटं. M reads रसखोटम्. (12) Both D and K have मृतसूतेन. (13) D reads पलैकं सूतगोलकं. K has पलैकं क देदुमंनिभं, which seems to be absurd. (14) This hemistich and the next twelve are not found in D. M reads योजयेत्. (15) M has गोलो भवति तत्क्षणात्, wherein the last term is incorrect. (16) M reads भागद्यत्वारि.

एकत्र मर्दयेत् खल्ले^१ ओषधी^२द्रवसंयुतम् ॥ ११५ ॥
 मारयेद्भूधरे यन्त्रे पुटानां सप्तकेन तु ।
 तत् सर्वं जायते भस्म वक्षस्वैव^३ प्रभावतः ॥ ११६ ॥^४
 सामुद्रं त्रिफलं^५ देवि भस्ममध्ये^६ प्रदापयेत् ।
 एकीकृत्याथ^७ संमर्द्य वक्षीचीर^८ दिनत्रयम् ॥ ११७ ॥
 विष्णामित्रकपालस्यं पुटं दद्यात्तु भूधरे ।
 तत् सर्वं जायते भस्म शङ्खकुन्देन्दुसन्निभम्^९ ॥ ११८ ॥
 तेनैव यवमात्रेण वङ्गं स्तम्भयति^{१०} क्षणात् ।

- (1) M reads मर्दे. (2) M reads लक्ष्मी, which is incorrect.
 (3) M has वक्षस्वैव, which is incorrect. (4) After this we
 find the following ślokas in K only—

भस्ममृतपल्लेकं च नागभस्मपल्लव्यं ।
 सत्वचूर्णं पल्लेकं तु चयमिकच कारयेत् ।
 मर्दयेन्मातुलुंगाम्बुलैर्गोलकी भवति क्षणात् ।
 मृतवङ्गस्य भागिकं भागाश्चत्वारि गोलकं ।
 एकत्र मर्दयेत् खल्ले ओषधीद्रवसंयुतम् ।
 मारयेद्भूधरे यन्त्रे पुटानां सप्तकेन तु ।
 तत् सर्वं जायते भस्म वक्षस्वैव प्रभावतः ।

- (5) B reads सामुद्रं, which appears to be incorrect. K reads त्रिफलां.
 (6) M reads भस्ममध्ये, which is incorrect. (7) K has एकीकृत्याथ,
 M has एकीकृत्वा तु ; Both are grammatically incorrect. (8) M
 reads वक्षीचीर, which is incorrect. (9) K has an incomplete
 charaṇa—कुन्देन्दुसन्निभं. (10) वङ्गस्यं भवति is the reading in K. which
 seems to be incorrect. M reads वङ्गं instead of वङ्गं.

वङ्गं तारं^१ तथा सत्त्वं समसूतेन गोलकम् ॥ ११९ ॥

अनेन क्रमयोगेण मारयेच्च पृथक् पृथक्^२ ।

तत् सर्वं जायते भस्म वक्षस्यैव^३ प्रभावतः ॥ १२० ॥

भस्मसूतपलैकं च^४ वङ्ग^५भस्मपलद्वयम् ।

द्वे पले^६ मृततारस्य सत्त्वभस्मपलद्वयम्^७ ॥ १२१ ॥

शङ्खचूर्णपलं पञ्च^८ सामुद्रस्य पलाष्टकम् ।

टङ्गणस्य पलान्यष्टौ^९ सर्वमेकत्र मईयेत् ॥ १२२ ॥

वज्रीक्षीरेण संपेष्य पुटं तद्याच्चतुर्दश^{१०} ।

एष सिद्धरसः^{११} साक्षात् दुर्लभस्त्रिदशैरपि^{१२} ॥ १२३ ॥

वङ्गं तु द्रावयेत् पश्चात्^{१३} भाण्डे चैव तु मृणये^{१४} ।

सिद्धं भस्म भवेन्नोह^{१५}शलाकेन च चालयेत्^{१६} ॥ १२४ ॥

-
- (1) M reads बहुतार. (2) M reads erroneously प्रथक् प्रथक्.
 (3) D reads चन्द्रस्यैव. K reads चंद्रस्यैव. (4) D has भस्मसूतं पलैकञ्च.
 (5) K wants this charaṇa. M reads बहु. (6) K reads द्विपलं.
 (7) This hemistich is not found in D. (8) शङ्खचूर्णपलैकञ्च, a variant in M. (9) B reads पलान्यष्ट.
 (10) पुटा मृत्वा चतुर्दश, a variant in D. पुटं दद्यात्तथा दश, a variant in M.
 (11) B reads सिद्धिरसः. (12) दुर्लभस्त्रिदशैरपि, a variant in M.
 (13) D has वङ्गं सुद्रावयित्वापि, which is grammatically incorrect. M has an incomplete charaṇa—वङ्गं द्रावयेत् पश्चात्.
 (14) शालोद्रे चैव तु मृणये, an incorrect reading in D. M reads भाण्डे चैव तु मृणये, which is incorrect. (15) सिद्धभस्म भवेन्नोह, a reading in B and M. सिद्धं भस्मायसे लोह, a reading in D. (16) M has तालकेन तु चालयेत्.

वापयेच्च¹ प्रयत्नेन यावत् कठिनतां व्रजेत्² ।
 अश्वमूषागतं धातं³ तारं भवति शोभनम् ॥ १२५ ॥
 कदाचित् पुटिते तारे⁴ पुनर्वङ्गं⁵ प्रदापयेत् ।
 पत्रे दाहे कवे च्छेदे⁶ तत्तारं शाश्वतं भवेत्⁷ ॥ १२६ ॥
 स्तम्भितं तत्तु गोलं च⁸ षोडशांशं⁹ समन्वितम् ।
 मृतवज्रस्य¹⁰ भागैक-मेकत्रैव तु¹¹ मर्हयेत् ॥ १२७ ॥
 देवदाली शङ्खपुष्पी तद्रसेन तु मर्हयेत् ।¹²
 मारयेद्भूधरे यन्त्रे पुटानां सप्तकेन तु ॥ १२८ ॥
 तद्भस्म तु¹³ पुनः पश्चात्¹⁴ दीपयन्त्रेण पाचयेत्¹⁵ ॥ १२९ ॥
 भस्मसूतपलैकं च¹⁶ श्वेताभ्रकपलद्वयम् ।

- (1) D reads चालयेत्तत्. (2) M reads व्रजेत्, which is incorrect.
- (3) D has अश्व मूकागत तारं, which is incorrect. K reads मूखा. (4) D reads स्फुटिते तार. K reads स्फुटिते तारे. M reads यत् किञ्चित् पुटिते तारे.
- (5) D reads erroneously पुनर्वं. (6) यत्रैदाहकच्छेदेन, a variant in D. पत्रे दाहकच्छेदे, a variant in K. तत्र दाहकर्षाच्छेदेन, a variant in M. All the texts seem to be incorrect. (7) तारं सारस्वत भवेत्, a variant in D. M reads शोभनं instead of शाश्वत. (8) B reads एतु instead of तत्तु. K reads erroneously स्तम्भितं. M reads धनुषोवच्च, which has no clear sense. (9) Both D and K read षोडशांशं. (10) D has मृतवज्रस्य. (11) D has एकं चैव तु. (12) This hemistich is not found in D and M. (13) K reads तद्भस्मसु, which is grammatically incorrect. (14) After this charana we find the following two charanas in B and K—पुटं दद्याच्चतुर्दश । रसीयं यवमात्रेण. (15) B reads तापयेत्. (16) D and K read तु.

गङ्गचूर्णपल्लिकं तु^१ पल्लिकं टङ्गणस्य च ।
 एकीकृत्याथ^२ तत् सर्वं वक्षीक्षीरेण पोषयेत्^३ ॥ १३० ॥
 चारण्योत्पल्लिकैः^४ पश्चात् पुटं दद्याच्चतुर्दश ।
 रसोऽयं यवमात्रेण^५ वङ्गं स्तम्भवति क्षणात्^६ ॥ १३१ ॥
 क्षणाभ्रकपल्लिकं तु^७ द्वे पले मृतसूतकम्^८ ।
 गन्धकस्य पल्लिकैः^९ एकीकृत्याथ^{१०} मर्दयेत् ॥ १३२ ॥
 मर्दमानं प्रयत्नेन गोलकं भवति क्षणात् ॥ १३३ ॥
 मृतवज्रस्य भागैकं^{११} चतुर्भागं च^{१२} गोलकम् ।
 मर्दयेत् प्रहरैकं तु^{१३} भस्मीभवति सूतकः^{१४} ॥ १३४ ॥
 चारण्यंगोमयेनैव^{१५} पुटं दद्यात्तु^{१६} भूधरे ।
 अनेन क्रमयोगेण सप्तसङ्कलिकां^{१७} कुरु ॥ १३५ ॥

- (1) D reads पल्लिकं तु, which is not correct. (2) K and M read एकीकृत्याथ, which is incorrect. (3) M reads पोषयेत्. (4) D has चारण्योत्पल्लिकैः. K has चरण्योत्पल्लिकैः. (5) D reads पल्लिकैः. (6) D reads क्षणयते. K reads erroneously क्षम मर्दयेत्. (7) D has क्षणाभ्रकं पल्लिकं तु. This charana and the next two are not found in K. (8) B reads द्विपले. D reads द्विपलेनैव सूतकम्. M wants this charana and the next two. (9) D reads पल्लिकं च. (10) B has वक्षीक्षीरेण. (11) D reads भागं च. (12) D reads चतुर्भागस्य. M reads मृतवज्रस्य. (13) B reads तप्तसङ्कलेन. D reads प्रहरैकं तु. (14) D reads सूतकम्. K has स....., an incomplete charana. (15) D reads अतन्नेन च तेनैव. M reads चरण्य instead of चारण्य. (16) D reads दद्यात्. (17) B reads संकलिकां. K reads त्रिसङ्कलिकं, which is incorrect.

शतांशेन तु^१ तेनैव नागवेधं^२ प्रदापयेत् ।
 तं खोटं^३ रक्षयेत् पश्चात् शुक्लाभ्रकपालिना^४ ॥ १३६ ॥
 पुनस्तं रक्षयेत्^५ पश्चात् तीक्ष्णशुक्लकपालिना^६ ।
 पुनस्तं रक्षयेत् पश्चात् नागाभ्रकपालिना^७ ॥ १३७ ॥
 हेन्ना सह समावर्त्य^८ सारणात्रयसारितम्^९ ।
 सहस्रांशेन तेनैव शुक्लवेधं प्रदापयेत्^{१०} ॥ १३८ ॥
 जायते कनकं दिव्यं देवाभरणमुत्तमम्^{११} ॥ १३९ ॥
 वज्रभस्म कुहीचीरि^{१२} पुटितं दशभिः पुटैः^{१३} ।
 तत्तुल्यं^{१४} मर्हयेत् सूतं देवदास्या रसेः पुटेत्^{१५} ॥ १४० ॥

- (1) D wants तु. K reads च. (2) Both D and K reads नागं वधं. (3) M reads खोटं. (4) शुक्लाभ्रक कपालिका, a variant in D. शुक्लाभ्रक कपालिका, a variant in K. After this śloka we find the following in D only—सूतत्रयस्य भागैकं चतुर्भागस्य गोलकम् । मर्हयेत् प्रहरिक तु भस्मीभवति सूतकम्, which seems to be the repetition of the 134th śloka. (5) D reads पुनस्तद्वदयेत्. (6) B reads तीक्ष्णशुक्लाभ्रकपालिका. D reads कपालिकाम्. (7) This hemistich is not found in D and K. (8) D has समावृत्य, which is not proper. (9) D has only सारणात्रयसारि, which is an error of the scribe. (10) K reads शुक्ले वेध. D reads प्रदायते, which is incorrect. (11) B has भूषणं. D and M have भूषितम्. (12) B reads कुहीचीरं. M reads कुहिचीरं. (13) B and M read पुटेत्. D reads योजित in place of पुटितं. K reads पेष्यत, which is incorrect. (14) D has तत्तुल्यं, which is a tautology. (15) B reads सूतं.

तत्तुल्यञ्च पुटेत्तीक्ष्णं^१ त्रिफलाया रसेन तु^२ ।
 तत्तुल्यं पुटयेन्नागं^३-महिमाराटरूपकैः^४ ॥ १४१ ॥
 हेमवर्णप्रदं तद्धि^५ विंशत्यंशेन योजितम्^६ ।
 चतुःषष्ट्यंशकेनेदं^७ शुद्धतारञ्च^८ रञ्जयेत् ॥ १४२ ॥
 अष्टमांशेन तंनैव नागपत्राणि लेपयेत् ।
 पुटयेन्मारयेन्नागं^९ सिन्दूरारुणसन्निभम्^{१०} ॥ १४३ ॥
 तत्तुल्यं मारयेद्द्वेम^{११} काञ्चनाररसे पुटेत्^{१२} ।
 तत्तुल्यं मारयेच्छुल्वं गृहकन्या^{१३}रसेन च ॥ १४४ ॥
 पञ्चादम्लेन^{१४} पुटयेद्-यावत् सिन्दूरसन्निभम् ।
 चन्द्रार्कं रञ्जयेत्तेन^{१५} शतांशेन तु वेधयेत्^{१६} ॥ १४५ ॥

- (1) B has तत्तुल्यं मर्दयेत्तीक्ष्णं. D has तत्तुल्यं पुटयेत्तीक्ष्णं. M has तत्तुल्यं पुटयेत्तीक्ष्णं. (2) K reads च. (3) D, K and M read नागं, which is incorrect. (4) महिमादाय रूपकैः, a variant in D. महिमायाटरूपकैः, a variant in K. (5) हेमवर्णं प्रदत्तं तत्, a variant in B. हेमवर्णप्रदं सिद्धे, a variant in D. हेमवर्णं प्रदं सिद्धं, a variant in K. (6) D and K read योजयेत्. (7) K reads erroneously चतुषष्ट्यंशकेनेदं. M reads चतुषष्ट्यंशकेनैव. (8) D reads शुद्धं तारञ्च. (9) D reads धूपेन्मारयेन्नागं, which is incomplete. (10) सिन्दूरारुणसमप्रभं, a variant in B. सिन्दूरमरुणप्रभम्, a variant in M. (11) M reads मारयेद्द्वेम, which is incorrect. (12) B has काञ्चनागस्य पुटेत्. D has काञ्चनं चीरसंपुटे. K has काञ्चनीचीरसंपुटे. M has काञ्चनाररसे पुटेत्. (13) K and M read गृहकन्या, which is not correct. (14) K reads यावदम्लेन. M reads पञ्चादाम्लेन. (15) चन्द्रार्का रंजये तेन, an incorrect variant in B. (16) D reads योजयेत्. M reads पाचितम्.

सवीजं वीजवर्जं वा^१ वषे^२ सह सूतकम् ।
 तद्गन्धं मर्हयेत् पश्चात् स्वर्णपत्ररसेन तु^३ ॥ १४६ ॥
 तेनैव वेधयेच्छुष्कं^४ शुष्कं तारे तु योजयेत्^५ ॥ १४७ ॥
 वज्रेण हन्धयेद्धेम^६ हेन्ना च हन्धयेद्द्रुसम्^७ ।
 रसेन हन्धयेद्देहं^८ स देहो ह्यजरामरः^९ ॥ १४८ ॥
 कदलीकंदसौवीरं^{१०} कण्टकारीरसप्रुतम्^{११} ।
 क्रामणं^{१२} सर्वधातूनां सर्वहन्धेषु^{१३} मेलनम् ॥ १४९ ॥
 तिमिरस्य^{१४} तु पश्चाद् मार्जारौ^{१५} वीजसंयुतम् ।
 एकीकृत्याथ संमर्द्य वषं तेनैव वेधयेत्^{१६} ॥ १५० ॥

- (1) B reads वीजवर्जं वा. D reads विंशतिं वीजवज्रेण. K reads विंशतिं वीजवज्रं च. (2) M reads चन्द्रेण. (3) B reads स्वर्णपत्रे रसेन तु. D reads स्वर्णपात्रे रसेन तु. M reads पत्रं रसेन तु. (4) M reads पश्चात्. (5) तारे तारं च योजयेत्, a variant in D. तावेतातु योजयेत्, a variant in K. शुष्कं तारे नियोजयेत्, a variant in M. (6) D reads वेधयेद्धेम. K reads वधयेद्धेम. (7) हेन्ना रसं च वेधयेत्, a variant in D. K reads वधयेद्देहं. (8) D reads वेधयेद्देहं. K reads वधयेद्देहं. (9) संदेहो ह्यजरामरकम्, an incorrect variant in D. K reads स देहस्तजरामरः. M reads स देहो ह्यजरामरम्, which is incorrect. (10) B reads कदली. D reads शार्के च and K reads साकं च instead of सौवीरं. M reads दल instead of कंद. (11) कदम्बकाल्पितु, and कण्टक.....णितम्, incomplete variants in D and M respectively. (12) D reads क्रमेण. K reads क्रमणां. M reads का... (13) M reads सर्वह हेन. (14) M reads तिमिरस्य. (15) B reads पेटारी. M reads पोटारी. (16) B reads वेधयेत्. D reads चलं in place of वज्रं.

वज्रमूषागतं^१ धातं हेमदन्तु कारयेत्^२ ॥ १५१ ॥
 कान्तपाषाणचूर्णं तु^३ भूलता रामठं मधु ।
 गुञ्जा^४टङ्गणकाचं च कर्कटास्थि क्षुद्दीपयः^५ ॥ १५२ ॥
 एतत् सर्वं समं योज्यं^६ स्त्रीस्तन्येन च मर्दयेत् ।
 भूषालेपगतं प्रान्ते^७ वज्रमेलापकः सुखी^८ ॥ १५३ ॥
 दृढाम्बी वज्रमूषायां^९ दृढवज्रा मिलन्ति च^{१०} ।
 सुसूक्ष्मा रजका^{११} भूत्वा ह्येकीभावं^{१२} व्रजन्ति ते ॥ १५४ ॥
 काचटङ्गणयोगेन धातः^{१३} शुद्धिमवाप्नुयात् ।
 बहुभिश्चैव^{१४} मूषाभिस्तेजःपुञ्जो^{१५} ऽभिजायते ॥ १५५ ॥

- (1) M reads वज्रीमूषागतं. (2) This hemistich is not found in D and K. M has हन्वित तत् कारयेत्. (3) M reads चूर्णेन. (4) D has गन्ध. K has मधु. (5) B reads कर्कटास्थि. K reads क्षुद्दीपयः. The portion commencing from the next śloka and ending in the last śloka of the 14th Paṭala is not found in M. (6) तत् सर्वं च समायोज्यं, a reading in D and K. (7) B reads प्राञ्चो. D reads मुखलेखगतः. K reads मुखालेपगतः. (8) वज्रकीसारकः सुखम्, a variant in D. वज्रकीमाचकः सुखा, a variant in K. (9) K has दृढायो. B has बहुमूषाभिः. D has बहुमूषायां. (10) दृढं वज्रे मिति च, an incomplete variant in D. दृढं वज्रं मिलन्ति च, an incorrect variant in K. (11) B and D read रजका, which seems to be incorrect. (12) B reads ह्येकीभावे. K reads हेकीभावं, which is incorrect. (13) The word धातः is not found in K. (14) B reads सप्तभिश्चैव. (15) B reads erroneously तेजपुञ्जो.

मृतवज्रस्य भागैकं भागाः षोडश हाटकम्^१ ।
 श्वेतकाचस्य चूर्णं तु भागान्^२ षोडश दापयेत् ॥ १५६ ॥
 अश्वमूषागतं^३ धातं वज्रबन्धं तु^४ कारयेत् ।
 अग्नेन क्रमयोगिण सप्तवारांश्च^५ दापयेत् ।
 मिलति तत्क्षयं वज्रं^६ हेन्ना तु सलिलं यथा ॥ १५७ ॥
 चूर्णं नरकपालस्य^७ मृतवज्रं^८ तु दापयेत् ।
 अश्वमूषागतं धातं हेन्ना मिलति तत्क्षणात्^९ ॥ १५८ ॥
 भृङ्गपक्षं नृकेशं च^{१०} मृतकान्तं सटङ्गणम्^{११} ।
 बालवत्सपुरीषं च स्त्रीस्तन्येन च^{१२} पेषयेत् ॥ १५९ ॥
 मूषालेपं^{१३} ततः कृत्वा वज्रे हेम च^{१४} दापयेत् ।
 अश्वमूषागतं^{१५} धातं वज्रं मिलति नान्यथा ॥ १६० ॥

- (1) D has an incomplete charana भागशोभ हाटकम्. (2) B has भाग. D has भागः. K has भागाः. All the texts appear to be incorrect.
- (3) Both D and K read अश्वमूषागतं. (4) B has वज्रबन्धं तु. D has वज्रबन्धं तु. (5) B reads सप्तवारं तु. (6) This charana and the next are not found in B. D has मिलति तत्क्षयं वज्रे, which is not grammatically correct. (7) This charana and the next are not found in B. K reads र चूर्णं रक्तकपालस्य, which is senseless.
- (8) D reads मृतं वज्रं. (9) This charana and the next seven are repeated in D. (10) D reads भृङ्गपक्षं च केशं च. K reads भृङ्गपक्षं, which has no sense. (11) मृतं कान्तस्य टङ्गण, a variant in B. K reads मृतं. (12) K wants च, so the charana being incomplete.
- (13) K reads मूषालेपं. (14) B and K read वज्रं हेम च. (15) K reads अश्वमूषागतं

कान्तं वञ्जं^१ तथा गुञ्जा^२ गन्धकं च^३ चतुष्टयम् ।
 स्तनक्षीरेण^४ पिष्टं तु मूषालेपं तु कारयेत् ॥ १६१ ॥
 अन्धमूषागतं धातं वञ्जं मिलति तत्क्षणात् ॥ १६२ ॥
 क्षीरेणोत्तरवारुण्या^५ मृतवञ्जं तु भावयेत् ।
 हेमपिष्टिकया मध्ये वञ्जं तत्रैव निक्षिपेत् ॥ १६३ ॥
 वेष्टयेद्भूर्जपत्रेण^६ वह्निर्वस्त्रेण वेष्टयेत् ।
 धान्यमध्ये तु संस्थाप्यं पक्षमेकं निरन्तरम्^७ ॥ १६४ ॥
 उद्धृतं तत् प्रयत्नेन वञ्जबन्धं तु कारयेत् ।^८
 द्रुता वञ्जास्तु^९ तेनैव मेलनीयास्तु पार्व्वति^{१०} ॥ १६५ ॥
 द्रुतबन्धः स विज्ञेयः^{११} शतसाहस्रवेधकः^{१२} ॥ १६६ ॥
 रत्नानां तु तथा सर्वान्^{१३} वेधयित्वा यथाविधि^{१४} ।
 शतसाहस्र^{१५}वेधी च देहसिद्धि^{१६}प्रदायकः ॥ १६७ ॥

- (1) B reads कांतसुख. K reads कांतं भूखं. (2) K reads गुंजा.
 (3) B reads गधकस्य. (4) D reads स्तनक्षीरेण. (5) D reads
 क्षीरेणोत्तरवारुण्या. (6) K reads भूर्जपत्रेण. (7) B reads erroneously
 निरन्तरिं. (8) The portion commencing from वेष्टयेद्भूर्जपत्रेण and
 ending in कारयेत् is not found in D. (9) B has द्रुता वञ्जास्तु तेन,
 an incomplete charana. D has गतवञ्जास्तु स्त्रेण. K has द्रुतवञ्जस्तु तेनैव.
 (10) D reads पार्व्वती, which is incorrect. (11) B reads द्रुतबंधः.
 D reads मृतबंध स विज्ञेया, which is incorrect. (12) B has शतसाहस्र-
 वेधक. D has सप्तसाहस्रवेधकः. (13) This charana and the next
 two are not found in B. K has रत्नानां द्रुतयः सर्वा. (14) D reads
 यथाविधिः, which is incorrect. (15) D reads सहस्र. (16)
 B reads देह सिद्धि. D reads देह सिद्धिः, which is incorrect.

मुसली^१ चिककं बन्ध्या-कर्कोटी कन्दपद्मिनी^२ ।
 कञ्चुकी नीलसिन्दूरी^३ वासा^४ नागयला तथा ॥ १६८ ॥
 कांस्यपात्रे^५ रससैव रत्नानां द्रुतयस्तथा^६ ।
 घातपे धारयित्वा तु^७ अश्वकर्षानलस्तथा^८ ॥ १६९ ॥
 ओषधीनां^९ रसं कृत्वा स्वच्छं^{१०} कृत्वा पुनः पुनः ।
 याममात्रं च घर्षे तु^{११} द्रुतिर्मिलति वै रसम्^{१२} ॥ १७० ॥
 न तेषां कामणं शक्यं^{१३} वक्तुं वर्षशतैरपि^{१४} ॥ १७१ ॥
 शैशवं निम्बपत्राणि वाकुची वेष्टिता^{१५} जले ।
 द्रुताभस्य रसेनैव^{१६} मेलनं परमं मतम्^{१७} ॥ १७२ ॥

- (1) K reads मुसलि, which is incorrect. (2) D has पद्मि, which is incorrect. (3) B has नीलसिंदूरा. K has नीलसिंधूरी. (4) D reads वासा. K reads वसा. (5) K reads कांसपात्रे. (6) B has द्रुतयस्तथा, which seems to be the error of the scribe. (7) B reads वै. D reads धारयित्वा तु. (8) अश्वकर्षानल तथा, a variant in B. अथ कुर्यान्नली यथा, a variant in D. Both the texts have no sense. Mysore Manuscript (My) reads अश्वकर्षानलं तथा, which is not clear. (9) B reads पद्मिनीनां. (10) D reads स्वद. (11) याममात्रे विधर्षे च, a variant in B. याम पात्रे च घर्षे तु, a variant in D. (12) द्रुतिर्मिलति वै रसे, a variant in D. द्रुतिर्मिलति चैव हि, a variant in K. (13) तेषां कामेवाशक्ते, a variant in B. D has कामच शक्तुः. K has कामवा शक्ते. (14) B reads वक्रशतैरपि. K reads वज्रशतैरपि. (15) B and My have वाकुचिवेष्टिता. D has वाकुचीवेष्टिता. K has वाकुचि वेष्टिता. (16) B reads erroneously द्रुताभस्य रसेनैव. D reads उताभस्य रसेनैव. (17) मेलनेन वज्रवत्समम्, a variant in D.

वचं द्वन्द्वममीशानि^१ वक्ष्ये रसमारणम्^२ ।

सवीजं मारणं प्रोक्तं^३ खोटबन्धनमेव च^४ ॥ १७३ ॥

तन्ममाद्यक्ष देवेशि किमन्यच्छोतुमिच्छसि^५ ॥ १७४ ॥

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^६

रसार्णवे रससंहितायां

वचबन्धो नाम^७

चतुर्दशः पटलः ॥ १४ ॥

---

(1) वचद्वन्द्वममीशानि, a variant in B. वचद्वन्द्वममीशानि, a variant in My. D wants this charapa and the next. (2) K has वक्ष्ये सह मारणं. (3) सवीजमारणं प्रोक्तं, a variant in B and My. वचरसमारणं प्रोक्तं, a variant in D. (4) D has सवीजं खोटबन्धनम्. My has खोटलं धनमेव च. (5) किमन्यच्छोतुमिच्छसि, a variant in K. (6) This portion is not found in B and My. D and K read गौरीशंकरसंवादे. (7) B has वचबन्धयोगो नाम.

पञ्चदशः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।

महारसैरुपरसै¹ लोहैश्च परमेश्वर² ।

आग्नापय समस्तं तु³ रसराजस्य बन्धनम्⁴ ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

[वीजानि कल्पितान्येवं रक्षितानि परं शृणु ।

घनं माचीकचूर्णेन शुक्लचूर्णेन रक्षितम् ॥

हृन्धानं वाप्यसत्त्वेन रसराजस्य रक्षणम् ।

आरक्तवल्लीभिर्मूर्चैर्बहुधा परिकीर्तितम् ॥

कुमुदीगन्धपाषाणे सह माचिकहिङ्गुलैः ।

वापितः सेचितो रक्तगण्डेहैर्मतो रसः ॥

रक्षणं रसराजस्य]⁵

(1) D has साहारसै रूपरसैः, which seems to be incorrect. K has रूपरसैः, which is an error of the scribe. We do not find the first eight ślokas in the MS. M. (2) लोहैसत्त्वैश्च मेखनं, a variant in B. K reads परमेश्वरः, which is inc. (3) D reads erroneously आग्नापयासा-सस्तं तु. My reads तत्. (4) D reads रसराजबन्धनम्, which is incom-plete as well as inc. K has द्रवति सलिल यथा, which is inconsistent. After this śloka we find in B only the following verse :—

तस्यायौषधीवत्सं देव वक्तुमर्हसि संकर ।

(5) The portion within brackets is found only in K MS, and is almost a repetition of what is stated in the 8th Paṭala (vide ante p. 133.) As it appears to us an incongruous matter in the chapter of रसबन्धनं, we have kept it separate from the texts of other MSS.

वैक्रान्तस्य तु भागैकं^१ चाष्टभागम्^२ सूतकम् ।
 कनकस्य तु समांशं द्विपदी^३रसटङ्कणम् ॥ २ ॥
 नष्टपिष्टं च शुष्कं च^४ धातं^५ खोटो भवेत् प्रिये ।
 सौवीरं टङ्कणं काचं दत्त्वा दत्त्वा तु^६ शोधयेत् ॥ ३ ॥
 समहेन्नि^७ समावर्त्य सूतं^८ मूषागतं ततः^९ ।
 समांशभक्षणं तं तु^{१०} शुद्धसूतेन^{११} कारयेत् ॥ ४ ॥
 वैक्रान्तं षोडशांशेन^{१२} पूर्वयोगेन धामयेत् ।
 दशसंकलिकायोगात् वेधो दशगुणोत्तरः^{१३} ॥ ५ ॥
 [सप्तसंकलिकायोगो वेधो दशगुणोत्तरः ।
 वैक्रान्तो वज्रवत् ज्ञेयो नात्र कार्या विचारणा ॥]^{१४}
 पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि प्रयोगं भुवि दुर्लभम् ॥ ६ ॥
 वैक्रान्तसत्त्वं देवेशि पारदेन समन्वितम्^{१५} ।

- (1) D reads न भागैक, which seems to be incorrect. K has only भागैकं and wants वैक्रान्तस्य तु. (2) B and My read मष्टभागं तु. (3) K reads द्विपदी. (4) नष्टपिष्टं च शुष्कं च, a variant in B and My. नष्टपिष्टं चतुःपच, a variant in K. (5) B and K read धातः. (6) D has दत्त्वा दत्त्वा च, which is not clear in sense. K reads च in place of तु. (7) K reads समे हेन्नि, wherein the last word is grammatically incorrect. (8) B and My read सूत. (9) D has मूषागतं यतः, which appears to be incorrect. K has also मूषागत, (मूषा = मूषा). (10) K reads समांशभक्षणं तत्. (11) D and K read शुद्धं सूतेन. (12) वैक्रान्तं षोडशांशेन, a reading in D. (13) B reads स्वर्गवेधो भवेद्रसः. (14) The portion within brackets is found only in B. (15) D reads समन्वितं, which is incorrect.

जारितं समहेन्ना तु शिलाभाण्डे निधापयेत्^१ ॥ ७ ॥
 मासमात्रोषितं^२ भूमौ समुद्धृत्य^३ प्रयत्नतः ।
 एष देवि रसो दिव्यो देहद्रव्यकरो भवेत् ॥ ८ ॥
 वैक्रान्तकासु ये^४ केचित् त्रिफलाया रसेन च ।
 भूम्यामलकसारिण वसुभट्टरसेन च^५ ॥ ९ ॥
 एकैकं देवि सप्ताहं^६ स्वेदिता मर्दितास्तथा^७ ।
 सुध्वाता मूकमूषायां^८ खोटी भवति चाक्षयः^९ ॥ १० ॥
 कान्तं रूप्यं सकनकं^{१०} पारदं चैव योजयेत् ।
 शुल्बं तृतीयभागन्तु^{११} स्रोतोऽञ्जन^{१२} समन्वितम् ।

- (1) D, K and My read शिलाभाण्डेन दापयेत्, which has no clear sense.
 (2) D reads erroneously मासमात्रोषितं. (3) D reads समाहृत्य. K reads समुद्धृत्य. The former has no sense, and the latter is grammatically incorrect. (4) वैक्रान्तकासु येः, a variant in D, which is incorrect. (5) वसुभट्टे रसायने, a variant in D. वसुभट्टरसेन वा, a variant in K. (6) D reads सप्ताहः. K reads देवी. Both are incorrect. (7) B has स्वेदितमर्दितस्तथा. D and K have स्वेदितो मर्दितस्तथा. We have adopted the reading of M, as there are वैक्रान्तकाः in the 9th śloka. (8) सुध्वातो मूलमूषाया, a variant in D. सुध्वातो मूलमूषाया, a variant in K. M reads सुध्वातं. (9) B reads चाक्षयं. M reads बोद्धो भवति चाक्षया, which is incorrect. (10) B reads कान्तं रूप्यं च कनकं. K reads कान्तरूप्यं सकनकं. M and My read कान्तरूप्यञ्च कनकं.
 (11) D reads शुल्बतृतीयभागं तु. (12) B and K read स्रोताञ्जन.

तत् धातं खोटतां याति^१ देहलोहकरं भवेत् ॥ ११ ॥

श्वेतवैक्रान्तचूर्णन्तु^२ हयमूत्रेण^३ मर्दयेत् ।

षादौ सुखिन्नमादाय^४ पले पलशतं क्षिपेत् ॥ १२ ॥

तारस्य जायते भस्म विशुद्धस्फटिकाकृति^५ ।

तद्भस्म मेलयेत् सूते^६ समभागे^७ विचक्षणः ॥ १३ ॥

चारयेत् रजतं सूते^८ हयमूत्रेण मर्दयेत् ।

पुटयेदन्धमूषायां^९ क्रमेण^{१०} मृदुवह्निना ॥ १४ ॥

क्रामणेन समायुक्तं^{११} मूषामध्ये^{१२} विचक्षणः ।

अहीरात्रं^{१३} त्रिरात्रं वा भवेदग्निसहो रसः^{१४} ॥ १५ ॥

स्पर्शनात् सर्वलोहानि^{१५} रजतञ्च^{१६} करिष्यति ।

-
- (1) B has तं धातं, which is incorrect.. D reads सुध्मातः. K wants सु and reads only धातं. M and My read त धातं, which is inc. (2) D reads erroneously वर्षे तु. (3) D reads हयमारेण. (4) This charana and the next seven are not found in D. K has सुखिन्धमादाय. (5) B reads विषुद्धं स्फटिकाकृति. K, M and My read विशुद्धस्फटिकाकृतिः, which is gram. incorrect. (6) M has मेलयत् सूत, which is incorrect. (7) B, M and My read समभागं. (8) B wants सूतं, which mars the metre. K reads रजतं सूतं. M reads रजितं सूतं. Both are incorrect. (9) D and K read मूखायां, instead of मूषायां. (10) B reads क्रामने, which seems to be the error of the scribe. (11) This hemistich is not found in D and M. (12) B and K read मूषामध्ये (=मूषामध्ये). (13) M reads एकरात्रं. (14) D and K have अवेदग्निसहोदरे, which has no clear sense. (15) D has सर्वलोहानां. This charana and the next six are not found in K. (16) D reads रजतञ्च.

भक्षिते^१ वक्ष्यमाणेन जरादारिद्र्यनाशनम् ॥ १६ ॥
 रक्तस्य वक्ष्यते कर्म^२ जरादारिद्र्यनाशनम् ।
 सप्तधा भावयेत्तस्य^३ व्याघ्रीकन्दाश्रसा रजः ॥ १७ ॥
 पलं तस्य पलं हेन्नाः पलं शुद्धरसस्य च^४ ।
 शुद्धं भक्ष्य भवेत् सर्वं^५ पुनर्हेमशतं^६ क्षिपेत् ।
 तद्भक्ष्य जायते क्षिप्रं^७ शुद्धहेमसमप्रभम् ॥ १८ ॥
 तद्भक्ष्य रसराजे तु पुनर्हेन्ना च मेलयेत्^८ ।
 भवेदग्निसहो देवि^९ ततो रसवरो भवेत्^{१०} ॥ १९ ॥
 स्पर्शवेधी भवेत् सूतः^{११} कोटिवेधी महारसः ॥ २० ॥
 रक्तवैक्रान्तसत्त्वं च^{१२} हेन्ना तु^{१३} सह मेलयेत् ।

(1) This hemistich is not found in D, M and My. (2) रक्तस्य च जरेत् कर्म, a variant in D, which has no sense. M reads कामं instead of कर्म. (3) D reads चरयेत् सत्त्वं. (4) पलं शुद्धस्य सस्य च, a variant in B, which seems to be incorrect. (5) M has शुद्धभक्ष्य भवेत् सूतं. (6) D and K read हेमसमं. M reads हेमशता, which is grammatically incorrect. (7) B and K read सर्वं. (8) D reads तु क्षिपयेत्. M reads तु instead of च. (9) K reads erroneously भवेदग्नीसहो देवी. (10) ततो रसवरानने, a variant in B. ततो रसवरो भवेत्, a variant in D. ततो रसचरो भवेत्, a variant in K. We have adopted the reading in M and My. (11) D reads स्पर्शवेद्या, which is incorrect. K has an incomplete charapa—स्पर्शवेत्सूतं. (12) B and D read सूते च. M and My read सूतन्. (13) M reads च.

समं तं जारयेत् सूतं^१ सारयित्वा समेन तु ।
 सहस्रांशिन लोहानि वेधयेन्नात्र संशयः ॥ २१ ॥
 कृष्णवैक्रान्तभागैकं शुद्धसूतपलांशकम्^२ ।
 एकत्र मर्दयेत् खल्ले चूर्णं च भवति द्वयम्^३ ॥ २२ ॥
 अस्य चूर्णस्य भागैकं^४ हेमभागसहस्रकम् ।
 एकत्र मर्दयेत् तावत् यावद्भस्म तु जायते^५ ॥ २३ ॥
 धमेत्तच्चान्धमूषायां^६ यावत् खोटो^७ भविष्यति ॥ २४ ॥
 समांशभक्षणं^८ तस्य शुद्धसूतं तु कारयेत्^९ ।
 वेधयेत् सर्व्वलोहानि स्पर्शमात्रेण पार्व्वति^{१०} ॥ २५ ॥
 तच्चूर्णमभ्रकं^{११} चैव रसेन सह मर्दयेत् ।
 एकत्र मर्दयेत्तावद्यावद्भस्म प्रजायते^{१२} ॥ २६ ॥

(1) B has जायते सूते. D has जारयेत् सूतः. K has जायते सूतं. M has तत्सूतं जारयेत् सूते. (2) D has तं च सूतं पलांशकं. K has हेमभाग-सहस्रकं. M has शुद्धसूतपलांशकं. (3) K wants this charana and the next four. My reads ध्रुवम्. (4) M reads भागैकं, which is incorrect. (5) This hemistich and the next one are not found in D. (6) भवेत् चान्धमूषायां, a variant in B. तद्भस्मवैदम्भमूषायां, a variant in M. (7) B reads खोटो. M reads खोटो. (8) B has समांश भक्षणं. M has समांशभक्षणं. (9) M has पौटिकां कारयेत् बुधः. (10) B reads वेधता. K reads पार्वती, which is grammatically incorrect. M and My read वैमता. (11) D reads तच्चूर्णं मथकं. (12) B reads तावद्भस्मं तु जायते, which is partly incorrect. This hemistich and the next four are not found in D, M and My.

धमेत्तदन्धमूषायां¹ यावत् खोटो भविष्यति ।
 समांशं भक्षणं² तस्य पिष्टिकां³ कारयेद्बुधः ॥ २७ ॥
 वेधयेत् सर्वलोहानि स्पर्शमात्रेण हेमता⁴ ।
 तच्चूर्णमभ्रकं चैव रसेन सह मर्दयेत् ॥ २८ ॥
 स्वेदयेज्जारयेच्चैव⁵ ततो वक्त्रिसहो भवेत् ।
 स रसः⁶ सारितश्चैव सर्वलोहानि विध्यति ॥ २९ ॥
 पीतवर्णेऽपि⁷ वैक्रान्ते रक्तकृष्णविधिर्मतः⁸ ॥ ३० ॥
 पीत⁹वैक्रान्तचूर्णं तु हेमचूर्णसमन्वितम्¹⁰ ।
 पीताभ्रकस्य चूर्णेन¹¹ मेलयित्वा महारसः ।
 स्वेदितो मर्दितश्चैव मासादग््निसहो रसः ॥ ३१ ॥
 श्वेतं पीतं तथा कृष्णं रक्तवर्णं तथैव च¹² ।
 एवं चतुर्विधा वर्णा¹³ वैक्रान्ते वरवर्णिनि ॥ ३२ ॥
 वज्रस्थाने तु वैक्रान्तो¹⁴ मेलनं परमं मतम् ।

(1) B reads भवेत्तदन्धमूषायां. (2) K reads भावयेत्. (3)

B reads पौष्टिकां. (4) B and K read हेमतां, which seems to be

incorrect. (5) M reads स्वेदयेज्जारयेच्चैव. (6) D reads सारसा.

M reads सरितः. Both the readings seem to be incorrect. (7) D

reads सितवर्णेऽपि, which is incorrect, सितवर्णं being already mentioned
in the 12th śloka. (8) B reads रक्तकृष्णविधिर्मतः, which appears to be

incorrect. K reads रक्तकृष्णादिकर्मतः. (9) D reads पीतं. (10) हेमचूर्ण-

समन्वितं, a variant in B. हेमचूर्णे समन्वितं, a variant in K. (11) D and

K have चूर्णं तु. (12) 'This hemistich and the next three are not

found in D, M and My. (13) B reads चतुर्विधो वर्णाः. (14) B

reads वज्रस्थाने तु वैक्रान्तं, which seems to be incorrect.

देहलोहकरो यश्च^१ पारदो लौहवत्^२ प्रिये ॥ ३३ ॥
 नीलवर्णस्तु वैक्रान्तो^३ म्रियते^४ रससंयुतः ॥ ३४ ॥
 कृष्णाभ्रकेण^५ सहितं मधुसपिर्युतं च यत् ।
 भक्षयेन्नखलं देवि जीवेश्चन्द्रार्कतारकम् ॥ ३५ ॥
 यस्य यस्य हि यो योगः तस्य तस्य प्रयोगतः ।
 मेलयित्वा रसं गुच्छा-मानं त्रिमधुसंयुतम् ॥ ३६ ॥
 पथं क्षीराज्यशाख्यं^६ भोज्यमन्यञ्च^७ वर्जयेत् ॥ ३७ ॥
 [एकान्ते मच्चिकामध्ये निर्वासः संस्थितो नरः ।
 रसमृत्युञ्जयो मन्त्रः सदा जप्यो हृदस्तरे ॥
 पशूनां विमुखस्तत्र स्त्रीणां चैव न दर्शनम् ।
 भस्मोद्भूलितसर्वाङ्गो मन्त्रध्वानपरायणः ।
 वक्त्रं क्रमते मर्त्तस्तस्य सिद्धिर्न संशयः ॥]^८
 वैक्रान्तसत्त्वसंयुक्तं^९ लुङ्गास्त्रे मर्दयेद्रसम्^{१०} ।

(1) K reads यस्य. (2) K reads पारदे छेहवत्. (3) After this charana we find the following hemistich in B only—

अग्निमध्ये यथा तिष्ठे अचंचला महारसा ।

which we have rejected for its incongruousness. (4) D reads मृतये. M reads म्रियते. Both are incorrect. (5) This śloka and the next forty-three (i. e. 35—78) are not found in B. (6) D has खोटं क्षीराज्यशाख्यं. M has खोटं क्षीराज्यशाख्यं तं. My has खोटं वैक्रान्तशाख्यं. (7) D reads भोज्यमन्यत्. (8) The portion within brackets is found only in K MS. (9) D reads वैक्रान्तं सत्त्वसंयुक्तं, which seems to be inc. K reads सत्त्वसंयुक्तो, which is gram. inc. (10) D and K have लुङ्गास्त्रे मर्दयेद्रसम्. M has लुङ्गास्त्रे मर्दयेत्, which appears to be inc.

तापयेत् कोष्ण^१तापेन जलेन^२ परिपूरयेत् ॥ ३८ ॥
 सत्त्वं सूतञ्च संमिश्र^३ धमेत् स्याद्रसवन्धनम्^४ ।
 बद्धं रसं^५ मुखे क्षिप्त्वा भूमिच्छिद्राणि पश्यति^६ ॥ ३९ ॥
 निष्कमेकं च वैक्रान्तम्^७ अश्वमूत्रेण मर्दयेत् ।
 दिनमेकमिदं देवि मर्दयित्वा मृतो भवेत् ॥ ४० ॥
 चतुर्दिनमिदं कृत्वा समं सूतं समानयेत्^८ ।
 मर्दनं स्वेदनं चैव पूर्ववच्छुद्धमानसः^९ ॥ ४१ ॥
 सप्तदशममेकैकं^{१०} सप्ताष्टमफलं^{११} भवेत् ।
 मर्दयेन्मातुलुङ्गान्त्रैः^{१२} चतुःषष्टिपुटं ददेत् ।
 उदयारुणसंकाशः सर्व्वलोहानि वेधयेत् ॥ ४२ ॥
 कृष्णाभ्रकस्य सत्त्वं च रसं हेमसमं भवेत् ।

(1) संतापयेत्, a variant in D. My has कृष्ण. (2) K reads जलेना.
 M reads मलेन. (3) D reads सात्त्वं सूतं च संमिश्र. K reads सत्त्वं सूतं
 च संमिश्रं. M reads सत्त्वसूतञ्च संमिश्र्यं, which is inc. (4) धमस्यं
 रसवन्धनम्, a variant in D. धामयेत् रसवन्धनम्, a variant in M. (5) D
 reads बद्धं रसं, which is incorrect. K reads बद्धरसं. (6) D reads
 पश्यति, which is incorrect. K reads भूमिच्छिद्राणि, which is also incorrect.
 (7) M reads निष्कमेकानु संक्रान्त, which is an error of the scribe. (8)
 D reads समं नयेत्. M reads धमनयेत्. (9) जायते शुद्धमानसः, a
 variant in D. (10) K reads सत्त्वं वन्धनमेकैकं. (11) D and
 K read सप्ताष्टमफलं. M reads सप्तमाष्टफलं. My reads सप्तमाष्टफलं. (12)
 K reads लिंगाश्लैः. M reads लुङ्गाश्लैः. This charana and the next five
 are not found in D.

निक्षिप्य वज्रमूषायां^१ धमिल्वा खोटतां नयेत्^२ ॥ ४३ ॥
 बद्धं रसं मुखे^३ क्षिप्त्वा ह्यजरामरतां व्रजेत् ॥ ४४ ॥
 तेनैव भस्म संमिश्रं कृष्णाभ्रकसमं^४ भवेत् ।
 शल्याविशल्या^५मूलस्य वारिणा मर्हयेद्दिनम् ॥ ४५ ॥
 भ्रमरायन्त्र^६मध्यस्थं पुटं सप्तदिनं भवेत्^७ ।
 तच्छुद्धं भस्म सेव्यं स्यात्^८ गुञ्जामानं तु मण्डलम्^९ ॥ ४६ ॥
 एकाद्यं पञ्चमं मध्यं^{१०} पुनरेकं प्रशस्यते^{११} ।
 पूर्ववद्बन्धनाद्देवि^{१२} कोटिवेधी महारसः ॥ ४७ ॥

॥ इति वैक्रान्तबन्धः ॥

रक्तवर्णमयस्कान्तं^{१३} लाक्षारससमप्रभम् ।
 भिन्नं स्त्रीरक्त^{१४}संकाशं तच्चूर्णं सूतसंयुतम् ।

- (1) D and K read वज्रमूषायां. M reads सर्वमूषायां. (2) D reads व्रजेत्. M reads खोटतां. (3) D reads वज्ररसं मुखे. M reads वज्रं रसमुखे. (4) D reads कृष्णाभ्रकराल, which has no clear sense. (5) D has शल्याविशल्या. M and My have शल्यानि शल्य, which is inc. (6) K reads भ्रमरीयन्त्र. No mention is made of this apparatus (यन्त्र) in the रसरत्नसमुच्चय. (7) D reads वदेत्. (8) तं शुद्धभस्मसर्वं स्यात्, a variant in D. तच्छुद्धभस्म सेव्यं च, a variant in K. (9) जीवेत् कल्यायत नरः, a variant in K. (10) D reads एकाद्यापचैश्च भद्रैः, which is unintelligible. My reads मर्ह्या. (11) This hemistich is not found in K. (12) K reads पूर्ववद्बन्धनाद्देवि, which seems to be inc. (13) D has रक्तवर्णं भवेत् कान्त. M has रक्तवर्णमयं कान्त. (14) D. and K read भिन्नस्त्रीरक्त. M reads भिन्नचैद्रक्त.

मर्हयेच्छागरक्तेन धातं खोटो¹ भवेत् प्रिये ॥ ४८ ॥

स सूतः शतवेधी तु² सर्व्व्याधिहरो भवेत्³ ।

गुटिकां धारयेद्वक्त्रे जीवेद्वर्षसहस्रकम् ॥ ४९ ॥

पीतवर्णमयस्कान्तं भिन्नं⁴ हेमसमप्रभम् ।

वेधयेत् सर्व्वलोहानि स्पर्शमात्रेण सुन्दरि⁶ ॥ ५० ॥

इति कान्तबन्धः ॥

लाङ्गली करवीरश्च⁶ चित्रकं गिरिकर्णिका⁷ ।

स्त्रीस्तन्यं⁸ टङ्कसौवीरं मूषालेपन्तु⁹ कारयेत् ॥ ५१ ॥

चपलाद्विगुणं सूतं¹⁰ सूताद्विगुणकाञ्चनम्¹¹ ।

नष्टपिष्टं तु तत् कुर्यात् अन्धमूषागतं¹² धमेत् ॥ ५२ ॥

तत्र स्थितो रसेन्द्रोऽयं¹³ खोटो भवति शोभनः¹⁴ ।

-
- (1) D and K read ध्मातः, which is not correct. M reads धात खोटो.
 (2) D has an incomplete charana — ससूतः शतवे तु. (3) D reads शतव्याधिहरो भवेत्. K wants this charana and the next four ones.
 (4) D and My read भिन्न, which seems to be incorrect. (5) द्वाव-
 येत् स्पर्शमात्रेण सर्व्वलोहानि सुन्दरि, a variant in M. (6) D reads कनकवीरा.
 (7) K reads गिरिकर्णिकं. (8) K reads स्त्रीस्तन्यं.
 (9) Both D and K read मूषालेप तु, which is not correct. (10)
 चपलाद्विगुणं सूतं is the variant in D, M and My, which is inc. चपलाद्वि-
 गुणं तं तु is the variant in K, which is also incorrect. (11) M
 and My read erroneously सूताद्विगुणकाञ्चनम्. (12) Both D and
 K read अन्धमूषागत, which is incorrect. (13) K reads रसेयद्रा,
 which is absurd. (14) D reads शोभने. खोटो भवति शोभन, an in-
 correct variant in M.

शतांशं^१ वेधयेन्नागं गुञ्जावर्णस्तु जायते^२ ॥ ५३ ॥
 तेन नागशतांशेन शुल्बं रक्तनिभं भवेत् ।
 तेन शुल्बशतांशेन^३ तारं विध्यति काञ्चनम् ॥ ५४ ॥
 चपलस्य तु षड्भागाः^४ तारभागास्तु सप्त च^५ ।
 अष्टौ कनकभागास्तु^६ नव भागा रसस्य तु^७ ॥ ५५ ॥
 त्रिंशद्भागा मिलित्वा तु भवन्ति सुरवन्दिते ॥ ५६ ॥
 चित्रकं करवीरं च लाङ्गुली गृध्रविट् तथा^८ ।
 मर्दितं मातुलुङ्गान्ने^९ मूषालेपस्तु^{१०} कारयेत् ॥ ५७ ॥
 अश्वयित्वा धमेद्देवि^{११} खोटो भवति शोभनः^{१२} ।
 तेन खोटशतांशेन^{१३} विद्धो नागोऽरुणो भवेत् ॥ ५८ ॥
 तेन नागेन विद्धं तु^{१४} शुल्बं गुञ्जानिभं^{१५} भवेत् ।
 तेन शुल्बेन तारं तु विद्धं^{१६} भवति काञ्चनम् ॥ ५९ ॥

(1) D reads शतांशिन. K reads शतांशि. (2) D has गुञ्जावस्य तु, which is inc. My has जायते. (3) M reads नागशतांशेन, which seems to be inc. (4) K reads षड्भाग. M reads षड्भागः, which is inc. (5) सप्त च तारभागकाः, a variant in D. K and M read तारभागान्, which is inc. My reads तारा भागस्य, which is also inc. (6) Both D and M have कनकभागस्तु, which is inc. (7) M reads च. (8) लाङ्गुली गिरिकर्णिका, a variant in D. (9) मातुलिगार्लैः is the reading in K. (10) K reads मूषालेपं तु, (मूषा = मूषा). (11) My has साधयित्वा. M has भवेद्देवि. (12) Both D and M read शोभने. M reads वोटो. (13) M reads वोटशतांशेन. We do not find 66 (58—124) ślokas in D. (14) M has तत् instead of तु. My has पिद्धं तु. (15) M and My read गुञ्जावर्ण. (16) M reads सिद्ध, which is inc.

हेमाभं चपलं^१ देवि पादाङ्गेन^२ तु संयुतम् ।
 पादेन^३ कनकं दत्त्वा कुनद्या मर्दयेत् क्षणम् ॥ ६० ॥
 लाङ्गली चित्रकश्चैव स्त्रीस्तन्यं करवीरकम्^४ ।
 गृध्रविष्टा तथा^५ सर्वं मूषालिपं^६ तु कारयेत् ॥ ६१ ॥
 तन्मध्ये तु स्थितं धातं खोटो भवति शोभनः^७ ।
 पूर्वोक्तं वेधयेदेतं^८ निर्वीजं कनकं भवेत् ॥ ६२ ॥
 [सुतमे लोहपात्रे च क्षिपेच्च पलपूर्णकम् ।
 सवीजं पारदं कृत्वा चपलस्य तु वापयेत् ।
 लाक्षाभो बध्यते सूतो गजेनेव महागजः ॥]^९

॥ इति चपलबन्धः ॥

शुद्धसूतपलैकं तु^{१०} पलैकं गन्धकस्य च^{११} ।
 एकीकृत्याय संमर्दं धुत्तूरस्य रसेन च^{१२} ॥
 भावयेच्चक्रयोगेन^{१३} भस्मीभवति सूतकम्^{१४} ॥ ६३ ॥

- (1) हेमाभचपल is the reading in M. (2) M reads पादोङ्गेन, which is inc. (3) M and My read पारदे. (4) कटुवीरकम् is the reading in M. (5) M has गृध्रविष्टतया, which is inc. My reads ततः. (6) K reads मुखालिपं, which is inc. (7) बोटो भवति शोभनः, a variant in M. After this My has the following hemistich—तेन खोटशतांशेन विद्धी नागोऽरुणो भवेत् । (8) K reads वेधयेदत्तं, which is inc. (9) The portion within brackets is found only in M and My. (10) K reads वद्ध in place of शुद्ध. M reads च instead of तु. (11) K reads तु. (12) धुत्तूरसकेन तु, a variant in K. (13) M and My read भावयेच्चक्रयोगेन. (14) भस्मं भवति सूतकं is the variant in M.

अन्धमूषागतं धातं खोटो भवति शोभनः ।
 सूतं हेम च^१ नागं च चन्द्रार्कौ^२ चापि वेधयेत् ॥ ६४ ॥
 पल्लैकं शुद्धसूतस्य कर्षकं गन्धकस्य च^३ ।
 मर्दयेत् स्निग्धखले तु^४ देवदालीरसप्लुतम्^५ ।
 मर्दयेत्तु कराङ्गुल्या^६ गन्धपिष्टिसु^७ जायते ॥ ६५ ॥
 जम्बीरार्द्ररसेनैव^८ दिनमेकन्तु मर्दयेत् ।
 पलाशमूलकाथेन मर्दयेत् त्रिदिनं ततः^९ ॥ ६६ ॥
 पञ्चद्रावकसंयुक्तां वटिकां कारयेत् शुभाम्^{१०} ।
 पलाशमूलकस्केन वटिकां तां प्रलेपयेत्^{११} ॥ ६७ ॥
 धमेत् खोटो भवेच्छेतः^{१२} काचटङ्गणयोगतः ।
 शोधयेत् तत् प्रयत्नेन यावन्निर्मलतां व्रजेत्^{१३} ॥ ६८ ॥
 तत्खोटं रञ्जयेद्देवि^{१४} त्रिगुणं पन्नगं ततः ।
 शतशो रञ्जयेत् पश्चात् शुद्धाभ्रक^{१५} कपालिना^{१६} ॥ ६९ ॥

- (1) K reads हेमं च, which is unusual. M reads सितहेमं च.
 (2) M and My read चन्द्रार्कौ. (3) K has an incomplete charapa
 कस्य च. (4) स्निग्धखलेन is the reading in K and My. (5)
 M has देवदालीरसैश्च. (6) चङ्गुल्यापि सम्यक्, an incomplete variant
 in M. (7) M reads गन्धपिष्टम्. (8) जम्बीरस्य रसेनैव, a variant
 in M and My. (9) त्रिदिनं मर्दयेत्ततः, a variant in M. (10) M reads
 हृदाम्. (11) K reads तु लेपयेत्. (12) M reads erroneously
 खोटो भवेत् श्वेतः. (13) K has मानिर्मलतां व्रजेत्. M has यावन्निर्मलतां व्रजेत्.
 Both are incorrect. (14) M has तद्दोहो जायते देवि. My has तं खोटं
 कारयेद्देवि. (15) M reads शुद्धाभ्रक. (16) My reads कपालिका.

शुक्ले तारे च खोटोऽयं^१ सहस्रांशेन वेधकः^२ ॥
 गन्धकेन हते सूते^३ मृतलोहानि^४ वाहयेत् ॥ ७० ॥
 पुनर्हेम समावर्त्य समांशं भक्षणं^५ कुरु ।
 आरिते शुक्लतारे च^६ घोषं^७ विध्यति सूतकः^८ ॥ ७१ ॥
 रसं^९ हेमसमं कृत्वा पिष्टिकाद्येन गन्धकम्^{१०} ।
 द्विपदीरजसा युक्तं मर्दयेदृङ्गणान्वितम् ॥ ७२ ॥
 नष्टपिष्टं च तत् शुक्लं^{११} धातं खोटो भवेत्ततः^{१२} ।
 सौवीरं टङ्गणं काचं दत्त्वा दत्त्वा तु शोधयेत्^{१३} ॥ ७३ ॥
 अक्षीणो मिलते हेन्नि^{१४} समावर्त्तसु जायते ।
 समांशं भक्षणं हेन्नि^{१५} शुक्लसूतेन कारयेत् ॥ ७४ ॥
 नष्टपिष्टं च तच्छुक्लं^{१६} धातं खोटो भवेत्ततः^{१७} ।

(1) M reads खोटोऽयं. (2) M reads वेधयेत्. (3) गन्धके मिलिते सूते, a variant in M. गन्धकेन हिते सूते, a variant in My. (4) K reads मृतलोहानी, which is gram. inc. (5) K has समांसमन्त्रं, which has no sense at all. (6) आरितशुक्लसूतारं, a variant in M, which is unintelligible. आरितं शुक्लतारे च, a variant in My. (7) K reads घोष, which appears to be incorrect. (8) M and My read सूतकम्. (9) M reads सूतं. My reads रस, which is incorrect. (10) K and My read गन्धकः. M reads गन्धकी, which appears to be incorrect. (11) M and My read युक्तं. (12) धातो भवति खोटकः, a variant in My. (13) This hemistich and the next four are not found in M. (14) My reads मिलति दृष्या. (15) My reads तं तु. (16) My reads तच्छुक्लं. (17) This hemistich is written in My after the next hemistich.

द्विपदीरजसा युक्तं मर्हयेत् टङ्गणान्वितम् ॥ ७५ ॥
 चन्द्रार्कपोङ्गशशि^१ विद्धं भवति काञ्चनम् ।
 हेमाङ्गं मिलितं तत्तु^२ माट्टकासमतां^३ व्रजेत् ॥ ७६ ॥
 कुर्यात् संकलिकायोगात्^४ वेधं^५ दशगुणोत्तरम् ।
 यथा हेम्नि तथा तारिऽप्यादिवीजानि योजयेत्^६ ॥ ७७ ॥
 तृतीयसंकलावधं^७ षट्शतांशेन वेधयेत्^८ ।
 चतुर्गुणेन तेनैव सहस्रांशेन काञ्चनम् ॥ ७८ ॥
 अनेन क्रमयोगेण सप्त संकलिका यदि ।
 कुरुते काञ्चनं दिव्यमष्टौ लोहानि सुन्दरि^९ ॥ ७९ ॥
 तं पुनश्चूर्णयित्वा तु^{१०} पुटेद्भस्म प्रजायते^{११} ।
 सर्व्व्याधिहरो देवि^{१२} पल्लके तस्य भक्षिते ॥ ८० ॥
 द्विपले^{१३} ब्राह्ममायुष्यं^{१४} त्रिपले^{१५} वैष्णवं भवेत् ।

- (1) M and My read चन्द्रार्कं षोडशांशेन. (2) M reads हेमाङ्गं,
 which appears to be incorrect. My reads तं तु. (3) M has माट्टका,
 which has no clear sense. (4) संकलिकायोगात् is the variant in M.
 (5) M reads वेधं. (6) स्याद्वीजानि योजयेत्, an incomplete charana
 in K. ऽप्यादिवीजानि योजितम्, a variant in M. My reads व्याधिवीजानि
 योजित. (7) तृतीयसंकलावधं, a variant in M. (8) षट्शते नाग-
 वेधकं, a variant in K and My, which is partly incorrect. (9) M
 reads विध्वत्ति. (10) B wants तु. (11) Both B and M read
 पुटयेद्भस्म जायते. My reads स्त्रोटेद्भस्म जायते. (12) My reads सर्व्व-
 व्याधि हरेदेवि, which is incorrect. (13) K reads द्विपलं. My reads
 द्वेपलं, which is incorrect. (14) B and My read ब्राह्ममायुष्यं. K reads
 ब्रह्म आयुष्यं (15) K reads त्रिपलं. My reads त्रिदण्डे, which is incorrect.

चतुःपले तु रुद्रत्व-मीशः^१ पञ्चपले भवेत् ॥ ८१ ॥
 षट्पले भक्षिते देवि सदाशिवतनुर्भवेत् ॥ ८२ ॥
 सूतकं गन्धकं तारं^२ मेषवल्लीरसेन च^३ ।
 त्रिदिनं मर्दयेत्सीष्णं^४ वङ्गपादेन मेलयेत्^५ ।
 अश्वमूषागतं धातं वङ्गं स्तम्भयति क्षणात् ॥ ८३ ॥
 चूर्णितं गन्धकं देवि मर्कटी^६रसभावितम् ।
 भावयेच्छतवारांस्तु जीव'भस्म तु गच्छति ॥ ८४ ॥
 दीपयेन्मृन्मये^७ पात्रे रसेन सह संयुतम् ।
 तापयेद्द्रवितापेन मर्कटी^८रससंयुतम् ।^{१०}
 गन्धकं यसते सूतः^{११} पिष्टिका^{१२} भवति क्षणात् ॥ ८५ ॥
 तिलपर्णी^{१३}रसेनैव गन्धकं भावयेत् प्रिये ।
 सप्त वारांस्तु देवेशि छायाशुष्कं पुनः पुनः ॥ ८६ ॥
 शोधितं पातितं सूतं पल्लैकप्रमितं^{१४} प्रिये ।

-
- (1) All the texts read ईशः, but ऐश is proper. (2) M reads कान्तं. (3) मेषवल्लीरसे समाः, a variant in B. अष्टवल्लीरसेन च, a variant in K. मेषवल्लीरसैस्सह, a variant in M. मेषवल्लीरसे समाः, a variant in My. (4) M and My read मर्दयेन्मृन्मये. (5) वङ्गपत्रेषु लेपयेत्, a variant in M. वङ्गपादेन लेपयेत्, a variant in My. (6) My reads कर्कोटी. (7) My reads बीज. (8) B and My have दापयेन्मृन्मये. M has तापयेन्मृन्मये. (9) My reads कर्कोटी. (10) This hemistich is not found in K. (11) K reads सूत. (12) M reads पिष्टिका. (13) K reads तिलपर्णि. (14) B and My read पल्लैकं प्रमित, which is not correct. K reads पल्लैकं यसते, which is senseless.

मूषामध्ये^१ विनिक्षिप्य नरेन्द्ररस^२संयुतम् ।
 जारयेद्बालुकायन्त्रे भावितं गन्धकं^३ पुनः ॥ ८७ ॥
 त्रुटि त्रुटि^४ प्रदातव्यं गन्धकञ्च पुनः पुनः ।
 अनेन क्रमयोगेण^५ जायते गन्धपिष्टिका ॥ ८८ ॥
 गन्धपाषाणचूर्णं तु कनकस्य रसेन तु ।
 एकीकृत्य तथा खल्ले मर्दयित्वा यथाविधि^६ ।
 आतपे स्थापयेद्देवि कनकस्य रसेन तत् ॥ ८९ ॥^७
 भावयेत् सप्तवारांस्तु स्त्रीपुष्पेण तु सप्तधा ।
 शुद्धसूतपल्लिकं च खर्परे^८ दापयेत्ततः ॥ ९० ॥
 भावितं गन्धकं दद्यान्नरपित्तेन संयुतम् ।
 दोलयेद्द्रवितापेन^९ पिष्टिका भवति क्षणात् ॥ ९१ ॥
 गन्धकं सूक्ष्मचूर्णन्तु चणकान्त्रेण भैरवि ।
 भावयेत् सप्तवारांस्तु^{१०} स्त्रीपुष्पेण च^{११} सप्तधा ॥ ९२ ॥
 द्रुतसूतकमध्ये तु कर्पूरं गन्धकं समम्^{१२} ।

- (1) K reads मूषामध्ये, which is incorrect. (2) K reads नरेन्द्रे रस, which is incorrect. My reads रसेन्द्र. (3) K reads गन्धकै. (4) My reads कुटीकुटि. (5) K reads क्रियमात्रेण. (6) B reads खल्ले मर्दयित्वा. (7) The 89th śloka is not found in M and My. (8) M reads कर्पूरो, which seems to be incorrect. (9) डालयेद्द्रवितापेन, a variant in B. लोलयेद्द्रवितापेन, a variant in M. डोलयेद्द्रवितापेन, a variant in My. (10) All the texts read सप्तवाराणि, which is gram. inc. (11) K, M and My read तु. (12) My reads रसे.

दापयेन्निक्षिपेद्गोष्ठे^१ सप्ताहाङ्गन्धपिष्टिका^२ ॥ ८३ ॥
 कटुकीशातकीबीजं चण्डाली^३कन्दमेव च^४ ।
 स्तनक्षीरेण संपेष्य^५ पिष्टिकां तेन लेपयेत् ॥ ८४ ॥
 पुटयेद्भूधरे यन्त्रे स्तम्भते^६ नात्र संशयः ।
 हेमसम्पुटमध्ये तु समावर्त्त^७ तु कारयेत् ॥ ८५ ॥
 अष्टमांशेन तेनैव नागवेधं^८ प्रदापयेत् ।
 तन्नागं जायते दिव्यं सिन्दूरारुणसन्निभम् ॥ ८६ ॥
 तन्नागेनाष्टमांशेन^९ शुल्बवेधं प्रदापयेत् ।
 षोडशांशेन तेनैव तारवेधं^{१०} प्रदापयेत् ॥ ८७ ॥
 तत्तारं जायते हेम सिद्धयोगेश्वरीमतम्^{११} ॥ ८८ ॥
 गन्धपिष्टिपल्लवं तु नागपिष्टिपलाष्टकम् ।
 लेपयेन्नागपत्राणि^{१२} छायायां शोषयेत्ततः ॥ ८९ ॥

-
- (1) B, K and My read गोष्ठे. (2) B reads गन्धपिष्टिका, which seems to be incorrect. (3) K reads चाण्डाली. (4) M has चण्डालीकाममेव च, which seems to be incorrect. (5) सन्धक्षीरेण संमर्षं, a variant in K. (6) M reads सन्निभो. My reads हंभ्यते. (7) M reads समाहृत. (8) This hemistich is not found in K. M reads तारवेधं. (9) तन्नाग चाष्टमांशेन, a variant in K. नागेन चाष्टमांशेन, a variant in M. नागेनाष्टमलक्षेण, a variant in My. (10) B reads तार वेधं. K and My read तारे वेध. (11) K reads सिद्धयोगेश्वरीमतं. M and My want this hemistich (12) M reads नागपात्राणि, which is incorrect

आटरूपकपिण्डेन^१ नागपत्राणि^२ लेपयेत् ।
 आरण्योत्पलके देवि दापयेच्च पुटत्रयम्^३ ॥ १०० ॥
 तन्नागं म्रियते दिव्यं सिन्दूरारुणसन्निभम् ॥ १०१ ॥
 तन्नागपलमेकं^४ तु शुक्लचूर्णपलाष्टकम्^५ ।
 वासकस्य रसेनैव^६ प्रहरैकं तु मर्हयेत् ।
 मारयेत् पातनायन्त्रे शुक्लं तन्म्रियते^७ क्षणात् ॥ १०२ ॥
 षोडशांशेन तेनैव तारवेधं^८ प्रदापयेत् ।
 जायते कनकं दिव्यं देवाभरणमुत्तमम्^९ ॥ १०३ ॥
 या काचिद्गन्धपिष्टी तु^{१०} आदौ^{११} नागं तु मारयेत् ।
 नागं तु^{१२} वेधयेच्छुक्लं शुक्लं तारं तु वेधयेत् ।
 कनकं जायते दिव्यं सिद्धयोग उदाहृतः^{१३} ॥ १०४ ॥

(1) आणकसपिंडत, an incorrect variant in B. आयुवरसपिंडेन, a variant in K, which has no clear sense. (2) M reads नागपात्राणि, which is incorrect. (3) This hemistich and the next one are not found in M. (4) K reads तं नागं पलमेक. My reads तन्नागं पलमेकं. (5) K and M read शुक्लचूर्णं पलाष्टकम्. (6) My reads वासकस्वरसेनैव. (7) B and K read तु म्रियते. My reads erroneously तं म्रियते. (8) B and K read तारे वेधं. (9) देवाभरणभूषणं, a variant in B, M and My. (10) K has या काचिद्गन्धपिष्टिस्तु. M has या काचिद्गन्धपिष्टतु, which is gram. inc. (11) M wants आदौ. (12) B and My read नागेन. This hemistich is wanting in K. (13) सिद्धयोगमुदाहृतं, an incorrect variant in B. This hemistich is not found in M and My.

गन्धकं मधुसंयुक्तं हरवीजेन^१ मर्दितम् ।

भूमिस्थं मासषट्कं तु^२ तारमायाति^३ काञ्चनम् ॥ १०५ ॥

उदत्तनं तु^४ तेनैव कुष्ठरोगस्य नाशनम्^५ ।

घृतेन सह संयुक्तं व्रणरोगविनाशनम्^६ ।

संवत्सरप्रयोगेण सहस्रायुर्भवेन्नरः ॥ १०६ ॥

॥ इति गन्धकबन्धः ॥

शुद्धसूतपलैकं च पलैकं तालकस्य च ।

एकीकृत्याथ संमर्द्य उन्मत्तकरसेन च ।

मारयेच्चक्रयन्त्रेण भस्मीभवति सूतकम्^७ ॥ १०७ ॥

अन्धमूषागतं धातं खोटो भवति शोभनः ।

वङ्गं तारं^८ च शुक्लं च क्रमशो वेधयेद्रसः ॥ १०८ ॥

शुद्धवङ्गपलैकं च पलैकं सूतकस्य च^९ ।

द्विपलं^{१०} तालकं चैव उन्मत्तरसमर्दितम् ।

मारयेत् पातनायन्त्रे धमनात् खोटतां नयेत्^{११} ॥ १०९ ॥

-
- (1) My reads erroneously चिरिवीजेन. (2) M and My read मासमेकं तु. (3) B reads तारमायति. K reads तारं भवति. M reads तारमायात. The first and the last readings are incorrect. (4) M has उदत्तनेन. (5) सर्वकुष्ठं विनश्यति, a variant in B, K and My. (6) K reads व्रणरोगविनाशनं. M wants this hemistich. (7) B, K and My read सूतकः, which is not correct here. (8) M reads वङ्गं. My reads वङ्गतारं. (9) My reads तालकस्य च. (10) M reads द्वे पले. My reads द्विपले. (11) M reads खोटतां नयेत्. M and My

तालपिष्टीपलैकं^१ तु पलैकं गन्धकस्य च ।

हे पले शुद्धसूतस्य^२ दिनमेकन्तु तेन वै ॥ ११० ॥

एकीकृत्याथ संमर्द्य उन्मत्तकरसेन च ।

मारयेत् पातनायन्त्रे धमनात् खोटतां नयेत् ॥ १११ ॥

॥ इति तालकबन्धः ॥

शुद्धनागपलैकं च पलैकं सूतकस्य च ।

पलद्वयं कुनद्याद्य सर्बमेकत्र मर्दयेत्^३ ।

मारयेत् पातनायन्त्रे धमनात् खोटतां नयेत् ॥ ११२ ॥

हेमपिष्टिपलैकं तु पलैकं गन्धकस्य च ।

एकीकृत्याथ संमर्द्य धुत्तूरकरसेन^४ च ।

मारयेत् पातनायन्त्रे धमनात् खोटतां नयेत् ॥ ११३ ॥^५

कृष्णाभ्रकस्य सत्त्वं च कान्तं तीक्ष्णं च हाटकम् ।

शुद्धशुक्लं च तारं च माचिकं समभागिकम्^६ ।

अन्धमूषागतं धातं खोटो^७ भवति तत्क्षणात् ॥ ११४ ॥

---

(1) K reads तालपिष्टिपलैकं. This charaṇa and the next seven are not found in M and My, (2) B reads हीपले, which is incorrect. K reads द्विपलं. (3) K reads रंजयेत्, which seems to be incorrect. (4) K and My have धत्तूरकरसेन. (5) We do not find 112th and 113th ślokas in B. We find the following hemistich in K only :— हेमपिष्टिपलैकं तु पलैकं गन्धकस्य तु, which seems to us a repetition. (6) शुद्धशुक्लतारं च माचिकं समभागानि कारयेत्, a variant in B, which appears to us irregular. शुद्धतारश्च माचिकं समभागानि कारयेत्, a variant in M and My, wherein शुक्ल is not mentioned. (7) M reads खोटो.

तत्खोटपलमेकं तु पलैकं सूतकस्य च ।
 पलद्वयं कुमद्वयस्य सर्वमेकच मर्हयेत्^१ ।
 मारयेत् पातनायस्त्रे धमनात् खोटतां^२ नयेत् ॥ ११५ ॥
 कृष्णाभ्रकपलैकं तु^३ रसकस्य पलं तथा^४ ।
 सूतकस्य पलैकं तु सर्वमिकीकृतं प्रिये ॥ ११६ ॥
 उन्मत्तकरसेनैव मर्हयेत् प्रहरद्वयम् ।
 मर्हयेद्दिनमेकं तु^५ टङ्गुलेन समन्वितम् ॥ ११७ ॥
 गुटिकां^६ कारयेद्देवि छायाशुष्कां तु कारयेत् ।
 महावज्रिगतं धातं खोटो भवति सूतकम्^७ ॥ ११८ ॥
 तं खोटं शोधयेच्छेत^८ काचटङ्गुलयोगतः ।
 हेन्वा सह समावर्त्य^९ सारणात्रयसारितम् ॥ ११९ ॥
 सहस्रांशिन तेनैव शुष्कवेधं^{१०} प्रदापयेत् ।
 अनेन क्रमयोगेण कोटिवेधी भवेद्द्रसः ॥ १२० ॥
 बीजद्वयं पलाशस्य पलमेकं तु सूतकम् ।
 जम्बीरास्त्रेण संमर्द्य छायाशुष्कं तु कारयेत् ॥ १२१ ॥

(1) B and My read कारयेत्. (2) 'M reads खोटता. (3)
 कृष्णाभ्रकपलमेकं तु, a variant in K. (4) पलैकं मन्थकस्य च, a variant in M.
 This charaṇa and the next one are not found in My. (5) B and
 My read द्वि. After this charaṇa we do not find 70 (117—187) ślokaś
 in M. (6) B has चङ्गुलिका, which seems to be incorrect. (7)
 K and My read सूतकः. (8) K reads शोधयेद्देत, which seems
 to be incorrect. My reads खोटं संशोधयेत् चेत. (9) हेन्वा सहस्रजावर्त्य,
 a variant in B. (10) B reads एद्वेधं.

तुम्बो च^१ मेघनादा च काकजङ्घा च चूलिका^२ ।
 स्त्रीस्तन्येन प्रलिप्तायां मूषायां^३ च विनिक्षिपेत् ॥ १२२ ॥
 धमयेत् खदिराङ्गारैः खोटो भवति चाक्षयः ॥ १२३ ॥
 पलाशतैलं^४ संमर्द्य यावत् स्याद्रसपिष्टिका^५ ।
 अश्वमूषागतं धातं खोटो भवति तत्क्षणात् ॥ १२४ ॥
 पूर्वशुद्धेन सूतेन^६ सह हेम्ना^७ च पार्श्वति ।
 गोलकं कारयेत्तेन मर्दयित्वा द्रुतं^८ कृतम् ॥ १२५ ॥
 ब्रह्महृत्तस्य बीजानि कार्पासास्थि विभीतकम् ।
 यवचिञ्चा तु^९ बन्धा च राजिका च समन्वितम् ॥ १२६ ॥
 सूक्ष्मपिण्डीकृतं^{१०} सर्वं तेन लिप्त्वा तु गोलकम् ।
 पुटनैः सप्तभिर्देवि पिष्टिकास्तम्भनं भवेत् ॥ १२७ ॥
 बृहत्पुटं ततो दत्त्वा मूषायां तत्तु भावयेत्^{११} ।
 समावर्त्तं तु तं सूतं^{१२} समहेम्ना नियोजितम्^{१३} ।

- (१) B and My read तुम्बिका. (२) My reads मूलिका. (३)
 K reads मूषायां, which is incorrect. My reads स्तन्यं च तैः प्रलिप्तायां मूषायां.
 (४) K has पातालतैल. (५) My reads स्याद्रसपिष्टिका. (६)
 पूर्वसूतेन शुद्धेन, a variant in D and K. (७) D reads सहैमेकेन,
 which is incorrect. My reads समहेम्ना. (८) D reads द्रुतं, which is
 incorrect. My reads कृत. (९) B wants तु. K reads पंचचिञ्चा. (१०)
 D reads erroneously सूक्ष्मपीण्डीकृतं. (११) मूषायां तु भवेत्ततः, a variant
 in B. मूषायां तु भवेत्ततः, a variant in K. (१२) B reads तत् सूतं
 D has an incomplete charaṇa—समावर्त्तं तु सूतः. (१३) D has an
 incomplete charaṇa—हेम्ना नियोजितम्

शतांशेन तु चन्द्रार्कं वेधयेत् सुरवन्दिते ॥ १२८ ॥
 पुनस्तेनैव योगेन पिष्टीस्तम्भं तु^१ कारयेत् ।
 सारयित्वा ततो हेम्ना वेधयेच्च सहस्रकम्^२ ॥ १२९ ॥
 एवं लक्षाणि कोटिं च वेधयेत् क्रमयोगतः ।
 सप्तसंकलिकादूर्ध्वं कृत्वा वक्त्रे^३ तु गोलकम् ।
 वर्षेभ्योकेन स भवेत्^४ बलीपलितवर्जितः ॥ १३० ॥
 चाण्डाली^५ राक्षसी चैव कुण्डमोलोद्भवो^६ रसः ।
 बीजं सूतं च वैक्रान्तं मर्दयेत् प्रहरत्रयम्^७ ॥ १३१ ॥
 विशुद्धं गोलकं^८ कृत्वा मूकमूषागतं^९ पुटेत् ।
 खोटसु जायते देवि सुधातः^{१०} खदिराम्बिना ॥ १३२ ॥
 चाण्डालीराक्षसीपुष्प-रस^{११} मध्वाज्यटङ्गैः ।
 महारसाष्टमध्यैक-मभ्रकं चापि^{१२} योजयेत् ॥ १३३ ॥
 नागं वङ्गं समं^{१३} सूतं हिम तारमथापि वा ।

- (1) B and My read पिष्टिलम्भं, which is gram. inc. (2) वेधे-
 येन सहस्रकं, a variant in B and My. (3) K wants वक्त्रं. My reads
 वक्त्रं. (4) D reads सह भवेत्, which is incorrect. (5) B reads
 चाण्डाली. (6) कुण्डमोलोद्भवे is the reading in D, which seems to be
 incorrect. (7) D and My have प्रहरत्रयम्. (8) D reads
 विशुद्धगोलक. (9) D and K read मूकमूषागत, which is incorrect.
 (10) B reads आतः, which mars the metre. (11) चाण्डालीराक्षसी-
 पुष्पौरस is the reading in B. राक्षसीपुष्पौरस is the reading in D. (12)
 B reads मध्यैकमभ्रक चापि, wherein the first term is incorrect. (13)
 K and My read नागवङ्गसम.

अन्नकं द्रुतिसत्त्वं^१ वा महंयेत् प्रहरद्वयम्^२ ॥ १३४ ॥
 छायाशुष्कं ततो गोलं^३ मूकमूषागतं धमेत् ।
 दत्त्वा लघुपुटं देवि खोटो भवति शोभनः ॥ १३५ ॥
 रन्धा वीरा^४ सुहीचीरं कसुकी यवचिञ्चिका ।
 दीनारी चैव^५ गोरन्धा मीनाची काकमाचिका ॥ १३६ ॥
 एभिर्मर्दित^६सूतस्य पुनर्जन्म न विद्यते ।
 पूर्ववत् क्रमयोगेण खोटो भवति शोभनः ॥ १३७ ॥
 विष्णुक्रान्ता च चक्राह्वा बला च तुलसी तथा^७ ।
 महासोमाहिवल्ली^८ च सूर्यावर्तस्य सुन्दरि^९ ।
 एभिस्तु मर्दितः सूतः^{१०} पूर्ववत् खोटतां व्रजेत्^{११} ॥ १३८ ॥
 मुखेन ग्रसते ग्रासं^{१२} जारणा तेन सुन्दरि ।
 रसोनराजिकामूलै^{१३}र्मर्दितं वरवर्णिनि ।

(1) My reads द्रुतसत्त्वं. (2) B reads प्रहरद्वयम्. (3) K
 reads गोला, which is incorrect. My reads तथा गोलं. (4) K and
 My read वीरा. (5) K reads दीनादिनेत्र, which seems to be incorrect.
 (6) समैर्मर्दितं is the reading in D, which is incorrect. (7) काचला
 तुलसी कथा, a variant in D. (8) B reads महासोमा च बलि,
 wherein the last term is incorrect. My reads महासोमा च बल्ली. (9)
 सूर्यावर्तं च सुन्दरि, a variant in D. सूर्यावचा च सुन्दरी, a variant in K.
 सूर्यावर्तं च सुन्दरी, a variant in My. (10) B and My have मर्दितं
 सूतं. D has मर्दितैः सूतः. (11) B, K and My read नयेत्. (12)
 B has an incomplete charana—मुखेन ग्रसं. D and My want this charana
 and the next nine ones. K reads ग्रासो. (13) रसनिजीविमूलैः,
 a variant in B.

दिव्यौषधिपुटं पाच्यं^१ रसखोटस्य लक्षणम् ॥ १३८ ॥
 एतत्ते कथितं गुह्यं विज्ञेयं^२ रसवादिभिः ।
 मत्प्रसादेन देवेशि तस्य सिद्धिर्न^३ संशयः ॥ १४० ॥
 सुहीचीरं सकाञ्चीकं^४ बीजानि^५ कनकस्य च ।
 कञ्चुकी लाङ्गली चेन्द्र-वारुची विषमुष्टिका ।
 पलाश^६मूलतोयं च मर्हयेत्तेन सूतकम् ॥ १४१ ॥
 समे हेन्नि^७ समं सूतं पिष्टिकां कारयेद्बुधः^८ ।
 महारसान् पिष्टिकार्थं^९ मर्हयेदौषधीरसैः ॥ १४२ ॥
 यामत्रयं मर्हयित्वा गोलकं कारयेद्बुधः ।
 पिष्टिकां बन्धयित्वा तु गन्धतैले^{१०} विपाचयेत् ॥ १४३ ॥
 अश्वमूषागतं गोलं^{११} छायाशुष्कं तु कारयेत् ।
 [ततो लघुपुटं दत्त्वा खुदिराग्नी तु धामयेत् ।
 खोटसु जायते हेन्नि सह हेन्ना तु कारयेत् ॥]^{१२}

- (1) B reads erroneously पाच. (2) B reads विद्युतं, which is incorrect. (3) B reads तस्य सिद्धेन. (4) सुहीचीरस्य काञ्चीकं, a variant in B. सुहीचीरस्य काञ्जीकं, a variant in My. (5) My reads बीजकं. (6) K reads पलाश. (7) B and My have समहेन्नि. (8) पिष्टिका काठेंदुन, an incorrect variant in D. My reads कारयेत्ततः. (9) महानसान् पिष्टिकार्थं, an incorrect variant in B. This hemistich and the next one are not found in D. महारसं पिष्टिकार्थं, a variant in My. (10) D has गन्धतैलं, which is inaccurate. (11) D and K have चैव. (12) The śloka within brackets is found only in B and My.

अक्षीणो मिलते^१ हेन्नि समावर्त्तव जायते ॥ १४४ ॥
 भक्षणादेव सूतस्य^२ दिव्यदेहो भवेन्नरः ।
 वेधयेत् सर्व्वलोहानि रक्षितः क्रमिती रसः^३ ॥ १४५ ॥
 समांशभक्षणं सूतं^४ मर्द्दयेदोषधीरसैः^५ ।
 नष्टपिष्टं तु तं कृत्वा पूर्व्वयोगेन धामयेत् ॥ १४६ ॥
 खोटस्तु जायते दिव्यः^६ षोडशांशेन वेधयेत्^७ ।
 बद्धः^८ संकलिकायोगाद्विधेहशगुणोत्तरम् ॥ १४७ ॥
 मृगदूर्ब्बा^९ चन्द्रवल्ली पक्वा चिञ्चा^{१०} तथैव च ।
 कोकिला^{११} करवीरं च बीजं चोन्नतकस्य च ।
 काकाण्डी^{१२} फलसंयुक्तं मर्द्दयेत् सुरसुन्दरि ॥ १४८ ॥
 समहेन्नि समं सूतं पिष्टिकां कारयेद्बुधः ॥ १४९ ॥
 अथवा सारयित्वा तु समेन सह सूतकम् ।

- (1) D reads मिलिते, which qualifies हेन्नि. My wants this charana.
- (2) D reads तस्यास्तु. The portion beginning with दिव्यदेहो and ending in वेधयेत् is not found in K. (3) D reads क्रमिती रसः. (4) समांशभक्षणं सूत, a variant in B. समांस भक्षणे सूते, a variant in D. समांस भक्षणे सूते, a variant in K. (5) D reads मर्द्दयेत् दुग्धीरसै, which appears to be incorrect. (6) B, K and My read दिव्य, which is gram. inc. (7) B and My read वेधकः. (8) D reads बद्ध. K reads बद्ध. (9) My reads सूता दूर्ब्बा. (10) B reads erroneously पक्वचना. D reads पक्वाची. (11) B has कोकिला. D has कोकला. My has कौकला. (12) D reads काकाण्डी. K reads काकाण्डी.

महारसं पिष्टिकार्थं^१ मर्हयेदोषधीरसैः ॥ १५० ॥
यामत्रयं मर्हयित्वा गोलकं कारयेत्ततः^२ ।
अन्धमूषागतं^३ गोलं छायाशुष्कं तु कारयेत् ॥ १५१ ॥
ततो लघुपुटं दत्त्वा^४ धातः खोटो भवेत् प्रिये ॥ १५२ ॥
मृगदूर्ध्वातमासोम-रसैः^५ सूतकचारणम्^६ ।
मूलैस्त्रयाणां लाङ्गल्या रामठेन च हन्यते^७ ॥ १५३ ॥
समेन हेन्ना संयुक्तां पिष्टिकां^८ कारयेद्बुधः ।
अथ तारकपिष्टं च^९ समसूतेन कारयेत् ॥ १५४ ॥
पूर्ववत् क्रमयोगेण खोटो भवति शोभनः ।
अन्धमूषागतं^{१०} भूमौ स्वेदयेत् करिषाम्निना ॥ १५५ ॥
अहोरात्रं चिरात्रं वा चूर्णबन्धो^{११} भवेत्ततः ।
तच्चूर्णबन्धः कुरुते^{१२} वेधं दशगुणोत्तरम् ॥ १५६ ॥

- (1) B reads पिष्टिकाश्चे. D has महाराजं पिष्टिकार्थं. Both the readings seem to be incorrect. (2) K reads चालयेत्ततः. My reads कारयेद्बुधः. (3) D and K read अंधमूषागतं, which is incorrect. (4) K reads दद्यात्. (5) B reads सोमरसौ. मृगदूर्ध्वातमासोमारसैः, a variant in D. My has मृतदूर्ध्वातमासोमारसैः. (6) K reads सूतकवारिणा, which has no sense. (7) D reads हन्यति. My reads रमतेन च हन्यते. Both the readings seem to be incorrect. (8) B and My have संयुक्तं पीठिकां, which is incorrect. (9) B and My read अर्धतारक पीठं च. This hemistich and the next two are wanting in D. (10) अंधमूषागतं is the incorrect reading in B and K. (11) D reads चूर्णबन्धः. My reads चूर्णबन्धो. (12) D has an incomplete charana बद्धं कुरुते. My has तच्चूर्णबन्धः.

शूलिनीरससूतश्च^१ स्त्रोतोञ्जनसमन्वितम् ।
 पूर्ववत् पिष्टिकायोगात् खोटो भवति शोभनः ॥ १५७ ॥
 स्त्रोतोञ्जनं सतगरं^२ पिष्टिचययुतं रसम्^३ ।
 धमयेदङ्गिसंक्षिप्तं^४ सूतकः सर्वकर्मकृत् ॥ १५८ ॥
 हेमाभ्रं चैव ताराभ्रं^५ शुल्वाभ्रं चाभ्रतीक्ष्णकम् ।
 वङ्गाभ्रं चैव नागाभ्रं समसूतेन वेधयेत्^६ ॥ १५९ ॥
 यथास्त्राभीषधीष्टं^७ महारससमन्वितम् ।
 हेम्ना तारेण शुल्वेन तीक्ष्णावङ्गोरगैस्तथा^८ ॥ १६० ॥
 एभिर्व्यस्तैः समस्तैर्वा पिष्टिं कृत्वा समे समाम्^९ ।
 मारयेत् पूर्वविधिना गर्भयन्त्रे^{१०} तुषाम्निना ॥ १६१ ॥
 समांशं सूतकं दत्त्वा वारं वारं पुनः पुनः ।

- (1) शूलिनीरससूतं च, a variant in D. (2) स्त्रोतोञ्जनसतगुरं, a variant in D. K reads सतगरं. (3) पिष्टिचययुतं रसम्, a variant in D, which seems to be incorrect. (4) B reads अङ्गिसंक्षिप्तं, which has no clear sense. (5) The portion beginning from ताराभ्रं and ending in चैव is wanting in K. My has हेमाभ्रं च ताराभ्रं. (6) समसूतेन वेधयेत्, a variant in B and My. D reads समं सूतेन वेधयेत्, K has समं सूतेन वेधयेत्. (7) यथास्त्राभीषधीष्टं, a variant in D. यथा लाभीषधीष्टं, a variant in My. (8) तीक्ष्णावङ्गोरसेन च, a variant in D, which seems to be incorrect. (9) पीठैः कृत्वा समे समाः, a variant in B and My, which is partly correct. D reads समः, which is incorrect. (10) B and D read गर्भयन्त्रे. For the description of गर्भयन्त्रं vide रस. स. Chap. ix, verses 28-31.

जायन्ते विविधाः खोटाः^१ कान्तबद्धो^२ महारसः ॥ १६२ ॥
 भवेत् संकलिकायोगात् वेधो दशगुणोत्तरः ॥ १६३ ॥
 खोटः पोटस्तथा^३ भस्म धूलिः कल्कश्च^४ पञ्चमः ।
 एते निगलगोलाभ्यां^५ सर्व्वबन्धफलोदयाः^६ ॥ १६४ ॥
 शिषुसर्ज्जभवं चारं^७ ब्रह्मबीजानि गुग्गुलुः ।
 सैन्धवं द्विगुणं दत्त्वा मर्हयित्वा विचक्षणः ॥ १६५ ॥
 पिष्टिकावेष्टनं कृत्वा कल्केनानेन^८ सुन्दरि ।
 विल्वप्रमाणं कृत्वा तु मूषामतिदृढां शुभाम्^९ ॥ १६६ ॥
 जर्षाधो लवणं दत्त्वा मूषामध्ये^{१०} रसं क्षिपेत् ।
 मूषालेपः प्रदातव्यो^{११} दग्धशंखादिपूर्व्वकः^{१२} ॥ १६७ ॥

- (1) जायन्ते विविधाः खोटः, a variant in D, K and My. (2) D reads कान्तबद्धो. K and My read कान्तबद्धो. (3) B and My read पाटस्तथा. (4) D reads कल्कश्च. My reads धूलि कल्कश्च. (5) D reads कोलाभ्यां. K reads कालाभ्यां. My reads रोगाभ्यां. (6) सर्व्वबंधा फलोदया, a variant in B. सर्व्व बन्धफलो दिष्टेत्, a variant in D. सर्व्वबद्धः फलोदया, a variant in My. (7) ब्रह्मसर्ज्जभवं चारं, a variant in B and My. D reads चारी. शिषुसर्ज्जयवचारं, a variant in K. (8) D has मूषा यवेन. K has मूषामनेन. (9) D has an incomplete hemistich —विल्वप्रमाणं मूषां कृत्वामाटी इदमभम्. (10) D and K read मूषामध्ये, which is incorrect. (11) मूषालेपे प्रदातव्यं, a variant in B and My. मूषालेपा प्रदातव्यं, a variant in D. मूषालेपप्रदातव्यं, a variant in K. All the texts are incorrect. (12) All the texts read पूर्व्वकम्, which is not, lexicographically correct.

मुखं तस्या^१ दृढं बद्धा लोणमृत्तिकया^२ पुनः ।
 कारयेच्च सुधालेपं^३ छायाशुष्कं च कारयेत् ॥ १६८ ॥
 उक्तो निगलवन्धोऽयं^४ पुत्रस्यापि न कथ्यते ॥ १६९ ॥
 तुषकर्षाग्निना भूमौ मृदुस्वेदं तु कारयेत्^५ ।
 अहोरात्रप्रमाणेन^६ पुटं दत्त्वा प्रयत्नतः^७ ॥ १७० ॥
 एवं^८ मूषा महेशानि रसस्य खोटतां नयेत्^९ ।
 सुध्मातः^{१०} खदिराङ्गारैः रसेन्द्रः खोटतां व्रजेत्^{११} ॥ १७१ ॥
 सौवीरं टङ्गणं काचं^{१२} दत्त्वा खोटं तु शोधयेत्^{१३} ।
 अक्षीणो मिलते^{१४} हेन्नि समावर्त्तस्तु जायते ॥ १७२ ॥

- (1) D reads मूखा तस्य, which is incorrect. My reads तस्य. (2)
 D reads लवणमृत्तिकया, which destroys the metre. K reads लोणमृत्तिकया,
 which is incorrect. My reads लोहमृत्तिकया. (3) D has दृढा मूखा.
 K has दृढा मूखा. Both are improper. (4) B and D read निगल-
 वधोयं. K reads मुक्तो निगलवन्धोयं, wherein the first term is incorrect. (5)
 मृदुर्घामचतुष्टयोः, a variant in D. मृदुदेवचतुष्टयोः, a variant in K. (6)
 B and My have अहोरात्रं चिरात् वा. (7) D reads प्रमाणतः. (8)
 B reads सर्वं. This hemistich is not found in D and My. (9) B
 has खोटता व्रजेत्. (10) B and My read सुध्मातः. D reads सुध्मानं,
 which is incorrect. (11) रसेन्द्रं खोटतां नयेत्, a variant in B. रसेन्द्रं
 खोटतां व्रजेत्, a variant in D. रसेन्द्रो खोटतां नयेत्, a variant in My.
 The last two readings seem to be incorrect. (12) D reads काचं,
 which is incorrect. (13) दत्त्वा दत्त्वा विशोधयेत्, a variant in B and
 My. दत्त्वा खोटे तु साधयेत्, a variant in D. (14) D and K read अक्षीणो
 मिलिते, wherein the first term is incorrect. अक्षीणो निर्मलं, a variant in My.

समांशभक्षणं तं तु^१ शुद्धसूतेन कारयेत् ।
 धमयेत् पूर्वयोगेन^२ रसेन्द्रं खोटतां^३ नयेत् ॥ १७३ ॥
 भवेत् संकलिकायोगात् वेधो दशगुणोत्तरः^४ ॥ १७४ ॥
 पलाशबीजनिर्यासं कोकिलोन्नतवारुणि^५ ।
 शूलिनीरससंयुक्तं^६ पेषयेत् सैन्धवान्वितम् ॥ १७५ ॥
 पिष्टिकावेशनं कृत्वा निगलेन तु बन्धयेत् ॥ १७६ ॥
 मूषायां निगली देवि लेपितः शिवशासनात्^७ ।
 रसस्य परिणामाद्य महदग्निस्थितो^८ भवेत् ॥ १७७ ॥
 अभ्रकस्य तु पत्रेषु वज्रार्कक्षीरसिन्धुना^९ ।
 ताप्येन लोहकिट्टेन^{१०} सिकतामृन्मयेन च ॥ १७८ ॥

(1) B and K have समांश भक्षणं तत्तु. D has समांसं भक्षणं तत्तु. (2) धमे तत्रयोगेन, a variant in D. (3) रसेन खोटतां is an incorrect reading in D. My reads erroneously रसेन्द्रो खोटतां. (4) B reads दशगुणोत्तरं, which is incorrect. (5) कोकिलोत्तरवारुणी, a variant in D. (6) शूलिनीरसेन संयुक्तं, a variant in D. (7) B reads सौवसासन. K reads विश्वसासनात्. Both the texts are incorrect. This hemistich and the next one are not found in D and My. (8) B has परीणामाद्या महादग्निस्थितो. K reads महादग्निस्थितां. Both the texts are incorrect. The text adopted above is also gram. inc. . महादग्निस्थितो is the proper term, which mars the metre. (9) D reads पत्रिणा instead of सिन्धुना. K reads वज्रका and My reads वज्रांक instead of वज्रार्क (10) B reads तापेन D reads ताप्येन लोहकिट्टेन, which seems to be incorrect.

एभिस्तु निगलैर्बद्धः^१ पारदीयो^२ महारसः ।
 नातिक्रामति मर्यादां वेलामिव महोदधिः^३ ॥ १७८ ॥
 तैलार्कक्षीरवाराही^४-साङ्गल्यो^५ निगलोत्तमः ।
 काकविट् ब्रह्मबीजानि साङ्गली निगलो वरः ॥ १८० ॥
 बाकुची ब्रह्मबीजानि^६ कर्कटास्थीनि सुन्दरि ।
 सामुद्रं साखरं^७ चैव लवणं निगलोत्तमः ॥ १८१ ॥
 सुहृत्सम्भवं क्षीरं ब्रह्मबीजानि^८ कोकिला ।
 करकस्य तु बीजानि लोहाष्टांगेन मर्हयेत् ॥ १८२ ॥
 निगलोऽन्यस्तु योजिह्वा-मूलानि क्षीरजोऽपरः ।
 बाकुची ब्रह्मबीजानि^९ सुहृत्क्षीरसैम्भवं^{१०} ।
 ज्वालिनी काकविष्टा च^{११} प्रशस्तो निगलोत्तमः ॥ १८३ ॥
 लवणं टङ्गुलं चारं शिला तालकगन्धकम्^{१२} ।
 तथाऽन्वेतसं ताप्यं^{१३} द्विङ्गुलं समभागिकम् ।
 सुहृत्कपयसा युक्तं पेषयेन्निगलोत्तमम्^{१४} ॥ १८४ ॥

- (1) निगलैर्बद्धः is the incorrect reading in D. (2) D reads पारदोऽयं. (3) D reads महोदधेः, which is gram. inc. (4) D and K have काकारि. My has ताकारि. (5) B and My read साङ्गल्या. (6) B reads काकची ब्रह्मबीजानि. The portion from कर्कटास्थीनि upto ब्रह्मबीजानि is wanting in D. (7) My reads सैम्भवं. (8) K reads कर्कटास्थीनि. (9) B has बाकुचिर्ब्रह्मबीजानि. (10) D has सैम्भवेः, which is not proper. (11) D reads तु. K reads ज्वालिनि, which is incorrect. (12) B reads तालकगन्धकं. (13) D has an absurd variant ताकात् प्रवेत ज्नाप्य.. तिङ्गुलं वेतसं ताप्यं, a variant in My. (14) D reads निगलोत्तमः.

पिष्टिकां वेष्टयेद्देवा^१मैकेन निगलेन तु ।

लोह^२मूषागतं प्राग्बत् खोटं कृत्वः तु वेधयेत्^३ ॥ १८५ ॥

द्वितीयं^४ गोलकं वस्त्रे पिष्टिकास्तत्र^५मुत्तमम् ॥ १८६ ॥

द्विपदीरजमूषाणि सैन्धवाभ्रं च गुग्गुलुः^६ ।

पिष्टीं संवेष्ट्य कल्केन मृदा तु पुनरष्टधा ॥ १८७ ॥

तुषकर्षाग्निना भूमौ^७ मृदुस्वेदं तु कारयेत् ।

अहोरात्रं त्रिरात्रं वा^८ पूर्ववत् खोटता^९ नयेत् ॥ १८८ ॥

वाकुची ब्रह्मवीजानि^{१०} गगनं विमलं मणिम्^{११} ।

सौवर्चलं^{१२} सैन्धवश्च टङ्गुलं गुग्गुलुं तथा^{१३} ॥ १८९ ॥

द्विपदीरजसा मूत्रं^{१४} सुसल्लं तच्च^{१५} मर्दयेत् ।

पिष्टीं संवेष्ट्य^{१६} कल्केन पूर्ववत् खोटता^{१७} नयेत् ॥ १९० ॥

- (1) विष्टिवेष्टयेद्देवा, an incomplete charana in D. K reads द्देवा, which is incorrect. (2) B reads तेषां. (3) K reads वंघयेत्. (4) B, D and My have द्वितीय. K wants this. (5) D reads पीष्टिकं सत्तत्र. K reads पिष्टीकास्तत्र. (6) सैन्धवाभ्यां सुगुग्गुलुः, a variant in D. My reads सुगुग्गुलु. (7) D has an incomplete charana—कर्षाग्निभूमौ. (8) D has वधं वापि, which seems to be incorrect. (9) M reads खोटता. (10) वाकुचिर्ब्रह्मवीजानि, a variant in K. (11) B reads विमलमणिः. D reads विमलां मणीम्. K reads विमलां मणि. M reads विमलं गगनं मणिः. My reads विमलं मणिः. (12) M has सुवर्चलं. (13) K reads erroneously गुग्गुलुस्तथा. (14) द्विपदीरजसुमूत्रं, a variant in B. द्विपदीरसमूत्रं च, a variant in D. (15) B reads सुषास्तरच. D reads सुसल्लं च. Both are incorrect. (16) B, D, K, M and My read पिष्टिकां वेष्टा, which is gram. inc. (17) M reads खोटता.

विषवीजं^१ ब्रह्मवीजं वीजानि कनकस्य च ।
 मूलानि यवचिन्नायाः^२ लाङ्गली चेन्द्रवारुणी ॥ १८१ ॥
 कोकिलार्कसुहीचीरं^३ सैन्धवाभ्रकगुग्गुलु ।
 पिष्टीं संवेष्ट्य^४ कल्केन पूर्व्ववत् खोटतां नयेत् ॥ १८२ ॥
 लाङ्गली ब्रह्मवीजानि विष्ठा काकस्य गुग्गुलुः ।
 खेताश्वमारमूलानि मूलं कनकवारुणी ॥ १८३ ॥
 तैलं सैन्धवसंयुक्तं मर्दयेत्तद्विचक्षणः ।
 पिष्टीं संवेष्ट्य कल्केन पूर्व्ववत् खोटतां नयेत् ॥ १८४ ॥
 वाकुची ब्रह्मवीजानि जीरकद्वयगुग्गुलु ।
 सैन्धवाभ्रं कुलीरास्थि टङ्गणं ज्वालिनोरसः^५ ॥ १८५ ॥
 पिष्टीं संवेष्ट्य कल्केन मृदा तु पुनरष्टधा ।
 तुष^६कर्षाग्निना भूमौ मृदुस्त्रेदं तु कारयेत् ॥ १८६ ॥
 अहोरात्रं चिरात्रं वा^७ रसेन्द्रं खोटतां^८ नयेत् ।
 दशसंकलिकायोगात्^९ शब्दवेधी महारसः^{१०} ॥ १८७ ॥

- (1) B reads वीषवीजं. D reads व्याघ्रीवीज. (2) D reads यव
 चिन्नाया. K reads मूलानि यवचिन्नाया. Both are incorrect. (3)
 K has कोकिलार्कसुहीचीरं, which is incorrect. My has सुहीचीर. (4)
 B, K and My read पिष्टिका वेष्टा, which is gram. inc. This hemistich
 and the next five are not found in D. (5) D reads ज्वालिनोरसः.
 (6) B reads तुषा, which is incorrect. (7) D reads चिरामन्वा,
 which is incorrect. (8) M reads रसेन्द्रः खोटतां, which is not cor-
 rect. My reads रसेन्द्रो खोटतां नयेत्, which is incorrect. (9) M has
 दशसंकलिकायोगात्. (10) D and My read शतवेधी महारसः. M
 reads शब्दवेधी भवेद्रसः

शङ्करस्य द्विभागस्तु पारदस्य त्रयं^१ तथा ।
 पिष्टिकां कारयेत्तेन तप्तखले तु काञ्चिके^२ ॥ १९८ ॥
 पूर्ववन्निगलोपितं^३ खोटं कृत्वा तु वेधयेत् ।
 दशसंकलिकायोगात्^४ शब्दवेधी^५ महारसः ॥ १९९ ॥
 बद्धसूतकराजिम्बु-शिलागन्धकमाक्षिकैः ।
 कान्तपाषाणचूर्णेन भूलताभिः समन्वितः ॥ २०० ॥
 धातो मूषागतश्चैव^६ रसोऽयं^७ सुरवन्दिते ।
 रसांघोपरसान् लोहान्^८ रत्नानि च मणींस्तथा^९ ।
 प्रकाशमूषागर्भे च^{१०} यस्मिन् वडवानलः^{११} ॥ २०१ ॥
 माक्षिकं दरदश्चैव गन्धकं च मनःशिला^{१२} ।

- (1) पारदचित्तं is the reading in D. (2) तदा खले तु काञ्चिकम्, a variant in D. (3) पूर्वनिगलोपितं, an incomplete variant in D. (4) दशसंकलिकायोगात्, a variant in M. (5) D and My read शब्दवेधी. The ślokas 198th and 199th are not found in B and K. (6) B has मूषागते चैव. D has मूषागतो नैव. M has धाते मूषागतेनैव. My has मूषागतेनैव. All the texts seem to be incorrect. (7) B reads इडाधि. (8) K reads चैव. (9) D reads रत्नमणीस्तथा. K and My read मणिलया. M reads मणीस्तथा. (10) प्रकाशमूषया गर्भे, a variant in B. प्रकाशमूषाया गर्भो, a variant in D. प्रकाशमुखगर्भे च, a variant in K. प्रकाशमूषामध्यगतो, a variant in M. प्रकाशमूषाया गर्भे, a variant in My. All the texts are more or less incorrect. (11) वडवानले चसुरवन्दितः, a variant in D, which is senseless. My reads वध्वानिलः. (12) D has समं शिलाम्, which is incorrect.

राजावर्तं प्रवालं च कङ्कुष्ठं तुत्यकं^१ तथा ॥ २०२ ॥
 पीतरक्तगणैर्भाष्यं कङ्कुषी^२ तैलमिश्रितम् ।
 खोटं इच्छिकया पक्कं^३ द्रुतं हि नलिके क्षिपेत्^४ ॥ २०३ ॥
 हण्डां तु सिकतां^५ दत्त्वा त्रिरात्रमपि धामयेत्^६ ॥ २०४ ॥
 आरणाक्षेण तत् स्निग्धं^७ दोलायां धृतमेव च^८ ।
 एवं संरञ्जितः^९ सूतः शरीरधनकृद्^{१०} भवेत् ॥ २०५ ॥
 उद्घाटः परमः^{११} प्रोक्तः सर्वकर्महितः परः^{१२} ।
 क्वत्री पतङ्गी^{१३} दुर्द्रावी दुर्मेली नैव जायते ।
 वर्षान्यत्वच्च कुरुते^{१४} स्फोटयेद्दरवर्षिनि^{१५} ॥ २०६ ॥

- (1) D reads कङ्कुष्ठं तुत्यकं, which seems to be incorrect. (2) B reads कङ्कुषि. M reads कङ्कुषी. My reads कङ्कुषी. (3) M has मिच्छी. कलापकं, which seems to be incorrect. (4) द्रुतं हि नलिकां पचेत्, a variant in B. द्रुतं हि नलिकं क्षिपेत्, a variant in D. द्रुतं हि नलिका क्षिपेत्, a variant in K. द्रुत ही नलिकां पचेत्, a variant in M. द्रुतं हि नलिकां पचेत्, a variant in My. (5) D reads हिकातां, which is incorrect. M reads भाण्डां तु सिकतां. (6) D and K read धारयेत्. (7) D reads तच्छिग्धं, which seems to be incorrect. (8) B reads डोलायां. M and My read डोलायां द्रुतमेव च. (9) B reads सुरञ्जितः. K reads संरञ्जितः. M reads स गदितः. My reads सुखञ्जितः. (10) B reads शरीरदृढकृद्. (11) M reads उत्खोटः. My reads उद्घाटः पंचमः. (12) B and K read परं. (13) M reads क्षित्री वतङ्गी. (14) D reads वन्यं त्वचं प्रकुरुते, which appears to be incorrect. (15) स्फोटयेद्दरवर्षिनी, a variant in B. D reads दरवर्षिनी, which is incorrect. K has स्फोटयेद्दरवर्षिनि. My has स्फोटयेद्दरवर्षिनि.

बन्धमेवं^१ द्रुतं कृत्वा कुरुते वज्रजारणम्^२ ।

तस्माच्चक्षु देवेशि किमन्यच्छीतुमिच्छसि ॥ २०७ ॥

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^३

शशाङ्गे रससंहितायां

वज्रबन्धो नाम^४

पञ्चदशः पटलः ॥ १५ ॥

---

(1) B reads बद्धमेवं. D and My read बद्धमेव. M reads बन्धमेतत्, which is grammatically incorrect. (2) कुरु वज्राणि जारणं, a variant in K. कूरि वज्राणि जारणम्, an incorrect variant in M. My reads कुरु वज्राधिजारणं. (3) B, M and My want this line. (4) D, M and My have पिष्टिक्षणमहारसोपरसलोहवधो नाम. K has पिष्टिक्षणमहारसोपरसलोहवधो नाम

षोडशः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।¹

बद्धस्य² रसराजस्य³ कथं द्रावणमीश्वर⁴ ।

वज्रादिजारणं चापि⁵ कथमाज्ञापय प्रभो ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।⁶

तं खोटं सूक्ष्मचूर्णन्तु स्त्रीरजोभिस्तु भावयेत्⁷ ॥ २ ॥

पुनर्नवा च⁸ मीनाक्षी रश्माकन्दः⁹ स्त्रियोरजः ।

मणिमयं¹⁰ शिलाघातुं सर्वमेकत्र पेषयेत्¹¹ ॥ ३ ॥

कल्केनानेन संकृन्ममारोटरससंयुतम्¹² ।

तं रसं¹³ भूर्जपत्रे तु बद्धा पोटलिकां¹⁴ ततः ॥ ४ ॥

दोलायन्त्रे¹⁵ सुरेशानि स्वेदयेद्विसत्रयम् ।

घनेन क्रमयोगेण मृतः सूतो¹⁶ भवेद्भुतः¹⁷ ॥ ५ ॥

-
- (1) M has देव्युवाच. (2) B reads शुद्धस्य. (3) D reads रसवज्रस्य, which is incorrect. (4) B reads erroneously द्रावणमीश्वरि.
(5) B and D read वापि. (6) This is wanting in D. (7) This hemistich is not found in D. (8) पुनर्नवौ ही is the reading in B, M and My. (9) M reads रश्माकन्दं. (10) B reads मणिमयं. D reads मणिमयं. K reads मणिमयं. M reads मणिमयं. My reads मणिमयं.
(11) M has मेलयेत्. (12) D reads संयुतः, which is incorrect. (13) D and K read तद्रसं. (14) M reads पोटलिकां.
(15) B, M and My read दोलायन्त्रे. (16) B and D read मृतसूतो. M reads द्रुतसूते, which is incorrect. (17) My reads erroneously भवेत् पृथ

चार्द्रकं मूलकं शुण्ठी लसुनं हिङ्गु माक्षिकम् ।
 त्रिचारं पञ्चलवणं काञ्ची काशीसगन्धकम्^१ ।
 अश्ववर्ग^२समायुक्तं गोलकं कारयेत् प्रिये ॥ ६ ॥
 तस्य मध्यगता पिष्टी^३ डोलायां खेदनेन तु^४ ।
 द्रवते नात्र सन्देहो द्रुतं जारयते रसम्^५ ॥ ७ ॥
 बद्धं महारसं^६ देवि द्रावयेत् पादयोगतः ।
 द्रुतपादे ततो देयं^७ द्रावयित्वा पुनर्द्रवेत्^८ ॥ ८ ॥
 एवं बद्धं द्रुतं कृत्वा समद्वित्रिगुणादिकम्^९ ।
 तस्मिन् द्रुते जारणा च^{१०} कर्कश्या कर्मवेदिभिः ॥ ९ ॥
 कुकुटीकन्दमार्जारी^{११} उच्चटापीश्वरी तथा^{१२} ।

-
- (1) काञ्चिकौशीसगन्धकम्, a variant in D. काञ्चीकौशीसगन्धक, a variant in K. काञ्चीमांसीसगन्धकम्, a variant in M. (2) B and My read आश्ववर्ग. M reads अश्ववर्ग. (3) तस्य मध्यगतं पिष्ट, a variant in D. तस्य मध्ये गतां पिष्टिं, a variant in K. My has an incomplete charana—तस्य ता पिष्टि. (4) D reads डोलायन्व खेदयेन्न तु, which is incorrect. डोलायां खादनेन तु, a variant in M, which is partly correct. My reads डोलायां. (5) D reads रसे. M reads रसः. Both are incorrect. (6) D reads महारसे, which is incorrect. We do not find the 8th, 9th and 10th ślokas in My. (7) द्रुत पादसतां देयः, a variant in D. द्रुत-पारदरोधाय, a variant in M. (8) M reads पुनर्द्रवेत्, which is incorrect. (9) K reads समं द्वित्रिगुणादिकम्. M reads ससद्वित्रिगुणाधिकम्. (10) M reads चारणा च. (11) कर्कटीकन्दमार्जाव, a variant in D. कुकुटीकन्दयार्जाव, a variant in K. (12) सर्पाय मासरी तथा, a variant in D. सर्पाय मासरी तथा, a variant in K.

क्षीरकम्बुकया युक्तं^१ खेदितं च द्रुतं^२ रसम् ॥ १० ॥
 द्रुतं दोलादिसंभिन्नं^३ कुक्कुट्याद्यैर्दिनत्रयम् ।
 आर्द्रकाद्यैर्द्रुतञ्चैव^४ तत्सूतं खेद्यतां^५ व्रजेत् ॥ ११ ॥
 वज्रं^६ द्रुतं यथा^७ सूतं जारयेत्^८ सुरवन्दिते ।
 ईश्वरस्तस्य^{१०} विज्ञेयो देवदेवो^{११} जगद्गुरुः^{१२} ॥ १२ ॥
 विधाय खोटं यत्किञ्चित्^{१३} मृतकोत्यापिते रसे^{१४} ।
 षड्गुणं हेमं जार्यं तु सारयेत् सारणात्रयम्^{१५} ॥ १३ ॥
 कोट्यंशेन^{१६} तु तेनैव शुश्ववेधं^{१७} प्रदापयेत् ।
 जायते कनकं दिव्यं देवाभरणभूषणम् ॥ १४ ॥
 पुनस्तत्तु^{१८} रसेन्द्रस्य वज्ररत्नानि जारयेत्^{१९} ।

- (1) क्षीर कम्बुकया युक्तं, a variant in D. (2) सेवितं च द्रुतरसः, a variant in D. M reads मृत. (3) D has दोलःसंसित कर्क. K has दोलादिसंसित—, an incomplete charana. M and My read डोलादिसभिन्नं. (4) B reads ककमाद्या. D reads कर्कण्टीद्यै. K reads कर्कटाद्यै. (5) B and K read आर्द्रकादि. D reads आर्द्रकादि घृते चैव, which seems to be incorrect. This charana and the next nine ones are not found in My. (6) B and M read खेद्यतां. D and K read खेदतां. (7) B and M read वज्र (8) K reads यदा. (9) D reads पारदः, which seems to be incorrect (10) M reads ईश्वरस्य तु. (11) M reads देवदेव्या. (12) D reads erroneously देवदेवात् भवद्गुरुम्. (13) D reads त पक्त्ति, which is incorrect. (14) मृतकोत्यापितो रसः, a variant in M. (15) B reads सारणात्रये. (16) D has वधा-
 स्तेन, which is senseless. (17) D reads युक्तं वज्रं. (18) B has पुनस्तत्तु D has पुनस्त. K has पुनस्तस्य. (19) D reads जारयेत्.

प्रकाशमूषागर्भं च हठाग्नी जरते क्षणात्^१ ॥ १५ ॥
उच्चटा^२मीननयना-सर्पाक्षी^३रक्तचित्रकैः ।
एतैः रत्नं द्रवत्याशु^४ नीलमाणिक्यमौक्तिकम्^५ ॥ १६ ॥
विष्णुकान्ता च चक्राङ्गा^६ कुमारी यवचिञ्चिका^७ ।
वज्राणि पद्मरागाश्च^८ राजावर्त्तादिसह्यकम्^९ ।
श्रोणधीनां द्रवं दत्त्वा तप्ते^{१०} सूते विनिक्षिपेत् ॥ १७ ॥
पश्चाद्भानि देयानि द्रवन्ति सलिलं यथा ॥ १८ ॥
दोलायां^{११} खेदयेद्देवि विड्ययोगेन^{१२} जारयेत् ।
प्रकाशमूषागर्भं च हठाग्नी जारयेत् क्षणात् ॥ १९ ॥
शंखिनैर्वाकदुग्धेन^{१३} पुटेन शतवापितम् ।
तप्तोजं^{१४} चारसंयुक्तामभ्रवर्गेण^{१५} भावयेत्^{१६} ॥ २० ॥

- (1) D and K read जायते क्रमात्. (2) D reads उच्चसं, which is incorrect. (3) D has सार्पाक्षी, which is unintelligible. K has सर्पाक्षि. (4) एते रत्नप्रवत्यांसु, an incorrect variant in D. M reads द्रवत्याशु, which is incorrect. (5) नीलमाणिक्यमौक्तिकं, a variant in K, which is not correct. (6) D reads वक्राङ्गा. M reads चक्राङ्गी. (7) D has यवचिञ्चिका. (8) D and K read पद्मराग च. (9) K reads सःखकां, which is incorrect. (10) D reads तप्ता. K reads तप्तः. (11) D reads दोलायन्ते, which destroys the metre. (12) D reads वीरयोगेन, which is incorrect. (13) K reads शंखिनैर्वाकदुग्धेन, which destroys the metre. (14) B reads तद्विड. D reads तद्विज. M reads तत्पिच्छी. (15) B and M read चारसंयुक्तामभ्रवर्गेण. (16) B and M read भावितम्.

विड्विङ्गुलसंयुक्त¹-राजावर्त्तप्रवालकैः² ।

गन्धकः शिलया युक्तः³ खोटानां जारणे हितः⁴ ॥ २१ ॥

मूषालेपादिसंयोगात्⁵ बद्धहेम्नो हि जारणम्⁶ ।

तत्क्षेपाज्जायते देवि⁷ विड्योगेन जारणम्⁸ ॥ २२ ॥

पञ्चाक्षेम प्रदातव्यं षट्त्रिंशांशद्रवेण च⁹ ॥ २३ ॥

ततो वै सूतराजस्य जायते रश्मिमण्डलम्¹⁰ ।

तिर्य्यगूर्ध्वमधोव्यापि¹¹तेजःपुच्छेन पूरितम् ॥ २४ ॥

इत्थं शुद्धो भवेत् सूतः¹² चिन्तामणिरिव¹³ स्वयम् ।

सदेवैः पूज्यते सिद्धैः¹⁴ द्वितीय इव शङ्करः¹⁵ ॥ २५ ॥

- (1) विड्विङ्गुकसंयुक्तं, a variant in M. (2) राजावर्त्तं प्रवालकैः, a variant in D. राजावर्त्तं प्रवालकम्, a variant in M. (3) गन्धकैमशिलायुक्तैः, a variant in D, which is senseless. M reads गन्धकं शिलया युक्तं. (4) D and K read हितं. M reads खोटानां जारणे हितम्. (5) D and K read मूषालेपो हि संयोगात्. M reads मूषालेपाभिसंयुक्तं. (6) B has बद्धो हेमादिजारणं. D has बद्धो हेम्ना हि जारणम्. K has बद्धो हेमादिजारणं. M has बद्धहेमाभिजारणम्. (7) B reads तदक्षेपाज्जायते देवि. D reads तक्षपाजारयेद्देवि. K reads तक्षीपा जारये देवि. (8) B, D and K read विड्योगेन जारयेत्. M reads विड्वेमाभिजारणम्. (9) K reads षट्त्रिंशांशद्रवेण च, which is incorrect. (10) जायते रश्मिमण्डले, a variant in B. जारयेद्रश्मिमण्डले, a variant in D. जायते रश्मिमण्डलं, a variant in K. (11) B and K read वापि, which seems to be inaccurate. (12) B reads इत्थं भवेत् सूतः. D reads इत्थं या भवेत् सूतः. K reads इत्थं यथा भवेत् सूतः. M reads शुद्धं यथा भवेत् सूतं. (13) K reads चिन्तामणिरिव, which is not correct. (14) D and K read सर्वदेवैः प्रपूज्यन्ते, which is incorrect. (15) K reads सिद्धैर्द्वितीयशकरः.

लोकानुग्रहकर्ता च भुक्तिमुक्तिप्रदायकः ।

जारयेच्च महानीलं तत्त्वसंख्याक्रमेण^१ तु ॥ २६ ॥

भ्रमते दक्षिणावर्त्तस्तदासी खेचरो रसः^२ ।

वेधयेत् सर्वलोहानि भारसंख्यानि^३ पार्व्वति ॥ २७ ॥

एवं जीर्णस्य सूतस्य शृणु कापालिरञ्जनम् ॥ २८ ॥^४

शुक्लपत्रपल्लवं तु^५ पल्लवं^६ गन्धकस्य च ।

टङ्कणं कर्षमेकं तु कर्षिकां रसकञ्जलीम्^७ ॥ २९ ॥

माक्षिकं^८ कर्षमेकं तु सर्वमेकत्र कारयेत्^९ ।

अन्धमूषागतं धातं खोटो^{१०} भवति तत्क्षणात् ॥ ३० ॥

तं खोटं सूक्ष्मचूर्णन्तु चणकाम्बेन^{११} मर्दयेत् ।

आरण्य^{१२}गोमयेनैव पुटान्^{१३} दद्याच्चतुर्दश ॥ ३१ ॥

इन्द्रगोपकसंकाशं जायते नात्र संशयः ॥ ३२ ॥

तच्चूर्णं मधुना युक्तं शुद्धतारं तु रञ्जयेत् ।

-
- (1) D reads ततः संख्याक्रमेण. (2) तदासी खेचरगो रसः, a variant in B. तदासन्नो खेचरो रसः, a variant in M, which is incorrect. (3) M reads भारसंख्यानि, which is incorrect. (4) After this hemistich we find in B अतः परं प्रवक्ष्यामि शृणु कापालिरञ्जनं ; in D अतः परं कलापालनी ; in K अतः परं कपालिनि. (5) D has शुक्लपत्रकपौकं तु, which is incorrect. K has शुक्लपत्रं पल्लवं तु. (6) B reads पल्लवं. (7) कर्षिकं रसकञ्जली, a variant in B. कर्षिकं रसकञ्जलं, a variant in D. कर्षिका रसकञ्जली, a variant in M. (8) B reads माक्षिकं. (9) M reads मर्दयेत्. (10) M reads खोटो. (11) B and K read दनुजाम्बेन. M reads लिङ्गुचाम्बेन. (12) D reads आरण्य. (13) B, K and M read पुटं.

रक्षयेत् त्रीणि वाराणि^१ शोभनं हेम जायते^२ ॥ ३३ ॥
 एष कापालिको योगः सर्वलोहानि रक्षयेत् ।
 रक्षयेद्द्वसूतं च^३ वज्रवन्ध^४ रक्षयेत् ॥ ३४ ॥
 आरचूर्णपल्लिकं वा^५ मृतनागपलं तु वा^६ ।
 वङ्गाभ्रकपल्लिकं वा^७ तीक्ष्णचूर्णपलं तु वा^८ ॥ ३५ ॥
 त्रिशूलं नागवङ्गौ वा^९ एकैकांशसमन्वितम्^{१०} ।
 त्रिशूलं गैरिकैकैक^{११}मथवा तीक्ष्णमाक्षिकम् ॥ ३६ ॥
 अथवा तीक्ष्णभागी द्वौ त्रयो घोषा नवीरगाः^{१२} ।
 ताम्रस्य नव भागाः स्युरारभागचतुष्टयम्^{१३} ॥ ३७ ॥
 अथवा देवदेवेशि माक्षिकस्य पल्लहयम् ।
 मयूरग्रीवतुल्यैकं^{१४} मृतनागपलं तथा ॥ ३८ ॥

- (1) त्रीणि वाराणि is grammatically incorrect. This hemistich and the next one are not found in D (2) K reads क्षारयेत्, which is not correct. (3) M reads रक्षयेद्द्वसूतेन. (4) D and M read वज्रवन्धं च. (5) D reads च. आरचूर्णं पल्लिकञ्च, a variant in K. M reads तु. (6) मृतनागं पलं तु च, a variant in D. K reads च. (7) D reads तु. वङ्गाभ्रकं पल्लिकं च, a variant in K. (8) B reads च वा. D reads तीक्ष्णचूर्णं ये तु वा, which is incorrect. तीक्ष्णचूर्णं पलं तु वा, a variant in K. (9) M has नागवङ्गं वा. (10) D reads समन्वितः. K reads एकैकं तु समन्वितं. (11) त्रिशूलं गैरिकं चैव, a variant in D. त्रिशूलं गैरिकैकं वा, a variant in M. (12) D reads त्रयो घोषा. M reads नवीरगाः. Both are incorrect. (13) D has तारभागचतुष्टयम्. K has तारभागचतुष्टयं. (14) K reads मयूरग्रीवं तल्यैव, which is incorrect. This hemistich and the next two are not found in M.

अथवा वङ्गनागांशमेकैकं सुरसुन्दरि^१ ।
 तीक्ष्णद्वयं त्रिशुल्वं च हेमताप्यचतुष्टयम्^२ ॥ ३९ ॥
 यदा^३ विमलवैक्रान्तवङ्गनागानि रीतिकार^४ ।
 सशुल्वाप्यथवा^५ हिम विमलं च भुजङ्गमः ॥ ४० ॥
 एषामन्यतमं देवि पूर्व्वकल्पसमन्वितम् ।
 अन्धमूषागतं^६ ध्यातं खोटो^७ भवति तत्क्षणात् ॥ ४१ ॥
 पुटयेत् पूर्व्वयोगिन रक्षयेत् पूर्व्वयोगतः ॥ ४२ ॥
 नागशुल्वं^८ तथा तीक्ष्णं कापालिक्रम^९मुत्तमम् ।
 तेनैव रक्षयेत्तारं सप्तवारं पुनः पुनः ॥ ४३ ॥
 तेनैव रक्षयेद्धेम सप्तवारं पुनः पुनः ।
 पक्षबीजमिदं^{१०} श्रेष्ठं सर्व्वकर्म्मणु^{११} योजयेत् ॥ ४४ ॥
 वङ्गतीक्ष्णं कपाली च^{१२} शुल्वं तारं तु रक्षयेत्^{१३} ।
 रक्षयेत् सर्व्वलोहानि यावत् कुङ्कुमसन्निभम् ॥ ४५ ॥

- (1) D reads सुरसुन्दरि. (2) This charana and the next two are not found in K. (3) B reads तारं. (4) विमलवैक्रान्तं वङ्गनागासृतीयकाः, a variant in D. (5) B reads सप्तशुल्वाप्यथा. M reads सशुल्वाप्यथा. (6) D and K read अन्धमूषागतं, which is not correct. (7) M reads खोटो. (8) B reads नामं शुल्वं. (9) K reads erroneously कायाक्रम. M reads कापालीक्रम. (10) M reads सत्वबीजमिदं. (11) B and K read सर्व्वकर्म्मणि. D reads सर्व्वकर्म्मणि. (12) वङ्गतीक्ष्णकपाली तु, a variant in B. वङ्गं तीक्ष्णं कपालिं च, a variant in D. वङ्गं तीक्ष्णाधिकं कपाली तु, a variant in M. (13) D has शुल्वतारं तु योजयेत्. M reads शुल्वतारं तु रक्षयेत्.

वैक्रान्तं नागकापाली^१ शुद्धतारं तु रञ्जयेत्^२ ।
 रञ्जयेत् सह हेम्ना तु^३ भवेत्^४ कुङ्कुमसन्निभम् ॥ ४६ ॥
 रक्ततैल^५निषिक्तं तु लोह^६संक्रान्तिनाशनम् ।
 आरकापालिचूर्णन्तु शुद्धतारं तु रञ्जयेत्^७ ॥ ४७ ॥
 विमलेन च नागेन^८ कापाली परमेश्वरी ।
 रञ्जयेत् सर्वलोहानि तारं हेम विशेषतः ॥ ४८ ॥
 रञ्जयेत् त्रीणि वाराणि^९ जायते हेम शोभनम् ।
 तेनैव रञ्जयेद्देम^{१०} सप्तवारं पुनः पुनः ॥ ४९ ॥
 लवणोद^{११}निषिक्तन्तु लोहसंक्रान्तिनाशनम् ।
 वङ्गनागं^{१२} तथा कान्तं शुक्लं तीक्ष्णं च माक्षिकम्^{१३} ॥ ५० ॥
 रविनागं कपाली तु^{१४} शुद्धतारन्तु रञ्जयेत् ।
 रञ्जयेत् त्रीणि वाराणि^{१५} तारारिष्टं तु जायते ।
 तेनैव रञ्जयेद्देम^{१६} सप्तवाराणि^{१७} पार्व्वति ॥ ५१ ॥

- (1) This hemistich and the next one are not found in B. D reads नागकापालिं. M reads नागकापालं. (2) D has योजयेत्, which seems to be incorrect. (3) M reads सितहेमन्तु. (4) K reads यावत्. (5) D has रक्ततैले. (6) D reads लोहं. (7) This hemistich is not found in D and M. (8) विमूलेन च नागेन, an incorrect variant in D. (9) This is grammatically incorrect, yet found in all the texts. (10) तथा वैदिकरीहेम, an incorrect variant in B. (11) B reads लवणाव. (12) B reads वंगं नागं. (13) साक्षी तीक्ष्णमाक्षिकम्, a variant in D. (14) रविं नागकापालिं च, a variant in D. (15) This is grammatically incorrect. (16) B reads जायते हेम. (17) This is grammatically incorrect.

रक्तवर्गनिषिक्तं च लोहसंक्रान्तिनाशनम् ।

वङ्गनागं^१ तथा शुल्बं कापाली^२ सुरेवन्दिते ॥ ५२ ॥

गुडेन नीलकाचेन^३ तुत्यान्मलवणेन च ।

विषपित्ताक्त^४पिष्टेन हन्यात् संक्रान्तिकालिकाम् ॥ ५३ ॥

गैरिकं गन्धकं सूतं तिलतैलेन पेषयेत् ।^५

लेपयेत्तारपत्राणि दत्त्वा शुल्बकपालिकाम् ॥ ५४ ॥

जर्षाधस्वन्धमूषायां^६ शुभ्रं^७ हेमदलं भवेत् ॥ ५५ ॥

भागैकं हरितालस्य भागैकं गैरिकस्य च^८ ।

माक्षिक^९कल्कभागैकं चत्वारो गोलकस्य च ।

अन्धमूषागतं धातं हेम रञ्जयति क्षणात् ॥ ५६ ॥

अनेन क्रमयोगिण्य चतुर्वारं तु रञ्जयेत् ।

पक्वबीजमिदं श्रेष्ठं बालार्कसदृशप्रभम् ॥ ५७ ॥

तेन वर्णद्वयोत्कर्षः षोडशांशेन जायते ॥ ५८ ॥

रक्ततैले निषिक्तं च लोहसंक्रान्तिनाशनम् ।

-
- (1) D and K read वङ्गं नाग. (2) D reads कपालि, which is incorrect. (3) गुडेन पीतकचैव, a variant in B. गुलेन तिलकाचेन, a variant in K. विडे च गणे यडकाचेन, an incorrect variant in M. (4) B reads विषसिद्धार्थ. This hemistich and the next one are not found in D. (5) Here ends the MS. M. in the middle part of the 16th Patala. (6) जर्षाधश्चामूषायां, a variant in B. D and K read मूषायां, which is incorrect. (7) K reads उभ, which is incorrect. (8) B has an incomplete charana—भा गैरिकस्य च. (9) B and K read माक्षिकं.

रसकस्य तु कापाली^१ चन्द्रार्कं तु शतांशतः^२ ।
 अन्धमूषागतं धातं शोभनं हेम जायते ॥ ५९ ॥
 शङ्खनागपल्लवं तु कर्षकं द्रुतसूतकम्^३ ।
 सारयेत् सारणायन्त्रे खोटो भवति सूतकः ॥ ६० ॥
 खोटस्य पल्लमेकं तु माक्षिकस्य पल्लं तथा ।
 एकीकृत्याथ संमर्द्य कनकस्य रक्षेन च ।
 पाचयेन्मृशये पात्रे^४ भवेत् कुङ्कुमसन्निभम्^५ ॥ ६१ ॥
 पूर्व्यकल्पोन संयुक्तं खोटं कुर्यात् पूर्व्यतः^६ ।
 एतत् कापालिकायोगात्^७ चूर्णमन्त्रेण^८ मर्हयेत् ॥ ६२ ॥
 पुटयेत् पूर्व्ययोगेन रञ्जयेत् पूर्व्ययोगतः ॥ ६३ ॥
 येन केन^९ रसं बद्धा हेमगन्धशिलोरगैः ।
 क्रमेण वेष्टितं धातं शतवाराणि^{१०} वेधयेत् ॥ ६४ ॥
 आदौ^{११} तु बद्धसूतं च बद्धं^{१२} तारं मनःशिला ।
 क्रमेण वेष्टयेत् धातं शतवेधो न संशयः ॥ ६५ ॥

- (1) B reads कपालौ. K reads कापालि. (2) D reads शतांशयोः.
 K reads शताशत. (3) This charana and the next one are not found
 in K. (4) B reads भण्डि. (5) भवेत् कंकसन्निभ, a variant
 in B. (6) B reads पूर्व्वतः. (7) एतत् कापालिकं चूर्णं, a variant
 in B. D reads कपालिकायोगात्. (8) B reads मध्यमन्त्रेण. (9) K
 reads तोनकेन, which is an error of the scribe. (10) B reads द्वा-
 वाराणि. D reads शतं वाराणि. (11) This hemistich and the next
 two are not found in D. K reads आपौ, which is incorrect. (12)
 K reads बद्ध, which is incorrect.

अग्नेन कुरुते तारं कनकेन तु काञ्चनम् ॥ ६६ ॥
 सूतो मृतो हन्ति समेन वङ्गं^१
 तेनैव हन्यात्^२ द्विगुणं च तारम्^३ ।
 तारं चतुःषष्टिरधिं करोति
 हेमापि तद्वत् फणिहेमयोगात्^४ ॥ ६७ ॥
 मृतरसपलमेकं^५ पञ्चमागं च दद्यात्
 कनकपलविमिश्रं^६ आतसूतावशेषम्^७ ।
 पुनरपि शतवारानेवमेव^८ क्रमेण
 भवति च^९ रसराजः कोटिवेधी क्रमेण ॥ ६८ ॥
 मृतसूतपलैकं तु^{१०} द्वे पले^{११} दरदस्य च ।
 चतुःपलं गन्धकस्य काङ्कुष्ठस्य^{१२} पलत्रयम् ।
 शिलायाः पञ्चकं चैव गोपित्तेन तु मर्हयेत् ॥ ६९ ॥

- (1) D has an absurd charana—आयो चतुर्थे सूतेन मृतं हेति समेन तं वङ्गं.
 (2) B reads वङ्ग. (3) तेनैव गावहि गुडं च तारं, an incorrect variant in D.
 (4) K has ग्रंथोदुक्तदमतीनं मनोहरं हेम गोपात्, which is absurd.
 (5) D wants पल ; hence it reads मृतरसमेकं, which mars the metre as well as the sense.
 (6) B reads कनकपलं विमिश्रं, which destroys the metre as well as the grammar and sense.
 (7) D reads आतं सूतावशेषं, which mars the metre.
 (8) शतवारानिष्कमेकं, a variant in D. शतवारं निष्कमेव, a variant in K.
 (9) D has only भवति, which makes the charana an incomplete one. K reads स भवति.
 (10) D has मृतसूतं पलैकं तु.
 (11) D reads द्विपल. K reads पलैकं.
 (12) B reads 'कुङ्कुमस्य.

पल्लैकनागपत्राणि^१ तेन कल्केन^२ लेपयेत् ।
 मारयेत् पुटयोगेन नागोऽयं म्रियते^३ क्षणात् ॥ ७० ॥
 वटिकां कारयेत्पश्चात् षष्टिं त्रीणि शतानि च ।
 एकैकां वटिकां पञ्चाङ्गोपित्तेन तु मर्हयेत् ॥ ७१ ॥
 अनेन क्रमयोगेण शतं दद्यात् पुटानि च^४ ।
 नागोऽयं जायते देवि सिन्दूरारुणसन्निभः^५ ॥ ७२ ॥
 शतांशेन च तेनैव^६ तारे वेधं^७ प्रदापयेत् ।
 तत्तारं जायते देवि देवाभरणमुत्तमम्^८ ॥ ७३ ॥
 मृतनागपल्लैकं तु^९ हेमपत्रं तु तत्समम् ।
 मारयेत् पुटयोगेन म्रियते हेम^{१०} तत्क्षणात् ॥ ७४ ॥
 तद्भस्मनागैकयुतं^{११} हेमपत्रं तु तत्समम् ।
 मारयेत् पुटयोगेन म्रियते हेम तत्क्षणात् ॥ ७५ ॥
 अनेन क्रमयोगेण त्रीणि वाराणि^{१२} कारयेत् ।
 सहस्रांशेन तेनैव तारे वेधं^{१३} प्रदापयेत् ॥ ७६ ॥

(1) This hemistich and the next one are put in B after the 71st sloka. पल्लैकं नागपत्राणि, a variant in K. (2) D has तिलकल्केन.
 (3) D reads म्रियते, which is grammatically incorrect. (4) शतं दद्यात् पुटं प्रिये, a variant in B. (5) B reads सप्रभः. K reads संप्रभः. (6) D reads तैलेन. (7) D reads तारवेधं. (8) B reads देवाभरणभूषणं. This hemistich is not found in D. (9) मृतनागं पल्लैकम्, a variant in D. (10) D reads देवि, which is not accurate. K reads म्रियते, which is incorrect. (11) तद्भस्मनागैकयुतं, a variant in B. D and K read युक्तं. (12) This is grammatically incorrect. (13) D reads तारवेधं.

सुखसाध्यप्रयोगेन^१ तत्तारं कनकं भवेत् ।
 कल्कवेधमतो वक्ष्ये^२ सुखसाध्यं सुरेखरि ॥ ७७ ॥
 पलाशनिम्बविष्वाक्ष-कार्पासकटुतुम्बिनी ।
 कङ्गुणीकटुतैलं च^३ एकैकं रसमारकम्^४ ॥ ७८ ॥
 समे हेन्नि समं सूतं^५ तारं ताम्रमथापि वा^६ ।
 महारसाष्टमध्ये तु चत्वारोपरसास्तथा^७ ॥ ७९ ॥
 फलाम्बकाञ्जिकैर्मध्य^८-निरङ्गारे तु^९ खलयेत् ।
 तप्तायसेऽथवा लोह^{१०}-मुष्टिना मृदुवह्निना ॥ ८० ॥
 प्रागुक्त^{११}बालुकायम्बे तैलं दत्त्वा विचक्षणः ।
 मर्दयेत् पक्ष्मिकं तु^{१२} दिवारात्रमतन्द्रितः ॥ ८१ ॥
 तत्कल्कं जायते श्रेष्ठं धर्मकामार्थमोक्षदम् ।
 वेधयेदष्टलोहानि देवानामपि दुर्लभम् ॥ ८२ ॥
 नाशयेत् सकलान् रोगान् पल्लिकेन न संशयः ।
 त्रिकटुत्रिफलायुक्तं मध्वाज्येन तु भक्षयेत् ॥ ८३ ॥

-
- (1) This charana is wanting in B. This hemistich is not found in D. (2) B reads ततो वक्ष्ये. D reads कल्के वेधमतो. K reads कल्क-वद्धमतो लक्ष्ये, which is incorrect. (3) कङ्गुणी कटुज तैल, a variant in D. (4) B reads रसमारकं. (5) B has समे सूत, which is incorrect. (6) तार तार्धं तथापि वा, a variant in D. (7) चत्वार उपरसास्तथा is the correct grammatical form. (8) B reads फलाम्बकं काञ्जिकैर्मध्वा. D reads मृदा, which seems to be incorrect. (9) B has निरङ्गारे तु. D has निरणं ये तु, which is unintelligible. (10) तथादायसेऽथवा लोहे, a variant in D. (11) D reads प्रयुक्त. (12) B reads च.

हेष्वा तु वृक्षं गुञ्जैकं^१ तारिण हे^२ सुरेश्वरि ।
 ताम्ब्रेण गुञ्जावितयं^३ वर्षात् स्यादजरामरः ॥ ८४ ॥
 श्लेषन्ते चन्द्रपदनाः सर्वाभरणभूषिताः ।
 त्रिफलाबीजमध्वान्धं नस्यं कृत्वा निशासु च^४ ॥ ८५ ॥
 रथं तु^५ भक्षयेत् प्रातरजोर्णं नैव जायते ।
 गन्धकं पानमालेपं^६ कङ्कुष्ठं भक्षयेद्बुधः ॥ ८६ ॥
 पलेन^७ भक्षयेत् सूतं सुरासुरनमस्कृतम्^८ ।
 तप्तहेमनिभाकारो यालार्कसदृशप्रभः ॥ ८७ ॥
 वेधयेत् सर्व्वलोहानि हेदे दाहे^९ न संशयः ।
 वद्धा तु संकलाबन्धै^{१०}र्वटिका^{११} खेचरी भवेत् ॥ ८८ ॥
 आकजङ्गा च वृहती शरपुङ्खाजम्बुकि^{१२} ।
 शिवा^{१३} शकलता^{१४} कन्या सप्तैतास्तु^{१५} महालताः ॥ ८९ ॥

- (1) हेमस्तु पलगुञ्जैक, a variant in D. K reads फलगुञ्जैक. (2)
 D reads तारिणधिं. K reads तारिणार्धं. (3) D has गुञ्जावितये. (4)
 निशासुपुनः is the incorrect reading in D. (5) K reads एषं तु, which
 is incorrect. (6) गन्धकेनाथ मालेपं, a variant in D. (7) K
 reads अनेन. (8) K has an incomplete charana--सुसनमस्कृत्य. (9)
 D reads हेदेदाहे. This hemistich is not found in K. (10) B reads
 वृक्षस्तु, which is incorrect. वद्धा कश्चिकलावेधैः, a variant in D. वद्धास्तु
 संकलाबुधैः, a variant in K. (11) B reads वृटिका. (12) बुसित-
 पुंखाचम्बुकि, a variant in B. शरपुङ्खाजम्बुकि, a variant in D. सुसु-
 पुंखाचम्बुकि, a variant in K. (13) B has शिखा. D has शिव. K
 has शिव, which seems to be incorrect. (14) B reads शकलता. D reads
 शकुलता, which is incorrect. (15) सप्तैते तु महालताः, a variant in B.
 सप्तैते तु महालता, a variant in D. सप्तैतास्तु महालताः, a variant in K.

गुह्याद्गुह्यं समाख्यातं वातारिखेहसंयुतम् ।
 समे हेन्नि समं सूतं^१ तारे ताम्नेऽथवा प्रिये ॥ ८० ॥
 महारसाष्टमध्येकं दद्यात्तूपरसांस्तथा^२ ।
 मर्हयेत् खल्लपाषाणे^३ यावन्निषेतनं भवेत् ॥ ८१ ॥
 खेदयेदारणालेन^४ मर्हयेत् पूर्वकस्कावत् ।
 तच्च लोहस्य देहस्य तत्तत्कर्मसु^५ योजयेत् ॥ ८२ ॥
 हेमाभ्रकस्य चैकैकं सूतकस्य द्वयं तथा^६ ।
 ताराभ्रकस्य चैकैकं सूतकस्य द्वयं तथा^७ ॥ ८३ ॥
 पिष्टिकां कारयेत्तेन निगलेन च बन्धयेत् ।
 पुटेषु पिष्टिकाबन्धो^८ गोलेन निगलेन च^९ ॥ ८४ ॥
 पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि चूर्णबन्धं सुरेखरि^{१०} ॥ ८५ ॥
 पिष्टिकां^{११} टङ्कणं दत्त्वा द्विपदीरस^{१२}मर्हितम् ।
 नष्टपिष्टं च शुष्कं तत्^{१३} धामयित्वा पुटे^{१४} पचेत् ॥ ८६ ॥

- (1) B reads समं सूते. (2) दद्यादुपरसांस्तथा, a variant in B.
 (3) D reads खल्लु पाषाणे. (4) D and K read खेदयेदारणालेन. (5)
 B reads तच्च कर्मसु. D reads ततः कर्मसु. (6) D reads सूतकसाद्रसे तथा,
 which seems to be incorrect. (7) This hemistich is not found
 in D. K reads सूतकं द्वितयं तथा. (8) All the texts have पिष्टिका-
 बन्धो, which seems to be incorrect. (9) B reads वा. After this
 we find the following in B only—इति पिष्टिकाबन्धः । (10) D has
 चूर्णबन्धं सुरेखरी, which is incorrect. (11) B reads पीठिका. (12)
 B has द्विपदीरस. (13) नष्टं पिष्टं च शुष्कं तत्, a variant in B. नष्टं
 पिष्टं च शुष्कं च, a variant in D. (14) B reads रंभयित्वा पुटे. D and
 K read पुटं.

वेष्टयेद्देवदेवेशि गोलेन निगलेन च¹ ।

तुषकर्षाम्निनः भूमौ मृदुस्वेदं तु कारयेत् ॥ ९७ ॥

अहोरात्रं विरात्रं वा चूर्णं भवति शोभनम् ।

बद्धसंकलिकाभावात्² भवेद्देधा तु वेधकम्³ ॥ ९८ ॥

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि पटवन्धं⁴ सुदुर्लभम् ॥ ९९ ॥

कासीसं⁵ टङ्कणं क्षारं सैन्धवं गन्धमभ्रकम्⁶ ।

सूतकं⁷ मांसुलुङ्गेन मर्दितं पुटवेधकम्⁸ ॥ १०० ॥

वङ्गताराभ्ररसक⁹-सुकुक्षीरकृतगोलकम्¹⁰ ।

वेष्टयेद्भूर्जपत्रेण वस्त्रसूत्रेण¹¹ वेष्टयेत् ॥ १०१ ॥

जर्द्वाधो¹² गोमयं दत्त्वा भूमध्ये स्वेदयेत्ततः ।

मर्दनं स्वेदनं कुर्यात्त्रिवारानेवमेव च¹³ ॥ १०२ ॥

लेपयेद्देशधर्माच्च¹⁴ मर्दयेद्गुडकाञ्चिकैः ।

धत्तूररसलिप्तायां मूषायां¹⁵ संनिवेशयेत् ॥ १०३ ॥

-
- (1) B reads वा. (2) B reads योगत्. (3) After this we find in K only the following incomplete śloka :—गन्धताराभ्रसंयुक्तं सुक्षी-
क्षीरकृतगोलकं । वेष्टयेत् भूर्जपत्रेण..., which is found afterwards in B and D.
(4) K reads पटवन्धं. (5) D and K read काशीसं. (6) D reads
गन्धमभ्रकम्, which seems to be incorrect. (7) D wants सूतकं.
(8) तस्य हे पुनर्वेधकम्, an absurd variant in D. K reads पटवधकं. (9)
D and K read वङ्गताराभ्रसंयुक्तं. (10) D and K read सुक्षीक्षीरकृतगोल-
कम्. (11) D reads वस्त्रं सूत्रेण. (12) D reads कर्षं, which
renders the charaṇa incomplete. (13) त्रिविधं चाराञ्चैव च, a variant
in D. त्रिविधं चाराञ्चैव च, an incorrect variant in K. (14) D reads
द्वयधर्माच्च. K wants this. (15) B wants this.

बद्धा मूषामुखं^१ देवि सन्धिलेपं तु कारयेत् ।
लोणमध्ये क्षिपेन्मूषां बृहन्मूषां च^२ दाह्यतः ॥ १०४ ॥
मुखं तस्याश्च मूषाया बद्धा लोणमृदा ततः ।
तुषकर्षाग्निना भूमौ मृदुस्वेदं तु^३ कारयेत् ॥ १०५ ॥
अहोरात्रं त्रिरात्रं वा चित्रधर्मा भवन्ति ते^४ ।
अग्नेनैव प्रकारेण सप्तवारं^५ तु कारयेत् ॥ १०६ ॥
अन्तर्वह्निश्च बद्धास्ते^६ धर्मशुद्धा भवन्ति ते ॥ १०७ ॥
गन्धकेन हतं सूतं काञ्चीकासीससैन्धवम्^७ ।
सुहृत्कं टङ्कणं गुञ्जा रविक्षीरेण मर्दिताः^८ ।
पुराणका भवन्त्याशु^९ धर्मकामार्थमोक्षदाः ॥ १०८ ॥
पञ्चभागं तु शुल्बस्य द्विभागं कुञ्जरस्य च ।
कारयेद्दलधर्माश्च^{१०} लेपयेत् पूर्वयोगतः ॥ १०९ ॥
रसेन्द्रो रक्षति^{११} ह्येवं कर्त्तव्यं सारणादिकम् ।
तन्ममाचक्ष्व देवेशि किमन्यच्छोतुमिच्छसि ॥ ११० ॥

-
- (1) D reads मूषागतं, which is incorrect. (2) K reads बृहन्मूषा
च, which is incorrect. (3) D reads च. (4) B reads तु.
D reads क्षिपधर्मा भवन्ति ते. K reads चित्रधर्मा भवन्ति हि. (5) D has
वारं वारं. (6) B reads विहाले. D reads बध्माने, which is incorrect.
(7) D and K have काञ्जिकौशीशसैन्धवं. (8) D and K read नर्दयेत्,
which seems to be improper here. (9) पुराणार्कभयोत्यासु, a variant
in D. पुराणका भयोत्यासु, a variant in K. Both seem to be incorrect.
(10) कारयेद्दलधर्माश्च, a variant in D and K. (11) B reads रंजते.
K reads रंजिते, which is incorrect.

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^१

रसार्णवे रससंहितायां

रसरत्नो नाम^२

षोडशः पटलः ॥ १६ ॥

---

(1) B wants this portion.   (2) B and D read रत्नो नाम.

In the beginning of this Patala, the Goddess asks the द्वावच of रस to be explained and not रत्न ; the latter being the final subject.

सप्तदशः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।

द्रावणं रक्षनं चैव पारदस्य श्रुतं मया ।
सारणं क्रामणं चैव क्रमादाख्यातुमर्हसि¹ ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

मूषां तु गोस्तनीं कृत्वा धत्तूरकुसुमाकृतिम्² ।
तदूर्ध्वं³ पूरयेत्तैलं रक्षितं च रसं क्षिपेत् ॥ २ ॥
तुषकर्षाग्निना वाद्ये मूषायास्तु⁴ प्रदापयेत् ।
विंशांशं⁵ नागसंयुक्तं समावर्त्तं च खोटकम् ।
दीर्घसंदर्शनेनैव⁶ प्रक्षिपेत् सारितं भवेत् ॥ ३ ॥
द्विगुणेन ततो⁷ हेम्ना जायते प्रतिसारितम् ।
ततस्त्रिगुणहेम्ना तु⁸ जायते चानुसारितम्⁹ ॥ ४ ॥

-
- (1) D has an incorrect variant क्रमदस्यतुमर्हसि. (2) D and K have धत्तूरकुसुमाकृतिः, which is grammatically incorrect. (3) All the texts read तदूर्ध्वं, which is grammatically incorrect. D has an incorrect variant—तदूर्ध्वं तैली पचेत्. (4) B reads मूषायां तु. D and K read मूषायास्तु, which is incorrect. (5) D reads विंशांशं. (6) B has दीर्घं संदर्शनं नैव. D and K have दीर्घसंदर्शनेनैव. (7) D reads इतो, which is not correct. (8) B reads ततस्त्रिगुणं हेम्ना तु. This hemistich and the next two are not found in D. K reads ततस्त्रीगुण हेम्ना तु, which is incorrect. (9) B has चानुसारणा. K has चानुसारितः, which is incorrect.

जारयेद्विद्ययोगेन^१ प्राग्वच्चाथ पुनः पुनः ।
 अनेन विधिना देवि भवेद्देधा तु^२ वेधकः ॥ ५ ॥
 भूलताशोणितशिला^३-विषटङ्गणपारदम् ।
 ताप्यं स्त्रीस्तन्यसंपिष्टं क्रामणं क्षेपलेपयोः^४ ॥ ६ ॥
 इन्द्रगोपो^५ विषं काम्तं दरदं^६ रुधिरं तथा ।
 रसकं तिलतैलं च क्रामणं क्षेपलेपयोः ॥ ७ ॥
 भूलता माक्षिक^७शिला-टङ्गणं रुधिरं विषम् ।
 काकविष्ठा स्नानक्षीरं^८ महिषीकर्णयोर्मलः^९ ।
 रामठं च महेशानि क्रामणं क्षेपलेपयोः^{१०} ॥ ८ ॥
 भूलता लाङ्गुली शृङ्गी काकविष्ठा च शैलजम् ।
 विष्णुक्रान्ता मधुच्छिष्टं^{११} रुधिरं द्विपदीरजः ॥ ९ ॥
 सुरसा ब्रह्मसोमा च गृध्रकर्णी च लक्षणा^{१२} ।
 कर्णगं महिषस्यापि^{१३} क्रामणं क्षेपलेपयोः ॥ १० ॥

- (१) ज्वारयेद्विद्ययोगेन, a variant in K, which seems to be incorrect.
- (२) B reads तु. (३) D reads शोणितं शिला. K reads शोणितः शिला.
- (४) D and K have क्षेपलेपयेत्, which is incorrect. (५) D reads इन्द्रगोप, which is incorrect. (६) K reads सुदरं. (७) D reads माक्षिकं. (८) D reads स्नानक्षीरं, which mars the metre. (९) महिषीकर्णजं मलं, a variant in D. (१०) K reads erroneously क्षेपलेपयेत्. (११) भूलताशोणितं च, an incorrect variant in B. (१२) गृध्रकर्णी विलक्षणा, a variant in D. गृध्रकर्णी च लक्षणा, a variant in K. (१३) कर्णगं महिषस्यापि, a variant in B. कर्णागरामहिषस्यापि, a variant in D. कर्णगं महिषस्यापि, a variant in K. The sense of all of them is not clear.

गण्डोल^१ विषभेकास्य-महिषाक्षिमलं तथा^२ ।
 रुधिरं समायुक्तं रससंक्रामणं परम् ॥ ११ ॥
 विषं सुरेन्द्रगोपश्च^३ रोचना गुग्गुलुस्तथा ।
 स्त्रीस्तन्यं^४ चैव तैर्युक्तो लोहे तु क्रमते^५ रसः ॥ १२ ॥
 श्रीखण्ड^६ निम्बनिर्यास-स्त्रीस्तन्यविषटङ्कणैः ।
 गोघृतेन समायुक्तो लोहे तु क्रमते रसः ॥ १३ ॥
 अरिषर्गहतौ^७ वङ्ग-नागौ द्वौ क्रामणं^८ परम् ॥ १४ ॥
 मातृवाहः^९ कुलीरश्च शङ्खाभ्यन्तरजो मलः ।
 तथा कपित्थनिर्यासो^{१०} रससंक्रामणं परम् ॥ १५ ॥
 क्रामणं रसराजस्य वेधकाले प्रदापयेत् ।
 क्रामणं यो न जानाति श्रमस्तस्य निरर्थकः ॥ १६ ॥
 अतः परं प्रवक्ष्यामि हेमतारदलानि तु ॥ १७ ॥
 नागं सूतं समं घृष्टं गन्धहादशसंयुतम्^{११} ।
 धत्तूरकरसे घृष्टा गुटिका^{१२} चणकाकृतिः ॥ १८ ॥

(1) D reads गण्डुली, which is incorrect. (2) महिषाक्षिमलं तथा, a variant in B. महिषाक्षिमलं तथा, a variant in K. (3) B and K read विषसुरेन्द्रगोपाश्च. (4) K reads स्त्रीस्तन्ये, which is inaccurate. (5) D reads क्रमणो. K reads क्रमतो. (6) B has श्रीबीज. D and K have श्रीखंडं. (7) D reads अरिषर्गाहतौ, which seems to be incorrect. (8) D has क्रामणं, which is incorrect. (9) D reads श्रीमाषिवाहः, which is incorrect. (10) B reads निर्यासे, which is incorrect. (11) गन्धकी हादशसंयुतम्, a variant in D. (12) B has घृष्टगुटिका. K has धत्तूरकरसे.

तारस्य भागाद्यत्वारः^१ शुक्लभागास्तयस्तथा^२ ।
 सम्यगावर्त्थं देवेशि गुटिकैकां^३ तु निक्षिपेत् ॥ १९ ॥
 अनेन क्रमयोगेण तारे ताम्रं^४ तु वाहयेत् ।
 यावत्सु जायते रक्तं तारं चैव न संशयः ॥ २० ॥
 अस्य भागद्वयं ग्राह्यं तारस्य भागपञ्चकम्^५ ।
 हेमभागेकसंयुक्तं द्रुतं^६ हेमाष्टकं भवेत् ॥ २१ ॥
 गन्धक्रेन हृतं शुक्लं दरदेन समन्वितम् ।
 आर्द्रकं मूलकं शुण्ठी लसुनं हिङ्गु माक्षिकम् ॥ २२ ॥
 मर्दयेन्मातुलुङ्गेन^७ नागपत्राणि लेपयेत् ।
 पुटेन म्रियते नागः सिन्दूरारुणसन्निभः^८ ॥ २३ ॥
 तत्तारे त्रिगुणे व्यूढं^९ निर्वीजं कनकं भवेत् ॥ २४ ॥
 गन्धपाषाणदरद-तीक्ष्णखर्परसूतकैः^{१०} ।
 भागद्वयैः समध्वान्यैः^{११} पञ्चमांशेन लेपयेत् ॥ २५ ॥
 पुटनाच्छुष्कपुटनात्^{१२} द्विधा तारस्य कृष्णता^{१३} ॥ २६ ॥

- (1) D reads चत्वारि, which is incorrect. (2) D reads शुक्ल-
 भागास्तयं तथा, which is incorrect. (3) D and K read गुटिकैका.
 (4) D and K read तारे ताम्रं. (5) B has तारभागस्य पञ्चकं. (6)
 D reads द्रुतं, which is incorrect. (7) K reads मातुलिङ्गेन. (8)
 B and D read सप्रभः. (9) B reads व्यूढः. D reads व्यूढे. K reads
 तत्सूते. (10) D reads सूतकाः, which is grammatically incorrect.
 K reads पाषाण in place of खर्पर. (11) B reads erroneously समध्वान्यैः.
 B reads भागद्वयैः. (12) पुटेन तच्छुष्कपुटनात्, a variant in D. पुटयेत्
 शुष्कपुटनात्, a variant in K. (13) द्विधा नयस्यकृष्णता, an incorrect
 variant in D.

पीतगन्धकपालाश-निर्घासेन प्रलेपितम् ।
 पुटत्रयप्रदानेन^१ रजतं काञ्चनं भवेत् ॥ २७ ॥
 पीतकृष्णाक्षगणं^२ यथालाभं सुचूर्षितम् ।
 गोसर्पिर्भाषितं तारि^३ वापेन श्वेतनाशमम्^४ ॥ २८ ॥
 रक्तपीतासितगणं^५ छागचीरेण भूयसा ।
 सप्ताहं स्वापयेत्तारे^६ निषेकाद्भस्मवर्धनम्^७ ॥ २९ ॥
 यदा वाप^८निषेकाभ्यां मार्जारमयनप्रभम् ।
 तत्तारं दससंप्रोक्तं^९ मेलनं परमं मतम् ॥ ३० ॥
 शुक्लस्य^{१०} कांस्यकृष्णं तु रसकेन तु रक्षयेत् ।
 द्वी भागी तस्य शुक्लस्य तारस्यैकं च मेलयेत् ॥ ३१ ॥
 तदा तस्य रसेन्द्रस्य मेलनं परमं मतम् ।
 वेधयेत् शुद्धसूतेन^{११} शतांशेन सुरेखरि ॥ ३२ ॥
 हेममाञ्चिकलवणं^{१२} पेषयेन्मधुसर्पिषा ।

- (1) पुटत्रयं प्रदानेन, a variant in B, which seems to be incorrect.
 (2) D reads रजतं instead of गणं. This charana and the next five are not found in K. (3) गोसर्पिर्भाषितातारं, a variant in B. (4) D has वामने श्वेतनाशनी, which has no clear sense. (5) B reads सितवणं, which is evidently an error of the scribe. (6) B reads erroneously सुखेतरि. (7) निषेकाद्भस्मे वर्धनं, a variant in D, which is partly incorrect. (8) D reads incompletely यथा-सं. K reads यथा वाप्य, which is not correct. (9) D and K read तदा तस्य रसेन्द्रस्य, which seems to be improper. (10) B reads शुक्लं तु. D reads शुक्लेन तु, which is incorrect. (11) B reads सिद्धसूतेन. (12) B reads हेम-माञ्चिकलीयं च.

कुङ्कुमाभं भवेद्यावत् तेन नागपुटे^१ पचेत् ॥ ३३ ॥
 समं शुक्लं^२ ततो देयं तच्छुक्लं तारपञ्चके^३ ।
 त्रिवारं शोधयेत्स्वा शुद्धं हेमदलं भवेत् ॥ ३४ ॥
 वङ्गं नागं तथा^४ तीक्ष्णं शुक्लं तारं च पञ्चकम्^५ ।
 त्रिवारं शोधयेत्स्वा शुद्धं हेमदलं भवेत्^६ ॥ ३५ ॥
 तासकं गन्धपाषाणं^७ माक्षिकं स्वर्परी^८ विषम् ।
 मातुलुङ्गयुतं^९ लिप्ता वङ्गलोहं पुटे पचेत्^{१०} ॥ ३६ ॥
 दरदं गन्धपाषाणं माक्षिकं सैन्धवं विषम् ।
 मातुलुङ्गयुतं लिप्ता तीक्ष्णलोहं^{११} पुटे पचेत्^{१२} ॥ ३७ ॥
 कुमटी गन्धपाषाणं माक्षिकं सैन्धवं विषम् ।
 मातुलुङ्गयुतं लिप्ता नागलोहं पुटे पचेत्^{१३} ॥ ३८ ॥
 सर्व्वं हेमदले वाह्यं^{१४} हेम वहेन^{१५} वेधयेत् ॥ ३९ ॥

-
- (1) D has तेषां नागपुटं K has तेन नागपुटं. (2) B reads सम-
 शुक्लं. (3) B and K read तारपञ्चके, which seems to be incorrect.
 (4) K wants तथा. (5) This hemistich and the next one are not
 found in D. (6) This hemistich is not found in K. (7)
 D reads हेमपाषाणं. (8) B reads स्वर्परी. (9) K reads मातुलुङ्ग-
 युतं. (10) D reads पुटं भवेत्, which seems to be incorrect. (11)
 K reads वङ्गलोहं. (12) After this śloka we find a śloka in B,
 which is a repetition of the 36th, having नागलोहं in place of वङ्गलोहं.
 (13) This śloka is not found in D. In K we see only the word कुमटी.
 (14) B reads वाह्यः. D reads सर्व्वं हेमदले, which seems to be incorrect.
 (15) B reads हेम चानेन.

तुल्यांशौ हेमकरिणी^१ तीक्ष्णं द्विगुणमिव च^२ ।
 व्यूढं रक्तगणैः सिक्तं^३ तत्तारं कनकं भवेत् ॥ ४० ॥
 शुल्बं ताप्यहृतं^४ कृत्वा वरनागं^५ तु रक्षयेत् ।
 नं नागं वाहयेत्तारे यावद्धेमदलं^६ भवेत् ॥ ४१ ॥
 विषं सूतसमं गन्धं^७ त्रिगुणाञ्जनसंयुतम्^८ ।
 अन्नेन त्रिदिनं^९ पिष्ट्वा ताराकर्णं मेलयेत् समौ^{१०} ॥ ४२ ॥
 पक्कं पञ्चमृदा चैव^{११} पुटेत्तारावशेषितम् ।
 एवं वारत्रयेणैव रक्षयेत्तारमुत्तमम् ॥ ४३ ॥
 भुजङ्गस्य^{१२} च शुल्बस्य पृथगंशं^{१३} चतुष्टयम् ।
 पृथग्द्वादशतैलस्य^{१४} रीतिकातारयोर्द्वयोः^{१५} ॥ ४४ ॥

- (1) B reads तुल्यंशौ, which is incorrect. K reads erroneously हेम-
 करिणी. (2) D has तीक्ष्णं द्विगुणं भवेत्. (3) B reads रक्तगणैः. D
 reads सिक्ते, which is incorrect. (4) B has शुल्बताप्य हृतं. (5) D
 reads तारेणोर्णं, which is unintelligible. (6) D has यावच्चासीदलं,
 which is incorrect. (7) विषं सूतं समं गन्धं, a variant in B and K.
 विषसूतसमं गन्धं, a variant in D. (8) B has त्रिगुणं अंजनसंयुतं. D reads
 erroneously त्रिगुणं येन संयुतम्. (9) D reads त्रिगुणं, which is evidently
 an error. (10) ताराकर्णं मेलयेत् समम्, a variant in B. नाकं मिश्रय तत्-
 समम्, an incorrect variant in D. (11) D has पूर्ववदमृता चैव, which
 is partly correct. K has पक्कं पञ्चमृता चैव, which is incorrect. (12)
 B reads भुजङ्गस्य. (13) D and K read पृथगस्य. (14) पृथग्द्वादशतैलास्तु, an
 incorrect reading in B. अप्यद्द्वादशतैलस्य, a variant in D. पृथग्द्वादशतैलास्तु,
 a variant in K. (15) रीतिकातारयोर्द्वयोः, a reading in B. रीतिकातारयो-
 र्द्वयोः, a variant in D. K has an incomplete charana— रीतिकातारयोर्द्वयोः.

कमकस्य तु भागैकं हेमतारावशेषितम्^१ ।
 मारजारिप्रभं देवि वरं हेमदलं भवेत् ॥ ४५ ॥
 ताराष्टकं ताम्रचतुष्कभागं^२
 नागद्वयं काञ्चनमेकभागम् ।
 सर्वं ततो रक्तगणिन सितं
 तारावशेषं कमकं करोति ॥ ४६ ॥
 राजावर्तं चतुर्थं च^३ दरदश्च प्रवालकम् ।
 हेममाक्षिकसंयुक्तं समभागानि कारयेत् ॥ ४७ ॥
 रसकस्य^४ त्रयो भागा मेषीक्षीरिण^५ मर्हयेत् ।
 वटिकां कारयेत् पश्चात् छायायां शोषयेत्ततः ॥ ४८ ॥
 पञ्चद्रावकसंयुक्तां शिलापट्टेन पेषयेत् ।
 अनेन सिद्धकल्केन तारारिष्टं तु योजयेत्^६ ॥ ४९ ॥
 प्रथमे^७ समकल्केन द्वितीये तु तदर्धकम् ।
 तृतीये पादभागेन तारारिष्टं तु जायते ॥ ५० ॥
 पत्रे दाहे कषे च्छेदे^८ हेम तश्चाद्यं भवेत् ॥ ५१ ॥
 सूतकं दरदं ताप्यं गन्धकं कुमटी तथा ।
 गृहीत्वा क्रमवृत्त्या तु शुष्पपत्राणि लेपयेत् ॥ ५२ ॥

-
- (1) D reads हेमतारावशेषितम्, which is not correct. (2) K reads
 ताम्रचतुष्कभागे. (3) D reads राजावर्तचतुर्थं च. (4) K reads
 कारकस्य, which is incorrect. (5) मजाक्षीरिण in D, which is incorrect.
 (6) B reads न जायते. (7) B, D and K read प्रथमं ; but this is
 not accurate. (8) D reads चेदे, which seems to be incorrect.

चाङ्गेरीस्वरसे^१ पिष्टा दापयेत्^२ पुटपञ्चकम् ।
 तच्चूर्णं वाहयेत्तारे हेमाकृष्टिरिदं^३ भवेत् ॥ ५३ ॥
 कनके^४ योजयेद्देवि कृष्णवर्णं भवेत्ततः^५ ॥ ५४ ॥
 गोमूत्रेण^६ निशां पिष्टा शुक्लमावर्त्त्य^७ सेचयेत् ।
 शतधा शोधनेनैव भवेत् काञ्चनतारकम् ॥ ५५ ॥
 अथ कांस्थोद्धृतं^८ ताम्रमारोटमथवा प्रिये ।
 षड्गुणेन तु नागेन^९ शोधयित्वा ततो बुधः^{१०} ॥ ५६ ॥
 शतार्धं सिन्धुवारस्य रसमध्ये तु ढालयेत् ।^{११}
 कुष्माण्डस्य रसे^{१२} पश्चात् सप्तवारं तु दापयेत् ॥ ५७ ॥
 तथा तन्ने निशायुक्ते तप्ततप्तं च^{१३} दापयेत् ।
 शुकतुण्डकिंशुकाभं छेदे रक्तं मृदुं तथा^{१४} ॥ ५८ ॥

- (1) D reads चरसे, which is an error of the scribe. (2) K reads चपयेत्, which has no sense. (3) D reads हिमकृष्टिरिदं, which is incorrect. K reads हेमकृष्टिरिदं. (4) B reads कनकेन, which destroys the metre. This hemistich is not found in D. (5) K reads भवेत्तु वा. (6) D reads गोमूत्रे, which mars the metre. (7) D reads शुक्लमावर्त्त, which is incorrect. (8) D reads कांस्थोद्धृतं. K reads कांस्थोधनं. Both the readings are incorrect. (9) षड्गुणेन तुलाग्रेण, a variant in D. (10) B reads ततो बुधः, which is incorrect. (11) After this 18 ślokas (57—74) are wanting in B. (12) D reads कुष्माण्डकरसे. K reads कुष्माण्डस्य रसे, the latter being incorrect. (13) D has पुनस्तत्रैव. K has तप्ततप्तैव, which is grammatically incorrect. (14) छेदे रक्तं मृदुं तथा, an incorrect variant in D. K reads मृदुस्तथा.

ताप्येन वाप्यं कृत्स्नं तत्^१ शुक्लं कालिकया गतम्^२ ॥ ५८ ॥
 दरदं किंशुकरसं रक्तचित्रकमेव च ।
 हरिद्रे^३ हे वरारोहे छागमूत्रेण पेषयेत् ॥ ६० ॥
 दद्यान्निषेचनं^४ शुक्ले सप्तवारं न संशयः ।
 शुक्लं सिन्दूरवर्णं च वरं^५ हेमदलं भवेत् ॥ ६१ ॥
 द्विगुणौ तीक्ष्णभुजगौ घोषकृष्णं^६ तु वाहयेत् ।
 अथवा यन्त्रकारस्य^७ चैकद्वित्रिपलक्रमात्^८ ॥ ६२ ॥
 त्रिपञ्चकं च^९ नागस्य शुक्लस्य च^{१०} पलं तथा ।
 धातं यदवशिष्टं^{११} तत् तपनीयनिभं भवेत् ॥ ६३ ॥
 लाङ्गली चित्रकं शिशुनिर्गुण्ठी करवीरकम् ।
 सुहृत्कक्षीरचिञ्चान्न-वज्रकन्दसमन्विताम् ।
 महिषीक्षीरसंयुक्तां सुरां देवि प्रकल्पयेत्^{१२} ॥ ६४ ॥
 सुहृत्कक्षीरलवणैः शुक्लपत्राणि लेपयेत् ।
 सुरायां प्रथमोक्तायां दिनमेकन्तु पाचयेत् ॥ ६५ ॥

(1) ताप्येन वतकृत्स्नं तत्, a variant in K, which is incorrect. (2)
 K reads रत्नं. (3) K reads हरिद्रे. (4) D reads दद्यान्निषेचनं.
 (5) D reads वरं. (6) K reads घोषकृष्णं. (7) K reads पञ्च-
 कारस्य, which has no clear sense. (8) D reads फलाक्रमात्, which
 is not correct. (9) D has त्रिपञ्चकस्य. (10) D reads शुक्लेन च,
 which is incorrect. (11) D reads यदावशिष्टं. K reads यदा-
 वशिष्टं, which seems to be incorrect. (12) This śloka is not
 found in D.

प्राग्वक्षिणाग्निवर्णानि^१ सुरायां सेचयेन्मुहुः^२ ।
 प्रावर्त्तितानि बहुधा^३ कुर्यात् कुण्डवराटकैः^४ ॥ ६६ ॥
 सर्जिका^५ सिन्धुदत्तैश्च वपेत् कर्मसु^६ योजयेत् ॥ ६७ ॥
 रसकस्य पल्लैकं तु^७ हेममाक्षिकसंयुतम् ।
 सैन्धवस्य पल्लार्धं तु मातुलुङ्गान्ना^८ संयुतम् ॥ ६८ ॥
 पाचनं कारयेत् पश्चात्^९ घ्रातं^{१०} कुङ्कुमसन्निभम् ।
 इन्द्रगोपसमं^{११} कल्कं पुटयोगेन जारयेत्^{१२} ॥ ६९ ॥
 तत् कल्कं मधुसंयुक्तं शर्कराटङ्कणान्वितम्^{१३} ।
 एकीकृत्याथ संमर्द्य^{१४} गव्यक्षीरेण^{१५} पाचयेत् ॥ ७० ॥
 प्रागेव शोधितं शुल्वं रसकल्केन^{१६} रक्षयेत् ।
 रक्षयेत् त्रीणि वाराणि जायते हेम शोभनम् ॥ ७१ ॥
 भावयेन्मुनिपुष्याणि करवीरं मनःशिलाम्^{१७} ।

-
- प्रवृत्तिटानि वर्णानि, a variant in D. (2) D reads सेचनं मुहुः, which is not grammatical. (3) प्रावर्त्तितानि बहुधा, an incorrect variant in D. (4) कुर्यात् कुण्डवराटकैः, an incomplete charana in D. (5) D reads सर्पिका, which seems to be an error of the scribe. (6) D reads कर्म च, which is not grammatical. (7) D reads पल्लैकं तु, which is incorrect. (8) K reads मातुलुङ्गान्ना. (9) K has only कंचरयेत् पश्चात्. (10) K reads घृतं, which has no sense. (11) K reads इन्द्रगोपसमा, which is incorrect. (12) K reads जायते. (13) D reads erroneously शर्कराटङ्कणान्वितम्. (14) एकीकृत्या घृतं मर्द्य, an incorrect variant in D. (15) D has गवाक्षीरेण, which is incorrect. (16) D reads रसकल्केन, which is incorrect. (17) करवीरमनःशिलाः, a variant in D.

तत्पूर्वं रक्षितं^१ शुक्लं शिलया च तथा युतम् ।
 चन्धमूषागतं^२ धातं जायते हेम शोभनम् ॥ ७२ ॥
 तेनैव रसकक्षेन तारपिष्टं तु कारयेत् ।
 सेचयेत् कङ्कुशीतैले तद्विष्यं^३ कनकं भवेत् ॥ ७३ ॥
 अर्जुनी लाङ्गुली पद्मचारिणी^४ शक्रवारुणी^५ ।
 सुवर्णा^६ चौषधीभिश्च गैरिकेण तु पार्व्वति ।
 विलिप्तं शुक्लपत्रं तु निषिक्तं कनकं भवेत् ॥ ७४ ॥
 मयूरग्रीवतुत्यच्च^७ कुङ्कुमं रसकं तथा ।
 बालवत्सपुरीषं च विषं हालाहलं तथा ।
 रक्तचित्रकधूर्णञ्च^८ समभागानि कारयेत् ॥ ७५ ॥
 मर्ह्येन्मध्यमान्नेन छायाशुष्कं च कारयेत् ।
 मधुना सह संयोज्य^९ नागपत्राणि लेपयेत् ॥ ७६ ॥
 मूकमूषागतं^{१०} धातं नागं रक्षयति क्षणात् ॥ ७७ ॥

- (1) तत्पूर्वरक्षितं, a variant in D. (2) D and K read चन्धमूषा-
 गतं, which is not correct. (3) K reads तं दिव्यं, which is not cor-
 rect. (4) D reads लाङ्गुली पद्मवारुणी. K reads वमचारिणी, which
 seems to be incorrect. (5) B reads शक्रवारुणि, which is incorrect.
 (6) D reads सुवर्णं, which is incorrect. K reads सुवर्णं. (7) D has
 कुङ्कुमं च, which is incorrect. (8) D reads वरुणं तु, which seems to be
 incorrect. K has तु instead of च. (9) मधुनासहसंयुज्य, a variant
 in B, which has no clear sense. मधु सहसं योज्यं, an incorrect variant
 in D. K reads संयोज्यं. (10) D and K read मूकमूषागतं, which
 is incorrect.

शाकपत्र^१रसेनैव सप्तवारं निषेचयेत् ।
 अष्टविंशतिहत्वी वा^२ तैले भूनागसम्भवे ।
 तन्नागं^३ जायते दिव्यं देवाभरणभूषणम् ॥ ७८ ॥
 अथवा भूलताचूर्णं^४ नागचूर्णं समांशकम् ।
 अन्धमूषागतं धातं तैले तप्तं^५ निषेचयेत् ॥ ७९ ॥
 एवं कृते सप्तवारं भवेत् षोडशवर्णकम् ॥ ८० ॥
 बालवत्स^६पुरीषं च लाक्षागैरिकचन्दनम् ।
 हंसपादाख्यदरदं^७ विश्वमञ्जा गुडस्तथा ॥ ८१ ॥
 राजावर्तं च कङ्कुष्ठं शाक^८पत्रववारिणा ।
 भुजङ्गं कनकं कुर्व्याच्छतवारं निषेचनात्^९ ॥ ८२ ॥
 मञ्जिष्ठा रजनीहृन्मं काञ्ची कनकमाक्षिकम्^{१०} ।
 कौस्तुभं विषसिन्धुत्वं^{११} दरदं रक्तचन्दनम् ॥ ८३ ॥
 शाकपत्रवपालाश-कुसुमैः सह संयुतम् ।
 सेचनाच्छतवारिण^{१२} नागं रक्षयति प्रिये ॥ ८४ ॥

- (1) D and K read अशोकपत्र. (2) K reads वै. (3) B and K have तं नागं, which is grammatically incorrect. (4) B reads भूलताचूर्णे, which is incorrect. (5) B reads तैलतप्तं. D reads तैले तदा. K reads अन्धमूषागतं तैले तप्तं तप्तं. (6) D reads erroneously बालवैव. (7) हंसपादाख्यदरदं, a variant in D. (8) B reads शीक, which seems to be incorrect. (9) D has अतवाराधि सेचयेत्. K has अतवाराधि सेचयेत्. Both the readings are incorrect. (10) काञ्चि-वत्सकमाक्षिकम्, a variant in D. K has only काञ्चिः. (11) B has सिन्धुत्वं, which is incorrect. (12) This charapa is wanting in K.

कङ्कुष्ठं गन्धपाषाणं^१ रजनीहितयं तथा ।

भादयेत् सप्तवारांश्च चामीकररसेन तु^२ ॥ ८५ ॥

निषिक्तं शिंशपातैले^३ सप्तधा प्रतिवापितम्^४ ।

नागं रञ्जति च^५ क्षिप्रं रञ्जितं चाक्षयं भवेत् ॥ ८६ ॥

विद्रुमं दरदं तीक्ष्णम् अनेन^६ प्रतिवापितम् ।

मञ्जिष्ठाकिंशुकरसे शाके चैव निषेचयेत्^७ ॥ ८७ ॥

प्रतिवापनिषिक्तश्च^८ क्रमेणानेन रञ्जितः^९ ।

भुजगो^{१०} हेमतां याति नात्र कार्या विचारणा^{११} ॥ ८८ ॥

उक्तं हेमदलं^{१२} देवि वरं तारदलं^{१३} नृशु ॥ ८९ ॥

श्वेताभ्रं काञ्चिके स्त्रिं^{१४} चिवारं पुटितं ततः ।

स्वल्पटङ्गणवङ्गं च शुद्धशुखे तु वापयेत्^{१५} ॥ ९० ॥

- (1) B and K have गन्धपाषाण. (2) K reads शाकचरसेन तु.
 (3) D reads तैले. (4) D reads erroneously प्रतिवापिता. (5)
 नागं रञ्जयते is the reading in B. नागं रञ्जति is the reading in D. This
 hemistich and the next one are not found in K. (6) D reads
 अनेन. (7) K reads erroneously निषेचयेत्. (8) D reads
 निषिक्तं च. K has त्रिसप्त before प्रतिवापनिषिक्तं च, which is incorrect.
 (9) क्रमेणानेन रञ्जयेत्, a variant in D. (10) K reads भुजंगो. (11)
 K reads विचारणात्, which is incorrect. (12) D has सिक्तं हेमदले.
 K has रक्तहेमदलं. Both सिक्तं and रक्त are absurd. (13) D reads
 चिवं तारदलं, which is not correct. (14) B has स्त्रिं. काञ्चिकं
 स्त्रिं is the variant in D. (15) D reads शुद्धशुखेन. K reads
 काष्ठयेत्.

पञ्चमांशेन मिश्रं तत्^१ तारं तालं च वेधयेत्^२ ।
 तत्तालं^३ मेलयेत्तारे द्रुतं सित्तेन^४ वेधयेत् ॥ ८१ ॥
 रससैम्भवमेकैकं तिलसर्जि^५ इव इयम् ।
 टङ्कैकं कनकरसे^६ मर्दयेद्विसत्रयम् ॥ ८२ ॥
 तेन लिप्तं ताम्रपत्रं^७ धमेदावर्तितं^८ पुनः ।
 इङ्गुदं सतालमूलं^९ दध्यङ्गेन तु पेषयेत् ॥ ८३ ॥
 तन्मध्ये ढालयेच्छुष्वं सप्तवारं^{१०} दलं भवेत् ।
 तृतीयांशेन बीजस्य मेलयेत् परमेश्वरि^{११} ॥ ८४ ॥
 लाङ्गली चित्रको दन्ती हयग्नोत्तरवारुणी^{१२} ।
 गोधावती वज्रवल्ली^{१३} श्वेतार्कः शक्रवारुणी^{१४} ॥ ८५ ॥

-
- (1) पञ्चमासे धनं तारं, a variant in D. K has only पञ्चमांशेन चन.
 (2) तारवद्धं तु वेधयेत्, a variant in B. तार तालं च वेधयेत्, a variant in D.
 K has तारं वद्धं च वेधयेत्, (3) B has तद्दली. D has तत्तारं. (4)
 B reads द्रुता सित्तेन. D reads द्रुत सित्तेन. Both are incorrect. (5)
 B reads सिलासर्जि. (6) D reads कनकं रसे, which is incorrect. (7)
 B has ताम्रं पत्रं. D has ताम्रपत्रं. Both are incorrect. (8) D reads
 धमेद्यावर्तितं, which has no clear sense. (9) इङ्गुदीमूलतालमूलं, a
 variant in B. इङ्गुदीसमतामूलं, a variant in D. इङ्गुदिसमतामूलं, a variant
 in K. (10) K reads सप्तवारं. (11) D has only परमेश्वरि
 out of this hemistich. (12) D reads इच्छुतवारुणी, which is incor-
 rect. (13) B reads गोधावती, which is not correct. D has गन्ध
 वज्रवल्ली च, K has गोधावती वल्ली. Both are incorrect and incomplete.
 (14) B reads शक्रवारुणी. D reads श्वेतार्कः, which is incorrect.

विष्णुकान्ताश्वगन्धा च^१ त्रिपुपञ्चाङ्गुली तथा ।
 पुनर्नवा अपामार्गं च^२ चक्रमर्हकः ॥ ८६ ॥
 गुडची चैव हिंसा च^३ एकद्वित्रिचतुर्थकः^४ ।
 सङ्घिषीचीरसन्धानात्^५ सप्ताहादुपरि प्रिये^६ ।
 निषेके क्रियमाणे तु^७ जायते शुक्लशोधनम्^८ ॥ ८७ ॥
 ताल^९ षोडशभागेन शुक्लपत्राणि लेपयेत् ।
 स्थापयित्वाभ्यमूषायां^{१०} त्रिधा चावर्तयेत् पुनः^{११} ॥ ८८ ॥
 शुक्लवर्गस्त्रिधा क्षारं^{१२} शङ्खसैन्धवसर्जिकाः ।
 दन्ताः कपर्दीः कम्बुश्च^{१३} शुक्लयः शुक्लवापना^{१४} ॥ ८९ ॥

- (1) विष्णुकान्ता चान्द्रगन्धा, a variant in B. विष्णुकान्ता च गन्ध च, a variant in D. (2) D reads त्रिपु च, which is incorrect. (3) गुडची च वधहिंसा च, a variant in D. (4) B reads -चतुर्थका. (5) D reads संचाता, which is incorrect. (6) D has सप्ताहात् परियोजयेत्. K has सप्ताहादुपरि योजयेत्. (7) क्रियमाणे जायते तत्, a variant in D. निषेके क्रियमाणे तु, a variant in K. Both the readings are incorrect. (8) D reads शुक्लं शोधनं परम्, which mars the metre. (9) B reads तालः. D reads तं तु. K wants this term. (10) स्थापयित्वा त्रिधा यावत्, a variant in D. K reads स्थापयित्वाभ्यमूषायां, which is incorrect. (11) D has तावद्वन्धनं तत् पुनः, which is incorrect. K has त्रिधा संवर्तयेत् पुनः. (12) शुक्लवर्गसुधाक्षारं, a variant in B. शुक्लं वक्त्रं त्रिधा क्षारं, a variant in D. शुक्लवर्गत्रिधाक्षारं, a variant in K. (13) B reads कम्बुश्च. D reads दन्ता कपर्दी कम्बुश्च. K reads कपर्दि. (14) B has शुक्लयः शुक्लवापनः. D has शुक्ल यः शुक्लवापनम्. K has only शुक्लवापनं.

पादमेतत्सुरासेकै^१र्जायते नखपाण्डुरम् ॥ १०० ॥
 त्रयोऽयस्कान्तभागाः^२ स्युरारतारद्वयं तथा ।
 वङ्गस्य^३ दश भागाः स्युस्तारवेधेन^४ वेधयेत् ॥ १०१ ॥
 चारस्य द्विगुणं तारं तारात् कान्तं चतुर्गुणम् ।
 कान्तादष्टगुणं^५ वङ्गं तारवेधेन वेधयेत्^६ ॥ १०२ ॥
 तालं सूतं समं कृत्वा वष्पीक्षीरेण मर्दितम् ।
 पुटं दत्त्वा तु यन्त्रेण सत्त्वं पतति शोभनम् ॥ १०३ ॥
 वङ्गमावर्त्य देवेशि वष्पीक्षीरेण^७ पेषयेत् ।
 एकविंशतिवाराणि वङ्गशोधनमुत्तमम् ॥ १०४ ॥
 तद्वङ्गं जारयेत् सूतं^८ समं वा^९ द्विगुणादिकम् ॥ १०५ ॥
 भङ्गातराजिकातैल^{१०}-शङ्खचूर्णविद्धेन च^{११} ।
 नागवङ्गी भवेत्तेन समं वङ्गेन सारणात्^{१२} ॥ १०६ ॥
 क्षारोदकनिषेकाच्च^{१३} तद्वक्षीजमनेकधा^{१४} ।

- (1) यदातमसुरां सेकैः, a variant in B. पादमेतू सुचैकैकं, a variant in D. पादमेतत्सुराकैकं, a variant in K. (2) D reads त्रयोकान्तस्य भागा स्वात्, which is incorrect. K reads त्रयो भास्तरभागाः स्युः. (3) B reads वङ्गस्य. (4) K reads तारवेधेन. (5) D has कान्तादष्टगुणं. (6) B has तारं वेधेन वेधयेत्. D has तारवन्धेन वेधयेत्. K has तारं वन्धेन वेधयेत्. (7) K reads चर्कक्षीरेण. (8) B reads जारयते सूते, which is incorrect. D reads जारयते सूतं, which is also incorrect. (9) D and K read तत्सुतं. (10) D has भङ्गातराजितैलं, an incomplete charapa. K has भङ्गातं राजिकातैलं. (11) B reads विद्धानि. D reads विद्धन्नम्. (12) D and K read सारयेत्. (13) K has क्षारोदकनिषेकाच्च, which seems to be incorrect. (14) तद्वक्षीजमनेकधा, a variant in D, which is senseless.

तमुपायं प्रवक्ष्यामि मार्दवं येन जायते ॥ १०७ ॥
 घृतं दधि पयः^१ शौद्रं विखजम्बीरकद्रवैः^२ ।
 गुडखिलसमायुक्तो^३ निषेकात्^४ मृदुकारकः^५ ॥ १०८ ॥
 गजदन्ता हयनखा^६ मेषशृङ्गं च सैरिभम्^७ ।
 कम्बु^८निर्याससंयुक्तं सप्तवारं निषेचयेत्^९ ॥ १०९ ॥
 सहस्रधा विस्फुटितं दलं भजति^{१०} मार्दवम् ॥ ११० ॥
 ज्योतिष्मतीकुसुमानां^{११} तैले कारञ्जकेऽपि वा^{१२} ।
 निषेकः शस्यते^{१३}ऽत्यर्थं कनकस्य विचक्षणैः ॥ १११ ॥
 भावस्थ्यमानं तारे च^{१४} यदि तन्नैव^{१५} निर्मलम् ।
 काचटङ्गणवापेन क्षिप्रं निर्मलतां व्रजेत् ॥ ११२ ॥
 मधुक^{१६}मधुमेषाञ्च-सीराङ्गीगुडसैन्धवैः^{१७} ।

- (1) B reads घृतयष्टिमधु. (2) किरणंवीरकंदलि, a variant in B.
 (3) गुडतैलसुमायुक्तं, an incorrect variant in D. (4) D and K read
 वाषयेत्. (5) D has मृदुकारकम्. K has मृदुकारके. (6) B reads
 हयनखी. (7) शृङ्गं चैव सैन्धवं, an incomplete charapa in D. मेषीशृङ्गं
 च सैन्धवं, a variant in K. (8) D and K read कङ्के, which seems to
 be incorrect. (9) D reads सप्तवाराणि षेचयेत्. (10) D has
 सहस्रधा वस्फुटिते दले भवति. K has सहस्रधा च स्फुटते दले भवति. (11) ज्योति-
 ष्मत्सुभानां, an incomplete charapa in B. (12) कारंजिकेऽपि वा, a
 reading in D. (13) K reads सास्यते. (14) B reads तारेच.
 K reads तत्तारे. (15) D reads तं नैव, which is incorrect. (16)
 B, D and K read मधुकं, which is not accurate. (17) D reads
 मधुसैन्धवम्.

शुक्तिकम्बुखुरावापं^१ चन्द्रार्कं मृदु जायते ॥ ११३ ॥
 मधुतैलघृतैश्चैव^२ वत्समूत्रे निषेचनात्^३ ।
 जायते खरसस्त्वानां दलानामपि मार्द्दवम् ॥ ११४ ॥
 चिञ्चारसेन सामुद्रैः क्षीरे चार्कस्य^४ वङ्गिना ।
 विशुद्धं जायते तारं शङ्खकुन्देन्दुसन्निभम् ॥ ११५ ॥
 यदि तन्निर्मलं^५ नैव तदा^६ तद्वत् पुनः पचेत् ।
 विधिरिष^७ समाख्यातस्तारकर्मणि पूजितः ॥ ११६ ॥
 कङ्कणी^८ तैलमस्त्रिष्ठा-हरिद्राद्वयकुङ्कुमम् ।
 निषेकात् कुरुते हेम बालार्कसदृशप्रभम् ॥ ११७ ॥
 शुल्बार्धं गन्धकं दत्त्वा तदर्धं मृतसूतकम्^९ ।
 चाङ्गिरी^{१०} स्वरसेनैव मर्द्दयेद्दासरत्रयम् ॥ ११८ ॥
 मृतं^{११} चित्ररसेनैव लेपयेद्देम पाण्डुरम् ।
 पक्वा^{१२} पञ्चमृदा देवि हेमोत्कर्षणमुत्तमम् ॥ ११९ ॥

- (1) सित्तमन्मखुरावापं, a variant in D. शुक्तिकचुखुरावापं, a variant in K.
- (2) मधु तैलं घृतं चैव, a variant in D. मधुतैलघृतं चैव, a variant in K.
- (3) वत्स्याभिश्च निषेचयेत्, a variant in B. वत्समूत्रानि षेचनात्, a variant in D. Both the variants have no clear sense.
- (4) D reads क्षीरं चार्कस्य, wherein the first term is incorrect. (5) B and D read तं निर्मलं, which is incorrect. (6) D reads तच्च.
- (7) D reads erroneously विधिरिषा. K reads विधिरिव. (8) K has कङ्कणि.
- (9) B has सूतपारदं, which seems to be incorrect. (10) B reads, चाङ्गिरी, which appears to be incorrect. (11) D reads प्रावितं, which mars the metre. (12) D and K read छाया.

हेम शुक्लं तथा तीक्ष्णं समभागानि कारयेत् ।
 अश्वमूषागतं^१ धातं खोटो भवति तत्क्षणात् ॥ १२० ॥
 खोटस्य भागमेकं तु रसहेमसमन्वितम् ।
 पाचयेदनुजास्त्रेण^२ यावत् कुङ्कुमसन्निभम् ॥ १२१ ॥
 शतांशेन तु तेनैव वेधयेद्देम पाण्डुरम्^३ ।
 जायते कनकं दिव्यं द्विवर्षोत्कर्षणं^४ भवेत् ॥ १२२ ॥
 यावच्छुबं भवेत्तावत् पुटेक्षवणभक्षणा^५ ।
 रक्ततैले^६ निश्रेयस्य जायते हेम शोभनम् ॥ १२३ ॥
 मर्दितं कटुतैलेन^७ स्वर्णगैरिकगन्धकम् ।
 अथवा मातुलुङ्गास्त्रे^८ राजावर्त्तकमाक्षिकम् ॥ १२४ ॥
 अथवा विट् कपोतस्य^९ राजावर्त्तकसैन्धवम् ।
 पुटनाच्छेतकनकं^{१०} कुरुते^{११} कुङ्कुमप्रभम् ॥ १२५ ॥
 राजावर्त्तस्य चूर्णं तु शिरीषकुसुमद्रवैः^{१२} ।

- (1) D and K read अश्वमूषागतं, which is not correct. (2) पाचये-
 दनुजास्त्रेण, a variant in D. [अनुज may mean मध्यम.] (3) वेधयेत्
 यमपाण्डुराम्, a variant in D. (4) This charaṇa and the next three
 are not found in D. K reads द्विवर्षोत्कर्षणं. (5) B reads भक्षणा,
 which is incorrect. (6) K reads तन्ने तैले. (7) सङ्कुङ्कुतैलेन
 सिद्धं, a variant in D, which is senseless. (8) K reads मातुलिङ्गास्त्रे.
 (9) D has विट्कपोतस्य. (10) K has पु...ताच्छेतकनकं, which is incom-
 plete as well as incorrect. (11) K reads जायते, which is not
 proper. (12) शिरीषकुसुमद्रवैः, an incorrect variant in K.

भाविर्तं बहुयः चित्तमशीत्वंशेन^१ वर्षदः ॥ १२६ ॥
 शतशः कङ्कुचीतैले ताम्रं ईजा समं द्रुतम्^२ ।
 माचिकेन कृतावापं घतांशेन तु वर्षदत्^३ ॥ १२७ ॥
 कार्पासबीजदरद^४-तुल्यसैन्धवगैरिकैः^५ ।
 पत्रालक^६मञ्जिष्ठा-रक्तचन्दनविद्रुमैः^७ ॥ १२८ ॥
 गुडभस्मातकसेह^८-वत्सविष्टेष्टकायुतैः^९ ।
 आवापाज्जायते श्लेतं^{१०} कनकं रविसन्निभम्^{११} ॥ १२९ ॥
 रक्ताष्टकं त्रयो भागाः^{१२} त्रयो भागाः समुद्रजम्^{१३} ।
 सितार्कपत्रतोयेन^{१४} पुटी वर्षप्रदो भवेत्^{१५} ॥ १३० ॥

- (1) B reads चित्तमशीत्वंशेन. D reads चित्तमशीत्वंशानु. K reads चीप्र
 चाशीत्वंशानु, which is incorrect. (2) ताम्रं ईजा समं द्रुतं, a variant in B.
 ताम्रं ईजा रसे द्रुतं, a variant in D, which is not correct. (3) D
 reads the whole hemistich thus : माचिकेन कृतांशेन तूत्सवापनद्रवेत्, which is
 partly incorrect. K wants कृता. (4) B and D read कार्पासबीजं
 दरदं. (5) D reads तुल्यसैन्धवगैरिकैः, which is incorrect. (6) D
 reads पत्रकन्देन. K reads पत्रालक. (7) D and K read मञ्जिष्ठैः
 instead of विद्रुमैः. (8) गुडं भस्मातकसेहं, a variant in D. (9)
 वत्सविष्टेष्टकायुतैः, a variant in D. वत्सविष्टेष्टकायुतैः, an incomplete variant
 in K. (10) B reads श्लेष्मि. D reads सेह. (11) B has रवि-
 सन्निभं, D has विद्रुमप्रभम्. (12) B has रक्तेष्टक. D has काकविट्
 षट्प्रपिट् चैव. K reads सरक्ताष्टकत्रयो भागाः. (13) B has सामद्रं योनयो द्रुतं.
 K has सामुद्रं योजयेत्पिपं. Both the readings are unintelligible. (14)
 सितार्कपत्रतोयेन, a variant in D. (15) पुटवर्षप्रदापयेत्, an incorrect
 variant in D.

रक्तपीती^१ समी कृत्वा ताभ्यां तुष्यं च^२ माचिकम् ।
 कारञ्जतैलेनालोच्य मूकमूषागतं^३ घमेत् ॥ १३१ ॥
 सक्तत् पीत^४दद्यांशेन दद्य पीतशतेन च^५ ।
 शतं पीतसहस्रेण^६ कोटिमर्धेन विध्यति^७ ॥ १३२ ॥
 शतशः किंशुकरसे भावितं^८ सवर्षं पुनः ।
 सटङ्कणपुटेनैव^९ वर्षोत्कर्षप्रदं^{१०} भवेत् ॥ १३३ ॥
 लोहचूर्णं^{११} त्रयो भागा गैरिकं द्विगुणं तथा^{१२} ।
 मधुककुमुदाभोभिः^{१३} मूत्रेषापि निषेचयेत्^{१४} ॥ १३४ ॥
 पेषयेत् कोद्रवेनैव^{१५} गोष्ठमध्ये^{१६} तु निचिपेत् ।

- (1) D has रक्तपिती. (2) D reads तुष्यं च, which is incorrect.
 (3) B reads चंघमूषागतं. D and K read मूकमूषागतं, wherein the
 middle term is incorrect. (4) D reads पाद. (5) दद्यात्
 पीतेन च पृथक्, a variant in D. (6) शतपीतं च सजिन, a variant in D.
 शतपीतसहस्रेणा, a variant in K, which is incomplete. (7) B reads
 कोटिमर्धं न विध्यति. D reads कोटिमूर्धेन तिष्ठति. K reads कोटिमर्धं न तिष्ठति.
 (8) D reads erroneously भवेतां. (9) सटङ्कणं तु पुटमात्, a variant in
 B. (10) D and K read वर्षोत्कर्षप्रदं, which is not correct. (11)
 D reads लोहचूर्णं. (12) गैरिका द्विगुणं च, a reading in B. गैरिका
 द्विगुणाय च, a reading in D. गैरिकं द्विगुणं च, a reading in K. All are
 inaccurate. (13) मधुककुमुदाभोभिः, a variant in B. मधुकुन्देन कुन्दाभिः,
 a variant in D. मधुकुन्देन कुन्दातो, a variant in K. All are partly incor-
 rect. (14) B reads च पेषयेत्. K reads च पेषयेत्, which is incorrect.
 (15) पेषयेद्रवनेनैव, a variant in D. पेषयेद्रवनेनैव, a variant in K. (16)
 D reads गोष्ठमध्ये.

अशीत्यंशेन तदिदं^१ वापाद्वर्षप्रदं भवेत् ॥ १३५ ॥
 शुष्वातिरिक्तं कनकं^२ पुटयेदन्धमूषया^३ ।
 सामुद्रधातुतोयेन निषेकः शस्यते तदा^४ ॥ १३६ ॥
 सामुद्रगैरिकालिप्तं^५ द्रावितं^६ मृदुता व्रजेत् ।
 गोशकृद्भस्मलिप्तं तत्^७ समभागं प्रलेपयेत् ॥ १३७ ॥
 शुष्वातिरिक्तं कनकं^८ पुटं विर्मलतां व्रजेत् ॥ १३८ ॥
 नागास्थिभस्मकस्मेन मूषां लिप्त्वा विचक्षणः ।
 निक्षिपेदन्धमूषायां^९ नित्यं हेमदलं भवेत् ॥ १३९ ॥
 ततस्तन्मृदुभिर्घोटैः^{१०} सम्प्रसार्य विचक्षणः ।
 तप्ततप्तं^{११} निषेक्तव्यं यावत्तन्मृदुतां व्रजेत् ॥ १४० ॥
 सामुद्र^{१२}धातुकस्मेन लेपयित्वा विचक्षणः ।
 कृत्वा पलाशपत्रे^{१३} तु तद्दृष्टेन्मृदुवह्निना^{१४} ॥ १४१ ॥

-
- (1) D reads ताचिदं. K reads तदीदं. Both are incorrect. (2)
 शुष्वातिरिक्तकनकः, a reading in D. शुष्वाति नक्तं कनकं, an incorrect reading
 in K. (3) पुटे दियान्धमूषया, a variant in D. K reads मूषया, which
 is incorrect. (4) D has an incomplete reading—रसेकः शस्यते दा.
 (5) समुद्रं गैरिकालिप्तं, a variant in D. सामुद्रं गैरिकं लिप्तं, a variant in K.
 (6) D reads erroneously द्रावितं. (7) D reads गोशकृद्भस्मलिप्तं.
 K reads -लिप्तं च (8) D reads शूर्णके, which is senseless. (9)
 वापयेदन्धमूषायां, a variant in B. (10) D and K read मृदुभिर्घोटैः
 सम्प्र. (11) B reads तप्तं तप्तं. This hemistich and the next one
 are not found in D. (12) K reads सामुद्रं. (13) D reads
 पलाशपत्रे. K reads पलाशपत्रे. (14) D has तद्दृष्टं दृष्टवह्निना, which is
 incorrect.

तावत् पचेत् पचेद्दीमान्^१ यावद्विर्भूयतां व्रजेत् ।
 ततस्तच्छीतले^२ कृत्वा तोये निर्वापयेत्ततः ॥ १४२ ॥
 [तावदेव^३ त्रिधिः कार्यो यावदर्घः समागतः ॥ १४३ ॥
 ततस्तन्नापयेद्भूयो गोयज्जशूर्णसंयुतम् ।
 तप्तं तपनतस्तत्र लवणे प्रक्षिपेद्बुधः ॥ १४४ ॥
 प्रकष्टं तु ततो हेम पचेत्तवणैरिक्तैः ।
 कर्षकेण तु संशोध्य भूयो भूयो विचक्ष्यतः ॥ १४५ ॥
 क्षीपयेत् पुटयेच्चैव वर्णसंजननाय च ।
 तारारिष्टं तु देवेशि रक्ततैलेन पाचयेत् ॥ १४६ ॥
 निषेचयेच्च शतशो दलं रण्यति रक्षितम् ॥ १४७ ॥
 रसोपरसवर्गं तु निर्वहेन्नागवङ्गयोः ।
 नागवङ्गौ पुनः शुष्ये शुष्यं तारे तु निर्वहेत् ॥ १४८ ॥
 तारं निषिक्तं देवेशि रक्ततैले पुनः पुनः ।
 जायते हेम कव्याणं सर्वदोषविवर्जितम् ॥ १४९ ॥
 हेमार्धेन समायुक्तं रसोच्छिष्टं प्रशस्यते ।
 जायते कनकं दिव्यं मातृकासममुत्तमम् ॥ १५० ॥
 वङ्गाभ्रं सितताप्यं वा शैलं वा वापयेत् सिते ।
 तच्च तारे दशांशेन वर्णोत्कर्षप्रदं भवेत् ॥ १५१ ॥
 अष्टानवतिरंशास्तु तारारिष्टस्य पार्व्यति ।

(1) तावद्विषयतो विद्यात्, a variant in D. तावद्विषते विद्यात्, an incomplete variant in K. (2) ततस्तच्छीतलं, a reading in K. (3) The portion within brackets (143—152) is found only in B.

एकैको रसहेमांशः शतवेध इति स्मृतः ॥ १५२ ॥
 अनेन क्रमयोगेण सहस्रांशेन वेधकः^१ ॥ १५३ ॥
 मूषां^२ तु गोस्तनीं कृत्वा दलपूर्णां तथा हृदाम्^३ ।
 धमेहलं निर्मलं तत्^४ धृतमुन्मीलितं यदा ॥ १५४ ॥
 क्रामणेन समायुक्तं रसं दत्त्वा तु वेधयेत् ।
 दलपत्रं रसालितं ताम्रपात्रान्तरे^५ स्थितम् ॥ १५५ ॥
 उपरिष्ठामृदा लितं दत्त्वा मृदग्निमेव च ।
 वीजसंयुक्तमावर्त्य स्थापयेन्मतिमान् सदा ॥ १५६ ॥
 टङ्कणं तिलचूर्णं च शीतले तु निवापयेत्^६ ।
 रससिद्धं तु^७ कमकं पत्रैकं स्थापयेद्भुवि ।
 उद्धृत्य पुनरुद्धात्^८ विक्रोयं तत् सुरेखरि ॥ १५७ ॥
 पुनरग्न्यं प्रवक्ष्यामि रसवेधो^९ यथा भवेत् ॥ १५८ ॥
 तिलसर्षपचूर्णस्य द्वे पले च प्रदापयेत्^{१०} ।
 द्वे पले च हरिद्राया एकत्रैव तु मर्हयेत्^{११} ॥ १५९ ॥

- (1) B has सहस्रांशदिवेधकः. D has सहस्रांशेन विधायकः, which is incorrect. (2) D and K read मूषा, which is incorrect. (3) हृदं पूर्वं तथा हृदं, an incorrect variant in D. (4) D and K read च. (5) B reads ताम्रं पात्रान्तरे, K reads ताम्रपत्रान्तरे, which is incorrect. (6) D reads शीतलेन तु वेधयेत्. K reads शीतलेन निवापयेत्, which is partly incorrect. (7) D reads रसे विधे तु, which is incorrect. K reads रससिद्धं तु. (8) D reads पुनरुद्धात्, which is unintelligible. K reads पुनरुद्धत्पाद्य. (9) B reads रसवेधः. D and K read रसवेधं. Both are incorrect. (10) D and K read द्वे पले च हरिद्राया, wherein the last term is incorrect. (11) This hemistich is not found in D and K.

सर्हयेभृन्भये पात्रे पक्षपञ्चक^१पन्नगम् ।

वापयेत् सिद्धसूतेन^२ शलाकां चैव चासयेत्^३ ॥ १६० ॥

पुनश्च वापयेत्तावत्^४ यावत् कठिनतां व्रजेत्^५ ।

तन्नागं जायते दिव्यं जाम्बूनदसमप्रभम्^६ ॥ १६१ ॥

उद्धाटं^७ कथयिष्यामि रसविधं च पन्नगम्^८ ॥ १६२ ॥

घोषाकृष्टं तु यत् शुक्लं^९ षोडशांशेन^{१०} योजयेत् ।

एकीकृत्य^{११} समावर्त्य छागमूत्रे निषेचयेत् ।

सर्व्वदोषविनिर्मुक्तं जायते हेम शोभनम्^{१२} ॥ १६३ ॥

लोहवेध इति स्यातो विस्तरेण सुरेष्टरि ॥ १६४ ॥

यथा लोहे तथा देहे कर्त्तव्यः सूतकः सदा ।

समानं कुरुते देवि प्रविशन्^{१३} देहलोहयोः ॥ १६५ ॥

- (1) D reads पक्षं पञ्चक. K reads पक्षं पञ्चक. (2) वापयेदम्बुसूतेन, a variant in D. K reads बहसूतेन. (3) D reads शलाकां वलापयेत्, which is incorrect. (4) B reads पश्चात्. D reads पश्चादापयेत्परिद्धा, an incomplete variant in D. (5) K has the following hemistich after व्रजेत् :—संवापयेत्परिद्धां तु यावत् कठिनतां व्रजेत्. (6) D reads जम्बूनद-समन्वितम्, which is not correct. (7) उद्धाटं is the readings in D. (8) D has रससिद्धिं च पाचनम्. K has रसबंधं च पन्नगं. (9) D reads शुक्लं तु, which is incorrect. (10) K reads erroneously षोडशांशेन. (11) D and K read एकीकृत्या, which is grammatically incorrect. (12) D has मग शोभनम्, which is incorrect. (13) D reads प्रविशन्. K reads प्रविशन्.

पूर्वं लोहे परीक्षेत ततो^१ देहे प्रयोजयेत् ।

तन्ममाचक्ष देवेशि किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ १६६ ॥

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^२

रसार्णवे रससंज्ञितायां

लोहवेधो नाम^३

सप्तदशः पटलः ॥ १७ ॥

—

---

(१) D reads erroneously वही. (२) B wants this line. (३)
D and K have लोहविधानो नाम. This is not correct, as we see in the
beginning of the next पटल लोहवेधः &c. and not लोहविधान.

षष्ठादशः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।

श्रीहवेधास्वया देव यदर्थमुपवर्षिताः¹ ।

तं देहवेधमाचक्ष्व येन स्यात् खेचरी गतिः² ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

प्रथमं शोधयेद्देहं पश्चात् कर्णं समाचरेत् ।

अन्यथा न³ भवेत् सिद्धिः रसे चैव रसायने ॥ २ ॥

प्रातः प्रातः पिबेदादी त्रिदिनं घृतसैन्धवम्⁴ ।

केतक्याः स्नानजं⁵ ज्ञायं तदनु⁶ त्रिदिनं पिबेत् ॥ ३ ॥

विधिना खेदनं कृत्वा सयवचारशर्करम्⁷ ।

अथं पिबेद्दराज्ञायं⁸ सहदेवासुरवन्दिते⁹ ॥ ४ ॥

ज्ञायं¹⁰ कटुकरोहिण्याः सम्यक् जाते विरेचने¹¹ ।

त्रिदिनं यावत्कानं च¹² भुञ्जीत घृतसंयुतम् ॥ ५ ॥

-
- (1) श्रीहवेधास्वया देवि यदर्थमुपवर्षिताः, an incorrect variant in D. (2) D reads खेचरा गतिः, which is incorrect. (3) D and K read नात्रथा तु. (4) D reads घृतसैन्धवः, which is incorrect. (5) B has केतकिसानदी. D has केतक्यास्तनजं. K has केतक्यास्तनजं. (6) B reads तदातु D reads तदति. (7) D reads शर्कराम्, which is incorrect. (8) D has पिबेदतिकं, which is incorrect. K has वरज्ञायं. (9) सर्व-वासुरवन्दिते, a variant in B. सहदेवासुरवन्दिते, a variant in D. (10) K reads ज्ञाय. (11) B reads विरेचनं. (12) B has दिनं यावत्कानं तु.

यत्ताश्वीजजन्तुघ्न-शुद्धमोदकभक्षणात् ।
 कौटस्य पातनं कुर्यादथ काकेष्टवारिषा^१ ॥ ६ ॥
 वचामरिचसिन्धूत्य-रजनीकाषणागरात्^२ ।
 धात्रीशुद्धविडङ्गाच्च परागं दिवसत्रयम् ॥ ७ ॥
 एवं संशोध्य शाक्यन्नं^३ क्षीरसुज्ञाम्बुयावकैः^४ ।
 ततो जातबल्लो^५ भूत्वा चरेद्भासायनं विधिम्^६ ॥ ८ ॥
 धात्रीरसघृतक्षीद्रेः क्षीरेः सुरतरुद्रवैः^७ ।
 तैलं^८ निर्मथ्य देवेशि द्विचतुःषट्पलाग्नितम्^९ ॥ ९ ॥
 अघुमध्योत्तमैर्मानैः चिमासं प्रत्यहं^{१०} पिबेत् ।
 चारोटं^{११} भक्षयेत् पश्चात् जीर्णं च तदनन्तरम् ॥ १० ॥
 क्षेत्रीकृत्य ततो देहं^{१२} ततो भक्ष्यं तु वर्धयेत्^{१३} ॥ ११ ॥

- (१) This śloka is found in B only. (२) D has भक्ष्यं कक्षयनं. K has only त नागरात्. (३) K reads ब्राह्मण, which is incorrect. (४) क्षीरसुज्ञापाचकैः, an incomplete variant in D. (५) जातं बली, a reading in D, which is incorrect. K reads जतबली. (६) बलेन्दो ले सायनविधिं, an incorrect variant in D. रातद्भासायनं विधिं, a partly incorrect reading in K. (७) D reads तदद्रवैः. K reads सुरतरुद्रवैः, which is incorrect and incomplete. (८) B reads तैल, which is incorrect. (९) द्विचतुषट्पलाग्नितं in B. द्विचत् पलाग्निते in D. Both the readings are incorrect. (१०) D reads चिमासेः प्रत्यहं. K reads चिमासे प्रत्यहं, which is absurd. (११) "सुशोधितो रसः सम्यक् चारोट इति कथ्यते ॥"—Vide रस. स. Chap. xi. v. 60. (१२) D reads देह. (१३) B reads वर्धयेत्. D reads वैधयेत्. K reads वर्धं तु भक्षयेत्.

योधितं व्योमताप्याभ्यां^१ पातितं तदमन्तरम्^२ ।
 तन्दुलीयकभृङ्गाङ्ग^३-पेषितं वापितं^४ रसम् ।
 आरोटमिति सेवेत^५ प्रथमं देहसिद्धये^६ ॥ १२ ॥
 अथवा भक्षतां प्राप्तं^७ षट्कारं^८ कल्कयोगतः ।
 यावत् संवत्सरं पूर्णं तावदारोटकं भजेत्^९ ॥ १३ ॥
 शिलाजतु^{१०}चीरविडङ्गसर्पि^{११}
 लोहाभयापारदताप्यभक्षम्^{१२} ।
 आपूर्यते दुर्बलदेहधातून्^{१३}
 त्रिपञ्चरात्रेण यथा शशाङ्कः ॥ १४ ॥

- (1) B has योधितव्योमताभ्यां, an incomplete variant. D has योधितं व्योमतां याति, which is senseless. K has योधितं व्योम ताप्यं हि. (2) D reads तं तदमन्तरम्, an incomplete charapa. (3) तन्दुलीयक भृङ्गाङ्ग in D. तन्दुपतङ्गाङ्ग in K. Both are incorrect variants. (4) योधितं वापितं, an incorrect reading in D. K wants वापितं. (5) D reads आरोटमिति संवते, wherein the last term is incorrect. K reads संवृत्ते. (6) D reads देहसिद्धये, which is grammatically incorrect. K reads erroneously देहसिद्धयेत्. (7) B has यातं. D has प्रोक्तं, which is incorrect. (8) B reads वत्तं वा. (9) K reads भवेत्. (10) K reads शिलाजतु. (11) K has विडङ्गसर्पि. D has चीरविडङ्ग-लोहा. K has चीरलोहाङ्ग, which seems to be partly incorrect. (12) लोहाभयापारदताप्यभक्षम्, an incorrect variant in D. (13) आपूर्यते दुर्बलदेहधातून्, an incorrect reading in D. आपूर्यं तदस्य देहधातून्, also an incorrect reading in K.

वक्रकान्धारसञ्चोद्र¹-द्विनिशात्रिफलागुडैः ।
 कल्कीकृतं रसं² व्योम-कान्त³मध्वाज्यसंयुतम् ।
 भुक्त्वा गच्छेदमरतां चैत्रीकरणमुत्तमम् ॥ १५ ॥
 चूर्णमभ्रकसत्त्वस्य कान्तलोहस्य वा ततः ।
 तीक्ष्णस्य वा महादेवि त्रिफलाक्वाथभावितम् ॥ १६ ॥
 यावदङ्गनसंकाशं वस्त्रच्छन्नं विशोध्य तत्⁴ ।
 भृङ्गामलक⁵सारेण हरिद्राया रसेन च ॥ १७ ॥
 पुटितं रससंयुक्तं⁶ मधुघृतसमन्वितम्⁷ ।
 लोहसंपुटमध्यस्थं मासं धान्ये प्रतिष्ठितम् ॥ १८ ॥
 घृतेन मधुना लिङ्घ्यात् चैत्रीकरणमुत्तमम् ।
 एवं वर्षप्रयोगेण⁸ सहस्रायुर्भवेन्नरः ॥ १९ ॥
 रससिद्धेः⁹ पुरा हेम गुञ्जामात्रं दिने दिने ।
 भक्षयेद्देहसिद्धयर्थं रससिद्धिः प्रजायते ॥ २० ॥
 कान्ताभ्रसत्त्वं सरस-मीषत्वानकजारितम्¹⁰ ।
 लिङ्घ्यादादौ समध्वाज्यं¹¹ चैत्रीकरणमुत्तमम् ॥ २१ ॥

(1) D has वक्रकान्धारि सञ्चोद्र, which is incorrect. K has an incomplete charapa—कण्ठासाञ्चोद्रः. (2) D reads कल्कितं तद्रसं. (3) B reads कान्तं. (4) D reads वस्त्रच्छन्नं विशेषतः, which is improper. K reads वस्त्रच्छन्ने विशेषतः, which is partly incorrect. (5) त्रिभागामलक is the reading in D. (6) B has क्लीचकं घृत. (7) मधुसंमिश्रितं ततः, a variant in B. (8) B reads एवं वर्षोपयोगेन. (9) K reads रससिद्धे, which is grammatically incorrect. (10) D and K have कान्ताभ्रकसत्त्वं सरसं रसमीषत् प्रयोजितम्. Here रसं is mentioned. (11) लिङ्घ्याद्रसं समध्वाज्यं, a variant in D and K. Here रसं is repeated.

वर्षं वर्षार्धमथवा पूर्वमेवं^१ तु भक्षयेत् ॥ २२ ॥
 वक्ष्जीर्णो रसो^२ देवि ह्युत्तमः^३ परिकीर्तितः ।
 मध्यमो हेमजीर्णस्तु तारजीर्णोऽधमः^४ प्रिये ॥ २३ ॥
 हेमजीर्णे भक्षसूते^५ रुद्रत्वं भक्षिते^६ व्रजेत् ।
 विष्णुत्वं तारजीर्णे तु^७ ब्रह्मत्वं भास्करेण तु ॥ २४ ॥
 तीक्ष्णजीर्णे धनाध्यक्षः सूर्यत्वं चपलाक्षये तु^८ ।
 वाजरे तु^९ शशाङ्कत्वं चमरत्वं तु रोहणे^{१०} ।
 सामान्येन तु तीक्ष्णेन शक्रत्वं प्राप्नुयान्नरः ॥ २५ ॥
 एवं यो लोहजीर्णं तु भक्षयेद्भक्षसूतकम्^{११} ।
 जलेन जलरूपः स्यात्^{१२} खलेन खलतां व्रजेत् ॥ २६ ॥
 तेजोऽधिके तथा तेजः वायोरप्यधिको वसौ ।
 हर्ता कर्ता स्वयं साक्षात् शापानुग्रहकारकः ॥ २७ ॥

-
- (1) B and D read पूर्वमेवं. (2) D reads वक्षचाररसो, which seems to be incorrect. (3) K reads उत्तमः. (4) B reads erroneously तारजीर्णसमः. D reads ताराजीर्णोधमः, which is also incorrect. (5) हेमजीर्णो भक्षसूतो, a variant in D. हेमजीर्णो भक्षसूतं, a variant in K. (6) D reads भक्षितं. K reads भक्षितो. Both are incorrect. (7) B reads तारजीर्णं. D reads विष्णुत्वं तारजीर्णे तु, wherein the first term is incorrect. (8) B has सूर्यत्वं तु पटागले. D has सूर्यत्वं च प्रतप्यते. K has सूर्यत्वं चपगले. (9) D reads वाजरे तु, which is incorrect. (10) This charapa is not found in D. K has चमरत्वं तु मारोहणे, which seems to be incorrect. (11) B reads सूतके, which seems to be incorrect. (12) B has जलरूपं च. D has जलरूपस्य (जलरूपः स).

यत्र¹ मूत्रपुरीषं तु साधकसु परित्यजेत्² ।
 पाषाणो वृक्षयं तत्र स्पृष्टं भवति काश्मलम्³ ॥ २८ ॥
 प्रस्नेदस्तस्य⁴ गात्रस्य लोहान्यष्टौ च वेधयेत् ।
 तत् सर्वं कनकं नित्यं⁵ भक्षिते द्वादशे⁶ पले ।
 बद्रतुष्यो महादेवि अजरामरकारिणि⁷ ॥ २९ ॥
 भस्मसूतं तथा तारं⁸ भक्षयेत् षोडशं पलम्⁹ ।
 अथवा तारजीर्णं तु भक्षयेद्भस्मसूतकम् ।
 शुक्लस्य वङ्गघोषं च¹⁰ तत्स्नेदात् तारतां व्रजेत् ॥ ३० ॥
 अथवा¹¹ तीक्ष्णजीर्णं तु भक्षयेद्भस्मसूतकम् ।
 मूत्रेषु तस्य स्पृष्टं तु वङ्गं व्रजति¹² तारताम् ॥ ३१ ॥
 एकैकेन निषेकेण¹³ स्तम्भनं नागवङ्गयोः¹⁴ ॥ ३२ ॥
 शुक्लामात्रं¹⁵ रसं देवि हेमजीर्णं तु भक्षयेत् ।

- (1) D and K read वस, which seems to be incorrect. (2) D has साधकसु प्रयोजयेत्. (3) This hemistich is not found in K. (4) D reads प्रक्षेपादाङ्ग. (5) D reads नीला. (6) प्रक्षेपेद्वादशे, a variant in D. (7) K reads अजरामरकारणं. (8) This hemistich is not found in D. (9) B reads षोडशे पले, which is grammatically incorrect. This hemistich is not found in D. (10) This hemistich and the next one are not found in B. D reads शुक्लघोषं वङ्गघोषे. K reads शुक्लघोषं. (11) D reads अथवा. (12) B and D read भवति, which is incorrect. [व्रजति is the correct reading.] (13) D reads निषेकेन. K reads विषेकेन. Both are incorrect. (14) B reads शुक्लवङ्गयोः. D reads स्तम्भनं. (15) B reads शुक्लामात्रं [नागं].

द्विगुञ्जां तारजीर्णस्य रविजीर्णस्य तत्रयम्^१ ॥ ३३ ॥
 तीक्ष्णाभ्रकान्तमाषकं^२ गुञ्जैका द्राविका भवेत्^३ ।
 वज्रवैक्रान्तजीर्णं तु भक्षयेत् सर्पिषान्वितम्^४ ॥ ३४ ॥
 नागं वज्रं रसं भस्म^५ विषोपविषसंयुतम् ।
 मात्रायुक्तं ततश्चैव^६ भक्षयेच्च रसायने^७ ॥ ३५ ॥
 हेम तारं तथा कान्तं जायतेऽग्निसहं क्रमात् ।
 वज्रस्य रसराजोऽयं देहसिद्धिं प्रदापयेत् ॥ ३६ ॥
 वज्रायस्कान्तमाक्षीक-वैक्रान्ताभ्रककाश्चनैः ।
 एतैर्जीर्णैर्यथा लाभं रसः शस्तो रसायने^८ ॥ ३७ ॥
 षड्वेदोपरसांश्चैव^९ भक्षणार्थं च वाहयेत्^{१०} ।
 भक्षणोत्तीक्ष्णजीर्णस्य^{११} पलमेकं तु भक्षयेत्^{१२} ॥ ३८ ॥
 दशवर्षसहस्राणि वज्रकायः स जीवति^{१३} ॥ ३९ ॥
 एवञ्च द्वादशपलं तीक्ष्णजीर्णं तु भक्षयेत् ।

- (1) B has चतुर्गुञ्जाः वपुर्जीर्णस्य, which destroys the metre. (2) D has an incomplete charana—तीक्ष्णाभ्रकान्त. K has तीक्ष्णाभ्रकान्तमपि. (3) B reads द्रवली. D wants this charana. K reads द्रावकी, which is not gram. correct. (4) संसेच्य सर्वपयोजितम्, a variant in D. K reads सर्पिषोन्वितम्. (5) D has नागवज्रवशाकोट. K has नागं वज्रं वसा क्विटि. (6) मूत्रयुक्तं हेमहं is the reading in D. मूत्रयुक्तं हं is the reading in K. (7) D has त्यजेत कश्चिद्रसायने. K wants this charana and the next eleven ones. (8) The ślokas 36th and 37th are not found in D. (9) षड्वेदेऽप्युपरसांश्चैव, a variant in D. (10) B reads न वाहरेत्. D reads चारयेत्. (11) भक्षणोत्तीक्ष्णं तु, a variant in D. (12) भक्षयेत् भक्तिकावयम्, a variant in D. (13) This hemistich and the next one are not found in D.

एवं जीवेन्महाकल्पं^१ प्रकृत्यान्ते शिवं व्रजेत् ॥ ४० ॥
 भस्मनः शुक्लजीर्णस्य पल्लवे सप्तमायुषः ।
 द्विपले कोटिरायुष्यं त्रिपले ब्रह्मणायुषम्^२ ॥ ४१ ॥
 चतुःपले वैष्णवायुः रुद्रायुः पञ्चमे पले ।
 षष्ठे पले च संप्राप्ते महाकल्पं स जीवति^३ ॥ ४२ ॥
 भस्मनो हेमजीर्णस्य पलेन ब्राह्मणमायुषम्^४ ।
 द्विपले वैष्णवायुष्यं रुद्रायुस्त्रिपलेन तु^५ ।
 चतुःपलेन देवेशि शिवत्वं प्राप्नुयान्नरः^६ ॥ ४३ ॥
 हेमजीर्णे भस्मसूते^७ त्रिपले भक्षिते क्रमात्^८ ।
 षष्ठाशीति^९सहस्राणि योगिन्यो बलदर्पिताः^{१०} ।
 तस्य तिष्ठन्ति^{११} किं कार्यं कामरूपी भवेन्नरः ॥ ४४ ॥
 यद्यद्भावयते रूपं तत्तद्रूपधरो^{१२} भवेत् ।
 मितैः पल्लैकादशभिः^{१३} हेमभस्मानि^{१४} भक्षयेत् ॥ ४५ ॥

- (१) एव जीव महाकाले, a variant in D. (२) B reads ब्रह्मणायुषम्.
 (३) This śloka is not found in D. (४) This hemistich is not
 found in D. K reads पल्ल ब्रह्मणायुषम्, which has no sense. (५)
 K reads erroneously श्रीपल्लेन. (६) शिवत्वं समवाप्नुयात्, a variant in D.
 शिवतत्त्वमवाप्नुयात्, a variant in K. (७) D reads हेमजीर्णं भस्मसूते, which
 is partly incorrect. (८) B reads erroneously त्रिपले. त्रिपल्लेन इति
 क्रमात्, a variant in D. (९) षष्ठाशीति is the incorrect reading in K.
 (१०) D reads बलिदायिनि, which is senseless. (११) K reads तिष्ठ
 तिष्ठति, which is incorrect. (१२) D reads तत्तद्भावधरो. (१३)
 जीर्णैः पल्लैकादशभिः, a variant in B. मितैः पल्लैर्वा दशभिः, a variant in D.
 (१४) D reads हेमभस्मानि. K reads हेमभस्मापि.

शुद्धैकामात्रं देवेधि ज्ञात्वा चाग्निबलं निजम्¹ ।
 घृतेन मधुनाच्छाद्य² ताम्बूलं कामिनीर्भजेत्³ ॥ ४६ ॥
 एको हि दोषः सूक्ष्मोऽयं भक्षिते भक्षसूतके⁴ ।
 चिसप्ताहं वरारोहे कामान्धो जायते नरः⁵ ॥ ४७ ॥
 कामिनीनां सहस्रं तु क्षीभयेद्विषसान्तरि⁶ ।
 नारीसङ्गाद्⁷ वरारोहे देहे क्राम्यति⁸ सूतकः ॥ ४८ ॥
 नारीसङ्गे⁹ वरारोहे अजीर्णं तस्य जायते ॥ ४९ ॥
 मैथुनाक्षलिते युक्ते¹⁰ चिसप्ताहावधि¹¹ क्रामात् ।
 जायते प्राणसन्देह¹² स्तस्मात्तन्मैथुनं त्यजेत्¹³ ॥ ५० ॥
 युवत्या जल्पनं कार्यं युवत्या चाङ्गमर्दनम्¹⁴ ।
 यस्याः¹⁵ अर्शनमात्रेण रसः क्राम्यति¹⁶ विग्रहे ॥ ५१ ॥
 यथा कामोऽप्युदयति¹⁷ सुस्त्रीरुपनिरीक्षणात् ।

- (1) D has ज्ञात्वाग्निबलं निवेत्, which is incorrect. (2) D reads
 क्षाया, which is incorrect. (3) D reads भवेत्, which is not correct.
 (4) भक्षते भक्षसूतकम्, a variant in D. (5) D reads पुनः, which is
 not accurate. (6) K reads भक्षयेद्विषसान्तरि. (7) D reads नारीसंज्ञ,
 which is incorrect. (8) K reads क्रामति. (9) D reads नार्थ-
 संज्ञे, which is incorrect. (10) D reads चलते युक्तः. (11) नारीसप्ताहा-
 वधिः, an incorrect variant in D. K has चिसप्ताहावधिः. (12) D reads
 erroneously जायते प्राणसन्देहे. (13) ताम्बूलेयुनं संत्यजेत्, a variant in D.
 जायते मैथुनं त्यजेत्, wherein the first term is incorrect. (14) D reads
 चाङ्गमर्दनम्. K reads मर्दिनि. Both are incorrect. (15) K reads
 नारी. (16) K reads क्रामति. (17) K has पर्वोद्गादयति.

तथा^१ काम्यति देवेशि सूतकोऽसौ ततः^२ क्रमात् ॥ ५२ ॥
 अथत्यपत्रसदृशो^३ भगो यथाः समः शुभः^४ ।
 तादृशाः सुरतं^५ देवि भाजनं तु रसायने ॥ ५३ ॥
 निर्मांसस्यैव दीर्घं च भगः शुष्कशिरास्तथा ।
 सदा दारिद्र्यकर्तारं वर्जयेत्तं रसायने^६ ॥ ५४ ॥
 अर्घ्यं च तर्पयेदित्यं^७ मत्स्यमांसं निवेदयेत्^८ ।
 योगीन्द्रान् योगिनीर्मन्त्रैः^९ पूजयित्वा चमापयेत् ।
 ककाराष्टकवर्षे^{१०} कङ्कालवशं त्यजेत् ॥ ५५ ॥
 अन्नजीर्णपलेकेन^{११} व्याधिभिर्नाभिभूयते^{१२} ।
 द्वितीये शुक्लवृद्धिः^{१३} स्यात् तृतीये बलवान् भवेत् ॥ ५६ ॥
 चतुर्थे पलितं हन्ति^{१४} वर्षी जयति पञ्चमे^{१५} ।
 षष्ठे श्रुतिधरो वाग्मी सप्तमे नेत्ररोगजित्^{१६} ॥ ५७ ॥

-
- (1) D reads तत्र. (2) D reads सूतके सेवतः, which is incorrect.
 (3) अद्भुतपद्मशा बल, an absurd variant in D. (4) यस्य भोगसमं शुभः,
 an incorrect variant in D. (5) D has तादृशांतारसो. K has तादृशास्तु-
 रसो. Both are unintelligible. (6) This śloka is not found in D.
 (7) चादिनाम्नपुने नित्यं, a variant in D. (8) मत्स्यभागं न वेदयेत्, a variant
 in D. (9) योगीन्द्रायोगिनी मन्त्रं, a variant in D. योगीन्द्रा योगिनी मन्त्र,
 a variant in K. Both the readings appear to be incorrect. (10)
 D has ककाराष्टकवर्षे तु. K has ककाराष्टकवर्षे तु. (11) पञ्चमाचमवर्षेण,
 a variant in D. (12) व्याधिना नाभिभूयते, a partly correct variant in D.
 (13) K reads शुक्लवृद्धिः. (14) न नाति पलितवान्, an incomplete
 variant in K. (15) पलितं जितपञ्चमे, a variant in D. पञ्चमजितपञ्चमे,
 a variant in K. Both are incorrect. (16) नेत्ररोगजित्, a reading in D.

षष्ठमे तास्यदृष्टिः^१ स्वात् नञ्जायुर्नञ्जविप्रमः ।
 नवपलोपयोगेन^२ सुरमिलापको भवेत् ॥ ५८ ॥
 दशपलप्रयोगेण^३ द्वितीयः शङ्करो भवेत् ॥ ५९ ॥
 रसवीर्यस्य रक्षार्थं बलिं दद्याद्दिने दिने ।
 जपेन्मृत्युञ्जयं मन्त्रं रससिद्धिः प्रजायते ॥ ६० ॥
 समे तु विमले जीर्णे यो रसं भक्षयेन्नरः^४ ।
 दशवर्षसहस्राणि स जीवेत् परमेष्ठरि^५ ॥ ६१ ॥
 द्विगुणे विमले जीर्णे दशलक्षं स जीवति ।
 त्रिगुणे विमले जीर्णे दशकोटिं च जीवति^६ ॥ ६२ ॥
 जीर्णे चतुर्गुणे देवि^७ रसः खेचरतां नयेत्^८ ।
 ततः पञ्चगुणे जीर्णे स्वर्गवेधी^९ महारसः ॥ ६३ ॥
 यादृशं विमले जीर्णे^{१०} तादृशं हेम-माक्षिके^{११} ।
 तत् फलं लभते देवि तस्य वीर्ये स जीवति^{१२} ॥ ६४ ॥

- (1) तास्यदृष्टिः, a reading in D. (2) नवमे पलोपयोगेन, a variant in D. नवमे लोपयोगेन, a variant in K. (3) D reads दशमे प्रयोगेन, which is incomplete. K reads दशान्दप्रयोगेन, which is incorrect. (4) रससंभक्षयेन्नरः, a variant in D. विसरं भक्षयेन्नरः, a variant in K. (5) K reads परमेष्ठरः. (6) This hemistich is not found in D. (7) जीवेशतुर्गुणे देवि, a variant in D. (8) This charana and the next one are not found in D. (9) D reads व्रतवेधी. (10) B reads जीर्ण, which is incorrect. D reads तादृशो. K reads यादृशे. (11) D and K read हेममाक्षिकी. (12) This hemistich is not found in D and K.

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि वक्ष्यभस्मरसायनम् ॥ ६५ ॥
 प्रथमं जारयेत्^१ सूते गन्धकं सुरवन्दिते^२ ।
 दापयेत्त्रिगुणं तीक्ष्णं समं हेम च सूतके^३ ॥ ६६ ॥
 तेनैव हेमजीर्णेन वक्षरत्नं तु^४ लेपयेत् ।
 बालवत्सपुरीषेण तद्वक्षं वेष्टयेत्ततः^५ ॥ ६७ ॥
 बद्धा पीटलिकां तेन पुटपाकं तु दापयेत् ।
 तत्क्षणाज्जायते भस्म शङ्खकुन्देन्दुसन्निभम् ॥ ६८ ॥
 तद्वक्ष्यभस्म^६ सुभगे कारयेत् पिष्टिकासमम्^७ ।
 तत्सूतगोलकरजो^८ गतदेहं^९ विमर्दयेत् ॥ ६९ ॥
 पुनस्तद्गोलकरजो बालवत्सपुरीषकैः ।
 मूषालेपं तु तेनैव अर्द्धांशेन^{१०} तु कारयेत् ॥ ७० ॥
 तद्वनेदन्धमूषायां^{११} मूर्च्छितं वक्षजारितम्^{१२} ।
 फूलारणां सहस्रेण^{१३} भस्म तज्जायते क्षणात् ॥ ७१ ॥

- (1) D reads जायते. K reads मारयेत्. (2) समगन्धं च दीयते, a variant in D. K has an incomplete charana — गन्धते. (3) D reads सहसे स च सूतकम्, which is incorrect. K reads समहेमो च सूतकं, which is also incorrect. (4) D reads वक्षकं ता तु, which is senseless. (5) This hemistich and the next one are not found in D. (6) D and K read तद्वक्ष्यवक्ष, which is grammatically incorrect. (7) D has चर्षयेत् पिष्टिकः समम्. K has चर्षयेत् पीटिकासमं. (8) तत्सूतगोलकं भाग, a variant in B. (9) K reads गतदेहं. (10) D reads अर्द्धांशेन, which is incorrect. B reads अर्धोऽंशेन. (11) B reads धनेतदन्धमूषायां. D has an incomplete charana — धनवेदीध. (12) B reads वक्षजारिते. D reads वक्षजारितं. Both are incorrect. (13) B and D read सहसे व.

चर्चा^१ प्राप्यते भस्म गोचीरसद्वयं प्रिये ॥ ७२ ॥
 खेहे धृतं^२ च यत्कल्कं कङ्कुचीतैलसंयुतम् ।
 त्रिसप्ताहादरारोहे कायशुद्धिसु^३ जायते ॥ ७३ ॥
 तिलमात्रं वज्रभस्म हेमभस्म च तत्समम्^४ ।
 धमेचतूर^५संलितं बलीपलितनाशनम् ॥ ७४ ॥
 शुद्धहेम पलान्धष्टौ मृत^६सूतसमायुतम् ।
 मर्दयेन्मध्यमान्नेन गोलको भवति चयात् ॥ ७५ ॥
 चर्चं च प्राप्यते भस्म गोचीरसद्वयं प्रिये^७ ॥ ७६ ॥
 मृतवज्रस्य भागैकं गोलभागचतुष्टयम्^८ ।
 मर्दयेत् तप्तखण्डेन भस्मीभवति सूतकः ॥ ७७ ॥
 मारयेद्भूधरे यन्त्रे सप्तसंकलिकाक्रमात् ।
 तद्भस्म तु^९ पुनः पचात् मध्यमान्नेन मर्दयेत् ॥ ७८ ॥
 पुटं दद्यात् प्रयत्नेन पञ्चदशतद्वयम् ।
 तद्भस्म जायते देवि^{१०} सिन्दूरारणसन्निभम् ॥ ७९ ॥
 तद्भस्म पलमात्रं तु लिङ्गान्मध्वाण्यसंयुतम् ।
 लिङ्गादेवं सप्तवारं चीराहारो जितेन्द्रियः ॥ ८० ॥

- (1) D reads चर्चादि. B reads चर्चोऽर्थे. (2) D reads धृतं. (3) D reads कायशुद्धिश्च. (4) तत्समात्रं प्रमिश्रयति, an incorrect variant in D. (5) B reads समे चर्तूर. (6) D has धृतं. K has धृत. (7) This hemistich is not found in D. चर्चं चर्चं प्रचनती भस्म गोचीरसद्वयं, a variant in K. (8) नीलाम्बुचतुष्टये, a variant in B. नीलाम्बु is the reading in D. (9) D reads तद्भस्मस्य तु, which is grammatically incorrect. (10) तत्सर्वं जायते दिव्यं, a variant in D and K.

द्वितीये सप्तमे चैव^१ भक्षयेच्च पलद्वयम्^२ ।
 चनया क्रमद्वया तु^३ भक्षयेत् सप्तसप्तकम्^४ ॥ ८१ ॥
 तद्वया^५ जायते सिद्धो^६ दिव्यतेजा भवेन्नरः ।
 रुद्रायुषं भवेत्तस्य^७ खेचरत्वं^८ न संशयः ॥ ८२ ॥
 तस्य मूत्रपुरीषाभ्यां सोऽहान्यष्टौ च काश्चनम्^९ ॥ ८३ ॥
 तद्गन्धपलमेकं तु ग्रामघेन समन्वितम् ।
 द्रव्याद्वादशसाहस्र-पलमाने भुजङ्गमे ।
 जायते कनकं दिव्यं देवाभरणभूषणम् ॥ ८४ ॥
 कान्तचूर्णपलान्यष्टौ पलान्यष्टौ रसस्य च ।
 एकौकृत्याय संमर्द्य बीजपुराणमर्हितम् ।
 मर्हयेत्तस्यज्ञेन गोलको भवति चक्षात् ॥ ८५ ॥
 मृतवप्यस्य भागैकं गोलभागचतुष्टयम् ।
 एकौकृत्याय संमर्द्य भस्मीभवति सूतकः ॥ ८६ ॥
 मारयेद्गुधरे यन्त्रे सप्तसंकलिकाक्रमात् ।
 तद्गन्धभागमेकान्तु भागैकं गन्धकस्य च ।
 चन्धमूषागतं धातं खोटो भवति तत्क्षणात् ॥ ८७ ॥
 द्वात्रिंशन्मृतखोटस्य शुद्धहेमच विंशतिः ।

(1) B reads सप्तके चैव. K reads प्रथमेनैव. (2) B has अक्षदेतद्-
 यवद्वयम्. (3) B reads erroneously चनेन क्रमद्वया तु. D has an absurd
 variant प्रवया क्रमद्वया च. (4) K reads सप्तसप्तकं, which is incorrect.
 (5) D and K read वयते. (6) K reads सिद्धिः. (7) B reads
 भवेत्तेन. (8) K reads चनरत्वं. (9) The following nineteen
 hemistichs are not found in D and K.

तारं ताम्रं व्योमसस्त्रं कान्तसस्त्रं चतुर्थकम् ।
 एकैकं द्वादशांशाः स्युः सर्वमेकत्र कारयेत् ॥ ८८ ॥
 अन्धमूषागतं धातं खोटो भवति तत्क्षणात् ।
 द्वात्रिंशत्त्रिलतः खोटान् सूक्ष्मचूर्णं तु कारयेत् ॥ ८९ ॥
 तत् खोटसूक्ष्मचूर्णं तु पारोटरससंयुतम् ।
 मर्द्दयेन्मध्यमान्नेन गोलको भवति क्षणात् ॥ ९० ॥
 गोलकस्य पले द्वे च मृतकान्तस्य तत्क्षमम् ।
 एकीकृत्याय संमर्द्य मेघनादरसेन च ।
 मुनिपुष्परसेनैव दिनमेकं च मर्द्दयेत् ॥ ९१ ॥
 गुटिकाः^१ कारयेद्देवि षड्यधिकशतत्रयम्^२ ॥ ९२ ॥
 तत्रैकां गुटिकां सर्पिल्लिफलामधुसंयुताम् ।
 भक्षयेद्द्वर्षमेकं तु ब्रह्मायुर्जायते नरः ॥ ९३ ॥
 सर्वास्ता भक्षयेत् पश्चात् रुद्रायुः स भवेन्नरः^३ ॥ ९४ ॥
 अथैका धारिता वक्त्रे^४ गुटिकामरसुन्दरि ।
 हठाद्रोगाणि क्लृप्तानि^५ पलितानि च नाशयेत् ॥ ९५ ॥
 उपचारं प्रवक्ष्यामि वक्षसस्वरसायने^६ ॥ ९६ ॥
 वक्षसस्तु यो^७ देवि रसोऽयं वक्षतां नयेत् ।

(1) B reads घुटिकां. (2) B reads सप्तसकम्. (3) This hemistich is not found in D and K. (4) अथैका धारिते वक्त्रे, an incorrect variant in B. This hemistich is not found in K. (5) रोगाणि is grammatically incorrect. [रोगान् is the correct term]. (6) वक्ष-भक्षरसायनं, a variant in B. वक्त्रात् सत्वं रजायते, a variant in D. (7) D reads erroneously वक्षसस्तपो.

तेन वहासु ये देहासो देहा वप्सरुपिणः ॥ ९७ ॥
 तिलमात्रं रसं^१ देवि ब्रह्मायुर्दश^२ जीवति ।
 यवमात्रं रसं देवि विष्णुकोटिं स जीवति^३ ॥ ९८ ॥
 गुक्षामात्रं तु^४ देवेशि महाकल्पायुषो भवेत् ।
 माषमात्रं वरारोहे मम तुल्यगुणो भवेत् ॥ ९९ ॥
 मन्त्रहीनेन^५ सुभगे न स गम्यो^६ भविष्यति ।
 न सिद्धिसाधनं^७ तस्य जन्मकोटिशतैरपि ॥ १०० ॥
 मूढचित्तो भ्रमत्येष कुलशासनवर्जितः^८ ॥ १०१ ॥
 तस्य विघ्न^९सहस्राणि कुर्वन्ते^{१०} देवदानवाः ।
 देव्यश्चाकाशगामिन्यो भूचर्यश्च^{११} सुरेश्वरि ॥ १०२ ॥
 सन्नि तं भजयित्वा तु^{१२} रेतोरक्ते चरन्ति ताः^{१३} ।

- (1) B and D read तिलमात्ररसो. [Here भजयित्वा is to be understood.]
 (2) D reads रसं, which is incorrect. (3) This hemistich is not found in B and D. (4) B reads गुक्षामात्रेण. (5) B reads मन्त्रहीने.
 (6) B reads मन्त्रिबाजा, which is unintelligible. K reads माषमात्रं.
 (7) D reads न सिद्धिः साधनं. (8) मूढचित्तो भ्रमत्येषा, a partly incorrect variant in D. मूढचित्तो भ्रमत्येषु, an incorrect variant in K.
 (9) D and K read विघ्न, which is incorrect. (10) D and K read कुर्वन्ते, which is inc.
 (11) D reads भूचर्यस्य, which is not correct. (12) सन्नि तं य भजयित्वा, a variant in B. सत्वं भजयित्वा तु, an incomplete charana in D. सन्नि तीर्थं भजयित्वा तु, a variant in K.
 (13) B has रसोरक्ते चरन्ति ये, an incorrect variant. D has रेतोरक्तहरि प्रिये, K has रसोरक्तहरः प्रिये. Both are incorrect.

तेनैव रीतोमार्गेण^१ हरन्ते मर्चितं^२ रसम् ॥ १०२ ॥
 भास्वराद्या यद्वा देवि गर्जन्ति निजकपतः^३ ।
 चण्डियस्य तु रूपेण देवा वै गर्जयन्ति च^४ ॥ १०४ ॥
 पिशाचा वैश्वरूपेण^५ शूद्ररूपेण^६ राक्षसाः ।
 अन्ये मानुवरूपेण भजन्ते स्वप्नान्तरे^७ ॥ १०५ ॥
 अस्त्रिमांसानि खादन्ति सन्नेषु^८ सुरसुन्दरि ।
 स्वप्नान्ते प्राप्यते त्रांतिः^९ प्रायः पश्यति मानवः^{१०} ।
 वज्रभस्त्र हरन्त्येव^{११} स्वप्नान्ते शोभयन्ति च ॥ १०६ ॥
 भक्षिते हेमविमले पलायन्ते दिशो दश ।
 भूतप्रेतपिशाचाश्च त्राकिन्धो मुद्गकादयः^{१२} ॥ १०७ ॥
 वज्राणां मारुते ये तु^{१३} लोहानां वा रसस्य तु^{१४} ।

- (1) D reads ईमारगेण, which is absurd. (2) B reads रचितं,
 which is incorrect. D and K read रचितं मचितं, which is also incor-
 rect. (3) गर्जन्तीतिरूपतः, an incorrect variant in K. (4) देवि
 वेनेन भजति, an absurd reading in D. देवि वैर्जयन्ति च, an incorrect and
 incomplete charana in K. (5) D and K read विश्वरूपेण, which is
 incorrect. (6) D reads शूद्ररूपेण. K reads शूद्ररूपेण. Both are incorrect.
 (7) मुच्यन्ते स्वप्नान्तरे, an incomplete variant in B. D reads भजन्ती, which
 is incorrect. K reads मुच्यन्ते, which is also incorrect. (8) B reads
 सन्नेषु चि. (9) D reads प्राप्येतेन. K reads प्राप्य एतेन. (10) पश्यति
 मानवे, a variant in D. (11) वज्रभस्त्रोदरं तेन, a variant in D and K.
 (12) B reads त्राकिन्धो. K reads किन्नरी. (13) B reads मारुतं वै तु.
 D reads वज्रिणां मारुतं तु. K reads मरुतां तु. (14) वज्रमारुतस्य च,
 a variant in D, which seems to be incorrect.

वर्जनीयाः प्रयत्नेन^१ प्रयुक्तांस्तान् शृणु^२ प्रिये ॥ १०८ ॥
 तेषां युक्तिप्रकारास्तु^३ प्रयुक्ता युक्तिदायकैः^४ ।
 एवं वदन्ति भूताद्या भीषयन्ति स्म तं नरम्^५ ॥ १०९ ॥
 रञ्जको रागकारी^६ स्यात् क्रामणः क्रामणे हितः^७ ।
 बन्धका दृढकाराश्च^८ तथा पुष्टिकराः स्मृताः^९ ॥ ११० ॥
 शुक्रशोणितविष्मूत्रे विविधेन तु भक्षयेत् ।
 कुष्ठव्याधिकारं तच्च^{१०} नागवङ्गकलङ्कितम्^{११} ॥ १११ ॥
 त्रिफलाजातिकङ्कोलं कर्पूररसमिश्रितम् ।
 खदिरं समतीयेन मर्दितं भक्षयेद्रसम् ॥ ११२ ॥
 पयसा कटुकं घृष्टा^{१२} पथ्यं^{१३} क्रामणमुत्तमम् ।

-
- (1) ते वर्जनीया यत्नेन, a variant in B. (2) B has प्रयुक्ता-
 श्रवण. D has प्रसक्ताश्रवणा. K has प्रयुक्ताः श्रवण. (3) तेषां युक्तिकरा ये
 तु, a variant in B and K. (4) प्रयुक्ता युक्तिकादयः, a variant in B.
 प्रयुक्तां युक्तिकादयः, a variant in D. (5) This hemistich is not found
 in D and K. (6) B reads रञ्जिकी. D reads रणकारी. Both are
 incorrect. (7) क्रामणीत्क्रामणीदितम्, a variant in D. K reads
 erroneously क्रामणी क्रामणे. (8) बन्धका दृढकायाश्च, a variant in B.
 D reads बन्धकी. बद्धा दृढकराश्चैव, a variant in K. (9) B reads मताः.
 (10) कुष्ठव्याधिकारं चैव, a variant in D. कुष्ठव्याधिकारी ताश्च, a variant in K.
 (11) नागवङ्गकलङ्कितौ, a variant in D. नागवङ्गकलङ्कितौ, a variant in
 K. (12) D reads दृष्टा, which is incorrect. (13) D and
 K read वस्तु.

स्तान्धेन इमष्टेन न खाद्योऽयं^१ सुरेश्वरि ॥ ११३ ॥
 पलम्बुपायस्कान्तस्य^२ तालकस्य^३ च भक्षणात् ।
 देहे^४ क्रामति सूतेन्द्रो नाच कार्या विचारणा ॥ ११४ ॥
 अवश्यं क्रमते सूतः स्त्रीयोगी क्रामचं परम् ।
 ब्रह्मचर्येण वा योगी^६ सदा सेवेत^६ सूतकम् ॥ ११५ ॥
 समाधिः कारणं तच्च^७ क्रामचं परमं मतम् ॥ ११६ ॥
 प्रभाते भक्षयेत् सूतं^९ पथं^९ यामद्वयाधिके ।
 नो लक्षयेत् त्रियामं तु मध्याह्ने न तु^{१०} भोजयेत् ॥ ११७ ॥
 अतिपानं चात्ययन^{११}-मतिनिद्रातिजागरम् ।
 स्त्रीणामतिप्रसङ्गं चात्यध्वानं च विवर्जयेत्^{१२} ॥ ११८ ॥
 अतिकोपं चातिद्वेष-मतिस्त्रीत्य-मतिस्पृहाम्^{१३} ।
 शुष्कवादं जलक्रीडामतिचिन्तां च वर्जयेत्^{१४} ॥ ११९ ॥
 कुशाण्डं कर्कटीं चैव कालिङ्गं^{१५} कारवेणकम्^{१६} ।

- (१) B has न खंडीयं. D has खप्रेयर. K has न खंडीयं. (2) D reads पलम्बुपायसंक्रामं, which is incorrect. (3) D reads तालकस्य, which seems to be incorrect. (4) B reads देहं. (5) D and K read ब्रह्मचर्यं न वा कुर्यात्. (6) D and K read पादाग्नेनैव. (7) D and K read तस्य. (8) D and K read सूते, which is incorrect. (9) D reads पथ, which is incorrect. (10) B reads मध्ये न तु, which is incomplete. (11) D reads चात्ययान. (12) वचनं चाति वर्जयेत्, a variant in D and K. (13) B reads यतीनहं. D reads मनसृहं. Both are incorrect. (14) अतिदोषां विवर्जयेत्, a variant in D. (15) D reads कलिङ्गं. (16) K reads कारवहिकां.

कुसुम्भकश्च कर्कोटं^१ कदलीं काकमाचिकाम्^२ ।
 ककाराष्टकमेतच्चि वर्जयेद्भ्रमभक्षकः^३ ॥ १२० ॥
 पातकं च न कर्त्तव्यं पशुसङ्गं विवर्जयेत्^४ ।
 लिङ्गच्छायां^५ न लङ्घेत गारीच्छायां तत्रैव च^६ ॥ १२१ ॥
 चतुःपथे न गन्तव्यं^७ विस्मृतं न च लङ्घयेत् ।
 सुराणां निन्दनं देवि^८ स्त्रीणां निन्दां च वर्जयेत्^९ ॥ १२२ ॥
 सत्यं च वचनं ब्रूयादप्रियं न वदेद्दुःखः^{१०} ॥ १२३ ॥
 कुसुम्यमतसीतैलं तिलान् माषान् मसूरकान्^{११} ।
 कपोतकं काञ्चिकाञ्चं तक्रभक्तं च वर्जयेत् ॥ १२४ ॥
 कङ्कन्तीक्ष्ण^{१२} लवणं पिच्छिलं^{१३} पित्तलं च यत् ।
 तिलतैलं दधि क्षीरं^{१४} द्राक्षाकोलपरुषकम्^{१५} ॥ १२५ ॥
 वदरं करविष्वक्ष^{१६} सहकारं सुवर्चलम् ।

-
- (1) कुसुम्भं काचकर्कोटं, a variant in D. K reads कुम्भकर्कोटी, which is incomplete. (2) B reads काचमारीका, which seems to be incorrect. (3) B reads भ्रमभक्षकः. (4) पशुसङ्गं च वर्जयेत्, a variant in K. (5) K reads निवच्छायां. (6) B reads न लङ्घयेत्. (7) B reads न कर्त्तव्यं. (8) देवतानां न निर्वेदं, a variant in D. वीराञ्च निन्दयेद्देवि, a variant in K. (9) D reads स्त्रीनियां, which is incorrect. K reads स्त्रीनिदां चैव वर्जयेत्. (10) दुःखी न वदेद्दुःखः, a variant in B, which is partly incorrect. (11) B reads मसूरिका. D reads मसूरिकाः. Both seem to be incorrect. (12) B reads तिल. (13) D and K read पिच्छिलं. (14) तिलतैले दधिक्षीरं, a variant in B. (15) द्राक्षाक्षी पशुसं ततः, a variant in D and K. (16) B reads नारिकेलञ्च.

नारङ्गं काञ्चनारक्ष^१ शोभाञ्जनमपि त्यजेत् ॥ १२६ ॥
 दुधात्तो नैव तिष्ठेत अजीर्णं नैव^२ कारयेत् ।
 न वादजल्पनं^३ कुर्यात् दिवास्त्रापं न कारयेत्^४ ॥ १२७ ॥
 नैवेद्यं नैव भुञ्जीत कर्पूरं वर्जयेत् सदा ।
 कुङ्कुमालेपनं वर्ज्यं वर्जयेन्नटनं क्षिती ॥ १२८ ॥
 नाग्निं स्पृशेत्सु^५ पादेन न गा वा^६ ब्राह्मणाच्च च ।
 न हन्यात् कुमारीं च वातुलानपि^७ वर्जयेत्^८ ॥ १२९ ॥
 दिवारात्रं जपेन्मन्त्रं ज्ञातव्यं च दिने दिने ॥ १३० ॥
 हितञ्च मुद्गा^९ दुग्धानं शाल्वञ्च च समाहितम्^{१०} ।
 शाकं पौनर्नवं^{११} देवि मेघनादं च वासुकम् ।
 सैन्धवं नागरं मुस्तां पद्ममूलानि भक्षयेत् ॥ १३१ ॥
 उद्भिन्नचूचुका^{१२} श्मामा सुरूपा सुभगा शुभा ।

- (1) B reads विनारग. (2) K reads न च. (3) B reads वादजल्पं, which renders the charana incomplete. (4) दिवाचारी पर्यटित, a variant in B. (5) D reads अशित, which is grammatically incorrect. (6) B, D and K read न गावो, which is grammatically incorrect. (7) B reads मातुलानी. D reads मातुलान which is incorrect. (8) After this śloka we find in B the following hemistich कुर्यात्तेनैव तिष्ठेत अजीर्णं न च कारयेत्, which we have rejected the first charana being absurd, and the second being a repetition. (9) K wants मुद्गा. (10) B, D and K read समाहितः, which is not accurate ; समाहित here means विशेषित and qualifies शाल्वञ्च. (11) D reads पुनर्नवं. K reads शाकं च पुनः, an incomplete charana. (12) D reads erroneously उद्भित चुचुका.

दिव्यतेजःसमायुक्ता कामशक्तिविवर्जिता¹ ।
 सन्निधाने च कर्त्तव्या हृद्यैश्च² परिरक्षिता ॥ १३२ ॥
 कृष्णागौरातिहृद्वाङ्गी³ कुशोलां न भजेत् क्वचित् ॥ १३३ ॥
 तिलकं कुङ्कुमं गन्धं⁴ कस्तूर्या च मनोहरम् ।
 सुरभीणि च पुष्पाणि सुखशय्येष्टभोजनम् ॥ १३४ ॥
 सुखवासित्वमेवोक्तं⁵ कामणं सूतकस्य तु ।
 आत्मज्ञानकथां पूजां⁶ शिवस्य तु विशेषतः ॥ १३५ ॥
 एतांस्तु⁷ समयान् भद्रे न लङ्घेद्रसभक्षणे ।
 लङ्घनादिविधं लक्ष्यं लक्षणं तस्य⁸ कथ्यते ॥ १३६ ॥
 रसराजे त्वजीर्णं तु⁹ प्रत्ययोऽयं भवेत् प्रिये ।
 मूर्च्छा शोको भ्रमः कम्पः हृदिर्मोहो ज्वरस्तथा¹⁰ ॥ १३७ ॥
 हिक्कावेपथुशूलानि¹¹ निद्रालस्यमरोचकम्¹² ।
 लिङ्गस्तम्भो ह्यतीसारः¹³ कासश्वासविजृम्भिकाः¹⁴ ॥ १३८ ॥
 कर्णास्यचक्षुःकुक्षी च वृषणोदर¹⁵मूर्धनि ।

-
- (1) B reads विवर्जिता. (2) भृद्यैश्च परिरक्षिता, a variant in D. K reads हृद्येन. (3) D reads सर्वाङ्गी. K reads सर्वाणि, which is incorrect. (4) तिलकुङ्कुमगन्धं च, a variant in D. तिलकुङ्कुमकं गन्धं, a variant in K. (5) D reads मर्त्तकं. (6) B, D and K read प्राणा. (7) D reads एकतनु, which is incorrect. (8) D reads मच. K reads चात्. (9) रसराजे तु जीर्णं तु, an incorrect variant in D. (10) हृदिर्मूर्च्छायहो ज्वरः, a variant in B. (11) D reads ज्वलनं. (12) B, D and K read अरोचकः. (13) B reads ह्यतीसारः. K reads ह्यतिसारः. (14) B reads विजृम्भिकाः. (15) B reads जठरोदर.

मेद्रे दाहोऽग्निमान्यच्च^१ जातः सर्वाङ्गसंशयः ॥ १३८ ॥
 अन्याद्यैव महाव्याधीन् रसाजीर्णे तु^२ लक्षयेत् ॥ १४० ॥
 काष्ठीकं^३ सर्जिकाक्षारं कारवल्ली^४रसप्लुतम् ।
 गोमूत्रसैन्धवयुतं^५ तस्य संक्रामणं^६ पिबेत् ॥ १४१ ॥
 मोक्षकस्य रसं देवि राजकोषातकोरसम् ।
 सिन्धुकं क्षण्णगोमूत्रं कारवल्लीरसप्लुतम् ।
 सौवर्चलसमोपेतं रसाजीर्णे पिबेत्तरः^७ ॥ १४२ ॥
 रसाजीर्णे न जीवेत्तु म्रियते नात्र संशयः ।
 रसायने सुजीर्णे तु तेन सर्वं विधीयते^८ ॥ १४३ ॥
 यदा सुप्तस्तदङ्गं च^९ स्त्री स्तनेनैव घर्षयेत् ।
 वामेन मर्हयेदेवं सूतः क्रामति निर्ब्यथः^{१०} ॥ १४४ ॥
 निवाते निर्जने स्थाने भूगृहे निरुपद्रवे ।
 शीतातपविनिर्मुक्तः^{११} पथाशी लघुभोजकः^{१२} ।

(1) मेद्रेदाहोऽग्निबंधश्च, a variant in B. मेदुं दाहापिमंदाश्च, a variant in D. मेददाहोपिमंदाश्च, a variant in K. (2) B reads रसाजीर्णं. K reads रसेजीर्णं. (3) B reads काष्ठीक. (4) B reads कारवेल्लि. D reads करवल्ली. (5) This hemistich and the next two are not found in D. K has गोमूत्रं सैन्धवं युतं. (6) K reads तस्य तं क्रामणं. (7) B reads पिबेत्तरः, which is incorrect. (8) B has न भवेत् साधु वच्यते, which has no sense. (9) तं सूतेस्तदंगं च, a variant in B. तेषुपि सुप्तस्तदङ्गे, a variant in D. K has an incomplete hemistich तेषु सुप्तस्ते तेनैव...वेत्. (10) K wants this term. (11) D and K read विनिमुक्तो, which is grammatically incorrect. (12) B reads लघुभुजकः. D reads शीलभुजकः. K reads लघुभुंजकः. All are incorrect.

यथोक्तदिवसैः^१ सिद्धिं प्राप्नुयान्नात्र संशयः ॥ १४५ ॥
 सर्वाहारेण^२ दिवसैर्द्विगुणैः सिद्धिमाप्नुयात् ।
 सेवनाच्छीतवाताभ्यां^३ त्रिगुणैर्दिवसैः क्रमात् ।
 अतिमार्गस्य धर्मैश्च^४ दिवसैस्तु चतुर्गुणैः ॥ १४६ ॥
 तत्र वेधं प्रवक्ष्यामि देहसिद्धिकपूर्वकम्^५ ।
 तव स्नेहेन देवेशि प्रोक्तमेव रसायनम्^६ ॥ १४७ ॥
 त्वग्बेधः प्रथमं देवि^७ मांसवेधो^८ द्वितीयकः ।
 तृतीयो रक्तवेधस्तु^९ चतुर्थश्चास्थिवेधकः^{१०} ॥ १४८ ॥
 पञ्चमो मज्जवेधः स्यात्^{११} नाडीवेधस्तु षष्ठकः^{१२} ।
 सप्तमो धातुवेधश्च^{१३} अष्टमः कवचस्य तु ॥ १४९ ॥
 त्वचावेधेन देवेशि पद्मगः कुटिलो भवेत् ।
 मांसवेधेन सुभगे कुटिलः काञ्चनं भवेत्^{१४} ॥ १५० ॥

-
- (1) D reads यथोक्ता दर्शये, which is incorrect. (2) D has सिद्ध्यावहारेण. K has सद्यवहारेण. Both are incorrect. (3) B reads सेवनाच्छीतवाताभ्यां. D reads ये जना चिति वा सिद्धि. K reads सेवनाच्छिसी-वासाभ्यां. All are incorrect. (4) D reads अधनि मार्गस्य धर्मे च, which is incorrect. K reads अधान, which is also incorrect. (5) This hemistich and the next one are not found in D. (6) K reads मपूर्वतः. (7) D reads देश, which is incorrect. (8) B reads मांसवेधी, which is not correct. D reads खवेधी, which is also incorrect. (9) D and K read क्षीरवेधस्तु. (10) चतुर्थश्चास्थिवेधकः, an incorrect variant in D. (11) D has वज्रवेधस्य. K has वज्रवेधस्य. Both seem to be incorrect. (12) D has षष्ठमः, which is incorrect. (13) B and D read चतुर्वेधस्य. (14) This śloka is not found in D.

अस्थिवेधेन देवेशि तीक्ष्णं कमकतां व्रजेत् ।
 मज्जवेधो^१ वरारोहे लोहान्यष्टौ च वेधयेत् ॥ १५१ ॥
 कवचस्य तु वेधेन मृन्मयं काञ्चनं भवेत् ।
 वेधे तु^२ हेमविमले मज्जो^३ हेम प्रजायते ॥ १५२ ॥
 तारे^४ मांसं सुरेशानि जीर्णसूतश्च वेधयेत् ।
 अलके^५ विमले ताप्ये तीक्ष्णे तारे च^६ भाष्करे ॥ १५३ ॥
 क्रामणे तु भवेत्तक्रं शर्करा मात्तिकं तथा ।
 कपिलाक्षणागतक्रं तत्तु^७ देवि रसायने^८ ॥ १५४ ॥
 सात्त्विकं गव्यतक्रं तु राजसं सारसोद्भवम्^९ ।
 तामसं माहिषं^{१०} तक्रं देयं नैव^{११} रसायने ॥ १५५ ॥
 आर्द्रकस्य रसो देवि तथा पूग^{१२}फलानि च ।
 मर्दनं नवनीतेन रसस्य क्रामणं परम् ॥ १५६ ॥
 अधमं शाकमूलोत्थं मध्यमं फलमूलजम् ।
 उत्तमं देवदेवेशि रसकं तु रसायने ॥ १५७ ॥

(1) B and K read मज्जावेधे. (2) B reads वेधं तु. (3) B reads मज्जनात्. D and K read मज्जानां. (4) B reads तारं. (5) D reads अलको. K reads अटको. Both seem to be incorrect. (6) K reads तीक्ष्णतारे च. (7) K reads तत्र. (8) B reads रसायनं. (9) राजसंज्ञा रसोद्भवम्, a variant in B. (10) D reads पेषितं. K reads शेषिकं. (11) B has रसे चैव. But D and K have देयं नैव. We have adopted the latter opinion, since तामस is the worst of the kind. (12) D reads तथा पूगो.

तीक्ष्णवेधेन नीलाभः^१ ताम्बेचाक्षसंप्रभः ।
 रजतेनेन्दुसंकाशो^२ हेम्ना काञ्चनसन्निभः^३ ॥ १५८ ॥
 धूमावलोकी वक्रस्थो^४ मासात् खेचरतां नयेत्^५ ।
 स्पर्शवेधी तु वक्रस्थो^६ द्विमासात् सिद्धिदायकः ॥ १५९ ॥
 शतकोटिस्त्रिभिर्मासैः चतुर्भिर्दशकोटिकः^७ ।
 पञ्चभिः पञ्चकोटिषु^८ षड्भिः स्यात् कोटिवेधकः^९ ॥ १६० ॥
 एवं क्रमेण कुरुते शरीरमजरामरम् ।
 अणिमादिगुणैश्चर्यमाज्ञासिद्धिः प्रजायते^{१०} ॥ १६१ ॥
 सप्तभिर्लक्षवेधी स्यादष्टाभिश्चायुतं पुनः^{११} ।
 सहस्रं नवभिर्मासैर्दशमासैः शतं पुनः ॥ १६२ ॥
 तस्य मूत्रपुरीषैस्तु श्लेष्मणाङ्गमलैस्तथा ।
 लेपाद्येमत्वमायान्ति^{१२} पाषाणादीनि^{१३} भूतले ॥ १६३ ॥
 चतुःषष्ट्यंशतो वेधी मासैकाद्दशवेधकः ।

-
- (1) तीक्ष्णवेधेन नीलाभः, a variant in B, which seems to be incorrect. D and K read नीलाभं. (2) This charana is not found in D. (3) B reads हेम. D wants this hemistich. (4) धूमावलोकी वक्रस्थो, an incorrect variant in D. (5) मासं खेचरतां व्रजेत्, a variant in D. (6) D reads वक्रस्थो, which is incorrect. (7) D reads दशकोटिभिः. K reads दशकोटयः. (8) कोटिवेधी पञ्चभिर्मासैः, a variant in D. (9) B reads दशकोटिकत्. D reads षष्ठासैः instead of षड्भिः स्यात्. K reads दशकोटयः. (10) D and K read प्रवर्तते. (11) D has दशभिश्च पुनः पुनः. (12) श्लेपयचङ्गेमल, an incorrect variant in D. (13) B reads यानि लोहानि.

द्वात्रिंशत्कवेधौ तु^१ वर्षाद्देहं तु वेधयेत्^२ ॥ १६४ ॥
 कुञ्चितायास्तु यत्केशा या श्यामा^३ पद्मलोचना ।
 विस्तीर्णं जघनं यस्याः^४ सङ्कीर्णं हृदयं भवेत् ॥ १६५ ॥
 कृष्णपद्मे भवेद्यस्या युवत्याः पुष्पदर्शनम्^५ ।
 कामिनी सा समाख्याता उत्तमा च रसायने ॥ १६६ ॥
 आलिङ्गने स्पर्शने च^६ मैथुनालापयोरपि^७ ।
 सर्वरोगविनिर्मुक्तो बलीपलितवर्जितः ॥ १६७ ॥
 नासौ छिद्येत शस्त्रैश्च पावकेन न दह्यते^८ ।
 वायुवेगो महातेजाः कामदेव इवापरः ॥ १६८ ॥
 दृच्छ्या जायते दृश्यो ह्यदृश्यश्चैव^९ जायते ।
 तस्य^{१०} संस्पर्शमात्रेण सर्वलोहानि काश्चनम् ॥ १६९ ॥
 तस्मिन्नेकार्णवे घोरे नष्टस्यावरजङ्गमे^{११} ।
 देवा यत्र विलीयन्ते^{१२} सिद्धस्तत्रैव लीयते^{१३} ॥ १७० ॥

- (1) द्वात्रिंशत् कौटिवेधौ च, a variant in D. (2) वर्षादा देम
 वेधयेत्, a variant in D. (3) D reads श्यामा या. K wants
 this hemistich and the next one. (4) B reads विस्तीर्णजघनं तस्याः,
 which is not accurate. (5) D reads पुष्पकर्मणि, which is incorrect.
 (6) आलिङ्गने स्पर्शनेन, a variant in B. आलिङ्गने स्पर्शने च, a variant in K.
 (7) D reads erroneously मैथुनाद्यै बयोरपि. (8) पावकेन च विद्यते, an
 incorrect variant in D. (9) संदृश्यश्चैव, a reading in D and K,
 which is incorrect. (10) D reads erroneously तस्याः. (11) नष्टे
 स्यावरजङ्गमे, a variant in D. (12) K reads विलिपते. (13) सिद्धि-
 लीयते जायते, a variant in D.

इदं रहस्यं परमं मया प्रोक्तं^१ सुरेश्वरि ॥ १७१ ॥

साधुसञ्जनसारज्ञा रसजीर्णक्रियापराः ।

रसवादीति संप्रोक्ता^२ इतरे द्वेषवादिनः^३ ॥ १७२ ॥

पुनरन्यां^४ प्रवक्ष्यामि गुटिकां रसदुर्लभाम् ॥ १७३ ॥

वङ्गसीसकशुल्वाभ्र-हेमतारसमन्वितः^५ ।

वज्रायसादिभिर्युक्तः क्रियते वादिकैः^६ रसः ॥ १७४ ॥

सर्वांस्तानेकतः कृत्वा^७ मूषामध्ये स्थितान्^८ धमेत् ।

गुटिका जायते दिव्या नाम्ना वज्राङ्गसुन्दरी ॥ १७५ ॥

मुखस्था सिद्धिदा प्रोक्ता जरामृत्युविनाशिनी ॥ १७६ ॥

संग्रामे विजयी वीरो वज्रदेहो महाबलः ।

सर्वलोकप्रियो नित्यं नारीणां सुभगस्तथा ॥ १७७ ॥

वज्रव्योमजसत्त्वकं सकनकं^९ चन्द्रं रविं कान्तकं^{१०}

नागं वङ्गमथायसं^{११} दृढतरं सूतं कृतं तत्समम्^{१२} ।

- (1) B reads नोक्तं. This hemistich and the next three are not found in D. (2) B reads रसवादी इति प्रोक्तः. K reads रसवादि इति प्रोक्तं. (3) B has द्वेषवादिनं, which is incorrect. (4) K reads पुनरन्व, which is not correct. (5) D reads समन्वितैः. (6) B reads वादिको. (7) B reads सर्वोत्तमैककृतं, which is incorrect. (8) D reads मूषामध्ये स्थितो. K reads मूषामध्ये स्थिता. Both are incorrect. (9) D has वज्राकौकनकं. K has वज्रतां सकनकं. Both are incorrect. (10) D reads चाद्रं रविसम. K reads चाद्रं रविं कान्तकं. Both are incorrect. (11), B reads नागं वङ्गतीक्ष्णसुरायसं. D reads तीक्ष्णं कान्तं तदायसं. K reads तीक्ष्णं कान्तं तथायसं. (12) सूतकं कृतं तत्समं, an incorrect variant in D.

वक्रस्थं रसगोलकं रतिकरं सर्वार्थदं तापहं^१
 वर्षेकेन निहन्ति दोषनिचयं कल्यायुषो जायते ॥ १७८ ॥
 पूर्वसिद्धरसे^२ देवि पादाग्रं^३ हेम योजयेत् ।
 मृतवप्यपलाशेन^४ व्योमसत्त्वं प्रयोजयेत् ॥ १७९ ॥
 क्षीरकक्षुकितोयेन सुरदालीरसेन च ।
 विधिना मर्दयित्वा तु नष्टपिष्टं तु कारयेत्^५ ॥ १८० ॥
 कास्तचूर्णद्विटिं^६ दत्त्वा मूकमूषागतं धमेत् ।
 गुटिका^७ जायते दिव्या वक्रस्था सर्वसिद्धिदा ॥ १८१ ॥
 सुभगं माक्षिकं^८ चैव वप्यमभ्रकमेव च ।
 हेम शुक्लं तथा तारं^९ समभागानि कारयेत् ।
 वप्यवहा तु गुटिका वक्रस्था सर्वसिद्धिदा^{१०} ॥ १८२ ॥
 भ्रामकं माक्षिकं चैव लोहत्रयसमन्वितम् ।
 शक्तिबीजसमायुक्तं बीजत्रयसमन्वितम्^{११} ॥ १८३ ॥
 त्रिदण्डीमर्दितं सूतमेकीकृत्य^{१२} च गोलकम् ।
 पन्थमूषागतं धातं समावर्त्तं तु^{१३} कारयेत् ॥ १८४ ॥

- (1) B reads सर्वार्थसंघापहं. D reads सर्वार्थसंतापहं. K reads सर्वानि-
 संतापहं. (2) D and K read पूर्वसिद्धिरसो, which is incorrect. (3)
 B reads पादाग्र. (4) B reads कलाशेन. (5) D wants this
 charana and the next one. (6) B reads द्विटि, which seems to be
 incorrect. (7) B reads गुटिका. (8) D has सुवहं सुभगां, which is
 not correct. (9) D reads तारं. (10) This hemistich and
 the next one are not found in K. (11) D wants this hemistich.
 (12) D and K read सूतमेकीकृता, which is grammatically incorrect.
 (13) B reads समावर्त्तं, which is not correct.

पूजां कृत्वा क्षिपेद्ब्रह्मे षस्मासात् स भवेत् प्रिये ।
 अभयः सर्वशत्रूणां^१ वषकायो महाबलः ॥ १८५ ॥
 नन्दिकेश^२कुमाराद्या भक्ष्यमाणं हरन्ति ये ।
 नष्टच्छाया न दृश्यन्ते हस्ते ददति^३ भस्म च ॥ १८६ ॥
 क्रियमाणं रसं तैस्तु^४ मूढबुद्धिर्न पश्यति^५ ।
 कथयेत् सर्वजन्तूनां न मे सिद्धी^६ रसायने ॥ १८७ ॥
 मनसा रससिद्धिस्तु^७ तथा क्लेशो मया कृतः^८ ।
 मया कृता द्रव्यहानिर्दुर्धिया^९ मूढचेतसा ॥ १८८ ॥
 ईदृशं नैव जानाति^{१०} विधिहीनं मया कृतम् ।
 पापिष्ठो दूषयेच्छास्त्रमात्मकर्म्म न विन्दति ॥ १८९ ॥
 विधिहीनो रसो देवि^{११} नैव सिध्येत्^{१२} कदाचन ॥
 शास्त्रहीनस्य देवेशि नैव सिद्धिर्वरानने^{१३} ॥ १९० ॥
 अशुभैः कर्म्मभिः सर्वैः^{१४} सम्प्रदायो न सिध्यति^{१५} ।

-
- (1) B reads सर्वशत्रूणां. (2) B and D read नन्दिस्तन्द, which is a repetition. (3) D reads ददति, which is grammatically incorrect. (4) क्रियमाणं रसैस्तैस्तु, a variant in K, which is incorrect. (5) D reads नियच्छति. K reads न यच्छति. (6) B, D and K read सिद्धि, which is grammatically incorrect. (7) K reads रससंसिद्धिः. (8) D and K read तस्य. D reads कृतिः instead of कृतः. (9) D and K read दुःप्रिया, which is incorrect. (10) इदृशं नैव जानामि, an incorrect variant in D. (11) D and K read erroneously देवी. (12) D reads सिद्धिः. (13) नैव सिद्धि रसायने, a variant in K, which is partly incorrect. (14) D reads पूर्वैः. K reads सद्यः. (15) सम्प्रदायो न सिध्यति, a variant in B. सम्प्रदायेन सिध्यति, a variant in D.

न सिध्येद्रसशास्त्रे तु^१ न सिध्येत्तादृशी गुरु.^२ ॥ १८१ ॥

न प्रापेत्तादृशीमात्रां^३ नैव ज्ञानं च तादृशम्^४ ।

न प्रापेत्तादृशीं नारीमेकचित्तां वरानने ॥ १८२ ॥

न प्रापेद्रसवत्सं च तां च देवीं रसाङ्गुलीम्^५ ।

यस्य तुष्टः शिवः साक्षात्तस्य सिद्धी^६ रसायने ॥ १८३ ॥

पुनरन्यत्^७ प्रवक्ष्यामि गोलबन्धनमुत्तमम् ।

येन भक्षितमात्रेण^८ जायते च्छरामरः ॥ १८४ ॥

गन्धाभ्रकान्तसहितं भानुखर्परकाञ्चनम् ।

समं तीक्ष्णं^९ रसेन्द्रस्य बद्धं कृत्वा तु गोलकम् ॥ १८५ ॥

रसेन्द्रं पञ्चपलिकं^{१०} समभागेन मेलयेत् ।

सप्तजम्बीरतोयेन^{११} मर्हयेद्गोलकस्य च^{१२} ॥ १८६ ॥

छायाविशुष्कं गोलं तु शशिभावं करोति तत् ।

---

(1) न सिध्येत्तादृशे शास्त्रे, a variant in D. (2) न सिध्येत्तादृशैर्गुरुः, a variant in D. न सिध्येता वरानने, an incorrect variant in K. (3) D reads तादृशीं विद्यां. (4) ज्ञानं स्थानं द्रव्यं तादृशं, an incorrect variant in D. This hemistich and the next one are not found in K. (5) B reads रसाङ्गुलीं. (6) K reads erroneously सिद्धि. (7) B, D and K read पुनरन्यं, which is grammatically incorrect. (8) येन च चक्षुःमात्रेण, a variant in D. येन भक्षितमात्रेण, a variant in K. (9) D reads समं तीक्ष्णं. K reads नमो तीक्ष्णं. Both are partly incorrect. (10) रसेन्द्रं पञ्चपलिकं, an incorrect variant in D. (11) B reads सप्तमं यथा-स्य. K reads सप्तवीजं रसो येन. (12) यथा तद्गोलकस्य वा, a variant in B. गोलकस्य यथा-स्य, an incorrect variant in K.

एतत् सर्वं विमर्शं तु सूतकं गोलकस्य च^१ ॥ १९७ ॥
 तत् करीषाम्निना भूमौ मृदुस्वेदं तु कारयेत् ।
 वक्त्रे स्थितमिदं गोलं चामरताप्रदायकम् ॥ १९८ ॥
 सूतगोलकजातस्य फलं वक्तुं न शक्यते^२ ।
 रसायने वर्णकरो^३ रससिद्धिप्रदायकः^४ ॥ १९९ ॥
 सुगन्धलेपताम्बूल-कस्तूरीकुङ्कुमागुरु ।
 श्रीखण्डं मृगनाभिष कङ्कोलं जातिकाफलम्^५ ।
 अन्यानि च सुगन्धीनि^६ ज्ञाने पाने प्रदापयेत्^७ ॥ २०० ॥
 [कुञ्चिताग्रास्तु यत्केशा^८ या श्मामा^९ पद्मलोचना ।
 विस्तीर्णं जघनं यस्याः सङ्कीर्णं हृदयं भवेत् ॥ २०१ ॥
 कृष्णपद्मे भवेद्यस्या युवत्याः पुष्पदर्शनम्^{१०} ।
 कामिनी सा समाख्याता^{११} उत्तमा च रसायने ॥ २०२ ॥
 आलिङ्गने स्पर्शने च मैथुनालापयोरपि ।
 सर्वरोगविनिर्मुक्तो बलीपलितवर्जितः ॥ २०३ ॥]^{१२}

(1) This hemistich and the next two are not found in D. (2)

This hemistich is not found in B and K. (3) D reads वतंकरो.

K reads वातकरो. (4) This hemistich is not found in B. (5)

D reads जायकाफलम्. (6) B and D read सुगन्धानि. (7) ज्ञान-

पानानि यानि तु, a variant in B. (8) चाकुञ्चिताया यत्केशा, a variant

in D and K. (9) D reads श्मासाया, which is incorrect. K reads

श्मामा या. (10) D reads erroneously पुष्पदर्शने. (11) K reads संख्याता.

(12) The above three ślokas within brackets and the following two
 ślokas within brackets seem to be a repetition of the previous ślokas—
 165, 166, 167, 168 and 169. As these were found in all the texts,
 we have kept them within brackets.

शतरोगं विनश्येत^१ मुखमध्ये धृतेषु च^२ ।
 यवतुल्यप्रमाक्षिषु जीवेर्षयतत्रयम् ॥ २०४ ॥
 अथ षोडशवर्षाक्षि^३ षोडशानि सुरसुन्दरि^४ ।
 धृतानि मुखमध्ये तु तेषु वक्ष्यामि ये गुणाः ॥ २०५ ॥
 [नासौ ह्रियेत यस्मैश्च पावकेन न^५ दह्यते ।
 वायुवेगो महातेजाः कामदेव इवापरः ॥ २०६ ॥
 इच्छया जायते दृश्यो ह्यदृश्यश्चैव जायते ।
 तस्य संसर्गमात्रेण सर्वलोहानि काष्ठनम्^६ ॥ २०७ ॥]
 पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि वक्ष्यन्मं सुरार्चिते^७ ॥ २०८ ॥
 हीनाङ्गोऽभ्यधिकान्नाद्य^८ सव्याधिः कुञ्ज चानतः^९ ।
 मताक्षिः^{१०} पाणिनिःसूतो^{११} जरया स्तोभितेन्द्रियः^{१२} ।
 जङ्गदमूकोऽपि^{१३} गतिहीनस्तथैव च^{१४} ।

- (1) B reads शतधृतिषु पचादशसु, which has no sense. (2) K reads मुखमध्ये धृतेऽथवा, wherein the first term is incorrect. (3) अथवा षोडशवर्षाक्षि, a variant in D. (4) वक्ष्यान्ते सुरसुन्दरि, a variant in D. (5) D reads पावके नैव. (6) This hemistich is not found in D. (7) B reads सुरेन्दरि. (8) B has हीनाङ्गाभ्यधिकान्नाद्य, D has हीनाङ्गाभ्यधिकान्नाद्य, K has हीनाङ्गाभ्यधिकान्नाद्य. (9) B reads कुञ्जमानतः. D reads सर्वे व्याधिपराजिताः. K reads कुमानतः, which is incomplete. (10) B reads मताक्षिः. (11) जरामर्जिताङ्गाद्य, a variant in D. (12) जरवसो जितेन्द्रियः, a variant in B. कामयन्तो जितेन्द्रिया, a variant in D. जरवसाजितेन्द्रियः, a variant in K. (13) जङ्गदमूकोपि, an incorrect variant in B. जङ्गदमूकोपि, a variant in D, which has no sense. जङ्गदमूकोपि, an incorrect variant in K. (14) D reads मूको वाचिपिहीनकः. K reads चमहीनस्तथैव च, which is a repetition.

शङ्खत्वचविनिर्मुक्तो¹ जीवितैरेव तिष्ठति² ॥ २१० ॥
 बद्धस्यास्य प्रभावेन समावर्त्ती यदा भवेत्³ ।
 कोटिवेधि रसं ग्राह्यं पिण्डषट्कोन संयुतम्⁴ ॥ २११ ॥
 एकैकस्य तु मध्यस्थां गुटिकां कारयेद्बुधः ॥ २१२ ॥
 गुटिकाः पञ्चसंख्याताः षष्ठी चैव तु पञ्चमी⁵ ।
 षट्संगुणितपिण्डं स्यात्⁶ ताम्रपात्रं सुशोभनम् ।
 जर्द्वं⁷ पुरुषमात्रं तु पुरुषार्धं⁸ च⁹ मण्डलम् ।
 चतुर्मुखकृतं⁹ काष्ठं तस्योपरि निर्वदयेत् ॥ २१३ ॥
 सष्टतं च महातैलं समभागेन लेपयेत्¹⁰ ।
 पूजयित्वा कटाहं तु दिक्पालाञ्चैव पूजयेत् ॥ २१४ ॥
 कुमारीं पूजयेत् पञ्चाह्याहिष्णु बलिं¹¹ तथा ।
 धमनं तत्र कुर्वीत चतुर्हिंक्षु शनैः शनैः ॥ २१५ ॥
 सुतप्तं च विधातव्यं¹² निर्धूमं च यदा भवेत्¹³ ।

- (1) D has मुखत्वं च विनिर्मुक्तो, which is senseless. K has षण्डत्वं च विनिर्मुक्तो, which is also absurd. (2) जीवितैरेव श्रुतं, a variant in D, which is quite opposite in meaning. जीवशेषैः तिष्ठते, a variant in D. (3) D reads सुखमध्ये प्रदापयेत्. (4) पिण्डषट्कोणसंयुतः, a variant in D and K. (5) B reads षष्ठं चैव च पञ्चमम्. D reads षट्पञ्चं पञ्चमं. K reads षट्पञ्चं चैव तु पञ्चमं. (6) B reads पिण्डस्या. D reads पिण्डे स्यात्. (7) B reads चर्धे. (8) B has पुरुषार्धेय. (9) B reads चतुर्मुखि कृतं. (10) D reads मेलयेत्. (11) D reads ह्यादहं. K reads बली. (12) तप्तं तत्र विधानं तु, a variant in D. तप्तं तत्र विधानं तु, a variant in K. (13) रक्तवर्णं भवेद्यदा, a variant in D. K reads यदा भवेत्.

तदा नत्वा गुरुं देवं^१ चन्द्रार्कादि^२ग्रहानपि ।
 नक्षत्राणि च संपूज्य^३ आत्मानं तत्र निक्षिपेत्^४ ॥ २१६ ॥
 पृथिव्यापस्तथा तेजो वायुराकाशमेव च^५ ।
 सुदुर्लभं विजानीयात्^६ सिद्धिरूपं नियोजयेत् ॥ २१७ ॥
 कललं च भवेत् सर्वं पुरश्चापो विनिक्षिपेत्^७ ।
 रक्तवर्णं विजानीयात्तेजस्तेजसि योजयेत्^८ ॥ २१८ ॥
 मांसपिण्डं भवेत्तत्र वायुं^९ तत्रैव निक्षिपेत् ।
 कास्तवर्णं^{१०} तदा कार्यं निक्षिपेत् खं कपालके^{११} ॥ २१९ ॥
 धमन्तं^{१२} हेमसंकाशं चारत्वं तन्तु^{१३} पादयेत्^{१४} ॥ २२० ॥
 कृत्वा तत्र महारावं^{१५} हुङ्कारं सुरपूजितम्^{१६} ।
 उत्तिष्ठति^{१७} न सन्देहः पुष्टाङ्गो भास्कारो यथा ।

- (1) D has नत्वा गुरुं गणपतिं. K has पश्चात्. (2) K reads दर्वादि,
 which is incomplete. (3) B reads शशिं पूज्यं. D reads योगिनीभ्यो.
 K reads शशिपूजां. (4) बलिं तत्र विनिक्षिपेत्, a variant in B. (5)
 D reads वायुकाशमेव च, which is incomplete. (6) D reads सुदुर्लभं.
 B reads सुदुर्लभं विजयेत्. Both seem to be incorrect. (7) D reads
 पुरयोनिश्च, which is incorrect. (8) B reads तेजे तेजं नियोजयेत्, which
 is incorrect. (9) D reads यत्. (10) D reads श्वेतवर्णं. K
 reads तप्तद्वर्णं. (11) B reads तत्र कपीतमे. D reads त्रकमिहकी. K
 reads त्रकपालिकी. (12) B reads धमन्तं. D reads धमन्ते. K reads
 धमते. (13) B has चातत्वं तत्र. K reads तत्र. (14) B and
 D read दापयेत्. (15) D reads महारावं. (16) B reads हुकारं.
 D reads वस्त्राकारं सुरपूजितम्. (17) B reads उत्तिष्ठते, which is not
 correct. K reads उत्तिष्ठति, which is also incorrect.

दिव्यतेजा महाकायो दिव्यदृष्टिर्महाबलः^१ ॥ २२१ ॥

शतयोजनविस्तीर्ण-घण्टारावं सुपूजितम्^२ ।

दीप्तहेममयं दिव्यं रत्नमाणिक्यशोभितम् ॥ २२२ ॥

पुष्पमालापताकाढ्यं^३ किङ्किणीजालमण्डितम् ।

विमानोत्तममारुढं शङ्खकाहलनिःस्वनैः ॥ २२३ ॥

अप्सरोगीतवादित्रैर्नृत्यैरपि मनोहरैः ।

दिव्याभरणसंपूर्णा दिव्यमाल्योपशोभिता^४ ॥ २२४ ॥

अपाङ्ग^५रागसम्पन्ना सुररूपा मदविह्वला^६ ।

आगच्छति न सन्देहो देवकन्योदितं प्रति^७ ॥ २२५ ॥

गृहीत्वा साधकेन्द्रं च सिद्धलोके वसेत्ततः^८ ॥ २२६ ॥

दिव्यानि स्नानपानानि^९ दिव्यान्याभरणानि सः ।

रमते शतसाहस्रं^{१०} सिद्धकन्याः स्मरातुराः^{११} ॥ २२७ ॥

(1) After this śloka we find in D a portion of a work called होरामिहिर, which, being quite unconnected with the present subject, we have rejected. (2) K reads अटा च शिवपूजितं, which has no clear sense. (3) K has पुष्पमालायुतं काढ्यं, wherein the last term is incorrect. (4) दिव्यमाल्यैः सुशोभिता, a variant in K. (5) B, D and K read उपाङ्ग. (6) B reads दिव्यकामिनी. (7) B reads आदेशं दीयतामिति. D reads देवकलोदितं प्रति. (8) B reads सिद्ध—जति ताः. D reads सिद्धलोका वसन्ति च. These two readings are partly incorrect. K reads शिवलोकं वसेत्ततः. (9) K reads यानि पानानि. (10) B has रमते only. K has रमन्ते. (11) D and K read स्मरातुराम्, which is incorrect, as there is सिद्धकन्याः in plural number.

तस्मिन्नेकार्णवे घोरे नष्टस्यावरजङ्गमे ।

देवा यत्र^१ विलीयन्ते सिद्धस्तत्रैव लीयते ॥ २२८ ॥^२

भूतकालान्तको नाम चण्डोऽयमुपवर्णितः^३ ॥ २२९ ॥

तत्त्वतोऽयं^४ महादेवि यदा कर्तुं न शक्यते ।

अनेनैव शरीरेण तदा^५ सिद्धिर्भविष्यति ॥ २३० ॥

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^६

रसार्णवे रससंहितायां

देहवेधो नाम^७

अष्टादशः पटलः ।

॥ समाप्तं चायं ग्रन्थः^८ ॥

---

(1) B reads सुवनानि. (2) This śloka is a repetition of the previous śloka No. 170. (3) चण्डोऽयमुपवर्णितः, an incorrect variant in D. (4) कथं चायं, a reading in D. तथायं, a reading in D. तत्त-
चायं, a reading in K. (5) D and K read यथा. (6) B and D want this portion. (7) D reads देहवेधो नाम, which is incorrect. (8) B has ॥ इति श्रीरससंहितायां रसार्णवं संपूर्णम् ॥

एतद्ग्रन्थसङ्कलनम् ।

काश्मीराहचिणावर्त्तात् विकानीराञ्च देयतः ।
मान्द्राजाञ्चैव नगरात् बहुवित्तीपघाततः ॥
प्रफुल्लचन्द्ररायेण रसायनविपश्चिता ।
श्रीमता धीमताहृत्य तन्त्राणि बहुयत्नतः ॥
तेषान्तु बहुदोषाणामशुद्धानाञ्च वर्णतः ।
पाठापाठविवेकाय विशुद्धीकरणाय च ॥
नियुक्तः श्रीहरिश्चन्द्रः कविरत्नाभिधो द्विजः ।
रसार्णवमिमं ग्रन्थं कलयामास यत्नतः ॥
कलिकातापुरे चन्द्रनेत्रवस्त्रिन्दुसन्धिते ।
शाके ग्रन्थः समाप्तोऽयं तपोमाक्षीन्दुजे दिने ॥

ABBREVIATIONS USED IN THIS WORK.

B = Bikánir MS. °

D = Deccan MS.

K = Kásmir MS.

M = Madras MS.

My = Mysore MS.

d. r. = different reading

gram. = grammatically

inc. = incorrect

र. चि. = रसचिन्तामणि

र. र. स. or रस. स. = रसरत्नसमुच्चय

स. द. स. = सर्वदर्शनसंग्रह ।

The following table of errata and variants is mainly based upon the authority of a big MS. called *रसकामधेनु*, compiled by CHUDAMANT MISRA of Sákadwípa,—the MS. having been at hand of the editors about the close of printing of the text.

THE TABLE OF ERRATA AND VARIANTS.

Page	Line	For	Read
१४	७	सदृशी योनो	सदृशः पीनो
४५	४	लोहस्य	लोणस्य
५७	८	फणित्रिजिह्वा गोजिह्वा	गोजिह्वा फणित्रिजिह्वा च
६०	३	तोरवल्ली	तोयवल्ली
"	७	कङ्कुनी	कञ्चुकी
"	"	च पिपीलिजम्	चापि पीलुकम्
७४	६	सर्जिचारो	सर्जिचारो
८३	(12) note	is incorrect.	we have adopted.
८८	४, ६	गुणत्रयसमं	गुणद्वयसमं
९७	२, ५	मोदितम्	मर्दितम्
"	६	क्षिप्वा	पिष्टा
"	१२	सूरणकन्दसम्पुटे	सूरणसंपुटेन
९९	१०	शिलावडातुकं धातं	शिलावच्चरमुण्डातं

Page	Line	For	Read
१०१	५	सारयेत्	मारयेत्
१०४	७	कोकिलात्रयम्	कोकिलात्रयम्
१०६	५	लघुकन्दरदो	लघुकन्दरसो
”	८	लोह	मेह
११७	१	च पडालकम्	चपलालयम्
”	५	गोरसोनं	गोरसना
११८	७	हयगन्धाङ्गितालकैः	हयगोधोद्गतालकैः
१२२	५	कटुपञ्चकम्	पटुपञ्चकम्
”	८	षड्बिन्दुर्द्विमुखी तथा षड्बिधा द्विमुखास्तथा	
१२६	११	श्वेतपीतारुणः सिते	श्वेतपीतारुणासिते
१३०	७	स्वर्णं	चूर्णं
१३१	१०	च नरीकेश	चामरीकेशं
१३३	१०	लाक्षारसनिभं	लाक्षाभं निर्मलं
१३४	८	क्षयेत्	क्षिपेत्
”	११	गते	गर्भे
”	१२	तदेतद्विष्टिकास्तम्भे	एतदेकांशिकस्तम्भो
१३५	८	वापितं शम्भत्	चापि शतशः
”	११	शिलासूत	शिलासत्त्व
१३६	२	शतसङ्घे	शतशो गणे
१३७	१	शिलावाहं	शिलावापं

(३)

Page	Line	For	Read
१३७	३	योषामृष्टस्य	घोषकृष्णस्य
”	५.	खादति	वापितं
”	”	विना	विषम्
१३८	७	काक	शाक
”	८	कोरण्डकस्य	कौरण्डकेन
”	१०	च त्रिगुण्या	त्रिगुणेनैव
”	११	वापयित्वा	प्रावयित्वा
१३९	१	द्रवं	इदं
१४२	११	माक्षिकम्	मोक्षकम्
१४८	४	अकम्पय	सकम्पय
१४९	४	वसुभण्टादिभि	वसुहृदादिभि
१५३	५	मूलत्वात्	मूलस्थं
”	९	मत्प्रभावं	आत्मभावं
१५५	४	लब्धापायो	लब्धप्रायो
१६२	६	वल्लीषुपुङ्गाया	सितेषुपुङ्गाया
१६३	३	नागशुण्डी	नागशुण्डी
”	११	करकाभ्रकम्	भास्कराभ्रकम्
१६५	१२	क्षारयेत्	जारयेत्
”	१३	कदम्ब	पदम्ब
१६६	३	जायते	जार्यते

Page	Line	For	Read
१६६	५	साञ्चेन	कोञ्चेन
”	११	वासवाञ्च	वेतसाञ्च
”	१२	दुग्धोर्षा	दग्धोर्षा
१६८	३	मतिमात्मनः	गतिमात्मनः
१७०	३	स्वप्नुभट्टस्य	वसुहट्टस्य
१७१	१	तथा रत्नं	रत्नमभ्रं
१७२	६	महाजारसमायुक्तं	महाजारणमित्युक्तं
”	८	पद्मरागप्रलेपेन	पद्मरामं प्रयत्नेन
१७३	१०	पादितं	पाचितं
१७४	११	विडाम्बिना	दृडाम्बिना
१७५	१	चार्द्रपिण्डे नपुंसकम् ।	चार्द्रपिण्डेन संयुतः ।
”	२	ग्राहयेद्	तृतीये
”	३	दोलायम्बे विचक्षणः	दोलायम्बे विचक्षणः
”	६	वावदार्रक	प्राग्वादार्द्रक
१७६	४	महाजारसमन्वितान्	महाजारणसंयुतान्
१८२	१	च पडालकम्	चपलालयम्
१८४	७	सिंहवल्ली	सिंहवल्ली
१८७	५	किंवारनाल	चिञ्चारनाल
१८८	१	वज्रिशिला	वज्रिशिला
१८९	८	यदा लवचमीदि च	लक्षते सैन्धवं यथा

Page	Line	For	Read
१८४	८	प्रयोगो	प्रयागो
२१०	२	नैव वाहसु	न च वा भस्म
२२१	३	यथा घ्राञ्चं	तथा गुञ्चं
२२४	१	तापयेद्भूगतं	तापयेद्भूमितः
२४१	१	तारताम्बाणि	तारपत्राणि
२७६	४	प्राकार	प्रकाश
२७७	८	नृप	त्रय
२८५	८	द्रव	द्रव्य
३१०	५	भूषा	मूषा
३१३	३	रसस्यैव	रसासासां
३१३	४	अन्धकर्षामलस्ताथा	अधः कुर्यादयामलम्
३१७	५	जले	मले
३२८	११	वसुभट्ट	वसुहट्ट
३४०	५	पुष्प-रस	पुष्पैरय
३४२	८	दीनारी	वाराही
३४४	३	कोकिला करवोरं च	कोकिलाचकवीजच
३५३	५	पिष्टि	सृष्टि
३६१	१२	वज्रबन्धो	महारसोपरसलोहबन्धो
		वज्रतीक्ष्णं कपासी	वज्रतीक्ष्णकपासी

Page	Line	For	Read
३६२	१	वैक्रान्तं नागकापाली	वैक्रान्तनागकापाली
"	११	रविनागं कपाली	रविनागकपाली
३७०	७	पुटवेधकम्	याममाचकम्
"	१२	हेशधर्मांश्च	हशधर्मांश्च
३७१	५	चित्रधर्मा	वीतधर्मा
"	७	धर्मशुद्धा	धर्मशुद्धा
"	१२	कारयेहलधर्मांश्च	कारयेत्तहलं धर्मं
३८८	१	शिशुपक्षाङ्गुली	शिशुः पक्षाङ्गुली
३८९	४	शीरे चार्कस्य	शीरेणार्कस्य
३८२	४	पाचयेदनुजाम्बेन	पाचयेदनुजाम्बेन
"	१५	[अनुज may mean मध्यम.]	•
४०८	८	वर्षेसु	वर्गेषु
४१८	१२	करवित्त्वश्च	चिरवित्त्वश्च

INDEX

WITH

GLOSSARY

N. B. The reader is requested to consult the Table of Errata and variants before referring to this Index.

घ

- अघ (See विभीत) २६८, ३६७
 अघस्यपुष्प (Sesbania grandiflora, Pers. Beng. vaka) ७०, ७२
 अगुरु (Aquilaria Agallocha, Roxb., Beng. aguru) ६
 अमिक (See चित्रक) १७०
 अमिजार (A.sort of sea-grown plant) ७१
 अमिधमनी (A small species of kantakári, Beng. ganiri, also written अमिदमनी) ५८
 अङ्गीज (Alangium Lamarkii, Thwaites, Beng. ankod, also written अङ्कोट) १२१, १५२
 अङ्गनायिका (d. r. अङ्गनाभिधा = लवणकार्पासी) ६०
 अङ्गार, अङ्गारक (Charcoal of bamboo, catechu, jujube tree &c.) ४२
 अजदुग्धक (Goat-milk) १०६
 अजनायिका (See अङ्गनायिका) १६६
 अजमारी (=अजहा, cowach, carpopogon pruriens, Beng. álákushi) ६०
 अजवारि (Goat-urine) १३८
 अजशङ्किका (A milky and thorny plant, with fruits of a crooked figure, like a ram's horn, Beng. medásingá) ३६८
 अजाक्षीर (Goat-milk) १२४
 अङ्गन (Here it refers to सोतो-ऽङ्गन, see सोतोऽङ्गन) १३५, ३७६
 अतसीतेल (Oil of अतसी, Linum usitatissimum, Linn., Beng. masinár tail) ४१६
 अतिबला (Sida rhombifolia Linn, Beng. pítabeledá) ८७, १२२
 अदिज (See शिलाजतु) १००
 अनन्ता (Hemidesmus Indicus, R. Br., Beng. anantamúl) ५७
 अनुसारित (सारितस्य त्रिगुणहिता पुनः सारितम्) ३७३
 अन्वनाल (नाल or pipe of अन्वमूषा, see अन्वमूषा) ६३

- अन्धमूषा (A sort of crucible)
(formation of) ४६, ८४, ८५,
१०४, १३२, २६४, ३१८, ३२०,
३२५, ३२८, ३३६, ३३८, ३४१,
४११, ४१३, ४२८ &c.
- अपामार्ग (Achyranthes aspera,
Linn., Beng. ápáng) ६४,
७२, १२१, १६१, १७०, ३८८ &c.
- अपामार्गचार (Alkali of अपामार्ग)
८६, ११८
- अभया (=हरीतकी. Terminalia
chebula, Retz., Beng.
hartuki) २६८, ४०२
- अभिषव (See अभिषेक) १५६,
१६०
- अभिषेक (=क्षण । "इते वज्रिस्थिते
लोहे विरन्वाद्यनिमेषकम्, सलि-
लस्य परिक्षेपः सोऽभिषेक इति
स्मृतः"—रस. स. Throwing
water to a molten metal
when it is on the fire) ५२
- अभ्र (See अभ्रक) १२५
- अभ्रक (Mica) (varieties of) ६८,
६९
- अभ्रकपत्र (A plate of mica) ७५
- अभ्रकसत्व (Essence of mica)
१६६, ४०३
- अभ्रतौक्ष्णक (See तीक्ष्णाभ्र) ३४४
- अभ्रपत्र (See अभ्रकपत्र) ७५, २७२
- अमल (See अभ्रक) १३२
- अमलमाक्षीक (=तारमाक्षीक or
रौप्यमाक्षीक. Iron pyrites of
silvery, radiated crystals;
see माक्षीक) १३६
- अमृता (=गुडूची. Tinospora cor-
difolia, Miers., Beng. gul-
ancha) ८६
- अम्ल (Acid) ४२, ६६, १००, १०३,
११४, ११६, १६५ &c.
- अम्लगण (A class of acids) ६४
- अम्लवर्ग (See अम्लगण) १०७, १२६,
१४४, ३५७ &c.
- अम्लवेतस (Rumex vesicarius,
Linn., sour reed, country
sorrel) ६४, ७०, ८२, ६०, १२२,
१५६, ३४८ &c.
- अयः (Iron) ११७
- अयःकटोरक (Iron-cup) ४२
- अयस (Iron) १७६, १६२, २६८
- अयस्कान्त (Loadstone) ७७, १२२,

- १८७, (Red) ३२४, (Yellow)
३२५, ३८६, ४०६ &c.
- अरुणोत्पल (Red lotus) ७०
- अर्क (Calotropis gigantea, Beng.
ákanda) ७४, १२१, १२२ &c.
- अर्कचार (Alkali of ákanda) ७४
- अर्कचौर (Milky juice of ákanda)
६७, ११६, ११८ &c.
- अर्कदुग्ध (See अर्कचौर) ८७, १७०
३५७
- अर्कपत्नी (अर्कपरिचिका) (= ईश्वरमूल,
Beng. isher múl) ६१
- अर्कपयः (See अर्कचौर) ३४८
- अर्जुन (Terminalia arjuna,
Bedd., Beng. arjun) १३८
- अर्जुनचार (The text अर्जुन means
here अर्जुनचार or Alkali of
arjuna) ७४
- अर्जुनी (= जालामुखी = रक्तचिबुक
—रसकामधेनु) ६३, ३८४
- अलक (= देवदाली—रसकामधेनु ;
see देवदाली) ११८
- अलक (d. r. आलक, हरिताल ;
see ताल) ४२४
- अलम्बुषा (A sort of लम्बालुका,
a sensitive plant) १६०, ४१८
- अलर्क (Calotropis gigantea alba
or procera, Beng. sveta
(white) ákanda) १८५
- अम्लदलनी (= अम्लभेदक, Beng.
pátharchúr) १३१
- अम्वगन्धा (Withania somnifera,
Dunal, Beng. asvagandhá)
१२२, ३८८
- अम्वत्य (Ficus religiosa, Linn.,
Beng. asvattha) ८६
- अम्वमार (= श्वेत करवीर, Beng.
white karabí) ३५०
- अष्टमूलिका (Eight plants used
for the purification of mer-
cury) ६३
- असन (Terminalia tomentosa,
W. and A., Beng. piásál)
६६
- अस्थिष्टम्बल (= अस्थिसंहार. Vitis
quadrangularis, Wall.,
Beng. hádjodá) ८६
- अहि (See नाग) १८८, २७७
- अहिमर (See अहिमार) २६८
- अहिमार (= विट्खदिर. Acacia

Farnesiana, Willd., Beng.
guábáblá) १३८, ३०८

अहिराज (See नाग) २७०

अहिवल्ली (See नागवल्ली) ३४०

आ

आखुकर्णी (Salvinia cucullata,
Roxb., Beng. indurkání) ८२

आखुपर्णी (See आखुकर्णी) (Beng.
bada indurkání) ५८

आज्य (Clarified butter, Beng.
ghee) ६६, ४०३

आटरूषक (Justicia adhatoda,
Beng. vásaka) ३०८, ३३४

आमलक (See आमलकी) २७०, २७२

आमलकसार (Exudation of आम-
लक, see आमलक) ४०३

आमलकी (Phyllanthus Emblica,
Linn., Beng. ámlá) ५७

आमलक्यादि (आमलकी and the
rest = रक्तपीतगन्धक—रसकाम-
धेनु) २६७

आम्ल (=अम्लरस. Sour fluid of
tamarind) ७४, ७५, १३८

आर (Brass, Beng. pittala) १८८,
२७८, ३८६

आरक्तराकामूल (?) (d. r. आरक्तं
चार्कमूलं. Root of the red
ákanda) ८५

आरक्तवल्ली (Probably रक्तवल्ली =
मञ्जिष्ठा) १३३, ३१५

आरग्वघ (Cassia Fistula, Linn.,
Beng. sondháli) १५२

आरचूर्ण (Powdered brass, Beng.
pitalchúr) ३६०

आरण्यमोमय (Wild cowdung,
Beng. banagobar) १६१, ३०६
३५६ &c.

आरण्योत्पलक (Wild cowdung
cakes, Beng. banaghunte or
bilaghunte) ३०६, ३३४

आरनाल (See काञ्जिक) ६६, १५५,
१६६ &c.

आरनालाम्ल (Sour gruel, see
आरनाल) ७०

आरोट ("सुशोषितो रसः सन्ध्या-
रोट इति कथ्यते" रस. स., "आ-
रोटसंज्ञां लभते वारमेजं नृत्तस्तु
यः" रसदपण ; Well purified,

once killed, mercury) १५०,
१६३, १६५, ३५४, ३८१, ४०१ &c.
आर्द्रक (Zingiber officinale, Rosc.,
Beng. ádá) ६४, १४४ &c.
आवर्त्तक (=रौप्यमाक्षिक, see
माक्षिक) ६८
आवाप ("इते द्रव्यान्तरक्षेपो लौहाद्यो
क्रियते हि यः, स आवापः" रस.
स. Throwing other things to
the molten metals, see वाप
and परिवाप) ११६, १२१
आशुगपुष्प (See शूरपुष्प) १८५
आसुरौ (See आसुरीलवण)
१७०, १८७
आसुरीलवण (=विडलवण, Kálá-
nimak, Beng. bitlavana)
१५२
आस्फोट (See अर्क ; it means
also ákhrot =Juglans regia)
१६०

इ

इङ्गुद (See इङ्गुदी) ३८७
इङ्गुदी (Balanites Roxburghii,

Planchon., Beng. ingot)
११८, ३८८
इङ्गुदीफल (Fruit of इङ्गुदी)
२५८, २६०, २७०
इन्दुरी (=इन्दुरा, सोमराजी, see
वाक्कुची. Vernonia anthel-
mintica, Willd., Beng. soma-
ráj) ६२
इन्दुरेखा (=सोमराजी, see वाक्कुची)
८६
इन्द्रगोप (Coccinella of various
kinds) १३४, १७८, ३७४ &c.
इन्द्रगोपक (See इन्द्रगोप) १०४, ३५६
इन्द्रवारुणी (Citrullus colo-
cynthis, Schrad., Beng.
indrayava) ६०, ८८, २६१,
३४१, ३५० &c.
इष्टका, इष्टिका (A brick or brick-
dust) १८७,—१५३, १६६, &c.

ई

ईश्वरी (A sort of creeper called
बन्धाककोटकी, "भूरिचीरपरि-
सावा"—रसकामधेनु) ६१, ३५५

उ

उच्चटा (A sort of creeper, "उच्चटा सा शुक्रत्रोटिपुटाकारदलान्विता" श्वेतगुञ्जा च, white kunch—रसकामधेनु; Beng. okrágáchh) ५६, ३५५, ३५७

उच्चटी (A sort of दिव्यौषधि) (description of) २१७

उच्चटीरस (Juice of उच्चटी) २१७

उच्चट (See उच्चटा) २७६

उक्कटा (=मिंहलीपिप्पली, Beng. vanapipul; d.r. उर्वरा—रसकामधेनु) ६१

उत्तरवारुणी (See इन्द्रवारुणी) ८५, ८७, १२२ &c.

उदककणा (=जलपिप्पली, Commelina salicifolia, Roxb., Beng. pánikánchdá) ६२, ११३, १६०

उदुम्बर (Ficus glomerata, Roxb., Beng. yajnadumur) ८७

उद्घाट (A sort of preparation of mercury cleared off all its

defects or impurities) १३६, ३५२, ३६८

उत्थापित (Having got उत्थापन, which is defined as "स्विदनेत्यादियोगेन स्वरूपापादनं हि यत्। तदुत्थापनमित्युक्तं मूर्च्छा-व्यापत्तिनाःशून्यम् ॥" opposite of निरुत्य, see निरुत्य in p. 136) ३५६

उष्णत (See धुत्तूर) ८२, १२२, ३३५ &c.

उष्णतक (See उष्णत) ६५, ३३५ &c.

उष्णतनिर्यास (Juice of उष्णत) १०६

उपरस (Inferior or secondary minerals or metallic ores and earths—eight in number) ४२, (enumerated) १०८, ११५, ४०६ &c.

उपरसशुद्धि (Purification of उपरस) ११३—११४

उपविष (Minor or factitious poisons) ४२, (enumerated) ६५, १००, ४०६

उमाफल (Fruit of अतसी, Linum

usitatissimum, Linn., Flax,
Beng. Masiná) ७१
रग (See नाग) १०२, १७३ &c.
रगा (= नागी = बन्धाककोटकी,
Beng. Titkánkdi; d r
तुरगी = अश्वगन्धा) १५२
उलूखल (A wooden mortar,
Beng. udukhal) ४२
उषण (= शुष्णी. Dry ginger,
Beng. sunth) १५५
उष्णोद (A hot mineral water)
२५०
उष्णोदक (See उष्णोद) २४७, २५०

ऊ

ऊर्जा (Wool, felt &c. the hair
of sheep, deer, camels &c.)
१०३, ११४, १३२, १५३ &c.
ऊर्जापातन (A sort of apparatus
resembling Pátana-yantra,
see Ray's Hindu Chemis-
try, Vol. I, p. 122) १५४
ऊषण (= मरिच. Black pepper)
१५५

ए

एकपर्णिका (= एकपर्णिका, Beng.
gandhasati) ५८
एकवीरा (= बन्धाककोटकी) ५६
एकवीराकन्दरस (Watery juice
of the root-stock of एकवीरा)
२१४
एरु (Ricinus communis, Linn.,
Beng. bherándá) १४२, १६१
एरुतैल (Oil of bherándá,
castor oil) ६६, ६८, १०६
एरुवृक्ष (Plant called एरु,
see एरु) ८८

ओ

ओषधि (An annual plant or
deciduous herb) ४२
ओषधी (See ओषधि) ५६, १६४

औ

औमदक (Stem of masiná tree
or flax-stem) ७१

क

- ककाराष्टकवर्ग (Eight objects with the letter क as their initial, kushmānda &c.) ४०६, (enumerated) ४१८, ४१९
- ककुभ (See अर्जुन) २६०
- कङ्कालखेचरी (A sort of औषधि) ६३, २०५
- कङ्कालखेचरीतैल (Oil of कङ्कालखेचरी) २०५
- कङ्कुष्ठ (One of the eight उपरस-s, a medicinal earth, coral-coloured as described in the text) ६७, १०८, ११३, १२७, १३५, ३५२, ३८५ &c.
- कङ्कोल (A fragrant spice known as sitalchini) ४१७, ४३१
- कङ्कुणी, कङ्कुनी (Panicum Italicum, Linn., Beng. kángni dhán) ६५
- कङ्कुणीज ([Oil of] कङ्कुणी, see कङ्कुणी) ६५
- कङ्कुणीतैल (Oil of कङ्कुणी, see कङ्कुणी) २२२, ३५२, ३६१, ४१२
- कच्छप (See कच्छपयन्त्र) १८८
- कच्छपयन्त्र (An apparatus called kachchhapa ; it is of two sorts—जलकुर्मयन्त्र and स्थलकुर्मयन्त्र ; see रसकामधेनु) १६७
- कक्षुक (Impurities of mercury—such as—क्षितिदोष, गिरिदोष, जलदोष, नागदोष, वज्रदोष, विष, वक्रि, मल &c.) १४६
- कक्षुकित्तोय (Watery juice or fluid of कक्षुकी) १२०
- कक्षुकी (= क्षीरकक्षुकी, क्षीरीश-वृक्ष, Beng. konchdá) ५७, ५९, ६०, ७१, ११८ &c.
- कक्षुकीक्षीर (Milky juice of कक्षुकी) ७५
- कटु (Punjent, Beng. jhál) ४०६, ४१६
- कटुक (See त्रिकटुक) १६८, ४१७
- कटुकरोहिणी (Picrorrhiza kurroa, Benth., Beng. katki) ४००
- कटुकालावु (= तिक्तुम्बी, Beng. titláu) १०२, १११ [२४४
- कटुकालावुक (See कटुकालावु) २३८

कटुकोशातकी (A sort of bitter ghoshálatá, see कोशातकी) ३३३	कदम्बक (=माक्षिक. See माक्षिक) २६६
कटुतुम्ब (See कटुतुम्बी) १७२, १७६	कदली (Musa sapientum, Linn., Beng. kalá) ६२, ६४, १२१, १४२, १६०, ४१६ &c.
कटुतुम्बी (A wild variety of Lagenaria vulgaris, Sering, Beng. titláu) ६०, १३६, २२६	कदलीकन्द (Root-stock of the plantain tree, Beng. kalar ete) ६७, १३०, ३०६ &c.
कटुतेल (Mustard oil) १३१, ३६२	कदलीकन्दक (Root-stock of plan- tain tree) ७४
कटुत्रय (=त्रिकटुक. The aggre- gate of three spices—ginger, long pepper and black pep- per, Beng. shunth, pipul and marich) ११४, १४३ २५८	कदलीकन्दतोय (See कदलीकन्द- निर्यास) १३०
कण (=पिप्पली. Piper longum, Linn., Beng. pipul) ४०१	कदलीकन्दनिर्यास (Watery juice of the root-stock of the plan- tain tree) १६१
कण्टकारीरस (Juice of कण्टकारी =Solanum xanthocarpum, Schrad.) ३०६	कदलीकन्दसार (See कदलीकन्द- निर्यास) ६७, ११३
कण्ठलक्ष्मण (Itchy लक्ष्मण= Amorphophallus campanu- latus, Blume., Beng. bunol) ८७	कदलीरस (Juice of the plantain) ६६, ६७, ६६
कतक (Strychnos potatorum, Linn., Beng. nirmali) १७२	कनक (Gold) १२४, १३०, १७०, १७२, २४५, २६१, २६४, ४१३ &c.
	कनक (A sort of dhuturá called kanak dhuturá) ३३२, ३४१, ३५० ३६४ &c.

- कनकमाक्षिक (= खर्गमाक्षिक. See
माक्षिक) ३८५
- कनकरस (Milky juice of kanaka
dhuturá) ३८७
- कन्द (= मूरण. See मूरणकन्द)
८६, ११८
- कन्दपद्मिणी (A sort of महौषधि)
३१३
- कन्या (= वृत्तकुमारी. Aloe Vera,
Linn.) ३६८
- कन्यारस (Juice of कन्या, see
कन्या) ४०३
- कपर्द (= वराटक. Beng. cowrie)
३८८
- कापाली (Embelia Ribes, Burm.,
Beng. vidanga) ७३
- कापाली (One of the impurities of
mercury—see कापाली) ३६१
- कपि (= कपिकच्छु = शुक्रशिम्बी.
Mucuna pruriens, D. C.,
Beng. álakushi) ७०, ७२
- कपित्थतोय (Watery juice of
कपित्थ = Feronia elephantum,
Corr., Beng. kathbel) १३१
- कपिकाण्डगोतक (Buttermilk
produced from the milk of a
black-coloured kapilá cow)
४२४
- कपोतक (The pigeon, Beng.
páyrá) ४१६
- कपोताख्य पुट (An apparatus
for roasting, digesting or
subliming metals, minerals,
or drugs, called kapota,
“यत् पुटं दीयते भूमौ अष्ट-
संख्यवनीपलेः”, see पुट and
पुटपाक) ४४, १६१
- कपोतिका (= चाणक्यमूलक. A sort
of मूलक, Beng. chanak mûla,
see मूलक) ५७
- कम्बु (Conch, Beng. sánk)
३८८, ३६०, ३६१
- करक (= पलाशवृक्ष, Butea fron-
dosa, Roxb.) ३४८
- करञ्ज (Pongamia glabra, Vent.,
Beng. dahar karamchá)
११८
- करञ्जतेल (Oil of करञ्ज) १०४,
१०६, ३६४ &c.
- करञ्जफल (= कपित्थ. Feronia ele-

- स कल्क इति कीर्तितः—योग-
तरङ्गिणी) ७५, १२६, १७२,
(a stage of रस) ३४५
- कावच (An armour. Here pro-
bably it means the cover
which preserves the brain.
It is a technical tántric
term, denoting certain man-
tras, which preserve the
life. See p. 27.) ४२२, ४२४
- काषोपल (A touch-stone, Beng.
kastipáthar) ४२
- कस्तूरी (= गन्धमणि. Musk) ४२१,
४३१
- काञ्ची (See काञ्ची) ६३, ३५५ &c.
- कांस्यकण (Bell-metal and cast
iron, see घोषकण) ३७७
- काकजङ्ग (*Leea hirta*, Roxb.,
Beng. kowáthengá, kántá-
gudkáoli) ५७, ६० &c.
- काकतुण्डी (*Asclepias curassavica*,
Linn., Beng. kowáthunti)
१३६
- काकमाचिका. (See काकमाची)
३४०, ४१६
- काकमाची (*Solanum nigrum*,
Linn., Beng. gudkáwáli)
५७, ५६ &c.
- काकमाचीरस (Juice of काकमाची)
११४, १३१ &c.
- काकमुण्डी (See काकतुण्डी) ६०
- काकविट् (Feces of a crow)
३४८
- काकविष्टा (See काकविट्) १८८,
२०७, ३५०, ३७४ &c.
- काकागुडीफल (Fruit of कोलशिमी,
Beng. álákushti) ७५, ३४२
- काकिनीबीज (Seed or kernel of
काकिनी or गुग्गा, or a sort
of creeper “स्यूलकण्टकपर्णा-
दा प्रोक्ता सा काकिनी लता”
—रसकामधेनु) (d. r. कामाची-
बीज = काकमाचीबीज) ७२
- काकेष्टवारि (Water in which lea-
ves of निम्ब are macerated,
see निम्ब) ४०१
- काङ्गी (= खौराष्टकतिका. See
खौराष्टी) ६६, १३१ &c.
- काच (A sort of salt called विट्-
लवण) ६४, ६६ &c.

काचकित्टु (=काचमल. Excretion of mica mixed with saline earth, Beng. malamáti) ६६
 काचकूपी (Glass-bottle) १८४
 काचन (Gold) (See सुवर्ण) ११५
 काचन (Bauhinia acuminata, Linn., Beng. kánchan) १४२
 काचनार (Bauhinia variegata, Linn., Beng. rakta kánchan) ३०८, ४२०
 काचनी (Turmeric. Curcuma longa, Roxb., Beng. halud) ५६
 काञ्जिक (A sour gruel prepared from the acetous fermentation of powdered paddy and other substances, see धान्याम्ल) ४२, १२१, १५३ &c.
 काञ्जिकास (Boiled rice steeped in काञ्जिक, see काञ्जिक) ४१६
 काञ्जी (See काञ्जिक) १६५
 कान्त, कान्तक (See काण्टपाषाण) (Varieties of) ७६, ८६, ४०३, ४२७
 कान्तचूर्ण (Powdered कान्त, see कान्त) ४१३

कान्तचूर्णभुटि (A smallest portion of कान्तचूर्ण, see कान्तचूर्ण) ४२८
 कान्ततीक्ष्ण (A sort of cast iron called कान्तलोह) २६२
 कान्तनाग (The best कान्त—सर्वतोमुख कान्त, see p. ७७) ७६
 कान्तपाषाण (A sort of stone called कान्त—as loadstone) ६८, ८३, ३१०, ३५१ &c.
 कान्तबन्ध (Binding of काण्ट or loadstone) ३२५
 कान्तसुख (The best काण्ट—सर्वतोमुखकान्त, see p. ७७) १३५
 कान्तलोह (Cast iron, Beng. kántilohá, d.r. काञ्जिलोह, कान्तलोह इति रसकामधेनु) ११७, १८२, ४०३
 कान्ता (A plant called priyangu or krishnakali; d.r. क्रान्ता) १५२
 कान्ताकान्त (d. r. काञ्जिकान्त, कान्तिलोह, see कान्तलोह) २६८
 कान्तसत्व (Essence of काण्टपाषाण) १६६, ४१४

- कापालिकयोग ("मूषायां भस्मीकरणं तद्रक्तवर्णं कपालीयोगः" "वज्र-बन्धादिरञ्जनार्थं कपालीयोगाः"—रसकामधेनु) ८३, ३६० (Probably a practice of the Kápalikas or worshippers of Siva of the left hand order, who carry a half of the skull as a cup for drinking spirituous liquors.)
- कापालिक्रम ("नागं शुक्लं तथा तीक्ष्णं कपालीक्रमसुत्तमम् । तेनैव रञ्जयेत्तारं सप्तवारं पुनः पुनः ।"—"वज्रतीक्ष्णकपाल्या च शुद्धतारं वरं जयेत् । रञ्जयेत् सह हेन्ना तु भवेत् कुङ्कुमसन्निभम् ॥"—रसकामधेनु) २६७, ३६१
- कापालिरञ्जन ("कपालीयोगेन रञ्जनम्") ३५६
- कापाली (One of the impurities of mercury,—अथवा कपाली, "कपाली कालिका वज्रे नागे श्यामा कपालिका"—"कपाली वै वीर्यहानिं कुरुते नात्र संशयः"—रसकामधेनु) ३६१, ३६२
- काम (मदनवृक्ष = दमनकवृक्ष. *Artemisia vulgaris*, Linn.) १३६
- कारञ्जक तैल (Oil of कारञ्जक, see कारञ्जकतैल) ३६०
- कारवल्लिका (Beng. chhota karalá uchchhá) ६०
- कारवल्लोरस (Juice of कारवल्लिका, see कारवल्लिका) ४२२
- कारवेल्ल (*Momordica charantia*, Linn., Beng. Bada karalá uchchhá) ६३
- कारवेल्लक (See कारवेल्ल) ४१८
- कार्पास (*Gossypium herbaceum*, Linn., Beng. kábás. Cotton plant) ६०, ८८,
- कार्पासपत्र (Leaf of cotton plant) ८८, १५४
- कार्पासमूल (Root of कार्पास) ८५
- कार्पासास्थि (=कार्पासबीज, seed of कार्पास) १३१, ३३८
- कालकूट (A sort of poison, Beng. káthvish) ६५, १०३
- कालिका (=काकीली. A root said to be brought from Nepal or Morung) ६०

- कुङ्कगोलोद्भव (Steeped in कुङ्क-
गोल or काञ्जिक) ३३६
- कुङ्कवराटक (A sort of cowrie,
Beng. ghenchikori) ३८३
- कुनटौ (=मनःशिला. Realgar)
१३३, २१८ &c.
- कुनटौघृत (Clarified butter pre-
pared with realgar) ११३
- कुमारी (=घृतकुमारी. Aloe vera,
Linn. Var. officinalis) ५६,
१३८, १५३ &c.
- कुमुद (Nymphaea lotus. Linn.,
Beng. sáluk) ७० &c.
- कुमुदिनी (A sort of दिव्यौषधि)
२२०
- कुमुदी (Katphal or gámbhári
tree) ३१५
- कुम्भ (=मूर्धमान=64 seers) १२३
- कुरवक (Barleria cristata, Linn.,
Beng. raktajhintí) ६३
- कुरङ्गिणी (=कुरङ्गिणी=सुन्नपर्णी,
Phaseolus trilobus, Ait. Beng.
mugáni) ५७
- कुलत्थ (Dolichos uniflorus,
Lamk.) ८२, ८३, ४१६ &c.
- कुलत्थक (See कुलत्थ) १३१
- कुलत्थकाथ (Decoction of kula-
ttha, see कुलत्थ) ६२, ६६
- कुलिश (- वच, see वच) १७७
- कुलिशचौर (=वचचौर=milky
juice of खुही, see खुही and
खुहीचौर) ७४
- कुलीर (=कर्कट = a crab) ३७५
- कुलीरास्थि (Crab-shell, see कर्क-
टास्थि) ३५०
- कुलौषधि(घी) (See दिव्यौषधि)
२०६
- कुवेराच (=वल्लीकरञ्ज or लता-
करञ्ज, Beng. latákaranja)
११८
- कुष्ठ (Saussurea Lappa, C. B.
Clarke, Beng. kud) १७७
- कुष्ठकृत्तोरस (d. r. कुष्ठचीलीरस.
Juice of kud and कृत्ती = a
tree called Bhavarasáli in
Marhátta) ३००
- कुम्भाक (Benincasa cerifera,
Savi., Beng. kumdá) ११०,
२५७, ४१८
- कुसुम्भ (Carthamus tinctorius,

- Linn., safflower, Beng. kusumphul) ६६, ३६०
- कुसुम्भक (See कुसुम्भ) ४१६
- कुसुम्भज ([Oil of] kusumbha, see कुसुम्भ) ६५
- कुहुकंविका (d. r. कुरुखिका or कुरुखिटका = साकुरुखट्टच ; a sort of creeper very difficult to be identified) ६०
- कूपीपाषाण (d. r. कूर्मपाषाण or कूपिकापाषाण ; the heap of pebbles in the bed of a river is called कूप, or कूपी or कूपिका) ४६
- कूर्म (Tortoise) ६६
- कूर्मपृष्ठ (Tortoise-shell) ८३
- कूर्मास्थि (See कूर्मपृष्ठ) १२१
- कृताञ्जलि (Mimosa pudica, Linn., Beng. Lajjavatí latá) ६२
- कृष्ण (The best iron, i. e. steel) ११७
- कृष्णकनक (Beng. black kanak dhuturá) ६०
- कृष्णजीरक (Nigella sativa, Linn., Beng. kála-jirá) ६०
- कृष्णतैलक (Oil of कृष्णतिल or black sesamum Indicum, DC.) ६२
- कृष्णपर्णी (Black ocimum sanctum, Linn., Beng. kálatulasi) ५८
- कृष्णमार्जारी (d. r. कृष्णमञ्जीरी, a sort of creeper difficult to be identified) ६१
- कृष्णराजि (= कृष्णसर्षप. Black mustard) २२५
- कृष्णविष (A sort of virulent poison, see महाविष) ६५
- कृष्णा (d. r. मूर्वा, a sort of creeper "भिन्नकण्डलसंकाशा लता कृष्णलतेत्यसौ"—रसकामधेनु) ५७
- कृष्णागुरु (Black अगुरु, see अगुरु) २७६
- कृष्णाभ्र (Black mica) ६८, ६९
- कृष्णाभ्रक (See कृष्णाभ्र) १३३, २६२ &c.
- कृष्णाभ्रपत्र (A plate of black mica) ७४
- कृष्णाभ्रसत्व (Essence of black mica) १७३

- कृष्णोष्णत (Black dhuturá, see धुत्तूर) २४०
 केतकी (Pandanus odoratissimus Roxb.) ६३, ११६
 केशिनी (Nardostachys Jatamansi, Beng. चटामांसी) ५६
 कोकिलचय (Three कोकिलs or charcoals, "श्लिखित्राः पावको-
 ष्टिका अङ्गाराः कोकिलाः
 सृताः"—रसकामधेनु, "जलेन
 श्लिखाश्चैत् तर्हि कोकिलाः"—
 do. 3 burnt charcoals steep-
 ed in water. Rasahridaya
 says also "खदिरकोकिलैः"
 or charcoals of catechu
 wood) १०४
 कोकिला (= काकोली. A berry
 of the Calculus Indicus,
 brought from Nepal and
 Morung, Beng. kánklá)
 ३४७, ३४८
 कोकिलाच (Hygrophila spenosa,
 T. Ander., Beng. kuliákhá-
 dá, its seed is called tá-
 mákhná) ५७
 कोकिलाचकवीच (Seed of कोकि-
 लाचक, see कोकिलाच)
 ३४२
 कोकिलाचीर (Milky juice of
 कोकिला or काकोली, see
 कोकिला) ३५०
 कोटराची (Supposed to be को-
 टरपुष्पी = Vriddhadáraka,
 Beng. Vijtádak) ६०
 कोद्रव (Paspalum scrobicula-
 tum, Linn., Beng. kado-
 dhán) ८२, ८३, ३६४
 कोद्रवकाय (Decoction of कोद्रव,
 see कोद्रव) ८६, ९२, ९६
 कोल (= वदर = Zizyphus Jujuba,
 Lamk., Beng. kul) १६०
 कोल (Here means ककोल, pro-
 bably Cocculus Indicus, and
 not वदर, since we have
 that word in the next line)
 ४१६
 कोशातकी (Luffa acutangula
 Roxb., Beng. Ghoshá-latá)
 ६२, ११३
 कोशातकीद्वारस (Juice of the

- leaves of कोशातकी, see कोशातकी) १३३
- कोष्ठ (See कोष्ठिका) ११४
- कोष्ठक (See कोष्ठिका) (Description of) ५३, ५४
- कोष्ठिका (Koshtih apparatus. See Hindu Chemistry by P.C. Ray, Vol. I. p. 89, Beng. Hāpar) ४२, ४८
- कौमारी (= कुमारी = वृत्तकुमारी. Aloe vera, Linn.) ६३
- कौरकक (Belonging to कुरकक = मदनवृक्ष = *Randia dumetorum*, Lamk.) १३८
- कौवेरीमूल (Root of उत्तरवारखी, see उत्तरवारखी) १६०
- कौसुम्भ (Juice of कुसुम्भ see कुसुम्भ) ३८५
- क्रान्ता (= वृहती. *Solanum Indicum*, Linn., Beng. viruti or vyākur) २३७
- क्रामय (Penetration or transmission) ११, ५६, १३६, १४९, १५०, १६२, &c.
- क्रामिकौषधि (Transmitting plants) ६२—६३
- क्रोद्युजिङ्गा, (= श्रुगालजिङ्गा, probably Beng. chākuliá) २७७
- कथितजल (Decocted water) २६८
- काय (Decoction generally prepared by boiling one part of vegetable substances with sixteen parts of water, till the latter is reduced to one-fourth, "पानीवं बोद्धश्रुगुवं क्षुसाद्द्रव्यादिनिक्षिपेत् । न्यपात्रे कथितं यास्यमष्टमांशावशेषितम् । शतः कायः कषायश्च निर्यूहः स निगद्यते ॥"—योगतरङ्गिणी) ८६
- क्षत्रियमारण (Killing of वक्ष of क्षत्रिय class, see p. 80) ८७
- क्षमापाली (d. r. क्षेमपाली. A sort of क्षोषधि) ६३
- क्षार (Alkali) ४२, ६६, १००, १०३ &c.
- क्षारत्रय (3 sorts of alkali—सर्जिक्षार, यवक्षार and टङ्गुक्षार, i.e. natron, saltpetre and borax) ६०, १४३, १५६

- चारराज (= टङ्कणचार. Borax)
 ११६
 चारवर्ग (See चारत्रय) ७५
 चारान्न (चार alkali and अन्न
 acid) १५६
 चाराष्टक (Eight sorts of चार)
 ७४
 चितिकिड (A synonym of रसक,
 see रसक) १०३
 चीर (Milk) ४०१
 चीर (Milky juice) ४०१
 चीर (Milk fried with sugar)
 ४१६
 चीरकषक (= चीरोष्णद्व, see
 कषुकी) १५४
 चीरकषुका (See चीरकषुका) ४५६
 चीरकषुकितोय (Juice of चीर-
 कषुकि, see चीरकषुका) ४२८
 चीरकन्द (Beng. bhúnikushmá-
 nda or bhuinkumdá) ७०,
 २२७
 चीरकन्दरस (Juice of चीरकन्द,
 see चीरकन्द) ७४
 चीरकुक्कटी (Probably a sort of
 कुक्कटी or शास्त्राली, silk cot-
 ton tree or उल्कटा = white
 okdá) ६१
 चीरनाली (d. r. कीरनाली, a sort
 of creeper having juicy
 stem, very difficult to be
 identified) ६३
 चीरिणी (= गाम्भारी. Beng.
 gámár, or khirui-plant) ५८
 चीरिणीरस (Milky juice of
 चीरिणी, see चीरिणी) २६७
 चुद्रान्न (= चाङ्गिरी. Oxalis corni-
 culata, Linn., Beng. ámrul
 sák) १५५
 चुरक (= रचुर = कोकिलाच, see
 कोकिलाच, Beng. kuliákhá-
 dá) ११८
 क्षेत्रज (A variety of gold) ११५
 क्षेत्रदोष (The impurity of mer-
 cury or other minerals ob-
 tained from the field or
 mine) १५४
 क्षेपलेप (See लेपक्षेप) ३७४
 क्षौद्र (Honey) ६७, १०७, ४०१ &c.
 क्षमापाल (A sort of औषधि)
 २११, २१२

ख

खग (=काशीस, Sulphate of iron, see काशीस) ५१, १०८
 खड़गारी (=खड़गिमार, Scirpus maximus, Beng. khadgako-shalatá) ५८
 खडसौराद्री (A variety of सौराद्री earth, see सौराद्री) १२०
 खदिर (Acacia catechu, Beng. khayer) ६६, १३६
 खदिरामि (Fire of खदिर wood, see खदिर) ३३६, ३४१
 खदिराङ्गार (Charcoal of खदिर wood) ३३८, ३४६
 खरमञ्जरी (=अपामार्ग, see अपामार्ग) १६०
 खरामि (तीव्रानल, intense fire) ११४
 खर्पर (=रसक [खर्परीतुत्यक], a sort of calamine or zinc ore) १०३, ३७८, ४३०
 खर्पर (=ऋत्याच विशेष, Beng. kháprá) १३८, २२०, ३३२
 खल ([Generally spelt खल in

all the MSS.] A vessel or mortar for grinding drugs) ४२, (made of different materials) ५४, (varieties of—as तप्तखल) १७४ ; (and as लिख-खल) ३२८

खलपाषाण (See खल) ३६६

खसत्त्व (=अभ्रसत्त्व. Essence of mica) १३२, १३५ &c.

खदिराङ्गार (Charcoal of खदिर wood) ११३

खुर (Hoof) ३६१

खेचर (=काशीस, Sulphate of iron) ६३

खेचरता (A certain state of mercury ; the sky-going efficacy of mercury) १८०

खेचरी (A sort of चारणा [see चारणा]) १७२ ; (a sort of गुटिका or pill) २६२, २७०, २७१

खोट (One of the seven stages of mercury, Beng. जमक, फुट) १८६, (definition of) १६०

खोटक (See खोट) ७६, (definition of) १६० &c.

खोट-बन्धन (Binding or fixation into पिट्टी, see पिट्टी,—“पिट्टी-बन्धसु खोटकः”—रसकामधेनु) १६४

ग

गगन (Mica, Beng. अभ्र) ७१

गगनद्रुति (Liquefaction of mica) १२२

गङ्गायसुनामध्य (By गङ्गा is meant the white fortnight on account of the whiteness of her water, and by यसुना is meant the black fortnight on account of the blackness of her water ; the मध्य or the middle point of these two fortnights is पूर्णिमा or the full moon) १६३

गजकर्णिका (Cucumis Melo, Linn., Beng. kákud) ५८

गजदन्त (Ivory, the elephant's tooth) ३६०

गजपुट (गजाकारं पुटं, “गजप्रमाख-मूर्द्धाधः पुटं गजपुटं सूतम्”, an apparatus for roasting metals or minerals in a pit in the ground, see पुट) १११

गजारि (=गजमादन-शुक्रकीटच. Boswellia serrata, Roxb. Beng. gajamádan salái) २१२

गजारौ (See गजारि) ६०

गण्डोल (Treacle, molasses, Beng. gnda) ३७५

गदा (=पाटलवृक्ष, see पाटली) १६०

गन्ध (See गन्धक) १४२

गन्धक (Sulphur) (Origin of) १०८, (varieties of) १०६, (purification of) ११०

गन्धकचूर्ण (Sulphur powder) १८३

गन्धकजारण (Calcination of sulphur) ४४

गन्धकत्रय (Threefold sulphur, viz. red, yellow and white ; black sulphur is not available, see p. 109) ८६

गन्धकबन्ध (Binding or fixation of sulphur) ३३५

गन्धकशुद्धि (Purification of sulphur) ११०

गन्धचूर्ण (See गन्धकचूर्ण) २१६

गन्धतेल ("आवर्तमाने पयसि हत्वा गन्धकं रजः । तज्जातदधिजं सर्पिर्गन्धतेलं वदन्ति हि ॥" Sulphurated butter prepared from milk boiled with the addition of sulphur) ८६, ३४१

गन्धनाग (Sulphurated lead, गन्धकजारित सीस) १७१, १८२

गन्धपाषाण (Sulphur) १२०, १३३, १३५ &c.

गन्धपिष्टी (Sulphur paste) ३३४

गन्धर्बतेल (हरकतेल, castor oil) ६७

गन्धाभ्र (Amalgam of sulphur and mica) ४३०

गन्धाघ्न (See गन्धपाषाण) २४६

गर्भद्रुति ("द्रुतिं चरति ह्यतेन्द्रो यथाभ्यं च हुताग्निः"—रस-
चार । Liquefaction of met-

als or minerals within mercury) १४०, १६५, १८५ &c.

गर्भयन्त्र (An apparatus for calcination of paste) (Description of) ४५, ३४४

गाङ्गेरी (= नागबला, Sida spinosa, Linn.) १५४

गार, गारा ("जले चिरं शीर्षा नृत्तिका गारम्"—रसकामधेनु । Earth steeped in water for several hours, as is prepared for kánchá masonry, which is called tagár by the masons) ४८

गिरि (= शिलाजतु. Bitumen) १००

गिरिकर्षिका (Beng. Aparájitá) ५८, ३२५

गिरिकर्षी (See गिरिकर्षिका) १५२

गिरिजतु (= शिलाजतु. Bitumen) १३२, २६८

गिरिदोष (Impurities obtained in the stony mines of mountains) ११७, १२६, १५४

गिरिमस्तक (= खोरक, [according

- to रसकामधेनु,] Nitre or Nitrate of potash, Beng. sorá) १०१
- गिरिसाजुज (=शिलाजतु. Bitumen) ६६
- गुग्गुलु (Balsamodendron Mukul, Hooker, Beng. guggul) ११४, १३२
- गुग्गुला (Seed of Abrus precatorius, Linn., Beng. kunch) ५१, ६६ &c. (=6 yavas) १५१
- गुड़ (Treacle, molasses) ६६, १११ &c.
- गुड़मोदक (Sweetmeats made of treacle) ४०१
- गुड़ूची (Tinospora cordifolia, Miers., Beng. Gulancha) ११७, ३८८
- गुणत्रय (Here रस, हेम and वच are referred to by 3 qualities तमः, रजः and सत्व respectively—रसकामधेनु) ८८
- गुणकशी (=गुणपर्णी =गुणपत्रा = धूम्रपत्रा, Beng. támákpátá) ३७४
- गुधविट् (Fæces of a vulture) ३२६
- गुधविष्ठा (See गुधविट्) ३२७
- गुहकन्या (= वृत्तकुमारी. Aloe vera, Linn.) १५३, ३०८
- गुहधूम (Soot, Beng. jhul) २३६
- गैरिक (Red ochre, Beng. giri-máti) १०८, ११२ &c.
- गैरिकशुद्धि (Purification of गैरिक, see गैरिक) ११२
- गोकर्ण (According to Madanapála—अन्धगन्धा ; but according to Rasakámadhenu—पलाश) १५४
- गोक्षुर (Tribulus terrestris, Linn., Beng. gokhri) १२२
- गोघृत (Cow-ghee or clarified butter obtained from cow's milk) १००, ११३, ३७५
- गोमूत्र (See गोमूत्र) १००
- गोजिह्वा (Elephantopus scaber, Linn., Beng. gojiálatá) ५७, ६० &c.
- गोधूम (Wheat. Beng. gam) ११४

गोधावली (=गोधापरी, Vites pedata, Vahl., Beng. goáliatalá) ३८७

गोधोद्धृता (=नाकुली, a kind of राक्षा, Vanda Roxburghii, Beng. Nái—रसकामधेनु) ११८

गोपालकी (=गोरक्ष चाकुलिया, see नागबला) ११७

गोपित्त (=गोरोचना, see गोरोचना) ११२, २२६, २६८

गोपेन्द्रमण्डली (An assemblage of coceinella of various kinds, इन्द्रगोपकीटपुञ्ज) १२२

गोभट्ट (d. r. गोभट्ट ; A synonym of रसक, see रसक) १०३

गोमय (Cowdung, Beng. govar) ४२

गोमयामि (Fire of cowdung) ७४

गोमांस (Beef) ७४, १०६, १११

गोमूत्र (Cow's urine) ६८, १०७ &c.

गोरक्षा (A plant probably गोरक्षा or गोरक्षी) ३४०

गोरस (Cow's milk, Beng. gödugdha) १०७

गोरसना (=गोजिङ्गा, see गोजिङ्गा) ११७

गोरोचना (Concretions rarely found in the gall-bladder of the ox, or according to some in the brain of a cow) १३६

गोल (d. r. गोला =वज्रमूषा—रसकामधेनु ; a sort of preparation of मूषा in order to bind or fix रस) ३४५

गोलक (Definition of) ३४६, ३६६

गोशक्त (गोमय, cowdung) १०७

गोशक्तइस (Ashes of cowdung) ३६५

गोशङ्ख (Cow-horn) २०८

गोसन्धी (A sort of plant difficult to be identified) ६०

गोसर्पिः (See गोघृत) ३७७

गोस्तनमूषा (A crucible resembling the shape of the udder of the cow) १८४

गोस्तनी (See गोस्तनमूषा) ३७३

गौराभा (=हरिद्रा, see हरिद्रा) ८८

गौरीफल (अखा इति उत्तरदेशे
प्रसिद्धं मृदुकण्ठकितं वृक्ष, —
रसकामधेनु ; A plant known
as akhá) ११८

वीचसुन्दर (Mollugo cerviana
Seringe, Beng. gimásák)
१५४

घ

घन (A synonym of लोह—रस-
कामधेनु, see लोह) १३३

घनधनि (Cyperus rotundus,
Linn., Beng. muthá) ५७,
१८८

घनरव (See घनधनि) ६२, ८२

घृत (Ghee or clarified butter)
१०७, २६८ &c.

घृतोदक (Ghee-water or water
resembling ghee) २३७

घोष (= कांस्य, Bell-metal, an
alloy of copper and tin)
१८८, २७६, ३२६, ३६०

घोषलघु (कांस्य-लोह, Bell-metal
and cast iron) १३७, ३८२

घोषलघु (Extracted from घोष
or Bell-metal) ३६८

च

चक्रमर्द (Cassia Tora, Linn.,
Beng. chakundá) ५७, २२६

चक्रमर्दक (See चक्रमर्द) ३८८

चक्रयन्त्र (An apparatus of the
shape of a wheel) ३३५

चक्रयोग (Aid of चक्र, an appa-
ratus resembling a wheel)
३२७

चक्राङ्गा (See चक्राङ्गी) ३४०, ३५७

चक्राङ्गी (= चक्राङ्गी) (सुदर्शनलता,
Beng. urtipurti) ६१

चक्रिका (See चक्रमर्द) ६१

चक्रौ (See चक्रमर्द) ५६

चटुलपर्वी (d. r. वर्तुलपर्वी) (a
plant defined in the text)
२१४

चयकान्ठ (See चयकान्ठक) ६०,
१६१ &c.

चयकान्ठक (Acid of cicer aricti-
num, Linn. Beng. gáchh

chholá, Hindi chanakloni)
 ६४
 चक्र (A fierce god, who is called
 भूतकालान्तक or destroyer of
 elements or existing beings)
 ४३६
 चक्राली (लिङ्गिनीलता according
 to राजनिघण्टु, but भूव्या-
 मलकी according to रसकाम-
 धेनु) ५८
 चक्रालीकन्द (= चक्रालकन्द, known
 as chandálsák) ३३३
 चन्दन (Santalum Album,
 Linn.) ६
 चन्द्र (= तार = Silver) २७०, ४२७
 चन्द्रतोय (See चन्द्रोदक) २३२
 चन्द्रवल्ली (= सोमलता according
 to राजनिघण्टु, but वाङ्मयी
 and सोमा according to रस-
 कामधेनु) ३४९
 चन्द्रहेम (The amalgam of silver
 and gold) २०६
 चन्द्रार्क (The amalgam of silver
 and copper. "भागाः षोडश
 तारस्य ताम्बस्य द्वादशैकया ।

आवर्तितास्तु चन्द्रार्कं वर्बोत्कर्ष-
 करदयम् ।"—रसकामधेनु) २८६,
 ३०८ &c.
 चन्द्रार्कपत्र (Plates of silver and
 copper alloyed together)
 १३६, २२३
 चन्द्रार्कादि (The moon, the sun
 and the rest) ४३४
 चन्द्रोदक (Moon-water or rather,
 fullmoon-water) (Definition
 of) २३१, (Effect of) २३३
 चपल (One sort of महारस,
 "(इन्द्रस्य) माञ्जिकं कर्षणमलं
 सौवीराद्यं च नेत्रजम् । नासा-
 मलं तु चपलं मलं देहस्य टङ्क-
 षम् ॥" "नानाविधं विजागीयात्
 चपलाख्यं महारसम् । नाग-
 तारविषस्वर्यावङ्गतीक्ष्णादिपूर्व-
 कम् ॥" "त्रिंशत्पलमितं नागं
 भानुदुग्धेन मर्दितम् । विमर्दं
 पुटयेत्तावत् यावत् कर्षावशेषि-
 तम् । न तत् पुटसहस्रेण क्षय-
 मायाति सर्वथा । चपलोऽयं
 समाख्यातो वार्तिकैर्नागसम्भवः ॥
 इत्थं हि चपलः कार्यो वङ्ग-

- स्थापि न सशयः ॥—रसकाम-
धेनु) ६५, १०० &c.
- चपलबन्ध (Binding or fixation
of mercury by chapala, see
चपल) ३२७
- चपलालय (A sort of कान्तलोह,
see कान्तलोह, “चपलालयं
काललोहम्” इति रसकामधेनुः।
११७, १८२, ४०४
- चपलशुद्धि (Purification of चपल)
१०१
- चरसुखान्त [?] (शिलाजतु, Bitu-
men—see रसकामधेनु) ६६
- चर्मार (One kind of दरद, see
दरद) १०५
- चर्मारगन्धिक (A synonym of
दरद, see दरद) १०६
- चवी (=चविका, Piper chaba,
Hunter, Beng. chai) ६३,
१२२
- चाङ्गेरी (Oxalis corniculata,
Linn., Beng. ámrul) ६४,
३८१, ३६१
- चाङ्गाकी (लिङ्गिनीलता according
to राजनिघण्टु, but “चाङ्गा-
कीति विनिर्दिष्टा त्रिचतुःपच-
धारिणी। सरक्ता क्षीरकण्डा च
तया सूतो निबध्यते ॥” accor-
ding to रसकामधेनु) ३३६
- चामीकरकर (Producing चामीकर
or gold) १६६
- चामीकररस (d. r. शाकट्यचरस,
कनकधूसररस, see कनकरस)
३८६
- चारण (“चारणेन बलं कुर्यात्”—
This process adds strength or
efficacy to mercury ; it is a
part of जारण, see जारण)
१४६, १५६
- चिकस (यवचूर्ण, Barley powder)
११४
- चिन्ना (Tamarindus Indica,
Linn., Beng. tetul) ६४,
१८७, ३४२
- चिन्नाचार (Alkaline ash of tama-
rind fruit) १३५
- चिन्नाफलान्न (Acid of tamarind
fruit) १२६
- चिन्नान्न (Acid of tamarind ; or
it means Rumex vesicarius,

Beng. chukasak) ३८२
 चिचरस (Juice or pulp of tamarind fruit) ३६१
 चिचरसि (The kernel of tamarind fruit, Beng. tentul bichi) ८४
 चित्र (See चित्रक) १४४, २६८
 चित्रक (Plumbago Zeylanica, Linn., Beng. chita) ११८, १२१, (of 3 kinds) २२१ &c.
 चित्रकदार (Alkaline ash of चित्रक, see चित्रक) ७४
 चिचरस (Milky juice of चित्र, see चित्रक) ३६१
 चिरविख (=करञ्ज, see करञ्ज) ४१६
 चीर (A rag) ४८
 चूर्णक (A sort of कान्त or कान्तपाषाण, see कान्तपाषाण) ७६
 चूर्ण (A powder prepared by pounding dry substances in a mortar with a pestle, and passing it through cloth)
 ७५
 चूर्णपारद (A synonym of हरद, see हरद) १०६

चूर्णबन्ध (Binding or fixation of चूर्ण or powders) ३६६
 चूलिका (See चूलिकालवण; चूलिका =नवसार इति रसकामधेनु, see नवसार) १४२
 चूलिकालवण (A sort of salt, called by some writers as नवसार or nausadar) ६४, १४२, १४३ (vide Hindu chemistry, Vol. 1. p. 96)
 चूली (See चूलिकालवण) १४२

छ

छत्री (Disfigured mercury having the shape of an umbrella) ३५२
 छागचीर (Goat-milk) ११४, ३७७
 छागमूत्र (Goat-urine) ३८२, ३६८
 कुकुन्दरी (A musk-rat or a shrew mole, Beng. chhuncho)
 १३२
 छेदन (A graver, Beng. chheni)
 ४२

ख

- खतु (शिलाखतु, Bitumen) १००
 खनुह (=हिहू, Assafœtida) ४०१
 खमीर (Citrus medica, Linn.,
 Beng. godánebugáchh) ६४,
 ७०, १५६, २७१
 खमीरकद्रव (Fluid of खमीर
 fruit, see खमीर) ३६०
 खमीरतोय (See खमीररस) ४३०
 खमीरफल (Fruit of खमीर, Beng.
 godánebu) ८६
 खमीररस (Juice of खमीर fruit,
 see खमीर) २२७
 खमीराम्ल (Acid of खमीर fruit,
 see खमीर) १४३, ३३७
 खया (=विजया=भङ्गा, Beng.
 siddhi; or खयापुष्य; or
 "पीतक्षीराङ्गीपत्रच्छद्नातीव-
 लम्बिता । विख्याता विजयेत्त्रेधा
 रसबन्धविधीहिता ॥"—रसकाम-
 घेनु) १५४
 खलविन्दुजा (d. r. खलविन्दुजा and
 खलचिचिका, Beng. chench-
 dá) ५७

- खलुकाबन्ध (d. r. खलौकाबन्ध,
 "खलौका पत्रबन्धः खातु"—
 रसकामघेनु, one of the seven
 stages of mercury) १८६
 खाति (=खातिफल, Myristica
 fragrans, Houtt., Beng.
 jáyaphal) ४१७
 खातिकाफल (See खाति) ४३१
 खाम्बूनह (Gold, supposed to be
 obtained in the sand of
 खम्बूनही, a river issuing from
 mount Sumeru and passing
 through Jambu Dwípa)
 २१८
 खारख (Calcining or oxydizing
 metals or minerals) १४६,
 १४६, १५६, १६५ &c.
 खारखा (Calcination, "खारखा
 नाम मालनपातनव्यतिरेकेण धन-
 हेमादिग्रासपूर्वकपूर्वावस्थाप्रति-
 पन्नत्वम्"—रसेन्द्रचिन्तामणि,
 (खीचरी) ११, १७२, (भूचरी)
 ११, १३४, १४६, १७१ &c.
 खारखाविद्ध (A vida used for
 calcining metals or minerals,

see विड, vide also Hindu chemistry Vol. 1. pp. 72 and 73) १४१

जीरकद्वय (Two sorts of जीरक or cuminum cyminum, Linn., such as white and yellow जीरक) ३५०

जीव (See जीवक) २७७

जीवक (Pentaptera tomentosa, a plant called jivaka, Beng. jiyat shashti) ३६१

ज्योतिषती (Cardiospermum Halicacobum, Linn., Beng. latáphatki) १३६, (definition of) २२३, ३६०.

ज्योतिषतीतेज (Oil of ज्योतिषती creaper, see ज्योतिषती) २२३

ज्वालासुखीचीर (Milky juice of red चिचक, see चिचक) ६०

ज्वालिनी (=मूर्वा, Sansevieria zeylanica, willd.) ५७, ११६, ३४८, ३५०

ज्वालिनीबीज (Seed or root of ज्वालिनी, see ज्वालिनी) ११०

ट

टङ्ग (See टङ्गुव) ६७, ११६, १८७, ३२५ &c.

टङ्गुव (Borax, Beng. sohágá) ५१, ६६, ७४ &c.

टङ्गुवचार (Alkali of टङ्गुव, Borax) ६४, १६० &c.

त

तक्र ("तक्रं पादजनं प्रोक्तम्"; buttermilk with a fourth part of water) ३२४

तक्रभक्त (Boiled rice with buttermilk) ३१६

तगर (Tabernæmontana coronaria Br., Beng. tagar) ३४४

तन्दुलीयक (=विडङ्ग, Embelia Ribes, Burm.) ३०२

तपनीय (Gold) ३८२

तमसक (A sort of कक, see कक, "दादशांगुलविस्तारः कको भवति वर्तुलः । नौहेनिर्दणितो वस्तु तमसकः क उच्यते ।"

- अथवा "अजाग्रततुषारिं तु
दीपयित्वा भुवि क्षिपेत् । तस्यो-
परि स्थितः खलः तप्तखलः स
उच्यते ॥"—रसकामधेनु,) १७४
४१२, ४१३
- तमा (d. r. उत्तमा, भूम्यामलकी,
Beng. Bhuin-ámlá) ३४३
- ताप्य (A sort of iron pyrites,
sulphide of iron, generally
implying svarnamákshika,
—so called for its being pro-
duced in the bed of the
river Tápi. See P. C.
Ray's Hindu chemistry,
Vol. 1. p. 84) ८४, ९८, १२९,
१३२, १३४—१३७, १८८, २२९
४०२, ४२४ &c.
- ताप्यसत्त्व (Essence of ताप्य, see
ताप्य) १३३, १३७, १६३
- ताम्बूल (See ताम्बूलपत्र) ४३१
- ताम्बूलपत्र (Leaf of Piper Betel,
Linn., Beng. Pán) ८८
- ताम्बूली (Piper betel, Linn.,
Beng. Pán) ६०, ६२, १६०
- ताम्र (Copper, Beng. táamá)
११५, (varieties of) ११६
- ताम्रपर्णी (Beng. gandhabhárduli)
६१
- ताम्ररत्नक (A synonym of रसक,
see रसक) १०३
- ताम्रराम (Colour of copper)
१२६
- ताम्रशोधन (Purification of cop-
per) ११६
- तार (Silver, see रजत) ११६,
४२४ &c.
- तारजीर्ण ([Mercury] calcined
with silver) ४०४
- तारद्वज (A preparation of silver
with other minerals, mica
&c.) ३८६, ३८७
- तारपत्र (A plate of silver) २१३
- तारपत्रक (A plate of silver) ३७८
- तारपिष्टि (पिष्टि of silver, see
पिष्टि) ३८४
- तारबीज (A sort of preparation
of silver, purified by white
वर्ग or aggregate of dying
plants or white materials.
(Definition of) १३७ .

तारशोधन (Purification of silver) ११६	Benth., Beng. járulgáchh) १२२
ताराभ्र (An amalgam of silver and mica) १३०, १३१ १६३ &c.	तिन्निखी (Tamarind, Beng. tentul) २२८
ताराभ्रक (See ताराभ्र) ३६६	तिन्निखीक (See तिन्निखी) ६४
तारारिष्ट (Arista or decoction of silver) १८६, १८८, २६८ &c.	तिन्दुक (Diospyros Embryopteris, Pers., Beng. gáb) ७०, ७२, २७१
ताराक (Silver and copper) ३७६	तिमिर (= तमाल, Garcinia Xanthochymus, Hook. f.) १८६, ३०६
ताल (= हरिताल. Orpiment) ८५, १२४, १३७ &c.	तिल (Sesamum Indicum, DC.) ६४, १११, ११४, १४२, ४१६ &c.
तालक (See ताल) ८३, ८४, ८६, १०८, ४१८ &c.	तिलज (Oil of tila, see तिल) ६५
तालकबन्ध (Binding or fixation of orpiment) ३३६	तिलतैल (Oil of tila, see tila) १०६, ४१६
तालकशुद्धि (Purification of orpiment) १११	तिलपर्णी (तिलोनी नामक शाक-विशेष) १६२, ३३१
तालमूल (= तालमूली. Curculigo orchoides, Gaertn.) ३८७	तिलपिष्ट (Sweet cake made of tila, see tila, Beng. tilkuta) २४६
तिक्तशाक (= वरुणवृक्ष, Crataeva religiosa, Forst.) १६०	तीक्ष्ण (Iron, see तीक्ष्णलोह) ११५, (of 3 kinds) ११७, ३०३, ४२४ &c.
तिन्निखी (Tamarindus Indica, Linn., Beng. tentul or Am-lavetasa) ५८	तीक्ष्ण (d. r. तिक्त. Spices with
तिन्निख (Ougenia dalbergioides,	

- hot and pungent qualities)
 ४१६
- तीक्ष्णचूर्ण (Iron-filings or iron-
 powder, Beng. lohachúrna)
 १२०, ३६०
- तीक्ष्णजीव ([Mercury] calcined
 with iron) ४०४
- तीक्ष्णलोह (A metal called तीक्ष्ण
 or iron, also called kánta-
 loha or kántiloha or kánchi-
 loha) ११७, १३४
- तीक्ष्णशुक्लकपालिन् (A process
 of dying metals or minerals
 with the aid of iron and
 copper according to the
 method adopted by the
 kápálikas) २६५, ३०७
- तीक्ष्णाम्ब (An amalgam of iron
 and mica) १३१, १३७, १६३
- तीक्ष्णाम्बक (See तीक्ष्णाम्ब) १३६
- तुत्य (A synonym of रसक, sul-
 phate of copper, Beng. tutiá)
 १०३, १२०, १८७ &c.
- तुत्यक (See तुत्य) ३५२
- तुम्बी (A long gourd, Beng.
 badaláu) ३३८
- तुम्बीघार (Alkali of तुम्बी, see
 तुम्बी) ७४
- तुम्बुर (Xanthoxylum alatum,
 Roxb., Beng. nepáli dha-
 niá or támbulphal) ११७,
 ११८, १६०
- तुम्बुरद्रव (Juice of तुम्बुर, see
 तुम्बुर) १६०
- तुरसिंहनी (d. r. कुररीदरी, a sort
 of औषधि or plant, difficult
 to be identified) २०७
- तुलसी (Ocimum sanctum,
 Linn.) ५८, ६७, ३४०
- तुला (A fine balance of gold-
 smiths, the scales) ४२
- तुवरी (= काँची, alum-earth, see
 खौराद्री) १६०
- तुष, तुषा (The husk or chaff
 of rice) ४८, ४९ &c.
- तुषामि (Fire of chaff) ३४४, ३४६
- हृत्कण्ठोत्ति (A sort of दिव्यौषधि
 difficult to be identified) ६१
- हृत्कोदक (A sort of mineral
 water) २५३

हृद्यौषधि (Vegetable औषधि or plant) २०६

तेल (Oil) ११, (varieties of) ६५, १३६ &c.

तोषवल्ली (= अण्डतवल्ली, called रुद्रनी in चिबकूट) ६०

तोल, तोलक (12 máshás, weight of 1 Rupee) १५१

तण्डु (Tin, see तण्डु, Beng. ráng) ११७

त्रिकटु (See कटुत्रय) २७८, ३६७

त्रिकटुक (See त्रिकटु) १२२, १५४

त्रिकर्षमूल (The root of त्रिकर्ष, viz. नागर, अतिविषा and सुस्ता, Beng. sunth, átaich and muthá) ८५

त्रिचार (3 alkalis—टङ्कणचार, यवचार and सर्जिचार) ६४, १२२

त्रिदली (A sort of creaper, "सपुष्पालिलतोषेता रक्तयस्त-बलान्विता । रसकन्धविधौ प्रोक्ता त्रिदलीति हस्ताभिधा ॥"—रसकामधेनु) ६१, ४२८

त्रिपर्णो (= शालपर्णो, Desmodium

gangeticum, DC., Beng. sálpáni) ५८

त्रिपुष्प (Flowers of 3 colours, i.e. white, red and yellow) १११

त्रिफल (See त्रिफला) १००

त्रिफला (Aggregate of 3 myrobalans—आमलकी, हरीतकी and विभीतक ; see आमलकी and विभीतक in their respective places ; हरीतकी = chebulic myrobalan) ७६, १२२, १५२, १५५, २५०, ४०३ &c.

त्रिफलाकाश (Decoction of three myrobalans) ४०३

त्रिमधु (Aggregate of 3 sweets—honey, ghee and sugar) ३२२

त्रिलोह (Aggregate of 3 metals—gold, silver and copper) २६३

त्रिमूली (A sort of creaper, "त्रिमूलाकारपत्रा या सन्धाकफलवत्-पत्रा । त्रिमूलिणीति विख्याता"—रसकामधेनु) ६१

त्रुटि (The smallest weight and

measure used by physicians)
 १५०, ३३२
 त्रैलोक्यजननी (A sort of महौ-
 वधि, called अजनायिका or
 अजनाभिधा) १६६
 शूषण (See त्रिकटु, "पिप्पली शूङ्ग-
 वेरु मरिचं शूषणं विदुः।")
 १६५
 स्वक्चीर (= बंशलोचना, Bamboo
 mana) ८६

द

दग्धरुहा (See दग्धारोहा) ६१
 दग्धारोहा (A sort of महौवधि,
 which grows anew after
 being burnt) २२४
 दग्धोर्षा (Burnt wool) १६६
 दग्धम् (Acid of दधि or curdled
 milk) १०६, ३८७
 दधि (Curdled milk, Beng. doi)
 ३१६
 दनुजान्न (= अन्नवेतस—रसकाम-
 धेनु, see अन्नवेतस) ३६२
 दन्त (A tooth) ३८८

दन्तिनी (See दन्ती) ६०
 दन्ती (Baliospermum montanum
 Mull.) [croton polyandrum]
 ३८७
 दन्तीदन्त (A stem of दन्ती, see
 दन्ती) १२१
 दरद (= हिङ्गुल, cinnabar) ६५,
 (varieties of) १०५, १२७,
 १३२ &c.
 दरदशुद्धि (Purification of cin-
 nabar) १०७
 दरदायस (Combination of cin-
 nabar and iron) १७१
 दर्दुराभक (A sort of mica) ६८,
 ६९
 दल (दलं—"लोहादिकरणं शुभम्।
 जारणाविधिहीनस्य द्रव्यसाधन-
 कारणम्।"—रससार। A pre-
 paration of several metals or
 minerals by purifying or
 refining them by other met-
 als and minerals before they
 have undergone the process
 of calcination) ११, २२७,
 ३७५ &c.

दार्ढी (=दारुहरिद्रा. Berberis asiatica. Roxb.) ७३
 दाली (See देवदाली) १२१
 दिव्यौषधि (घी) (Plants of divine character, 64 in number, also called कुलौषधि) २०६, २१०, ३४१
 दीपयन्त्र (=दीपिकायन्त्र, "तिर्यक्-पातनस्थानमेतत्"—रसकामधेनु। An apparatus called Dīpikā which occupies the place of Tiryakpātana yantra) ३०५
 दुर्भावी (Mercury not properly fixed) ३५२
 दुर्मेली (Mercury not properly mixed) ३५२
 देवदारु (Cedrus Deodara, Loud.) १३६
 देवदाली (Andropogon serratus, Retz., Beng. deyátádá) ६०, ६१, ६२, ११४ &c.
 देवदालीदलद्रव (Liquid extract of the leaf of देवदाली, see देवदाली) १४२
 देवदालीफलरसः (The dust or

pollen of देवदाली fruit) ११८
 देवदालीरस (The milky juice of देवदाली, see देवदाली) ६७, १२० &c.
 दोला (See दोलायन्त्र) ३५२, ३५५
 दोलायन्त्र (A suspension apparatus, see P. C. Ray's Hindu chemistry, Vol. 1.p. 121) ४३, १६१, १७४ &c.
 दोलाखेट (Perspiration or fumigation by Dolá apparatus, see दोलायन्त्र) ५८, ८८ &c.
 द्रव्यसंस्कार (Purification of objects—such as gold, silver, lead &c.) २६५
 द्राक्षा (A grape) ४१६
 द्रावक (A sort of कान्तपाषाण, see कान्तपाषाण) ७६
 द्रावकपञ्चक (See द्रावणपञ्चक) ७५, ११४
 द्रावण (Liquefaction, a sort of संस्कार of mercury) १४७
 द्रावणपञ्चक (Five liquefiers or liquefacients, viz. गुग्गा or Abrus precatorius, टङ्गुल or

- borax, मधु or honey, घृत or ghee and गुड़ or molasses) ६६
- द्राविक (Liquefier or liquefacient) ६२
- दृढबन्ध (Binding or fixation of liquids) ३१२
- द्विनिष्ठा (Two sorts of निष्ठा or turmeric, viz. हरिद्रा and हारहरिद्रा) ४०३
- द्विपदी (=द्विपदिका or द्विपादिका =नागकेशर वृक्ष, Mesua ferrea, Linn.) १६५
- द्विपदीरजः (Dust or pollen of द्विपदी or नागकेशर flower) २०१, २८१ &c.
- द्विपदीरस (Juice of द्विपदी or नागकेशर) २८७, ३१६
- द्विपदी (It means both शालपदी and एन्निपदी; शालपदी = Desmodium gangeticum, DC., Beng. sálpáni; एन्निपदी = Uraria lagopoides, DC., Beng. chákuliá) ५८
- द्विसृज्या (=जलौका, leeches; they are of 12 varieties, of which first six are venomous and second six are anti-venomous) १२२
- द्वन्द्व (Compound of two metals or minerals; d.r. बन्धन) ३१४, ३२३
- द्वन्द्वमेलापन, (द्वन्द्वमेलापक) (An amalgam, or a compound of metals or minerals) ११, १३०
- द्वन्द्वमेलापनौषध (Plants or drugs which have capacities or properties to combine metals or minerals together, such as are described in pp. 130-132) १३६
- द्वार्द्रक (Two sorts of द्वार्द्रक—ginger and dry ginger) १००

ध

- धत्तूर (See धुत्तूर) ३७३, ४१२
- धम (The act of blowing) १२०
- धमनी (A bellows) ४२
- धवाम्बि (The fire of धव, Anogeis-

sus latifolia, Wall., Beng. dháoyá) २२८
 घातकी (Woodfordia floribunda, Salisb., Beng. dháiphul) १३२
 घातु (= गिरिम्बतिका, Red ochre, Beng. girimáti) ११४, ३६५
 घातुमाक्षिक (= रौप्यमाक्षिक according to रसकामधेयुः ; but स्वर्णमाक्षिक according to राजनिघण्टु ; see माक्षिक) ६८
 घात्री (= आमलकी, see आमलकी) १६७, २६८, ४०१
 घात्रीफल (The fruit of आमलकी वृक्ष, see आमलकी) ११६
 घात्रीरस (Juice of घात्री, see घात्री) २२६, ४०१
 घान्याभ्रक (A preparation of mica with sáli rice) ७०
 घान्याम्ब (Sour gruel made of the fermentation of rice water, see काञ्जिक) १००, (d. r. सुघान्म) १५२, १६०, १६७
 घान्याम्बक (See घान्याम्ब) ७२
 धुतूर (Datura Metal, Linn., Beng. dhuturá) ३२७

धुतूरकरस (Milky juice of Datura Metal ; see धुतूर) ३३६
 धुतूरद्वय (White and black Datura Metal) ११८
 धूमज (See धूमोत्थ) १६६
 धूमसार (= बृहधूम. The soot, Beng. jhul) ११४, १५३, १८७
 धूमावलोकिन् (Mercury in a certain stage, or the best refined stage of mercury, which engenders खेचरता or the sky-going efficacy) २४५, २८६
 धूमोत्थ (= वसुधार, most probably carbonate of potash) १८७
 धूलि (A stage of mercury) ३४५

न

नक्तमाल (See करञ्ज) ११७, ११८
 नक्ताज (Oil of नक्ता or नक्तमाल, see नक्तमाल ; d. r. तित्तज = इक्षुदीपलज) ६५
 नभः (= अश्व, see अश्व) १६५

- नरकपाल (Human skull) १३०,
३११
- नरकसा (Probably नीलवृक्ष,
Indigo plant) ५६
- नरजीव (See नरजीवा) २११
- नरजीवा (d. r. नरजिह्वा, a plant,
difficult to be identified) ६०
- नरपित्त (Human bile) ३३२
- नरलोम (Human hair) १८३
- नवसार (Nausádar, sal ammo-
niac, vide Ray's Hindu
chemistry, Vol. 1. p. 96,97)
१५१, १६१, १७० &c.
- नष्टपिष्ट ("स्वरूपस्य विनाशेन पिष्टत्वा-
पादनं हि यत्। विद्विजित-
स्ततोऽसौ नष्टपिष्टः स उच्यते ॥"
—रसकामधेनु । When Mer-
cury, being subdued and
losing its own character
takes the form of a paste, it
is called नष्टपिष्ट) २८१, ४२८ &c.
- नाग (Lead) ११६, ११७ &c.
- नागकन्धा (=नागकुमारिका, गुड़-
ची, see गुड़ची) १३८
- नागकर्षी (=प्राखकर्षी, *Salvinia*
cucullata, Roxb., Beng. in
durkání) ६१
- नागजिह्वा (=अनन्ता, see अनन्ता)
६१
- नागताप्य (An amalgam of lead
and sulphide of iron) १३१
- नागदल (A plate or leaf of lead)
१८३
- नागदोष (The impurity of mer-
cury caused by the amalgam
or alloy of lead) १५३
- नागपत्र (See नागदल) १८६, ३७६
- नागबला (*Sida spinosa*, Linn.,
Beng. *gorakshachákuliá*)
५७, १५१, ३१३
- नागर (=नागरमुस्तक, a sort of
grass called nágar, *Cyperus*
pertenuis) ४०१, ४२०
- नागवल्ली (Piper Betle, Linn.,
Beng. *pán*) ६३, ८६
- नागवीज (A preparation of lead)
१३७
- नागशुद्धी (*Heleotropium indi-*
cum, Linn., Beng. *hátisun-*
dá) १६३

<p>नागशोधन (Purification of lead) ११७</p> <p>नागाभ (An amalgam of lead and mica) १३१, १६३ &c.</p> <p>नागाभक (A sort of mica) ६८, ६९</p> <p>नागाभककपालिन् (A process of dying metals or minerals with the aid of lead and mica according to the meth- od adopted by the Kápáli- kas) ३०७</p> <p>नागास्थिभस्म (Boneash of an ele- phant) ३६५</p> <p>नागिनी (=नागदन्ती, "नागिनीमु- च्यते वज्री नागभोगसमाङ्गिका । सर्पादिकविषघ्नी च सा स्वच्छ- रसवन्धिनी ॥"—रसकामधेनु) ६२</p> <p>नागिनीकण्ड (Under-ground stem) or bulbous root of नागिनी, see नागिनी) २२३</p> <p>नारङ्ग (=नागरङ्ग, Citrus Auran- tium, Linn., Beng. kamalá nebu) ६४, २७१, ४२०</p>	<p>नारङ्गान्द्र (Acid of नारङ्ग, see नारङ्ग) ६७</p> <p>नारिकेल (Cocoa-nut palm) २७१</p> <p>नारी (=अश्ववला इति प्रसिद्धा श्लोषधि, a plant known as aswabalá) १२२</p> <p>नारीचीर (See श्लीस्तन्य) २१४</p> <p>निगल (=निगड़. A sort of pre- paration, which acts as a fetter to bind mercury, and with which the crucible is smeared or plastered) ३४५, ३४६</p> <p>निचुल (=हिञ्जल, Barringtonia acutangula, Gaertn., Beng. hijal) ७१, ७२, ११६ &c.</p> <p>निचुलचार (Alkali of निचुल, see निचुल) १४२, १४३</p> <p>निम्ब (Melia Azadirachta, Linn., Beng. nim) १६१, ३७५</p> <p>निम्बपत्र (Leaf of निम्ब, see निम्ब) ८८</p> <p>निम्बुक (Citrus medica, Linn., Beng. kágji nebu) ११०</p>
---	---

- नियामक (That which restrains mercury) १५५
- नियामकौषधि (Plants which restrain mercury) ५७, ५८
- नियामन (Restraining of mercury, "रोगनाशकवर्गस्य चपलत्वनिवृत्तये । त्रियते पारदे खेदः प्रोक्तं नियामनं हि तत् ॥"—रसकामधेनु । "वीर्याभयनसंस्कारो नियामनम्"—रसमार्तण्ड) ५६
- निहत्य (= मृत, killed) १२४, १२६
- निहत्तार (Which does not eject any slab or particle) १५३
- निहत्तारि (Which has no उत्तार or bubble) १६८
- निर्गुंठी (Vitex Negundo, Linn., Beng. nisindá) १५४, ३८२
- निर्गुंठीपत्र (Leaf of निर्गुंठी, see निर्गुंठी) १२२
- निर्गुंठीरस (Juice of निर्गुंठी, see निर्गुंठी) १२६
- निशा (See हरिद्रा) १०३, २१८, ३८१
- निशाचर (=Soma, see सोम or सोमजता) १२४, १२७
- निशाचररस (Juice of सोमजता, see सोमजता) १२५, १२६ &c.
- निविक्त (Immersing any hot metal into water, "तप्तखाण्डु विनिक्षेपः निवापः क्षयनश्च तत् ॥"—रस. च. ; "निवेक्तं मज्जनं विदुः") ५२, ११८, २०२ &c.
- निष्याव (Vigna catieng, Endl., Beng. barbati) ११४
- नीलकाच (Black salt or kách-lavan) ३६३
- नीलचित्रक (Black Plumbago zeylanica, Linn., Beng. kála chitá) ५३
- नीलज्वोति (A sort of दिव्यौषधि, difficult to be identified) ६१
- नीलपुष्प (Probably means blue topaz) ३०
- नीलबिन्दुरी (=नीलबिन्दुवार, blue Vitex Negundo) ३१३
- नीली (Indigofera tinctoria, Linn., Indigo plant) ५७
- नीलीनिर्वाण (Expressed juice of नीली or Indigo plant) १७७

नीलोत्पल (Here means sapphire)

१७७

शुक्लेश (Human hair) ३११

नेत्ररोमारि (A synonym of रसक)

१०३

प

पक्कवीज (Ripened बीज, i.e. gold, silver and other metals or minerals, ripened with the help of other metals or minerals) १३४, २६६

पञ्चगव्य (5 objects obtained from a cow, viz. milk, urine, dung, curd and ghee) ११३, ११४

पञ्चद्रावक (See द्रावकपञ्चक or द्रावकपञ्चक) ६७, ३८०

पञ्चपटु (See पञ्चजवस) १५६

पञ्चमाहिष (5 objects obtained from a buffelow, viz. milk, urine, dung, curd and ghee) ११४

पञ्चभट्ट (5 sorts of earth, viz.

earth, ant-hill, red ochre, chalk and salt or saline earth ; “वल्लीकण्टिका भूमिः मैरिकं कटिका पटु । इवेता ऋत्तिकाः पञ्च संप्रोक्ता रस-कर्म्मणि ॥” ३६३

पञ्चरत्न (5 sorts of दिव्यौषधि,— मन्त्रविद्याखना, कङ्कालखेचरी, इन्दिरा, चमापाली or चमापाली and विशाखरी, ६३, ६४ । “कनकं हीरकं नीलं पद्मरामञ्च मौक्तिकम्”—these 5 sorts of metals or minerals) १६२

पञ्चजवस (5 sorts of salt—viz. काच, सेन्धव, चासुद्र, विड़ and सौवर्चल) ३५५

पञ्चाङ्ग (5 parts of a tree, viz. root, fruit, leaf, flower and bark) ७२, ८४, २१६ &c.

पञ्चाङ्गुली (=तक्रा, a small plant known by the name of takrá) ३८८

पञ्चाक्ष (An aggregate of 5 acids—such as (1) कुल, दाहिन्, तिमिही, पुञ्जक, अम्बवेतस ;

- (2) जम्बीर, नारङ्ग, अम्बवेतस,
तिन्निडी, वीजपूरक) १३५
- पचावस्था (5 stages of mercury,
viz. घूम, चिटिचिटि, मञ्जूक-
प्रति, सकम्प and विकम्प) १६८
- पटु (Salt) १५५, १६५
- पटुपचक (5 sorts of salt, see पच-
लवण) १२२
- पटोली (=खादुपटोल, or sweet
Trichosanthes discica, Roxb.)
६१, ६३
- पटुबद्ध ([Mercury] Bound or
fixed by the process called
पटुबन्ध) १६८
- पटुबन्ध (One of the seven stages
of mercury, bound or fixed,
as if by cloth) १८६, १६० &c.
- पटुसन्देश (Scissors, Beng. kátari)
४२
- पतङ्ग (=पत्तङ्ग, Cæsalpinia Lap-
pan, Linn., Beng. vakam)
६६
- पतङ्गी (A state of mercury, or
mercury in a certain state.
“आरोटो लोहजीर्यः स्यात्
पतङ्गी पारदेवरः”—रसदर्पण)
३५२
- पताश (See अशकपत्र) ७५, १५८
- पथ्या (Terminalia chebula, Retz.,
Beng. haritaki) १०३, ११४,
२५७
- पथ्याचूर्ण (Powder of पथ्या or
powdered पथ्या, see पथ्या)
२६६
- पद्म (Lotus, Nelumbium speci-
osum, Linn.) २७२
- पद्मचारिणी (Hibiscus mutabi-
lis, Linn., Beng. sthalapad-
ma) ५७, ३८४
- पद्मयन्त्र (An apparatus resem-
bling the shape of a lotus)
१८८
- पद्मराग (A ruby) १२८, १७२
- पनस (Artocarpus integrifolia,
Linn., Beng. kántál) २७१
- पन्नग (Lead) १३५, १३६, २०२ &c.
- पराम (=चूर्ण. Powder) ४०१
- परिच्छिन्नारस (Expressed juice of
परिच्छिन्ना = छिन्ना = गुडूची,
see गुडूची) १२१

परिवाज (A sort of iron ; according to some it is हुन्नाल or hunnála) १२५
 परिवाय (See आवाय) ११८
 यक्षवृक्ष (Grewia Asiatica, Linn., Beng. phalsá) ३१२
 पर्यटिका (= खौरादी, see खौरादी) १३५
 पञ्च (Eight tolás) १५१
 पलाश (= किंशुक. Butea frondosa, Roxb.) ६४, १४२ &c.
 पलाशक (The lac, being produced from the पलाश tree, see पलाश) १२४
 पलाशचार (Alkali of palása, see पलाश) ११८
 पलाशतेल (Oil of पलाश, see पलाश) ३३८
 पलाशपुष्पतोष (Water in which palása flowers are steeped or macerated) १७३
 पलाशभस्म (Ash of palása tree) १७०
 पलाशमूल (Palása root, see पलाश) ३२८

पलाशमूलतोष (Water in which palása roots are steeped or macerated) ३४१
 पलाशबीज (Seeds of palása, see पलाश) २७१, ३०१
 पलाशबीजविषास (Expressed juice of the seeds of palása, see पलाश) ३४७
 पाटली (Stereospermum suaveolens, DC., Beng. párul) १३२
 पाटा (Stephania hernandifolia, Walp., Beng. áknádi) ५७, १२२
 पातनयन्त्रक (See पातनयन्त्र) १११
 पातनयन्त्र (An apparatus called Pátaná, Vide P. C. Roy's Hindu Chemistry, Vol. 1. p. 122) ३३४, ३३६
 पातानयन्त्र (An apparatus called Pátála, "सिग्धद्रवभृतं पाचम् अघन्निद्रान्बपातकम् । अर्ते निघायोपर्ययिः यत्तं पातानसंश्रितम् ।"—अथ अदिरुपलानां ,

- सिग्धप्रथं मन्वतावादि—रस-
कामधेनु) १६८, २०६
- पारद (Mercury) (Definition of)
५, ६, &c.
- पारददोष (Impurities or defects
of mercury, 3 in number)
१५०
- पारदीप-महारस (Mercury known
by the name of पारद) ३४८
- पारदेन्द्र (Mercury) २७४
- पारावतमल (Fæces of a pigeon)
११४
- पालाशचार (Alkali of palása,
see पलाश) ६३
- पालाशनिर्व्यास (Expressed juice
of palása, see पलाश) ३७७
- पालाशपत्र (Palása-leaf, see
पलाश) २३८
- पालाशबीजतेल (Oil of the ex-
pressed seeds of palása, see
पलाश) २७७
- पाषाण (Sulphur, see मन्वपाषाण)
२७७
- पाषाणमर्दक (A grinder made of
stone) ४२
- पिच्छिल (Sauce mixed with rice
gruel) ४१६
- पिच्छीबन्ध (Forming into a lump)
७८
- पिण्याक (= तिलककक. Expressed
sediments of linseed or other
seeds, Beng. khali) ११४
- पित्त (Bile—5 varieties of) ६५
- पित्तज (Bilious, producing bile)
४१६
- पित्तल (Brass, an alloy of copper
and zinc) २०३
- पिनाकाध (See पिनाकाधक) ६६
- पिनाकाधक (A sort of mica) ६८
- पिप्पली (Piper longum, Linn.,
long pepper, Beng. pipul)
१३६
- पिशाचीतेल (Oil of a small
variety of जटामांसी, called
आकाशमांसी) ११६
- पिटिका (See पिटी) ८६
- पिटिकासम्भ (See पिटीसम्भ)
३४६
- पिटी (A paste of mercury or
other minerals; "रसाजिह्वित-

आहारः पिष्टी" "मर्दनाप्यायते
पिष्टी") ८६, ८८, १४६, १६६ &c.

पिष्टीसम्भ (Stoppage of flow of
पिष्टी,) see पिष्टी) १३६

पीत (Yellow gem, see पुष्यराग)
६०

पीतगण (See पीतवर्ग) १३६, ३५२
पीतगन्धक (Yellow sulphur, see
p. 109) ३७७

पीतपुष्प (Flowers of yellow col-
our, such as पीतभिण्टी,
चम्पक &c.) ११२

पीतवर्ग (An aggregate of 5 yellow
objects, producing yellow
dye) ६६

पीताभ्रक (Yellow mica) ६८,
६९ &c.

पीतारण्य (Aggregates of yellow
and red dyers, see पीतवर्ग
and रक्तवर्ग) १२६

पीलुक (Salvadoria persica, Linn.
tooth-brush tree) ६०, १६०

पीलुकतैल (Oil of पीलुक, see पीलुक)
७४

पुट ("धातुषु उपलेम्भनदाहः पुटम्" ।

"रसादिद्रवपाकानां प्रमाणा-
पकं पुटम्" । It is of several
varieties, such as—लावकपुट,
कपोतपुट, गोवरपुट, महापुट,
गणपुट, वाराहपुट, कुम्भपुट,
भूधरपुट and भाण्डपुट) ८६&c.

पुटपाक (Roasting. "द्रव्यमापोषितं
जम्बूवटपत्रादिसम्पुटे । वेष्टयित्वा
ततो बद्धा डट्टं रज्ज्वादिना तथा ।
मृक्षेपं दाह्युलं कुर्याद्यथाह्वलि-
मात्रकम् । दहेत् पुटानारादग्नौ
यावन्नेपस्य रक्तता ॥"—परिभाषा-
प्रदीप । Vegetable drugs first
reduced to a paste and then
wrapped up in jambu or
vatapatra, firmly tied with
fibres of some sort, covered
with a layer of clay from
half to one inch in thick-
ness, are roasted in cow-
dung fire. When the layer
of clay assumes a brick-red
colour on the surface, the
roasting is known to be
completed.) ८६, ६१

पुनर्नवा (Boerhaavia diffusa, Linn.) ५७, ७० &c.
 पुष्यराग (A topaz) १२८, १७७
 पुष्याम्बु (Extract of flowers, such as, वासन्ती, सेवती &c.) ८६
 पूगफल (The fruit of the betle-nut tree, Areca catechu) ४२४
 पूतिक (Tin and lead—these 2 metals are called Pūtikas on account of their foetid odour) ११५
 पेटारी (= कुवेराक्षी. Abutilon Indicum) ८६
 पेटारीबीज (The seed of पेटारी, see पेटारी) ८५
 पोट (d. r. पाट, "पाटः पर्पटिकाबन्धः"—रसकामधेनु ; one of the five effects of fixation of mercury, viz. खोट, पोट, भस्म, घृलि and कल्क) ३४५
 पोतकी (= उपोदिका, Beng. pui-sák) १२१
 पौनर्नव (Belonging to पुनर्नवा, see पुनर्नवा) ४२०

प्रकटमूषिका (See प्रकाशमूषा) ६७
 प्रकाशमूषा (A sort of crucible, see मूषा) (Formation of) ४६, २७६ &c.
 प्रतिमान (Weights) ४२
 प्रतिवाप (See प्रतीवाप) १२१, १२२, २२४ &c.
 प्रतीवाप (The act of covering a melted metal, "छादनं तु प्रतीवापः") ५२
 प्रतिसारित ("सारितस्य मारणा-नन्तरं पुनः सारितम्" see सारण) ३७३
 प्रवाल (Coral) २०७, ३५२
 प्रवालक (See प्रवाल) ६०

फ

फलिजिङ्गा (= महाश्रुतावरी or श्वेतश्रुतावरी. see श्रुतावरी or श्रुतमूली) ५७
 फलत्रय (See त्रिफला) ७६, ११७

ब

बदराङ्गार (Burning charcoal of jujube wood) ११०

बहरी (Zizyphus Jujuba, Lamk.
Beng. kul) ८६
बहरीपत्र (Jujube-leaf) ८८
बद्ध ([Mercury] Bound or fixed)
१५०
बद्धचारणा (Calcination of mer-
cury when fixed) ११, १५७,
२७४
बन्धा (See बन्धाकर्कोटी) ६२,
११३, ३३८
बन्धाकर्कोटी (= तित्ककर्कोटी,
Beng. titkánkri) ३१३
बला (Sida cordifolia, Linn.,
Beng. white bedelá) ५७,
१२२, १६०, ३४० &c.
बालचारणा (Calcination of mer-
cury when in the early
stage) ११, १५७, २७४
बालमोचका (Young शाल्मली or
Bombax Malabaricum, DC.
Beng. chárá simulgách) ५८
बालब्रह्मपुरीष (Feces of a calf)
३८४, ३८५, ४११
बाला (Pavonia odorata, willd.)
८७

बाधुकायन्त्र (An apparatus call-
ed Báluká, "निर्बन्धिनीनिषी-
दितन्दम्बरादिपरिनिष्ठां अति
कठिनघटीम् अधस्तर्जन्वकुलि-
प्रमाणितच्छिद्रायाम् अनुक्तप-
स्थालिकायाम् आरोप्य परि-
तस्तां दिग्बाहुलिदयसेन लवणेन
निरन्तरान्तीकरणपुरःसरं सिक-
ताभिरागलं परिपूर्य्य वर्द्धमानक-
मारोपणीयम् क्रमतश्च त्रिचतु-
राणि पञ्चषाणि वा वासराणि
उवलनञ्चालया पचनीयम्"—रसे-
न्द्रचिन्तामणिः) २१२, ३३२,
३६७
ब्रह्मचारिणी (See ब्रह्मी) ५६
ब्रह्मदण्ड (= ब्रह्मयष्टि. Clerodendron
Siphonanthus. R. Br., Beng.
Bámanhāti) ६३
ब्रह्मदण्डी (Lamprachœnium mi-
crocephalum) ५७, ६१
ब्रह्मनिर्यास (Expressed juice of
ब्रह्मदण्ड or palása tree) १७७
ब्रह्मरीति (= राजरीति, the best
brass) २३१
ब्रह्मबीज (= पलाशबीज, the seed

of palása, seed-पलाश) ६०,
१३८, ३४५ &c.
ब्रह्मरुच (= पलाशरुच, see पलाश)
३३८
ब्रह्मबोमा (See ब्रह्मी) ३७४
ब्रह्मी (Herpestes Monniera, H.
B. K., Beng. brahmi sák)
६२
ब्राह्मी (See ब्रह्मी) १५४

भ

भद्रा (= काकोडुम्बरिका. Ficus
oppositifolia, Beng. kákdu-
mur) १५५
भक्ष्मात (See भक्ष्मातक) २२३, २४६,
३८६
भक्ष्मातक (Semecarpus Anacar-
dium, Linn., the marking
nut tree ; Beng. bhela) ३६३
भक्ष्मातकजैह (Oil of भक्ष्मातक, see
भक्ष्मातक) ३६३
भजा (A bellows) ५४, २०७
भक्ष (Ashes) २६३ &c.
भक्ष (One of the five effects

of fixation of mercury, see
पोट) ३४५

भक्षमूषा (A sort of crucible ;—
ashes of तिल or sesamum
Indicum 2 parts, and brick-
dust 1 part—are the ingre-
dients of this crucible) ५०
भक्षरुत (One of the seven stages
of mercury) १८६, १९०, १९४,
४०५ &c.
भाङ्किका (d. r. हुङ्किका) (A cup,
a cupel) १३४
भासु (= ताम्र, copper) २६४, ४३०
भार (2000 subhas ; 1 subha =
32 palas ; 1 pala = 8 tolas ;
1 tola = 12 máshás ; 1 má-
shá = 6 gunjas or Abrus
precatious) १५२
भावना (Maceration of powders
in fluids, such as expressed
juice of herbs &c. The mix-
ture is allowed to dry in
the sun in day times) ७४
भास्वर (= ताम्र, copper) १३६,
१६८, ४२४

भास्करनिर्मित (ताम्रनिर्मित,
made of copper) २०५
भास्करप्रिय (A ruby) २०२
भास्कराभक (An amalgam of
copper and mica) १६३
भिडिमूल (The root of भिडि or
भिडी, see भिडी) ७०
भिडी (A shrub called bhendá
in Beng.) ८६
भुजग (Lead, see नाग) १८२,
३८२, ३८५
भुजङ्ग (Lead, see नाग) ३७६
भुजङ्गम (Lead, see नाग) ११५,
३६१, ४१३
भुजङ्गमशोधन (Purification of
lead) ११८
भुजङ्गास्थि (Snake-bone) ८३
भू (=स्फटिका=काङ्गी=सौराष्ट्र-
कृतिका, "चित्तिनाम्नी सुजाता
च सौराष्ट्री"—रसकामधेनु, see
सौराष्ट्री) ५१
भूचर (A name of mercury pro-
perly calcined) १७८
भूचरी (A name of calcination)
१७२

भूघर (See भूघरयन्त्र) १११,
२६६, ३०५
भूघरयन्त्र (An apparatus called
Bhúdhara, "बासुकागूढसर्वा-
ङ्गां गर्ते मूर्धा रसान्विताम्।
दीप्तोपलेः संवृणुयात् यन्त्रं तद्-
भूधराङ्गयम् ॥") ४५, ३३३, ४१२
भूधात्री (See भूध्यामलक) ७०
भूनाग (=गणूपदी, a small spe-
cies of earthworm in con-
trast with भूलता a larger
species. Beng. chhota ken-
cho) ३८५
भूपाटली (d. r. भूपालटी, Beng.
tokápáná) ६३
भूध्यामलक (Phyllanthus Nir-
uri, Linn., Beng. bhui-
ámlá) ३१७
भूर्ज (See भूर्जपत्र) १७४
भूर्जपत्र (Betula Bhojpatra,
Wald.) ३१२
भूलता (The earthworm. Beng.
large kencho) १०३, १२२ &c.
भृङ्ग (See भृङ्गराज) ११०, २६८,
३०३

भृङ्गपक्ष (Feathers of the bird called Bhimráj, probably of the variety of shrike) ३११

भृङ्गराट् (See भृङ्गराज) ६३

भृङ्गराज (Wedelia calendulacea, Less., Beng. bhimráj) ५७, ११० &c.

भृङ्गाम्बु (Water of भृङ्गराज, i.e. water in which भीमराज is steeped) ११०

भृङ्गाङ्ग (See भृङ्गराज) ४०२

भेकास्य (Probably the mouth of a frog) ३७५

भमरायन्त्र (d. r. भामरीयन्त्र— An apparatus, which is mentioned in Rasakámadhenu, but no explanation is given) ३२४

भामक (A jackal) ८४

भामक (A sort of कान्तपाषाण, see कान्तपाषाण) ७६, १२६, ४२८

म

मज्जन (Emmersing of red hot

metals into water, "तप्तस्याप्तु विनिक्षेपः") ५२

मञ्जिष्ठा (Rubia cordifolia, Linn.) ६६, १३६, २०२ &c.

मणि (A gem, a precious stone) ३४६

मणिमन्थ (= सैन्धवलवण, Rock salt) ६३, ३५४

मणिरागज (A synonym of हिङ्गुल, cinnabar) १०६

मच्छूकपर्णी (Hydrocotyle Asiatica, Linn., Beng. thulkudi) ५७

मच्छूकवसा (Marrow of a frog) ११६

मच्छूकास्थि (Bone of a frog) ११६

मच्छूकी (See मच्छूकपर्णी) १५४

मत्स्यापित्त (Bile of a fish) ११०, १२१

मत्स्याची (= हिलमोचिका, Enhydra fluctuans, Lour., Beng. hinche sák) ५७

मदयन्तिका (= नवमल्लिका. A sort of jasmine, Beng. kátmalliká) ६६

मधु (Honey) ६६, २६८ &c.

मधुक (=यटिमधु. Glycyrrhiza glabra, Boiss., or according to रसमञ्जरी, =मधूक. Bassia latifolia, Roxb., Beng. mahá) २६०, ३६०

मधुकुशाळक (A sort of sweet pumpkin gourd or Benincasa cerifera, Savi.) १११

मधुधातुक (=स्वर्णमाक्षिक according to रसकामधेनु ; but both स्वर्णमाक्षिक and रौप्यमाक्षिक according to राजनिघण्टु) ६८

मधुरजय (Ghee, honey and sugar in equal parts) २६४

मधुच्छिद्र (Bee's wax, Beng. mom) ११४, ३७४

मध्यमान्द्र (Acid of middle quality, i. e. neither pungent nor very mild) २६६, ४१२ &c.

मनःशिला (Realgar, Beng. manchál) १३१, १३५ &c.

मन्त्रसिद्धासनी (The same as

मन्त्रसिद्धासना, see मन्त्रसिद्धासना) २०६

मन्त्रसिद्धासना (A दिव्यौषधि or divine plant, a गुल्मजता or a creeper having bulbous roots ; this is one of the five gems i.e. पञ्चरत्न or an aggregate of five best divine plants called by the name of jems, applied to calcine and purify mercury) ६३

मयूरग्रीवतुत्य (This is not the real तुत्य (calamine) but सस्यक having the play of colours of the throat of a peacock, see मयूरतुत्य) ३६०, ३८४

मयूरतुत्य (A synonym of सस्यक, blue vitriol, having the play of colours of the throat of a peacock ; it is different from तुत्य, which is synonymous with रसक or calamine) १०५

मरकत (An emerald, Beng.

- harinmani) ६०, १२८
- मरिच (Piper nigrum, Linn. Beng. golmarich) ७०, ७३, १८७, ४०१
- मर्कटोरस (See अपामार्ग and कपि. Expressed juice of either अपामार्ग or कपिकच्छु) ३३१
- मर्दक (A grinder, a pestle) ५४
- मर्दन (Rubbing, grinding, or pounding, "उद्दिष्टैरौषधैः सार्द्धं सर्षपाब्जैः काञ्जिकैरपि । पेषयन् मर्दनाख्यं स्याद्देर्मलविनाश-नम् ॥"—रसकामधेनु) १४६
- मल (A sort of पारददोष or impurities of mercury, which are three in number) १५०
- मलयोद्भव (A sort of iron brought from the Malaya mountain ; according to some authorities it is कालिङ्ग or कलिङ्गोद्भव, brought from the country called Kalinga on the Coromandel coast) १२५
- मल्लिका (Jasminum Sambac, Ait.) ११८
- मसूरक (Lens esculenta Moench, Beng musurkalái) ४१६
- महाकाजी (= वृश्चिकाजी. Tragia involucrata, Linn., Beng. vichuti) ६०
- महाचारु (A sort of कण्ठ) १७२, १७६
- महातैल (= वसा, marrow, Beng. charvi) ४३३
- महानील (The emerald, see मरकत) १२७
- महावजा (Sida rhomboidea, Roxb., Beng. sveta bedelá or pitabedelá)
- महारत्न (= नवरत्न. Nine precious gems, such as मौक्तिक a pearl, हीरक a diamond, वैदूर्य a lapis lazuli, पद्मराग a ruby, गोमेद a gomedá or a variety of agate, पुष्यराग a topaz, मरकत an emerald, प्रवाल a coral, and नीलरत्न a sapphire) १७७

महालता (Principal creepers,
7 in number) ३६८

महारस (Superior minerals, 8
in number) ६५, १२६, १३४,
३१५ &c.

महारसशुद्धि (Purification of
महारस, see महारस) ११३,
११४

महाविष (Verulant poison)
(5 sorts of, but 9 and 13
according to other authori-
ties) ६५

महासोमा (A sort of सोमलता,
see सोमलता) ३४०

महिषीक्षीर (Milk of a she-buffa-
lo) ११३, ३८२, ३८८

महौषधि(घी) (A large or supe-
rior deciduous plant, see
ओषधि) २२६

माक्षिक (Honey) ४२४

माक्षिक (Iron pyrites [see
P. C. Ray's Hindu chemis-
try, p. 138], "कान्बकुजदेशणं
खर्षमाक्षिकं, तापीतीरसम्भवं
• तारमाक्षिकं"—रसकामधेनु)

(origin of) ६५, (varieties
of) ६६, (purification of) ६७,
(synonyms of) ६८ &c.

माक्षिकगुण (Medicinal effects
of माक्षिक) ६८

माक्षिकचूर्ण (Mākshika powder,
i.e. powdered mākshika, see
माक्षिक) १३३

माक्षिकशुद्धि (Purification of
माक्षिक, see माक्षिक) ६६-६८

माक्षीक (See माक्षिक) ८६

माघसेचरि (री) (A sort of ओष-
धि, very difficult to be iden-
tified) २०५

माषिक्य (A ruby) १२७

मातुलाम्बस् (Liquid juice of
धुतूर, see धुतूर) १८८

मातुलुङ्ग (Citrus medica, Linn.,
Beng. chholanga nebu)
१८६, २७१, ३७६

मातुलुङ्गफल (The fruit of मातु-
लुङ्ग, see मातुलुङ्ग) ७३

मातुलुङ्गरस (Juice of मातुलुङ्ग,
see मातुलुङ्ग) १७७, २१६, २५६

मातुलुङ्गान्ध (Acid of मातुलुङ्ग,

see मातुजुङ्ग) ११६, ११६ &c.
 मातुजुङ्ग (See मातुजुङ्ग) १७५
 मातुजुङ्गक (-पर्णकोट. An insect which has in its body a smell of farting, Beng. pedo poká) १२२
 मातुजुङ्गकबीज (See मातुजुङ्गक) ६८
 मातुजा (d. r. मातिका) (Probably here means मौरी, the first of the 16 goddesses called MATRIKAS. The metal takes the colour of मौरी, i.e. becomes मौरवर्ण or of pale red or whitish yellow colour) १२६, १२७, १२६
 मातिका (-मत्तिका, "दुग्ध-कारकरत्नाय विन्दुभिर्वाञ्जिता यदा । मत्तिका दुग्धवती यदा-मन्वात्ततिर्भवेत् ॥" The root of मातिका or मत्तिका) ५६
 मारक (-चिद्रुज. Cinnabar) १३०
 मार्जारपारी (-रक्तचित्रक. Red chitraka, see चिद्रुज) ७६

मार्जारीबीज (d. r. पैटारीबीज and पोटारीबीज, see पैटारीबीज) १०६
 माजती(तीर)बीरबज्र (See टट्ट, produced in the bed or bank of the river Málati) १३१
 माय, मायक (A weight of six gunjas or Abrus precatorious) १५१
 माय (Phaseolus Mungo, Linn., Beng. máshkalái) ११३, ३१२
 मादित्तक (Buttermilk produced from the buffalo's milk) ११८
 मित्रक (A synonym of mercury) १३५, १३६
 मीनवज्रा (See मीनाची) ३५०
 मीनाची (See मत्तिकाची ; d. r. पैटारी and पैमाची) १५२, १६१, १३०, ३५३
 मुस्तापक (A pearl, so called for its resemblance with a fruit) १२०, १००
 मुकीनिर्वाणक (Exudation of मुकी

- or सुवितका, *Sphaeranthus Indicus*, Linn., Beng. *mun-diri*) १६२
- सुन्न (*Phaseolus Mungo*, Linn, Beng. *mugkalái*) ४२०
- सुन्नपर्णी (*Phaseolus trilobus*, Ait., Beng. *mugáni*, *vana-mudga*) १५४
- सुन्नाणु (Soup of boiled सुन्न or of kidney-bean, *Phaseolus Mungo*. Linn. Beng. *muger dái*) ४०१
- सुनि (= *Vaka. Sesbania grandiflora*, Pers.) १६१
- सुनितक (The tree of red vaka flower) ८२
- सुनितोष (Juice of vaka flower, see वक ; d.r. "सुनिते तु" [सु-निते = कुट्टिते qualifying गो-मांसे]—रवकामषेणु) ७४
- सुनिपुष्प (= *Vaka flower*) ३८३
- सुनिपुष्परस (Juice of सुनिपुष्प, see सुनिपुष्प) ४१४
- सुनिरस (Juice of vaka [flower] ७३
- सुषक (A pestle) ४२
- सुषकी (= ताकमूजी, *Curculigo orchioides*, Gaertn.) १२१, १६०, ३१३
- मूकमूषा (See जन्ममूषा) ६३, ६६, १०३, ३२८
- मूष (Urine, 5 varieties of) ६५, १४२
- मूषवर्ग (An aggregate of 5 sorts of urine) १४३
- मूर्च्छित (One of the seven stages of mercury) १८६
- मूर्त्तिपन्थ (One of the seven stages of mercury) १८६, १८०
- मूषक (*Raphanus sativus*, Linn., Beng. *mulá*) ६४, १४४, १५२, ३५५, ३७६
- मूषकान्तरस (Liquid extract of मूषकान्तर = कान्तरमूषक = मूषक, see मूषक) १६१
- मूषिका (See अष्टमूषिका) ६३
- मूषका (See मूषा) ७१
- मूषा (A crucible) ४२, (of 2 varieties—प्रकाशमूषा and जन्म-मूषा) ४१, १७६ &c.

- मूषायन्त्र (Crucible apparatus, see मूषा) ४४
- मूषिका (See मूषा) २२०
- ऋगदूर्वा (White dूर्vá grass, Cynodon Dactylon, Pers., it is so called for its being favourite to the deer.—रसकामधेनु) ३४२, ३४३
- ऋगनाभि (Musk, see कस्तूरी) ४३१
- ऋतकान्त (Killed kántapáshána, see कान्तपाषाण) २६६, ४१४
- ऋततार (Killed silver) ३०४
- ऋततीक्ष्ण (Killed iron) १३५
- ऋतनाग (Killed lead) १३५
- ऋतवज्र (Killed tin) १३५
- ऋतवज्र (Killed gem) २८७, २९२ &c.
- ऋतशुक्ल (Killed copper) १३५
- ऋतस्रुत (One of the seven stages of mercury) १८६
- ऋतस्रुतक (Killed mercury) ३०६
- ऋत्तिका (Earth—its varieties) ४८
- ऋदुर्वा (= नीलदूर्वा, blue dूर्vá grass, as ऋदूत्पल = नीलोत्पल, blue lotus ; but रसकामधेनु reads here ऋगदूर्वा ; see ऋगदूर्वा) १२२
- ऋद्वि (Gentle fire, i.e. gentle heat of fire) ११०
- मेघ (See अम्ब) ७३
- मेघनाद (Amaranthus polygamus, Beng. kántánatiá sák) ७०, ४२०
- मेघनादरस (Juice of मेघनाद, see मेघनाद) २६७, ४१४
- मेघनादा (See मेघनाद) १५१, १६०, ३३८ &c.
- मेदिनीयन्त्र (An apparatus, probably resembling पातालयन्त्र ; see पातालयन्त्र) २०६
- मेघवल्ली (See मेघशृङ्गी) ३३१
- मेघशृङ्ग (Sheep-horn) ८३, ८४, ८६, ८७, १२१, २२६, ३६०
- मेघशृङ्गिका (See मेघशृङ्गी) ५६
- मेघशृङ्गी (Gymnema sylvestre, R. Br., Beng. medásingi) ५८, ७०, ८५, ९३, १५१, १७६, १८७, २४०

मेघान्य (Ghee produced from the milk of an ewe) ३६०

मेघीक्षीर (Milk of an ewe) ३८०

मोक्षक (=पाटल, d. r. मोक्षक—
रसकामधेनु ; Stereospermum
suaveolens, DC., Beng.
páruł or ghantá páruł) १४२,
४२२

मोक्षकक्षार (Alkali of मोक्षक,
see मोक्षक) ६६

मोक्षक्षार (Alkali of मोक्ष or
मोक्षक, see मोक्षक) ६३

मोक्षिका (=शाल्मली. Bombax
Malabaricum, DC., Beng.
simul) ६४

मोक्षक (A sort of sweetmeat) ४०१

मोक्ष (=अजमोक्ष. Carum Rox-
burghianum, Benth., Beng.
rádhani, according to some
banayaváni) ५६

मोक्षिणी (d. r. रोहिणी, see मोक्ष)
६१

मोक्षक्षार (Alkali of मोक्ष or
a tree known as latákarád)
६३

मौक्तिक (A pearl, Beng. mukta)
६०

मौर्वी (See भूर्जपत्र) ७३

मौक्तिक (=हिङ्गुल, Cinnabar)
१०६

य

यव (A weight of 6 सिद्धार्थs or
सर्षपs or mustards) १५१

यवक्षार (Factitious carbonate
of potash, see P. C. Ray's
Hindu Chemistry, p. 45)
६४, ७४, ७८. १७०

यवक्षिप्ता (=तिन्निडी, tamarind
—रसकामधेनु) ६०, ७० &c.

यवक्षिप्तारस (Juice of यवक्षिप्ता,
see यवक्षिप्ता) १६०, १८६

यवक्षिप्ता (See यवक्षिप्ता) ३४०,
३५७

यवागू ("द्रवसिक्थसमन्वितत्वं यवा-
गूत्वम्" षड्.गुणवारिपक्वा चतु-
र्गुणतद्गुणचूर्णलता बहुसिक्था
उष्णिका. A gruel prepared by
six parts of water and four

parts of powdered rice boiled together; यवामू is used in 3 different forms—मूक, पेय and विवेपी, "सिक्थकै-रहितो मूकः पेया सिक्थकै-मिता । यवामूर्वेहुसिक्था खा-दिवेपी विरलाग्रवा ॥" Beng. yáu)

२४१

यावक (= यवामू prepared by barley powder) १३२, ३०१

यावकास (= सिद्ध यव. Barley grains boiled in water) ३००

यूज (A weight of ६ सिक्थस=६ मुटिस, see मुटि) १५०

योगवाहिनू (A menstruum or medium for mixing metals or medicines) ६८

र

रक्तकचुसिकन्द (The bulbous root-stock of red कचुसि or कचुसिका, or a sort of यो-यधि) २१४

रक्तधार (Alkali of रक्तवर्ग, see रक्तवर्ग) २६०

रक्तमूक (See रक्तवर्ग) १३२, १३३ &c.

रक्तचन्दन (Red sandal wood, Pterocarpus Santalinus, Linn.) १३३, २०२, २२८ &c.

रक्तचिचक (Plumbago rosea, Linn., Beng. lálchitá ; but हरक or Ricinus communis Linn., according to रक्तवर्ग-विह) ५३, ६१, १५३ &c.

रक्ततेज (Oil prepared from रक्त-वर्ग, see रक्तवर्ग) ३३२, ३३६

रक्तपुष्प (Flowers of red colour—such as red vaka, red karavira, red kánchana &c.) ११२, १३३

रक्तपीत (रक्तवर्ग and पीतवर्ग ; see both of them) ३३३

रक्तवर्ग (An aggregate of ५ objects producing red dye, such as मञ्जिष्ठा, कुङ्कुम, काचा, खदिर and लवण) ५०, ६६, १०५, ११२

रक्तवर्णी (= रक्तवर्णवर्णी. Red वर्णवर्णी or Rhus succeda-

nes Linn., Beng. lál kánk-
dásingá; and a sort of
creaper—according to रस-
कामधेनु) ५६

रक्तचिन्मूल (Red चैन्मूल, see
चैन्मूल) १८५

रक्तचूरी (Red Euphorbia nerii-
folia, Linn., Beng. lál ma-
nasá., and a sort of creaper
according to रसकामधेनु) ५६,
६१, ११८

रक्तचूरी (See रक्तचैन्मूल) १८५

रक्तमिश्र, रक्तमिश्रक (Red mica) ६८,
६९

रक्तारक (Eight red-dye-produc-
ing objects or plants—such
as “राक्षिर्न किंशुकं जाया चम्बु-
कश्च विशादकम्। कुसुमपुष्पं
मञ्जिष्ठा रक्तटी रक्तवर्मकः”; but
5 only are mentioned in the
text) ३३३

रक्तिका (Red गुञ्जा plant) ५६,
(Red गुञ्जा seed) ३३६

रक्तः (A weight of 6-yúkas
[युका]) १५०

रक्तक (Powdered dust, small
particles) ३१०

रक्तत (Silver) ११५, (of 2 varie-
ties) ११६

रक्तनी (See हरिद्रा) ११८, १५३ &c.

रक्तनीचूर्ण (हरिद्रा powder, see
हरिद्रा) १८२

रक्तनीरव (2 sorts of रक्तनी—
हरिद्रा and दाबहरिद्रा, cur-
cuma longa, Roxb. and
Berberis Asiatica, Roxb.)
१३२, १३३ &c.

रक्तन (Colouring, dyeing) ११,
१३३, १३४ &c.

रत्न (Gems) १३६

रत्नकारक (Calcination of gems)
१३६

रत्नद्रावक (Lequefaction of gems)
१३२

रत्नद्रावविधि (Process of lequefac-
tion of gems) १३२

रत्ना (See कदली) १६०, ३४०

रत्नाकण्ड (See कदलीकण्ड) ३५४

रत्नाफल (Fruit of कदली, see
कदली) ३४१

- रवि (Copper) १३५, १३६ &c.
 रविचौर (= चर्कचौर, see चर्क-
 चौर) १३१, ३७१
 रविचूर्ण ([Mercury] Calcined
 with copper) ३०६
 रविनामकपाली (A process of dye-
 ing pure silver, by the aid
 of copper and lead, accord-
 ing to the practice of the
 kápálikas) ३६२
 रस (Mercury) (Definition of)
 ६, (5 varieties of) १३५, १३६,
 (modes of purification of)
 १३६, (becomes भूचर) १७८,
 (becomes खेचर) १८०
 रसक (One sort of महारस, cal-
 amine) ६५, १०१, १०२, (sy-
 nonyms of) १०३ &c.
 रसकण्ठी ("गन्धाद्यैः समभागैस्तु
 कण्ठी मर्दितो रसः ।"—रस-
 कामधेनु) ३५६
 रसकण्ठी (Purification of cala-
 mine) १०२, १०३
 रसकाष्ठ (Calamine and mica)
 ११६
 रसमन्त्रवक्त्राय (A sort of हिङ्गुल,
 see हिङ्गुल) १०६
 रसज (A variety of gold) ११५
 रसपिष्टि, रसपिटी ("रसो वाद्य-
 भान्तु गुह्यामात्रं तु मन्त्रवन् ।
 मर्दितं हतवदुर्गं रसपिटीति
 कीर्त्तते ॥"—रसकामधेनु) १२६,
 ३६६
 रसजल (See कामजल) २६८
 रसभस्करसाधन (Medicinal effect
 of the calx of mercury) २६६
 रसराज (See रस) १३३, १३४ &c.
 रसवादिन् (= वादिक. Experts in
 chemistry or alchemy)
 (Definition of) ३२०
 रससंस्कार (Methods of purifica-
 tion of mercury, 8 in num-
 ber) १३६
 रससृष्टि (A sort of preparation
 of mercury) (Definition of)
 १३५
 रसाङ्गुष्ठा (A sort of MANTRA
 by which the goddess रसा-
 ङ्गुष्ठी is worshipped) ३६,
 (a sort of यौगन्धि) १३३

रसाङ्गुली (The goddess, worshipped by the experts in alchemy before undertaking the purification of mercury) ७२

रसायन ("देहस्यैन्द्रियदन्तानां हृदी-
करमेव च । बलीपलितस्त्रा-
लितवर्धनेऽपि च या क्रिया । पूर्व-
वेद्यप्रवीतं हि तद्रसायनमुच्य-
ते ॥" Elixir Vitre—a medi-
cine preventing old age and
prolonging life. See P. C.
Ray's Hindu Chemistry,
Vol 1. p. 80) ६८

रसेन्द्र (See रस) २०७ &c.

रसोद्भव (A synonym of रसक)
१०३

रसोन (=लसुन. Allium Sati-
vum, Linn.) २७६, ३४०.

राक्षस (A sort of सोम, see निशा-
चर) १६४

राक्षसी (= A sort of perfume
called chora) ५८, ३३६

राम (Dye, hue, colour) १२५

रामवर्णा (Number of hues) ११,
१२६

रागिणी (—अशोक) १७०

राजकोशातकी (=पीतबोधा, Luffa
acutangula, Roxb.) ११२,
४२२

राजावर्त (One of the उपरस,
a gem considered to be an
inferior kind of diamond,
also called Lapis lazuli. See
उपरस) १०८, ११३ &c.

राजावर्तक (See राजावर्त) ३६२

राजावर्तशुद्धि (Purification of
राजावर्त) ११३

राजिका (Brassica juncea, Hf.,
Beng. rai sarishá) ५६,
१५५ &c.

राजी (See राजिका) १६६

राजी (See हरिद्रा) ६६

रामठ (Asafoetida, Beng. hing)
६०, ३१० &c.

राजा (Vanda Roxburghii, R.
Br.) ५८

रीति (=पित्तक. Brass) १८५

रीतिका (See रीति) ३६१, ३७६

रीतिस्तव (A synonym of रसक)
१०३

- बदन्ती (d.r. बन्धी, or बदन्तिका, "बदपत्रसमं पत्रं सुपत्रैव तथा-विधः । शैश्विरे जलविन्दुनासव-नीति बदन्तिका ॥" A plant known in Orissa) ५६, ६१, २२६
- बधिर (-कुङ्कुम, Saffron, Beng. jáfrán) ३७३, ३७५
- रज्य (Silver) ३१७
- रोचना (See गोरोचना) ३७५
- रोम (Human hair) १८३
- रोमकान्त (A sort of कान्त, see कान्त) ७६
- रोहण (A sort of कान्तलोह, see कान्तलोह ; योगराज—रज-कामधेनु) ११७, १८२, ३०४
- ख**
- खड्ग (-चेतखड्गकारी. White खड्गकारी or Solanum Xanthocarpum, Schrad.) ६२, ३७३
- खची (-चेततुलसी. White तुलसी or Ocimum sanctum, Linn.) ६
- खड्गकण्डरस (A synonym of खिङ्गुल, see खिङ्गुल) १०६
- खड्गपर्णी (-मूर्त्वा. Sansevieria Zeylanica, Willd.) १५२
- खता (Here it means probably भूखता, see भूखता, see रज-खार, रजमेलापक प्रकार) १३२
- खवख (Salts, chloride of sodium) (5 varieties of) ६३, (6 varieties of, see Foot-note in p. 64) १३३
- खवखीर (Salt water) ३६२
- खयुन (See रखीन) ८७, २७७
- खड्गन (See रखीन) ३५५, ३७६
- खाला (Lac, coccus lacca, Beng. gálá) ६६, ६३ &c.
- खालापटख (Shell-lac or stick-lac, Beng. pátgálá) १८३
- खाल्गी (Gloriosa superba, Linn. Beng. Vish-lánguliá) ५६, ६५ &c.
- खाल्गीकण्ड (Bulbous root of खाल्गी, see खाल्गी) १२१, २१५ &c.

- लिका (A weight of 6 मूटिs, see मूटि) १५०
- लुणाब्ज (Acid of मातुसुन्न, see मातुसुन्न) १४, १११ &c.
- लेपक्षिप (See P. C. Ray's Hindu Chemistry, Vol. 1. p. 120) ३७४
- लोह (Salt) ४५, ३७१ &c.
- लोहभूतिका (Saline earth) ३४६
- लोहभूत (Saline earth) ३७१
- लोह (Generally means all the metals, but specially iron) ११५, १२६,—specially ११७ &c.
- लोहकिङ्क (Rust of iron or mandusa) ३४७
- लोहजात (All the metals, iron and the rest) ६०
- लोहजीर ([Mercury] calcined with iron of all varieties) ४०४
- लोहत्रय (3 sorts of cast iron—रोहत्रय, वाजर and चपलाजय) ४२८
- लोहदण्ड (Probably लोहितयष्टि or मञ्जिडा) ६३
- लोहद्रावविधि (Process of liquefaction of iron) १२२
- लोहनाली (Iron blow-pipe, एक-हस्तदीर्घा कार्या—रसकामधेनु) ४२
- लोहनिघ्नक (=लोहमारक, killer of iron, see रसेन्द्रसारसंग्रह) ११७
- लोहपत्र (Iron plate) १२०
- लोहमारक (Killing of metals and minerals) १२३, १२४
- लोहमुष्टि (Iron pestle. It is so called probably for its being handled with the fist) ३६८, ३६७
- लोहमूषा (Iron crucible) ३४६
- लोहयन्त्र (Iron apparatus) ४२
- लोहवेध (Infusion of metals) ३६८, ४००
- लोहसंकरज (A variety of gold) ११५
- लोहावर्त (A state of melted metals ; it is called शुद्धावर्त in रस. स.) ५३

व

वंशनाली (A bamboo blow-pipe)

४२

वंशपत्री (d. r. वृहत्पत्री. A grass whose blades resemble the leaf of bamboo) ६१

वकुल (Mimusops Elengi, Linn.)

१३८

वक्रनाल (Bent tube of koshtiká)

४२, ४८

वक्रनाल (See वक्रनाल) (Description of) ५४

वज्र (Tin, see तपु) ११५, (Varieties of) ११७

वज्रतालक (An amalgam of tin and orpiment) १३१

वज्रतीक्ष्णरूपाली (A process of dyeing copper and silver by the aid of वज्र and तीक्ष्ण according to the practice of the kápálikas, see कापालिकबीज) ३६१

वज्रदोष (Impurity or fault of-

fectd from being mixed with tin) १५३

वज्रपत्र (Tin foil) १३१

वज्रभस्म (Calx of tin) २३८

वज्रबीज (Definition of) १३७

वज्रशोधन (Purification of tin) ११७

वज्राब्ज (An amalgam of tin and mica) १३०, १३१ &c.

वज्राब्जक (See वज्राब्ज) १३१, २३३, ३६०

वज्राब्जकपालिन् (A process of dyeing metals or minerals with the aid of tin and mica according to the method adopted by kápálikas) ३६३

वचा (Acorus Calamus, Linn., Beng. vach) १६१, ४०१

वच (A precious stone) (Origin of) ८०, ८१, ८२, ८३, (or Beng. Manasá or siju) ७४, ८३ &c.

वचक (A precious stone) ८३

वचकन्द (= प्रकंदाकन्द or वचमूरक) ६२, ८५, ८३, ८८, &c.

वचकन्दक (See वचकन्द) २३७

वज्रकन्दरस (Milky juice of वज्र-
कन्द, see वज्रकन्द) ७४, ११४

वज्रशार (Alkali of manasá or
siju) ७४

वज्रशीर्ष ([Mercury] calcined
with jewels) ४०४

वज्रपिण्डी (Definition of) ११४

वज्रबन्ध (Binding or fixation of
mercury by the aid of
gems) २८१

वज्रभस्म (Calx of gems) ४११,
४१६

वज्रभस्मरसायन (Medicinal effects
of वज्रभस्म, see वज्रभस्म) ४११

वज्रमारुत (Killing of gems, see
वज्र) ८३

वज्रमूषा (A hard crucible) (Defi-
nition of) ४८, ३१०, ३२४

वज्ररत्न (Here probably means
diamond, the best of the
gems) २७०

वज्रसता (See वज्रवल्ली) ८८, १७६

वज्रवल्ली (= अस्थिसंहारकता, see
अस्थिसंहारक, Beng. hádjorá)
७०, ७१, ७४, ८५

वज्रवारि (Milky juice of वज्र or
manasá or siju) ६३

वज्रसत्त्वरसायन (Medicinal effects
of वज्रसत्त्व or essence of gems)
४१४

वज्राङ्गसुन्दरी (A pill or bolus so
called) ४२७

वज्राभक्त (A variety of mica)
६८, ६९

वजी (d. r. वकी. Euphorbia an-
tiquorum, Linn., Beng.
tekátásiju) ५९

वजीचोर (Milky juice of वजी,
see वजी) ८३, ८५ &c.

वङ्गवासुस (= वाराहीकन्द, see
वाराही) १४२

वत्समूत्र (Urine of a calf)
३६१

वत्सविष्ठा (Dung of a calf) ३६३

वदर (The fruit of the jujube,
Beng. kul) ४१६

वदरास्थि (The kernel of jujube)
२८४, २६०

वदराजी (= अक्षयकण्डू, Beng.
ábutá) ५६

- वनशिग्रुक (Wild शिग्रु, see शिग्रु)
१३१
- वनशूरक (Wild शूरक, see शूरक-
कन्द) ७०
- वरण (=वरणवृक्ष, *Crataeva reli-
giosa*, Forst.) २७०
- वरमूषा (A sort of crucible)
(Description of) ४६
- वराकाय (Decoction of चिपला,
see चिपला) ४००
- वराटिका (A cowrie) ६६
- वराहकर्णी (=अश्वगन्धा. *With-
ania somnifera*, Dunod., but
according to रसकामधेनु a
sort of महीषधि) ६२
- वर्यिकादय (हरिद्रा and दास-
हरिद्रा) १८५
- वर्तुलपर्यिका (See चटुलपर्यी) ६१
- वर्षाभू (=पुनर्नवा both red and
white, see पुनर्नवा) ८२, १३०
- वल्मीकमृत्तिका (Ant hill earth,
Beng. uimáti) ४८
- वसन (A rag, और्षी सूटम वसन) ४२
- वसा (The marrow) (Of 5 varie-
ties) ६५, १०७ .
- वसुहृद् (*Sesbania grandiflora*,
Pers., Beng. vaka) १४६, १७०
- वसुहृदरस (Juice of vaka flower)
३१७
- वक्त्रि (=चित्रक, see चित्रक) ११३
३६१
- वक्त्रि (A sort of प्रारददोष or fault
of mercury) १५०
- वक्त्रिकर्कोटी (A sort of कर्कोटी,
Beng. kánkrol) ५७
- वक्त्रितोय (Milky juice of वक्त्रि or
चित्रक, see चित्रक) ४८
- वक्त्रिशिखा (=अमिशिखा, *Gloriosa
superba*, Linn., Beng. vish-
lánguli) १८६
- वाकुची (*Vernonia anthelmintica*
Willd., Beng. somaráj) ६०,
२६७, &c.
- वाजर (A variety of cast iron)
११७, १८२, ४०४
- वाण (=शरद्वण, d. r. बालपीलुक)
१६०
- वातारितैल (See एरकतैल) ६८
- वातारिखीह (See एरकतैल) ३६६
- वाप (See आवाप) ५२, ११७, ११६

बाराही ("सुसलीकन्दवत्कन्दा तद्-
लाकारवद्दला । सचीरा लोम-
शा ।" Dioscorea. An escu-
lent root, a yam, Beng.
chubdi álu) ३४०, ३४८

बारुची (A plant known as kara-
viruni in Concan) ३४७,
३५०

वासक (Adhatoda Vasaca, Nees.,
Beng. vásantiphul) १३८,
१५३, ३३४

वासा (See वासक) १४२, ३१३

वास्तुक (Chenopodium album,
Linn, Beng. vetuá sák)
१४२, ४२०

विट् (Feces, of 5 varieties) ६५

विड ("जर्हाधश्च विडं दद्यात्"—
रसेन्द्रचूडामणि. A collection
of certain objects required in
the calcination of mercury)
११, ४२, (सर्वजारक—) १४१,
(जारका—) १४१, (वक्रिमुख—)
१४२, (ज्वालामुख—) १४२,
(प्रवर—) १४३, (हिमजारक—)
१४४

विडङ्ग (Embelia Ribes, Burm.)

२६६, २६८, ४०१

विद्याधरयन्त्र ("स्थालिकोपरि विन्यस्य
स्थालीं सम्यङ्गनिरुध्य च । ऊर्ध्व-
स्थाल्यां जलं दत्त्वा वक्रिं प्रन्वा-
लयेद्दधः । एतद्द्विद्याधरं यन्त्रम्
द्विहुलाद्यदिहेतवे ॥"—रसकाम-
धेनु । See P. C. Ray's
Hindu Chemistry, Vol. 1,
pp. 124 and 125) १५३, १६५,
२०२

विडुम (Coral) ३८६, ३६३

विप्र (वय of the ब्राह्मण class) ८७

विभीत (Terminalia bellerica,
Roxb., Beng. vahedá)

१३८, १५३

विभीतक (See विभीत) ३३८

विभीतकफल (The fruit of विभीत
tree) २७१

विमल (One of the ४ महारस,
see महारस ; see P. C. Ray's
Hindu Chemistry, Vol 1,
pp. 84 and 85) ६५, ६६ &c.

विमलशुद्धि (Purification of वि-
मल, see विमल) ६६

- विष्णी (*Cephalandra Indica*,
Naud., Beng. telákuchá)
१५५
- विष (*Agle Marmelos*, Corr.,
Beng. bel ; or according to
रसकामधेनु a creeper called
विषनी—“ज्योतिषतीजताकार-
पर्कपूर्णा पयस्विनी ।”) ६१, ३६७
- विषाद्या (—गुड़ची according to
रसकामधेनु, see गुड़ची) ३२४
- विषभेषज (—गुड़ी, see गुड़ी)
२२६
- विषामित्रकपाल (Beng. nárikel
málá ; नारिकेल or the cocoa-
nut palm is ascribed to be
created by the sage Viswá-
mitra) ३०३
- विष (*Aconitum ferox*, Wall.,
Beng. kátvish or senko vish ;
it is of २ kinds—महाविष
and उपविष) ४२, ५१, १००,
१२२, १३२ &c.
- विषतीय (A sort of पारदहीष)
१५० (See विषोदक) २४०
- विषहृत् (A poisonous grass) २४१
- विषपाणीय (See विषोदक) २४१
- विषसृष्टिका (*Strychnos Nux-
vomica*, Linn., Beng. ku-
chilá) ३४१
- विषबीज (The poisonous root of
aconite) ३५०
- विषोद (See विषोदक) २३७
- विषोदक (Poisonous water,
Beng. vishavat jal) २३७,
२४१
- विष्णुक्रान्ता (*Clitoria Ternatea*,
Linn., Beng. nil aparájitá)
३४०, ३५७, ३७४, ३८८
- विष्णुक्रान्तरस (Juice of विष्णु-
क्रान्ता, see विष्णुक्रान्ता) १७३
- बीज (Of २ sorts—गुड़—gold
and silver, मित्र—हेमाध,
ताराध, &c.—रसकामधेनु)
१२८, १२९, १३३
- बीजकला (—बीजसंख्या, see बीज)
११
- बीजत्रय (तामक, मन्बक and शिला
—These three sorts of बीज
are referred to here) ४२८
- बीजपूरान्त (Acid of citrus'medi-

- ca, Linn., Beng. tábá nebu
rasa) १५६, ४१३
- बीजरङ्ग (Dyeing of बीज, see
बीज) १३८
- बीजसाधन (Preparation of बीज,
see बीज) १२६, १२८
- बीजा (= जयपाल, Croton Tig-
lium, Linn.) ८६
- बीरा (= बीरवल्ली "रक्तबीरवती
विष्णुलोपमदलान्विता" ; ac-
cording to रसकामधेनु it is
विहारी or bhúmi kumdá)
६१, १२२, ३४०
- वृक्षचार (Vegetable alkali) ६४
- वृक्षदारक (Argyreia speciosa,
Sw., Beng. vījádak) ६१
- वृक्षती (Solanum Indicum,
Linn., Beng. vyákud) ५६,
३६८
- वृक्षतीत्रय (3 sorts of वृक्षती—
वार्ताकी, सुन्दरवार्ताकी and
कण्टकारी) ७५
- वृक्षतीफल (= वृक्षतीबीज. The
seed of वृक्षती) ८६
- वृक्षिकापत्रिकाबीज (The seed of
वृक्षिकाली, see वृक्षिकाली)
२१४
- वृक्षिकाली (Tragia involucrata,
Linn., Beng. vichati) २१३
- वेगाफल (The fruit of वेगा or
महाज्योतिष्मतीकता or the
large ज्योतिष्मती creeper,
see ज्योतिष्मती) ७३
- वेद्युयन्त्र (Bamboo apparatus)
२४०
- वेतसाम्ब (See जम्बवेतस) ८४, ६०
- वैक्रान्त (A precious stone infe-
rior to diamond, but resem-
bling it in properties) ८३,
६१, २६४ &c.
- वैक्रान्तक (See वैक्रान्त) ६८, ६१,
१३५
- वैक्रान्तजीर्ण ([Mercury] calcined
with vaikránta, see वैक्रान्त)
४०६
- वैक्रान्तनामकापाणी (A process of
dyeing pure silver by the aid
of वैक्रान्त and वाग according
to the practice of the kápá-
likas) ३६२

वैक्रान्तबन्ध (Binding or fixation
of mercury with vaikrānta,
see वैक्रान्त) ३२४

वैदूर्य (The lapis lazuli) ३०

वैश्यमारण्य (Killing of वच of the
vaisya class) ८०

वाचनखी (A sort of perfume,
known as nakhi) ५३

वाच (See करञ्ज) २६४

वाची (See कच्छकारी—under
कच्छकारीरस ; also a creeper
according to रसकामधेयु) ५८

६३

वाचीकण्ड (A bulbous root of
वाची or कच्छकारी) ३२,
३१३

वाधिवातफल (The fruit of वाधि-
वात or वादग्बध, see वादग्बध)

१११

बोम (Mica) ७४, १२३, १५३ &c.

बोमजारण्य (Calcination of mer-
cury with mica) १५८

बोमरजः (Mica powder) ७०

बोमवल्ली (—वाक्काशवल्ली, *Cassy-
tha filiformis*, Einn.) ३८२

बोमजल (Essence of mica) १५५,
१६३ &c.

बोध (See चिकित्सा or कटुत्व)
१४१, १५२ &c.

शु

शक्ति (अथक, ज्ञानपादाक, वच
and वैक्रान्तक are the four
शक्तिस or powers or energies
employed in dealing with
mercury) ६७

शक्तिवीज (चिन्ता मन्त्रकजारण्य.
Thrice calcination of sul-
phur) ४२८

शक्रगोप (—रज्जुगोप) २१३

शक्रवीज (—रज्जुवीज. A sapphire.)
१२७

शक्रजला (—रज्जुवादीजला, see
रज्जुवादी) ३६८

शक्रवादी (See रज्जुवादी) ११८,
३८४, ३८७

शक्रोदक (—सुरगोपक. see सुर-
गोपक) ३८८

शङ्कर (White चूर्ण, see चूर्ण) ३५१

- शङ्ख** (The conch shell) ६६, ११६,
 १३५, ३८८
शङ्खचूर्ण (Conch powder) १४१,
 ३०४, ३०६
शङ्खदुग्ध (The milky exudation
 of a conch) ८७
शङ्खनाभि (A sort of perfume)
 १७६, १७७, २७६
शङ्खपुष्पी (d.r. शरपुष्पा. *Canscora*
decussata, R. et. Sch., Beng.
dánkuni) ५८, ६१, १५०,
 २६६, ३०५
शङ्खशुक्तिका (The shell of the
 conch) १४४
शतमूली (*Asparagus racemosus*,
Willd.) ५७
शतावरी (See शतमूली) ५७, ६२,
 १५२, १५४, १६०
शमी (*Acacia Suma*, Ham.,
 Beng. *sáin*) ५६, ८२
शमीरस (Juice of शमी, see
 शमी) ७०
शम्भरी (See चाखुकरु) ६०
शरपुष्प (See शरपुष्पा) ८४
शरपुष्पा (*Tephrosia purpurea*,
 Pers.) ५७, ३६८
शर्करा (Sugar) ४२४
शर्या (=मेदा according to रस-
 कामधेनु, known as medá or
 mahámedá) ३२४
शशवसा (Marrow of a hare or
 rabbit) ७०
शशशोखित (Blood of a hare or
 rabbit) १०४
शशिभाष (Silvery aspect, i. e.
 moon-white) ४३०
शाक (*Tectona grandis*, Linn.,
 Beng. *segum*) १३८
शाकपत्रववारि (The juice of the
 tender leaf of शाक, see
 शाक) ३८५
शाकपत्रवसार (Essence of the
 tender leaf of शाक) १७६
शाकदृक्ष (See शाक, Teak tree,
 Beng. *segungáchh*) १२८
शाखोटक (*Streblus asper*, Lour.,
 Beng. *seodá*) ५६
शाखोटकी (See शाखोटक) ६१
शाखाम (Boiled rice called *sáli*;
 its rural name is *áman* or

- a corn ripened in autumn)
४०१, ४२०
- शिंशपातैल (Oil of शिंशपा or
Dalbergia Sissoo, Roxb.)
३८६
- शिखण्डिनी (-गुग्गुलता, see
गुग्गु) ५७
- शिखिपित्त (Bile of the peacock)
१०६, १७७, २२६
- शियु (See शोभाङ्ग) ६७, १११,
११३ &c.
- शियुक् (See शोभाङ्ग) ६२, १६०
- शियुतोय (Juice of शोभाङ्ग,
see शोभाङ्ग) ६६
- शियुमूल (Root of शोभाङ्ग, see
शोभाङ्ग) ११४
- शियुमूलद्रव्य (See शियुमूलरस)
१४३
- शियुमूलरस (Juice of the root
of शोभाङ्ग, see शोभाङ्ग)
१४१
- शिषा (-पद्मकन्द. The bulbous
root of a water-lily) ६३,
११३
- शिरीषकुसुमद्रव्य (Juice of the
flower of शिरीष or Albizzia
Lebeck, Benth.) ३६३
- शिला (-मनःशिला. One of the
४ उपरस or inferior min-
erals. Realgar) ७३, ८३, ८७,
१०८, १११, १२० &c.
- शिलाक्षार (Alkali of मनःशिला,
see शिला) १४४
- शिलाजतु (Bitumen of ४ kinds
—खर्ष, रौष्य, ताम्र and
कृष्णायस) ८३, ६६, १००, १२१ &c.
- शिलाघातु (See शिलाजतु) ८४,
३५४
- शिलाभाण्ड (Stone pot) ३१७
- शिलावतु-चरसुखान्त [?] (See
शिलाजतु) ६६
- शिलाशुद्धि (Purification of शिला
or bitumen) १११, ११२
- शिलोद्भव (Water having the
properties of शिला, see
शिला) १७२
- शिषा (-श्यामाकता. Ichnocar-
pus frutescens, R. Br. ; d.r.
शिषा-मूर्धा) ३६८
- शिषावीज (d. r. शिषावीज-वृक्ष-

- बीज; seed of शिवा, see शिवा) १३३
- शुक्लतुलका (A sort of इरुद or हिङ्गुल or cinnabar) १०५
- शुक्लतुली (-शुक्लनसा, शुक्लनिष्ठा, Beng. suáthunti) २१६
- शुक्ति (Pearl-oyster, Beng. jhinuk) ६६, ३८८, ३८९
- शुक्लवर्ग (An aggregate of 5 objects producing white dye) ५०, ६६, ३८८
- शुक्लाभ (White mica) ६८
- शुकी (Dry ginger, Beng. sunth) ३५५, ३७६
- शुद्धाभककपालिन् (d. r. शुद्धाभककपालिन्, here शुद्ध-शुभ. A process of dyeing metals or minerals with the aid of white mica according to the method adopted by the kápálikas) ३३८
- शुभ (A weight of ३२ palas) १५१
- शुभ्र (Copper, see ताञ्ज) १०२, (50,00. hues of) १२७, (पञ्च-बीज of) १३६, (colouring of) १३८ &c.
- शुभ्रक (See शुभ्र) २७८
- शुभ्रकपालिका (A process of dyeing metals or minerals with the aid of copper according to the method adopted by the kápálikas) ३६३
- शुभ्रचूर्ण (Copper powder) १३३
- शुभ्रबीज ([Mercury], calcined with copper) ३०६
- शुभ्रपत्र (Copper plates) २१६, २२६, ३५६, ३८०
- शुभ्राभ (An amalgam of copper and mica) १३१, ३७७, ३९७
- शुभ्राभककपालिन् (A process of dyeing metals or minerals with the aid of copper and mica according to the method adopted by the kápálikas) ३०७
- शुष्कचार (-शुष्कचार. Alkali of भव or Anogeissus latifolia, Wall.) ११८
- शुष्ककन्द (The bulbous stock of

- मूक or a sort of ग्रन्थिवर्ष, a sort of gall caused by an insect on some tree) ११५
- मूकरी (-बाराही, see बाराही) ६१
- मूक (class of the मूक class) ८०
- मूरकम्ब (A bulbous underground stem of मूरक or *Amorphophallus campanulatus*, Blume., Beng. ol) ६६
- मूर्पपर्णी (-सुन्नपर्णी, d. r. सुन्नपर्णी, see सुन्नपर्णी) १५४
- मूशिनी (Beng. solá) १५४, १४४, १४०
- समानिका (Probably समालकण्टक, Beng. seyálkántá ; it is not easy to identify this plant) ५६
- सङ्ग (-सङ्गवेर, see सङ्गवेर ; or it may mean cow-horn) १३२
- सङ्गलेख (The oily liquid substance exuded from सङ्गवेर, see सङ्गवेर) ७०
- सङ्गवेर (-बाईक and शुक्ली, see both of them under their respective heads) ११०, १५४
- सङ्गी (One of the 5 virulent poisons, called महाविष ; Beng. sringivisha) ६५
- सङ्गी (-ककटसङ्गी. *Rhus succedanea* Linn., Beng. kán-dasringi) १४०, १७४
- शैल (-शिलाजतु, see शिलाजतु) ६५, १००, १३२, १८८
- शैलज (-शिलाजतु, see शिलाजतु) ६६, १७४
- शैलवारि (-शैलोदक, see शैलोदक) १७०
- शैलशुद्धि (Purification of शैल, see शैल) १००
- शैलाब्ज (See शैलोदक) १५४, १५६, १७१
- शैलोदक (Mountain water) (of 4 sorts) १५१, (origin of) १५३
- शोणितशिला (Red realgar) १७४
- शोधनचितय (An aggregate of 3 purifiers—viz. काच, टङ्गु and चौबीर ; see them under their respective heads) ६६

श्रीभाङ्ग (*Moringa pterygosperma*, Gaertn., Beng. sajiná) ३२०

श्रीपा (*Panicum frumentaceum*, Roxb., Beng. syámághás)

८२

श्रीकक (-इरिचन्दन, yellow variety of sandal wood) ३७५, ३३१

श्वेत (White व्यक्त, see व्यक्त) ८६, ३५०

श्वेतकाच (White काच salt, see काच) ३११

श्वेतगुग्गुला (White गुग्गुला, see गुग्गुला) ३११

श्वेता (White गुग्गुला, see गुग्गुला) ८६, ३५०

श्वेताभक्त (See शुक्लाभक्त) ३०५

श्वेतार्क (White व्यक्त, see व्यक्त) ६०, ३८७

श

शटिकाण्ड (Acid of शटिका rice, which is so called for its

being ripened within 60 days, Beng. shetedhán) ७१

स

संकर (Combining or blending together) २८२, २८३

संकलिका (Combination or collection) २८२, २८३

संकली (See संकलिका) २८२, २८३

संडशी (see संडसी) १८३

संडसी (A pair of tongs, pincers, Beng. sándási) ३२

संदंश्र (d. r. संदंश्रक, see संडसी) ३७३

संस्कार (Purification of mercury by 8 different modes, see p. 146) १५१, १८६

सक्तुक (One of the 5 virulent poisons or महाविष, Beng. chhátári visha) ६५

सङ्कर (An amalgam of metals or minerals) १३२

सञ्जीवनी (न) जल (Animative water) (Origin of) २३२

- बटिरी (Probably बटी or curcuma zerumbet, Roxb.) ६२
 समावर्त (Act of revolving, whirling round) २८२, ४३३
 बसुद्रज (= बसुद्रजवण, see बसुद्र) ३२३
 बरल (Pinus longifolia, Roxb.) १३६
 बर्ष (The resinous exudation of sál tree or Shorea robusta, Gaertn. see बर्षनिर्यास) १३२, ३४५
 बर्षनिर्यास (The resinous exudation of sál tree, Beng. dhuná) ११४
 बर्षिका (see बर्षिकाचार) ६४, ११४, १४१, ३८३
 बर्षिकाचार (Natron, alkali, or the impure carbonate of soda, Beng. sájimáti) ४२२
 बर्षिचार (See बर्षिकाचार) ७४, ३४५
 बर्षी (See बर्षिका) ३८७
 बर्षाची (Ophiorrhiza Mungos, Linn., Beng. gandhanákuli) ५७, १५५, १८७, ३५७
 बर्षिः (Ghee or clarified butter) ६६, ४०२
 बर्षप (A mustard seed) १११, ११४
 बर्षप (A mustard seed—a weight of ६ rajas ; also called सिद्धार्थ) १५१
 बर्षपज (Oil of mustard seeds) ६५
 बस्य (—मयूरतुत्य or मयूरग्रीवतुत्य, see either of them) १०५
 बस्यक (See बस्य) ६५, ६८, १०५, १२६, १३५, ३५७
 बस्यकशुद्धि (Purification of basyaka, see बस्यक) १०५
 बहकार (A fragrant sort of mango) ४१६
 बहचरा (Yellow Barleria cristata, Linn., Beng. píta jhinti) ५७
 बहदेवी (Beng. vanapálang) १५२, १८६

सहादेवी (See सहदेवी) ५७
 सातुद्र (Sun-dried sea salt, manufactured in the Madras Presidency, Beng. karkach) ६४, १७०, ३०३, ३०४, ३६१
 सारस (See सारसा) ११, १४७, (description of) ३७३
 सारसा ("सारसा पुनर्जातानुसारसक्रामणवेधविधिः" । "सूते सतैलयन्त्रस्थे स्वर्णादिक्षेपयं हि यत् । वेधाधिक्यकरं लोके सारसा परिकीर्तिता ॥" "समबीजजीर्यं सूतेक्यकरणं सारसा ।" —रसकामधेनु) १३४
 सारसा (सारस) तैल (Oil used in the process called सारसा) (description of) १४०
 सारसायन्त्र (An apparatus used for the process of सारसा) १४६
 सारसोद्द (The best of the metals —gold and silver) ११५
 सिंहवली (=सिंहीलता, "सिंहिका नाम विख्याता चेतपुष्पा पयस्विनी । कुतस्यप्रचवत्पत्रा चीरकन्दा लता भवेत् ॥" वासा

रति रसकामधेनु) ६३, १८४
 सित (=सितवर्ग, see शुक्लवर्ग) १२६
 सित (=चेतचन्दन) १४३
 सितगुञ्जा (See चेतगुञ्जा) २३०
 सितमुस्ता (Beng. white muthá) ६५
 सितरामठ (White asafetida) २७६
 सितसर्षप (White mustard, Beng. rái sarishá) १५३
 सिता (Sugar) २६८
 सिताङ्गोल (White अङ्गोल, see अङ्गोल) ६१
 सितार्कपत्रतोय (Milky juice of the leaf of white अर्क, see अर्क) ३६३
 सितेषुपुष्पा (= White शरपुष्पा, see शरपुष्पा) १६२
 सिद्धार्य (A mustard seed) १८७
 सिनाडिका (d. r. सिनाडिका—रसकामधेनु, d. r. सिनाटिका=रक्तपुनर्गवा ; it is not easy to identify this plant) ७६
 सिन्दूर (Red oxide of lead, minium) २३६

- सिन्धु (—सैन्धवलावण, see सैन्धव)
 ५१, १२१, १६०, १६५, १८७,
 २४७
- सिन्धुदत्त (—सैन्धवलावण, see सैन्धव)
 ३८३
- सिन्धुत्थ (—सैन्धवलावण, see सैन्धव)
 १४२, ३८५, ४०१
- सीस (Lead) १६५
- नीसक (Lead) ४२७
- सुदक (d. r. सुदकी—गोरखी,
 Beng. goraksha chákuliá)
 ६३
- सुधा (Lime) ६६
- सुमन (A fragrant spice called
 शैलज ; or borax) ४२८
- सुसुख (—राजिका, white mus-
 tard, or white तुलसी) ७०
- सुरगोप (See इन्द्रगोप) ११६
- सुरगोपक (See इन्द्रगोपक) १२१
- सुरतच्छद्भय (Exuded from सुर-
 तख or देवहाय) ४०१
- सुरहाजीरजः (The pollen of the
 देवहाजी fruit, see देवहाजी)
 ११६
- सुरहाजीरज (Juice of the देव-
 हाजी, see देवहाजी) ४२८
- सुरखा (Red or black तुलसी, see
 तुलसी) १२२, २७४
- सुरा (Spirit) ३८२, ३८३
- सुरायुध (—वज्र) २६४, २६५
- सुरेन्द्रगोप (See इन्द्रगोप) ३७५
- सुवर्चल (See सौवर्चल) ४१६
- सुवर्च (Gold, see चैम) (varieties
 of) ११५
- सुवर्चा (—हरिद्रा, Turmeric)
 ३८४
- सुवीर (—सौवीराङ्गन, see सौवीर)
 १२५
- सूत (Mercury, see रज) (defini-
 tion of) ६ &c.
- सूतक (See सूत) ८, १४६ &c.
- सूतकराजिन्द्र (See सूत) ३५१
- सूतराज (See सूत) २२०
- सूतेन्द्र (See सूत) २२३
- सूरज (Amorphophallus campa-
 nulatus, Blume., Beng. ol)
 ८६
- सूरजकण्ड (See मूरजकण्ड) १२२
- सूरजकण्डक (See मूरजकण्ड) ७२,
 ८२

सुरबज्जकपुट (A sort of cas-
ket or hollow cup made of
the bulbous stem of सुरब)

६७

सुर्यभक्ता (=आदिशमना. Oleome
viscosa, Linn., Beng. hur-
huriá) ६०

सूर्यावर्त (Gynandropsis penta-
phylla, DC., Beng. hurhu-
riá) ६२, २१६, ३४०

सुरिभय (=लवणत्रय,—रसकामधेनु ;
viz. विड़, सैन्धव and सौवर्चल)
१६०, ३४४

सुराम्ब (According to some
authorities = सैन्धवलवण ; ac-
cording to others = the urine,
the menstrual excretion and
semen virile of the females
—“गारीम्बं रजः शुक्रं सुरा-
म्बमिति केचित्”—रसकाम-
धेनु) १५५

सैन्धव (Rock salt, originally
obtained from the country
called सिन्ध) ६४, ७४, ११४ &c.

सेरिभ (Here means the horn
of a सेरिभ or buffalo) ३६०

सोम (=सोमजता, see सोमजता)
३४३

सोमजता (Sarcostemma brevis-
tigma, W. A.) ५६, ६१

सोमवल्ली (See सोमजता) १६२

सोमान्न (=टङ्ग, see टङ्ग) १०४,
११३, ११४

सोमान्नरस (Juice of सोमान्न,
see सोमान्न) १८६

सौराष्ट्री (=सुवरी. A sweet-scented
earth of Surat in the
Bombay Presidency) (of
2 sorts चूर्ण and खण्ड) ८६,
१०८, ११२, १४३

सौराष्ट्रीशुद्धि (Purification of
सौराष्ट्री, see सौराष्ट्री) ११२

सौवर्चल (Sonchal or sochal salt
called by up-country physi-
cians as kálánimak) ६४,
७३, ७४ &c.

सौवीर (Galena or sulphide of
lead, a sort of collyrium ;
its name is सौवीरान्न, being
obtained from the mountains
of सौवीर, a country along
the Indus) ६६, १२२, १४१ &c.

स्तनचौर (Milk of a woman's breast) ३१२, ३३३, ३७४

बीजम्ब (See स्तनचौर) १३१ १३२, १८७ &c.

स्यलकुम्भी (= स्यलपद्मी, Beng. dāngār:páná) ६०

स्यलपद्मिनी (Hibiscus mutabilis, Linn., Beng. sthalapadma) ६१, (defined) २१६

सपन (= अभिवेक, throwing water to melted metals on fire "इति वसिष्ठिः कौटिल्य...सजिलस्य परिशेषः") ५२

सिन्धुखण्ड (Cold vessel for grinding medicines, opposite to तमखण्ड, see तमखण्ड) ३२८

सुक् (See सुही) ८३

सुकचौर (Milky juice of सुही, see सुही) १११, ११८, ३७०

सुहिचौर (Milky juice of सुही, see सुही) ७२, ६८ &c.

सुही (Euphorbia neriifolia, Linn., Beng. mansá siju) ६५, १२२ &c.

सुहीचौर (Milky juice of सुही, see सुही) ८७, ६७ &c.

सुहीदुग्ध (See सुहीचौर) १७०

सुहीपयः (See सुहीचौर) ३१०, ३४८

तेज (Oily substances—such as, oil, ghee &c.) ४२, १०६, ११४ &c.

स्फटिकादि (Crystal, or crystal-like precious stones and the rest, such as सूर्यकान्त, चन्द्रकान्त &c.) ६०

सोतोण (See सोतोऽञ्जन) १०७

सोतोऽञ्जन (A sort of collyrium, produced in the bed of the Jamuná and other rivers ; it is called suffed or white surmá, whereas सौवीराञ्जन is called kálá or black surmá) ६५, २७२, ३१७, ३४४

सोतोऽञ्जनशुद्धि (Purification of सोतोऽञ्जन, see सोतोऽञ्जन) १०७

सरस (Expressed juice, prepared by pounding fresh vegetables in a mortar, and strained through cloth, "आहतात् तद्वचोऽहतात् प्रसात् सुखात् वसुधवेत् । वसुनिष्पीदितो यस्तु रसः सरस उच्यते ।

- बोमतरङ्गिणी) ११८, २०३ &c.
- खर्चमेरिक (A sort of ochre, golden ochre, Beng. lálgerimáti) ३६२
- खर्चपत्ररस (Juice of senna or सोनासुखी) ३०६
- खेदन (Application of heat to the skin or any substance for inducing perspiration; “आरान्कोरौषधेर्वापि दोलायन्त्रे स्थिरस्य हि । पाचनं खेदनाखं स्वात् मलघ्नोयित्यकारकम् ॥”—रसकामधेनु; “मलापकर्षणं खेदः”—रसमार्तण्ड) १४६
- ह
- हंसदावी (Probably हंसदाही = अगुरुचन्दन, see अगुरु) ६२
- हंसपाक (An apparatus for calcination of mercury; this is identical with the apparatus described in रसरत्नाकर) ४७, १४३, १४४
- हंसपाद् (d. r. हंसपाक. A sort of हंस, see हंस) १०५, ३८५
- हंसपाद्री (d. r. हंसपद्मी, Beng. goáliálatá, see गोधावती) ६२, ८६, ११७ &c.
- हंसपाद्रीरस (Juice of हंसपाद्री, see हंसपाद्री) २१५
- हंसाङ्गि (See हंसाङ्गी) २१६
- हंसाङ्गी (Red Mimosa pudica, Linn., Beng. lál lajjálu latá) ६०
- हठान्नि (=प्रबलान्नि. Intense fire) ३५७
- हनूमती (=वानरी = शुक्रशिल्पी, Beng. álákushi) ६०, ६१, २०२
- हयन्न (See अन्नमार) ३८७
- हयनख (=अन्नखुर, Horse hoof) ३६०
- हयलाला (Saliva of a horse) ११६
- हरगौरी (Probably Mercury and Mica, see pp. 6 and 68) २१६
- हरवीज (Mercury) ५, १२३, २३८, २७६, ३३५
- हरिंद्रीरस (Juice of हरिंद्री; it is very difficult to identify this plant; if हरि means here a horse, then the plant becomes अन्नमार) २०८

हरिताक (Orpiment) १३१, १३५,

१५१, १५३

हरिताकचार् (Alkali of orpiment) १३३

हरिद्रा (Turmeric) १५३, ३८९, ३०३

हरिद्राद्वय (2 sorts of हरिद्रा, viz.

हरिद्रा and हावहरिद्रा) ३३१

हरिणी (Beng. vishlāngaliā)

११८, १२२

हाटक (Gold) २६३, २७१, ३३२,

३२१, ३३६

हालाहल (A sort of poisonous plant, found in the Himālaya, in Concan, and in the Kiskindhya mountain) ३८३

हिंवा (= जटामांसी, Nardostachys Jatamansi, DC.) ३८८

हिङ्गु (Ferula Asafoetida, Linn.,

Beng. hing) १३३, ३५५, ३७६

हिङ्गुज (Oinnabar) ८०, १०६,

१२३ &c.

हिमावली (A plant known as himāvalī) ५३

हिमशुभा (Enhydra fluctuans,

Lour., Beng. hinchā sāk) १६०

हैम (Gold) (Varieties of) ११५,

(of 16 colours) ११६

हैमजोर्ष ([Mercury] calcined with gold) ३०३

हैमद्वय (A sort of preparation of gold with other minerals)

३७५, ३७६, ३७७, ३७८

हैमपत्रो (= हैमपत्र. A plant called हैमपत्र or धुतूर) ६३

हैमपुष्पी (= खर्बूजधिका, Jasminum humile, Linn.) ६०

हैममाचिक (= खर्बूजमाचिक, see माचिक) १३३, ३७७ &c.

हैमवज्जरी (= हैमजता = खर्बूजजीवन्ती) ६१

हैमवीच (A sort of preparation of gold, purified by yellow and red पत्रो or aggregates of yellow and red dyeing plants or objects) १३०

हैमशोधन (Purification of gold) ११६

हैमासटि (Definition of) ३८१

हैमाथ (An amalgam of gold and mica) १३०, १३१, १३३ &c.

THE ASIATIC SOCIETY, CALCUTTA

